
3 1761 07143254 6

Historiske Billeder

fra

den nyere Tid

i

Norge, Danmark og tildels Sverige.

Af

Aage Skavlan.

Kristiania.

Forlagt af Alb. Cammermeyer.

DL
78
S55

Det Mallingske Bogtrykkeri. 1878.

Indhold.

	Side.
Kristian IV	1
Erik Pontoppidan og hans Beskrivelse af Norge	99
Klaus Fasting og hans Fødeby Bergen	146
Struense	230
Indledning til 1814 Aars Historie i Norge	281
Betragtninger over Karl-Johans-Politiken i Sverige og Norge 1810—14	381
Kristian Magnus Falsen	432

Kristian IV.

(En biografisk Skildring).

I.

For 300 Aar siden, 12te April 1577, kom Kristian IV til Verden. Hans Fader, den da 42aarige Kong Fredrik II, var i megen Forventning over det Barn, som nu hans Hustru skulde føde ham. Siden deres Formæling for 5 Aar siden, da Dronning Sofia kun var 14 Aar gammel, havde hun bragt sin Gemal 2 Prinsesser; nu gjaldt det om, at det denne Gang skulde være en Søn og Tronfølger. Kongen følte sig forvisset om, at saa vilde blive Tilfældet. Han havde saa sine egne Grunde derfor. Allerede Høsten forud ved Herredagen i Kallundborg havde han gjennem en Bonde modtaget Meddelelsen: „En gammel enfoldig Bonde fra Samsø" havde fortalt ham, at han hjemme nede ved Stranden flere Gange havde talt med „en saare deilig Kvinde, der nedentil var skabt som en Fisk"; hun havde havt en lang sid Marsvineskinds-kjortel paa og havde omhyggelig skjult sin Hale, da hun satte sig hos ham paa Stranden. Havfruen havde strengelig befalet ham at lade Kongen vide, at Dronningen var frugtsommelig med „en Søn, der skulde blive en ypperlig Konge og Herre i

disse Nordenlande." Trods flere af Hoffolkenes Spot over baade Bonden og hans Historie, havde Kongen dog atter senere i Antvorstov taget mod Manden og belønnet ham, ligesom han glad og fuld af Haab havde eftergivet flere Bønder skyldig Landgilde, „for at Berg og Dal og Land og Vand kunde aabne sig til den unge Herres Fødsel", siger Kroniken.

Fredriksborg Slot lige ved Kjøbenhavn blev som sundt og smukt beliggende udseet til Opholdssted for Dronningen. Men endnu medens hun var fuldt rask, og just den 12te April ude paa en Spadsertur i Parken, indtraf efter Sagnberetningen Begivenheden, saa at under aaben Himmel ude i Marken under en Tornebusk Dronningen kom ned med sit Barn, der til alles Glæde viste sig at være en Søn. Efter den vistnok troværdigere Krønikeberetning derimod naaede Dronningen betids Slottet, og det var her paa Eftermiddagen, at Kristian IV saa Dagens Lys. Kong Fredrik var meget glad over, at den første Del af Havfruspaadommen var gaaet i Opfyldelse, og han lod nu til større Sikkerhed ogsaa den berømte Astronom Tyge Brahe stille den nyfødtes Horoskop. Med hvad den danske lærde læste i Stjernerne er det gaaet som med saa mangen anden Spaadom, at noget er slaaet til, men andet ikke, og heldigst af de to var dog Samsøbonden i Spaadomsopfyldelsen. Men han blev ikke derfor tilbørlig paaskjønnet. Da han igjen indfandt sig ved Hove og gjennem Hofpresten forklarede for Kongen, at Havfruen atter havde vist sig for ham og havde sagt sig at hede Ibrand og at være en Datterdatter af den Havfrue, som 2 Aarhundreder tidligere havde forkyndt Dronning Margrethas Fødsel, samt at nu Ordren til Kongen lød paa, at han „taknemmelig mod vor Herre skulde forordne almindelig Bededag og afskaffe al Synd og Ondskab, Drukkenskab og Løsagtighed", da havde Kong Fredrik i dybe Tanker over, hvorledes „Fanden var bleven gudfrygtig", til Slutning afgjørende erklæret: „Vi er bedre oplærte end at frygte saadant Spøgeri", og Bonden skulde straks forføie sig

bort, saa skulde det denne Gang for hans Alders Skyld være ham tilgivet. Stor Opsigt gjorde imidlertid længe Havfruhistorien under hin Tids Overtroiskhed, og upaavirket af dens forunderlige Storhedsforkyndelse blev vistnok ikke heller Kristian, som den gjaldt, medens den i god Tro gik igjennem Historieskrivningen, helt indtil Holberg halvandet Aarhundrede bagefter vovede at stille sig vantro overfor, „hvorledes saadan Gudsfrygt og Spaadomsaand kunde overkomme Fiskene ved Samsø."

Fredrik II lod foranstalte ekstra Festligheder i Anledning af Kongesønnens glædelige Fødsel. Ligeledes da Barnet ved Daaben Trefoldighedssøndag i den gamle Oldenborgske Navneorden var kaldet Kristian, var der selve Dagen megen Stas, saavel i den af Hofdamerne prægtigt smykkede Fruekirke som derefter paa Slottet, hvor der om Aftenen var lystig „Dans i Kostume." Næste Dag fortsattes der, idet i Slotsgaarden under aaben Himmel fra Kl. 1 af „nogle af de Høilærde med deres Studenter opfordrede at lade se en Komedie, og blev den Historie om Susannæ Uskyldighed yndelig ageret; siden blev og en merkelig Daaredans anstillet." Tredie Dag var det „Kong David og Goliat", samt „Pygmæernes Krig med Tranerne", der forlystede Hoffet, ligesom vedblivende Festlighederne ved denne som andre Anledninger havde en fremtrædende Plads i Kong Fredriks Regjeringstid, i Overensstemmelse med Folkevisens Strofer:

Han holdt Kalads med Adelen sin
Og gjorde dem lystig og glade
Og drak med dem den søde ste Vin,
Som Landsens Herre og Fadér.

Denne Konge, der i det hele taget ikke havde stor Sans for alvorlige Regjeringsanliggender, ligesom han og til Rigsraadet havde erklæret: „I ved selv, at Vi ei vide synderlig af Rigets Handel", indlod sig heller ikke synderlig paa personlig at deltage i sin Søns Opdragelse. Kristian sendtes saaledes for det første til Opfostring til Dronningens Forældre i

Meklenburg. Herfra blev han dog allerede i sit 3die Aar hentet hjem efter Rigsraadets Forestilling til Kongen om, at Rigernes udseede Kronprins dog burde opfostres i Landet selv. Hjemme blev dog til Prinsens „Hovmester" valgt en Udlænding, den pommerske Adelsmand Henrik Rammel, ved Siden af „Tugtemesteren" Hans Mikkelsen. Om Kongens Interesse for Sønnens Undervisning er dog en Gave fra ham et Vidnesbyrd, en egenhændig Udskrift af Bibelsteder fra Salomons og Syrachs Visdomsbøger med Tilegnelse: „Anno 1584 gav jeg denne Bog Mester Hans, min Søn Kristians Tugtemester, til Nytaar her paa Skanderborg; meine Hoffnung zur Gott allein, item: treu ist Wildprat", i hvilket sidste af Kong Fredriks Valgsprog Holberg angiver „Wildprat" som Navn paa hans Hund! Ellers levner ikke Historien mange Vidnesbyrd om Faderens personlige Omsorg for Sønnens Opdragelse, om han end berømmes i Gravskriften for at have paalagt Lærerne at sørge for Kristians Undervisning bedre end der i sin Tid var gjort for hans egen, saa at Prinsen virkelig kunde lære noget ordentlig, hvilket Paalæg med Tilhold om Strenghed dog synes oprindelig mere at stamme fra Moderen end fra Faderen. Kong Fredrik endte ogsaa allerede i 1588 sine Dage, da Kristian, kun 11 Aar gammel, vel tilforn var blevet tilsikret Tronfølgen paa Herredagen i Odense 1580 og i Oslo 1582, men, uden at der i saa Maade i hans Mindreaarighed nu paa nogen Maade var sørget for en Formynderregjering; kun paa Dødsleiet havde Kongen taget Løfte af sine Omgivelser om at staa Sønnen som Tronfølger bi. „Kongen har ilive intet ladet mig vide om sin Handel", skriver Dronningen hjem; „paa det sidste har han kun befalet mig og Børnene til Gud og Undersaatterne, de vilde ikke forlade dem."

Mere end Faderen tog Moderen sig af Sønnens Opdragelse og fik Indflydelse paa hans Personlighed. Selv var hun hjemme i Meklenburg bleven strengt og omhyggelig opdragen af sin Moder, der „kraftig som en Mand" styrede sit fyrstelige

Hus og sine fyrstelige Godser baade for sig og sin Ægtefælle og gav sin Datter Husmoderdygtigheden i Arv. Som de forenede Rigers unge Dronning blev den smukke og forstandige Sofia en baade god Hustru og Moder. Uden at blande sig i Statssager var hun i Hoffets Ordning den ledende, med stedse aarvaagen og klog Virksomhed i dets Landvæsen og Næringsdrift paa Krongodserne. „Her var min Sofia med", staar der stadig i Kongens Optegnelser fra de hyppige Reiser rundt til Slottene; og hun var med baade i Raad og Daad, i det praktiske Stel med Hus og Gaard og Tyende, idet hun som en klog Husmoder iverksatte Forandringer og nye Indretninger, og naar nogen af Tjenerskabet forsaa sig, kunde hun endog selv tage Svoben og straffe den skyldige. Og som Moder faar hun det Lov af sin samtidige, den troværdige Vedel, at „hendes fyrstelige Naade haver gjort saa stor Flid og Tilsyn med Mund og Haand, med god Undervisning og tidlig Straf ved sine elskelige Børn, som nogen enten Adelsperson eller Borgerske." At Kongen ikke fødes til Riget som Biviseren i en Bisværm, kun udmerket ved ydre Kjendetegn, men at Opdragelsen er det væsentlige, da dens Virkning spores gjennem hele den følgende Tid — det havde hun forstaaet, sagdes det ved hendes Grav, og det har hun da ogsaa praktisk vist paa sin Søn. Hans Opdragelse havde hun imidlertid i knapt 11 Aar ledet, da hendes Gemal allerede døde, og Sønnen som Kristian IV blev taget til Konge under Formynderstyrelse; naturlig søgte hun da en Plads for sig blandt Formynderne. Hun lod Rigsraadet forestille, at „ingen kunde bedre end hun som Moder gjøre den unge Konge duelig til Regjeringen", og spurgte, „om hun i sin høisalige Herres Dage ikke havde vist sin Kjærlighed mod Rigerne, og om de med Føie og Aarsag kunde forekaste hende noget, som skilte hende ved andre Enkedronningers Ret." Man havde intet at sige imod hende, men Høiadelen i Raadet vilde dog helst have den virksomme Dronning fjernet og raade Formynderstyrelsen alene. Virkelig fik

de hende ogsaa overtalt til at trække sig tilbage, idet hun lod sig nøie med Forsikringen, om at hun intet skulde lide i sin Høihed, samt at Raadet og den Formynderstyrelse af 4 Mænd, som det valgte, skulde tage tilbørligt Hensyn til hendes Ønsker om Sønnens videre Opdragelse. For Eftertiden kun deltagende i Regjeringen med et Raad eller en Mægling i de styrendes Strid, var hun virksom udenfor Politiken som Enkedronning paa Nykjøbing Slot, som hun byggede staselig op; hun sad der i en betydelig Husholdningsstyrelse og en vidtstrakt Landbuforretning med bl. a. „3—400 Mennesker holdte til Manufakturer". Da hun efter et langt og virksomt Liv i 1631 døde, efterlod hun sig et Par Millioner Daler som „den rigeste Dronning i Europa". Uagtet saa tidlig skilt fra sin Søn og efter hans 11te Aar uden direkte Indflydelse paa ham i stadigt Samvær, har dog hendes sterke Personlighed grundlagt hans Karakter, som den i den følgende Historie viser sig. I Arv fra sin Moder har Kristian IV sine bedste Egenskaber, „Husfaderkarakteren" med den stræbsomme husholderiske Sparsommelighed i Rigerne; men baade hans Ros og hans Dadel bliver den vidtstrakte rastløse — man kunde helst kalde det — Husmoderlighed med al sin Smaalighed i Styrelsen under Regjeringsforretningernes mangesidige og storslaaede Krav.

Saavel under Moderens som Formynderregjeringens Tilsyn foregik Kristians Uddannelse med alsidig Omhyggelighed. Saavel at „Retterne blev synderlig vel tilflyede" og at ingen „uvedkommende" udenfor det passende Selskab omgikkes ham, som at Undervisningen paa de forskjellige Felter ikke forsømtes, blev der nøie holdt Øie med. I Begyndelsen var nogle Adelsborn hans Skolekammerater, men ogsaa da dette efterhaanden ophørte, fik han under en alsidig Undervisning ved stadig at færdes ude i Livets forskjellige Forhold og erholde Kjendskab til mangehaande ogsaa rent praktiske Sysler et orienteret og frit Blik paa Omgivelserne. Herved vandt han en hurtig udviklet Forstandighed, der syntes meget lovende, naar den med

Lethed bragte ham til tidlig at finde sig overalt forholdsvis vel tilrette. Skoleundervisningen paa den Tids klassiske Grundlag dreves under „Tugtemesteren“ Hans Mikkelsens tiaarige Veiledning med megen Iver, og der taltes tidlig om, at man kunde vente sig „en lærd Konge“ i Kristian; med af Naturen godt Nemme gjorde han ogsaa tidlig gode Fremskridt. Allerede i Niaarsalderen skrev og talte han Latin med nogenlunde Færdighed, og som voksen vedblev han at bruge dette Sprog saavel i Samtaler i det daglige Liv som særlig i Kirken, hvor Skriftemaalet foregik i det og ofte ogsaa de Prækener, hans Hofprester holdt. Tysk lærte han at tale og skrive, og fransk og spansk skulde han kunne forstaa og nogenlunde tale, hed det, ligesom han havde „lært af sin Fægtemester“ at tale italiensk. Endnu findes af Kristians Skoleboger en Række latinske bevarede, men bedst kan man af hans senere Breve og egenhændige Notitser se „Lærdommen“. Den er ikke saa betydelig fremtrædende, ligesom hans hele Personlighed langt mere gjør Indtryk af Praktikeren end den lærde. Han var mere dygtig i Skjønskrivning end i Retskrivning. I Brevene fra de senere Aar er Urigtigheden størst med Sammenskrivning af de vanlig særskilte Ord og Kommaer mellem omtrent hvert af hans egne. Bogstavering og stort Forbogstav er da efter Godtykke og uden Enhed; men værre er mangesteds en uklar og usammenhængende Stil med Forsætning uden Eftersætning o. l. Der er Fynd i Udtrykket imellem; men var det ikke en kongelig Vilje, der dulgte sig under den mangengang ubehjælpelige Form, studerede man mindre gjerne Meningen ud af de utydelige Skrivelser. Lærdom var ikke egentlig Kristians Sag trods alle de lærde Kunster, han yderligere i Ungdommen drev, som Logik og Rhetorik, Mathematik og Mekanik, ja selv Maleri og Musik. Bedre lykkedes de praktiske Øvelser, som han ogsaa senere vedblivende uddannede sig i, som Bygningskunsten med Konstruktion af Huse og Skibe efter egne Planer, samt Fægtekunst og Ridderleg, hvori han længe var dygtig som den

bedste i sine Riger, og endelig Sømandsdygtighed, som han tidlig, tumlende med sit eget lille Skib paa Skanderborg Sø, havde lagt sig til. Med alle disse Færdigheder og en frisk kraftig Personlighed lovede den kongelige Yngling tidlig godt og vakte mere end almindelige Forventninger. Hans bekjendte Optræden i sin Mindreaarighed i Retten for den fattige Adelsmand mod Frisernes mægtige Slægt, som for Overfald og Mishandling da ikke undgik at faa sin Straf, lod der endog gaa Ry af ham som en ny Salomon. Lige retfærdig var han dog ikke overfor sin Samtids mest berømte Danske, Astronomen Tyge Brahe, hvem han selv havde besøgt paa Uranienborg, men som han nu tillod Adelspartiet at fjerne, idet han i egenhændigt Brev ytrede: „Vi bekymrer Os og ikke videre, om du bliver i Landet eller reiser bort."

Allerede i Faderens Levetid hyldet til vordende Konge for Danmarks Vedkommende i Viborg i 1584, foretog Kristian i sin Mindreaarighed for Hyldningens Skyld i Norge i 1591 en Reise til Herredagen i Oslo under Ledsagelse af Formynderstyrelsen. Her blev han 8de Juni „offentlig paa en dertil oprettet Stueplads hyldet af alle Norges Stænder". Om den usædvanlige Begivenhed har vi et langt Æresdigt af Halvard Gunnarsen: en høitravende Skildring med Berømmelse i virgilske Vers af Fyrstesønnens Ynde og Hæder ved denne Anledning ligesom en poetisk Gjengivelse af den Tale, Formynderstyrelsens Medlem Kaas holdt, idet han til Slutning oplæste Eden om at være Kong Kristian IV tro, ham og ingen anden. Derpaa fulgte saa Stændernes Edsaflæggelse, i Orden og Procession efter Værdighed, med Lagmændene, Kanikerne, Presterne og Borgermesterne i Spidsen og endelig de lavere Landets Repræsentanter, som det heder i Digtet, overalt fra de fiskrige Økyster, det fjeldfulde Indland og de frugtbare Slettestrækninger, baade det med Melk og Uld rigt begavede Thelemarken og det med Korn bølgende Hedemarken. Efter denne Ceremoni følger i Skildringen Slutningsscenen med levende

Beskrivelse af, hvordan Folkeskarerne efter Kongens Fjernelse faar sig, „efter gammel Skik" Hyldningstribunen givet til Pris og saa styrter ødelæggende over den, idet hver river sit Stykke af den til sig og triumferende viser det frem som sin Erindring om Høitideligheden. Dagen efter, siger Slange, „blev holden en Herredag, som paa de Tider i Norge kaldes Rigens Ret", hvor den norske Adel indgav en Forestilling til Kongen om Forbedring af Standens Kaar og Udelukkelse af fremmede fra Forleningerne i Landet, hvoraf da kun 3 var paa norske Hænder. Ligeledes bad de det norske Kanslerembede besat med en Nordmand. Kongens Svar blev først senere afgivet efter Samraad med en dansk Herredag, men lovede da godt, og Løfterne blev ogsaa tildels holdte, da Kongen var bleven myndig.

Helt til den af Formynderstyrelse og Raad satte Myndighedsalder af 20 Aar kom ikke Kristian til at vente med sin Regjeringstiltrædelse. Allerede i Sekstenaarsalderen i 1593 blev han af den tyske Keiser erklæret myndig i Holsten, hvorpaa han overtog Bestyrelsen af Hertugdømmerne. I det paafølgende Aar døde Formynderstyrelsens indflydelsesrigeste Medlem Kansleren Kaas, og paa Dødsleiet overgav han i Kristians egne Hænder Nøglen til Rigsklenodiernes Opbevaringssted i Overensstemmelse med det Faderen givne Løfte om at hjælpe Sønnen frem til Styrelsen, idet han samtidig tilføiede Formaninger til ham om Retfærdighed og Forsigtighed. Kristian søgte strax de øvrige Formynderes Indvilgelse i, at han nu selv fik overtage Styrelsen, men om han end maatte vente 2 Aar til, opnaaede han dog, nittenaarig i 1596, 1 Aar før den bestemte Tid at erklæres myndig og dermed at overtage Regjeringen. Idet flere af de tidligere formaaende Mænd da vare gaaede bort, og tildels Uenighed herskede mellem de øvrige, fremtraadte hans egen Indflydelse derunder sterkere og gav Plads i større Grad for hans Ønske om personlig Styrelse. Dog maatte han først underskrive den van-

lige strenge Haandfæstning med foruden de almindelige Løfter om Religionens Haandhævelse og Rigernes Forfremmelse, specielt for Norge det altid af alle Unionskongerne lige lidet overholdte Tilsagn om de skotske Øers Indløsning og for Danmark under Privilegiernes Stadfæstelse Løfte om at „elske og fremdrage Danmarks Riges Raad og Adel". Efter yderligere Bestemmelse om „ingen Krig at begynde eller paastaa, uden at det sker med menige Danmarks Riges Raads Villie, Fuldbyrd og Samtykke", hed det i § 15: „Og efterdi det høie Regimente udi Riget hænger mest paa Kongens Person, hvilket Regimente ikke Kongen alene kan føre, derfor skal Kongen altid have en Rigshovmester, en Kansler og en Rigsmarsk, som ere fødte danske Mænd af Adel, hvilke Kongen og andre Rigets Raad udi Rigets Ærinde og Sager til hans kongelige Regimentes Opretholdelse skulle være behjælpelige. Om Kongen vilde besvære nogen, være sig enten af Adel eller Uadel, da skal det være ham frit og aabent for at give det Rigets Hovmester, Kongens Kansler og Rigets Marsk tilkjende og lade formane Kongen, at han forlader saadant hans Foretagende; og dersom Kongen da ikke vil lade sig undervise (hvilket vi dog for Os gjøre ville), da skal Kongen opnævne den, som klager, en benævnt Rettes Dag, og da yleie Anklageren Ret for Rigets Raad og nogle af Adelen, som Kongen og dertil skal lade kalde". I § 46 hed det endelig: „Item skulle Vi annamme alle Statslove udi Danmark og Norge af vor elskelige Danmarks Riges Raad, Ædlinge og indfødde gode Mænd, — om nogen Statslov vorder anderledes, da skal det ingen Magt have uden med menige Danmarks Riges Raads Samtykke." Som man ser, var Unionskongens selvstændige Regjering herunder sterkt begrænset; men uden altid at besætte de øverste Rigsembedsposter eller iøvrigt overalt at holde sig til Haandfæstningen udfoldede Kristian under sin langvarige Regjering i Hovedsagen en afgjørende personlig Styrelse.

Ved den derpaa følgende Kroning 29de August 1596 i Kjøbenhavn gik det meget glimrende til, da med Følge af et Par tyske Smaafyrster og mange fremmede Gesandter blandt den talrige hjemlige Skare Kong Kristian „tilhest i hvid perlestukken Dragt, omgivet af Drabanter i rødt og gult Fløiel", begav sig i Kroningsprocession fra og til Fruekirke gjennem de festsmykkede Gader og Æreporte, hvor „dansende unge Piger strøede Blomster", medens Kanonerne dundrede, og alle Byens Klokker ringede. Under Gallataffelet paa Slottet var der paa Amagertorv for „den gemene Mand" en Post med rød og hvid Vin og derhos en hel stegt Okse, fyldt med Fugle, stillet ud til at slaaes om ligesom om Solvpengene, der kastedes i Grams fra Slottet. En ny Høitidelighed, Prinsesse Augustas Formæling med Holstens Hertug, kom anden Dag til, og med allehaande Festligheder, Ridderspil og Optog holdt man saa ud i hele 14 Dage, idet, som en Samtidig skriver, „Dagene glimrede af Guld og Ædelstene, og Nætterne vare lyse af Blus og Lamper og mangfoldige Paafund af Frydeild og Luftskud; her var Jagt, Spilfægtning paa Søen, Væddeløb, Kamp mellem vilde Dyr og store danske Hunde, Hestedans o. a. d. om Dagen, og saasnart Solen gik ned, begyndte Komedier, Dans, Spil og Musik". Kristian IV foretog sin Regjeringstiltrædelse med stor Høitidelighed, og som hans Stilling var mægtig og anseet under de forenede Rigers forholdsvis gode Kaar paa denne Tid, var Forventningerne om, hvad der skulde følge, store baade hjemme og ude og ikke mindst hos den virkelystne Yngling selv.

II.

Ved den omtalte Kroningshøitidelighed var Kong Kristians vordende Dronning tilstede blandt Gjæsterne med sin Familie. Den brandenburgske Prinsesse Anna Kathrine, „høi og velvoksen, blid og forstandig", var vel 2 Aar ældre end Kristian, men hun blev dog hans kaarede Viv, og i det følgende Aar 1597 fandt deres For-

mæling Sted i Haderslev, i al Stilhed paa Grund af en dengang truende Pest. Hun blev en god og omhyggelig Ægtefælle, og hurtig hjemme i de nye Forhold og nedladende og velgjørende blev hun snart almindelig afholdt Hun skjænkede Kongen 6 Børn, hvoraf dog de 3 døde ganske unge. Selv døde hun ogsaa tidlig af ondartet Feber i 1612, og Kongen blev sørgende siddende ved hendes sidste Sygeleie, selv da den just paagaaende svenske Krig ellers vilde krævet hans hele Opmerksomhed og Nærvær i Felten. Kong Kristian tog ikke straks nogen ny Dronning, men efter hvad der ikke var nogen Usædvanlighed ved den Tids Hoffer, havde han sine Friller, om de end aldrig fik noget for Rigerne skadeligt politisk Herredømme. Mere anselig og indflydelsesrig end disse forskjellige kongelige Elskerinder blev Kristine Munk, Datter af den fra sit Trondhjemske Lehn dømte Bondeplager Ludvig Munk. Hemmelig viet til Kongen til venstre Haand i 1615, fik hun først langt senere nogenlunde en Dronnings Anerkjendelse; men udtrykkelig var Børnene af dette Ægteskab paa Forhaand frakjendte Arve- og Statsunderstøttelses-Rettigheder. Det var Kristian selv, der havde ordnet det saa i et Slags landsfaderlig Sparsomheds-Iver, idet han alt tidlig efter Dronning Annas Død til Rigsraaderne, der vilde have ham „ordentlig gift“, havde erklæret, at Rigerne „havde ikke Raad til nye Udgifter til en ny Dronning og nye fuldt berettigede Kongebørn.“ Det ved dette Slags Ægteskab opstaaede, allerede i og for sig uheldige Forhold ved Hoffet forværredes yderligere ved det efterhaanden aabenbare Fiendskab, der udviklede sig mellem Kongen og hans Gemalinde, Kirsten eller Kristine. Det er en vel kjendt Historie, med Bevidnelser fra Kongens egne Breve, dette Misforhold, der endte med Skilsmisse. Snart gjælder Kristians Bebreidelser huslige Smaating: „Naar Pigerne om Morgenen skulde give varmt Øl til os, vilde Kirsten, at de skulde bære hende det til at komme Sukker i, men da Pigerne det ikke turde gjøre, al den

Stund de vidste, Vi intet Sukker vilde have deri, da blev hun bister og gal paa dem." Snart gjælder det hendes Forhold til Bornene: „Du færdes med dem altid efter dit forbassede Hoved; den ældste Datter kunde du slet ikke lide hos dig i Kammeret, mens hun maatte være ude hos Pigerne og andet Pak." Endelig er der en ligefrem Beskyldning for Utroskab: „Efterat Fru Kirsten i Ægteskab med os haver fodt til Verden 9 smukke Born, lod hun sig ved Djævelen af Rhingreven forlede til et letfærdigt Levnet med Kyssen og Klappen og andet, ikke agtende, hvem det saa; hun dansede, legede Jul og gjorde sig lystig med ham og andre, medens Vi laa i Krigen og blev skudt i Armen. Vi for Vor Person har aldrig nævnt Rhingrevens Navn anderledes, end Pontii Pilati Navn nævnes i vore Troens Artikler. Hun legede vel saa offentlig Rust, at man ikke behovede at lægge mange Penge an paa Kundskab*)." Det kan dog ikke andet siges, end at Kong Kristian selv paa mange Maader ved sin lidet værdige og stodende Mistanke taktlos bidrog til at gjore Skandalen offentlig, naar han bl. a. handlede, som han skriver i folgende Scene paa Fredriksborg i November 1628, der, gaaende forud for hine Bebreidelser over Utroskab, har spillet en vigtig indledende Rolle til Skilsmissen: „Hun surmulede, fordi ikke Rhingreven var budt med, og vilde hverken se eller tale med nogen, hvorudover det Lag blev spildt. Da det nu var Tid til at gaa i Seng, lukkede hun Doren mellem Os og sig og satte Krogen paa og lagde de tyske Jomfruer og nogle andre Kvindfolk tvert for den, hvorfor Vi til en evig Gedächtniss (til evig Erindring) straks om Morgenen satte en temmelig stor Kampesten paa Veien til den store Ladegaard". Ægteskabsscenens Minde findes der med Aarstal paa Stenen og et Sæde hugget i den. Efter begges Onske blev saa Skilsmisse i 1629 vedtagen; men da

*) Lægge Penge an paa Kundskab ɔ: ved Bestikkelse soge Oplysninger, et Middel bl. sl. overfor Ægtefællen hos Kristian IV.

Kristine var reist til sin Moder, blev hun pludselig paa Kongens Befaling fort til et rigtignok mildt Fængsel paa Rosenvold, „et for godt Losemente til hende, men tilstaaet, for at hun kunde komme til Rolighed og ikke forkaste det evige med det timelige", skriver Kristian. Forst sent, imod Slutningen af denne Konges Dage blev hun frigiven, efterat hun selv og hendes Slægt længe havde søgt Opreisning og Frihed for hende. Kongens Fordring for Retfærdiggjørelsen var bl. a., „at hun møder paa Retterthing og der af min Haand annammer et gloende Jern, som kan vise, hvilket sandt eller Løgn er". Hvilke Bebreidelser der dog end kunde gjøres Kristine Munk, Kristian maatte ikke mene, at der gjaldt samme Lov for ham som for hende, han, som atter nu tog sig en Frille, og som havde sine 5 forskjellige Kuld Børn gaaende anerkjendte ved Hoffet, ligesom han havde hængende og har efterladt sig en Samling Malerier paa sit Slot af sine mindst 7 Elskerinder.

Kristian IV's Børn af alle disse Forbindelser, 21 med 5 forskjellige, blev anerkjendte i forskjellige Standsgrader: først og som fuldt berettigede Dronning Annas, dernæst „Gemalinden" Kristine Munks og endelig Frillebørnene; selv de sidste blev almindelig paa en eller anden Maade hjulpne frem af deres Fader, Kongen, til Poster eller gode Forbindelser. Forholdet mellem Børnene indbyrdes eller til Faderen var dog naturligvis ikke altid det bedste, og eftersom enhver af Mødrene havde Indflydelsen, blev en Tid de øvrige Børn holdt mere i Afstand. Men Husfaderen, mere frygtet end elsket, havde dog nogenlunde Tilsyn med dem alle, og med rosværdig Iver og Ombyggelighed tog han sig samvittighedsfuldt af denne sin Slægt og søgte trolig at beherske de herved opstaaende vanskelige Forhold. Særlig blev ham de ægte Børn besværlige, der som voksne ikke altid var enige med eller velvillige mod sin Fader eller de mange tilkommende uægte Søskende, og gjennem de af Kristian istandbragte Familieforbindelser for

dem med de store inden det selvraadige og mægtige Adelsparti var de saa langt fra at styrke Kongen og under Vanskelighederne at tage hans Parti, at de tidt, især i den sidste Tid, bidrog med til Kongemagtens Afmagt og Ydmygelser. Ikke heller tog dog Kristian altid overfor dem med største Takt sine Forholdsregler, som f. Eks. overfor Kronprinsen, da han i 23 Aars Alderen under den tyske Krig var konstitueret i Regjeringen; det minder om Historien med Kristine Munk og „Kampestenen", naar Kongen her i et aabent Brev i 1626 til sit Folk, for at hævde sin og Kronprinsens Ære, anmelder Anklage mod Hovmesterinden Anna Lycke for at have „lagt sig efter" den konstituerede Regent og saavel ved Heksekunster gjennem en „Troldbjævel", som ogsaa „ved Drik og anden Letfærdighed aarle og silde" at have villet bedaare ham, hvorfor Kongen først forordnede hende „sat paa Kronborg" og saa igjen „fri at være for min Fru Moders og andre Godtfolks Intercessions Skyld." Heller ikke var Kongens senere Stilling heldig til den snart høit betroede og snart mistænkte Svigersøn Korfits Ulfeldt, gift med „Gemalindens" bekjendte Datter Eleonore Kristine, hvorunder baade Statens Midler og Kongens Anseelse led. Det hele forstyrrede Familieforhold maatte baade ved Hoffet og i Rigerne i høi Grad bidrage til at vanskeliggjøre og svække Kristians Regjeringsstilling og virke til at fremkalde det Resultat af hans Styrelse, der fulgte.

Kristian IV's Personlighed eiede i sig selv mange Betingelser for i Hofstillingen at tage sig ud; i Særdeleshed gjorde han i sin Ungdom et godt Indtryk. Den høie og kraftige Figur, rigtig en Kongeskikkelse, havde, sund og stærk, baade Smidighed og Holdning. Ansigtstrækkene var ikke egentlig smukke, og der var intet fint eller aandrigt ved dem, men, markerede og djerve, med den store Ørnenæse gjorde de Indtryk af Viljestyrke og Forstand. De smaa skjævtliggende Øine talte om Klogt mere end om overlegen Aand, men var ikke uden Liv. Med Haaret nede i Panden og en Lok bagud flet=

tet i en lang Pisk, som saa mange Billeder gjengiver ham, var der noget sterkt paafaldende, omend ikke ublandet behageligt i hans Ydre, og alt som Aarene gik, blev hans Træk mere starvt udprægede med et sterkere sanseligt Udtryk, hvad heller ikke den i Forlighed stedse tiltagende Stikkelse med den store runde Mave stod i Modsætning til. Det oprindelig brune Haar fik tidlig en Iblanding af graat, der vidnede med om Svækkelse paa Grund af Udsvævelse i hans ellers meget majestætiske Stikkelse. Med en i Overensstemmelse med hans Ydre trigerst, kraftig Optræden forbandt Kongen en oftest munter Omgjængelighed, der virkede meget vindende paa Mængden af hans Omgivelser, omend en tidt noget vidt gaaende Djervhed og Overgivenhed stødte de mere fint følende. Der var intet af den slebne Hofmand ved Kristian IV, og Naturlighed uden Forstillelse, men ogsaa uden stor Selvbeherskelse var ham egen. Iøvrigt var Mistænksomhed og en trangsynt Omhyggelighed, der ikke lod ham skjelne det store fra det smaa, et i hans Kongestilling lidet passende, fremtrædende Træk hos ham ved Siden af utrættelig Arbeidsomhed i rastløs, velvillig Virken.

Til Bedømmelse af Kristian IV's aandelige Personlighed er baade med Hensyn til hans Husfader- og Konge-Stilling hans talrige efterladte Breve og Dagbøger af stort Værd. I dem faar man et udmerket Billede af den altid travelt optagne Fyrste med alle hans mangesidige Bestræbelser, der noteres med samme Omhyggelighed, enten det gjælder Udgifter paa 1 eller 1000 Daler, enten det gjælder „Leg“ og „Dobbel“ eller Statssager, enten det gjælder Hønsegaarden eller Riget. Naar man læser disse Optegnelser i Dagbøgerne og disse Kongebreve til Tronens og Statens høieste Embedsmænd med deres vekslende Omtale af private Smaating i Huset og Regjeringssager i Staten, de idelige Sprang fra det ene til det andet, denne Nøiesseenhed i Smaatterier ved Siden af Løsheden i de store Bestemmelser, al denne Travlhed med Ordrer i den mest brogede Blanding, da faar man næsten Indtryk af en Personlighed som Hol-

bergs „Den Stundesløse." Der er Ligheder i Smaatræk, der frister til Sammenligningen: Kristians Regnskab over Almisser kunde troes parodieret i Komediens: „en Skilling, givet i Almisse til en Stodder", Travlheden med „selv at være med og se til, uden hvilket intet bliver gjort" er lige stor paa begge Steder, og Scenen med de opgjemte Skorper til Hønsene har sit tilsvarende i Kongebrevene saavel om Levningerne fra Klædekammeret og Bordet, der „ikke skal forkommes", som lige til om Hønsene, f. Eks.: „Hønsekvinden skal forskaffes friske Æg, naar de andre har ligget sin Tid ud; lad Statholderen vide, om der er kommen nogle Kyllinger ud af Ovnen" o. s. v. Det er sandt, Forholdene var anderledes da end nu. Det er heller ikke Handlingerne i og for sig, der er uberettigede; men det er den brogede Travlhed, der gjør det komiske Indtryk. Dette kan med Hammerichs Ord gjerne gjengives saaledes: „Der er i det Hele, naar Kristian IV optræder, noget, som sætter os i en Stemning, lig den, vi føler foran et hollandsk Familiemaleri. Hvor han kom hen, havde han Øinene godt med sig. „Jeg har selv", skriver han, „forleden Dag seet en hollandsk Kvinde paa Kjøbmagergade sidde offentlig mod Loven og sælge Brød for sine Vinduer, hvorfor I skal Byfogden om et frit Losemente paa det blaa Taarn forsikre, det første jeg erfarer noget sligt igjen. Jeg har ikke sat den fine Mand, at han skal illudere mine Forordninger." En anden Gang skrev han: „Jeg fandt, at Kalken ikke bliver slagen, men kun rørt omkring, saa den ligger hel i Baljerne; sligt vil tages i Agt, ellers bliver der Skarn af alt, der gjøres." Han udstedte skriftlige egenhændige Ordrer om det allerubetydeligste, snart om Krampen til et Laas, snart om en Tømmermand med en Fjæl til Porten, om Ammens sorte Trøie af Kaffa og Frøkenernes og deres Pigers Skjorter og Strømper, der skulde sendes til Farveren. I en Skrivelse heder det: „Mester Ernst Møller skal gjøre Grev Valdemar 3 Klædninger af de bedste Klæder, han har af mine; hvad som af disse Klæder afgaar, skal med Flid

bevares indtil nærmere Besked"; i en anden: Skrædderen skal have Drengenes Klæder færdige til Paaske og saaledes sy Snorene paa, at de holde ud med Klædet; Klæderne gjøres nu paa fransosisk, at de Skjelmer kan hverken røre eller bøie sig". Og det er ikke til Skrædderen, Kong Kristian skriver, men til Statholder Ulfeldt, og i samme Brev staar der fremdeles: „Dr. Peter Paynk skal fylde Grev Valdemar Kristians Flaskefoder med Allehaande, som han pleier at gjøre, og sende mig et Parti Jordbærvand," ligesom: „Der skal tænkes paa Navn til alle (Nyboders) Gader og Stræder, som Søfolket nu ibor og i Fremtiden kommer til at bo i; der skal ogsaa tænkes paa, hvorledes Justitien sammesteds kan holdes i Agt" o. s. v. Det gjør et eiendommeligt Indtryk at læse Nyerups Udvalg af Kristians Skrivelser ved Siden af Lovtalerne over Fyrsten. Der er nok af „Stundesløshed„ i Memorialen til Hovmesteren, der i følgende brogede Orden behandler: „falske Certifikater i Sundet", at „Snedker Lichtenberg gjør et Smørfad af Guld", at „der skal gjøres en Bro ved Helsingør, at de Fremmede kan se, det er Alvor", at „der skal gjøres en Træhest med Sadel og Toi, som man kan drage afsted paa Ruller, til den unge Herre af Gottorp", at „der sendes en Jagt henunder Fyen, hvor de immer stjæle baade Øksne og Heste ud af Landet og give ingen Told", at „en dygtig Karl vil opledes til en Marskalk, som kan følge Grev Valdemar hen ad Moskow", og endelig at „der skal sendes Tinfade og Talerkener imod Hertug Fredriks Bryllup."

Af Kristians Dagbogsoptegnelser vil følgende uforkortede Uddrag snart levere det rette Indtryk; der er ikke stor Variation i, hvad Kongen for hver Dag har fundet det værd at nedtegne: „December 1619 den 20de: Paa Nyborg gav jeg Pigerne 1 Rosenobel, Kokken 8 Mark og drog saa derfra til Haderslev. Paa Veien gav jeg tvende Kuske 4 Mk., Færgemændene i Assens 8 Mk. 22de: Drog jeg fra Haderslev til Kolding. Gav jeg en gal Kandestøber 4 Mk. 23de: Gav jeg Julaften

til adskillige Folk 13 Rdl. i Smaamynt. 25de: Ofrede jeg Presten 2 Rosen. 27de: Gav jeg de fattige 14 Rdl. i Mynt. 28de: Tabte jeg paa Leg 2 Rdl. i Mynt. 30te: Vandt jeg paa Dobbel 25 Dl. i Markstykker. Fik jeg 70 Dl. in Specie af Jørgen Munk for en Hest, han fik til Antvorskov. 31te: Nytaarsaften gav jeg adskillige Personer 13 Dl. i adskillig Mynt. Tabte jeg paa Leg 18 Rdl. i Markstykker." Af samme Slags er stadig Optegnelserne. Selv fra Krigshistorien i 1624 er det næsten ganske ligedan: „December 20de: Gav jeg for Taft og Kniplinger 50 Dl. 75 Skill. lybsk. 21de: For Guldknapper og Remmer til Drengene 36 Dl. 1½ Mk. Tabte jeg 34½ Dl. 23de: En Trompeter fra Hertug Kristian 60 Dl., som førte nogle Faner. 24de: Kom min Søn Prinsen til Rodenburg. Nogle Skræddersvende 3 Dl. 25de: Ofrede jeg Presten 4 Goldgylden. Tabte jeg 10 Dl. 26de: Leverede Bille tilbage, som han beholdt af Tærepengene 26 Dl. 3 Mk. 2 Sk. 27de: Vandt jeg 2 Dl. Tabte Prinsen 5 Dl 28de: Kom Robert Antruster til Rodenburg saa og Cammerarius, hvilken var gesandtvis affærdiget til Sverige. For et Beslag til en Skrivetavle ½ Dl. Drog Cammerarius og Bethlens Tjener fra Rodenburg. Cammerarius drog paa Veien til Sverige gesandtvis. For en Hængelaas ½ Dl." — Dermed slutter dette Aar. Ved Siden af Dagbogerne og enkelte Regnskabsbøger har Kristian IV efterladt omtrent 2000 Breve.

Alligevel er ikke egentlig Kong Kristian en af disse „Statsmænd med Blæk paa Fingrene"; thi han er ogsaa med overalt i det praktiske Stel med samme Indtryk af Travlhed i Ord og Handling. „Hans Arbeidsomhed var saa stor, at man ikke begriber, hvor han fik Ende paa alt, hvad han overtog sig; altid paa Færde, et Øieblik i den ene, næste i den anden Retning, vilde han selv se sig for og være med ved alt. At Hoet kom godt ind i hans Lade, var ham næsten lige vigtigt som en Statssag. Saa tegnede han Ridset til et Slot eller et Orlogsskib, saa entrede han tiltops for at syne Taugverket; da

Frue-Spir var nærved at falde ned, krøb han op og paaviste, hvor man skulde gjøre fast Jernankere til at styrke det med; saa lod han sig i sin bekjendte Stol i Fredriksborg heise gjennem alle Stokverk for at holde Øie med Murfolkene paa Taget; saa saaede han udenlandsk Frø i Haven. I Kjøbenhavn holdt han meget af allerede i den tidlige Morgenstund at vise sig paa Holmen, han kunde staa hele Timer og, støttet til sin lange Stok, holde Øie med Arbeiderne, tage Tommestok og Vaterpas ud af Spadserstokken og maale og beregne Tømmeret; vovede nogen at standse ham paa hans Vandring her og saa meget som blot hilse paa ham, var han ikke god at bides med. Om Vinteren laa han paa sine Gaarde og førte Tilsyn med Skovhugsten, og naar der skulde diges i Markerne eller bygges paa et af Slottene, manglede han visselig heller ikke; man kunde da se ham ved Aftenstide sidde paa sin Sten og betale Folkene Daglon." (Hammerich). Hertil kommer de stadige Reiser rundt til de danske Øer, i Jylland, til Norge og Hertugdommerne, Tyskland og England, for ikke at tale om hans Krigsbedrifter baade tillands og tilvands. Kristian skulde være med overalt selv, og han kunde ikke rigtig stole paa nogen; det var hans Dom til det sidste: Naar han ikke selv var med, blev der intet udrettet.

Ogsaa hvor han imidlertid skulde ventes mest „selv at være med", synes det ikke altid at have lykkedes at faa Skik paa det, som følgende Brev bl. a. antyder: „Jeg havde forment, at Folkene her ved Slottet havde været given deres Løn efter Kvartalregisteret; men nu erfarer jeg, at dem tilstaar et ganske Aars Løn til førstkommende Paaske, som de umulig kan udstaa, uden at de skal stjæle, hvorfor dem endelig gives Penge, enten helt eller halvt, ellers kan der ingen være i Huse med dem." Et Brev om det kongl. Skib paa Reisen til Bergen i 1641 klager høilig i alle Maader: „Uagtet Rasmus Samsings Maner, som død er, sagde han til mig selv, at have været, at han lod skrive de vaageste Baadsmænd til de Skibe, som

jeg selv vilde seile paa, — da var der blandt 200 Mand neppelig 40, der kunde tælle et Kompas rundt." Der var Uorden over alt, skriver den stakkels gamle Konge, „saa at jeg om Natten i min bare Skjorte maatte op og læske Branden i Kjökkenet."

Kristian den fjerde var en rigtig Borgerkonge i al sin daglige Færd, og det er som saadan, han har vundet den største Del af sin Berømmelse. Som „Kalifen paa Eventyr" gjorde han af at færdes blandt sit Folk, iagttage skjult og pludselig gjøre sin Værdighed gjældende. Han kunde være gemytlig og venlig, saa man ikke engang følte, at han var nedladende; men gik der ham saa noget imod, da for han op og kunde gribe til Stokken baade mod høi og lav.

Da Jens Munk, den heltemodige Grønlandsfarer, en Dag klagede: „Eders Maj. vil nok bruge en Mand til Tjeneste, men siden ikke gjøre ham saa megen Fornøielse som blot høre paa ham" og dertil viste paa sit Værge, da for Hidsigheden i Kongen, saa han rev Kaarden fra Munk og hug ham med Fæstet i Ansigtet; Munk døde kort efter i Græmmelse og bekræftede, heder det, det almindelige Ord om Kristian, at hvem han lagde Haand paa, levede ikke længe. Mellem Albert Scheel og Kong Kristian kom det under Statsforhandlingerne endog til en saadan Scene, at begge trak sine Kaarder i fuld Hidsighed.

Kong Kristian var ikke bange for blandet Selskab og ikke meget om for sin Værdighed. Uden Stas færdedes han til dagligdags i sit Rige, besøgte de borgerlige og underholdt sig med simple Folk. „Reiste han, brugte han sjelden mere end en eller to Vogne og kunde underveis tage ind i Kroer eller til Bondefolk." Han kunde paa Landet ukjendt gaa hen til Bondemanden og hjælpe ham med Pløiningen; men til Afsked glemte han ikke at tilføie: „Hils nu kun hjemme, at Kongen har pløiet for dig." Kristian har sine Eventyr saagodtsom Harun al Rashid eller Fredrik den store; men hans Vittighed falder ofte noget i det grove. En Dag fik han af en Bonde, som ikke kjendte ham, en Beklagelse over uskyldig Ulykke, som

ingen vilde afhjælpe, med Tilføielse for Kongens Person, som Kristian henviste til, at „han hverken kunde gjøre ondt eller godt." Da Bonden næste Dag indkaldt møder paa Slottet, faar han i Forværelset en ordentlig Dragt Prygl og inde hos Kongen en fyldt Pengepung, idet Monarken smilende forklarer, at nu havde Bonden faaet se, at Kongen kunde gjøre baade godt og ondt. (I Sandhed et underligt Bevis og nærmest en Karikatur af, hvad det skal bevise!) Men omend Kong Kristians Optræden er lidt plump ved mange Leiligheder, er den dog præget af en saadan Ligefremhed og Velvillighed, en saadan ukunstlet Naturlighed med et godt Hjerte trods al Svaghed, at den uvilkaarlig vækker Sympati. Omgjængelig ganske anderledes end Faderen, der ene havde ladet Adelen, men „intet gement Folk, hvad heller Borgere eller andre" komme umeldt indenfor Porten, var han borgerlig ligefrem; han ansaa ikke sit Bord beskjæmmet, fordi en jevn simpel Mand tog Plads ved det, som af og til kunde ske, f. Eks. naar der „skjødes om Oksen" i Rosenborg Have. „Hvor naturligt, at Folket følte sig tiltalt af den uslebne, men ærlige Djervhed, der lyste frem af al hans Færd, af denne folkelige, trohjertige, saa høit stillede Husfaders Personlighed! Sandhed var det, naar han udbrød: „han kunde trygt lægge sig til at sove i enhver Hytte i Landet." Det var det folkelige hos Kristian den fjerde, der bidrog til, saa udelukkende at gjøre ham til Folkets Mand, der gjorde, at ingen dansk Konge fører et rigere Liv i Sagnet, og at den samtidige, der i aandelig Henseende overrager ham, Gustav Adolf, dog paa ingen Maade kan maale sig med ham i Folkeyndest." Saa taler Hammerich, og flere før ham har sagt det samme; men man gjør bedst i ikke at drage Sammenligningen udenfor Oldenborgernes Rad i Danmark, idet da her Kristian den fjerdes Personlighed med sit jevne danske Væsen og sin utrættelig gode Vilje fortrinsvis og med Rette tiltaler og kan maale sig med enhver af disse halvtyske ubegavede Hofkonger, mellem hvilke blot Kristian den

andens Stiftelse, som delvis Undtagelse ved hans Side, træder synderlig selvstændig frem i Historien. Inden denne Række, men heller ikke videre eller ubetinget, som det er gjort, kan Allen kalde Kristian den fjerde „en af Danmarks mest udmertede Konger"; men saadan begrænset, naar man kjender Maalestokken, kan vel Superlativerne lade sig høre.

En Konges Folkelighed i Opførsel er ikke altid meget værd, naar den enten er kunstlet, saa Beregningen ved Nedladenheden springer i Øinene, eller den falder simpel og nedværdigende med lave eller gale Streger. I første Henseende maa Kristian frikjendes, der var Natur og Sandhed i hans Omgjængelighed; men i sidste Henseende er det ikke frit for, at Værdigheden imellem lider, og Paaskjønnelsen naar ikke langt udenfor Deltagernes snevre Kreds, naar Kongen „blandt sit Folk" nedlader sig til at være med i det berusede Gilde, til at slaa Vinduerne ud tilslut og ellers gjøre sig lystig paa en Rangel. Kristian gjorde det tidt, enten han drak Rose di sole hos Borgermanden i Kjøbenhavn og kom hjem med et forskaaret Ansigt, efter et Forsøg paa at gaa gjennem Vinduet, eller han blandt Handelsmændene i Bergen morede sig ved de voldsomme tyske „Spil" og bagefter forevigede Gildet ved i Festlokalet at lade sit Navnemerke sætte ind i de nødvendige nye Vinduer efter Natterangelens Ødelæggelser. Faderen, Fredrik II, var ogsaa gjerne med, ved vi, i den Tids voldsomme Drikkelag, men han gik dog ikke saa offentlig ud iblandt Folket med det; naar han havde sin Perial paa Slottet, pleiede han, ihukommende sin Stilling, at forudskikke: „Kongen er ikke hjemme", og først naar han atter blev sig nogenlunde bevidst, hed det: „Nu kom Kongen hjem igjen"! Men Kristian spillede just Konge i Drikkelaget. Her er den franske Gesandts Beretning fra et af Kristian den fjerdes galanteste Lag blandt Damer og Herrer hjemme- og bortefra: „Kongen, som ei ansaa det for Fyldest, hvad man hidtil havde drukket, lod et svært Guldbrikkekar med Vin bære frem, som 2

sterke Karle neppe nok kunde slæbe afsted, og sætte paa en Stammel, hvorover en Dug var bredt. Derpaa lod han sig give 9 Guldbægere, af hvilke ethvert rigelig kunde slukke den sterkeste Torst. Han udvalgte sig derpaa 8 af de tilstedeværende til at drikke med; men selv ofte han af det store Guldkar." Det var dog Tidens Skik denne Beruselse under Kapdrikken, som Kristian kunde føre an i. En anden Beretning fra en fransk Gesandt taler om et tre Dages Bryllup: „Den hele Tid gaar det paa en Drikken løs; hvo, der har faaet sig en Rus, gaar bort en to tre Timer for at sove den ud og begynder saa igjen forfra. Det gjorde Prinsen saavelsom Statholderen „5 til 6 Gange" i Løbet af de 3 Dage! Da Gesandten senere var tilsagt til Audiens hos Kongen en Dag Kl. 3, bemerker han som noget meget ligetil, at Sekretæren denne Gang maatte være Tolk, „da Kongen var noget beskjænket." Paa sin Englandsreise havde Kristian under Opholdet i London, for at undgaa Beruselsesskandaler, taget den overordentlige Forholdsregel at true dem af sine Ledsagere, der drak sig drukne, med til Straf at „surres med Tommelfingeren til Masten"; men desuagtet efterlod hans Besøg den almindelige Opfatning hos Engelskmændene af de danske, at de var nogle Drukkenbolte, hvad og Shakespeare i „Hamlet" siger om dem. Ogsaa fra Englandsbesøget noterer Kristian imidlertid, at han „drak temmelig sterkt."

Om just ikke nøgtern, saa var Kong Kristian til daglígdags meget sparsommelig og levede tarveligt. Det var intet galant Hofliv, der førtes paa Slottet, og heller ikke var efter Dronning Annas Død hans Familieforhold egnede dertil. Adelens dengang fortrinsvis fornemme og mægtige Stand, der skulde kunnet give hans Hof Glans, stod heller ikke i det bedste Forhold til Kristian IV og flokkedes ikke om ham paa hans Slot undtagen ved enkelte større Festligheder; de holdt sig gjerne for sig selv, misfornøiede baade med Kongens Politik og hans personlige Optræden, der ikke altid var syn=

derlig fin eller egentlig hofmandsmæssig. Tarveligheden ligetil Smaalighed hos Kongen i alt hans dagligdagse Stel var ogsaa mere en borgerlig end en adelig Dyd. Stadig paa Farten og stadig i Virksomhed var heller ikke Kristian den, der enten skjøttede om eller forstod sig paa at spille den store Herre, der med høitidelige Ceremonier træder frem og tager imod. Det er da heller ikke endnu i Europa Ludvig den fjortendes Tidsalder, og for Nordens Vedkommende var Formerne meget simple og Dannelsen endnu liden. Det var dengang i Danmark Kongens som Bondemandens Skik at staa tidlig op, allerede Kl. 4—5 om Morgenen, holde tidlig Frokost og derpaa Middag omkring 11, idet Aftenen da ogsaa faldt tidlig med Sengetid 8—9. Kun ved festlige Anledninger skede der Forandring, idet man kunde drikke og danse udover Natten til 2—3 paa Morgenen. Indtrykket af Kristian IV's Dannelse og hans Hofliv viser tilbage til Sydeuropas i Tiden et eller to Aarhundreder forud; det er Ridderøvelser, Kongen driver, og der spores ikke nogen Hofmandstone, som Samtidens sydeuropæiske. I 57 Aars Alderen er Kristian (efter Franskmanden Ogiers Skildring) saa munter, at han endnu er rask og smidig til al Slags Legemsøvelser. „Dette udviste han daglig saalænge vi var i Kjøbenhavn; thi han staar op om Morgenen Kl. 3; Kl. 5 øver han sig i Riden og Karussel tilligemed sine Prinser, hvilke ligeledes er overmaade kjække og flinke og kappes i Legemsøvelser med Hoffolkene. Efter Middagsmaaltidet iføre de sig Harnisk og gaar løs paa hinanden med Lanser, eller de søger at hærde sig ved anden Væddestrid eller Krigsøvelser."

En spansk Gesandt skriver efter et Kjøbenhavnerbesøg i 1613: „Hoffet kan hverken i Henseende til Bygninger, Møbler, Antal af Betjente eller anden udvortes Pragt lignes ved andre glimrende Hoffer i Europa. Kongen besøger ofte en eller anden Herre uden at være ledsaget af mere end en eller tvende Betjente og er da ganske som Privatmand." Alligevel saa ikke Gesandten den dagligdagse Tarvelighed; thi just naar

imellem Gesandtskaber kom, pleiede Kristian at staffe sit Hof høitidelig op med store Festligheder.

For at betragte Kong Kristian IV i hans Glans ved Hoffet, skal vi give en kort Skildring af de helt usædvanlige storartede Festligheder, der i 1634 ledsagede den udseede Tronfølger Prins Kristians Formæling med en saksisk Prinsesse, Datter af Kurfyrst Johan Georg, „den spotvis saakaldte Øl-konge." Længe i Forveien havde Kongen personlig truffet allehaande Forberedelser, som skriftlige Anordninger vidner om. Næsten et Aar forud heder det: „Der er antagen en Kapelmester til at ekserfere Musikanterne — ligesom og Kapelknabene", og senere: „I skal tale med Kapelmesteren, at han giver fra sig, hvad for Monstra der skal bruges til de tvende Komedier." Der var tilveiebragt Kapelsangere og Musikanter, som Kristian gjerne efter fransk Salonskik pleiede at anbringe skjult og pludselig lade spille op for at overraske de forsamlede Gjester. En Ballet havde han faaet opøvet blandt sine egne danske Adelsmænd, og vi har hans skriftlige Ordre til Kansleren og Rigsmarsken, at de skal „befale Herremændene, som forordnede ere til den Ballet, at de flittigere, end hidtil skeet, besøge Danseskolen." Ingenlunde havde heller Kristian glemt Ordren til „godt sterkt Øl i temmelig Kvantitet" og med speciel Kyndighed i Ølbrygning tilføies der: „Øllet skal saaledes med Humle forvares, at det kan holde ud i Heden, og at man kan forfriske det med ferskt Øl." Alt bliver af Kongen foreskrevet forud saavel om „de Store" som om „det gemene Folk udi adskillige Losementer": „med Verterne fortinges, hvad de paa hver Person skal have til Kost om Dagen, saa og hvor mange Potter Øl og Vin han skal om Dagen have paa Manden." Efterhaanden kom Gjesterne, tyske Smaafyrster og repræsenterende Gesandter for Europas store Herskere, og de modtoges alle med stor Pomp og stort Følge og indkvarteredes, som vi endnu kjender det, efter Kristians specielle skriftlige Anordninger. Alt synes at have været i bedste Orden og omhyggelig forberedt;

men alligevel skulde ikke Kong Kristian blive uden mange Bekymringer ved denne Fest. Der viste sig fornemmelig mellem de indbudne Gesandter en meget heftig Strid om den Orden, hvori de efter Hoffets Rangforordning skulde have „Gang og Sæde." Spaniens Gesandt vilde ikke komme bagefter Tysklands, og Frankriges ligesaalidt efter Spaniens. „Hvilket Sted han tager, der skal jeg støde ham tilside", erklærede Franskmanden, hvem det gjaldt ikke Gesandtskabets Ære alene, men hans Monarks og Fødelands. Foran alle disse gjorde Sveriges Gesandt Fordring paa at staa paa Grund af Fyrstehusenes Frendskab og Rigernes nære Forhold. „Følgen af denne Rangstrid, som Kristian og hans Ministre slet ikke formaaede at bilægge, var, at den spanske Minister under Paaskud af et nødvendigt Ærinde til Tyskland reiste bort før Bryllupet, og at den svenske under Paaskud af Hoffsorgen i Anledning af Gustav Adolfs Død ikke viste sig offentlig." Kristian var ulykkelig og „fortrød, at han havde indbudet saa mange store Potentater til denne Høitid." Det gik saa vidt med disse Ubehageligheder og Fornærmelser, at den første Bryllupsdag ved Taffelet, hvortil „24 Trompetere blæste tilbords", var endog „Kongen ikke tilstede."

Selve Bryllupsdagens Høitidelighed begyndte om Formiddagen med, at en Del Adelsmænd blev slagne til Riddere af Kristians nylig forud stiftede Orden, som ved Kongens Foranstaltning nu havde modtaget en Forandring med et C 4 og en Elefant i Stedet for en Arm med et Sverd tidligere. Om Eftermiddagen forrettedes Vielsen og „derpaa blev Brudeparret ledsaget til Brudesengen, som de satte sig paa, og blev da Bruden overantvordet til Prinsen; efter disse Ceremonier trakteredes med Vin og Confect." Om Aftenen blev holdt Maaltid fra 8 til 12, og derpaa begyndte Dansen. „Ved Klokken 3 slet efter Midnat gav Kongen (som nu ialfald var kommen ind) med en Fløite et Tegn, og et stort Fyrverk blev antændt." (Kong Kristian, der ogsaa var dygtig i Fyrverkeri, havde selv

forordnet til Istandbringelsen heraf at bruge fra Bibliothekerne „forældede Pergamentsbreve og unyttigt Skrolder", der vistnok var meget brugbare og besparende med Hensyn til Udgifter til andet Papir, men som Efterverdenen, der gik tabt af disse gamle Dokumenter af utvivlsomt stort historisk Værd, skulde ønsket behandlet paa en anden Maade og have ventet det ogsaa af den „lærde" Konge. Fyrverkeriet var ellers usædvanlig staselig. „Et meget stort Billede holdt en stor Pille i sin høire Haand, noget herfra var andre Piller satte omkring og gik saare godt af."

Den følgende Dag blev Brudegaverne frembaarne, og Kong Kristians bestod i en Diamant-Halstjæde til 100,000 Rdlrs. Værd; Kristian kunde brilliere ved en saadan Anledning, og Prinsens Ridehest f. Eks. havde baaret Smykker til Værdi af „en Tønde Guld eller to" ved Processionen. Om Aftenen var der atter Bal, og med lignende Festligheder fortsattes der de følgende Dage. Der var Maskerade og Ballet, Opera og tysk Komediespil foruden meget galante Ridderlege eller „Carousel", som det hed, og som beskrives saaledes (af den franske Gesandt): „I Byens smukkeste Gade (paa Amagertorv) bleve Skrankerne satte, Buer oprettede og Ringen ophængt. Ambassadørerne, Prinserne og Prinsesserne stod i Vinduerne og saa til; Almuen udbredte sig rundt om, og paa behørige Steder stilledes Vagter. Kongen og Kronprinsen, som bandt an med alle og enhver, traadte først ind i Skrankerne; de var idag iførte romersk Keiserdragt, saaledes som Marc. Aurel er afbildet paa de gamle Mynter; foran dem red Paukere og Trompetere. Derefter kom fire Marschaller (blandt hvilke der var to Hertuger af Sønderborg) otte Ryttere med Sindbilleder og Tankesprog paa Lanser, Stave og Skjolde samt tre eller fire Triumfvogne med et eller to Spand Heste, forestillende vilde Dyr og iførte alle Slags Huder. Paa disse Vogne kjørtes Haver, Bjerge, Floder og Skibe med Matroser og Sluproere; end videre Templer og Skuepladse med Sangere og Musikanter, al Slags Strenge-

leg, saare lystelig at se og høre. Især behagede det at se tre og fire sammenspændte Heste vende sig saa færdig frem og tilbage, som om de kun havde været et Spand eller enkeltvis hver for sig. De første, som indløb sig med Kongen og Kronprinsen af Danmark, var to saksiske Hertuger; paa deres Vogn viste sig Elskovsguden, omringet af alle Slags Krigsrustninger og Sindbilleder paa Kunster og Videnskaber. Dernæst fulgte Prins Fredrik, Kongens anden Søn, hvis Vogn blev trukket af en Elefant; Bajazeth, indesluttet i et Bur, viste sig paa samme Vogn. Dernæst kom hele den danske Adel, inddelt i visse Skarer, nogle i Vogne, andre tilhest tilligemed deres Familievaaben, Sindbilleder, Tankesprog og Udfordringer, som de kastede ud blandt Folket, men som vilde blive altfor langt at fortælle. Dette Carousel varede fra aarle om Morgenen til sent ud paa Aftenen, og siden ingen havde spist til Middag, blev de alle herlig bevertede i Kongens Have, hvor der var anrettet Aftensmaaltid." Den følgende Dag fortsattes Carousellet med Fremstilling af et Bjergverk med Bjergfolk i Arbeide under liflig Musik, og efter en Dags Mellemrum afsluttedes det med Ridderlege, Præmieuddeling og stort Bal. Prisen for at have truffet Ringen med Lansen, en med Ædelstene besat Krans, fik Hertugen af Saksens Vaabendrager, og den overleveredes af Kongens Datter, „den uforlignelige Leonore", hvem den danske Rigsmarskalk med den tyske Kansler ved Haanden „tre Gange dansende rundt Salen for at udfinde den værdigste, havde valgt hertil." Omendskjønt det nu allerede var mørk Nat, blev der dog opført et meget krigersk Skuespil, idet Riddere først parvis stredes med Lanse og Sverd, og dernæst hele Flokken, delt i to Partier, gik løs paa hverandre, dog saaledes, at Skranker var imellem dem (tre Fod høie). „Alt dette havde Udseende af et virkeligt Feltslag; thi selv i Skrankerne var der paa en meget kunstig Maade anbragt Krudt, som for op og begyndte at sprude og lyne. Prins Fredrik blev uforsagt staaende i denne Ild ved Skrankerne til allersidst, og

han blev enstemmig frem for alle erklæret for Seiervinderen; han erholdt ikke Seieren ganske omsonst; thi hans Stovler blev brændt og hans Haar begyndte at geraade i Lue." Ved den almindelige Prisuddeling tilslut blev Kong Kristian tilkjendt „den hoieste Pris", men undslog sig for at modtage den, hvorimod han til ny Veddekamp fik sit store Guldkar og sine Bægere frem til den Scene, som tidligere er omtalt, med 8 Mænd til en festlig Kapdrikning. Kongen gav et Bæger til hver; „men selv øste han af det store Guldkar og dyppede endog Fingrene deri, og naar de alle havde drukket, lod han sig give Bægerne igjen og fyldte dem uafladelig paany." Paa denne Dag endtes saaledes hele Hoitiden, slutter Franskmanden, hvem Drikkescenerne her dog vistnok var blandt de tidligere antydede „anstødelige Sæder" i Kjobenhavn. Festlighederne havde da med Modtagelseshoitidelighederne strukket sig ud over 2 Maaneder; men de var da ogsaa saaledes, at „ingen hverken for eller siden har seet Magen." Et Par Millioner i det mindste havde den ellers i Pengesager saa noieseende Kong Kristian sat til paa dem, og det uagtet han just i disse Aar efter den tyske Krig vanlig var i megen Pengebekymring og nodsagedes til haarde Skattepaalæg. Dog havde han da nylig kunnet modtage sin anselige Modrenearv.

III.

I Kong Kristian IV's Foretagender og Rigsstyrelse spiller Pengeinteresserne en ikke ringe Rolle, og Politiken bestemmes af Udgifter og Indtægter. I hans Forhold til Bygverk og Anlæg som til flere af Landets Næringsveie overhovedet kunde man være i Tvivl, om det er til Kongens offentlige Virksomhed eller Privatmandens, man skal henregne det. Jalfald er han nærmest sin egen private Forretningsmand, naar han har Fabriker gaaende og Skibe seilende for egen Regning. Han havde ogsaa delvis bogført sin „egen Kasse" i Modsætning

til Statskassen, men vanlig gik de dog om hinanden uden bestemt Skjelnen. De til Kronen lagte Godser drev derhos Kongen med den vanlige forretningsmæssige Iver, der sjelden saa bort fra Maalet, paa bedste Maade at tjene Penge i Kassen. For de tyngende Skatter og Kronbondernes andre Udredsler var der ikke let Eftergivelse eller Lettelse at faa. Kristian gjorde en Prove med paa Krongodserne at afskaffe det tyngende Hoveriarbeide mod Pengegodtgjorelse i Løbet af Tyveaarene; men han vendte snart tilbage igjen til det gamle Stel. I det Hele taget bliver det ikke til synderlige Reformer med Kristian IV og til Regjering paa denne Maade, men hans Iver gaar i Retning af, foruden egne store Privatforetagender, ved Opmuntring og Ophjælp at faa en Rorelse i Gang paa de forskjelligste Omraader, med Indtægter til Statens Kasse, der ogsaa er Kongens. I saa Henseende er Rigsstyrelsen ham en stor Forretning, som ophjælpes ved at faa istand allehaande Virksomheder og Anlæg med Afgift til Kronen. Det er nærmest „Husfader"-Styrelse med Anvendelse efter Evne af hin Tids Princip: Staten, det er jeg. Evnen skulde vel ikke troes saa betydelig, særlig under Kongemagtens Indskrænkning i Danmark; men den rak dog med særlig Vilkaarlighed i Udenrigspolitiken længere, end man skulde tro, og længere end den efter Forfatningsbestemmelserne i det politiske egentlig skulde række. I det økonomiske var dertil Kongens Frihed uhindret og blot kontrolleret i Skattepaalæggene.

Mere end det sædvanlig tarvelige Hofhold med enkeltvise store Feste kostede vel Kongens Byggelyst Undersaatterne. Dels i privat, dels i offentlig Interesse havde hans berømmelige Virksomhedsiver her et rigt Felt. Fredriksborg Slot fuldforte han med saadan Pragt, at han tidlig fik høre Antydninger om, at han vel ikke vilde vinde at bekoste det færdigt; men da Slottet var fuldfort, havde han ogsaa Penge til en galant Bygning, betitlet „Sparekassen", som reistes ved dets Side. Og hermed blev det ingenlunde. Rosenborg Slot, Rundetaarn,

flere Kirker og Studenterboligen Regentsen byggedes, samt den staselige Borsbygning med Indskriften: „Ikke til Lurendreieri og andre underfundige Kunster, men til Guds Ære og redelige Kjoberes og Sælgeres Nytte." Bornehuset i Kjobenhavn oprettedes med eget Fabrikanlæg, hvorhen „man sendte baade med det onde og gode fattige Born rundtomkring fra Provinserne for at opdrages til Arbeidere." Kristian udvidede Kjobenhavn med bl. a. Kristianshavn paa Amager og Nyboder, hvor et storartet Skibsbyggeri blev drevet, og han forskjonnede den med blandt flere Anlæg „Vandkunsten." Af Byer ellers, der delvis skylder ham Anlæg eller Ophjælp, er foruden Glückstad og Baahus Fæstning disse med hans Navn forevigede: Kristianopel, Kristianstad (anlagt „efter en Drom", Kongen havde havt, heder det), Kristianspris (nu Friedrichsort) samt de norske: Kristiania istedetfor Oslo, Fæstningsanlægget Kristianso ved Flekkero og det — efter Nielsens Ord — „uden videre Forberedelse næsten som ved en Tilfældighed" paa en Norgesreise anlagte Kristianssand, der i 1643 fik Kjobstadsrettighed, hvortil endnu uden den yndede Optaldelse kommer Bergstaden Kongsberg.

Hvad der bevægede Kristian IV til at gjore Oslo om til Kristiania, var væsentlig militære Hensyn, og da han i 1624, dov for alle Indbyggernes Bonner, havde ladet Gaderne udstikke i Akershagen under Akershus Fæstning for Oslos rigtignok for storste Delen brandlidte Indvaanere, blev det nye Kristiania, omend med enkelte vekslende Undtagelser, forordnet bygget af Sten og omgivet med Volde og Grave eller Palisadering ved Stranden. Til at forestaa disse militære Anlæg indkaldtes i 1625 Hollænderen Cornelius Flint, og Voldene „synes at være blevne fuldendte i 1633" (L. Daae). Saaledes at gjore Kristiania til en befæstet By var imidlertid en fuldstændig forfeilet Plan, og da det tidligere, efter Oslos Brand under Syvaarskrigen, af Regjeringen fra Danmark af alt var besluttet, var det efter Undersogelse paa Stedet igjen blevet opgivet. Fienden kunde nemlig fra Hoiderne omkring overalt beherske Anlægget.

Ikke et Slægtled efterat Bybefæstningen var bleven færdig, blev den endog forsætlig bragt i Forfald, idet Stene toges fra den til Byens Huse. Halvhundrede Aar efter Fuldforelsen var man paa det rene med Befæstningens Urimelighed: „Byens Fortifikation er ikke af synderlig Importance formedelst den en Tid uden Reparation henligget haver, tilmed og befindes unødigt noget derved at lade gjøre formedelst de nærliggende Klipper, som Verket næsten overalt kommandere.“ Efter en Ildebrand i 1686 blev Murene om Hovedstaden helt nedrevne, og Kristiania var, som Oslo før, en aaben By. Nogen Krigsprøve fik ikke nogensinde Bybefæstningen; kun i 1658, endnu medens Murene stod, ventedes Svensken, saa at Statholder Trolle „lod samtlige Forstæder, sandsynligvis kun med Undtagelse af Elvegaden og en Del af Fjerdingen, stikke i Brand“; det manglede blot, at Fienden skulde være kommet og have gjort det af med Resten inden „det befæstede Kristiania“! En Følge af Befæstningsplanen var ogsaa den af militære Hensyn foretagne Omdannelse af Oslos Byggegrund til en kongelig Embedsgaard, samt Forbud mod Bygning af andet end Lader paa „Lokkerne“ omkring Kristiania, hvilken Bestemmelse uheldigvis ikke saa snart igjen omgjordes. Med Rette havde de ved en Kongeordre til Flytning tvungne Indbyggere beklaget sig over sit Formuestab ved Tomternes Sloifning med Kjeldere og Grundplanering i Oslo, da Fordelen af et regelmæssigt Byanlæg vilde være opnaaet lige godt, saaledes som af dem foreslaaet, ved en Regulering uden Flytning; da vilde vel ogsaa Kronbønderne omkring sluppet for ved Hoveriarbeide at „forfærdige“ de nye Gader i Kristiania, hvoraf flere alligevel endnu i 1648 „ere fast som et Morads uden Fyld og Sten, som spotteligt er af fremmede at sees.“ Større Plads for Byen til at udvide sig til alle Kanter i Kristianiadalen var noget, som først i vort Aarhundrede tiltrængtes, og som uden Flytning vilde kunnet foregaa; Pipervigen og Sagene fandtes alt som Forstæder i Kristians Tid. Friere Havneplads vandtes heller ikke

formedelst det foran liggende Akershus med dets Udvidelse med Nedrevoldspartiet, som det endnu ligger, og efter Kristians Plan udelukkedes Borgerne endogsaa fra Pipervikshavnen, hvor Bymurene oppe paa Bakken stængte af, saa Kjøbmændene med megen Bekostning maatte foretage Opfyldninger af Langgrunden i Bjørviken for at faa Lastepladse og Brygger.

Bergstaden Kongsberg grundede Kristian IV, da de rige Sølvaarer i 1623 var blevne opdagede og antagne til Drift. Han reiste selv derop i 1624, og glad over den nye Velstandskilde befalede han, at der i Kirkerne skulde holdes Taksigelser, og han lod Dalere slaa af Sølvet med Paaskrift: Benedictio Domini facit divites (Herrens Velsignelse gjør rig). Nu fik han travelt med Minernes Bearbeidelse, hentede Bergfolk fra Tyskland og fik en stor Bedrift i Gang. Nogen Indtægt skaffede den vel i den kongelige Kasse, men de omboende Bønder syntes snart ligesaa lidt om Bergverket her som om den udvidede Bearbeidelse af de forskjellige Fund Kobbermalm om Røraas eller Jernmalm ved Eidsvold. Da det nemlig skortede paa Arbeidere, kom der kongelige Ordrer til Bønderne omkring om at møde til Pligtarbeide mod Skattefrihed eller paa andre Vilkaar. Bøndernes Had til hele Bergverksstellet aabenbarede sig baade aabent i Klager og skjult ved at holde Fund hemmelige, saa en Kongelov endog satte haard Straf for den Slags Forbrydelse. De Gruber, Kongen ikke vilde drive selv, overlod han private mod Betaling af Afgifter, hvorved rigtignok ogsaa de kunde faa Privilegiebegunstigelse til Driften paa de omboendes Bekostning. Ogsaa her er imidlertid Kristians store Driftighed at rose, omend Midlerne imellem ikke var de bedste; blandt den kongelige Kasses Indtægter fra Norge var Bergverkernes regnede blandt „de fornemmeligste."

Kristians Iver for Næringsveienes Udvikling viste sig paa mange Omraader baade ved nye Anlæg og ved Ophjælp af ældre. Ved de fleste fremtræder dog Forretningsmanden, der søger personlig Fordel ved dem, ligesaa meget som Kongen,

der ophjælper Næringsveiene i Riget, idet det jevnlig er en Afgift til den kongelige Kasse, hvormed Begunstigelsen kjøbes, medens denne selv ikke saa meget fremkommer ved nogen Opofrelse af kongelige Midler som paa Bekostning af andre, der ved Privilegierne hindres eller udelukkes. Skyder Kristian vistnok imellem til af de kongelige (Statens) Midler, da er det en Spekulation, der kan ventes at ville forrente sig gjennem den aarlig indflydende Afgift. Det mest uegennyttig behandlede og ophjulpne blandt de mange Kompanier, det Ostindiske f. Eks., havde for 2000 Daler i Afgift til Kronen Eneretten blandt Undersaatterne til at seile om det Gode Haabs Forbjerg, og om det end for Kristian med hans Tilskud ikke blev nogen god Forretning, var den dog tænkt som saadan. I Kongens Ræsonnement over Næringsveiene er det i det hele taget Kronens Interesse, der staar først; det er ikke tilfældigt, at Udtrykket er, at det gjælder Gavn eller Skade „for Kronen eller underliggende Undersaatter." Har Kristian IV's Udenrigspolitik (især fra svensk Side) kunnet karakteriseres som personlig egennyttig, gjælder det rimelig nok ligesaa meget om hans indenrigske Husfaderstyrelse. Hvalfiskeriet ved Grønlandskysten saaledes er Kongen enig med Rigsraadet i at negte Engelskmændene Adgang til, hvor det danske priviligerede Kompani til Hvalfangst betalte Afgift; men ganske samme Fiskeri under Norges Kyst anbefaler Kongen „at være fri for alle dem, som deraf til Kronen vil give sin Rettighed", omend han er saa vidt rimelig, udtrykkelig at erklære, at det ikke skal være engelsk alene. Det danske Rigsraad havde ment, at Indrømmelsen vilde være skadelig for Norge.

Kong Kristian var i sin Beregning altid en ægte Forretningsmand og helst sin egen, baade i de egentlige Privataffærer og i Statssagerne; men han forstod sig da vel saa godt paa at vinde som at bruge Pengene. Før Forarmelsen efter Krigene havde Kongen god Raad, men han brugte Pengene til alt andet end til at iverksætte den besvorne Indløsning af de

Skotske Der til Norge, og anvendtes ellers meget godt, saaledes ogsaa meget bort ved Uforstand. Kong Kristian var nøieregnende nok til dagligdags, men han kunde ofte blive snydt trods al Omhyggelighed og al Forsigtighed med egen Iagttagelse. Kongens egen Svigerson, Korfits Ulfeldt, siges bl. a. at have begaaet betydelige Underslæb ved Told- og Marinevæsenet; til Skibsbyggeriet paa Holmen brugtes saaledes i Løbet af 6 Aar, hvori intet nyt Skib løb af Stabelen, 13 Tønder Guld. Naar Kristian saa imellem selv foretog en Undersøgelse, var alt itide bragt i Orden. Der fortælles saaledes om et Proviantthus, som havde kostet mange Penge, og med hvis Anvendelse Kongen havde faaet Nys om, at det ikke skulde være rigtig fat; da imidlertid Ulfeldt fulgte Kongen derhen, var der uendelige Masser Korn; men Rygtet vilde rigtignok vide, at det i sidste Øieblik var ført did for at figurere ved Visitationen. Det er det samme Forhold som med den russiske Katharinas Storværk, der blot var Potemkinske Kulisser. En saadan Historie gaar endnu blandt Bønderne i Opdal: Kongens Befuldmægtigede havde her modtaget store Summer til et foregivet Anlæg oppe i Fjeldene, men intet gjort, indtil Kongen paa en Norgesreise kom for at se med egne Øine. Bestyreren af det imaginære Værk maatte afsted som Forevister; men han sørgede for at føre det hele Følge underveis ud i de værste Blødmyrer. Kongen holdt længe tappert ud, men da han endelig midt ude i Myren paa sit mistrøstige Spørgsmaal, om de da ikke snart var fremme og Veien blev bedre, fik til Svar: „Værre og værre, naadige Herre Konge!" opgav han det i Fortvivlelse, og Bedrageren var reddet. Især paa Kongens sidste Dage, da han gik træt og ikke længer kunde varetage sine paa personlig Styrelse indrettede private og offentlige Affærer, gik det skjævt og galt med det hele.

Kong Kristian har været tillagt adskillig Berømmelse for Handelens Ophjælp under hans lange Regimente, og det har været betegnet som hans personlige Fortjeneste. For en Del

kan der være Sandhed heri, og i alle Fald gik hans Ønske i den Retning, og han var selv Spekulant med egne Skibe; men hans Indflydelse iøvrigt og Foranstaltninger i det hele virkede ikke altid til det samme Maal og slog imellem helt om. Derhos sker naturligvis meget uafhængig af Kongen, og meget maa komme istand i Løbet af to Menneskealdre. Skjønt det ikke er Tidsperiodens Historie i sin Helhed, men nærmest Kong Kristians personlige, som her tilsigtes at levere, skal vi dog se lidt nærmere paa et Par af Handelskompaniernes Virksomhed, som de ogsaa personlig befordredes af Kong Kristian.

I 1616 fik Kongen stiftet det Ostindiske Handelskompani, der efter Portugisernes og Hollændernes Forbillede skulde søge sig Kolonier at handle paa i Indien. Kongen tog sig meget af det, forærede det et Pakhus, laante det Penge og fik sin Slægt til Eksempel for andre ved Aktier interesseret i det; Betingelserne med Afgiften til Kronen for 12 Aars Eneret er før nævnt. En hollandsk Eventyrer Boschouwer fik høre om Foretagendet og kastede sig ind i det; udrustet af den saakaldte Keiser paa Ceylon med Titel af „Prins af Migomme," sluttede han paa egen Haand en Traktat med Danmark, hvorefter dette Land, for 100,000 Spd. og Enehandel paa Ceylon i 12 Aar, skulde sende Skibe og en Hjælpehær paa 300 Mand til „Keiseren". Understøttelsen blev sendt under Ove Gjeddes Anførsel; men det gik ikke ligeoverfor Hollænderne, som havde gammel Forbindelse paa Øen, omend istedet tilslut Trankebar paa Koromandelkysten blev den danske Koloni; under Pengemangelen sendte Gjedde endog sine Skibe paa Fribytteri eller som det i hans Sprog hed „forat vente, hvad Gud og Lykken vilde give," og vel kunde han bringe en indisk Ladning hjem, der bragte ham selv Paaskjønnelse med et Lehn i Norge, og atter satte Liv i Handelskompaniet, men til nogen lønnende Forretning blev det ikke, og Hamburgerne kunde altid konkurrerende holde lavere Priser paa de ostindiske Varer. Efter et Par Aars Virksomhed maatte man i Kjøbenhavn samle frivillige Gaver

for at holde Liv i Forretningen, og efter 14 til 16 Aars hensygnende Liv skyldte Kompaniet alene til Kongen 156000 Rigsdaler. Et andet Kompani til Kolonialhandel, det Vestindiske med otte Aars Privilegieret, gik det endnu uheldigere; stiftet straks forud for den tyske Krig, døde det i Fødselen. Fremdeles en ny Handelsforretning skulde det priviligerede Grønlandske Handelskompani bringe istand; men det maatte snart opløse sig, og Handelen her blev tilslut fri, et fremtvunget og af Kristian beklaget Resultat. Grønlands Befolkning af Eskimoer uden Spor af den gamle norske Bebyggelse var i sin Halvvildhed lidet omgjængelige i Handelssamkvem; let forskremte, kunde de, bare man skjød af en Kanon, styrte sig i Flok overbord. En hjemført Skibsladning skinnende Sand kunde der lige saa lidt bringes Guld ud af, som af Forretningerne for øvrigt, og Forbindelsen blev ikke af stor Betydning. Jens Munks heltemodige Ekspedition i Grønlandshavet efter en Nordvestpassage blev blot til Afskrækkelse, og det hele lønnede sig daarlig for alle Parter. Der er en vemodig Historie om nogle til Danmark i Fangenskab førte Grønlændere, som efter hinanden „døde af Længsel." Stort mere Fremfærd end i Grønlandshandelen blev det heller ikke til i den privilegerede Islandshandel med de ældre Forbindelser; men her som andensteds var det dog særlig Kristians Krige, der lammede, hvad han i Fred havde sat i Værk; da afbrødes det hele, og Handelsskibene toges ogsaa til Krigsskibe. Kristians Beskyttelsesprincip, der istandbragte 15 forskjellige større Privilegie-Kompanier, var heller ikke det bedste, og om end i Almindelighed Tidens, dog neppe mange andre Steder saa egennyttigt med Afgifter og strengt med Baand og Regler efter vilkaarlige Forordninger uden Konsekvense; paa den anden Side Sundet var da Sveriges Oxenstjerna en anden virkelig Statsmand ogsaa i Næringsveienes Styrelse.

Der var i sig selv megen Urimelighed i saadanne Grænsebestemmelser, som Kongen vilkaarlig og skiftende kunde trække op for Distrikternes Handel og Varernes

Brug, enten saa Finmarkshandelen var Privilegieret for det Kjøbenhavnske Islandskompani og Nordlandshandelen for Bergen eller Trondhjem, eller saa en Borger i Odense og flere i Kjøbenhavn fik særskilt kongelig Tilladelse til Sildefiske i Søndmøre eller Trondhjems Lehn. Saa forbodes det Strandstederne i Trondhjem at udføre andet end Bord og Tjære, medens alle andre Varer skulde føres til Trondhjem for denne Byes Opkomsts Skyld ligesom for Toldafgiftens lettere Optrævelse, idet de omliggende Distrikter alene skulde handle paa den dem anviste By. Saa blev Hollændernes og Engelskmændenes Fjordhandel enten helt forbudt eller indskrænket til et Par Maaneder om Aaret, en Bestemmelse, der under de Privilegeredes Forsømmelse af Forsyning til enkelte Tider kunde tvinge Bønderne til lange Baadreiser og, naar Ordren strengt overholdtes, lamme Distriktet „som en Krigsskats Ulykke". Det var kun et Held, at Bestemmelserne endnu ikke i Praksis kunde opretholdes. Men under saadanne Principer for Næringsveienes Ophjælp gavnede ikke al Umage og kongelig Iver; tvertimod, i bedste Tilfælde var det kun at tage med den ene Haand, hvad man gav med den anden. Byernes tarvelige Ophjælp skede paa Landdistrikternes Bekostning, og med Rette kunde Vestlandsbønderne prise den gamle Tid, „da (Udlændingernes) Skibe kom for hver Mands Dør og bragte rede Penge med sig og bød den ene over den anden" imod Privilegieordningens nu begyndende ufri Kaar og „konfuse Tilstand" med alt i et vekslende Kongebestemmelser. Der var ikke i Kristians hele Forhold til disse Næringsveie noget bestemt Fremskridt eller nogen egentlig Velsignelse. En dansk Nationaløkonom, Prof. Olufsen, siger om den første Halvdel af det 17de Aarhundrede under Kristians Regjering: „Danmarks Handel var ubetydelig og bragte ingen Rigdom ind i Landet. Man finder kun faa store og rige Handelshuse, og hele Handelsfordelen bestod vel fornemmelig i Tolden, som bidrog til Statskassens Behov, men som dog formodentlig forsvandt igjen med

Rente og Rentes Rente paa flere Maader." Var det saaledes i Danmark og Kjøbenhavn, til hvis særlige Fordel de fleste af de kongelige Privilegier sigtede, da var det andensteds endnu uheldigere. Handelspolitiken fremkaldte desuden alvorlige Forviklinger, og naar Kongen vilde forbyde Udlændingerne Havet nordover ved Norges Kyst og paa sin Nordlandsreise som „Kaptein Kristian Fredriksen" uden videre tog voldsomt fat paa de fremmede Skibe, han traf uden dansk Pas, saa var dette uklogt og urimeligt; det foranledigede endog en Art Krigstilstand med Kaperskibe, der da til Hevn blandede sig med virkelig Algierske Sørøvere i paafaldende Mængde i disse fjerne Farvande, "hvorudover Kongen med stor Bekostning et Aar efter andet maatte udsende Krigsskibe for at holde Strømmene rene." Naar han saa f. Eks. havde „gjort stor Bekostning" paa Kristiansø Fæstning som Rødhavn, kom der yderligere Skatter til i den Anledning, som til almindelig Misfornøielse de 4 Rigsdaler til Fæstningens Underholdning for hvert Skib, der anløb dens Havn, ja for de udenlandske Skibe ogsaa ved ethvert andet norsk Anløbssted. Men de kongelige Forordninger blev imidlertid ikke altid tagne til Følge, og naar Kristians Gesandt f. Eks. for Englands Dronning Elisabet fremsatte sine Fordringer om Overhøihedsret over Havnene udenfor Norge, blev det blot modtaget med et Smil eller, naar det gjentoges, med en Hentydning til, at i saa Fald England vilde forbeholde sig ligeoverfor Nordmænd og Danske paa samme Maade den engelske Kanal, og dermed faldt Sagen bort under Hoffernes Slægtsforbindelse og gode Forstaaelse efter Kristians tidligere Englandsbesøg. Men ikke saa let kom man altid bort fra Urimelighederne hjemme, og i Norge især kunde Kristian nogenlunde efter Behag optræde som den virkelig uafhængig styrende under væsentlig kun passiv Modstand. Trods Kristians personlige Nærvær og Omhyggelighed for Norge vakte hans Styrelse paa denne Maade dog ikke med alt sit Monopol-Regjereri tilslut synderlig mere

Paastjonnelse end hans Forgjængeres Regjeringsløshed; men her som ellers blandt hans Undersaatter var dog den store og afgjørende Aarsag til det endelige Resultat hans Krige som den mægtigste af alle Indflydelser.

Under Kristian den fjerde blev der givet en hel Del Forordninger, der rettede sig efter Øieblikkets praktiske Behov; men saaledes forandredes de ogsaa hyppig igjen og havde ingen fast principiel Karakter; det er mere Leilighedsbestemmelser end Lovregler, der ydes, og Konsekvense er ikke deres sterke Side. Der er dog Laugsvæsenets Indskrænkning en Tid at nævne og Revisionen af den norske Lov, der i sit gamle Sprog var bleven uforstaaelig særlig for de norske Bonder, hed det, „i hvad dennem var imod.“ Lovrevisionen udfortes af Norges Kansler Basso m. fl. og vedtoges paa Herredagen i Bergen 1604 „efter de bedste Mænd i Norges Begjæring, Vilje og Vidskab.“ Mere dog en Sammenarbeidelse af ældre Bestemmelser end en Omarbeidelse, var den egentlig forældet allerede, da den udkom; men at Loven nu ialfald havde en forstaaelig Form, var dog et Gode, indtil Kristian den V's virkelige Lovforbedring kom. I Danmark sammenfattede Kristian Friis spredte Forordninger til Recessen af 1615 og 43, men kaotisk og urimeligt var dette Lovarbeide med alle dets Indgreb i Privatlivets Forhold, især under Afdelingen „om verdslige Politi.“ En Bestemmelse om Arveret istedetfor Valgret i Hertugdommerne er dog mere Kristians egen Fortjeneste ligesom en Værnepligtslov, der i Norge ved Siden af det gamle Opbud gjennem Udskrivning indforte den forste om end i Begyndelsen meget ufuldstændig ovede Landmilits af 6000 Mand paa Papiret, men i Virkeligheden knapt 2000 Mand, der skulde eksersceres og underholdes rundt i Distrikterne. Trods Klagerne over Udskrivningens Tyngsler gik det dog paa en Vis med Militærordningen her; men i Danmark blev den ligeledes forordnede Udskrivning af 5000 Mand blot nominel, saa at der blandt Kristians Leiesoldater under den tyske Krig i Tyveaarene

fandtes efter hans egne Ord „ikke saa mange danske Folk i den hele Hær, at de havde kunnet danne et eneste Kompani."

Med stor Interesse for Religionen hævdede Kristian IV ivrig den rettroende Statskirke imod enhver forment Fare, enten det var Jesuiter-Tilhængere, der skulde opspores og vises bort, eller det var Dissentere, der ved ny Indskjærpelse af de alle saadanne udelukkende „Fremmedartikler" skulde holdes ude. Efter Bestemmelsen skulde den reisende paa Grænsen i Lighed med Toldvisitationen underkastes en religiøs Overhøring, om han kunde tilstedes fri Adgang; men i Virkeligheden foretoges nok hellere Undersøgelsen for deres vedkommende, der vilde nedsætte sig i Landet, af Theologerne ved Universitetet, saaledes som f. Eks. Resen i 1618 holdt Fremmed-Overhøring i Kjøbenhavn i Frue-Kirke. Nu udvidedes ogsaa disse Overhøringer til at gjælde Hovmestere for dem af Undersaatterne, der skulde reise udenlands. Reformationens Hundredeaarsfest i 1617 feiredes med saadanne Bestemmelser i Intoleransens Aand, ligesom i det hele taget denne Kongeperiode har flere Troesforfølgelser med Retsundersøgelser og Afsættelser af dogmatiske Grunde end nogen anden Oldenborgers i Danmark og Norge. Ofte sad Kristian i egen høie Person i Retten og ængstede de Indklagede snart med et dansk og snart med et latinsk Spørgsmaal. Selv overbevist om alleslags Djævle- og Troldomshistoriers Mulighed, var Kongen ogsaa i egen Person med ved Hekseprocesser og opmuntrede til dem, naar nogen var „forgjort" med Sygdom, eller tilsøs et Forlis skulde være kommet istand ved Troldomskunster. Oftest medførte Angivelsen Forhør, der skjærpedes ved Pinsler og sædvanlig endte paa Baalet; imellem indtraf ogsaa paa en mystisk Maade i Fængslet, at „Djævelen dreiede Halsen om paa Heksen," som det hed fra Bergen, eller at hun om Morgenen fandtes mishandlet med Slag i Ansigtet. Tidens Overtro delte Kristian i høi Grad og forfulgte i god Tro selv der, hvor Domstolen havde havt sund Sans nok til at frikjende for Hekseri. Kri-

stian med sit Valgsprog regna firmat pietas (Gudsfrygt styrker Rigerne) var vistnok oprigtig i sine religiøse Forestillinger; men han var uklar og inkonsekvent; kun sine egne Børn lod han døbe uden Djævlebesværgelsen (Exorcismen), og han selv, streng mod andre, førte som bekjendt ikke i sit eget ægteskabelige Liv nogen kristelig kysk Vandel. Som til et Slags Gjengjæld herfor hørte han da gjerne Straffe- og Bodsprækener af den nidkjære Ole Vind endogsaa ligefrem mod „Synderne i Kongens Gaard.“ Heller ikke forsømte Kristian gjerne Søndagstjenesten, og overfor den senere for Resten noget vanartede ældste Søn fortælles det, at denne havde endnu „neppe kunnet gaa ene og tale rent, for Faderen selv lærte ham de første Grunde af Kristendommen.“ Til at gjennemføre streng Luthersk Rettroenhed i Kirken fastsloges som Lærenorm den oprindelige Augsburgske Konfession (invariata); iøvrigt var Resen og Brochmann Kristians Hjælpere i Kirkesager med Efterfølgelse af den Grundsætning, at „Øvrigheden skal med Sverdet vogte Lovens tvende Tavler,“ hvorefter Tvangsforholdsregler til at fremme kirkelig Tugt var vel anseede, ligesom Folk sattes til med Kjeppe at vække dem, der sov i Kirken. Kristian førte ogsaa en Krig i nogen Grad for Troens Skyld som Deltager i Trediveaarskrigen og vistnok ogsaa oprigtig, omend han rigtignok derpaa i samme Krig igjen optraadte paa den modsatte Side, mod sit Troesparti og dets Forkjæmper Sverige. „Der er ikke den Harmoni i Kristian IV's Politik end sige i hans Liv, som berettiger til at tale om en Troeshelt,“ siger ogsaa det nyeste danske Verk om Kristian IV af Fridericia.

I sit personlige Forhold til Norge danner Kristian ubetinget en hæderlig Undtagelse fra Oldenborgerne for Resten. Skjønt disse havde bestræbt sig for at hævde Norge som sit Arverige, havde ingen af dem været i Landet som Konge, og heller ikke var der sørget for en stadig og fast Styrelse i Landet selv, uagtet dengang Regjeringen alene fra Kjøbenhavn af

var saa meget mere vanskelig, som Forbindelsen var ufuldkommen. Kristian var alt for sin Myndighedsalder i Norge for at blive hyldet, og senere under sin Regjering færdedes han oftere her, og omend han tidt blot opholdt sig ved Besøget i Landet nogle Dage, har han 25 Gange været paa Reisen hid. Han hørte ogsaa villig paa Nordmændenes Klager, ansatte straks en egen Kansler for Riget og afsatte frisk væk Lehnsmænd, over hvem der førtes Klagemaal. I Oslo eller Kristiania, som det under ham blev, holdt han flere Gange personlig Herredag og præsiderede i Retten her ligesom paa et Par Besøg i Bergen. De første Herredage holdtes i 1599 og vedblev siden „holdte for hvert tredie Aar og paabudne indtil Kristian den femte, som i Stedet derfor indstiftede en Oberhofret" (Slange). Dog har ogsaa Kristians Forkjærlighed for Norge og Fortjenester af det været overdrevet. De „50 Besøg", som det har hedt, gaar ned til 25, hvoraf dog en Del var nærmest „Seilture", der kun rak til Skjærgaarden, uden synderlig Ophold i Landet selv, hvad der ogsaa for største Delen gjælder hans vidtløftigste Tur, den fire Maaneders Kystreise til Finmarken; ellers er de længste Besøg tre Maaneder en Gang og en Maaned to Gange. I det indre af Landet reiste han, udenfor et Par Kongsbergbesøg, neppe mere end en eneste Gang et Par Ugers Tid; Trondhjem og flere andre Byer besøgte han aldrig og Bergen kun tre Gange, medens Kristiania oftest, under de 17 eller 18 ordentlige, forud anmeldte Besøg, hans 60 Regjeringsaar opviser, hvoraf dog intet varede saa ret mange Uger. Dette er dog intet saa overordentlig fortjenstfuldt, uden forsaavidt det er enestaaende blandt Oldenborgerne. „Kristian har været den Oldenborger, som har vist Norge størst Interesse, skjønt denne neppe har været saa stor, som undertiden har været antaget" (Y. Nielsen).

Vi har nævnt Kong Kristians forskjellige Anlæg i Norge og ligesaa hans Handelspolitik; ikke i nogen af Henseenderne blev hans Foranstaltninger synderlig paaskjønnede af Folket; thi

heller ikke formindstedes i nogen Maade Skatterne ved de nye kongelige Indtægter som t. Eks. af Bjergverkerne. Naar saa Krigsulykkerne kom til med sine ligesaa folelige indirekte som direkte Virkninger ogsaa i Norge, omend de eiendommelige Forhold under Folkeslægtskabet og Venskabet med Sverige betydelig hindrede den aabne Krig og indskrænkede de vanlige Ødelæggelser, saa forte det alt til en Misnoie, der tydelig har ytret sig. Udtalelser om Stemningen i Norge i Kristians sidste Tid antyder ogsaa sammen med de stadige Klager fra Herredagene en tiltagende Uvilje, ja endog adskillig Lyst til Frafald fra Danmark og Overgang til Kristians „onde Nabo" og gjentagende Fiende, Sverige. I et fortroligt Brev fra Norges Statholder Sehested til Fætteren Kansler Sehested i Danmark under 20de September 1645 heder det saaledes efter en forsigtig Indledning om, at den skriftlige Meddelelse nodvendiggjorde Forbeholdenhed: „Alene dette at fortro, det man herefter varlig omgaaes denne Nation og endelig bringer al Ting udi en anden Skik, Stænderne nogenledes til Fornoielse og kong. Maj. til storre Tjeneste, at præcavere og forekomme adskillig indvortes Mala og Corruptioner, hvilke dersom de ikke udi Tide kjendes og cureres, da frygter jeg, at den ringeste Occasion af ny Misforstand eller Dispyt med vore Naboer skulde foraarsage en mærkelig farlig og uforhinderlig Forandring; — vil forsikre min Fætter, at dersom det af andre bliver uagtet, og foragtet, at det engang visselig vil foraarsage den Fortræd, som neppelig skal saa let afskaffes —, thi jeg ved, at man i Danmark ei ved eller tager vare, at denne Krig og Fred haver foraarsaget saadanne Tanker og curas udi Norge, som intet vil contenteres ved forrige Anordninger, mens daglig maa være mere og mere urolig og frygtagtig for nye og større Ulykker. Tilmed saa kan jeg ei forsikre, at der jo vel maa findes nogle, om ei altfor mange, som haver adskillige Intentioner og tænker paa Forandring, hvilket denne Krig altfor meget haver aabenbaret, og skulde være farligt, om den længere

havde varet". Der er al Grund til at anse denne Udtalelse fra den kyndige og længe i Norge ansatte høieste Embedsmand for korrekt. Kort efter taler ogsaa Absalon Pederson dristig og offentlig paa Tryk om, at „de Nordbagger have med Billighed havt Aarsager nok til at affondre sig fra Rigernes Union".

I et meget inderligere Forhold til Kristian personlig og til „Hovedriget" Danmark viste paa den anden Side Hertugdømmerne sig ved Prøven under Krigene ikke at staa; da aabnede Landet sig for Fienden, og Kongen klager selv i sine Breve over, at de ydede Fienden istedetfor ham Hjælp. Danske Historikere bebreider ellers Kristian, at han ikke hævdede den danske Nationalitet i disse til Tyskland grænsende Distrikter, med tildels blandet Befolkning. Imidlertid gik dog for Resten Kristians nationale Hævden af det danske Sprog meget vidt, som naar han gav sine Gesandter i England Ordre til at tale Dansk, og om man fordrede Tysk, da at undskylde sig med, at de „ikke forstod det Sprog".

Hvad der i Kristians Regjering, fornemmelig i Danmark, men ogsaa ellers, er Hovedsagen og det afgjørende for den hele indenrigske Politik, er imidlertid hans Stilling til den overmægtige Stand Adelen i Forhold til de andre mere eller mindre undertrykte Stænder. Det er Adelsvældens Tid, og Rigets og Kongens Styrke afhænger af Adelen, som det menige Folks Lykke beror paa Skattebyrdernes Fordeling og Hoveriets Lettelse. Kristian den andens Forsøg paa at begrænse Adelens Magt og hæve de upriviligerede Stænder var med hans Fald stanset og tilintetgjort, og senere havde Adelen faaet Privilegiestillingen alene og end yderligere Begunstigelse ved Geistlighedens Indskrænkning efter Reformationen. Nu var Stillingen i Danmark saaledes, at Kristian, naar han vilde udrette noget, enten maatte vælge Forbund med Adelsmagten til krigerske Storbedrifter, saadan som Sveriges Konger nu under ganske lignende Forhold valgte det, eller han maatte optage

Kristian den andens Politik til en indre Reform, der kunde bringe saavel Massen af Folket en taaleligere Stilling med ligere Kaar og ialfald personlig Frihed, som ogsaa Kongemagten virkelig Myndighed og Styrke. Kristian saa ikke Valgets Kaar klart i nogen Henseende. Han gjorde samtidig Forsøg i begge Retninger og var som Følge deraf i begge Retninger uheldig.

Kristian IV havde anerkjendt Adelens fordringsfulde Rettigheder i sin besvorne Haandfæstning, som han havde været nødt til; men at overholde den og lade sig nøie med den beskedne Stilling næsten som en eksekutiv Præsident istedetfor en selvstyrende Konge var ikke efter hans Sind, og han gjorde det ikke. Flere af de høieste Rigsembedsposter lod han saaledes trods Haandfæstningen staa ubesatte og vilde istedet selv varetage Styrelsen. Han søgte ikke til Gjengjæld med nogen politisk Klogskab paa andre Maader at vinde Adelen, ligesom i det hele taget ikke dybere Beregning laa i hans Natur, og hans personlige Opførsel havde heller ikke let for at vinde ham Beundring, ja neppe betydelig Agtelse engang under hans ufordulgte Udsvævelser ved Hoffet. Kristian tog ikke let efter sin Opfatning ved nogen Anledning uberettiget Hensyn til Adelen, og han søgte i det hele slet ikke Forbund med den; Adelsmanden fik ingen Begunstigelse, naar Kongen sad i Retten og mægtede Sagen, hvad vi har seet Beviser paa. Men Kongens Magt slog ikke altid til, og han kunde ligge under i Domssager og klage over, at han ikke havde saa mange Venner i Raadet som den anklagede Adelsmand. I det hele taget var Kongemagten overordentlig bundet ved indskrænkende Bestemmelser og ved Adelens Indflydelse gjennem det overalt medregjerende Raad. Men en virksom Konges Indflydelse kunde dog række længere, end det efter Loven saa ud til, og Kristians gjorde det ialfald. Idet Kongen imidlertid paa en saadan Maade gjorde sig gjældende, stillede han straks, ved Indgriben ogsaa uden lovlig Berettigelse og samtidig uden Forsøg

paa Forsoning paa anden Maade, Adelen i et fiendtligt Modsætningsforhold til sig. Saadan var gjennemgaaende Kong Kristians Stilling til Adelen, som det allertydeligst fremgaar af hans Krigshistorie tilligemed de fordærvelige Følger af dette Forhold.

Men trods dette Kong Kristians Oppositionsforhold til Adelen, valgte han dog ikke med Opgivelse af Krigspolitiken en hel Reformpolitik. Det var ikke udenfor sin personlige Omgjængelighed, at Kristian IV var „Borgerkongen"; i politisk Henseende er der kun faa og famlende Spor til det, om han dog endnu mindre er nogen Aristokratkonge. Han er lidt af hvert, her det ene, der det andet; men just dette er Ulykken, hvor det gjælder Valget: „enten, eller" med Konsekvense. Forordningerne viser Kristian fuldt inde i alle Standsfordomme: der er kongelige Ordrer for Undersaatternes Klædedragt hver efter sin Stand, baade i Farve og Stof; der gjordes kun Undtagelse en Stund for Silke, som alle fik bruge, da „Silkekompaniet" skulde ophjælpes! Med samtidig den velmenende Hensigt at indskrænke Luksus og Overdaadighed, var der fremdeles Ordrer „efter Stand" for Gjestebud og Traktering; Vin var ikke lovlig borgerlig Drik. I Kristians af ham selv oprettede og ordnede høiere Skole i Sorø var der nøie Skjelnen mellem adelige og borgerlige, og Privilegierne af alle Slags var ellers ganske i samme Aand. Kristians adelige Opdragelse havde ikke levnet ham videre Syn og Sans for Borger- og Menneske-Lighed. Ved Siden af alt dette gaar den kongelige Omgjængelighed lige godt med lav og høi, om den saa rigtignok ikke holder uforandret ud helt til Enden, da Adelen fik bevirket i det sidste, at de uadelige „ufrie" ikke længer ligefrem kunde henvende sig med Andragender eller Klager til Kongen. Men altid kunde Kristian dog personlig være Selskabsbroder med alle uden Standshensyn. Maaske af Medlidenhed med de undertrykte Bønder var Kristian for en Tid gaaet til Reformer, der gjennemførte vilde have været af største Betydning, idet det i 1634 gjaldt Ophævelsen af Bon-

dens især i Danmark trykkende Vornedskab og Hoveri baade paa Kongens og Adelens Godser. Men da Flertallet af Herremændene satte sig derimod, lod Kristian Sagen falde.

Den Skjæbne, som de to Dybvader fik, viser klart Kristians fuldstændige Mangel paa Syn for en virkelig Reform og paa Understøttelse af den. Lad være, at Professor Jørgen Dybvads halv religiøse Reformskrift i 1607 tillodes dømt som gudsforgaaen Tale og efterfulgtes af Embedsafsættelse; men blindt var det at overse Sønnen Kristofer Dybvads helt tydelige Sprog mod Adelens urimelige Overmagt og Forret, med Henvisning til de franske Majestætsrettigheder og til Nordens Kristian II, „den retskaffende Konge", samt med Opfordring ligefrem til at „tage Kronlenene, Hals- og Haandsretten fra Adelen og sætte Borgerlige ind i Kongens Raad" — hvad der fulgtes i 1620 af en Skjændselsdom og Statsfængsel paa Dragholms Taarn, hvor Fangen en Morgen fandtes kvalt af Kuldamp. Kristian rører ikke en Haand for at værge denne Forkjæmper for den Reformkamp, der var nødvendig, og som under hans Eftermand kom i 1660. Han ofrede i Høiden kun Suk og Beklagelser for de upriviligeredes Nød, lod Adelen tujonere sine Hoveribønder med Pisken og Halsjernet efter egen Domsret, og ivrede selv med paa sin Side for at erholde Penge af sine undertrykte skattepligtige saavel før som efter Pengeforlegenheden og Afmagten efter Krigen. Heller ikke Borgerstanden efterlod han i bedre politiske Kaar end Bønderne, trods al sin Omsorg for den med Byanlæg og Næringsveienes mangeartede Opmuntringer; thi de mange kongelige Bestemmelser virkede mange Gange tvertimod Hensigten til Fortrængsel for mange og Ophjælpelse for faa eller ingen, som det jo og i Slutningen af hans Regjering stod daarlig til med næsten alle hans oprettede Privilegiekompanier. Selv Haandverkernes Næringsfrihed, som var indtraadt et Øieblik, dengang Laugene afskaffedes, blev snart illusorisk og medførte høirøstede Klager under de for Resten bundne Forhold. Men til

det baade materielt og i politisk Henseende morke Billede, som Slutningen af hans Regjering opviser, er dog hans Krige særlig Skyld som de mægtigste og indflydelsesrigeste Bevægelser med Indvirkning paa alle Rigets Forhold. For vi imidlertid gaar over til en Fremstilling heraf, skal vi nævne Slutningen paa Kristians Forhold til Stænderne med Adelens fuldstændige Seier og Indrommelse af enhver af deres Fordringer. Sonnen Fredriks Anerkjendelse som Tronfolger i 1647 blev kjobt med Kongens Ydmygelse. Efter Truselen til Adelen: „Jeg nodes til at lade de gode Herrer forstaa min Mening, at ingen Privilegier bør ansees, som causere min og Rigernes Ruin, der nu staar os for Dine", fulgte Opgivelsen af ethvert Forsog paa at fore den nodvendige Reformkamp igjennem med det aabne Brevs Erklæring efter Adelens Onske: „Gamle Love, Statuter og Haandfæstninger skulle holdes i billig Orden og Observants, eftersom hans Majestæt i sin hoie Alderdom intet anstaar at lade nogen af Rigets Fundamentalstatutis blive violeret eller forkrænket".

Uden Spor af Indrommelse for Kongemagten eller det menige Folk ligeoverfor Adelen og uden paa noget Punkt at have kunnet begrænse denne Stands skadelige Overmagt med Skattefrihed og egen Retshaandhævelse, som i Danmark en Stat i Staten — saadan ender Kristians indre Styrelse. Men hvad der er værre end det negative Resultat her, det er det positive, som Kristian IV's Krigspolitik medfører, og i denne Del af hans Regjering er det, at den egentlige Grundulykke ligger, der henveirer al hans Stræbsomhed for Resten, fornedrer og udstykker hans Riger, som neppe nogen anden Oldenborgers Regjering har gjort det indtil vort Aarhundrede, og det uden nogen antagelig Undskyldning i væsentlig selvforskyldte Krige.

IV.

Det, som laa nærmest ved Kristian IV's ungdommelige Regjeringstiltrædelse som Opgave for en hædertorstende Stor-

politik, var den gamle Unionstanke om Herredømmet i Norden. I den i saa Henseende gunstige svenske Tronstrid mellem Sigismund og Karl tilbød Kristian gjentagne Gange forgjæves sin Mægling. Karl, der fra 1598 havde fordrevet sin Modstander, gav vel Kristian gode Ord og talte om et Forbund mellem Rigerne; men han holdt hans Indflydelse ellers borte fra Sverige, hvor han med Raadets Hjælp fik Sigismund høitidelig afsat paa Stockholms-Rigsdagen i 1599, idet han selv foreløbig for Kongeværdigheden blev Rigsforstander. Da Sigismund samme Aar fra Polen og Lifland sendte en Flaade mod Sverige, sluttede Kristian sig imidlertid ikke ligefrem til Karl, men tillod Sigismunds Flaade fri Gjennemfart gjennem Øresund til Angreb paa Elfsborg. Denne Søkrig og den svensk-polske Krig i Lifland fremkaldte gjentagne Klager og tiltagende Misforstaaelse, der heller ikke sammen med andre Tvistspørgsmaal, som den gamle Gjenganger om de tre Kroner i begge Rigers Vaaben og om Grænse- og Retsforholdene ved Nordishavet, blev bragt til nogen endelig Enighed ved Forhandlinger som dem, der i Flakkebæk i 1603 i to Maaneder af 6 Rigsraader fra begge Riger forsøgtes. Kristian tog dette meget ilde op, og alt „fra nu af", siger Molbech, „ansaa Kong Kristian Karl for sin erklærede Fiende og henvendte sin Tanke paa en Angrebskrig".

Hvordan dette saa var, Kristian IV havde ialfald tidlig ikke noget godt Øie til Sverige, som han kaldte sin „onde Nabo", og som han derhos stadig harmede sig over, tiltog sig Overgreb med Seilads og Skatteopkrævning i Finmarken, hvor Landgrænserne var uvisse, og hvor Kristian troede at kunne tillægge sig en traditionel „Høihed over Havene". Vi har nævnt, at han paa sin Nordlandsreise optraadte som Herre i disse Farvande i den Grad, at han vilde forbyde fremmede at beseile dem, naar de ikke havde betalt for et Pas fra ham, og at han virkelig opbragte Skibe i modsat Fald. I England blev som før nævnt Kristian leet ud med sit Krav, men hans Op-

bringelse af engelske Skibe førte kun til en Smule Gjengjæld paa norske og danske Skibe i Nordsøen, trods Handelsmændenes Klager i Paastand om, at Søen jo efter Folkeretten var fri for alle. Ligeoverfor Hollændere og Svensker blev Forholdet under Kristians Opbringelse af Skibene mere truende, ligesom Fremgangsmaaden allerede i sig selv maatte fremkalde et Slags Krigstilstand i de nordiske Farvande, da de fremmede Stater ikke respekterede Kristians Krav; disse synes, halvt traditionelle, at være blevne udledede fra de ældre, helt fra det 14de Aarhundrede opduttende Regler om Øresundstolden, der i sig selv mindre omstridt søgtes udviklet af Kristian til et Herredømme tilsøs i Østersøen med oprettet danst Admiralitetsret. Det gik saa vidt, at Kapervæsen og Handelsskibenes Ledsagelse af Krigsskibe for at hindre Opbringelse længe gjensidig fandt Sted, og da i 1608 de vendiske Handelsbyer rustede fire Skibe og lod dem gaa i Østersøen under Admiralsflag for at beskytte Handelen, sendte Kristian 6 Orlogsmænd ud, der skulde tvinge dem til at stryge sit Topseil og siden ledsage dem „6 à 8 Mile forbi de Blekingske Kyster, indtil de syntes at være over de Farvande udi Østersøen, hvor Kongens Høihed sig kunde strække“ (Slange). Da Hamburgerne paa sin Side vilde hæve Told paa Elben, lagde imidlertid Kristian to Skibe paa Floden og nødte dem til at falde tilføie. I Virkeligheden viser Kristians Dagbøger, at han havde en god Indtægt af „Høiheden over Havene“ baade i Østersøen og Nordishavet. Om end Sverige i Øresund havde gammel „fri Seilads“, kunde dog Kristian imellem ogsaa lægge Hindringer i Veien for den og kræve Told af enkelte Varer som Krigsfornødenheder eller endog helt forbyde, at saadanne uden særskilt Tilladelse førtes gjennem Sundet.

I 1607 maatte en svensk Pink for Modbør søge Havn i Bergen, og blandt dens Papirer, som blev efterseede, fandt Kristian en Ordre fra Karl IX som „Konge over Finner, Kareler og Lapper i Nordlandene“ til Beseiling af Finmarkens

Fjorde og til Skatteopkrævning i disse Landsdele, der efter hans Paastand havde været ham tilstaaede af Rusland ved Teusinerfreden. I 1610 blev under den svensk-polske Krig en svensk Plakat om Handelsspærring af Narva og Riga, med Trusel om — i Tilfælde — Opbringelse af Skibene, om Natten slaaet op paa Helsingørs Toldbod, hvad Kristian tog saa voldsomt, at han stansede alle Skibe, der skulde til Østersøen, egne, saavelsom fremmede, og lod dem ledsage baade frem og tilbage af en hel rustet Orlogsflaade. Paa sin Side havde Sverige sin Flaade rustet, og Tropper samledes flere Gange paa begge Sider af Grænsen, hvor Bønderne fra 1609 var opbudte til Grænsevagt og Strandvagt. I Slutningen af 1610 syntes Krigen at staa for Døren, uagtet Svenskerne søgte den forhalet under Underhandlinger og i Virkeligheden under Forholdene i Danmark neppe ventede den.

Kong Kristian maatte efter sin Haandfæstnings Bestemmelser have Stændernes Samtykke til at begynde en Krig. Allerede i 1604 paa Herredagen i Odense havde han efter de utilfredsstillende Underhandlinger med Sverige Aaret forud foreslaaet „en lovlig Krig og aabenbar Feide" for derved „vore Rigers Gavn, Bedste og Forviering (Udvidelse) at søge". I hans Forestilling herom tales meget om den „Spot, Forkleinelse og Foragt, som os af samme Fyrste (Karl) sked er og dagligen vederfares"; men langt værre Ting stilles i Udsigt, „om noget uforvarendes med Hr. Karl sig tildrog, at det svenske Rige skulde igjen komme til Kongen af Polen, (Sigismund, hvis Flaade nylig havde faaet passere Øresund), en Herre, som er opdragen i Papisteriet og en Ivrer i samme Religion, som regjeres af Munke og Jesuiter, hvilke ere hans næste Raad, (han, som) er Kongen af Spaniens Svoger og Pavens Søn og Kreatur; hvad dette Rige havde at forvente af slig Naboskab," fortsættes der, „kan noksom forstaaes, nemlig intet andet end Religionens Forandring og ny Spanske Praktiker dette Rige at underkaste eller i det ringeste Skade at til-

føie". Foruden disse slemme Udsigter talte efter Kongens Mening for Krig Hensynet til „Rigens Strømme", med Herredømmet tilsøs, saa at ikke Tolden skulde forringes, og heder det, „ellers andet mere, som Rigernes Høihed er, skal af en ond Nabo, ikke os alene for vor Person, men den ganske Nation til Spot og Eftertale fordærves". Da bede vi eder naadigst", sluttes der med, „betænke Sagen og bevilge Penge", da „den Feide at udføre den visse aarlige Rigens Indkomst ikke kan udstaa". Men Raadet udtalte sig bestemt mod Kongens krigerske Forsæt og fandt en Krig hverken lovlig begrundet i de politiske Forhold eller i sig selv tilraadelig, idet de fremhævede, at Sverig var „et saare fast Land", og mindede om sidste Krig, „der varede paa ottende Aar, dette Rige til mærkelig stor Gjæld og Skade". Herved blev det saa staaende for det første under tiltagende Misnøie hos Kristian og Spænding mellem Rigerne som nævnt, indtil Herredagen i Kjøbenhavn i Februar 1611 modtog følgende Erklæring fra Kong Kristian med Indledning om „det onde Naboskab" fra Kong Karl i Sverige: „Vi ville derhos vort elskelige Rigens Raad ikke forholde, at saafremt de samme Feide paa menige Stænders Vegne ikke med os vil samtykke og bevilge, men vil sondre sig fra os i denne vigtige og høist angelegne Sag og ikke lade sig gaa til Hjerte og Sind den Spot og Vanære, os hidtil af den bemeldte Konge af Sverige er vederfaret og daglig jo længer, jo mer endnu sker, da er vi dog resolveret og tilsinds for vor Person og paa egne Vegne som Hertug af Slesvig-Holsten samme Feide og Krig at begynde og forfølge til at erholde vort gode Navn og Reputation, og dersom vi da noget frugtbarlig ved Guds Hjælp kunne udrette, i hvad for Maade og Maner det ske kan, da sligt at komme os selv og ikke i nogen Maade Riget tilbedste". Til denne eiendommelige Tilkjendegivelse var Raadet i stor Strid om, hvordan det skulde stille sig. Blandt de ældre udtaltes det, at „det var rent og purt Galenskab at raade

til denne Krig"; men de yngre med Kristen Friis fik følgende Svar istand: „Bevilge Feiden med eders kongelige Majestæt tør vi ikke fordriste os af mange og vigtige Aarsager; men da caput propositionis (Forslagets Hovedpunkt) er, at enten vi Feiden bevilge eller ikke, vil eders Maj. den dog fuldbrive, saa hvis endelig eders Maj. bliver ved eders Forsæt, vil vi eder ikke undfalde paa Rigens Vegne". Paa denne Maade indvilget kom Krigen istand, og den blev 4de April 1611 erklæret fra Kristians Side, medens Karl ved Bud paa Bud i sidste Dieblik søgte at afvende den og gjentagne Gange endog søgte at hindre, at den tilsendte Herold skulde faa overbragt Krigserklæringen.

Kristian gik selv som Anfører i Krigen i Spidsen for 20,000 Mand, hvoraf 8000 Ryttere, og leirede sig ved Kalmar Fæstning med den største Del af denne Hær, medens Resten under Rigsmarsk Sten Sehested skulde tage Elvsborg; begge Angreb understøttedes uden Vanskelighed tilsøs af de forenede Rigers Flaadeafdelinger, der var Sveriges Somagt afgjort overlegen. Den norske Landhær talte to særskilte Korpser, et paa 8000 Mand i Syd og et paa 4000 i Nord. Som det vil sees heraf, var Kristians Styrke meget delt og opererede hver for sig. Hovedhæren foran Kalmar var heldig og erobrede 27de Mai ved et tre Gange gjentaget Stormløb med Kristian tappert i Soldaternes Række den befæstede By undtagen Slottet selv. I ni Timer plyndrede og myrdede Seierherrerne med vild Grusomhed. Imidlertid nærmede Karl sig 11te Juli med 20,000 Mand; men han nølede uklogt med Angrebet, saa at Kristian betids nok fik tilkaldt Sehesteds Afdeling til Undsætning. Efter en voldsom, men uafgjørende Kamp 17de Juli, gik da Svenskerne atter tilbage efterat have undsat Slottet. Dagen derpaa indlød Kalmarslottets Kommandant sig i Forhandlinger med Kristian, til hvem han 2den August vistnok forræderisk overgav Fæstningen. I Forbitrelse herover sendte Karl et barskt Brev med en Opfordring til Tvekamp til Kong

Kristian, der svarede med et Afslag i en ingenlunde hofligere Tone med Bemerkning om, at han kunde „merke, at Hundedagene endnu ikke var forbi", og Raad til Karl om at søge en Læge til at bringe sin Hjerne i Orden, samt følgende Kraftsted: „Du burde skamme dig ved, du gamle Nar! saaledes at give en ærlig Herre an, hvilket du visselig har lært af gamle Kjærlinger, som sig med Skjænderi søge at værge"! Der blev ogsaa kriget i Vers om Kalmar; Svenskerne havde slaaet op over Porten:

Jeg heder Kalmar hin graa,
derfor ingen mig rokke maa.
Her laa en Konge for i 7 Aar,
Han baadte ikke for et Haar,
Nu er her kommet et Jutebarn,
Al hans Anslag vorde til Skarn.

Kong Kristian svarede efter Overgivelsen med:

Og om du endskjønt heder Kalmar hin graa,
urokket derfor kanst du ei staa;
Omskjønt en Konning udi 7 Aar
dig ikke kunde rokke ved et Haar,
Saa haver dog Kong Kristian,
Som du af Spot kalder et Jutebarn,
Ligget herfor i Uger 7 som en Krigsmand
Og dig erobret med stormende Haand.

Kalmars Indtagelse var ogsaa Hovedbegivenheden i Striden og den, som gav Krigen Navn for Eftertiden: „Kalmarkrigen".

I Oktober 1611, midt under Krigen, døde den gamle svenske Konge, Karl IX; men Sønnen Gustav Adolf kunde straks træde i Faderens Sted efterat have underskrevet en „Försäkring," der ganske svarede til Kristians Haandfæstning i Danmark. Nu ønskedes der fra svensk Side Fred og gjordes Indrømmelser; men Kong Kristian vilde ikke vide af Freden og gjorde overspændte Fordringer i Tillid til sin krigerske For=

del. Kampen fortsattes da atter ivrig fra tidlig paa Aaret 1612, og Kristian selv gik endnu om Vinteren i Februar mod Guldborg Fæstning og Elvsborg paa et Streiftog, der vel forte til Nylodeses Erobring og til Hærjing og Plyndring i Vestergotland, men hvorfra han dog kun med Nod reddede sig selv og 250 Mand af sine 4000 tilbage igjen efter Sammenstodet ved Skellinge.

I Marts Maaned havde han imidlertid faaet samlet sammen 40,000 Mand i Sydsverige; men atter splittede han sine Kræfter ostover og vestover med aftalt Modested forst i Jonkoping, idet han selv med Hovedhæren gik for anden Gang mod Elvsborg og det til hans Ærgrelse her opvoksende Goteborg, der havde Vesterhavsforbindelse uafhængig af nogen Oresundspassage. Efter tapper Modstand overgav Elvsborg sig, og derpaa kapitulerede Guldborg Fæstning, hvorefter Kristian gik til Odelæggelsen af den nyanlagte Handelsby ved Gotaelven. Men paa Marsjen videre, kun en Mil fjernet fra Jonkoping, maatte han pludselig og hastig igjen gaa tilbage, idet han nu erfor, at den ostlig opererende Hærafdeling, efter Osels og Borgholms Erobring, sluttelig af Gustav Adolf var bleven tvungen til Tilbagetog, hvilket nu ogsaa blev Kristians Skjæbne, da Fienden 26de Juli nærmede sig mod ham.

Det var merkeligt, at Gustav Adolf kunde udrette dette med sine smaa Midler, der egentlig kun slog til for en Guerillakrig, idet han hovedsagelig kun havde en „væbnet Almue" at sætte imod Kristians store Skare Leiesoldater. Den svenske Adel tog næsten ingen Del i Krigen. „Gud hjælpe os for den Bistand, hs. Maj. har havt hertil; der har ikke været otte Adelsmænd med Kongen paa dette Tog," skrev en svensk samtidig. Kristian med sine 40000 skulde man da have ventet, havde udrettet noget ordentligt; men med splittede Kræfter, optagen af at bemægtige sig Smaapunkter, maatte han opgive den afgjorende Fordel, som ellers ved en samlet kraftig Fremrykning over Jonkoping mod Stokholm syntes ham sikret.

Tilsos havde de forenede Riger ganske afgjort Over-

magten, men alligevel udrettedes der ikke en eneste Ting af Betydenhed. Vi har nævnt, hvorledes Flaadens Afdelinger blev anvendte til at støtte Landhærens Angreb paa Fæstningerne; men det eneste større Forsøg, som senere foretoges, blev blot en tom Demonstration. Efter det mislykkede Felttog tillands mod Jønkøping gik Kristian 11te August 1612 i Kjøbenhavn ombord paa Flaaden og seilede til Stokholm, forgjæves undervejs ledende efter den svenske Flaade, der laa indenfor Stokholmsskjærene. En Trompeter blev sendt iland for at udæske Fienden, der imidlertid forsigtig klogelig holdt sig indenfor Stokholmsbefæstningerne. Frygten for et Angreb var meget stor i den svenske Hovedstad, og Gustav Adolf var med største Iver optagen af at bringe Forsterkninger; men allerede før han naaede frem, var Kristian paa Tilbageveien med hele sin Flaade. Efterat have „hilst paa de svenske Klipper" ved Udfordringen gjennem Trompeteren og efter en kort Beskydning af Vaxholm og personlig Besigtigelse af Fæstningen drog Kong Kristian uventet med uforrettet Sag 10de Septbr. igjen hjemover uden alvorligt Forsøg i Virkeligheden paa at udrette noget mod Hovedstaden. Dette var Krigens sidste større Begivenhed.

Ligeoverfor Nordmændene havde Gustav Adolf ved et aabent Brev søgt at forklare dem, at Kong Kristian var Fredsforstyrreren, og at han selv kun øvede Nødverge, ligesom han opfordrede til Frafald fra Danmark med Tilslutning til Sverige og Antagelse af ham som Konge. Da der imidlertid fra norsk Side blot svaredes med Passivitet og for en Del med et Plyndretog i Dalarne og Vermland, lod Gustav Jemtland og Herjedalen besætte, idet han gav Befaling til at nedhugge alle de danske og Præsterne, „saasom de alle var Juter." Af Krigsbegivenheder ellers i Norge er mest bekjendt Zinklartogets Skjæbne med Tilintetgjørelse af dets 400 Mand ved en omtrent lige stor Skare Bønder ved Kringen 26de Aug. 1612.

Saavel Svenskerne paa sin Side som den danske Adel

og Nordmændene paa sin onskede imidlertid Fred, og Kristian havde heller ikke efter de sidste mindre heldige Forsøg og under Vanskeligheden for at faa laant Penge sammen til Besoldningen længer saa freidigt Mod, hvorfor Freden under engelsk Mægling kom istand i Knærød 26de Januar 1613; Erobringerne tilbagegaves paa begge Sider, og Handelssamkvem og Toldfrihed skulde gjælde lige for begge Nationer saavelsom Retten til tre Kroner i Vaabenerne, medens Sverige udtrykkelig opgav Fordringerne paa Finmarken og skulde som den væsentligste Indrømmelse betale en Million Rigsdaler i Krigsomkostninger i Løbet af 6 Aar. — Resultaterne var ikke efter Kristians Forventninger og svarede ikke til Opofrelserne ved Krigen; den Maade, hvorpaa den var bleven ført, kan heller ikke i nogen Maade synderlig regnes Kong Kristian til Fortjeneste, og begyndt uden virkelig Nødvendighed endte den uden virkelig Fordel. Ulykkerne efter den toaarige Krig og Gjelden efter de store Pengeudtællinger til Leiesoldaterne forvandt dog denne Gang Landene forholdsvis let gjennem flere Aars Ekstraskatter.

V.

Ikke saa vel gik det Kong Kristian den IV i hans følgende Krig, som han fra 1625 til 29 førte i Tyskland. Her var siden 1618 Trediveaarskrigens forviklede Kamp vedbleven mellem Katholiker og Protestanter, og dels i Egenskab af den protestantiske Troes Forsvarer, dels og fornemmelig som „Hertug i Slesvig-Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst“ med halvvoksne Sønner som „regjerende Biskoper“ i Bremen, Werden og Schwerin foruden Slægtninge ogsaa ellers i tyske Smaafyrstendømmer, kom Kristian med i Krigen i Forhaabning om yderligere Magtforøgelse under Forsøg paa en Storpolitik i Tyskland. Allerede tidligere flere Gange, men især i 1624, havde Kristian været beskjæftiget med den tyske Politik og med mindelig Mægling til

Fred mellem Keiseren og Protestanterne; men det vilde ikke lykkes ham at faa Drenlyd, og det blev ham altid mere klart, at Magtproven under Krig vilde blive den afgjorende. Selv hans fredelige Forhandlinger som selvbestaltet Mægler i Tyskland saa imidlertid stadig det danske Rigsraad med Frygt som Indledning til Deltagelse i en Krig, hvilken det i sterke Udtryk fraraadede. Det finder (i Febr. 25) „evident den høieste Fare, dersom kongl. Maj. udi noget Forbund eller offentlig Krig imod Keiseren og hans Liga og Adhærenter sig skulde indlade, og at det ikke kan understaa sig dertil at raade eller vide saadant for Gud, Kongen og Fædrelandet at forsvare." Selv Skattepaalæg til en Pengeunderstøttelse af Protestantpartiet gjennem den engelske Konge paa endog 200,000 Rdlr. var Raadet villig til, naar „alene saadan Hjælp maa være og forstaaes for en Gratifikation at bevise kongl. Maj. af Storbritanien, og ikke at Riget sig derved i nogen Maade udi noget Krigsvæsen skulde ville interessere og indlade." Det danske Raad gjorde altid, hvad det kunde for at hindre Krig; men trods Forfatningsbestemmelserne var dets Modstand frugtesløs, idet Kongen havde omtrent Eneraadighed over Udenrigsforhandlingerne. Da der saa i 1625 om Vaaren kom fornyede Opfordringer fra Protestanterne i Tyskland, understøttede af England, Frankrig og Nederlandene, paa en Gang baade til Kristian IV og Gustav Adolf om Optræden i Trediveaarskrigen til Fordel for Protestantpartiet, saa valgte Kristian at gaa med, thi at overlade Bedriften til den svenske Konge syntes ham i dette Dieblik utilraadeligt. „Det skal Djævelen forbyde ham at gjøre," skal Kristian have udbrudt ved Efterretningen om den svenske Konges betingede Understøttelsesløfte, hvorpaa han selv kom ham i Forkjøbet med at modtage Kredsoberststillingen. En Brevudtalelse i April 1625 røber imidlertid endnu Tvil og indeholder et Forslag til at overlade Gustav Adolf Pladsen »cum restitutione expensarum« (mod Udgifternes Godtgjørelse, idet Pengemangel synes nærmeste For-

klaringsgrund dertil); men det blev der intet Alvor af, og et Forbund mellem begge Fyrster som oftere af Gustav Adolf foreslaaet var ikke Kristian i sin Mistro at bevæge til. Den svenske Konge havde tidligere i 1616 og 17 i saa Henseende foreslaaet et formeligt Forbund mellem Rigerne, men hverken denne Tilnærmelse eller et Møde mellem Fyrsterne i Halmstad 1619 havde gjort Kristian mere tryg eller endog venligsindet overfor Sverige. Gustav var jo hans Rival i Norden, hans gamle Modstander fra Kalmarkrigen, for hvilken Opgjøret i Knærød under Udsættelser og Vanskeligheder fra begge Sider først i 1624 var kommet tilende. Udsættelserne igjennem hele 11 Aar var oftere gjorte ligefrem med Vilje, og det hendte, at begge Parter paa en Gang i saa Maade agiterede; de danske Befuldmægtigede i Knærød skriver i Juni 1624: „Endog eders kongl. Maj. (Kristian IV) under sin forrige Skrivelse befalede Sagerne noget at forholde, paa det eders kongl. Maj. kunde vinde Tiden, saa haver det ikke gjortes fornøden; thi de svenske af sig selv med deres idelige Disputaser og mangfoldige Repliker gjøre denne Tractation fast lang." For Kristians personlige Vedkommende fremgaar det, at han just paa hin Tid betragtede Sverige i høieste Grad fiendtlig, mistænkende som han skriver, „at han (Svensken) besøger Kjøbenhavn," idet han selv dog tror, „at have Haand i Hanke med ham," da „hans Skibe ligger ganske ufærdige." En Del af de færdige svenske Skibe vilde ellers Kristian mod Raadets Mening ingenlunde tilstede at passere Øresund, og saa dristig var under bestandig Mistro hans Politik, at han vel kunde frygte Krig for sin Optræden. Halvt paa Vei til Krig var desuden just da igjen Holland og de nordtyske Handelsbyer paa Grund af Kristians Toldbeskatninger og udfordrende Handelspolitik, der foranledigede flere truende Traktatafslutninger mod ham, uden at han saa eller ænsede Faren; det drev da ogsaa over denne Gang uden Ulykke. Kristian IV vilde imidlertid ikke lade Leiligheden gaa fra sig til at spille en Storrolle i Europa, helst

da Tilbudene baade fra Tyskland og fra England og Frankrige var meget fristende. Den gamle Hindring stod ham i Veien, at han uden Stændernes Samtykke ikke havde Lov til at begynde Krig, og Stænderne havde gjentagne Gange ytret den sterkeste Uvilje mod nogensomhelst Deltagelse i denne store tyske Krig; men saa havde jo Kristian alt fundet Midlet til at omgaa disse Bestemmelser i sin besvorne Haandfæstning, og det agtede han ogsaa her at gjøre. Vilde han endelig have Krigen, saa kunde han nok faa den; han begyndte den jo blot paa en Vis privat, paa egen Haand som holstensk Hertug.

Paa saadan Maade gik det ogsaa virkelig til, at Kristian uafhængig af det danske Rigsraads Modstand paa to Reiser til Tyskland i Vaaren 1625 forbandt sig til som valgt Kredsoberst at føre Protestanternes Krig i Tyskland. Der spurgtes for det første slet ikke om Danmarks eller Norges Deltagelse sammen med sin Konge i Krigen, og efter den Tids Skik er det da ogsaa med privat engagerede Leietropper, at Kristian vil optræde. Som en Tilly eller Wallenstein hverver han Tropper paa egen Haand og faar en Hær, saa snart han har Penge. Men Penge var det just, det skortede paa, og de Medforbundnes gyldne Løfter særlig Englands blev til Kristians største Forlegenhed ikke holdte. Det danske Rigsraad havde advaret mod denne Mulighed; men Kongen havde svaret, at nogen maatte man dog tro, idet han fandt Englands Tilbud tilforladeligere end Gustav Adolfs, naar denne havde villet, at de, hver med 25000, Mand skulde optræde sammen i Tyskland. Sjelden var Kristian IV og hans danske Raad enige i Udenrigspolitiken; men Kongen oversaa idelig Raadets i Almindelighed med større Forstand og klarere Blik fældte Domme end hans egne, som blev fulgt (Fridericia). Hvad derimod Kristian mer end andet var tilbøielig til just i det afgjørende Øieblik at fæste Tro til, var, synes det, Rygter om gode „Tegn," som han i

Brev hjem fra det afgjørende Møde i Lauenburg i Marts 1625 — med Indledning om at „Sagerne staa vel“ — fortæller, havde vist sig i Tyskland: „I Meklenburg er seet tre Sole; udi den mellemste var et rødt Kors. I Bomen haver der bides nogle smaa Fugle med en Adeler (Ørn), hvilken de skulle have overdjæfulit (overdjævlet, overvundet); det synes selsomt, dog er det udi adskillige Skrivelser konfirmeret.“ Ørnen var jo tydelig nok den tyske Keiser, og yderligere Tegn som „et gloende Sverd“ og „Strig i Luften af mange Tusinde“ er for Resten Brevets trøsterige Oplysninger til det danske Rigsraad fra det vigtige Møde, foruden følgende ikke mindre troværdige Historie: „Et Bjerg haver givet sig fra hinanden, hvoraf er kommen saadan Stank, at alle de, der er komne didhen at bese det, de ere alle blevne død.“

Virkelig Troesinteresse, en Krig for den protestantiske Troes Skyld og for Troesfrihed i Almindelighed, var lidet Kristians Grund til Deltagelsen, og kun svagt kommer denne Side frem i hans Forestillinger i Brevene. Ved Siden af meget andet kan det vel hede, at „vi erindrer os billigen den store Fare, vor sande kristelige Religions Medforvandter nu er sted udi, hvilke ganske at forlade hverken kristeligt eller forsvarligt er;“ men det er næsten kun i Mangel af bedre Argumenter for efter Ønsket at være med, at dette forekommer saaledes leilighedsvis, og mod Iveren ellers, som f. Eks. ligeoverfor den katholske Sigismund, som før nævnt, er Ordene lidet virkningsfulde. Troesfrihedens Grundtanke i og for sig var da ogsaa for Resten Kong Kristian temmelig fremmed. Han gaar ogsaa i Tyskland nærmest sine egne Ærinder og i Hoiden derhos Slægtens med først og fremst Forhaabninger om Land- og Magtforøgelse.

Ikke mindre underlig end den Stilling, Kristian IV som Kredsoberst i Tyskland agtede at indtage til sine Riger, er den, som han stiller sig i til Keiseren. Han skriver

(ialfald i Kopien hos Molbech), at han har overtaget Kredsoberstposten som en Forsvarsforanstaltning for at slippe „Indkvartering af Tilly" og hans Hær, og medens han efter Forhandlinger vidt og bredt om Krigsforbund mod Keiseren ruster af alle Kræfter sammen med de krigførende Protestanter, taler han om Fred og god Ordning, idet han „notificerer," at han har modtaget Kredsoberststillingen „for den høie Nøds Skyld" ganske lige rimelig, som han bruger ordinære og ekstra Skatter af Norge og Danmark og Skibe af Rigernes Flaade til den Krig, han uden Stændernes Bifald, ikke som disse Landes Konge, men som Hertug i Holstein og Kredsoberst i Nordtyskland agter at føre. At han hvervede i sine Riger de Folk, han kunde faa ligesaa godt som i Udlandet, var helt naturligt; men mange fik han ikke og mindst af Adelen, som paa en forunderlig Maade i Overensstemmelse med Kristians Ord i Begyndelsen af Krigen kunde tro sig i det hele udenfor al Sammenhæng med Kongens Krig. Vistnok havde de protesteret i Ord, som de protesterede i Handling med sin Passivitet, men lige lidt hjalp det, da Ulykken senere fulgte Kongen hjemover, som vi skal se.

Den 10de Mai 1625 drog Kong Kristian fra Kjøbenhavn til Holsten, hvor han samlede Tropper sammen til en Styrke omsider af 30000 Mand under Danebrogskorset. Det gik dog ikke let hverken at reise Penge eller at faa Folk, ligesom de protestantiske Fyrster paa flere Maader svigtede; men Kristian var under al sin travle Virksomhed i Leiren ganske vel tilmode. Uden at værdige Tillys Forespørgsler om Rustningernes Betydning andet Svar end, at Kongen af Baiern havde faaet Besked, og uden nogen egentlig Krigserklæring efter de halvt fredelige Forestillinger, vi har omtalt, til Keiseren, optoges Krigsmanøvrerne i Juni 1625 gjensidig af baade Tilly og Kristian; dog kom det ikke til noget synderligt Sammenstød denne Sommer, da Kristians Hær efter hans eget Fald

(20de Juli,) med Hesten ned i et Hul imellem Hamelns Fæstningsmure i modløse Underhandlinger trak sig undaf. Efter et Par Ugers Sygdom og Skranten var i August dog atter Kongen fuldt rask og gik derpaa frem med 24,000 Mand Fodfolk og 12000 Ryttere til Angreb paa Tillys Leir ved Nienburg 13de og 14de September; men da den keiserlige General uforstyrret fik drage sig undaf, var den heldige Tid til en Hovedkamp for Protestanterne snart gaaet tilspilde. De gode Tider var ogsaa ganske forbi, da en hel nysamlet keiserlig Hær paa 30000 Mand under Wallenstein kunde optræde til Tillys Støtte og med Splittelse fremdeles af Kredsforbundets Kræfter kunde binde Kristian af Brunsvigs, Mansfelds og flere Protestantfyrsters Hærafdelinger i Øst. Efter Smaakampe i Holsten mellem Tilly og Kristian i Oktober standsede Operationerne i Felten Vinteren over. Forhandlinger og Forbundsforbindelser foregik des ivrigere, og Kristian modtog Løfter om Penge i Fremtiden og fik ogsaa nogle straks fra Frankrig, England og Nederlandene. Fra sine egne Lande søgte Kristian at hente Tropper og det ogsaa gjennem Udskrivning, men hvad der kom fra den danske Adel, gaves udtrykkelig „ikke som Pligt, men til underdanig Present og Foræring.“ Samtidig foretog dog hjemme Adelen Forsvarsforanstaltninger. Deres Herredag i April 1626 „befalede og forordnede, at hver formuende Bonde skulde forskaffe sig en Muskette med fornøden Lod og Krud, men de mindre formuende en Pik, saa og at de skulde have et godt Sidegevehr, hvormed ikke aleneste hver Bondelægdmand over sit Lægd men endog hver Adelsmand over sine Bønder skulde have flittigt Opsyn.“ Videre efter Slanges Opgivelser skulde tvende fynske Rytterkompanier holdes færdige og i Øvelse, og hver Kjøbstad skulde af Amtmænd og Øvrighed takseres for et vist Tal af Borgerskab til Musketerer. Alle saavel paa Kronens som paa Adelens Gods fødte Bondekarle, heder det, skulde udskrives til Soldater for at være færdige, naar paabo=

des, undtagen dem, som enten tjente Adelen paa Landet eller Borgerne i Kjøbstæderne. „Der blev og forordnet over det bevæbnede Landfolk 100 Kapteiner med deres Underofficerer" oplyser Slange, om dette end i Virkeligheden som mere andet neppe kom til Udførelse, medens Fæstningerne istandsattes og Ekstraskatter gaves som f. Eks. „efter Rostjenesten paa hver Hest 6 Maaneders Udrustning." Adelen var ikke helt uvillig eller uden Omtanke hjemme; men lidet kom der ud af det, som Kongen heller ivrede for Pengeydelser til Leietropper.

I 1626 Aars Felttog blev straks Mansfelds Afdeling af Protestanthæren paa 18000 Mand, der ikke stod i direkte Operationsforbindelse med Kristians Hovedhær, fuldstændig slagen af Wallenstein ved Dessau 15de April. Kristian, der paa sin Side ikke havde angrebet Tilly efter Planen, svækkede nu sin Hovedstyrke ved at sende Hjælp til at rekonstruere den slagne Hær, der vedblivende for sig selv holdt sig i Mellemtyskland. Skjønt Kristian havde tabt yderligere ved et uventet Frafald af sin Fætter Georg af Lyneburg, kommanderede han dog om Vaaren en Hær paa 50 til 60,000 Mand, men han saa alligevel rolig og ubehjælpsom paa, hvordan Tilly rasede i Protestanternes Land mod „disse Kjættere, disse rebelske Hunde": han stormede Münden, ja fik tage selv Gotingen efter en to Maaneders Beleiring, nagtet Wallenstein ikke længer var til Støtte i hans Nærhed, men paa Marsj efter Mansfeld i Schlesien. Endelig rykkede Kristian sydover og undsatte det truede Nordheim; men Tilly fik da i August saadan Understøttelse af friedlandske Regimenter, at han atter kunde tvinge Kristian tilbage, idet han ogsaa stadig forfulgte for nu at komme til en afgjørende Kamp.

Kristian havde hele Vaaren og Sommeren ladet sin over halvhundrede Tusinder stærke Leiehær, unyttet til nogen Hovedbegivenhed, kampere i Holsten. Hans Breve fra denne Tid er ingenlunde saa forsagte som hans Opførsel, og det begynder jevnlig med: „Sagerne staa vel." Men Uvirksomhed eller Ro og Tilfredshed med Smaafordele var det uklogeste, man med

en saadan Leiehær kunde slaa ind paa, idet Solden stadig krævede store Pengemidler, og naar disse svigtede, Hæren oploftes, og Soldaterne løb sin Vei. Dette blev ogsaa udover Sommeren Tilfældet med Kredsoberstens Hær, idet de Medforbundnes Pengetilskud for en stor Del udeblev, og Kristian selv faa eller ingen Midler kunde opdrive. Anderledes forstod Tilly og Wallenstein at bruge og føde sine Leiehære i Fiendens Land paa Fiendens Bekostning, ja at forøge dem, medens Kristians „ubetalte Arme af fremmede Nationer" derimod svandt ind og blev upaalidelig i alle Henseender. Kristian har ikke været helt uopmerksom paa dette Forhold, som hans Breve viser, men Viljekraft og Evne til en Forandring eiede han ikke. Hans Oversigt over Modpartiet som hans eget Partis Midler viser sig i hans Breve stedse meget ufuldstændig og gjetningsvis: „man kunde ikke faa Particularia (Enkeltheder) at vide." Samtidig benytter han sig af de upaalideligste Midler med Bestikkelser i Fiendens Leir. Snart skriver han i Dagbogen: „Gav jeg tvende Fanger 6 Rosenobler, at de vilde komme Fiendens Folk til at løbe over til mig," snart forudsætter han i Brevene Bestikkelses-Spioneriet trygt foregaaende: „Der er af Tillys Officerer, som haver Besolding af mig; jeg tvivler ikke paa, at han jo ogsaa haver dem her, som lader ham vide, hvorledes her tilstaar." Fienden synes at have havt lige saa god Greie paa Kredsoberstens Krigsforhold, som han selv var i Uvidenhed om Fiendens. Da saa Tilly finder falt orberedt til Angreb, har han let for at bestemme Kampens Vilkaar og vinde Seieren gjennem Dispositioner, trufne endog inden Kristians egen Hær, hvis Folk daglig faldt fra, og af de tilbageblevne endog de tyske Ryttere, der ikke havde faaet sin Betaling, midt under selve Slaget nægtede Tjeneste.

Paa følgende Maade leverer Hammerich Skildringen af Kristians tyske Krig og af Hæren, der tidligere paa Aaret var 60,000 Mand sterk imod 28,000 nu i Tiden for Tillys Angreb. „Kong Kristian saa sig siden Krigens Begyndelse omgivet af

lutter Forræderi og Ulykker, og det lammede hans Mod. Hans fleste Træfninger havde havt et uheldigt Udfald, Pengeunderstottelsen fra England udeblev. Hans ene Frænde Ærkebiskopen af Bremen var mere end upaalidelig, den anden Hertug Fredrik Ulrik af Brunsvig raadspurgte Stjernerne, horte, at Vandmanden, Danmarks Tegn, truede Væderen, som var Brunsvigs, blev saa en aabenbar Forræder og slog sig til de keiserlige; Kongen maatte folgelig sætte Afdelinger til at passe paa dem begge saavelsom paa Lyneburgeren. Den yderste Nod havde endnu ikke, som senere da Gustav Adolf kom til, lært de protestantiske Fyrster at være enige, og Kongen besad som antydet ikke ganske Evnen til at tvinge dem dertil; ogsaa hans Tilboielighed til baade at raade og udfore alt i egen Person var ham i Veien. Han lignede sig ikke mere selv, saa bleg ud, var vranten, vakkelvoren, mismodig og mork. Hans Hær, der nu omtrent var trukken sammen og talte 20,000 Mand Fodfolk og 8000 Hestfolk med 30 Kanoner, havde lidt meget paa den senere Tid ved under sterk Varme uafladelig at rykke frem og tilbage; Folkene kunde slet ikke komme ud paa Fodring, de havde ikke tilstrækkeligt Brod og maatte ofte mætte sig med umoden Skovfrugt, Pærer og Æbler, en Drik koldt Vand var næsten ikke til at opdrive, mange især af Rytterne var ganske unge uovede Mennesker. Som en Folge heraf maatte hvert Dieblik syge og Efternolere lades tilbage og blev huggede ned af Fienden. Dertil kom Rygter om at Solden ikke vilde blive ordentlig betalt, og den trykkede Stemning ved at blive bestandig forfulgt og ikke have fuld Tillid til de befalende; enhver tænkte kun paa at fri sig selv, Mandstugten slappedes, Ulydighed og Rovsyge havde taget Overhaand. — I nogle Dage havde Kongen under idelige Bagtropfægtninger trukket sig tilbage for en overlegen Magt, dækket af de Byer, han stak i Brand; man havde stundom stillet sig op i Slagorden paa begge Sider, men intet af Betydenhed var forefaldet. Hærene stod for Dieblikket ligeoverfor hinanden, Kongen i Dalen, der strækker sig til Luther am Baren-

berg, medens Tilly holdt Skovkanten besat; hans Hovedkvarter var i Hahausen, Kongens paa en Gaard i Nauen. Om Aftenen den 16de August holdt Kong Kristian Krigsraad paa denne Gaard; han erklærede med Bestemthed at ville vove Slaget, hvis Tilly modtog det; fortsat Tilbagetog maatte jo tages for Flugt: han stolede paa sin Sags Retfærdighed og sin gode Stilling. General Fuchs traadte ham med ligesaa stor Bestemthed imode; han fremhævede, at Stillingen ikke var god til at bruge sit Skyts, og at Tilly havde Fordelen af Vinden, raadede derfor til videre Tilbagetog og tilbod at dække det. „I er vel saa bange for Skindet?" raabte Kongen til ham. „Ja, jeg er kuns et Menneske, svarede Fuchs, men eders Maj. vil med Skam og Skade erfare, at jeg har talt ret." Kongen opgav alligevel ikke sin Mening, og alle Befalinger udstedtes til Slag og blev bragte i Udforelse." — Et og andet i dette Billede af en odelagt Hær for Hovedslaget kan mulig være for sterkt malt med Enkeltheder gjorte til Almindeligheder; men Hovedindtrykket er vistnok rigtigt, og Resultatet svarer til det. Slaget ved Luther am Barenberg, Sondagen den 17de August 1626, begyndte forst om Formiddagen Kl. 11, som Tilly da antog, at den af hans Troppeafdelinger, der under Dufaur havde at omgaa Modstanderne, var naaet tilstrækkelig frem. Kristians forste Slaglinje kastedes ved Frontangrebet, men fik Understottelse af anden Linje og tog ikke alene sin Stilling tilbage, men stormede ogsaa over Broen og Bækken, der skilte Hærene, indtil de stansedes paa den anden Side af nye Skarer under Tillys personlige Anforsel; de trængtes da igjen tilbage, den hele Tid voldsomt beskudte. Efter denne Manovre befandt Kristians hele forste Linje sig i Oplosning og den anden i betydelig Forvirring; Rytterafdelingens samtidige Indhug endte delvis i et Morads, delvis rammede det endog sit eget Partis Fodfolk, som igjen indbyrdes „ved en slem Feiltagelse vare komne til at skyde paa hinanden." Til samme Tid kom Kristian selv ingen Vei under Forsog paa et

Flankeangreb tilvenstre, og han gav da tredie og sidste Linje Ordre til at marsjere frem og støtte de to foranstaaende tilbagekastede Afdelinger. Men idet Ordenen paa denne Vis med Anvendelse af den sidste Reserve gjenoprettedes i Protestanternes Hær, kom Dufaur efter sin omgaaende Bevægelse til og angreb den i Flanken, saa den nu i en eneste halv omringet og forvirret Flok, medens de tyske Ryttere nægtede at gjøre Tjeneste, omkring Klokken 5 paa Dagen i hjælpeløs Forfærdelse med Udraab, om at det var Wallenstein, der var kommet, kastede sig paa Flugten. Uordenen i Kristians Hær var fuldstændig, og da han selv efter udvist personlig Tapperhed ogsaa tænkte paa sin Redning og veg undaf, var der ikke Tale om et ordnet Tilbagetog; thi nærved at blive omringet, men heldig undkommen jog han afsted godt som alene ind i Skoven over Grøfter og gjennem Moser. Hans Hest styrtede, men han fik sin Staldmesters, og „Kongen for afsted ganske alene og forladt, tilsidst endog uden Hue paa Hovedet.“ Efterhaanden samlede flere sig dog om ham, den vilde Flugt sagtnede lidt, og henimod Aften red han ind i Wolfenbüttel med en Skare undslupne Ryttere, dryppende af Sved, sønderknust og aandelig tilintetgjort. „Ak, hvor vil de ikke hugge mine stakkels Fodfolk ned,“ sukkede han med altfor megen Ret, idet han skyndte sig afsted, medens den trofaste Malthe Sehested standsede for at opholde Forfølgerne og hjælpe de flygtende.

Tilly havde vundet den fuldstændigste Seier paa en meget let Maade; selv opgav han sit Tab til 33 Befalingsmænd og 500 Mand døde. Naar han saa bagefter skrev: „Jeg har aldrig seet en Feltherre, der bedre forstod at ordne sin Hær, med større Mod førte den i Fægtningen eller viste mere Aandsnærværelse til at bøde paa Forvirring og opmuntre de vigende end denne Kristian den fjerde,“ saa lyder det snarere som ondskabsfuld Satire endog end som vanlig Ophøielse af Modstanderens Betydelighed for at forøge sin egen Bedrifts Storhed.

Trods denne Tillys Attest havde ikke længer Protestantpartiet nogen Tillid til Kristian, og omend han atter efterhaanden fik samlet en Skare Leiesoldater paa nogle og tyve tusinde Mand, hjalp det lidet; hans Parti faldt fra ham, og han selv maatte værgeløs gaa tilbage, hvor Tilly rykkede frem. „Fra Lutter og til Stade — det var en Retirade!" hed det i en Spottevise om dette Felttog, som stadig var løbet saa ulykkelig af trods al Førerens personlige Omhu og Iver.

Det var nu kommet til det Punkt, at Fienden snart kunde ventes at komme marsjerende ind i Slesvig og Danmark, forfølgende Kong Kristian. Det lod sig ikke længer skjule, at Rigerne var med Kongen indviklede i den tyske Krig. Paa Landdagen i Kiel i November 1626 i Kongens Nærværelse talte da ogsaa den gamle Rantzau i denne Aand: „Hver maatte efter Fædrenes Eksempel personlig drage i Marken, Adelen i Spidsen, Kjøbstadmanden og Bonden følge at værge sin Arne." Men om end Landdagen i Øieblikket var enig heri, viste den sig, da Rantzau et Par Maaneder efter var død, som før uvillig til nogen almindelig Reisning, og det blev tilsidst alene med en Hvervning af 5000 Mand til Kristians Hjælp. Den danske Adel var endnu langt mindre tilbøielig til at følge Kongens Opfordring, naar den nu lød paa en almindelig Deltagelse i Krigen og dens Udgifter, hvormed Landets første Stand burde gaa i Spidsen; de bevilgede væsentlig kun Skatter paa fortrinsvis de upriviligerede Stænders Bekostning og foretog mindre Foranstaltninger, medens de endnu holdt fast ved sit gamle Haab om paa en eller anden Maade at kunne afvende den Krig fra Landet, som, skjønt Kongens, de aldrig havde villet vedkjende sig som sin. Men Faren var aabenbar, og som Borgerne ytrede: „Guds Lov og alle naturlige Love befalede hver sit Fædreland med Gods, Liv og Blod at forsvare"; der maatte noget gjøres. Landeopbud forsøgtes, men idet den rette høiere Ledelse manglede, kunde det ikke let blive til noget ordentligt med de af Borgere

og Bønder her og der samlede Skarer under tildels Adelens „100 Kapteiner“. „Kan man dygtige Officerer finde, hvormed Riget kan være tjent, da kan de antages, dog at deres Traktement ikke alene gaar over Kronen“, havde meget lunkent Kong Kristian skrevet, som nok helst vilde have Penge til Leiesoldater. Da Fienden saa kom, fandt han Landet omtrent værgeløst; thi Kongens Værn af fremdeles ulønnede Leiesoldater viste sig i Ulykken uden Nytte og var blandt sine egne Partifæller Røvere omkaps med Fienden.

Det fiendtlige Indfald foregik dog ikke straks paa den danske Halvø. Krigsbegivenhederne gik for det første i 1627 fra Tillys og Wallensteins Side ud paa at isolere Danmark, og medens Kristian og hans Hær paa henved 30,000 Mand i forholdsvis Uvirksomhed og spredt ad holdt sig afventende og nød sin Ro, ekspederede de to fiendtlige Hærførere hans Medforbundne og gjorde sig derpaa rede til Indfald i Danmark med sine forenede Kræfter af vel 70,000 Mand. I August gik Tilly og Wallenstein fra Mødet i Lauenburg nordover gjennem Holsten og Slesvig, uden at Kristian paa noget Punkt kunde byde dem ordnet Modstand. Den største Raadvildhed og Uorden herskede i den danske Hær, og Kristians egne Breve giver det tydeligste Bevis paa hans fuldstændige Udueligbed som Overanfører under disse Forhold. Her er en Skrivelse af 5te Oktbr. 1627, der skal være en Retfærdiggjørelse for ham til Raadet: „Vor synderlige Gunst tilforn, elskelige Danmarks Raad! Vi kommer i Erfaring, at en Part her og andensteds sig lader fornemme, at Undersaatterne skulle i Tide af os være advaret for den overfaldende Skade, den paakommen var. Saa paadet I og hver ærlig Mand vor Erklæring derpaa erfare kan, saa har vi hermed villet demonstrere, at sligt af os ikke har ske kunnet, mens vel andre findes, som sligt havde kunnet og burdet gjøre. Der vi udi Holsten saa vidt Anordning gjort havde, som der os muligt at gjøre var, og vi fornam, at Fienden ryktede Riget nærmere, vi ogsaa var vis paa, at

Rensborg ikke længe den kunde holde, i Synderlighed mens Fienden af Hertugen af Holsten imod os skede al den Hjelp, han kunde afstedkomme, saa drog vi den 13de September fra Glückstadt (hvor Kristian havde ligget en Maaned i Ro, medens de keiserlige udbredte sig over Holsten) i den Agt og Mening at samle en Arme af vort Rytteri og Landfolket paa et beleiligt Sted og der gribe Stand, og droge saa Nat og Dag hen ad Flensborg i Mening sammesteds en Begyndelse at gjore, og kom saa did den 15de. Der vi nu kom udenfor Slottet paa Bakken, horte vi forskjellig Blæsen, Larmen og Raaben i Byen, saa ogsaa nogle Kompanier tilhest rykke den Vei henad Haderslev, saa at vi ikke kunde vide, om det var Ven eller Fiende (!). Der vi nu af en Herremands Relation fornam, at det var vort Folk, begav vi os op paa Slottet, talte der med en Del af Officererne og fandt der alt udi ekstraordinær Perturbation, som det ikke var muligt at korrigere (det er Lederen af det hele, der taler!). Der vi sligt fornam, vilde vi os til Haderslev forfoie og befol saa det danske saavelsom det tyske Rytteri, at de smukt og sagte henad Haderslev skulde marsjere og ikke haste, uden at Fienden dem altfor sterkt kom paa Halsen, mens en Del deraf naaede frem forend vi. Den 17de drog vi til Kolding, sammesteds at gribe Stand, men panicus terror var der saa sterk forhaanden, quod nihil supra (skal vel være: panisk Skræk som ingensinde for). Til Kolding adspurgte vi og lod adsporge alle dem, vi finde kunde, som i Landet kyndig vare, hvor man bedst kunde gribe Stand og gjore den Del, man burde at gjore; der blev os svaret, at der ingen sikker Plads var, der man sig kunde samle uden Fyen og Vendsyssel. (Dette er Feltherrens Forberedthed efter et halvt Aars Venten paa det fiendtlige Indfald, og med samme Oversigt træffes nu Forholdsregler). Saa blev Gunde Lange befalet sig straks ind i Landet at begive og der advare Folket, at det skulde flytte. Undersaatterne ved Skrivelse at advare var ganske umuligt for Tidens Kortheds Skyld, saa og havde

vi ingen hos os, som Brevene forferdige kunde(!); af hvilket er at erfare, at af os skeet er, hvad der kunde ske, os ogsaa videre at gjøre ganske umuligt var. Og formener vi, at de, som i Landet hjemme var, som i vor Fraværelse burde vide, hvorledes tilgik, burde havt god Kundskab om Fiendens Marsj og Bedrift og saa udi Tide have advaret Folkene om det, at de dem kunde salvere (redde) i Synderlighed, da Lensmændene paa forskjellige Steder flyttede deres eget Gods, hvilket vi til en kort Efterretning eder haver villet lade vide — forblivende o. s. v." Værre Beskyldninger mod en Feltherre og Styrer end de, som Kristians eget Forsvar her indeholder, skulde man ikke kunne vente, og det var da ikke alene de nævnte Lensmænd, der forud for Kongen skjønnede, hvor det bar hen; men Rigsraadet hjemme har, trods Kristians Bebreidelser, i Skrivelser til ham selv længe forud advaret for, hvad der indtraf; den kongelige Uvidenhed var i alle Henseender enestaaende.

Fra Holsten og Slesvig udbredte Fiendens Afdelinger sig over det værgeløse Jylland, som led forfærdelig under Wallensteins vilde Soldaterskarer, der for Vinteren slog sig ned i Danmark, medens Tilly uden Resiko under Danmarks elendige Forsvarsstilling kunde gaa tilbage igjen til Lauenburg i Vinterkvarter. Kristian havde med sine stadig splittede Tropper veget undaf tillands eller ved Hjælp af Flaaden, og efter overalt fuldstændig mislykkede Forsøg paa Modstand reddede Kongen og Dele af hans Tropper sig paa Flaaden til Øerne, medens de øvrige toges til Fange paa forskjellige Steder helt fra Helligshavn i Holsten til oppe ved Limfjorden i Jylland. Af Kristians ulønnede Leiesoldater havde Landet saa langt fra nogen Hjælp, at Bønderne lige godt maatte søge at værge sig mod deres Plyndring og Ødelæggelser som mod den egentlige Fiende. Rigsraadet skriver 21de Septbr. 1627: „Efterdi det skinbarlig befindes, at eders kongl. Maj.s eget Folk, hvor de udi Fyen og Jylland er indkomne, plyndrer og ruinere eders kongl. Maj.s og Rigets Undersaatter, hvorudover Landene, det

ene efter det andet, uden dertil foregaaet Aarsag forstyrres og ødelægges, da eragte vi til vor og Landets Defension, som endnu i Behold er, raadelig at være, at aldeles ingen Provins mere fremmede Folk af Rytteri indtager, hvorom vi og har for godt anseet endelig fornøden at være vore Breve til Sø-kanten her i Landet at lade udgaa saavel og som til Smaa-land." Et samtidigt Brev fra Ivar Juel fortæller om en Flok Leiesoldater paa 2000 Mand, som med røvede Heste for igjen-nem Thy, forsynede sig med allehaande og „forholdt sig ganske tyrranisk og ilde, som ikke alt med Hoviskhed eller noksom kan omskrives, hvorover Bønderne med flere er ganske opstændige mod deres Herskab saavel Adelens Tjenere som kongl. Maj.s imod Lensmændene, og tør lade dem forlyde, at de hverken ville slaa eller pløie mere, ei heller ægte eller arbeide for nogen." Ska-rer flygtede undaf til Øerne eller helt til Norge ligesaavel for Kristians Landsforsvarere som for Fienderne; enkelte Steder blev disse endog modtagne med Glæde som Befriere for Leie-soldaternes Vold mod deres egne Partifæller. Paa den anden Side opfordrede Wallenstein til ikke at lyde den Konge, „som hverken vilde underkaste sig Gud eller Keiseren", og i Virkelig-heden havde Trængslerne, som Kristians Politik havde bragt over Landet, vakt almindelig Forbitrelse mod ham, især blandt de adelige. Forgjæves havde Rigsraadet med Kongens Tilla-delse villet skjelne mellem Kongen og Riget og holde Danmark udenfor Krigen; Wallenstein afviste naturligvis dette og svarede: Vilde Raadet for Alvor have sat igjennem at skille Riget fra Kongen, som Kongen i Politiken havde skilt sig fra Riget, var der intet andet Middel end en virkelig Adskillelse med Afsættelse; derom talte endnu dog blot Wallenstein, og Raadet haabede som før paa snarligst mulig en taalelig Fred som Frelse i Nøden. Senere var det maaske anderledes, da dette Haab var skuffet. Gustav Adolf skrev ialfald 26de Jan. 1629, idet han imod Krigens Afslutning tilbød sin Hjælp, ogsaa om at an-vende denne for Kristian og hans Hus imod hans eget danske

Raad og Folk, om disse skulde ville foretage sig noget imod sin Konge.

Imidlertid var baade Kristian og hans Raad lige mistrøstige over Krigsulykkerne, der ikke forbedredes ved de tidligere medforbundne Staters Stilling, af hvilke snart blot Nederlandene var villig til en mindre Pengeunderstøttelse og selv det under Krav om Handelsfrihed uden Afgifter, som Kristian ikke vilde gaa ind paa. Rigsraadet var kommet med Forslag baade til det ene og til det andet, men Midlerne, svarede Kongen, „vide vi ikke“, og neppe vidste Raadet det heller eller vilde vide det, naar det gjaldt personlige Opofrelser. Til Kristians stadige Fordringer om Penge til nye Leiehære havde Raadet „stor Betænkende høiere Skat og Tribut paa den gemene Mand at samtykke, som allerede er meget svirige og ilde tilfreds“, ligesom de lidet Haab saa deri. Et udførligt Svar fra Rigsraadet 9de November 1627 indledes saa: „Paa eders kongl. Maj.s naadigste Propositions første Punkt, at (Citat af Kongens Brev) „Keiserens Arme ikke alene Fyrstendømmerne Slesvig og Jylland har indtaget og uden Tvil videre om sig griber og derfor naadigst begjærer os at tenke paa de Midler, hvorledes det, som er tilovers kan næst Guds Naades Hjelp beholdes, og det, som Kronen frataget er, igjen kan bekommes“, da er herpaa vort underdanigste Betenkende, at Gud for alting, som kan gjøre, hvad han vil, ellers at recuperere (gjenvinde) de andre Lande, ser vi intet Middel uden Fred; thi den Hjelp, som eders kongl. Maj. fra nogen har sig at formode, om de den end skjønt lover og sætter Tiden det at efterkomme, paadet de eders Maj. kan animere, heller og til eders Maj.s og eders Riges totale Ruin, er Argumenterne for lang Tid siden eders Maj. noksom tilkjendegivet, og Eksempel har det noksom bevist, at sig dertil intet er at forlade.“ Efter denne ubarmhjertig fyndige Tilkjendegivelse kommer en Undersøgelse af de utilstrækkelige Midler, som alene kunde opdrives, idet naar de ordinære Indkomster „af Sundet, Norge, Sjælland og Skaane“ anvendtes

til Flaaden og Kjobenhavn, det kongl. Overslag havde „ikke ti Rigsdaler udi Beholdning" — hvorpaa fortsættes: „Jylland og Holsten at recuperere kunde ikke forslaa, om man end alt dette duplerede, ja quadruplerede. Ratio: (altsaa) kunde eders Maj. ikke med saa sterk Arme formene ham, den Tid han var paa den anden Side Elben, og ikke heller siden han kom over den og eders Maj. havde enda Holsten og Jylland til sin devotion (Tjeneste), da vil der nu dertil en meget storre Magt." Raadets afgjorende Erklæring, der gik ud paa Fred, tog ogsaa Kongen snart til Efterfolgelse, og i Udkastet til det kongl. Svar staar der: „ser ikke heller endnu andet Middel, end at næst Guds Hjelp og Bistand at kunne erlange Fred." Men til Fred kom det alligevel ikke for det forste, formedelst Fiendens sterke Fordringer om hele Jyllands Afstaaelse, og saavel i Danmark som Norge blev Bevilgninger og Rustninger foretagne i Lobet af Vinteren.

Det var Flaaden, som nu under Kristians Anforsel skulde bevare Resten af Riget og kanske, omend Haabet herom til det sidste viste sig forgjæves, gjenvinde de besatte Dele af Fastlandet. I forskjellige Afdelinger beherskede Flaaden Østersoen og blokerede Elben, Weseren og Eideren med Landgang baade her og der. Wallenstein havde ingen Magt tilsos, til Trods for at han lod sig kalde „General over det oceanske og baltiske Hav", og over Sundet kunde han ikke komme, ligesaa lidt som han under den danske Undsætning tilsos kunde faa Bugt med Fæstninger ved Soen som Glückstadt og Stralsund.

I Lobet af Sommeren 1628, der ellers som den sidste i Krigen ikke medforte betydelige militære Forandringer, kom Gustav Adolf til Undsætning og tilbod straks at hjælpe Kristian med otte Skibe, til Trods for Wallensteins vidtgaaende Planer paa egen Haand til bl. a. en Deling indbyrdes af Kristians Riger med Norge som Gustavs Part. Gustav Adolf mente, at „hvis Danmark og Sundet tabtes, vilde Raden derefter komme til Sverige, om Faren end for nogen

Tid kunde afvendes", og han var tilboielig til at indgaa et Forsvarsforbund med Kristian, hvilket ogsaa virkelig efter Slanges Paastand kom istand i 1628. Men Forbundet blev ialfald ikke af varig Betydning, og de omtalte otte Skibe kom ikke, synes det, til Anvendelse. Da saa i Begyndelsen af næste Aar Gustav Adolf to Gange sogte personlig Sammenkomst med Kong Kristian til Aftale af fælles Deltagelse i Trediveaarskrigen, strandede Forhandlingerne paa Kristians mistroiske og ubestemte Holdning, der endte med en Fredsafslutning i Stedet med Keiseren. Kristian skrev hjem herom: „De Punkter, hvorpaa jeg agtede at gjore Fred med Keiseren, var alt længe siden sendt til Keiseren, fra hvilke jeg nu ikke kunde træde, hvormed det saa blev", og vel tilfreds med det feilslagne Resultat af Forbundsunderhandlingerne lykonskede han sig med, at Sammenkomsten „gik Gud være lovet ret vel af, saa vi skiltes gode Venner ad". Gustav Adolf derimod kunde blot forklare sig Kristians og hans Befuldmægtigedes forskjellige Holdning ved Sammenkomsterne ved at antage, at „enten maatte Kong Kristian have været drukken", eller ogsaa maatte hans Kommissionær været utilregnelig, saa lidet som den sidste Samtales Modvillighed svarede til den forstes Beredvillighed. Grunden laa dog ikke i nogen „Drukkenskab", men i politisk Beregning, maa det antages, idet Kristian ved i sidste Oieblik at trække sig tilbage fra Forbundet med Sverige opnaaede uventet gode Fredsbetingelser med Keiseren. Gustav Adolf skriver, anforende et andet af Kristians Paaskud: „Forbundet maatte ske med Stændernes Samtykke; der vilde Tid til; da jeg saa dette, takkede jeg Gud, at jeg fik tie stille". Til Krigens Fortsættelse nu at paaskyde Nodvendighed af Stændernes Samtykke var ikke mere rimeligt end i Februar at fole sig bundet ved Fredsbetingelser, der forst vedtoges fastslaaede i Mai. Det er imidlertid ikke umuligt at betragte Kristian som handlende oprigtigt og i god Tro, som her forudsat, ved denne Anledning, om det end ligger nær at antage, at han allerede nu har sveget sit Trospartis

Sag og snu narrer Sverige, idet han kjøber en god Fred af Keiseren med Overgang til ham. Overgangen er ialfald blot et Tidsspørgsmaal, og et Aar efter i Marts 1630 er den allerede foregaaet, da Kristian opfordrer Raadet til Angreb paa Sverige, der har „Hænderne fulde". Wallenstein kunde ogsaa 26de Februar 1629 skrive: „Kongen og hans Efterkommere vil kaste sig i Hænderne paa det Østerigske Hus og blive det tro" (confident bleiben), og med Wallenstein, den egentlige Fredsafslutter og den bedst underrettede, siger flere det. Da Kristian kunde faa Fred, formedelst Sveriges truende Optræden, istedetfor som for med Afstaaelse af „hele Halvøen" nu paa de forholdsvis meget gode Betingelser blot at opgive sin Kredsoberststilling og sine Sønners Erkestifter, under Løfte om at afholde sig fra enhver ny Indblanding i de tyske Forhold, (af hvilke Betingelser de to sidste ikke overholdtes) — saa underskrev han Freden til Lybek af 12te Mai 1629, og hans længe plagede Lande befriedes da endelig fra de fremmede Hære. Til Forherligelse af Freden blev der i Danmark slaaet en Stuemynt med den tvivlsomt berettigede Indskrift: „Tilsidst triumferer dog den gode Sag". Hvilken god Sag? og hvilken Triumf! Der var i Sandhed intet at prale af fra dansk Side, og med Rette har det været sagt og gjentaget, at med den tyske Krigs Udbrud begyndte „en fatal Tid" for de forenede Riger. Kristian selv følte det snart; allerede i August, efter Beretningen fra en engelsk Gesandt paa Audiens hos ham, har Stemningen aldeles vendt sig: „Hans Aasyn var tungsindigt og uroligt; aldrig saa jeg nogen Fyrste saa melankolsk, saa tilbagetrukken i sig selv. Mine gode Venner ved Hoffet forsikrer mig, at de ikke har seet slig Forandring hos nogen Mand som hos ham efter Freden; han taler sjelden, men farer tidt pludselig op; han gaar tilsengs og staar op tre til fire Gange om Dagen". Dog var vel dette ikke alene Følgerne af Krigsulykkerne, men ogsaa af de huslige Sorger og, siger flere, „af Drik". Men omend denne bitre Nedslagenhed snart taber sig og giver Rum for ny Krigs-

stemning og Glimrelyst som ved den store Bryllupsfest et Par Aar efter, — Sorgerne er ikke forbi for Kong Kristian, som endnu for han gaar bort ved en tredie og sidste Krig styrter sine Riger i end dybere Ulykke. Hvad der saa tilnød kunde være en Undskyldning for den politisk uheldige Deltagelse i den tyske Krig, nemlig den velmente religiose Hensigt at understotte Protestanterne i Troesfrihedskampen, dette Hensyn til Troespartiet bliver derhos end yderligere en Anklage mod Kong Kristian for hans sidste Krig, hvor han staar ganske paa den modsatte Side fra for, nemlig iblandt Trediveaarskrigens katholske Religionsparti og mod Protestantpartiets Forer, Sverige.

IV.

Kristian IV's tredie Krig var ikke som de to foregaaende direkte en Angrebskrig fra hans Side; men den var dog fremkaldt ved hans egen Optræden, og om han end kunde kalde sig den angrebne, var dog Krigen i væsentlig Grad selvforskyldt. Den førtes mod Sverige mellem 1643 og 45, men dens Aarsager skriver sig fra en langt tidligere Begyndelse og har sin Rod i Kongens allerede for omtalte udfordrende Handelspolitik i de nordiske Farvande, hvad der i Forbindelse med ny diplomatiserende Optræden i Tyskland i Firtiaarene fremkalder den.

Den kongelige „Hoihed over Havene", som Kristian i Norden haandhævede over Handelsskibene, med Krav paa Afgift af dem ikke alene i Oresund, men ogsaa i Atlanterhavet og Ishavet fra Norge til Island og Gronland og helt op til Spitsbergen, er allerede tidligere nævnt som Grund til politiske Forviklinger af ligefrem krigersk Karakter. Det førte saavel Sverige som Nederlandene sammen med England og de nordtyske Handelsbyer flere Gange til hemmelige Forhandlinger om en samlet væbnet Optræden mod Kristian IV's Riger i denne Anledning. Faren for nye Modstandere for Toldindtægternes Skyld havde Kristian saaledes dristig udsat sig for, saavel

under Kalmarkrigen som under Deltagelsen i Trediveaarskrigen. Ligeoverfor Sverige var vel i 1613 den gamle „fri Seilads" udtrykkelig bleven bekræftet igjen i Fredstraktaten; men ligeoverfor de øvrige Nationer havde det kunnet holdes gaaende med de dristige stigende Fordringer uden Fredsbrud, da Interesserne ikke var saa store, at man let for deres Skyld begyndte en Krig. Men snart lagde Kristian under forskjellige Paaskud ogsaa Hindringer for svenske Skibes fri Fart gjennem Øresund, som alt ved en tidligere Anledning nævnt. Under Sveriges Deltagelse i Trediveaarskrigen blev han stedse dristigere, ligesom han stadig saa med Misnøie paa dette Lands tiltagende Storhed. Han søgte uafladelig at spille en Mæglerrolle i Tyskland, tiltrods for Lybekkerfredens Bestemmelser om Ikke-Indblanding; altid mere nærmede han sig til Tysklands Keiser, for atter at faa Sønnernes ved Lybekkerfreden i 1629 af ham selv afstaaede tyske Fyrstendømmer igjen indrømmede for dem, ligesom disse endnu med den Undskyldning, at ikke de selv, men kun Faderen efter dennes eget kløgtige Arrangement havde underskrevet Opgivelsen af hine Værdigheder, havde undladt at frasige sig dem. Kristian skulde i 1636 om ikke før, efter tysk Paastand, have kjøbt Indrømmelsen af Sønnernes tyske Besiddelser med direkte Løfte om et Krigsforbund mod Sverige, hvad der dog ialfald ikke blev til Virkelighed. Men under Sveriges store Vanskeligheder i 1637 efter Slaget ved Nördlingen optraadte han imidlertid skarpt mod sin Nabo, med Forbud mod at føre Krigsvarer gjennem Øresund og med Fordring paa, at de svenske Skibe skulde stryge Flag for Kronborg. Sine ikke længer ringe Handelsforraad af hjemmefabrikerede Vaaben bl. a. hindredes Sverige i at føre frit til Udlandet. „Kristian IV, som med mindre Fremgang havde søgt at ophjælpe Danmarks Handel", siger Fryxell, „saa med Avind Sveriges voksende Trafik og med Frygt de Kræfter, som derved fremspirede. Han besluttede at forøge Tolden, og gjennem alle Slags Hindringer skade den svenske Handel. Han

skulde paa denne Maade vinde flere Fordele. Tolden forøgede betydelig hans Indkomster og var saa meget mere kjærkommen, som den tilfaldt hans egen kongelige Kasse og ikke stod under Raadets Opsigt. Det paa saadan Maade udøvede Herredømme over Sundet forøgede ogsaa tilsyneladende hans Hersker-Anseelse. Gjennem den voksende Told kunde han hindre eller kanske tilintetgjøre Sveriges tiltagende Velstand, og saaledes fra den Side betrygge Danmark, uden at behøve at indlade sig i en tvivlsom Krig og uden at behøve at underhandle om Krigsforanstaltningerne med sine modvillige Raader."

Toldsatserne for udenlandske Varer, der i fremmede Skibe passerede Øresund, blev af Kristian i 1639 sat op til i Middeltal 30 Procent af Varernes Værdi, og i 1640 gik han endnu videre, saa at der f. Eks. af et Centner Salpeter til 16 Rdlr. skulde betales i Told 14 Rdlr. Holland forsikrede, at det i 1639 havde betalt 6 Mill. Rigsdaler Told til Kristian i Øresund og Nordishavet, og det forbød da et Øieblik sine Skibe at fare paa Østersøen, hvad der imidlertid kun førte til en sterkere Bestræbelse fra Sveriges Side, til om mulig at faa Overtaget i denne Handelsrørelse. Den udmerkede Statsmand Axel Oxenstjerna, der tidligere havde afslaaet Hollands Angrebsforslag med de Ord, at „for nogle tusinde Rigsdaler kunde man ikke styrte Fædrelandet i en ny farlig Krig", han ytrede nu ifølge Raadsprotokollen, „at Danmark behandlede Svenskerne som Skolegutter; at det gjennem Tolden vilde suge Sveriges og Hollands Kraft, for siden, naar Danmark blev sterkt og Sverige svagt, at angribe; man burde møde dem i Forstuen, inden de kom ind i Huset, og klappe dem med Staalhandskerne". Dertil vakte den danske Understøttelse af Enkedronning Marie Eleonores Flugt fra Sverige just forøget Tilbøielighed. Et hemmeligt Forbund kom saa istand mellem Sverige og Holland i 1640.

Kristian IV havde aldrig vist synderlig forudseende politisk

Skarpsindighed, og om han nu end havde Tanke for nogen Fare, gjorde dette ham ikke i mindste Maade forsigtigere, tvertom; Klagerne fra Sverige afvistes, og Danmarks Optræden i Øresund blev stadig mere udfordrende med videre gaaende Toldsatser og endog Tilbageholdelse i Kjøbenhavn af Skibe, der i Øresund havde løst Fribrev. Oxenstjerna forberedede da i al Stilhed nærmere Forbund ogsaa med Frankrig, og tog Forsigtighedsforholdsregler paa Grænsen for i givet Øieblik at kunne være færdig, som han var det i 1643. Dog var det stedse han, der holdt tilbage, naar det svenske Raad krævede ufortøvet Krig, og som saaledes i 1643 alene sammen med Brahe drev igjennem, at der endnu under Forhandlinger skulde „med al Magt først søges en kristelig Fred". Det var ogsaa naturligt, at Sveriges store Statsmand under Trediveaarskrigens Vanskeligheder som Styrer i den knapt myndige Dronning Kristinas Navn kun ugjerne og nødtvungen forøgede sine Fienders Tal paa denne Tid. Alligevel blev i Mai 1643 Krigsforholdsregler af Raadet i al Hemmelighed besluttede og Instruktionen sendt mundtlig, da man ikke turde skrive, til Sveriges General Torstenson i Tyskland: han skulde indstille Kampen mod Keiseren og drage sig nordover mod Danmark, hvem da Krig pludselig skulde erklæres. Inden dette kunde ske, fortsatte dog uafladelig Oxenstjerna Underhandlingerne, og endnu i August forsøgte han at „skrive alvorligt", saa Danmark maatte betænke sig. Hans Brev fremkaldte da ogsaa fra Kristians mest betroede Statsmand, Ulfeldt, den Udtalelse, at „han ansaa dette for en Krigstrusel og bad Svenskerne være velkomne; Danskerne skulde møde dem paa Halvveien".

Det var virkelig ikke blot Uforstand og Utilregnelighed, som i Danmark mod Kongens Vilje skulde have skabt Krigsstillingen i 1643. Den kongelige Hersker, der, trods al Indskrænkning efter Forfatningen, havde nogenlunde Frihed i Udenrigsforhandlinger og kun udtrykkelig var nægtet at begynde Krig uden Raadets Samtykke, kunde under Kristians usædvanlig

personlige Styrelse lede Udenrigspolitiken ganske efter eget Hoved henimod Krigen, naar han vilde have den. Og han gjorde dette nu for tredie Gang, omend her halvt i Skjul for det danske Rigsraad og mere ledet af det Holstenske Raad i tysk Aand og tysk Interesse. Viljen til Krig havde Kristian forlængst tydelig nok tilkjendegivet ogsaa Danmarks Raad, naar han skrev til det som før nævnt allerede i 1630: „Kongen i Sveriges Tilstand er os vel bekjendt; erlanger han den Reputation, at han Keiseren har truet Freden af, beholder vi ikke Fred for ham et halvt Aar, og mener vi os meget bedre nu at komme til Rette med ham end paa andre Tider", idet han fandt periculum in mora (Fare ved at nøle). Men som Raadet havde givet bestemt Afslag da meget mer end før, under Henvisning til Tilstanden efter den nys sluttede Krig med „ikke allerede Korn at saa, fast mindre at æde, til Høsten kommer", — saa skabte Kristian paa diplomatisk Vis efterhaanden i Skjul Krigen, om han end proklamerede den uretfærdig ham paaført, da den omsider fra Sverige pludselig kom. Om hans Politik altid var uforsigtig udfordrende og paa Grænsen af det tilladelige, saa havde den dog i 1643 i saa Henseende naaet Høidepunktet og var blevet moden til Straf. Han havde just i Begyndelsen af dette Aar efter langvarige Handelstvistigheder med Hamburgerne med Krigsmagt tvunget dem til at falde tilføie, og dette gjorde ham vel des mere dristig lige til Overmod. „Den Fred", skrev han, „vil være et godt Plaster til Oxenstjernas podagriske Fødder", og han afviste de svenske Handelsklager og kastede sig atter ivrig som selvbestaltet Mægler ind i Underhandlingsopgjøret mellem den tyske Keiser og Sverige til det sidste Lands Forfordeling. Han havde før talt stolte Ord: „Vil Sverige ikke, saa skal det tvinges", eller: „Jeg lader ham ikke blive sterkere i Østersøen", og han vilde nu inderlig gjerne modsætte sig „den store Apparents, at Sverige fik en Del af Pomern." Det danske Rigsraad havde sin egen Mening og var som altid

forsigtigt; det saa fremdeles ikke gjerne Kristians Mæglingsforsøg i Tyskland, men hellere at „Keiseren og Sverige endnu i nogen Tid ryttes"; men Kongen fulgte sit eget Hoved. Just i 1643 syntes han for Resten, at der ikke var nogen aabenbar Fare. Til sin Gesandt Vibes Advarsler fra Sverige svarede han kun: „Han er selvklog og bange og laver selv til Barsel med en Krig." I Diplomatik var Oxenstjerna Kristian altfor fin, saa han, naar han vilde, helt kunde føre ham bag Lyset. Kristian skrev troskyldig endnu midt i September 1643, at vel Svenskerne „som kristne varer os ad, forend de begynder noget af Importance; jeg haaber, det har ingen Nod, om vi ei sover for længe."

Men uden Advarsel, medens Kristian „sov," stod Torstenson pludselig 13de December 1643 helt oppe i Holsten, da Europa med Kong Kristian endnu fremdeles troede ham i Mähren. Under Hastigheden og Vanskelighederne for Forbindelsen med Hjemmet havde ikke Torstenson paa det rene, at Krigserklæringen endnu ikke fra Sverige var udstedt, og paa Forespørgsel af Krigsraad Bille, hvad Indrykningen tilsigtede, nøiede han sig med at svare, at Nød og Hunger havde drevet ham til her at søge Vinterkvarter med samme Ret, som den keiserlige General Gallas i 1637 havde gjort det. Paa den anden Side svarede den svenske Regjering paa Forespørgselen til den, at den ikke rigtig vidste, hvad Torstenson havde foretaget sig. Efter indbyrdes Konferens fulgte der imidlertid fra svensk Side 16de Januar 1644 istedetfor Krigserklæring kun en Opregning af Grundene i Danmarks Opførsel til den paaførte Krig med Afvisning af de danske Klager over Overfald. Nu havde dog Kristian faaet Øinene aabne, og med det samme var han lutter Virksomhed; hans Alder af 67 Aar hindrede ham ikke. Han omsatte sine Kostbarheder i nymyntet Sølv med Indskrift: Justus Jehova judex (Gud er den retfærdige Dommer) og ivrede for Rustninger i Danmark og Norge. Men smaat og traadt gik det baade med Udskrivning og Hverv=

ning af Soldater under Adelens Uvillighed, og hans Partifælle den keiserlige Gesandt skrev: „Landet vil heller lade sig sondertrampe af Fienden end bringe i Orden af sin egen Konge." I Sverige rustede man med mere Held i Løbet af Vinteren yderligere baade tillands og tilvands, og Oxenstjerna skrev: „Har Kristian saalænge ønsket Krig, skal han nu faa Hænderne fulde."

Medens Torstenson i en Fart bredte sig ud over Holsten, Slesvig og Jylland, saa hans Tropper allerede 17de Januar, beseirende den svage Modstand, stod ved Limfjorden, besatte Gustav Horn Skaane og Blekinge med 14000 Mand. Kong Kristian tog da sin Tilflugt til Flaaden. „Jeg er gammel og stiv og duer ikke længer til Landkrigen, derfor gaar jeg med Flaaden, for at Efterverdenen kan se, at jeg mente det ærligt med mit Fædreland," skrev han og løb i April ud med 11 færdig rustede Skibe; under hollandsk Flag forsøgte han forgjæves at overrumple Elvsborg, og ikke heldigere gik det med Blokaden af Gotaelven. Sverige havde snart en leiet Transportflaade paa 30 hollandske Skibe i Farvandet ved Fyen for at sætte Torstensons Hær over Sundet; men denne Flaade lykkedes det dog Kongen at jage tilbage efter et heldigt Angreb paa den ved Listerdyb 16de Mai. Men i Juni optraadte den svenske Hovedflaade paa 46 store Krigsskibe under Fleming i Østersøen og hjalp Torstensons Tropper til at tage Femern. I denne Nød nølede imidlertid ikke Kristian med at føre de færdige Skibe, 40 i Tal, i tre Afdelinger under Admiralerne Vind, Galt og Mund og under sin egen Overkommando mod Fienden, og 1ste Juli stod Hovedslaget ved Kolbergheide, en Bugt paa Vestkysten af Femern. Svenskerne tog Fordelen af Vinden, der kom fra Vest, idet Slaget begyndte. „Jørgen Vind, der med sin danske Afdeling laa i første Linje, var kommet for langt frem og kunde kun understøttes af Kongens eget Skib, „Trefoldigheden;" midt under Slaget blev han desuden dødelig saaret; det første Sammenstød ledte ikke

til noget. Da det derefter fornyedes, kom Kongen selv for langt frem; de andre Fartøier laa i Læ af ham og kunde ikke ret faa sine Kanoner til at bære paa Fienden, ja, et af dem skjød endog Kugler gjennem hans Folk. „Ja, jeg har det rette Selskab at drages med," udbrød han, „de bruge mig som Skjermbret." Kampen blev yderst haardnakket, Taug og Takkel og Skrog og So, alt laa indhyllet i Røg og Damp, Kongens Skib led betydelig Skade." Da rammede en fiendtlig Kugle en Lavet agterud paa Kongens Skib, saa han selv med de omstaaende kastedes i Dækket. Det hed, at Kongen var falden, og at man skulde stryge Flag; men da reiste den haardt saarede Konge sig og forbrede uden et Øieblik at forsage Slagets Fortsættelse med Død eller Seir. Det er et af de stolteste Øieblik i Kristians Liv, som den 67 aarige Mand, kvæstet af over tyve Saar med Torklædet for det ene blindede Øie, bliver staaende paa Skansen og opfordrer enhver til at gjøre sin Pligt. Vi kjender ogsaa saa godt dette Billede fra Beskrivelserne og Malerierne, og det er det, der har kastet Straaleglansen om hans Hoved i den senere Opfatning og, som Holberg siger, „kontribueret aller mest til det store Navn, som han har erhvervet." Herfra har Folkesangen sit „Kong Kristian stod ved høien Mast i Røg og Damp," ligesom fra en anden Digter: „End ser vi paa Rosenborg Klædet, — som kongelig Blod haver vædet, — to hundrede Aar ei udsletter — de kostbare purpurne Pletter." Her paa „Trefoldigheden" er Kristian en Helt, og han er mere end den tapre Soldat ifra Landslagene; han er en virkelig Fører til sine Folks Opmuntring, og han lægger endog for Dagen en vis Styrerdygtighed som Admiral, saa vidt Feilene i den danske mindre heldige Angrebsstilling ikke alene kan tilregnes Lederen.

I ti Timer rasede Kampen og holdt Kristian Stand, indtil det indbrydende Mørke skilte de stridende. Den svenske Admiral Fleming kjæmpede ogsaa med megen Tapperhed, som

en værdig Modstander af Kong Kristian, og i sin sidste Manøvre, der gik ud paa at bryde igjennem den danske Flaade for at splitte den, kom han selv som Kristian paa sin Side for i en isoleret Stilling ind imellem Fienden, da hans Skibe ikke fulgte efter ham, hvorfra han kun ilde tilredt slap ud. Den forbitrede Kamp maatte uden at være afgjort til Seier for nogen af Parterne ophøre om Aftenen, efterat begge havde lidt betydeligt, og Fleming havde tabt to Skibe. Da de svenske Skibe imidlertid næste Morgen indfandt sig paa Kamppladsen, var den danske Flaade ikke at se; men Dagen derefter laa den udenfor Kielerfjord, hvorhen den svenske Flaade havde søgt, og hvor den nu i flere Uger lod sig holde tilbage som indestengt, idet Vinden ikke heller føiede den. Kristian blev trods sine haarde Saar liggende tre Uger udenfor Kielerfjord paa Vagt. „Jeg vil ikke leve længer, om jeg ikke faar Hevn over Svenskerne," ytrede han; men et Angreb fra Landsiden, der kun ved et tilfældigt Skud kom til at koste Fleming Livet, tilintetgjordes af Torstenson, og da Kristian selv endelig var dragen til Kjøbenhavn efterat have gjort Officererne, som han selv skriver, „stor Fortrøstning om Steile og Hjul, om de ei fægte bedre end sidst," seilede den svenske Flaade med gunstig Vind ud, og den danske veg undaf, hvad der rigtig nok kom til at koste den danske Admiral Galt hans Hoved under Kristians Forbitrelse. Dog havde nu Kongens utrættelige Iver opnaaet at drive saavel den hollandske Transportflaade som den svenske Hovedflaade hjem hver til sit. Men Kristian var ikke den aarvaagne Styrer, der kunde vedligeholde Herredømmet paa Havet. Medens han kun lod Pros Mund med 17 Skibe ligge under Femern, forenede den hollandske og svenske Flaade sig og seilede uventet med 42 Skibe forbi Kjøbenhavn og ødelagde 13de Oktober i en haard Kamp under Femern Pros Munds Skibe, saa kun to af dem kom hjem til Kjøbenhavn igjen; dermed var Svenskerne ubestridt Herre over Havet. Dette var Krigens sidste Begivenhed tilsøs, hvorved ogsaa

paa dette Omraade Kristians Regimente fik se Danmarks gamle „Ros og Magt" fornedret, idet „Hoiheden over Havene" med den vidt strakte Indflydelse var svunden, og dens dristige Haandhævelse under Kristians Storpolitik var bleven til Underlegenhed endogsaa i Østersøen.

Det, der under de forenede Rigers Afmagt tilsøs imidlertid havde bragt Frelse, saa at nu, da Flaaden var til Tjeneste som Transportmiddel for Svenskerne, Landhæren til Indtagelse ogsaa af de danske Øer ikke længere var der, det var Undsætningen fra Tyskland ved den keiserlige General Gallas's betydelige Hær. For denne Demonstration i Holsten havde Torstenson maattet trække sine Tropper sammen fra Jylland og var marsjert med sin ikke meget sterke Hær i Juli og August sydover igjen til Tyskland forbi Gallas, der ikke turde angribe; han havde efterladt sig blot 5000 Mand, tilstrækkelig vel til Jyllands Beherskelse under Flaadens Hjelp, men ikke til Indtagelse af Øerne. De Danskes Spot med sin Skuemynt over Gallas, at han ikke havde udrettet mere end dens blanke og bare Bagside udviste, var saaledes ganske utidig fra deres Side. En sandsynlig Besættelse af baade Fyen og Sjælland vilde have vist et ganske andet Resultat, om ikke Torstenson havde været hindret af Gallas, uagtet al denne Hærførers Udueligbed for Resten.

Under hele Krigen holdt Svenskerne Skaane og Halland besat, om de end ikke kunde faa Bugt med de befæstede Stæder Kristianstad og Malmø, som Kristian tidligere med Flaaden havde undsat. Felttoget mod Norge førtes efter forud tagen Beslutning heller ikke denne Gang med stor Kraft fra svensk Side, og samtidig med at de Svenske delvis besatte de for dem lettest tilgjængelige Landskaber, Jemtland og Herjedalen, samt den ensomme Särnadal blev vunden ved 200 Dalkarlers eventyrlige Tog under Presten Buschovius's Ledelse, saa søgte de ved Proklamationer og Overtalelser at bringe Nordmændene til frivillig at vælge „Frihed" under

Sverige i Stedet for „den danske Trældom". Alene med større Kraft fortes Krigen fra det sydlige Norge af under Statholder Hannibal Sehesteds Anførsel; i den efter ham benævnte „Baltsefeide" gjorde han med indtil 10,000 Mand Plyndretog ind i Vestergotland og truede endog Gøteborg, hvorfra han dog blev dreven tilbage med Tab af fire Kanoner. Han ønskede desuagtet til Danmarks Lettelse, at „al den Magt, Sverige kan tilveiebringe, vilde ligge og fixere sig mod Norges Grænser; der vilde han slaa sig selv ved onde Veie og Mangel paa Logis; da gjorde de snart sin egen Kirkegaard og skulde vist lidet udrette mod Danmark." Men tillige erfarede han Ulysten hos Norske og Svenske til Krigen: „Bonde vil ikke gaa mod Bonde, uden Halen er sterkere af Soldater", skrev han. Ved Grænsevagten udmerkede ellers Presten Kjeld Stub sig ved sjelden Iver og Dygtighed.

Kong Kristian var i en fortvivlet Stilling under Krigen og havde ringe Udsigt til at faa den forandret, særlig da Adelen i Danmark fremdeles var meget uvillig til personlig at yde ham nogen Hjælp og hovedsagelig henviste ham til Kronens egne Midler. Forgjæves erklærede Kongen, at „Kronens Indkomst er saa ringe, at vi neppelig kan have det torre Brod deraf". Rigsraadet fremhævede paa sin Side paupertatem regni (Rigets Fattigdom), men bevilgede dog en Del Midler, ja selv en Kopskat paalagt; men de tilføiede: „Hvis Krigen skal fortsættes, maa det ske ved mandige Raad, som Svensken gjør."

Imidlertid kom Ønske om Fred fra flere Kanter, og under fransk og hollandsk Mægling begyndte Forhandlingerne i Bromsebro i Februar 1645, der endelig 13de August naaede endelig Afslutning. Oxenstjerna havde da trods Pres fra Dronning Kristina om Eftergivenhed sat igjennem, at de norske Landskaber Jemtland og Herjedalen tilligemed de danske Øer Gottland og Øsel skulde afstaaes til Sverige, ligesom fremdeles paa 30 Aar Landskabet Halland til Pant

for den atter indrømmede Toldfrihed i Øresund. „Jeg tror nok“, sagde Oxenstjerna, „at disse Vilkaar er sure for de Danske; men nu skal de smage, hvor godt jeg havde det, da jeg engang i Knærød maatte tage imod Vilkaarene fra dem; siden den Tid har Bladet vendt sig, og denne Gang er det Sverige, som skriver Betingelserne.“ Da Kristian i Rigsraadet skulde undertegne Freden, kastede han Pennen hen til Ulfeldt: „Du kan selv underskrive, hvad du har lavet efter dit eget Hoved“, udbrød han og vilde ikke selv vide af nogen Skyld; han kaldte Ulfeldts Indvendinger „Brovl“, og lettede sin Samvittighed, da han underskrev, med at skyde det hele fra sig: „Der har du det, som du har lavet det.“ Ogsaa ligeoverfor Holland, som i den sidste Tid aabent havde taget Sveriges Parti og truet Danmark med en rustet Flaade, maatte Kristian vige i sine Toldpaalæg ved Traktaten i Kristianopel, der fastslog en fast og lempelig Toldordning for de Øresund passerende Skibe. Ulykkelig og ydmyget følte baade Kong Kristian og hans Folk sig ved Krigens Resultat.

„Havde Lybekkerfreden været et Vendepunkt i Danmarks europæiske Stilling, saa blev Brømsebrofreden det ikke mindre i dets Stilling i Norden. I 300 Aar havde det afgjort havt Overvægten; — nu havde Bladet fuldstændig vendt sig. — I Løbet af 16 Aar havde Halvøen to Gange været oversvømmet af Fienden og i hele Aar befundet sig i hans Værgemaal; den var i en saa udpint Forfatning, at Regjeringen frygtede for, at Heste og Kvæg rent skulde dø ud, og derfor til en Tid udstedte Forbud mod Udforsel. I Skaane stod det næsten ikke bedre til, og ogsaa Øerne og Norge havde lidt usigelig; Fienden holdt endnu visse Steder besat og rømmede Fæstningerne først i Slutningen af Oktober. Og ligeoverfor dette saa udsugede Land, ligeoverfor en Finantskasse med Underballanse paa omtrent 4 Millioner stod de leiede Bander, som havde ført Krigen, endnu med Vaaben i Haand og fordrede trodsig og med fuld Grund sin Sold, in=

den de aftakkedes. Deres Indkvartering var fast en utaalelig Byrde paa Stæderne, som først efterhaanden kunde lettes ved Affkedigelser, Afløsning af Forpligtelsen til at yde den og paa andre Maader. „De er Mestere udi Landet", skriver Kongen, „og vi som den ældste af det Haandverk kan ikke os med dem anderledes end vel adskille." Dog hvorfra tage Pengene? Kristian saa Finantskassen fuld ikke med Penge, men med uindfriede Gjældsfordringer, han saa den ynkelige Tilstand af alle Næringsveie, den stigende Stormandsvælde, den synkende Kongemagt, fuldkommen Hjælpløshed ligeoverfor Rigets Fiender, Opløsning af alle Samfundsforhold, lutter Ulykker, hvor han end vendte sig hen." Det er Hammerichs Ord, og idet han nærmest vender sine Beskyldninger mod Adelen istedetfor mod Kongen, tilføier han: „Kongen havde fuldkommen Ret, baade i Danmark og Norge havde Misstemningen naaet en Høide, der næsten truede med Omvæltning."

Kristian den fjerdes Krige havde efterhaanden bragt hans Lande i stor Ulykke; der er ikke Tvivl derom, og alle er enige deri. Kristians egne Breve bevidner ogsaa den samme Opfatning for hans eget Vedkommende; men han troede at kunne undskylde sig og særlig i den sidste Krig betragte sig som den uskyldig angrebne. At saa ikke kunde være Tilfældet, uden Uvidenhed og Mangel paa politisk Klogskab skulde være fuldgyldig Undskyldning, vil vel nu indrømmes. Kristian havde i sine sidste Dage en bestemt Følelse af den ulykkelige Rolle, han i sine Landes Historie havde spillet, og det er et trist Syn at se Oldingen efter alt hans velvillige Stræv staa med Resultatets Dom over sig, at det har været i sin Helhed ikke blot uden Gavn, men endog til stor Skade. Ensom og under et forstyrret Familieliv i Splid med sine nærmeste, uden Kjærlighed hos Adelen og i det høieste med Medlidenhedens Sympathi hos det fortrykte Folk, tilbragte han sine sidste tre Aar efter den Krig, vi har skildret. Til hans yderligere

Ulykke døde i denne Tid ogsaa hans ældste Søn, Tronfølgeren, og for at faa den anden Søn, Fredrik, anerkjendt af Adelen, ydmygede han sig som ingensinde før ligeoverfor en efter Krigen med Rette for sin Egenkjærlighed og Uhjælpsomhed forhadt Adel, og det ligemeget Kongemagten som det menige Folk til Skade. For havde Kristian selv overskredet sin Ret, nu maatte han gaa saameget længere tilbage og give yderligere Afkald; ikke engang selv skulde han herefter med fuld Frihed vælge sit kongelige Raad og ikke uden dets Samtykke have nogen afgjørende Regjeringsmyndighed. Alene en med Alderen tiltagende aandelig Sløvhed kunde under disse Forhold i hans sidste Dage lindre hans Tilstand og de Bebreidelser, han maatte gjøre sig.

Saa kom Aaret 1648, og en hurtig indtrædende legemlig Svaghed og Afmattelse endte hans Dage i hans 71de Aar 28de Februar, efter kun to Dages fuldstændige Sengeliggen. Til Eleonore Kristine, der vaagede hos ham, sagde han trøstig: „Jeg kommer vel op igjen", men næste Dag følte han sig mattere og ytrede haabløst til den Prest, han havde ladet kalde: „Her ligger jeg, en Guds Fange." Presten holdt Bøn og talte om at stride mandig og som Jakob ikke slippe, før Velsignelsen gaves, og Kongen svarede: „Her vil ikke slippes." Saa nød han Sakramentet og laa rolig, indtil han om Eftermiddagen forlangte at sidde oppe en Stund, men straks efter atter at være kommet tilsengs Kl. 5½ paa Dagen sov han stille hen. Først et halvt Aars Tid bagefter blev hans Lig bisat i Roskilde Domkirke, hvor nu hans Kapel er smykket med Billederne af hans Ungdoms og Alderdoms Bedrifter: Retsscenen og Slagscenen. Der hviler den 71-aarige Kristian, Konge over Danmark og Norge i 60 Aar, medens Tiderne skifter og Historiens Dom fæstner sig; den har vekslet hidtil og lydt forskjellig til forskjellige Tider, men maa vel nu efter 200 Aar snart være moden til bestemtere Opgjør.

Kristian den fjerde har for en Tid staaet som en stor

Konge, som en ubetinget folkekjær Konge. For sin Samtid var han det knapt; det har vi kunnet se, og det lader sig let forstaa. Ligeoverfor Adelen, der som Landets Styrere ved Siden af Kongen bedst kjendte hans ulykkelige Forholdsregler, men som dog tilslut beholdt og forøgede sin Magt under ham — for dem var han aabenbart hverken stor eller kjær i levende Live. Og hvad Kjærlighed skulde hans Regjering have fortjent af det menige Folk, hvis yderligere Undertrykkelse og Forarmelse ved Adelens Magtforøgelse tilslut „med Hals og Haand over sine“ baade i Danmark og endelig ogsaa saa vidt mulig i Norge befordredes, samtidig med, at han hjalp til at kvæle hver Reisning, de forsøgte, ligefra Dybvadernes ensomme til Studenters, Borgeres og Bønders samlede i hans sidste Tid — altsammen under de ved den kongelige Krigspolitik paaforte ulykkelige og fortrykte Kaar, der havde taget baade Velstand og Hæder under, som omtalt, tilslut en næsten revolutionær Misnoie? I Kristians levende Live var det vel ogsaa væsentligst den Tids Geistlighed, der med Kjendskab til hans Foranstaltninger skulde kunne finde Smag i hans Styrelses eiendommelige Rettroenhedsiver, blandet med Overtro og Hekseforfølgelser. Borgerstandens Anerkjendelse af ham maatte ialfald forstaa at tage Viljen i Gjerningens Sted. Men jo nærmere man kom Kongen, jo mindre taalte man overbærende hans anstødelige Mangel paa Selvbeherskelse og hans smaalige Mistænksomhed imod alle, saa stadig Frygt og Trusler, men sjelden Tro og Tillid føltes eller vaktes i hans Kreds. En i de gode Oieblikke vindende Personlighed med Munterhed, Nedladenhed og Naturlighed og en paa sin Vis samvittighedsfuld Velvillighed, der ikke sparede sig selv, er Lyssiderne, men som ikke paa Kongestolen slaar til, og som i Forbindelse med en rastløs Stræbsomhed, der ikke altid var uegennyttig og ikke ofte var heldig, alligevel ikke kunde bringe Forsoningen med Skjul over Feilene. Dog holdt særlig de lavere Folkeklasser med den Kongetroskab, som

de satte sin Ære i, Kristian IV hans Velvillighed og Nedladenhed i høi Grad tilgode og glemte ikke hans Hædersdag paa „Trefoldighedens" Dæk over alle hans Ulykkesdage. Et folkeligt Ry kunde der saaledes let danne sig om hans Kongeskikkelse, naar den først kom paa Afstand. — Straks Kristian den fjerde da var død, begyndte en anden Opfatning end før at gjøre sig gjældende. Den fremdeles toneangivende Stand af Adelige maatte se blidere paa Kristian, da under hans Eftermand den nødvendige Reform med sterk Indskrænkning af deres Magtstilling og Forrettigheder sattes i Verk, og enten en af deres Midte eller af Geistlighedens kom til at levere Bidrag til den historiske Dom, maatte den være forholdsvis velvillig. Saaledes kunde et lovprisende Verk som Slanges og dets Optryk blive til, medens i Kristians Samtid eller den nærmeste Tid efter ingen betydelig Historieskriver opstod til Skildring af denne Konge og hans Styrelse. For den indtrædende Enevoldsmagts Velyndere var dernæst Kristians personlige Regimente med alle dets Overgreb intet forkasteligt, og for dem var Fyrstens Lovprisning i og for sig langt mere tiltalende end nogen streng, omend retfærdig Kritik. Den borgerlige Reisning, som et Øieblik var mægtig og skabte Enevoldsregimentet til Fyrstens Fordel, skulde blot i Smaating som Kristian den fjerdes personlige Borgerlighed og danske Omgjængelighed have rost ham, men den kom heri hverken til Orde eller for Resten til Myndighed. Under den almindelige regjeringsmæssige Censur desuden tillodes ikke let fri Ytringer, og naar man f. Eks. læser de senere, selv det 18de Aarhundredes Slutning tilhørende Guldbergske Rettelser i Suhms Historieverk, vil man forstaa, at ikke let Upartiskhed kunde finde Sted under al den tidligere og daværende Tids Kongelighed.

Da herunder i Enevoldsmagtens Tid en Mand som Holberg uden den høifyrstelige Lovtaleropgave som Formaal skriver Danmarks og Kristian den fjerdes Historie, er et Hundredaar gaaet, og Indtrykket af den merkværdige Konges Person er

efter det før nævnte blevet halvt mythisk. Holberg havde helst villet holde sig til Dokumenter; men han indleder sin Historieskrivning om denne Konge med at beklage, at her svigter just de tidligere gode Kilder og nu „fattes Materialier." Han siger: „Det synes, at just fordi denne Konge fortjener mest at omtales, just derfor er han bleven forglemt, og at Bedrifternes Storhed samt Regimentets Langvarighed har hindret Skribenterne i at lægge Haand paa et Verk, som de have desp ereret (mistvivlet) om at kunne fuldføre; dette haaber jeg, at Læseren vil have for Oie, saa at om Historien ikke bliver saa fuldkommen, som den burde være, at det ikke bliver tilregnet saa meget Skribentens Forsømmelse som Mangel paa nødvendige og bekvemme Materialier; thi det gaar mig her som den, der er falden i Vandet, at han griber for at redde sig, til hvad ham kommer for Haanden." Foruden lidet brugelige trykte Annaler nævner Holberg „adskillige rare skrevne Memoires samt authentique Breve" som sine Kilder, og hans Dom om Kristian den fjerde er da mere traditionsmæssig end videnskabelig, og er trods megen Dygtighed og Omhyggelighed, som man maatte vente, ukyndig eller feilagtig i mange Ting, som er af stor Betydning for den rette Bedømmelse. Meget var ogsaa blot Ord og Ordrer paa Papiret, Tilløb uden Gjennemførelse, som fra Dokumenterne syntes saa berømmeligt. For Holberg er da Kristian den fjerde paa en Maade den store Konge, som i Krigsbedrifter hovedsagelig tilslut alene er uheldig, mere ved andres end egne Feil. Denne forholdsvis berømmelige Dom blev staaende og vandt yderligere Styrke i den senere borgerlig nationale Tid, der hovedsagelig saa og berømmede Kristian den fjerdes personlige Omgjængelighed og Danskhed i Modsætning til de høifornemme halvt eller helt tyske Tronfølgere. Man havde længe rost Kristian den fjerdes Regjering og givet Adelen Skyld for den saa aabenbart ulykkelige Krigspolitik, da en Nationaløkonom, Professor Oluffsen, i Begyndelsen af dette Aarh. kom og dømte ud fra

Undersøgelsen af hans indre Styrelse Kristian haardt. Han kaldes vel endnu „en for sine private Dyder agtværdig Mand", men „han var hverken opmerksom Politiker eller duelig General", ligesom „hans Krige var upolitiske; — han spildte sin Kraft paa Enkeltheder, og nogle Lokalanlæg, nogle Fabrikanlæg og Handelsspekulationer undtagen, efterlod han ikke i sine Riger noget Minde om en stor Konge." Efter Angreb af Molbech, som de gamle Lovtaleres Repræsentant og Forsvarer, skjærpedes Dommen end yderligere med Spot over al Kristians Smaalighed og Henvisning til hans Misgreb i Krigspolitiken, ligesom derhos Fagmanden i Nationaløkonomi vedbliver: „Jeg spørger videre, hvad Kristian gjorde for at forbedre Bondestandens Kaar? Hvad gjorde han for Fabrikvæsenet? Vil man for Alvor fortælle mig, at han anlagde Silkefabriker i Kjøbenhavn og Tapetmageri i Kjøge? Og for Handelen? Det ostindiske Kompagni o. s. v. Det er i Historiens tydelige Udsagn, man skal lede efter Minder om den store Konge, og naar disse fattes, er man berettiget til at tvivle om, at de er til."

Efter dette har man indtil den sidste Tid — ved Siden af Domme i Overensstemmelse med ovenstaaende og gjentagende de bestredne Udtryk — seet trykt op igjen de gamle Lovtaler saadan som følgende af Allen: „Kristian den fjerde var en af Danmarks mest udmerkede Konger; at flere af hans Foretagender mislykkedes, kan ikke forringe hans Ros, thi det grundede sig enten paa uheldige Tidsomstændigheder, over hvilke han ikke raadede, eller paa Adelens Slethed, der foretrak egen Fordel for det almene Bedste. (Hvad skal begrunde en Statsstyrers Storhed, naar det ikke er den rigtige Beregning af sine Omgivelser, hvorefter han indretter sig, og uden hvilken al Velvillie, der i Allens følgende Lovtale tildels kan gjælde, intet formaar?) Han var besjelet af en dyb Folelse af sine Pligter som Konge og af en levende Kjærlighed til det Folk, han var kaldet til at styre. Faa Konger har lignet ham i

den utrættelige Virksomhed, hvormed han omfattede alle Statens Anliggender, de mindste med de største. Han var ligefrem i sit Væsen og omgjængelig mod alle baade høie og lave, gudfrygtig, retfærdig, i høieste Grad personlig tapper, en dygtig Hærfører og en endnu større Admiral"! Ja, ivrig paa sin Vis var ogsaa „den politiske Kandestøber"; men han var desuagtet ingen stor Mand — og ikke heller Kristian den fjerde, mere end mangen anden velvillig og virksom, men uklog Statsstyrer; jo ivrigere en saadan Mand er, desto skadeligere kan han være. Og med Hensyn til ovenstaaende Dom, saa begynder hos den samme Allen næste Kongeperiodes Historie saaledes: „Frederik III søgte, saa vidt hans indskrænkede Magt tillod det, at ophjælpe det ødelagte Rige og ordne de mislige udenlandske Forholde." Dette er Resultatet af Kristian IV's Velvilje og berømmede „Storhed". Og selv om Ulykken ikke udelukker Storheden, saa maa dog selv Martyrens Sag være en Fremtid værd. Man skal huske, der er Forskjel paa Betingelserne for en stor Konge og et bravt Menneske. En god Borger kunde Kristian være bleven, men han var ingen god Konge. Kristian den fjerde havde Anlæg til en borgerlig Forretningsvirksomhed, synes det, og han viste sig personlig som en dygtig og tapper Soldat; men som den ledende Statsstyrer og krigerske Konge, var han ikke paa sin rette Plads, det har vi Erfaringens Bevis for.

Erik Pontoppidan
og hans Beskrivelse af Norge.

Pontoppidans Navn er vel kjendt i Norge fra hans Religionslærebog „Forklaringen“, som endnu, omend i gjentagne og betydelige Omarbeidelser, her er autoriseret Lærebog i Kirke og Skole. Men om hans Liv og Virksomhed forøvrigt er ikke saa meget almindelig bekjendt, skjønt saavel hans personlige Virksomhed som flere af hans Skrifter har havt særlig Betydning for vort Land og Folk i en Tid, som ikke ligger os saa fjern. Denne Tid kjendes bedst under Navnet Holbergs Tidsalder, og til den hører Pontoppidan som en for Mesteparten næsten endog mere tro Affspeiling af den end den Mand, der har givet den Navn. Thi Holberg stod som Nybegynderen og Stifteren af en i flere Retninger ny Tidsperiode, medens Pontoppidan, skjønt den yngre af de to Mænd, væsentlig tilhørte den gamle Tid som dens ægte Søn. Disse to lever sammen en Tid i samme Hovedstad og ved samme Universitet, ja deres Virksomhed falder paa enkelte Punkter i samme Retning, og dog er de saa høist forskjellige, ja næsten fremmede for hinanden. Undtagelsesvis som Arbeidere i samme Retning, regelmæssig som principielle Modstandere, staar de hver i sin Leir, men saagodtsom

uden Sammenstød. Skjønt fremragende Personligheder, under snævre Forhold stillede sammen, staar de tilsyneladende uberørte af hinanden. Det i Holbergs Tidsalder, der passer mindst sammen med hans egen Personlighed og indvirker mest hemmende paa hans Virksomhed efter Tilbøielighed, nemlig hele Kristian den sjettes pietistiske Tid, passer just for Pontoppidan og virker til hans og hans Bestræbelsers Fremme. Dog er Pontoppidan ikke alene den virksomme Theolog; men vi skal lære at kjende ham som den ivrige historisk-geografiske Forfatter, ja endog naturvidenskabelige, ligesom den samme Tid saa Holberg som Komedieforfatter og Kirkehistoriker. I denne Tid behersker en enevoldsmægtig Konge Forholdene fra Hoffet og Hovedstaden med mægtig Indflydelse ud over Landene. Paa denne Tid er Reformationens aandelige Liv stivnet i Orthodoxisme og lever midlertidig op i Pietisme. Pontoppidan er en af de fortjenstligste i denne Retning, og en kortfattet Beskrivelse af hans Liv og Virksomhed med en udførligere Omtale af det deri, der særlig berører Norge, vil i det følgende belyse det.

Erik Pontoppidans Levnetsbeskrivelse har hans egne Optegnelser at støtte sig til, som i den latinske Lærdoms Stil bærer Overskriften: Curriculum vitæ Erici Pontoppidani, og er skrevet i Bergen 1753. Dette Pontoppidans Levnetsløb giver en omstændelig og paalidelig Skildring af hans Livs Tildragelser indtil hans Ankomst til Norge som Biskop i Bergen i Aaret 1748. Skriftet er forfattet særlig med religiøs Tendens, for at vise Herrens Veie med ham til Opmuntring for de Troende, hvilket han i Indledningen udtaler som Formaal.

Om Pontoppidans Slægtsforhold heder det i Hattings Prestehistorie, at han „nedstammer paa Fædrene Side fra en gammel Prestefamilie, der haver tjent udi det danske Zion lige fra Reformationen af". En af Forfædrene var Hr. Laurids Jespersen, der var Prest paa Fyen i sidste Halvdel

af det 16de Aarhundrede, og som efterlod sig 18 Børn og 74 Børneborn og Børnebornsbørn. En Ætling af denne store Stamfader hed Knud, og var Eier af en Gaard ved Sønder-Broby paa Fyen. Dennes 3 Sønner, der vare studerede Folk og alle Theologer, fandt imidlertid Gaardsnavnet Broby som Familienavn for saa lærde Folk mindre tilfredsstillende, og foretrak at oversætte det paa Latin og kalde sig Pontoppidanus. Af disse tre drev den ene, Erik Pontoppidan den ældre, det til at blive Biskop i Trondhjem, hvor han døde 1678. Han erindres blandt andet i Litteraturen for sin danske Grammatik, en af de første af den Slags. Den anden, Henrik Pontoppidan, vor Pontoppidans Farfader, var Provst og Sogneprest i Veile. Sønnesønnen var ham ikke altid taknemlig for det lærde Familienavn i klassisk Oversættelse efter Aarhundredets Mode; han foretrak efter sin Erfaring kort og godt at have hedt efter Fædrenegaarden paa godt Dansk Broby, i Stedet for høitidelig og lærd Pontoppidan, og saa fortæller han en Scene fra et stort Middagsselskab, hvor en af Damerne, da hun vilde drikke med ham, trak frem en skreven Seddel og læste stavelsesvis op det fremmede vidloftige Pont—op—pi—dan til almindelig Fornøielse for det øvrige Selskab.

Sønnen af den omtalte Provst i Veile hed Ludvig Pontoppidan, og han blev Stiftsprovst og Sogneprest til Domkirken i Aarhus. Han var gift med en Provstedatter Sofia Elisa Spend, „ellers af de ældgamle adelige Spender, som fordum eiede meget Gods i Vensyssel", oplyser Sønnen. Provst Ludvig Pontoppidan havde flere Børn, ogsaa fra et tidligere Ægteskab end dette sidstnævnte, og af disse var Erik den yngste. Han blev født i Aarhus den 24de August 1698.

Blandt sine tidligste Erindringer omtaler Pontoppidan i sin Levnetsbeskrivelse Karl den 12tes Indfald i Danmark ved Begyndelsen af den Store nordiske Krig, og, siger han, „endskjønt jeg saaledes var ikke uden to Aar gammel, da de Svenske

Anno 1700 indfaldt ved Humlebæk i Sjælland, saa mindes jeg dog til min egen Forundring, at den Frygt og Fare, som hver Mand talede om paa den Tid og gjorde Anstalter imod, hæftede i min Hukommelse, og jeg pønsede længe derpaa, hvad det var for en, man kaldte Fienden, der satte hele Landet i Urolighed".

Kun fire Aar gammel begyndte hans Undervisning i Hjemmet, idet han sammen med sin lidt ældre Broder havde Privatlærer. For øvrigt tog især Moderen sig omhyggelig af hans Opdragelse med streng Tugt og nøie Tilsyn. Tvertimod det sædvanlige var det her Stedbørnene, som Moderen var mild og overbærende mod, medens hos hendes egne Børn neppe nogen Feil gik ustraffet. Særlig gik det ud over den yngste, Erik, der var meget munter af sig og viste et meget flygtigt Væsen. Dog var det ingen stedmoderlig Behandling, der saaledes blev ham til Del; thi Moderens Strenghed kom ingenlunde af Ukjærlighed, som den i ham forberedte Barnet af den begyndende Pietismes optugtende Tid. Faderen derimod var mere overbærende med Guttens Feil og holdt ham dem endog tilgode, siger han selv, som smaa Artigheder. „Da jeg var paa sjette Aar", heder det i hans Selvbiografi, „brugte man mig i fremmedes Besogelser som en liden Harlekin, og min Fripostighed samt mine naturlige Indfald gjorde mig saa antagelig hos salig Dokt. Johan Braem, Biskop i Aarhus, mine Forældres Nabo, at jeg ofte blev hentet til denne gamle Mand for at divertere ham, og da han engang gjorde en Reise til Viborg Snapsting, vilde han underveis ikke undvære mit Selskab, men tog mig som en liden Reisekompagnon med sig i Kareten, hvilken første Reise var maaske Præludium til et Levnet, fuldt af Reiser og Arbeider". Anlæggene mindre end Udviklingen tilkjendegav den fremtidige Alvorsmand.

I Syvaars-Alderen blev han udsat for en Fare, der dog allerede synes at have bragt ham paa alvorlige Tanker efter

Selvbiografiens Antydninger, idet han faldt i Elven paa et dybt Sted og blev sanseslos trukken op og med Møie bragt tillive igjen. Endnu sterkere Indtryk har dog hans Forældres kort derpaa følgende Dødsfald naturlig gjort paa ham, og hvorom Selvbiografien melder: „Ved Mikkelsdags Tid i Aaret 1706 bortkaldte Gud min sal. Fader og et halvt Aar derefter min sal. Moder, som i sit korte Enkesæde ei forsømte at anvende dobbelt Flid paa sine Børns Anførelse og Opmuntring til en sand Gudfrygtighed, hvilket efter manges Vidnesbyrd, som bedre end jeg kan dømme derom, var hendes Hovedsag. Jeg mindes endnu de Sprog, korte Bønner og Levnets-Regler, som hun særdeles i Aftentimerne lærte os, og de gode Formaninger, hun gav os mod de forestaaende Fristelser".

Da Forældrene saaledes var døde, splittedes Børnene, og Erik kom nu, otte Aar gammel, ud iblandt fremmede. Først optoges han i Huset hos en fjernere Slægtning, Justitsraad Bras, Herre til Klokkedal ved Limfjorden. Sammen med dennes jævnaldrende Søn skulde han her opdrages og undervises; men deres Privatlærer, Fastrup, var, synes det, et haardhjertet Menneske, der fattede Nag til Erik og slog og plagede ham paa det grummeste. En Slægtning i Viborg, som fik høre dette, tog ham da til sig og satte ham ind i en Skole i Aarhus. Herfra kom han imidlertid igjen snart og blev saa sat i Skole i Fredericia, hvor hans Halvbroder, der nu havde paataget sig hans Formynderskab, var Sognepræst ved den tyske Kirke. I fem Aar gik han her paa Skolen og lærte mange Lektier, siger han selv, men liden Visdom og allermindst Visdoms Begyndelse i Gudsfrygt. I Skolen brugte Lærerne Eder og daarlige Ord, og i Kirken hørte han dem af og til prædike saaledes, at han hemmelig lo deraf, da han vel vidste, at de ikke mente meget af, hvad de sagde. Ude i Byen lærte han for Resten en Del Tysk, da et Par Regimenter Soldater, der nylig var hjem-

komne fra Ungarn, i denne den Store nordiske Krig laa som Garnison i Byen, og Tysk pludredes snart i hvert Hus. Han viste sig, selv om den yngste af Eleverne og ikke heller noget egentlig let Hoved, ved Flid og Opmerksomhed dog tidt som de andres Mester. I det sidste Skoleaar i Fredericia var Rektor Blichfeldt hans Lærer, „en meget god og from Mand, men meget ubekvem til Information; thi de, som under ham skulde profitere, maatte næsten af et Par Ord gjætte sig til en hel Mening". Af denne Mand dimitteredes han, 18 Aar gammel, i 1716 til Universitetet i Kjøbenhavn, hvor han efter den sædvanlige Eksamen Artium blev indskrevet sammen med et Par hundrede andre.

Pontoppidan var nu altsaa Depositurus eller, som ogsaa dengang den nybagte Student med Ordets Forkortelse kaldtes: Rus. Men foruden Aarets 200 Rus, hørte han snart til sin store Forundring, siger han, at endnu 40,000 Russer det Aar ankom til Kjobenhavn. Disse sidste var imidlertid veritable Russer, Soldater under Kommando af hans russiske Majestæt, som i Forening med Danskerne ponsede paa en Landgang i Skaane mod den fælles Fiende Sverige, hvad der som bekjendt dengang ikke blev noget af.

I det følgende Aar tog Pontoppidan Examen philosophicum og et halvt Aars Tid efter Bakkalaureigraden, hvorpaa han med stor Iver tog fat paa det theologiske Studium. Han tog privat Manuduktion hos Magister Hahn og hørte Forelæsninger af Professor Lintrup, „Akademiets daværende største Lys". Han var ogsaa flittig i Studier paa egen Haand og deltog ikke synderlig i Studenterlystigheden.

Paa den Tid var der mellem Studenterne og de kongelige Kadetter en Slags Gadekrig, hvor de sidste fik andre Krigsfolk med sig, og nu gik det ud paa at plyndre hverandre og særlig tage Klæderne fra hverandre. „Jeg havde aldrig taget mindste Del i saadanne Stridigheder", fortæller Pontoppidan, „men jeg maatte dog en Aftenstund, da jeg gik

fra Universitetet over Nørregade og blev kjendt for at være en af „de sorte", lide Overvold af en ryggesløs Flok, hvilken efter nogle Hug over Hovedet fratog mig ikke alene min Hat og Muffe, men endogsaa min Kaarde. Denne skulde jeg, da mine Kammerater fik det at vide, have tilbage eller ogsaa en anden i dens Sted. Men enten det var Feighed eller bedre Forstand, saa lod jeg det blive derved og kjøbte mig en ny Kaarde uden mindste Forsæt at drage den til Slagsmaal."

Skjønt Pontoppidan saavel ved denne Leilighed som ellers viste sig meget fredeligsindet, og skjønt han altid var meget ordentlig og flittig i sit theologiske Studium, siger han dog selv, at han hidtil ingenlunde var nogen god Kristen. Han arbeidede for at blive lærd og faa en god Eksamen. Saaledes hørte han om Søndagen en af de bedste Prædikanter og noterede omhyggelig Indholdet; men han søgte eller fandt ikke Opbyggelse deri, og det hele gik hos ham alene ud paa „homiletiske Artigheder." En af de fornemste Grunde til, at han saa lidet slog sig løs, var, siger han, at han ikke havde Raad til det. Med en vis Skamfuldhed hørte han, Theologen, sin Nabo i Logiet, en simpel Skriverkarl, hver Dag med stor Andagt forrette sin Bøn. I Reformations-Jubelfesten 1717 saa han nysgjerrig paa Processionen og Høitidelighederne, men deltog ikke anderledes i Festen.

I Sommeren 1718 gik han op til theologisk Embedseksamen og bestod den med Karakteren haud illaudabilis. Da hans lille Fædrenearv nu var næsten fortæret, kunde han ikke længere blive i det kostbare Kjøbenhavn, og han drog derfor til sin Slægt i Jylland. Ud paa Høsten reiste han til Hamburg, hvor hans Morbroder, der ogsaa tidligere vilde have taget sig af ham, boede i Nærheden paa Landet. Hos ham blev han da og fandt et godt Bibliothek i hans Hus. Her lærte han sig Fransk ad „den korteste Gjenvei, som enhver, der har læst Latin, vist kan gaa", nemlig ved at sam-

menholde den franske og danske Tekst af samme Skrift; fornemmelig brugte han Bibelen hertil. Paa Stedet fandt han ogsaa gode Opbyggelsesbøger, og Morbroderen hjalp ham tilrette til et frommere Studium saavel af dem som af Bibelen.

Da Pontoppidan her gjennem en Ven i Kjøbenhavn fik Tilbud om en god Huslærerpost hos General Kruse i Norge, tog han i April 1719 en kjærlig Afsked fra Morbroderen og begav sig paa Reisen nordover. Gjennem Holsten, Slesvig og Jylland brugte han Postbefordring til Fladstrand, hvorfra Postens og de Reisendes Overfart tilsos til Norge i hin Krigens Tid almindelig foregik. Her laa mange og ventede paa et dansk Krigsskibs Ledsagelse over Havet, saa det faldt Pontoppidan dyrt i Gjæstgiveriet, og da han en Aften indlod sig i Spil med nogle Officerer, var han nærved at tabe sine faa Reisepenge. Da han reddede sig ved et heldigt Kast, var han meget taknemmelig for „denne særdeles Omsorg af den, der er Daarers Formynder", og var for Fremtiden kureret for al Spillelyst. Efter en Uges Venten kom en kongelig armeret Postbrigantine, og man drog saa afsted uden Frygt for nogen fiendtlig Kaper.

Efter to Dages Seilads i haardt Veir kom de ind til „den for sin Makrelfangst navnkundige Ø Jomfruland", hvorfra Pontoppidan gik med Baad langs Kysten og opad Kristianiafjorden til Kristiania. Nu troede han sine Besværligheder tilende, og at han snart vilde faa Bod for en hel Uges møisommelige Søreise, hvorunder han i mange Dage ikke havde faaet varm Mad. Men heri blev han skuffet; thi for det første var Logi og Forpleining meget vanskelig at erholde, da Byen just var overfyldt med næsten dobbelt saamange Indvaanere som sædvanlig i Anledning af Kong Fredrik den fjerdes Nærvær med Hofstat, Generaler og Afdelinger af den norske Armee, idet just et Indfald i Baahuslen forberedtes. Da han saa endelig havde faaet Husrum hos en

barmhjertig Enke, opsøgte han General Kruse, men fik her høre, at Huslærerposten allerede var besat med en anden.

I et fremmed Land, langt fra alle dem, han kunde vente Hjælp af, og med kun en eneste Dukat igjen i Lommen, ansaa han sig med Rette ilde faren. Hændelsesvis mødte han imidlertid en Kjending, en jydsk Major, paa Gaden, og denne vilde søge at skaffe ham Ansættelse som Feltprest ved den marsjfærdig staaende Armé. Der var 14 Feltprestposter, som skulde besættes, og foruden Pontoppidan meldte sig kun en til, som kunde paatage sig at prædike i et Sprog, forstaaeligt for de norske Soldater. Men da Pontoppidan anden Gang indfandt sig hos vedkommende, hed det, at han saa for ung ud; han skulde tage en mørkere Paryk paa og komme igjen. „Men Gud ske Lov", siger han, „jeg kom aldrig igjen; thi da jeg sagde Majoren den Forandring, og han, som bedre end jeg merkede, hvad de Indvendinger egentlig vilde sige, tilbød mig det, som Officererne pleier at betro Prester, naar de gaar i Feltslag*), overladende til mig at bruge det efter Fornødenhed, saa takkede jeg med Forsikring, at den Vei til Indgang i Embedet var mig afskyelig."

Imidlertid tilbød der sig for Pontoppidan en anden Post som Huslærer hos Generalløitnant Lützow, og den modtog han. Efter derpaa et Par Ugers Ophold i Kristiania drog Generalløitnanten selv sammen med Kongen og Hæren ind i Baahuslen paa det Felttog, som endte den langvarige Store nordiske Krig, medens Pontoppidan fulgte sine Elever hjem til Generalens Gods, Tom, nær Moss. Reisen gik tilsjøs, og Generalens Galei seilede forud; men Pontoppidan, som paa Baad drog lidt senere fra Byen, naaede ikke Galeien igjen, men led Hunger og Torst i to

---

*) Nemlig Penge (til Bestikkelse af vedkommende, som sandsynligvis var Biskop Deichmann.)

Dage, før de lagde til Land, og han i en Fiskerhytte fik noget blaasur Melk og Fladbrød, som han ellers vilde have vraget som „ynkelig Bondekost", men som nu smagte ham udmerket.

Paa Landet fandt hans længe foruroligede Sind stor Smag i Ensomheden. Paa Gaarden styrede i Herskabets Fravær en Enkefrue, en aandrig Dame, der med sin Mand havde reist i Ungarn og Tyskland, og som gjorde meget af gode Bøger. En Søndag, da de sjelden kom i Kirken for den daarlige Veis Skyld, og der sjelden var Prædiken i Gaardens Kapel, fik hun af Pontoppidan laant en Opbyggelsesbog, som han selv fandt megen Smag i og senere udgav, nemlig Placettes Kristi Moral; men han fik den snart tilbage med den Bemerkning, at slige Bøger var til at blive melankolsk og haabløs om Salighed af, hvad der ogsaa havde været Biskopens Dom om den. Tilbøielighed til en pietistisk Retning kommer herefter tydeligere frem hos Pontoppidan. Om Vinteren, saavel her paa Landet som i Kristiania, hvor han hos sit Herskab derpaa opholdt sig, fandt han mange Ting at stødes over af Verdens Forfængelighed. Ofte var saaledes letsindige og bandende Officerer ham til Forargelse ved Generalens Bord.

Pontoppidans Ophold i Norge blev imidlertid denne Gang ikke af lang Varighed. Han traf i et Selskab hos Generalens Nabo paa Landet, Huitfeldt, en ung Hofjunker Huitfeldt, som skulde reise udenlands, og blev nu antagen som hans Ledsager paa Reisen. Hos dennes Moder Kommandørinde Huitfeldt paa Tronstadgaard blev Pontoppidan modtagen med stor Velvilje „som en Rafael for hendes Søn." Hun var Enke efter den Huitfeldt, som i 1711 med Orlogsskibet Dannebrog sprang i Luften, var meget gudfrygtig og velgjørende og havde paa sin Gaard oprettet en egen Skole for fattige vankundige Børn. Med hende tog saa de to den 9de Juni en rørende Afsked og gik med en hollandsk Træ-

lastfarer ud fra Drammen paa Reise til Amsterdam, hvor de lykkelig ankom den 23de Juni.

I Amsterdam var de først saa uheldige at tage ind i det Hotel, hvor de fleste svenske Reisende pleiede at holde til, og Forholdet mellem Nordens Folk efter den netop sluttede Krig var saa spendt, at der intet selskabeligt Samkvem var for Pontoppidan, hans Reisefælle og endnu en Dansk, med de Svenske, der her spillede Mester og alene førte Ordet tilbords. Bedre blev det rigtignok, da de betrængte en Middag til sin store Glæde saa en dansk Stiftamtmand med Ridderorden paa Brystet slutte sig til Middagsselskabet.

Paa Amsterdams Børs havde hver Nation af de mange „Europæere, Asiater og Afrikaner, Joder, Græker og Barbarer", der i broget Blanding, adskilte ved Klædedragten, sankedes her, hver sin bestemte Plads med Overskrift for hver Nation ved de forskjellige Pillarer i Salen. Paa den norske og den danske Pillar fandtes følgende Overskrift: „Bergen en de andre Platz in Deenemark en Norge." Selv Kjøbenhavn kom altsaa her i mindre Betragtning end Bergen.

Videre gik snart Reisen over Haag og Rotterdam til Universitetsstaden Utrecht, hvor Opholdet varede i 3 Maaneder. I Hotellet gaves „bedste Leilighed til Øvelse i det franske Sprog, hvilket her er ligesaa gjængs som det tyske i Kjøbenhavn", heder det i Selvbiografien, „og førend vi forlode Utrecht, kostede det mig ikke mere Besværlighed at tale det end Dansk, og paa det jeg maatte vænne mig til at skrive det, gjorde jeg gemenlig mine Excerpta i samme Sprog. Den franske Nation omgikkes jeg ogsaa allerhelst for sin Belevenheds, Artigheds og Høfligheds Skyld. Mig syntes, at den aller fornemste Hollænder havde i sin Omgang noget grovt, men den aller gemeneste Fransos noget fint og slebent."

I Begyndelsen af November besluttede de at forlade Holland og reise til England, hvorfor de i Dortrecht gik ombord paa et Fragteskib til Antwerpen. Paa den lille Søtur

indenskjærs mellem de seelandske Øer blev de imidlertid udenfor Scheldeflodens Munding overfaldte af et heftigt Uveir, saa Ankertougene sprang, og Skibet, slaaet læk af Bølgerne, drev af i mørke Natten. Pontoppidan og Huitfeldt som Kahytspassagerer havde det i Begyndelsen taalelig, men en Snes andre Passagerer stod i Skibsrummet i Vand til Beltestedet og „skreg med et fælt Skrig om at slippe ud af Rummet, skjønt samme ei straks var muligt, efterdi Lugen, som deres eneste Aabning, var belagt med Taugverk og allehaande Skibsredskab.“ Skipperen raabte, at Skibet vilde gaa under, og Pontoppidan kløv op i Masten, for at holde sig oppe ved Hjælp af den. Han ænsede ikke, at Stormen blæste Huen af ham, før han kom til at tænke paa, „hvor ilde de druknedes Legemer saa ud, naar de nøgne driver tillands“; men da søgte han sin Hue op og bandt den vel fast. Saa laa han viljeløs næsegrus paa Dækket en Tid; men knap havde han tilfældigvis flyttet paa sig, før Gaffelen faldt knusende ned der, hvor han et Øieblik før havde ligget. For at være undgaaet denne Livsfare takkede han Gud og fik atter Mod. Skipperen fik Skibets Læk stoppet med en Pose Gryn, „som gav sig ud i alle Sprækker og tættede Hullet saa vel, at vi ei fik mere Vand inden Borde“, og da det dagedes, slap de lykkelig ind i Sundet ved Mardyk. Uden Lyst til at fortsætte Søveien, tog vore to Reisende med en Postvogn til Antwerpen.

En Uges Tid opholdt de sig i Antwerpen og besaa Byens Kirker, Klostre og Bibliotheker. De drog derpaa til Gent, hvor Pontoppidan som en Ynder af sit Fædrelands Historie ikke forsømte at besøge Kristian den andens Dronning, Elisabeths, Gravsted i St. Peters Kloster. Herfra til Ostende gik de „med et Slags Trækskøiter, langt større og mageligere end de hollandske, efterdi man derpaa har Skorsten og Kjøkken, ja holder Middagsmaaltid ligesaa ordentlig som paa fast Land, og fortsætter i det samme sin Reise uden

mindste Forhaling." Et engelsk Fartoi, som laa seilfærdigt, førte dem saa i mindre end et Døgn ind paa Londons Havn.

I London tilbragtes de tre Vintermaaneder med at bese den vidtløftige Stad og lære det engelske Sprog, som vel Pontoppidan troede forud at skulle have læst sig til, men som nu i Udtalen var ham saa godt som ganske fremmed. Saa fortæller han videre: „Vore Landsmænd, mest af Kjøbmands Stand, holdt ugentlig en saakaldet Klub eller fast Forsamling i en egen dertil leiet Stue. Derhen førte man os for at drikke den danske saavel som den engelske Konges Sundhed, da begge deres Majestæters Portræts vare der til den Ende opsatte, at man ved Skaalerne tog Hatten af. Ellers mødte jeg her til Lands ikke lutter saakaldte Royalister eller velsindede for det kongelige Hus. For en dansk Mand, opdragen i andre Principiis, er det helt ubehageligt at høre og se saa mange Tegn til den høieste Øvrigheds Ringeagtelse. — Nuomstunder inklinerer den engelske Nations Genie mere til Vantro og Koldsindighed end til Overtro. En Del af deres Geistlige giver selv Anledning dertil. — Den offentlige Gudstjeneste i de engelske Kirker syntes mig noget søvnagtig, hvad Prædikenen angaar, efterdi den læses af Papiret, men mer munter i Sang og Bøn. Den danske Kirke laa vel tre engelske Mil fra vort Logemente, dog besøgte vi den nogle Gange. Den er zirlig, men ikkun liden, skjønt stor nok efter sit Auditorium, særdeles siden den svenske Nation nogle Aar tilforn havde skilt sig derfra og anlagt en egen Kirkeforsamling af Aarsag, at man i Krigens Tid ikke kunde forene Bønner om timelig Lykke og Seiervinding." Et af Londons Theatre besøgte Pontoppidan en enkelt Gang af Nysgjerrighed, da der gaves Shakspeares „Hamlet, Prins af Danmark", „en artig Tragedie", siger han, „men blandet med saadanne Fiktioner af Stæders og Personers Navne, som ei skikke sig til Historien selv; blandt andre indføres der

Rosenkrantser og Gyldenstjerner, hvis Familier er vel meget gamle, men dog uden Tvivl 1000 Aar yngre end Hamlet selv." Om Theatrene nævner han ellers Witstons Ord: det er saadanne Steder, hvor man gaar hen og taber det lidet af Religion, som endnu er tilovers i England. Medens han ikke synes at have gjort Bekjendtskab med dem mere end som omtalt, er han nok enig i den nævnte Dom, og i Overensstemmelse med den blev ialfald hans senere saa bekjendte Modstand mod alle Skuespil hjemme.

Fra London gjordes i April en 3 Ugers Udflugt til Universitetet i Oxford; men ved sin Tilbagekomst herfra fandt Pontoppidan et Brev med Tilbud om et Prestekald paa Fyen, hvorfor han overgav sin Stilling som Reisekammerat for Huitfeldt til en Landsmand og hurtigst med et Hamburgerskib drog hjem. Her fik han imidlertid straks Grund til at fortryde sin saa hurtig afbrudte Udenlandsreise, da det i Udsigt stillede Prestekald allerede var bortgivet, før han naade frem. Kort efter fik han dog en Ansættelse som Lærer for den just afdøde Hertug Karl af Norborgs tvende Børn, en sekstenaarig Prins, den senere Hertug af Holstein-Pløn, og hans Søster.

Paa Norborg havde Pontoppidan i det følgende Aar, medens Prinsen opholdt sig i Kjøbenhavn, god Tid og Anledning til Studier i det derværende Bibliothek. Han gjorde sig bedre bekjendt med den tyske Pietismes fornemste Skrifter, som han i Hovedsagen billigede. Her ved Fyrstehoffet paa Norborg paa Als blev han derpaa i 1723 antaget som Hofprest, skjønt han først havde undslaaet sig af Betænkelighed for Prædikenernes Skyld, som skulde holdes paa Tysk. Kort efter giftede han sig med den jyllandske Prestedatter Franciska Toxverd, som baade var en lærd og forstandig Dame, men meget sygelig.

Under sin elleveaarige prestelige Virksomhed paa Als, idet han 1726 fra Hofprest paa Norborg blev Sogneprest til

det nærliggende Hakenberg, havde han forskjellige Ubehageligheder og Stridigheder, dels med Hoffolkene, som drillede og endog undsagde ham, da han i Kirken revsede deres Opførsel, og dels med Sognepresten til Norborg, Brandt, der vilde finde pietistisk Vranglære i hans Prædiken. Desuden laa han i litterære Feider om Orthodoxi og Pietisme og om Konkordieformelen, som han ikke ubetinget vilde anerkjende; særlig var Skriftvekselen skarp med Magister Sivers i Rostock. Til disse Ubehageligheder kom Sorgen over hans Kones Død i 1730, hvorover han i Begyndelsen var rent utrøstelig. Dog fandt han snart atter en from Hustru i Helena Danielsen, Datter af Slotsfogden paa Sønderborg. Paa den anden Side vandt ogsaa hans nidkjære Virksomhed megen Paaskjønnelse, og i det hele havde han lykkelige Dage her, særlig i den sidste Del af Opholdet paa Als, i et godt Kald og en smuk Egn. I Regelen levede han ogsaa i bedste Forstaaelse med de omboende Prester, der mødtes hos hverandre i maanedlige Sammenkomster til Opbyggelse og Belærelse. Pontoppidan var stedse flittig, og allerede her falder de forberedende Studier til flere af de Skrifter, han senere udgav.

I 1734 kom der Brev fra Kjøbenhavn fra Hofprædikant Bluhme med kongelig Ordre til Pontoppidan om at indfinde sig i Hovedstaden til en Prøveprædiken. Da denne gjorde Lykke, blev Pontoppidan udnævnt til Slotsprest ved Fredriksborg. Han havde vistnok allerede faaet Ord for at være Pietist; men dette var kun en Grund mere for Kristian den 6te, som nu regjerede, til at tage sig af ham, og Pontoppidans forsigtige Holdning og undersaatlige Iver begunstigede hans Forfremmelse. I 1735 udnævntes han til Hofprest i Kjøbenhavn og i 1738 til ekstraordinær Professor i Theologi. Han fik ved Reformationsfesten i 1736 kongelig Anmodning om at foreslaa og forfatte en ny Psalmebog og

en Katekisme til Brug i Skolerne ved den just nu anordnede Konfirmation.

Allerede næste Aar havde Pontoppidan sin Forklaring til Luthers lille Katekisme færdig i 559 Spørgsmaal og Svar, og efter et lige saa hurtig ekspederet Gjennemsyn blev den af Kongen beordret trykt og almindelig indført som Lærebog. Af Hastverket fulgte imidlertid forskjellige Mangler ved Bogen, og ligefremme Urigtigheder kom ind, som i senere Udgaver delvis af Forfatteren blev rettede. Først og fremst var dog Forklaringen altfor vidloftig til Skolebrug. Under Modstanden mod dens Indførelse, som særlig med Fynd kom fra Presten Toxen og Biskop Herslcb i Ribe, samt fra Biskop Nannestad i Trondhjem, der endog vilde have Bogen brændt, var Pontoppidan meget uvillig til nogensomhelst Indrømmelse og vilde end ikke tillade nogen Kritik af Verket som „kongelig autoriseret", skjønt han vel var sig Svagheder i det bevidst, og han selv ogsaa søgte at rette paa dem. Imidlertid blev Forklaringen lidt efter lidt overalt indført og gjorde ialfald god Nytte som Haandbog for Presterne, ligesom den gjennem Sartorfs Uddrag fra 1771 og senere Omarbeidelser har faaet stor Betydning som Lærebog i vor Kirke. Kortere holdt sig Pontoppidans Psalmebog, der var et Verk af en Samler uden synderlig digterisk Begavelse. Den udkom i 1740, men fortrængtes snart igjen, hvor den var bleven taget i Brug, af den Guldbergske Salmebog og den evangelisk-kristelige. Tillige deltog Pontoppidan paa denne Tid i den nye Bibeloversættelse.

Under dette sit Ophold i Kjøbenhavn udarbeidede Pontoppidan ogsaa forskjellige andre Skrifter. I 1742 udkom „Menoza, en asiatisk Prins, som drog Verden om og søgte Kristne"; det er en religiøs Roman om en asiatisk Prins paa en europæisk Reise, hvor han gjør Pontoppidans Erfaringer, indtil han ender uden nogen Ende i Kjøbenhavn, er det sagt. Den underlige Bog gjorde dog Lykke og oplevede flere Oplag. Desuden udgav han historisk-geografiske Verker, sammenarbeidede med

megen Flid til Oplysning om Danmarks ældre Forhold, saasom: værdifulde Bidrag til Kirkehistorien i »Annales«, en Samling af gamle Indskrifter i »Marmora Danica« samt Oplysninger om Danskernes Færd udenfor Danmark i »Gesta et vestigia Danorum extra Daniam.« Tildels paa Latin, tildels paa Dansk og i tysk Oversættelse udkom disse Bøger, for hvis Forsvar mod nærgaaende Kritik Pontoppidan var meget nidkjær, og han udtalte sig anonymt med megen Selvberømmelse, ligesom han søgte Kongens Understøttelse til at ydmyge Langebek, der havde fundet for meget at udsætte paa dem. Pontoppidans Ærekjærhed heri var ligesaa ubetimelig som hans Flid i Skrifternes Udarbeidelse var paa rette Plads og rosværdig og skaffede ham i Samtidens Litteratur en ikke ringe Fortjeneste, som hans Skrifters Værd har bevaret bedre end hans Forsvar for dem.

Pontoppidan sluttede sig til den herskende pietistiske Retning under Kristian den 6tes Regjering, der udmerkede sig ved en Række Forordninger til Befordring af kristeligt Liv og Lære, som Kirketugts Indskjærpelse af 1735, Konfirmationen af 1737, Katekisation og Skolelove af 1739, men ogsaa ved Forbud mod offentlige Forlystelser, som Dans og Skuespil, og Bøder og Gabestok-Straf for Udeblivelse fra Gudstjenesterne. I Anledning af disse Bestræbelser for ogsaa ved ydre kunstige Midler at befordre Gudfrygtighed kom det leilighedsvis mellem Pontoppidan og Holberg til et Sammenstød, som i et Privatbrev fra hin Tid omtales, og hvorved Holberg skulde have erklæret, at nu havde han reist Europa rundt og seet Kristeniver mangesteds, men ingensteds et sligt Anstaltmageri som de danske Pietisters. Pontoppidan var dog ikke overalt af fuldt Hjerte med i Religionstvangen. Da Loven af 1742 mod sværmerske Bevægelser slog fast, at „Dissenterende sættes i Tugthuset, ikke for deres særdeles Meninger i Religionssager, men for den formastelige Ulydighed mod Lands Lov og Ret", skrev Pontoppidan heri-

mod: „Gud tillader aldrig at violere (krænke) Naturens Lov for at befordre Naadens Rige; da Kristi Kirke bestod af lutter Volontiers (frivillige), havde den levende Lemmer."

Under dette Pontoppidans Ophold i Kjøbenhavn døde efter længere Tids Sygelighed hans anden Kone i 1744 efter at have skjænket ham fire Børn. Et Aars Tid efter giftede han sig imidlertid atter og denne Gang med en Kjøbenhavnerdame Johanna Hofmann, i hvilket tredie Ægteskab han endnu fik fire Børn.

Efter Kristian den 6tes Død kom den længe fornægtede Lystighed igjen hurtigt tillive ved Hoffet og i Hovedstaden, og den alvorlige Pontoppidans Nærværelse synes da at have været Hoffet noget trykkende. I alle Fald forflyttede Kong Fredrik den 5te, omend i naadigste Udtryk, denne Faderens Hofprest til Norge som Biskop i Bergen i 1747. Halvdelen af sine Bøger og en Samling Naturalier skilte Pontoppidan sig ved og drog saa Vaaren 1748 paa den lange Reise til sit Bispedømme efter den hæderligste og kjærligste Afsked fra Kongehuset og de faa Omgangsvenner i Kjøbenhavn, ytrer han selv.

Over Øerne og Jylland gik Pontoppidans Reise til Fladstrand. Her gik han ombord paa det i Kjøbenhavn fragtede Skib, som derpaa efter et Par Døgns Seilads lykkelig løb ind i Øster-Risørs Havn. Hermed ender Selvbiografiens omstændelige Beretning. Sandsynligvis i Begyndelsen af Juni 1748 ankom han derpaa i god Behold til sin Bispestad Bergen.

Om Bergens geistlige Forhold under Pontoppidans Formand, Biskop Bornemann, foreligger der flere historiske Aktstykker, der vidner mindre fordelagtig om Tilstanden og beretter om anstødelige Rivninger mellem Presteskabet. I et Brev af 1737 fra Kristian den sjette til Hofprest Bluhme heder det da ogsaa: „At det i Bergen er slet bestilt, saavel hvad det geistlige som det verdslige betræffer, er desto værre altfor bekjendt. Biskoppen der er det ikke meget ved, hvilket

vi med stor Sorg beklage." Selv siger Pontoppidan kort efter sin Ankomst i en Indberetning, at han havde fundet „mange Forvirrelser, hvoraf han dæmpede nogle, men det vilde ikke lykkes med alle, aller mindst med dem, som skulde være Hjordens Forbilleder i Fredsommelighed." Især synes de øvrige Prester at have været misfornøiede med Stiftsprovst Tidemands overmodige Opførsel som konstitueret Biskop.

Allerede en Maaneds Tid efter sin Tiltrædelse af Bispeembedet begyndte Pontoppidan sine Visitatsreiser, fra hvilke Indberetninger foreligger, hvoraf her korte Uddrag skal gives. I Hans Prestegjæld var Sylow, tidligere Missionær paa Grønland, en opbyggelig og nidkjær Prest. Kapellanen Hegelund førtes der derimod Klage over for Letsindighed, og Klokkeren, en gammel Student, Nils Bast, der havde studeret i Tyskland ved Universitetet i Halle, var drikfældig. Menigheden havde 600 Familiefædre, men kun 2 Skoleholdere, medens efter den nylig paabudte Skolelov ialfald 2 til skulde tiltrænges. Skjønt de fleste Børn saavelsom de gamle ikke rigtig kunde læse indenad, havde de dog mest af Hørelsen lært Luthers Katekisme og lidt af en daarlig Forklaring af Geelmuyden, „rettere en Formørkelse." I Voss, Stiftets største og bedste Kald paa 800 Husfædre, skulde til de tre nys ansatte Skolelærere en fjerde trænges, foruden at Presten ved egne Midler agtede at stifte en fast Skole ved Hovedkirken. Vosserne fandtes ellers fremfor andre Bønder boglærde, og gamle og unge gjorde ved Eksaminationen taalelig Rede for Luthers Katekisme med Rostochs Forklaring til. Da der var Spørgsmaal, om døvstumme fremdeles skulde stedes til Alters, mente Presten, at Nægtelse heraf vilde fremkalde Røre blandt Almuen.

I Hammers Kald paa 800 Familier heder det om Presten Brun og Kapellanen Olrik: „med begges Lærdom og Levnet var Almuen tilfreds, hvilket endelig er sædvanligt,

uden Ondskaben gaar meget vidt." Klokkeren, Ludvig de Fine, var Krøbling og vankundig; han kunde knapt læse, men havde faaet Embedet som Almisse, da han var af god Familie. Nu maatte han love inden Aar og Dag at uddanne sig til Embedet.

Om Presten Grogaard i Lindaas Kald paa 600 Familier havde Rygtet forud sagt altfor meget om „extrem Liderlighed og stor Forargelse", og irettesat, viste han sig meget ubodfærdig og vilde ikke vedgaa sin Synd. De tilspurgte Medhjælpere „kunde ikke vidne andet end det, som ondt og skammeligt var." Han kom ofte drukken i Kirke, og „10 Potter fransk Brændevin var hans ugentlige Portion." Naar han var misfornøiet med Offeret, spyttede han paa Alteret. Om Konen sagdes det, at hun var ligesaa drikfældig som Presten. Grogaard, der alt tidligere var forbudt Prædikestolen og havde maattet tage Kapellan, blev nu afskediget. Kapellanerne Engelsdorf og Sundbyomtales ret vel, men Ungdommen var meget lidet oplyst, og Skolelærere manglede. 5 Aar tidligere havde Provst Tanch visiteret her og fundet alt i Orden; men han faar da ogsaa paa et andet Sted Skudsmaal for i sin Tid at have befordret og forsvaret mere Mørkets end Lysets Rige.

I Eivindvik var Sognets Folk begjærlige efter Ordet, men her som andensteds saare slet oplyste, skjønt de fandtes at have baade bedre Nemme og bedre Tid efter sine friere Kaar end til Sammenligning de danske Bønder. Indbyrdes var Fjeldbønderne bedre oplyste end Søbønderne. Endnu samme Sommer visiteredes Manger, Sund, Askøen og Fane Prestekald, hvor alt fandtes i ganske god Orden; men for Skolelærere var det overalt vanskeligt, da faa vilde undervise hele Sommeren igjennem for de 11 eller 12 Rigsdaler, som bødes, og som mangen Gang fortjentes alene i en Maaneds Tid paa Fiskerierne.

Visitatsberetningen for Bergens By nævner ved Nykir-

ken Presten Haberdorf som en ganske god Prædikant, ivrig, men noget hastig og uforsigtig. Senere viste han dog en Stridssyge og Ufordragelighed, der skaffede megen Besvær saavel her som ved hans følgende Ansættelse i Kristiania. Korskirkens Prest Rennord holdes for den opbyggeligste og retsindigste af alle Byens Prester, om han end hos enkelte havde Ord for Pietisteri. En Fiende af enhver Pietisme var derimod Domkirkens Provst Tidemand, som tidligere, da han var konstitueret Biskop, havde optraadt myndig og stødende og dog her faar Skudsmaal for Ustraffelighed og Dygtighed; men i et Privatbrev lidt senere skildres han som usandfærdig og uretfærdig med Overgreb i Tillid til Beskyttere i Kjøbenhavn. Den tyske Kirkes to Prester prædikede „efter Leipziger-Methoden" ordentlig nok, men ikke til nogen merkelig Opbyggelse, ligesom den ene i Samkvem havde gjort sig altfor familiær med Menigheden, som, efter Privilegium til Hansestæderne, selv kaldte sine Prester, om de end visiteredes af Bergens Biskop. Ungdommen af vel hundrede kontorske Kjøbmandsgutter havde hovedsagelig lært sin Kristendomskundskab i Tyskland, hvorfra de idelig forskreves, heder det; de svarede ganske godt paa alle Spørgsmaal.

Under det følgende Aars Visitats kommer Lærdals Sogn, hvis Prest Atke ialfald var nidkjær i at afskaffe grov Uorden og Forargelse, og hvis Sognefolk „med det gamle stridige Sindelag, men forandret Haandelag" nu brugte Processer imod hverandre i Stedet for tidligere Knivene. I Lyster, hvor den dansk fødte Bordhsenius var Prest, fandtes i Annekserne ingen Skolelærere „formedelst Almuens Gjenstridighed." I det ellers aldrig visiterede Justedal paa alene 28 Gaarde levede Presten Foss fra Danmark i yderste Armod af Kaldets 60 til 70 Rigsdaler, medens yderligere hans huslige Liv forbitredes af en „arrig og avindsyg Hustru." Fjeldbønderne her stod dog over Forventning høit med Læsning i sine Hjem, hvor de boede rummelig og frit.

I Hafslo var Presten Munthe „ikke ulærd, dog mere in historicis et curiosis end i Theologien." Som Selveier af Kirkerne og Husbond for Bønderne havde han afskaffet en og anden Uorden med Vaagestuer (ɔ: Gravøl), Julestuer, Kortspil og „Fjøsgang", hvilket sidste der flere Steder klages over, som over Nutidens Natteløberi. Om dette havde ogsaa den for Resten brave Prest Lund i det næste Kald Urland sine Klagemaal og egne Meninger, idet han forklarede det som et Slags forhekset Elskov med Indvirkning af de underjordiske.

I Leganger havde den 70aarige Prest, Leganger, Kapellan Geelmuyden til at udføre Forretningerne, og Oplysningen var god, skjønt Almuen var uvillig til at lønne nogen Skolemester. Prest i Vik og Provst i Sogns Provsti Anders Daae var trods sine 70 Aar sterk og rørig. Som Eier af Kirkerne og meget Jordegods var han Stiftets rigeste Prest, medens han samtidig roses for paa egen Bekostning at have bygget et Skolehus og givet 600 Rigsdaler til Kost for fattige Børn i Viks tætbyggede men fattige Grænd. Prestens Søn var en ganske god Kapellan og David Orning, af „en ældgammel adelig Familie", den bedste Klokker og Kateket, Pontoppidan nogensinde havde truffet paa.

Strandebarms Prest, Marcker, havde tidligere været Kapellan paa Bornholm; han var uvidende og en daarlig Prædikant. I lang Tid havde Klokkerombudet her, som paa enkelte andre Steder, ikke været ordentlig besat, idet Lønnen gik til Presten, der lod en af Bønderne i Kirken synge fore og læse Bønnerne. En Bonde her var „Naturalist" og vantro. Derimod var Kvindherreds 81aarige Prest, Vilhelm Frimann, „mere en Statist end Prest", medens Kapellanen Vendelbo omtales fordelagtig. Kirkepatron og titulær Biskop var her Baron Rosenkrone til Rosendal.

Skaanevik's Prest Bockmann „prædikede urimelig Gallimatias"; Kapellanen roses derimod. Kvinderne turde i Kir-

ken ikke synge med, for ikke at ansees for hoffærdige, klagede Presten. Etnes Prest Althand „prædikede Moral og ikke Kristendom", medens Presten Riis i Fjælberg var en ualmindelig dygtig Prædikant; han havde ogsaa et godt theologisk Bibliothek. Skolevæsenet var her kommet i Gang, men var atter ved Bondernes Vrangvilje stanset. Presten Hertzberg i Finnaas var det smaat med, omend han selv var brav oplyst, og hos ham Stiftets bedste Bibliothek til Værdi 5000 Rigsdaler fandtes, rigtignok tilhørende en from Studiosus Treschow, der var i Kost hos Presten. Disse større eller mindre Prestebibliotheker i Norge var af stor Betydning i den kundskabsfattige Tid, og dette det største søgtes sikret Bergens By. Endnu visiteredes denne Sommer Stordøen, Tysnes og Ous, hvor Kirkeforholdene fandtes ganske brav, og særlig roses Ungdommen i Tysnes.

Næste Sommer i 1750 drog Pontoppidan paa Visitats i den nordligste Del af sit Stift, hvor alt var vel i Sellø hos Presten Frimann, men ikke saa i Herø, der fra utænkelige Tider skulde havt det Vanheld, at dets Prester ved Drukkenskab var mer til Forargelse end til Opbyggelse. Presten Rentz gik da her i det gamle Spor; men Kapellan Tuchsen var bedre. Drukkenskab var da almindelig i den Grad, at „da Kapellanen en Søndag lod Kirkedøren lukke og foretog sig en Randsagelse, befandtes af det ganske Mandkjøn kun to, som vare ædrue." I Hareid og Ulfsten stod det ikke godt til, og Klokkeren kunde knap læse indenad; men de ved Fiskeriet velstaaende Sognefolk var lærvillige, og Skoleholdere skulde ansættes. Til Haram pleiede ikke Biskoppen at reise, og Pontoppidan kom der heller ikke nagtet Anmodning fra dets Prest, Schytte; men da Ungdommen derfra overhørtes i Borgund, svarede de meget godt.

I Borgund, Stiftets næst største Kald, roses Presten Meldahl og Personelkapellanen Hans Strøm, den senere saa fortjente Videnskabsmand. Almuen var vel oplyst, baade

unge og gamle, og Sognepresten havde stiftet en god fast Skole. Ligesaa stod alt vel til i Ørskog. I Nordalen var Presten Astrup lidet duelig, men eiede et ret godt Bibliothek i Arv fra Formanden i Kaldet. Hjørendfjords Prest, Sinding, stod høit som faa, og Ungdommens Oplysning var udmerket.

I Volden og i Vanelven var Presterne mindre dygtige, men Tilstanden ellers ganske god; i Vanelven kjendte Presten ikke en eneste Dranker. Daviken og Eid havde gode Prester, men Klokkeren i Eid var en gammel fordrukken Nar, som kun den høie Alder skaanede for Afsættelse, medens han til Medhjælper havde maattet tage en gudelig Skomagersvend. Her udgav en Pige, som havde været savnet en Uges Tid, sig for at have været bergtagen og frelst af en Bonde, som ogsaa for Pontoppidan paastod Beretningens Sandhed. I Indviken kunde ikke Prest og Kapellan enes om „mit og dit“, og lignende Stridigheder flere Steder lader Pontoppidan anbefale hellere Deling af Prestekaldene end den daværende hyppige Ansættelse af Kapellaner. Sognet havde 8 Skolemestere, af hvilke dog de fleste som uduelige skulde kasseres. I god Stand var Skolevæsenet i Gloppen, hvor Skolekassen endog havde 100 Rigsdaler i Overskud, til Anvendelse til Indkjøb af gudelige Bøger.

I Jølster var just Presten Fischer afløst, som „i 52 Aar ved grove Laster havde været Menigheden til Afsky og Forargelse.“ Her som i Førde og Kinn klagedes over Krohold ved Kirkerne, hvad dog Fogden især havde Skyld for. Askevolds Prest, Arentz, var en meget lærd og grundig Mand, der havde studeret i Halle. Hans trykte Spørgsmaal ved Religionsundervisningen brugtes flere Steder, før den almindelige Forklaring indførtes.

Det følgende Aars afsluttende Visitatsberetninger omtaler blandt andet Vikørs Prest som uvidende, og Klokker fandtes der ikke. „Naar Evangeliet engang tilgavns bliver

prædiket i denne og deslige Menigheder, da maa det vel kaldes en ny Tro." Ullensvangs Prest beskyldtes for Drikfældighed og var ikke meget oplyst, om han end havde adskillige Bøger i sit Hus, heder det; men Arten af Bøgerne faldt ikke i Pontoppidans Smag. Gravens Prest, Schnabel, var brav, men sad i smaa Kaar, medens Hardangerbønderne var velhavende, især ved Handel med Kvæg, som de førte til Kongsberg. Under Formanden i Kaldet, Worm, der i 20 Aar havde „øvet snart alle Slags optænkelige Laster", var 11 Lemmer af hans Menighed for forskjellige Forbrydelser blevet dødsdømte, men derimod ingen nu senere, hvoraf Pontoppidan tager Anledning til at indskjærpe Presteembedets Vigtighed. Da her, ikke langt fra Ulvik, et Fjeld fik en faretruende Sprække, „begyndte Bønderne paa den underliggende Gaard efter gammel Sædvane at gjøre Løfte om en aarlig Gave af nogle Pund Smør til Kinservik Kirke." Siden, heder det, blev Sprækken ikke større.

Foruden gjennem sine Visitatser, søgte Pontoppidan ogsaa paa anden Maade at sætte sig i Forbindelse med sine Prester. Da Synode-Sammenkomster, som i Danmark, ikke i Norge fandt Sted og kunde give Anledning til mundtlig Meddelelse, udsendte han i Stedet i hvert af de fire første Aar Cirkulærskrivelser, de derpaa af ham selv 1753 udgivne „opvækkelige Hyrdebreve". Det almindelige Indhold af disse Breve er i det første: Om Sjælesørgernes kristelige Sind, som bør ligge til Grund for alle deres Gjerninger; det andet: Om Flid i at prædike Evangelium rettelig; det tredie: Om Troskab i at undervise, særlig den vankundige Ungdom, overbevise og straffe, og det fjerde: Om Troskab i at trøste. Opmuntrende og belærende var disse Sendebreve for mange Prester, og i Almindelighed blev de vel modtagne.

Af Visitatsberetningerne har det kunnet sees, at Ungdommens Undervisning paa mange Steder i høieste Grad var forsømt, og Pontoppidan virkede altid ivrig til Forbedring

heraf i Overensstemmelse med den nye Skolelov af 1739. I sit tredie Hyrdebrev er det ogsaa fornemmelig Ungdommens Undervisning, han indskjærper Presterne at tage sig af. Her heder det da omtrent saaledes: En af eders Embedes aller vigtigste Pligter er at drive uafladelig paa de katekétiske Sandheders Indskjærpelse hos gamle og unge. Indfinder eder flittig i Skolerne og tror, at Tilsynsmandens Øie i Kirke og Skole skaffer mere Frugt, end man straks bliver var. Lader Skolemesterne saavel som Disciplene tydelig forstaa, at det, som der drives med Børnene, er intet Børneverk, men den alvorligste og vigtigste Sag. „Selv om Forstaaelsen svigter," siger han, bør man „bruge Hukommelsen til at fatte i Nødsfald endog de bare og tørre Ord". Dog er det langtfra Meningen, at Lærerne blot skal lade det komme an paa Ordene, nei, de skal bruge al optænkelig Flid med at forklare og oplyse. Saaledes virker Katekisationen bedre end selve Prædikenen, og Presterne maatte hellere prædike desto kortere, for at de kunne katekisere desto længere. I Bergens By fik Pontoppidan ogsaa oprettet et nyt Seminarium, som han tog sig ivrig af, om det end ikke ganske kom til at svare til Forventningerne. Til Retledning for Lærerne i Almneskolen udarbeidede han ogsaa et eget Skrift, „Anvisning til Skoleholdere".

Med rosværdig Iver søgte Pontoppidan fra først af grundig at sætte sig ind i de ham nye Forhold. Ogsaa Sproget var ham i Begyndelsen til Vanskelighed, og et af hans Skrifter fra denne Tid, »Glossarium Norvagicum«, er da en Samling af norske Ord, som faldt ham som Dansk uforstaaelige, og som han ledsagede med Forklaringer. I Fortalen til denne Bog siger han, at han med Forundring havde fundet, at mange Ord i daglig Tale med Almuens Folk var ham ligesaa fremmede, som han frygtede, at hans Ord maatte være dem. Senere merkede han dog, at de bedre forstod den Danske, end de kunde forstaaes af ham, hvortil Kirketjenesten,

Landets Lov og andre Bøger, som udelukkende brugtes paa sædvanlig Dansk, uden Tvivl var Grund, siger han. Saa meget mere paafaldende var Sprogets Vanskelighed ham, som han efter sit Ophold i det sydlige Norge troede at kunne forstaa alt Norsk. Snart blev han dog var, at Vanskeligheden væsentlig beroede paa „den øst- og vestlandske Dialekts helt store og kjendelige Forskjel“, da den østlandske stod Dansk langt nærmere. Naturlig Forklaringsgrund var Vestlandets mindre Omgang med danske Folk, særlig for de indestængte Fjeld- og Fjordbønders Vedkommende, som endog blot en eller to Gange om Aaret kom til Bergen. Vestlændingernes Udtale af Ordene fandt Pontoppidan ogsaa at være merkelig forskjellig indbyrdes, endog hvor Afstanden mellem Stederne kun var faa Mil, og et og andet Ord var særeget for enkelte Bygder, saa det vilde være selv mangen indfødt Nordmand ubekjendt. Almuedialekterne fandt han at staa nær det oldnorske Sprog, som det læses i de islandske Sagaer, og han fortæller ogsaa, at en af Presterne, som til sine Sognefolk havde uddelt islandske Bøger, havde sagt ham, at Bønderne temmelig vel var komne tilrette med dem.

Paa egen Haand under sine Reiser i Norge samt ved Hjælp af enkelte af Presterne fik Pontoppidan en ikke ubetydelig Samling af norske Ord istand med tilhørende Forklaring paa Dansk. Glossarium Norvagicum er intet sprogvidenskabeligt Verk af Rang, hvad da Pontoppidan heller ikke udgiver det for, eftersom han ikke engang forstod Oldnorsk som nærmeste Kilde til Forklaring af de ham fremmede norske Ord. Men Samlingen havde og har endnu alligevel Værd, og om end Udledelsen af Ordene ikke altid er rigtig, naar de henføres til Former af ældre eller nyere Sprog, som til det Græske gjennem Indflydelsen fra Væringerne i Miklagard, eller, omend hyppigere og rigtigere, til Tysk, Fransk og Engelsk gjennem Søfartsforbindelserne og særlig for Bergens Bys Vedkommende gjennem de tyske Handelskontorer i Bergen. Først og fremst var

Samlingen af Ordene med Forklaringen af deres Betydning til Nytte for Samtiden til indbyrdes bedre Forstaaelse Danske og Norske imellem, og dernæst ogsaa til den af Pontoppidan antydede Sprogrensning, idet her fandtes korte betegnende Udtryk for Begreber, som ellers maatte gjengives med udenlandske Ord eller Omskrivninger. Bogen ender med en „Fortegnelse over de udi Bergens Stift forefaldende ekstraordinære Døbenavne", hvoraf just ikke mange er anbefalelsesværdige.

Pantoppidans Flid i Studiet af de fremmede norske Forhold, som han kom i Berøring med, giver sig endnu sterkere tilkjende i hans vidloftige Beskrivelse af Norge, der under Tittel: „Det første Forsøg paa Norges naturlige Historie" behandler intet mindre end dets „Luft, Grund, Fjelde, Vande, Vækster, Metaller, Mineralier, Stenarter, Dyr, Fugle, Fiske og omsider Indbyggernes Naturel samt Sædvaner og Levemaade." De to Bind af dette Verk, oplyst med Kobberstik, udkom i Kjøbenhavn i 1752 og 53. Ganske uden Forarbeider var ikke dette „første Forsøg", da allerede Peder Klaussøn og Jonas Ramus havde leveret temmelig vidløftige Norges-Beskrivelser ligesom flere Forfattere delvise Bidrag; men i en saadan Alsidighed og Vidløftighed som i Pontoppidans Verk havde ikke de norske Forhold før været belyste, og dette var derfor af dobbelt Interesse for en Samtid, der stedse ivrigere lagde sig efter Naturstudiet. Det er underligt at finde Naturdyrkelsens Spirer i Theologen Pontoppidans Skrift; anderledes havde han vel ogsaa ment det, end det senere i Rationalismens Tid udførtes, naar han her i Fortalen ivrer for, at Theologerne skal lægge sig efter Naturkyndighed til Nyttefor sine Sogneborn, ligesom han ogsaa senere embedsmæssig medvirkede til, at de skulde befordres fortrinsvis for andre til Prestekaldene, naar de udmerkede sig i denne Videnskab.

Pontoppidans Naturkundskabsiver var dog for hans egen Bevidsthed fortrinsvis theologisk, og hans Verks „bevægende Aarsag er først Skaberens Pris ved de skabte Tings Betragtning",

ligesom Presternes anbefalede Naturkundskab regnes først til Nytte til „opbyggelige Betragtninger hos dem selv og deres Tilhørere." Men derhos ved han ogsaa at skatte Naturkundskabens almindelige Værd, og Folks sædvanlige Ubekjendtskab med Norge har tilskyndet ham til at forsøge at beskrive det. Hver Egn har sine Eiendommeligheder af Interesse, men fremfor de fleste andre Lande havde Norge mange Merkværdigheder, som vanskelig blev bekjendte, da de Fremmede, som besøgte Landet, kun som Handlende kom der for Vindings Skyld og ikke havde synderlig Interesse for Natur og Folkeliv. Særlig vigtig vilde desuden en Beskrivelse af Norge være for Danmarks Regjering og Folk, der direkte havde med Norge at gjøre.

Som Pontoppidan, uden at have gjort Naturkundskaben til noget særligt Studium for sig, i sit Skrift omhandler alt muligt, han finder merkeligt i Norge, kan man ikke vente saa stor Grundighed i det hele eller synderlige Opdagelser. Af egen Erfaring kjendte han jo ogsaa blot den sydlige Halvdel af Norge, og nøiere kun Bergens Stift, hvor han aarlig i en tre Maaneders Tid om Sommeren reiste om paa Visitatser, som vi tidligere har seet. Hans „Norges naturlige Historie" er derfor mere en samlet Bearbeidelse af Samtidens Kundskab om Norge end en altid paa egne Jagttagelser bygget Beskrivelse. Dog klager han over Mangel paa Forarbeider, og selvstændig er hans Fremstilling med forholdsvis sunde Domme om de videnskabelige Spørgsmaal; af og til kommer hans egne Erfaringer som Noter under Teksten. Han brugte omhyggelig at spørge sig for og samle Bidrag, hvor han for, og han fik ogsaa istand en liden Naturaliesamling i Bergen som Forberedelse til naturvidenskabelig Forskning i strengere Forstand end den, hans Bog bygger paa. Dog har Verket som Vidnesbyrd om hin Tids naturvidenskabelige Standpunkt Interesse ogsaa for Nutiden, ligesom den byder en Del Oplysninger af kulturhistorisk Betydning til Kundskab om Næringsveie og Folkeliv paa For-

fatterens Tid. Enkelte saadanne Steder skal her i Uddrag gives.

I Kapitlet „Om Luften“ forklares Norges merkelig milde Vinter som fremkommet ved „Havets varme Dampe“, enten saa disses Oprindelse skriver sig fra „Jordens Central-Ild“ eller fra „mindre underjordiske Ildsteder i Lighed med de ildsprudende Bjerge.“ Han finder Aarsagen til vor Sommers sterke men kortvarige Varme i vore af høie Fjelde omgivne Dale, hvor Solens Straaler sankes sammen, og saadanne Forhold har særlig Bergens Stift. Han berigtiger udenlandske Beskrivelsers urimelige Tanker om Norge, som denne, at her var saa koldt, at Roser var ukjendt, saa at „den stakkels Nordmand ved første Syn af en Rose i Udlandet ikke turde røre den for ikke at brænde sig paa den.“ Naturforholdene svarer just til Landets Behov med den milde Vinter passende til Fiskeriet. Ellers, siger han, er det „min Hovedhensigt i dette Arbeide at forestille saa vidt mulig, efter min svage Indsigt og Kundskab om Tingenes Sammenhæng, alle Guds Gjerninger, som lutter Velgjerninger.“ Om „vaade Skyer paa Bjergene“, som han kalder Taagen, siger han: „Disse Regnskyer ere da at anse som Svampe, fulde af Vand, hvilke, naar de trykkes eller slingres mod Fjeldene, slippe Vandet og foraarsage den idelige Fugtighed, som gjør Bergens Sejour (Ophold) mindre behageligt end andre norske Stæders og nøder dens Fruentimmer, som sjelden kjører i Vogne, til at gaa, i hvad Veir det end er, med sorte uldne eller Silke-Regnklæder over Hovedet ligesom Mandfolkene med Parapluis eller Regnhatte.“

Under Beskrivelsen af Havets Vidundere behandles omstændelig Hav-Mænd og Hav-Aber samt med mange troværdige Vidnesbyrd om Tilforladeligheden det monstrum marinum Søormen, hvis Eksistens Pontoppidan føler sig overbevist om, selv om ikke han mer end en af sine Hjemmelsmænd i Beskrivelsen, Peder Dass, „haver den med Øinene seet.“ Om

den kan være Leviathan snarere end Hvalfisken, afhandles meget lærd uden Resultat; men dens Hjem er Nordsøen. Den aller største og merkværdigste af alle Skabninger er dog Kraken, der pludselig løfter sig af Havet som en hel Ø, men som „rimeligst kan henføres til genus polyporum eller Korsfiskenes Art."

Affnittet „Om den norske Nation" begynder med at udvikle, hvorledes „Norges ældste Indbyggere, som vare Celter, bleve fordrevne af og blandede med Aser." Disse sidste forklares som „de Aser eller Othins Efterkommere, som rimeligst bør holdes for at være ved Pompejum Magnum fordrevne af Asia og have udbredt sig i Nord, saa langt de fandt Landene beboelige." Aserne er da vor Histories Germaner, og vore Finner er de omtalte Celter eller Kelter, „ogsaa kaldet Keltringer." Den ved Celters og Asers Blanding opstaaede „nyere norske Nation" fortælles der saa mere nøgternt om efter Sagaerne, og Vinlandsfærden berettes fuldstændig.

Af indvandrede Folk i Norge omtales foruden Danskerne engelske og skotske Handelsmænd i Bergen og Kristiansund, ligesom „Strilebønderne menes at være af skotsk Afkom". De talrigste var dog Tyskerne i Bergen, der fra Midten af det 14de Aarhundrede havde taget Overhaand, siger han, saa de blev nogle tusinde sterke, indtil Walkendorf satte dem de rette Grænser. „Nu omstunder", fortsættes der, „have de Tyske liden Del i Landets Handel og ere altsaa ikkun faa imod deres Formænd at regne. Thi endskjønt Komptoiret med sin nordlandske Handel er, hvad det fordum har været, saa vidt de forhandlede Varer angaar, saa bliver dog dette en merkelig Forskjel, at af 58 Kjøbmandsstuer eller Husholdninger, som Komptoiret bestaar af, er der for nærværende Tid ikkun fire, som høre den tyske Nation til, eller har sine Principaler i Hansestæderne." Alle de andre Handelshuse var da nemlig blevne indløste af Byens egne Kjøbmænd, om end disse var i nærmere eller fjernere Slægtsforbindelse med de tidligere tyske Handelsmænd. Saaledes siger

Pontoppidan „ere af fire til fem Hundrede Kjøbmands-Familier her i Byen mer end Halvparten tyske eller hollandske, men længe siden naturaliserede."

Det saaledes af Norske eller naturaliserede Fremmede næsten udelukkende eiede „tyske Comptoir" udgjorde et af Bergens bedste Kvarterer, som det laa langs med Vaagens eller Havnens venstre Side, 340 Skridt langt og 120 bredt. Det indeholdt „30 af Arilds Tid med egne Navne titulerede Gaarde, paa hvilke Gavlhusene i en Linje vende ud mod den saakaldte Garpe-Bro eller Tyskebrygge, der ligesom en Gade løber langs med Komptoiret og er Fiskehandlernes daglige Arbeidsplads, hvor man ser dem idelig i Bevægelse med at pakke, losse og lade, særdeles i Stevnens Tider, da de nordlandske Jægter ankomme i Hundredetal tilligemed fremmede Nationers Skibe i stor Mængde. Hver Gaard paa Comptoiret er afdelt i 4 à 5 Handelsstuer, det er Faktorier, hver med sin egen Husholdning, bestaaende af en Husbond med sine underhavende Svende og Drenge, næsten alle af tysk Nation, skjønt i de Norskes Tjeneste. Koner og Piger taales ikke paa Comptoiret efter gammel Vedtægt, som endnu regulerer Økonomiens Maade i alle Gaarde." Trafiken her var betydelig; af udgaaende Skibe alene med Ladning fra Bergen regnes aarlig omtrent 800, og paa en Dag kunde 40—50 ladede Kjøbmandsskibe fra forskjellige Steder løbe ind i Bergens Havn. Tolden gav aarlig over 100,000 Rigsdaler i Indtægt, langt mer end nogen anden norsk By.

Nordmændene berømmes i By og paa Land for sin Dygtighed og Selvhjulpenhed. Endog sine Haandverksredskaber arbeidede Bønderne almindelig selv, og med dem igjen udskar de Kunstgjenstande i Træ eller Metal. En Drammenser, Halvor Fanden, havde just vakt Opsigt i Kjøbenhavn ved sine Udskjæringer, ligesom „de trende navnkundige Mestere Berg, Røg og Arbin tilstrækkelig vidne om, hvad det norske Genie formaar, naar det hjælpes ved Kunst." Ogsaa til boglige

Kunster havde Nordmændene særlig Anlæg, det havde Pontoppidan paa Visitatsreiserne erfaret af, „hvor nem den norske Ungdom er til at lære paa kort Tid en maadelig Bog udenad, og hvor godt Begreb den kan gjøre sig af Ordenes Indhold. Dette Fortrin", vedbliver han, „som den norske Bondealmue unegtelig har fremfor sine Lige i de aller fleste andre Lande, tilskriver jeg næst Luften Sindets behagelige Smag og Følelse af sin Frihed fra Hoveri og al saadan Tvang til fremmed Tjeneste. Ingen tvinger eller styrer ham (Nordmanden) i hans Foretagende, uden hans egen Indsigt i Arbeidets Fornødenhed og Nytte. Til en Prøve beraaber jeg mig paa nogle af de bekjendte norske Skribenters Arbeide (og blandt mange opregnede Navne er Dass, Gunnerus, Holberg og Schøning.) Det er efter Tyskernes Talemaade ikke saa meget Schul-Witz som Mutter-Witz eller naturligt Geni, her sigtes til, og om denne sidste kan ikke bæres mindste Tvivl af dem, der have havt nogen Omgang med Nordmænd, hvis Hjerne visselig ikke findes tilfrossen, saasom mangen Uvidende maatte indbilde sig, saaat man efter god Forfaring holder endog de høiest op i Landet boende Trondhjemmere for de aller skarpsindigste." Til Støtte for denne Mening om Skarpsindighedens Vækst nordover anfører han derpaa paa Fransk et Par Vers af lettre de Pope.

Ogsaa Belevenhed faar Nordmanden Ros for: „Han kommer den belevne Franzos fast nærmere end nogen anden. Det er ingen paatagen eller affekteret, men ganske naturlig Høflighed og derfor ogsaa ganske almindelig og hele Folkets Egenskab, saa at den norske Bonde deri langt overgaar den danske Borger, særdeles af Kjøbmandsstand, og i det mindste ligner den danske Herremand." Den lidt usædvanlige Berømmelse af denne Egenskab, Belevenhed, hos Nordmændene er smigrende fra en saa vidt anerkjendt skjønsom Dommer som Pontoppidan.

Paa Troskab og Tapperhed som Nationaldyder anføres Eksempler fra den sidste Store nordiske Krig og deriblandt,

hvad Pontoppidan havde hørt af General Lützow om endog gamle graahærdede Bønder, der frivillig i Krigens Tid gjorde Tjeneste. En Dag saaledes i 1716 kom 300 tjenestefri Thelemarkinger, hver med en riflet Bøsse paa Nakken og med 3 Ugers Kost i sin Randsel, og meldte sig hos Lützow til Tjeneste med følgende Ord: „God Dag Far! vi hører, at du har faaet fremmede Gjester, som du vil skille dig ved; har du Lyst til at bruge os, da sig, hvad vi skulle gjøre, saa skal du se, vi ere Mænd!" Disse Bønder skulde det være, som blev kommanderede af Kaptein Coucheron i Træfningen paa Krogskoven, hvor de Svenske, som ivrig forsøgte at trænge igjennem, blev fuldstændig drevne tilbage „med 200 Mænds Tab, foruden mindste Nederlag paa Norske, som var vel posterede." Mange saadanne Prøver, slutter han, viser Sandheden af det Æresværs, som læses paa en af vore norske Dalere:

Mod, Troskab, Tapperhed, og hvad som giver Ære,
Den hele Verden kan blandt norske Klipper lære.

„Skade er det", heder det dog senere, „at denne Stridbarhed hos mange Nordmænd bryder ud i Stridkjærhed og Trættesyge, naar ingen almindelig Fiende udkræver den." Fra Historien nævnes Borgerkrigene til Advarsel, ligesom de stadige Slagsmaal med „Knivgang" fra Bondebryllupperne omtales, hvor Konen skulde pleie at føre Mandens Ligskjorte med. Kantsler Jens Bjelke havde i sin Tid befalet, at hver Mand efter Maaltidet før Drikkelystigheden skulde aflevere sin Kniv til en tilstedeværende Øvrighedsperson; men, siger Pontoppidan, mange havde da forsynet sig med et dobbelt Sæt Knive. Fra Sogn har dog Pontoppidans Visitatser oplyst, hvad han ogsaa gjentager her, at Distriktets Bønder ved den Tid gjerne lod sin Stridssyge have Afløb gjennem Processer imod før gjennem Slagsmaal.

„Naar en Ting først faar Anseelse af Ære eller Skam i Nordmandens Øine", vedbliver han, „da er straks hans Parti

taget; thi ærekjær er han i høieste Grad, og den Høflighed, jeg tilforn sagde, han forekommer enhver med, er ikke uden Hensigt til at betales med lige Mynt. — I de fleste Kjøbstæder, hvor Handelen giver Omgang med Fremmede, særdeles Englænderne, imiteres (efterlignes) endog med ulige Kræfter og til manges Ruin denne Nations Splendeur og Overdaadighed i Traktementer, Husgeraad og Equipage. Vore bergenske Kjøbmænd, saasom mest nedstammende fra de tarveligere Hollænder eller Tyske, adskille sig kjendelig herfra og befinde sig bedre ved en borgerlig Levemaade. Men skjønt Nordmanden stræber at efterfolge de Engelske i dette Stykke, ligesom ogsaa i at indbilde sig det allerbedste om sit eget Land og Folk, saa befindes han hine ganske ulig i Henseende til den Venlighed og Hospitalitet, med hvilken han begegner alle Fremmede, som knap nogensteds i Verden finde mere Godgjørenhed og Tjenstfærdighed end her, hvor en Reisende sjelden tillades at betale sit Logement. (Med Rette anføres dog som nærmeste Grund til denne Gjæstfrihed, at Reisende her var sjeldnere end andensteds, saa Bonden og enhver anden gjorde sig baade en Pligt og en Ære af at traktere dem efter bedste Evne.) Dog pleier den norske Bonde ikke at indrømme endogsaa sin aller bedste Gjæst den høieste Bord-Ende, som kaldes Høi-Sæte, og tilkommer ham alene. De trende Jule-Uger ere særdeles paa Landet bestemte til fri Mad og Drikke for enhver, som gaar ind og ud, saa at Bonden da giver til almindeligt Bedste alt, hvad hans Hus formaar, og Bordet til den Ende holdes bestandig dækket samt med nogen Mad besat. — Juleaften gaar den norske Bondes Hospitalitet saa vidt, at han endogsaa byder Fuglene til Gjæst, sættende et utærsket Kornneg udenfor Ladedøren paa en Stang, hvorved Spurver og andre Smaafugle holde sig ret lystige."

Høi Alder opnaaedes sædvanlig i Norge, og mange Personer, tidligere og samtidige, nævnes, som skal have levet over 100 Aar og opimod 150. Til Eksempel anføres, at da Kri-

stian den 6te med sin Dronning i 1733 besøgte Fredrikshald, fornøiede Oberstløitnant Kolbjørnsen i sin Have sine kongelige Gjæster med et Jubel-Bryllup af fire Par saadanne vel hundredaarige Bondefolk, der med grønne Brudekranse paa Hovedet dansede glade og lystige for det kongelige Herskab, „som uden Tvivl den aller uskyldigste Ballet", siger Pontoppidan. De 8 nævnes ved Navn med Tilføielse af, hvor længe de senere endnu levede. Dog opgives ikke for nogen af dem den hele Alder paa nøiere Maade.

Om Levemaaden i Norge siger Pontoppidan, at de fleste større Kjøbmænds Hushold var rigere end hos mange Folk af Herrestand i andre Lande, og særlig blev der drukket Vin hos dem lige meget som hos ligestaaende Folk i Vinlandene. De øvrige levede tarveligere, og Bonden holdt i Mad og Drikke som i andet fast ved Forfædrenes gamle Sædvaner med Fladbrød oftest af egen Avling. Da det Slags Brød aldrig fordærvedes eller mulnede, naar det opbevaredes paa et tørt Sted, holdtes der store Forraad færdig bagede; nogle ansaa ogsaa det ældste for det bedste, saa det var en god Husmoder, som kunde lægge for sin Søn paa hans Bryllupsdag et Stykke af det Brød, der var baget til hans Daabs-Fest. Under Dyrtid blandede man Bark i Brødet, hvad der gjorde det bittert og mindre let fordøieligt, saa det kunde volde Blodgang. „Ikke desto mindre finde nogle for godt ei at vænne sig ganske derfra selv i gode Aaringer, da det ei behøves; men de æde undertiden lidt deraf for ikke at være ganske uvante med det i Nødsfald." Nødvendighed for at holde sig til Barkebrødet traf dog „ikke ret tidt" i hvert Hundredaar. „I denne bergenske Provinds", heder det videre, som dog er mindst frugtbar; ved man, Gud ske Lov, aller mindst af Kornmangel at sige; thi vore Kjøbmænds idelige Handel med Danmark og andre Lande ved Østersøen gjør, at deres Kornhuse, saasom gode Magaziner, gemenlig ere saa vel forsynede, at de endog i Nødsfald ofte kunne forsyne fremmede Lande, ligesom i dette Aar mange tu-

finde Tønder Kornvarer her fra Bergen ere udskibede til Frankrig og Portugal." I den sidste Dyrtid og Misvækst i Tiden forud, nemlig i Aarene 1743 og 44, brugte Fiskeridistrikterne meget at blande Torskerogn i Havremelet, ligesom Fisken, særlig Tørfisken, erstattede Brødet.

Høiest blandt pirrende Nydelser siges de norske Bønder, næst Brændevin, at have sat Tobak, der baade røgedes, tyggedes og snusedes. Siden Tobaken i 1616 skulde være bleven kjendt i Norge, „da en Alen kostede 3 Mark", havde den tiltaget overordentlig i Brug, saa „den Udgift beløber sig aarlig til nogle Tønder Guld." Af Snustobak, som kaldes Næse-Mel, var Bonden ikke mindre en Elsker end af Røgtobaken og bar gjerne sit Snushorn i Lommen. Statholder Gyldenløve vidste, fortælles der, i den Henseende den norske Bondes Smag, saa han paa sit Felttog førte med sig og lod uddele Snus, og af det tiloversblevne „findes endnu nogle Tønder fulde staaende paa Tøihuset i Akershus." Hvordan det end forholdt sig med „Tønderne", saa synes Tobaken den Tid at have været et næsten ligesaa almindeligt Nydelsesmiddel som Kaffen nu.

De norske Huse var sædvanligvis Træbygninger og smaa, men ofte flere i Tal for hver Familie. I Bergen og Kristiania havde man dog begyndt at bygge enkelte Murhuse, og Murstein fik man da sædvanlig fra Udlandet, hjemført af og til af Skibene som Ballast. Træhusene paa Landet kunde i Skovbygderne paa Oplandene være baade rummelige og mange, ligesom andensteds Herregaarde, med to Etager, panelede Stuer og gode Vinduer; men i Kystdistrikterne i Bergens Stift „er det rart endog hos en rig Bonde at finde en saakaldet Glar-Stue, det er et Vaanhus med Vinduer paa Siden". Fra Taget kom her sædvanlig Lysningen gjennem Ljoren, der alene tildækkedes med Sjaa, og Røgstuerne var de almindeligste.

Om Reisemaaden tillands paa den Tid giver en af

Pontoppidan foretagen og særskilt beskreven Reise fra Bergen til Kristiania nogen Oplysning: „Da Hans Majestæt i Aaret 1749 foretog sig at glæde Norge med sin livsalige Nærværelse", som Beskrivelsens Begyndelse lyder, skulde Pontoppidan gjøre ham sin Opvartning i Kristiania. Den 21de Mai begav han sig paa Veien, og med Baad ind igjennem Sognefjorden naaede han efter 4 Dages Reise Lærdalsøren. I Dalen her fandtes 150 smaa Huse tæt sammen ved hverandre som en liden By; men de fleste var ledige og tillukte hele Aaret undtagen i Markedstiden, da bergenske Kjøbmænd tog dem tilleie og handlede med Bonderne, der indfandt sig fra begge Sider af Filefjeld. Pontoppidan tog ind en halv Mil oven for Øren i Prestegaarden, hvor han blev de to Pintsedage over. Tredie-Dagen, 27de Mai, satte han sig til Hest med sit Følge paa tre Personer foruden Skydsgutterne. De seks Mil derfra op paa Filefjeld er som bekjendt en vanskelig Passage, hvor Veien opad Gallerne siden denne Reises Tid er bygget og omlagt flere Gange og nu gjennem et af vore interessanteste Veianlæg i mange Slyngninger fører op over Seltunaasen. Pontoppidans Vei op og ned i Fjeldsiden langs Lærdalselven var meget besværlig, men værst, og farlig selv for den bedste Rytter var den halvveis fremme ved Stenebro. I den bratte Ur af utallige store og smaa Klippestykker var her en Stentrappe ved Natur og Kunst istandbragt; men slem var den, saa man nødig for her med andre Heste end de vante fra Lærdal. Paa enkelte Steder hang Veien udover Klippesiden ved Hjælp af Støtter, medens Elven bruste med Fos i Fos dybt nedenunder.

Middagsraft toges først ved Borgund Kirke, og sent paa Aftenen naaede Pontoppidan frem til den første Fjeldstue, Maristuen, hvor der før skulde have staaet et Mariakapel. Da Aasen derfra endnu var snedækket, brugtes ikke Hestene videre, men smaa Slæder, trukne af Bønder, der var tilsagte til Skyds fra Bygden. Til Befordringen af 4 Personer og

nogle Kufferter behøvede Pontoppidan 38 Mand og 7 Slæder. Disse Slæder havdes ikke færdige til stadig Brug, men der arbeidedes for hver Gang nye, der sædvanlig kun holdt for en Reise, undtagen da Meierne, som var almindelige Ski. Páa mindre end 2 Timer arbeidede Skydsfolkene de 7 Slæder eller Kjælker istand, ligesom ogsaa hver enkelt til sig et Par „Kruvier", Vidjefletninger paa Benene for ikke at synke ned i Sneen. Om Morgenen den 28de Kl. 3, da alt dette var istand, satte hver af de Reisende sig paa sin Slæde, som blev trukket af 6 Mand. Det gik ikke meget hurtig fremad, da der maatte hviles idelig, hver Gang et Stykke af et Par Bøsseskuds Længde var passeret.

Tvers over Fjeldet var Vinterveien afstukken med lange Stager, der rak 4 til 5 Alen over Snefladen og stod med 2 til 300 Skridts Mellemrum. Midt oppe paa Fjeldvidden reiste sig det bratte Fjeld Soltinden, og herfra var der en glimrende vid Udsigt saavel fremover helt ned til det 10 til 12 Mile fjerntliggende Vang i Valders som ned i Hallingdal og bagud langt ud over Vos. Efter en Kjelkefart paa 7 Timer naaede Selskabet Klokken 10 om Formiddagen den anden Fjeldstue, Nystuen, i 2 Miles Afstand fra den første, skjønt der for den tunge Veis Skyld betaltes for 3 Mil. Paa dette sidste Stykke var Pontoppidans Tjener ilde ude, da hans Slædedragere i Stedet for at holde igjen ned ad en lang Bakke, lod Kjelken tage Fart, saa Tjeneren tumlede af og gjorde nogle voldsomme Kulbøtter i Sneen.

Da ved Middagstid Reisen skulde fortsættes over den isbelagte Sø „Utreen", havde Pontoppidan store Betænkeligheder ved at vove Overfarten over Isen saa langt ud paa Foraaret og tænkte endog paa at vende om, indtil han tilsidst paa Skydsfolkenes Opfordring lod staa til og kom uden Uheld over. Nu gik det bestandig nedad paa den gjenstaaende Mils Vei til den første Gaard i Valders, Skogstad, hvorhen det tog sine 4 Timer at naa, da Snedriver her afvekslede med

bar Mark og Moradser; i disse sank Skydsfolkene i til Knæerne og havde et Arbeide, som Pontoppidan vilde ynket Heste for. Fra Skogstad reiste de endnu samme Dag 1½ Mil med bestilte 7 Heste videre til Vangs Prestegaard, hvor de kom Kl. 10 om Aftenen. Dette sidste Stykke Vei var fremdeles meget vanskeligt og paa sine Steder saa farligt som Veien op ad Gallerne paa den anden Side Fjeldet. Thi et Par Steder var Veien saa smal i Fjeldstyrtningen ved Lillemjøsen, at der knapt nok var Plads til Hest og Rytter. Hvordan det vilde gaa, naar to Ryttere, uden betids at have opdaget hinanden og undveget, hvor Veien endnu tillod det, mødtes paa et saadant trangt Sted, kommer Pontoppidan gjentagende tilbage til og mener, at de maatte blive siddende og se paa hinanden, til den ene kunde hjælpes af sin Hest og denne styrtes i Afgrunden, for at der saa kunde blive Plads til at komme frem for den anden Rytter.

Hos Presten Kastberg i Vang holdt Pontoppidan den næste Dag, den 29de, Rast og udhvilte sig efter sine Anstrengelser den foregaaende Dag over Fjeldet. Den 30te tilbagelagdes 3 Mil tilhest til Slidre, hvor Presten Bugge herbergerede dem Natten over og den næste Dag befordrede dem med Baad nedover Slidre-Vandet 2½ Mil til Aurdal. Tilhest gik det videre nedad Dalen til Vangs-Fossen, hvor der dreves adskillige Sagbrug ved Vandfaldet. Næste Dag, 1ste Juni, red de den 3 Mils Vei over Aasen til Lands Prestegaard, hvorfra de først næste Aften sent drog med Baad nedad Randsfjorden 3½ Mil til Røgen, og ud paa Morgensiden red de efter Reise hele Natten ind paa Skiftet Granvolden. Senere paa Dagen, den 3die, red de videre 4 Mil over Hareskoven til Hakkedals Jernverk og kom saa næste Dag efter 4 Mils Ridt i Regnveir over Bjørneaasen om Aftenen den 5te Juni til Kristiania. Reisen hid fra Bergen havde da varet i 14 Dage, hvorfra rigtignok et Par Dage af Op-

holdet paa Prestegaardene maa fradrages som ikke nødvendige Rastdage paa en ikke altfor forceret Reise.

I Kristiania var der i Anledning af Kongens Nærværelse mange tilreisende, saa baade Husrum og Forpleining faldt vanskelig at skaffe tilveie, og Tilførselen fra Landet hindredes yderligere ved de opblødte Veie under et indtræffende næsten uophørligt 11 Dages Regnveir. Selv i det for sin Regnmængde berømte Bergen, kunde Pontoppidan forsikre, han ikke havde fundet det værre, og han savnede sterkt sin bergenske Paraply, ligesom han raadede Kristianienserne til at efterligne „den bergenske Mode at lade bære de saakaldte Parapluis over Hovedet." I Vaterland, hvor Kongen først boede hos Generalmajor Hausmann, var det altfor vandigt, „formedelst den nedrige Situation", saa han senere flyttede ind i Byen til Feltmarskalk Arnold, og her gjorde da Pontoppidan ham sin Opvartning og blev ganske naadig modtagen med Løfte om vedvarende Bevaagenhed. Andet siges ikke at have været Formaalet med Pontoppidans Reise og synes ialfald ikke at være bleven Resultatet, og kort efter, den 16de Juni, tog han Afsked med Kongen for at begive sig hjemad igjen. Før han drog bort, havde han søgt enkelte videnskabelige Oplysninger her i Hovedstaden; men dem havde han ikke stor Anledning til at kunne erholde hverken i Bibliotheker eller hos lærde. Hovedstaden med sin Hofret og Stabsofficerer, sin Præsident og Biskop havde dog ikke noget videnskabeligt Midtpunkt, og de velstaaende og luksuriøse Handelsborgere havde hovedsagelig kun Interesse for sine Trælastforretninger paa England og ellers for Byens almindelige selskabelige Forlystelser. Dog talte Præsident Feddersen om Oprettelsen af et lærd Samfund i Kristiania til særlig at behandle og udbrede Kundskaben om Norges Historie og Naturhistorie, hvortil Pontoppidan opmuntrede ham og ønskede ham Lykke.

For øvrigt glædede Pontoppidan sig over Byens store Fremskridt, siden han sidst, for 29 Aar siden, saa den. Saa-

ledes havde man nu i Forstædernes Haver gode Forraad af alle Slags Havevækster, som tidligere indførtes fra Holland og England, og som man havde troet ikke kunde vokse her. Fremdeles var adskillige Fabriker siden hin Tid anlagte i og ved Byen, og Haandverkerne havde forbedret og udviklet sin Virksomhed i betydelig Grad. En rig Handelsstand var opvokset, der særlig drev en indbringende Forretning med Udskibning af Trælast til Englænderne, af hvem de til Gjengjæld skulde have lært at sætte Pengene overstyr ved en overdaadig Levemaade. I Modsætning hertil prises Bergensernes Nøisomhed i større Overensstemmelse med tysk Skik.

Den 17de Juni begav Pontoppidan sig paa Hjemveien over Nitsund til Hakkedal, hvorfra han fulgte samme Vei tilbage, som han var kommen frem. Flommen efter den omtalte sterke Regn stod høit i Dalene og havde taget mange Broer bort, saa Roture flere Steder foretoges mellem svømmende Træer og grønne Øer. Pontoppidan drev imidlertid paa for hurtig at naa hjem, og den 23de var han da atter paa Skogstad under Filefjeld. Tidlig næste Dag, St. Hansdagen, begyndte Fjeldovergangen i Taage og Slud, som øverst paa Fjeldet faldt som Snefnug. I øvrigt var Fjeldveien nu taalelig snefri, og tilhest gik det denne Gang lettere, saa de ud paa Aftenen naaede Borgunds Kirke. Efter en hel Dags Ridetur paa 7½ Mils Længde havde Pontoppidan her tænkt at hvile ud; men da han hørte, at hans Kone ventede paa ham i Lærdal og ligeledes Stedets Sogneprest, som endog havde opsat sit Bryllup i Paavente af Biskopen, saa besluttede han samme Nat at reise videre. I den lyse Sommernat passerede han træt og søvnig Gallerne paa Hesteryggen, men støttet under begge Arme af et Par Bønder, naaede han i god Behold Lærdal. Her standser Beretningen om denne hans Reise paa 124 Mil med et: „Herren være lovet, som gav sine Engle Befaling at bære mig paa Hænderne, saa jeg

ikke stødte min Fod paa nogen Sten, ja i ingen Henseende tog mindste Skade paa denne ellers hel vanskelige Reise!"

Samme Aar som Pontoppidan vendte tilbage til Bergen fra denne sin Kristianiareise, i 1749, blev han den 23de Oktober, ved en Jubelfest i Anledning af Oldenborgernes Regjering i de forenede Riger i 300 Aar, promoveret til doctor theologiæ. Hans Indvielsesskrift ved Doktorudnævnelsen var betitlet: „Om Graderne i den himmelske Herlighed, som den fromme bør eftertragte." Denne lærde latinske Doktordisputats handler ikke om Tilstanden mellem Døden og Opstandelsen, men om Menneskets fuldkomne salige Tilstand efter Opstandelsen, og siger N. M. Petersen: Det er nu Spørgsmaalet, om der er forskjellige Grader i Salighedstilstanden, og med Skriftsprog vil han bevise ikke alene, at der er Grader, men at man skal eftertragte de høieste Grader i Lyksaligheden.

En saa omfattende nidkjær Virksomhed, som den vi have seet Pontoppidan som Biskop i Bergen udvikle, maatte vække Opmerksomhed for ham ikke alene inden Byen og Stiftet, men ogsaa ud over Landet. Hans Bestræbelser vandt ogsaa i Almindelighed Anerkjendelse og omgav hans Person med Anseelse, hvori kun en enkelt ubehagelig Sag gjorde Skaar. Den alvorlige og forsigtige Mand, der levede i rastløs embedsmæssig Virksomhed og lidet blandede sig i Selskaber eller syntes at sætte Pris paa Verdens Glæder, skulde man vel have ventet skulde være bleven fri for løse Rygter om Udskeielser. Og dog blev hans Navn blandet ind i en Politisag om Faderen til et uægte Barn i Bergen. Da Biskopen erfarede dette, begjærede han af Regjeringen Sagens nøieste Undersøgelse, der da førte til hans egen fuldstændige Frikjendelse og til Opdagelse af Viceborgermesteren, der havde været Angiver, som den virkelig skyldige i Sagen. Pontoppidan var ellers altid ønskelig agtet for Ustraffelighed og Ærlighed i det borgerlige Liv, og var der noget, som her mishagede, var det

heller hans altfor store Strenghed og Affondrethed ligeoverfor selv uskyldige Adspredelser.

Som Pontoppidans Virksomhed under Ansættelsen i Bergen viste sig heldbringende og af stor Betydning, og som den blev anerkjendt af baade underordnede og overordnede, ytrede sig ogsaa andensteds Ønsket om at eie en saa utrættelig Haand til at ordne andre brøstholdne Dele af Rigsstyrelsen. Saaledes vaktes Tanken om at anvende Pontoppidan til Ophjælpelsen af Universitetet i Kjøbenhavn under dets daværende Forfald. Det var en af Fredrik den femtes Ministre, Grev Holstein, der som Universitetets Patron søgte dette opnaaet. Det siden Nils Hemmingsens Tid ikke anvendte Prokantsler-embede ved Universitetet gjenoptoges nu for Pontoppidan, sandsynlig efter Aftale med ham paa hans Kjøbenhavnerreise i 1754. Til denne ansvarsfulde Post i Statens, Kirkens og Videnskabens Tjeneste blev derpaa Biskop Pontoppidan som Prokantsler udnævnt 2den Mai 1755. Fra Bispeembedet fik han først i 1757 Afsked, indtil hvilken Tid han oppebar dets Indtægter, medens Stiftsprovst Tidemand vikarierede som Biskop i Bergen; men Pontoppidans Virksomhed var allerede fra 1755 helt overflyttet til det nye Prokantsler-embede.

Som Undervisningsministerens Raadgiver i et Slags Mæglerpost mellem ham og de underordnede Rektorer og Professorer havde Pontoppidan en vanskelig Stilling; selv fandt han den i høi Grad „slibrig". Rettelsen af gammel Slendrian var i og for sig ikke behagelig at have med at gjøre; men for ham som forud kirkelig Partimand og ingen synderlig Diplomat medførte den mange Anstød og megen Modstand. Rosværdig virksom var han i dette Embede som i de foregaaende; men her kronedes hans Bestræbelser sjeldnere med Held, og hans Virksomhed som Prokantsler blev ikke af den Betydning, som man havde ventet.

Af Pontoppidans Indberetninger fremgaar hans Be-

stræbelser for Undervisningsvæsenets Forbedring. Ved Universitetet forsømtes Forelæsningerne baade af Professorer og Studerende, og Pontoppidan søgte hos begge Parter at fremkalde større Flid. De ordinære 80 offentlige Forelæsninger for en Professor maatte ikke forsømmes, og Privatforelæsninger burde man beflitte sig paa. De fra Holbergs Satirer saa ilde berygtede Disputatser, som aarlig skulde holdes, befriede man sig for paa forskjellige Maader, og Holberg saaledes ved at overtage Kvæstorembedet; men disse skulde nu holdes, eller Mulkterne for deres Forsømmelse inddrives, for dog at skaffe nogen Nytte ud deraf, naar Pengene inddroges i Bibliothekets Kasse. Indberetning burde ske om Forelæsningernes Fremadskriden og i det hele større Orden efter Fundatsen iagttages. Som nyt Fag foresloges Naturkundskab for Theologerne og, da dette ikke gik, Opmuntring til saadant Studium ved Paaskjønnelse deraf i Befordringsveien.

Ved Landets Skoler skaffede Pontoppidan flere Fripladse for vordende Studerende. Han vilde give ogsaa de dygtige Lærere Adgang til at stige fra de lavere Trin til de høieste, ligesom han vilde faa flere Theologer til Lærerposterne ved at regne dem Læreaarene til Fordel ved Befordringer til Prestekald. Ved Theologers Befordring foreslog han dem iøvrigt inddelt i 3 Klasser efter Eksamenskaraktererne, der skulde have størst Indflydelse. Af disse og mange andre Bestræbelser fra Pontoppidans Side blev Nytten ikke altid saa stor, og meget blev slet ikke eller kun halvt fuldført. Han maatte stedse klage over „Modsigelsens Aand", men han tabte derfor ikke Modet.

Samtidig fortsatte Pontoppidan sin litterære Virksomhed. Han forfattede en Beskrivelse af Kjøbenhavn med en Udsigt over dets Historie fra dets Anlæggelse af. Da han overleverede Kongen dette Skrift, udtalte denne Ønsket om at faa sit hele Kongerige ligedan nøiagtig beskrevet. Herpaa tog da Pontoppidan straks fat og udgav i 1763 det første Bind af „Danske Atlas", der smukt udstyret med Karter og Kobberstik blev et vigtigt topo-

grafisk Verk for Danmark; de 3 første Bind af dette Verk er udarbeidede af Pontoppidan og de øvrige 4 efter hans Død af hans Svoger Hofmann og Langebek. Ogsaa et nationaløkonomisk Skrift om Danmarks Velstandskilder udarbeidede han i disse Aar, ligesom han fra 1757 helt til sin Død i 1764 udgav „Økonomisk Magazin", tilsammen 8 Kvartbind. Endnu adskillige mindre Skrifter har Pontoppidan særskilt udgivet, ligesom flere andre af hans skriftlige Arbeider findes paa anden Maade bevarede; med utrættelig Flid til det sidste vedblev han sin Forfattervirksomhed. Om denne heder det i Fortalen til Kjøbenhavnsskrivelsen af 1759: „Med mine Skrifter har jeg forsøgt dels at opbygge, dels at fornøie min Næste, og i dette Haab har jeg fornøiet mig selv."

Pontoppidan døde i Kjøbenhavn i sin Prokanslerresidens 20de Decbr. 1764. Han sad ved Skrivepulten om Formiddagen, men var ikke rigtig frisk og havde klaget over Trykning for Brystet. Da han merkede Dødens Komme, lod han sin Hustru kalde, og han hensov kort derpaa med de Ord til hende: „Hils mine Venner og sig, jeg dør i Troen til Guds Søn." Han ligger begravet paa St. Petri Kirkegaard i Kjøbenhavn. Selv har han skrevet den vidløftige Gravskrift, der findes paa den Støtte, hans Efterkommere har reist over ham.

Vi har seet Pontoppidans Liv, der giver et Billede af virksom Pligtopfyldelse. Uden store Evner arbeidede han sig ved Flid frem til en anseet Stilling og et hæderligt Eftermæle. Oprigtig troende tog han alle sit Livs store og smaa Tilskikkelser som Guds Førelser med ham, og saaledes har han fortalt dem andre til Opmuntring.

Den historiske Betydning af Pontoppidans Virksomhed er i Samtidens Dom udtalt af Suhm saaledes: „Gram og Langebek var vel større lærde og skrev nøiagtigere end Holberg og Pontoppidan; men disse vare almennyttigere og tjente Landet mere end hine; de ville derfor ogsaa i Tiden blive mere bekjendte." Forudsigelsen er gaaet i Opfyldelse. Alt

som Tiderne gaar, vil dog Holbergs Navn mindes og Pontoppidans glemmes. Pontoppidans Skrifter er i sin oprindelige Form ikke længer Samtidens Læsning; de benyttes i Uddrag og har historisk Interesse. Dog er endnu ikke hin Tid med dens Begivenheder fjernere, end at en fyldigere Fremstilling af den gjennem Uddrag af Kildeskrifterne selv, som her forsøgt, vel kan have sin Interesse.

Klaus Fasting

og hans Fødeby Bergen.

Endnu i forrige Aarhundrede var Bergen Norges vigtigste By. Den havde ikke Hovedstads Rang, men den var dog Landets første By i Folketal og i Indflydelse. Den var en Handelsby og hverken mere eller mindre. Men som saadan beherskede den baade den udenlandske Handel paa Norge, idet den var Hovedudførselssted for Fiskevarerne fra Nordkap til Lindesnæs, og derhos den indenlandske ved i Bytte for Fisken at fordele de indførte Korn- og Kolonialvarer. Toldindtægterne fra Bergen hørte blandt Statskassens vigtigste Indtægter og udgjorde fra 100,000 til 200,000 Rigsdaler om Aaret. I Udlandets Handelsbyer var ogsaa Bergen kjendt saa vel som nogen af Nordens øvrige Byer: „Bergen en de andere Platz in Deenemark en Norge" læste Pontoppidan paa Amsterdams Børs som Nationsmerke for Rigerne. Bergen var i hine Dage Norges vigtigste paa en Gang nationale og kosmopolitiske Brændpunkt i Landet; paa samme Tid var den det norske Handelslivs Midtpunkt, og havde den en selvstændig Forbindelse med Udlandet uafhængig af Kjøbenhavn. Inden vor Historie i forrige Aarhundrede

har derfor Bergens By en fremragende Plads, og hvad der kan karakterisere Aandslivet der, danner et vigtigt Bidrag til at karakterisere vor hele Nation paa Overgangen til den Tid, da Norges Selvstændighedsperiode atter begyndte. Undersøgelsen af de norske Forholde paa hin Tid er ogsaa af særegen Interesse, fordi vi allerede der skulde spore Selvstændighedsbevægelsen i Spire, om Friheden i 1814 hos os ikke kom mere ved Foranledning af Begivenheder udenfra, end som Frugt af indre Udvikling. Vel mangler der ikke Bidrag til Bergens Historie fra Middelalderen til Nutid, idet der findes en Række af Bergens Bys Beskrivelser med interessante Oplysninger fra Tid til Tid om, hvordan i denne Olaf Kyrres Stad Hansestædernes Indflydelse kom og svandt, og Byen vokste indtil vore Dage; men særlig er det dog Byens naturlige Forhold og dens Forretningsliv, som man i dem finder behandlet. Bidragene til Folkelivet og Aandslivet maa søges sammen fra forskjellige smaa Træk, spredte i smaa Kilder, og om nogen fremragende Mand til Belysning af baade ham og hans Samtid grupperer de sig ikke. Omend ogsaa Bergen i Historien har sine berømte Mænd, som endog en Holberg, saa er de fleste af dem dog kun løsere knyttet til den, og det er den mindste Del af deres Livs Virksomhed, der rører sig i Byen selv. Den Mand, hvis Navn er valgt til Overskrift over denne Afhandling, tilhører derimod mere udelukkende igjennem en længere Tid Bergen, og hans Livs Historie griber ind i Byens og kaster et eget Lys over dens daværende aandelige Forhold. Samtidig er denne Mands Historie i sig selv værd at betragte, og den karakteriserer i høi Grad Aandslivet hos os for hundrede Aar siden. Han er Tidens fremragende Repræsentant som Oplysningsaarhundredets Mand med Del i Europakulturens litterære Dannelse, og derhos er han i denne Dansketidens sidste Periode den selvstændige norske Nationalitets Repræsentant med den sterke Fædrelandskjærlighed, der for Størstedelen af hans Livsgjerning

binder hans tro og opofrende Arbeide i Oplysningens Tjeneste umiddelbart til hans Land og til hans Fødeby. Hans Stilling her er en Protesilaos's, vanskelig og upaaskjønnet; men han forsager Lønnen og holder ud i Arbeidet. Han er ensom i Bergen, ja vel endog i Landet, medens hans litterære Medrepræsentanter for Retningen, der paa en Gang er norsk og europæisk, bliver staaende igjen sammen i Kjøbenhavn med Forbundets Styrke og Aandens Overlegenhed. Det er den begyndende nationale Skole i Fælleslitteraturens Periode, vi har at gjøre med beggesteds, „Det norske Selskabs" Mænd i Kjøbenhavn, der i Litteraturen reiser sit Fædrelands Selvstændigheds Fane, hist i Flok og Følge, kjæmpende, som i Leg, her enlig i den norske Provinsby, stridende som Forkjæmperen i Slaget og faldende som han.

I.

Klaus Fasting er født i Bergen den 29de Oktober 1746. Hans Fader, Fredrik Fasting, siger Lyder Sagen i den Levnetsbeskrivelse, hvormed han i 1837 ledsagede sit Udvalg af Fastings Skrifter („Fastingiana") „levede som residerende Kapellan, men døde som Sogneprest til Nykirken i Bergen"; han tilføier, „han var en ligesaa udmerket religiøs og dygtig Prest som retskaffen Borger og Husfader." Farfaderen, der ogsaa hedte Klaus Fasting, havde efterhaanden været Handelsagent, Raadmand, Politimester og Borgermester i Bergen; han har efterladt sig en Beskrivelse af denne sin Fødeby, ligesom han ogsaa i Holbergs Beskrivelse af Bergen omtales i Fortalen som den, hvem han skylder mange Oplysninger, og som den, „der blandt alle Bergens Indbyggere var bedst bekjendt med Stadens Tilstand". Vor Fastings Moder var Gerhardine von Güllich, „af velhavende respektabel Slægt og en Dannekvinde som faa", siger Sagen. Om hende fortæller Nordahl Brun fra en senere Tid i sin Mindetale over Fasting: „Denne hendes enbaarne Søn var ikke nærværende i Bergen,

da hun døde; men hans kjære Billede hang i det Værelse, hvor hun stred den sidste Strid. Midt i denne, og tiltrods før deres Modstand, som pleiede den Syge, samlede hun al sin Kraft, for ud af sit Leie, kastede sig paa Knæ tæt under Billedet, og „Min Gud, min Gud!“ saa bad hun med høi Røst: „Gjør med denne min Søn, hvad du vil; kun et beder jeg døende om: Før ham paa Sandheds Vei til Salighed!“

I det kristelige Fastingske Hjem opdroges Sønnen Klaus som eneste Barn med stor Omhu af sine Forældre, og hans Undervisning blev indtil hans trettende Aar besørget dels af Forældrene selv, dels af Privatlærere. Derpaa blev han i 1759 optagen i Bergens Kathedralskoles øverste Klasse og blev sat „øverst i Klassens øverste Afdeling“. Den ikke fuldt trettenaarige Gut lagde til Optagelsesprøven op af følgende gamle Klassikere: de latinske Forfattere Sallust, Sveton, Terents, Ovid, Horats; af de græske Plutarch, Isocrat, Homer; endelig det nye Testamente i Grundsproget og af det gamle Testamentes Hebraiske de to Mosebøger. Man læste de gamle Sprog i de Dage! Fasting var et godt Hoved og synes at have gjort god Fremgang i de to Aar, han gik paa Latinskolen. I Skoleprotokollen under Rubriken „Naturgaver“ findes for det første Aar (1760) antegnet: „Stort Haab“ og for det næste: „Meget stort Haab“. Af de daværende Lærere ved Skolen kan vi merke Rektoren, Justitsraad Boalth, der af sine Elever berømmedes baade for Lærdom og Læredygtighed: „Han var sterk i Græsk, og latinske Vers strømmede fra hans Pen; han talte Græsk, Latin, Tysk, Engelsk, Fransk og Italiensk; det musikalske Akademi, Tegneskolen og det nyttige Selskab i Bergen skyldte ham især deres Tilværelse, og vidnede om hans Sans for det Skjønne og det Gode“ (Sagen). Fremdeles havde Fasting i det første Skoleaar til Lærer Rektor Boalths senere Eftermand ved Bergens Latinskole, den „i næsten alle Videnskaber“ lærde Professor Arentz.

Ikke fuldt 15 Aar gammel blev Fasting dimitteret til Kjøbenhavns Universitet og fik en meget god Eksamen Artium i Juli 1761. Han var altsaa en ung Student; men der var ogsaa de, der var yngre i hine Tider: Enevold Falsen tog Eksamen Artium i sit tiende Aar og Thomas von Westen theologisk Eksamen med Laudabilis i sit tolvte! Blandt Artianerne i Fastings Aar, 1761, var ogsaa Johan Herman Wessel fra Kristiania Latinskole.

Sit Russeaar tilbragte Fasting i Kjøbenhavn og var en vel likt Kammerat, „en vever, lystig og i god Betydning overgiven Yngling"; han havde et lyst Hoved og et varmt Hjerte. I hans ungdommelige Alder af 15 Aar havde dog allerede hans Sind Dybde og Alvor nok til at holde ham fri for mange inden Studenterverdenen herskende Udskeielser. Just i dette hans Russeaar vil en af hans nærmeste Venner pludselig have merket en alvorligere Stemning hos ham, fremkaldt ved nogle inden Samtiden i Kjøbenhavn opsigtvækkende Artikler i Sneedorfs dengang udkommende „Patriotiske Tilskuer". Allerede i Slutningen af Marts 1762 tog han Eksamen filosofikum med Laud, hvorpaa han for en Tid forlod Kjøbenhavn og drog hjem igjen til Bergen.

Som femtenaarig Student med to Eksamener kom Fasting saaledes tilbage til sine Forældre i Bergen, og han tilbragte nu fire behagelige Aar her hjemme under forskjellige Studier. Theologi skulde være hans Embedsstudium, men ogsaa nyere Sprog og de skjønne Videnskaber lagde han sig efter, ligesom han uddannede sig i Musik og blev en meget dygtig Klaverspiller.

De samme Studier fortsatte Fasting derpaa under et toaarigt Ophold i Kjøbenhavn, 1766—68, i Slutningen af hvilket han meldte sig til theologisk Eksamen (til ringeste Karakter) og erholdt den. Mere af Føielighed mod sin Faders Ønske end af egen Tilbøielighed havde han studeret Theologi, og han fortsatte ikke synderlig dette Studium senere og anvendte

ikke sin Eksamen til Ansøgning om Prestekald. Æstetik beskjæftigede han sig helst med, og et Par Oversættelser (af Evander og Alcimna) forelagde han under dette Kjøbenhavneropholds Publikum i Trykken.

Atter forlod han saa Kjøbenhavn og drog hjem til Bergen, hvor han i de følgende Par Aar delte sine Beskjæftigelser og sin Tid mellem sine Bøger, Undervisning af nogle Elever og selskabelig Underholdning. I det musikalske Selskab med Rektor Boalth i Spidsen for „30 musicerende Medlemmer" var Fasting med sin Dygtighed som Pianospiller en søgt Medhjælper ved de ugentlige Koncerter om Vinteren. For dette Selskab digtede han ogsaa smaa dramatiske Arbeider, Kantater og Sange, som den længe bagefter i Bergen yndede „Harmonisang", af hvis fire Vers første og sidste lyder saa:

Verdners Liv og Aanders Glæde,
Du, som løser Slavers Kjæde,
Alle Hjerter dig tilbede,
Himlens Yndling, Harmoni!

Søde Lyst, fortryl vort Øre!
Lad din Lyd lyksaliggjøre
Alle, som i Skjoldet føre
Venskab, Dyd og Harmoni!

Paa Kongens Fødselsdag 1770 blev et Hyrdestykke af ham, „Pans Fest", opført og lønnet med adskilligt Bifald. Den da nys begyndte Bergens Adresseavis skrev ved Stykkets Opforelse: „Poesien, Musiken, Sangene og Dekorationerne var af den Gout og den Indretning, at samme har været til Fornøielse som i Almindelighed saa især or endel anseelige gode Skjønnere, som kjendte Indretningerne paa andre Steder." — Det var den udenlandske Kunstdigtning af den franske Skole, der havde været den unge Digters Mønster. Men Fasting afbrød for længere Tid dette Bergensophold, da saavel hans Fader i 1768 var død, som to Aar derefter

ogsaa hans Moder i hans Fravær døde i Bergen. I Mai 1770 var han reist til Kjøbenhavn, og her blev han da boende i de syv følgende Aar og tog for Alvor fat paa den Virksomhed, til hvilken han havde viet sit Liv og sine Kræfter. Hans Bestemmelse var litterær Virksomhed, og vi skal da kortelig betragte Betingelserne for den og de historiske Forhold, hvorunder han i Kjøbenhavn kom til at virke.

I Aaret 1770, endnu i Adelsvældets Tid i Danmark, medens Bondestanden var fortrykt og Staten forgjældet, var de forenede Rigers Konge, Kristian den syvende, just kommet tilbage fra sin to Aars prunkende Udenlandsreise. Med ham fulgte hjem Tyskeren Struense, der saa i Løbet af to Aar steg fra Livlæge til alt formaaende Minister og i Oplysningsaarhundredets franske revolutionære Aand med samme Hurtighed foretog Reformer høit og lavt, samtidig Stridt til uindskrænket Ministerstyrelse og almindelig uindskrænket Trykkefrihed. To Aar! — Og en Hofrevolution styrter igjen det hele overende, faar den aandssvage Konge skremt til at underskrive Struenses Henrettelsesdom og Dronning Karoline Mathildes Fængsling. Det velsindede nationale, men lidet fremragende Guldbergske Ministerium fik saa Styrelsen og gjenoptog det gamle med dansk Tilsnit.

Aandslivet i Kjøbenhavn i hin Tid viste endnu den tyske Indflydelse i sin Velmagt. Efter et tyveaarigt Pensionat som Hofpoet reiste rigtignok den tyske Digter Klopstock just i 1770 tilbage til sit Fædreland, men hans litterære Herredømme i Kjøbenhavn stod fremdeles paa sit Høidepunkt. Hans Digt „Messiaden" udkom netop dengang, og Klopstock vedblev endnu længe at være Mønstermanden i Danmark. Samtidens største danske Digter Ewald havde studeret ham og i 1770 og 74 efter bedste Evne skrevet „Rolv Krage" og „Balders Død" i den høitravende Stil. Dog paaskjønnedes Forfatteren ikke synderlig; han levede i tarvelig Kostpension, mismodig, for sig selv, i Ringsted. Johan Nordahl Bruns „Zarine" i 1771 vandt

da mere Bifald hos Tidens høie Smagsdommere inden „Det skjønne Videnskabers Selskab“ eller senere „Det danske Litteraturselskab“, som den Klopstockske Skole styrede.

Men just paa denne Tid begynder ogsaa imod hin raadende Retning i det stille en kraftig Opposition at reise sig, og snart faar den et fast Midtpunkt i „Det norske Selskab“ i Kjøbenhavn. Samme Aar, som dette stiftes, i 1772, ser ogsaa Wessels „Kjærlighed uden Strømper“ Lyset og ler efterhaanden den gamle Skoles Høitravenhed ud af Scenen. Litteraturen beherskes mer og mer af den nye Skoles norske Digtere, af hvilke de fleste vel endnu længe bliver staaende med den ene Fod oppe i den ældre franske Retning, men dog efterhaanden kjæmper sig frem til en mere national nøgtern, mere enkel og mere naturlig Fremstilling, med Sky for det opstyltrede og kunstlede. Med Syttiaarene begynder just Kampen i Kjøbenhavns litterære Verden inden det danske og norske Parti at røre sig og det ivrigt nok. Der kjæmpes jo endog med Næver i Theatret i 1771 ved Opførelsen af Trønderen Bredahls Tragikomedie „Tronfølgen i Sidon“.

Under saadanne Forhold kom Fasting, 24 Aar gammel, i 1770 tilbage til Kjøbenhavn. „At arbeide for Skuepladsen var nok hans Beslutning, og hans Haab om Lykke var ikke ugrundet“, siger Nordahl Brun, der selv var i Kjøbenhavn paa den Tid. Fasting indleverede ogsaa kort efter til Theatret et vistnok allerede i Bergen paabegyndt Sørgespil „Hermione“, som dog ikke blev antaget til Opførelse. Brun giver den daværende Theaterdirektør Bredahl Skylden herfor: „En vis da levende Aand, skjønt mere Legeme end Aand“, siger han overlegent, „var den Gang Sjælen i et Selskab, som antog eller forkastede Stykker, bestemte for den danske Skueplads; denne Aand var vistnok alt for mange Grader nedenfor Fastings Aand til at være hans Arbeides retmæssige Dommer.“ Fasting lod da i 1772 sit Stykke trykke, men det hjalp ikke til nogen Opførelse, og Stykket gjorde egentlig hverken

Opsigt eller Lykke. „Hermione", en Femakts Tragedie i Alexandrinske Vers, er skrevet i den ældre franske høipoetiske Stil, der for vor Nutids Læseverden er lidet smagelig og nærmest kun kjendt af dens Parodi i Wessels „Kjærlighed uden Strømper". Til denne har da ogsaa „Hermione" været med at levere merkbare Bidrag, og med dette for Øie vil vi se nærmere paa den. Der kan fra et æstetisk Stade protesteres mod dette Synspunkt, men kun i det ligger vor Nutids Interesse for Stykket, og Vilkaarene for Betragtningen er: saaledes eller slet ikke.

Hovedpersonerne i Fastings „Hermione" efter det gammelklassiske græske Sagn er Kong Orest som Stykkets Helt med sin „fortrolige", Séide, og sin elskede, Kongedatteren Hermione, der som Stykkets Heltinde indtil Slutningen gaar for Forbryderdatteren Palmire; hendes fortrolige er Ismene og hendes tidligere Elsker Medon. Endelig er der som Stykkets onde Engel (alias „Skjæbnen") Zephire, der er forlovet med Kongens fortrolige og forelsket i Kongen selv

Orest staar i første Akt i Begreb med ifølge sin svorne Ed at skulle „dele Scepter, Rang og alt med Hermione"; men „Skjæbnen er ham vred"; han gjenkjender ikke hende i „Slavinden Palmire", som han dog, ved første Syn forelsket i, nu igjen „svær ved Jupiter, ved Lovene, Mycene — ved alt, hvad Jord og Himmel kan forene", skal blive hans. Da Séides Advarsler intet frugter, skal Zephire afværge denne formentlig vanærende Forbindelse, hun, i „hvis Hjærte — Haab, Længsel, Frygt og Hevn, nu Vellyst og nu Smerte" allerede stridende stormer, idet hun selv er betagen af hemmelig Kjærlighed til Orest. „Naturen, Lovene og alt maa staa tilside, — naar vi skal hævne os for, hvad vor Sjæl maa lide!" tænker hun for sig selv paa Forhaand, og til Orest siger hun: „Min Konge se i mig det hele Land paa Knæ!" Men Orest afviser hendes Mellemkomst. „Forgjeves Himlen selv vil raade mig derfra, — naar den vil raabe nei, saa

svarer Hjærtet ja", og til den endnu halvt sin gamle Tilbøielighed til Medon tro, og halvt af Beskedenhed ligeoverfor Kongen uvillige, Slavinde Palmire udbryder han stolt, med Forkastelse af alle Standshensyn:

„De Heltes Blod, som her i disse Aarer rinder,
Det er den rette Lov, som Kongerne forbinder.
Til andre Love er mit Hjærte altfor stort.
Jeg underskriver ei en Lov, jeg ei har gjort!"

Men da hun desuagtet forlader ham med en Udtalelse om, at hun er Medons, bryder det rigtig løs:

Min gjennemborte Sjæl ved denne Torden bæver,
En Sværm af Furier, som om mit Hjærte svæver,
Forkynder mig min Dom og taler i min Barm;
Ha, dette Helvede, er det Palmires Arm?"!

Paa den anden Side raser Zephire imod Orest i forsmaaet Kjærlighed, og da her ikke „Dyden" er lige sterk som „Kjærligheden", vil hun have Hevn og „Blod". Hun møder Medon, der i lignende Stemning, trøstesløs over sin forsvundne Palmire (Hermione), trækker Dolken og taler til Døden:

„Du, hvis medlidne Magt kan alskens Kval bortjage,
Min sidste Ven, som jeg i Verden har tilbage,
Adlyd min Haand. Madam, beklag min slette Skjæbne.
(han vil støde til, da „Madam" Zephire i det samme siger:)
„Holdt! du mod andre Stød dit Hjerte maa bevæbne!"

og nu fortæller hun om „Palmires" Forhold til Orest, saa Medon skinsyg udbryder: „Hver Draabe Blod af hendes utro Aare — skal flyde til en glad Triumf for mine Taare"! Og saa skal de dø baade Palmire og Orest og tilslut Medon selv! Efter rystende Scener, hvori Orest heldig undgaar Døden, medens Medon fængsles for Mordforsøget, og Palmire tilbyder sig selv for Medons Dolk, men rammes af den rasende Zephi=

res — kommer saa følgende Slutningsscene (uden Forkortning gjengiven):

Zephire (til Orest):

„Jeg hevnet er! din Sjæl er dømt til mine Kvaler,
Men hør og skjælv, det er mit Helvede, som taler,
Før talte Kjærlighed. den længe var min Gud,
Jeg nu af Guder ler og trodser alle Bud.
Vid, at jeg elskte dig, Barbar! og dette Hjerte
En troløs Lue til sin egen Kval ernærte,
Og for at naa det Maal, hvortil jeg sigtede,
Der ingen Pligter var, jeg jo opofrede.
At tabe Haabet om saa kjær en Haand og Trone,
Det ved du koster Had, som Blod kun kan forsone.
Det traf for denne Gang Palmire, ha, men skjælv,
Barbar! jeg skulde hævnt mig ellers paa dig selv.
Saa voldsom var min Sjæl, jeg skulde for tillige
Opofret, myrdet, brændt dig og dit hele Rige,
Og ønsket Guderne kun vare dødelig',
At jeg i deres Blod og kunde badet mig!

Seïde:

Zephire!

Phorbas (Palmires Pleiefader):
Guder, ha! og Eders Torden tøver?

Zephire:

De til min Straf ei mer end denne Arm behøver.
(Til Orest):
Skælv for min Geist, naar den forfulgt af Furier
Og fæl og stønnende i sorte Spøgelser,
Og dryppende udaf et Blod, som dig anklager,
Skal vidne til din Straf om de Fordømtes Plager.

Naar jeg — men ha! forband min Ihukommelse,
Jeg dør — min Skygge skal forskrække Helvede! (Hun trækker en Dolk frem, som hun har skjult i sin Barm og stikker sig).

Orest (til Soldaterne):
Slæb dette Udyr bort!

Söide:
O Himmel! (det tordner).

Palmire (døende, lidt før kjendt som Hermione):
Ha! jeg hører,
Det er Oraklets Dom, det nu sin Hævn fuldfører,
Min Konge! Medon! Ah, jeg dør . . . (hun dør).

Medon (heftigt):
Jeg med! (han griber efter den Dolk, som faldt fra Zephire, for at stikke sig, men bliver hindret af Söide).
Barbar!
Du gjennemborte mig, hvis Du medliden' var,
Palmire! (han løber hen og kaster sig for hendes Fødder).

Söide:
Hvilket Syn!

Orest:
Hun dør, o Gud!

Phorbos:
Ak Herre!
Min Datter!

Orest (omarmer Phorbos overmaade rørt):
Phorbos, ja min Ven! hun er ei mere.

Phorbos:

Jeg flyr, min Orken skal for evig skjule mig.

Orest:

I Guder, hvem af os er mest ulykkelig? (Tæppet falder.)

Saadan er Slutningen af Fastings „Hermione", af hvis Stil ialfald man vil have faaet et bestemt nok Indtryk ved det korte nu citerede. Men hvem mindes ikke alene heraf i mangt og meget Parodien i Wessels „Kjærlighed uden Strømper"? Medons Tale bl. a. om sit Hjerte med „en Sværm af Furier" i „dette Helvede" har sit tilsvarende i Mads's parodiske Deklamation:

„En destilleret Ild af tretten Helveder,
Og jeg ved ikke selv hvor mange Furier!
Hør Mette, hjælp mig lidt, du kan jo Emoletten,
Sig mig, hvormange er da trende Gange tretten?"

Til Tordenen i Fastings Slutningsscene passer Gretes: „Jeg ingen Lynild ser, ei hører Tordenskrald, hvordan er dette fat?"

Fremdeles er fælles det kanske end mere hos Fasting end hos Wessel parodisk anbragte „Madam!" baade her og der! Og end Slutningsscenen her og den tilsvarende hos Wessel, hvor de allesammen „stikker sig!" — Det kan være, at „Arierne" i Wessels „Kjærlighed uden Strømper" mere parodierer de lignende i Bruns „Zarine", men iøvrigt synes „Hermione" fuldt saa meget som nogen anden enkelt Tragedie at ligge til Grund for Wessels Parodi. Fastings „Hermione" blev endelig ogsaa trykt just samme Aar, som „Kjærlighed uden Strømper" blev skrevet. Der er ogsaa forøvrigt i Stykkernes Anlæg flere Ligheder. Ellers opfattede jo ikke Samtiden Wessels Parodi, ialfald udenfor Arierne, synes det, som sigtende til noget bestemt Stykke, ja, knapt nok som Parodi.

Men lige godt rammede det, og Fasting selv har kanske bagefter været enig deri. Unaturlighed i Udtryk og Overdrivelse i Lidenskabelighed er for os de væsentlige Anker mod Fastings for Resten sindrigt og med megen Sans for dramatisk Virkning byggede Stykke.

Fasting opgav Tragedien, uagtet Professor Baden i „Den kritiske Journal" havde opfordret ham til at vedblive i samme Retning som begyndt, da „Hermione" ikke havde været uden Haab. Nu skulde ogsaa ved Begyndelsen af den Guldbergske Periode fortrinsvis nationale Forfattere paaskjønnes, og Hoffets franske Theaterselskab maatte vige, medens det danske Theater blev „kongeligt" (i 1772). Fastings Arbeide for Theatret kom imidlertid for det første til at indskrænke sig til en Oversættelse og Bearbeidelse af Saurens lille Lystspil „Modens Sæder", der opførtes i 1772. For Resten skrev han litterære Smaating, især kritiske, i forskjellige Tidsskrifter, og udgav selvstændig allerede i Slutningen af 1772 et Bind originale Smaafortællinger i La Fontaines spøgende Genre. Til sit Underhold gav han Undervisning i levende Sprog og havde en liden Post som Sekretær ved Tallotteriet. Iøvrigt sluttede han sig kammeratslig til sine Landsmænd, Mændene af den norsk-nationale Opposition, og det sig alt dannende „Norske Selskab".

Som Fastings Virksomhed allerede nu har vist sig at være noget broget, og i Litteraturen har omfattet baade det tragiske, det kritiske og det komiske, saa var det samme Tilfældet med flere af Tidens mange Smaalitterater. — Just den samme Blanding af det tragiske og det komiske var ogsaa raadende i Tidens Smag. De rørende Klopstockiader var jo egentlig Tidens ædle Digtning, og det følelsesfulde, det „begrædelige" var i Mode. Den tyske Sentimentalitet kjæmper et Øieblik om Herredømmet med den franske Dannelse i Danmark. Göthes „Den unge Werthers Lidelser" var Skolens Yndlingslæsning, og den anseede Rahbek „gik altid med

Werther i Lommen." Sentimentale Elegier til Maanen var gjerne inden denne Leir Smaapoeternes første Digterverk, hvori de søgte at udaande „al Livets Kval og Smerte". Alting græd ligetil Presterne paa Prækestolen, hvis hvide Tørklæde idelig var i Bevægelse ligesom Damernes i en Tragedie, siger N. M. Petersen i sin Litteraturhistorie, og medens man i de høiere Kredse levede af Klopstockſk Orthodoxi og Voltaireſk Fritænkeri, delte den unge Genialitet sig imellem „Det norske Selskabs" Epigrammer og Ewalds Høisang. Med i begge disse, men ikke helt paa Parti med nogen af dem, staar Fasting, der, om end pathetiſk, dog aldrig blev sentimental.

Der var Stof til Satire i Tiden, og den fandt sit Sted i „Det norske Selskab". Fra en Landsmandsklub, hvor Nordmændene søgte sammen, udviklede „Det norske Selskab" sig til en litterær Forening med reformerende Indflydelse. Dagens Nyheder forhandledes og særlig de litterære Spørgsmaal, og med en træffende Vittighed fældtes tidt Dommen. Den gammelfranske Høitidelighed og den nytyske Begrædelighed blev under Latter og Løier stillet i Gabestokken, og den rammende Vittighed i en Vise eller i et Epigram inden Klubkredsen fløi Dagen efter Byen rundt som en glimrende Anekdot for Selskabskredsene, der lo af den, men ogsaa merkede sig den. I „Det norske Selskab" sad Wessel og Fasting, Brødrene Vibe og Brødrene Frimann, Meyer, Zetlitz og Nordahl Brun m. fl., og disse blev de bekjendte Ledere inden Dansketidens Fælleslitteratur for en begyndende mere selvstændig Retning, etslags særlig norsk Skole, der satte sin Ære i at være „norsk". Her er Vibes i flere Henseender karakteristiske Afskedsvidnesbyrd i Versprotokollen, da han reiste fra Kjøbenhavn og Kammeraterne i „Det norske Selskab":

„I Versprotokollen mit Minde saa skriv:
Personen er fød udi Norge,

Var saare genegen til syndefuldt Liv,
Ei heller ret fri for at borge;
Hans Stas var en Frak,
Paa andre han drak,
Hans Ros: han var fød udi Norge."

Engang imellem holdtes alvorligere Foredrag som om „Kritikens Nytte" og „Kritikens Indflydelse", men foran Formaalet at „nytte„ stod vanlig det at „fornøie". Det gik lystigt til i hint Samfund om Aftenerne ved Bollen under Sang af forud digtede Viser, især Drikkeviser, eller af Improvisationer. De vittige Hoveder skaffede den aandelige Underholdning og Løierne, medens de pengebegavede sørgede for den materielle og Drikkevarerne efter følgende anonyme Protokolvers:

„O, I Mæcener for Parnassi Sønner,
Som sætter Priser ud og dem med Bisp belønner,
I „nytter" alle mest, I gjør os alle glad,
Thi hvad er Helten vel foruden Øl og Mad."

Fritalende og lystig var den sorgløse Flok, der færdedes i det norske Selskab. Fra Fasting skriver sig Drikkevisen „Bacchi Triumf", for Resten den eneste af den Art, han har skrevet, siger han selv i en senere Tid, og han tilføier da en Undskyldning for den om ungdommelig Overgivenhed. Af dens 13 Vers hidsættes:

Kom Brødre, kom, nu vil vi til at drikke,
Lad ingen Sorg forstyrre denne Fest,
I Bacchi Navn vi Fanerne udstikke,
Den største Helt er den, som tørster mest!
— Men tys, der er Tartuff, han os bandsætter
Og maner os helt ned i Helvede.
En Bolle Bisp til denne „Seelenretter!"
Saa gaar han hjem igjen med Vægterne.
Franz Lämmelein*), en Zinsendorfianer,

*) „Det norske Selskabs" Versprotokol i Afskrift i Kristiania har: Kreuz Kreuzelein.

Som sukker for, der er ei nok af Baal,
Han drak engang, og straks han Fanden maner,
Han drak igjen og drak Spinozas Skaal.
Kort sagt, endog de største Orthodoxer,
Som blir betalt, at de skal tro til Trods,
Og alt, hvad som kan rime sig paa Okser,
Dem gjør et Glas saa godt som en af os.
— Saa brave Mænd kan Bacchus alle gjøre,
Naar vi kun vil; han sætter det til os.
Hvortil kan ei hans Troldomsmagt forføre?
Og hvo vil ei forevige hans Ros?
Kom Brødre, kom osv. som første Vers.

Karakteristiske til Sammenligning er følgende Protokolvers af Fasting og Wessel „om Afholdenhed". Fastings lyder:

„Hver Dyd er god for sig, jeg ingen vil bagtale,
Afholdenhed især jeg priser dog for alle,
Afholdenhed er god i Mad, i Drik, i Klæder,
Vel den, som nøgen gaar, ham stevner ingen Skrædder!"

Wessel paa sin Side siger:

„Afholdenhed, du vise Dyd,
Som jevn og seig, men varig Fryd
I et langvarigt Liv os lover,
Du tager vel ei ilde op,
At jeg langt heller i Galop
Ved kort, men kraftig Lyst mig fryder!"

Blandt disse lystige, tidt blot for Dagen levende Selskabsbrødre, stak Fasting ellers noget af; han var „afholden, med fin Anstand og elegant Paaklædning". Det er meget karakteristisk, at Wessel i et Lag som det ovenfor skildrede, hvor det tidt gik temmelig varmt til, fandt ham „fransk midt i Perialen." Ogsaa hævdede i Selskabets litterære Dom Fasting imellem sine egne Meninger, og han deltog ikke gjerne i Selskabsbrødrenes Spot over Ewalds Digtning, som han i

adskilligt sympathiserede med. — Fasting var en afholdt Kammerat inden „Det norske Selskab“, en elskværdig Personlighed med overlegen Aand og sjelden fin Smag og Dannelse. Han gav munter sit Ord med i Laget, og det vakte Opmerksomhed, naar det skede; Bemerkningen kom da lunt legende og uden Bram, men den gjorde sig gjældende ved træffende Vid. „Hans sprudlende Vittighed, hans Epigrammer og Sange, der prydede den saakaldte Versprotokol, hans hele elskelige Personlighed“, siger Sagen, der 30 Aar senere beundrende færdedes her, „maatte gjøre ham til en af Selskabets Yndlinger.“ Han var „et af de første Medlemmer i det norske Selskab“, siger N. M. Petersen om ham. Fastings Epigrammer var ypperlige og de blev af Samtiden ivrigt læste og citerede; de var morsomme, samtidig med at Dommen i dem gjerne var sand og retfærdig. Efter Rahbeks Autoritet har Fasting heri „ikke alene været den ypperste, men endog stundom den eneste, vi har at bramme af.“ Gravskriften over Fasting udtrykker det samme med: in epigrammate regnavit. Fuldt jevnbyrdig med Wessels staar Fastings Epigrammer. Her er nogle Prøver, samlede forresten baade blandt tidligere og senere Frembringelser; Tidsfølgen er delvis uvis, men de fleste af dem tilhører sikkert denne Tid og er tildels hentede fra Versprotokollen i „Det norske Selskab“, hvor nogle af dem vides at have havt afgjørende Virkning:

(Om Nils Krog Bredals slette Oversættelse af Ovidius Nasos Forvandlinger):

Roms, Verdens Guder, alt forvandler Nasos Pen;
Til Vederlag Nils Krog forvandler ham igjen.

(Om Vibe til Modsætning dette fine Galanteri):

Se, hvad du før ei saa, min Ven:
To slette Vers fra Vibes Pen.

(Ved en slet Skribents Grav):

Sov her i Fred til Løn, Albin,
For hver en Gang jeg over dig sov ind.

(Skribentkritik):

I Prosa, siger du, du skriver ei, Filet!
Du lyver — dine Vers kan bedst bevise det.

Hun skrev et Syngespil, han sat' Musik dertil,
Nu trættes begge om, at det ei lykkes vil.
Hun dømmer hans Musik, han dømmer Teksten slet,
Jeg dømmer: De har begge Ret.

(I Rangsporgsmaalet):

To Narre stred om Gang og Sæde,
Hver fandt sin Rang og Fortrin størst.
En Spotter hørte det. O, sagde han, med Glæde!
Jeg Trætten stille skal: Det største Nar gaar først.

(Til en uheldig Beiler):

En Cæsar kom og saa og vandt
Engang i fordums Dage;
Som han du kom og saa, Kleant —
Det tredie staar tilbage.

(Det enige Ægtepar):

Skjøndt begge vil kun et, saa trætte begge dog:
Hun altid raade vil; det samme vil han og.

(Lykkejægeri):

Klag ei, at Tossen tidt, min Ven!
Til Lykkens Spids er steget!
Vid, Lykken ligner Skaberen —
Den gjør af intet meget.

(Til en slet Prædikant):

Du præker Bod; — for Bod at gjøre
Jeg flittig hører dig — jeg kjender ingen større.

Fasting virkede, som før nævnt, ellers ogsaa i denne Tid i Kjøbenhavn som æstetisk Kritiker; han var Medredaktør, egentlig Stifter, af Tidsskriftet „Den kritiske Tilskuer", og Medarbeider i „den kritiske Journal". Hans sunde og humane Domme var her som andensteds af ikke ubetydelig Værd for Litteraturen. Hans Anmeldelser vidner om stort Skarpsyn og Lærdom, enten de berører Hjemmets eller Udlandets litterære Forhold. Han er i flere Henseender i sine Domme forud for sine Medkritikere Opfattelsen af Digtningens poetiske Værd, ligesom han er i Overensstemmelse med de bedste Forfattere inden Datidens franske og engelske Litteratur, som han omhyggelig havde studeret. Den engelske Litteratur var, ved Siden af den i historiske Kredse almindeligere kjendte og skattede franske, for Fasting „det største af alle Mønstre næst Roms og Athens", og specielt om Shakespeare siger han: „Jeg har ofte læst ham og oftest med Beundring, fordi han er saa rig paa det ægte høie, saa uefterlignelig i sine Karakterer, saa fortræffelig i de originaleste Skildringer og overalt saa besjælet af den ægte Digteraand." Tidt uden Forfattermerke, men kjendelig paa den lette, klare Stil forekommer Fastings Artikler; men ellers findes de ogsaa merkede snart med en Stjerne, snart med et enkelt eller dobbelt V, et F el. lign., idet leilighedsvise Citater har givet de sikreste traditionelle Oplysninger om Forfatteren. Stilen er ukunstlet, og Tankerne klare, og undertiden klinger Fastings Udtalelser, hvad der ellers ikke let træffes hos hans Samtid, betydelig realistiske. I nogle Vers „til Emilie" heder det:

Hin Støtte fra Florenz ei mer
I Skjønheds Strid skal Prisen vinde:
Hvad Kunsten der har gjort, det gjør Naturen her
(Den altid Læremester er)
Langt skjønnere hos dig, Veninde!

Fordringen til Naturlighed, der ligger i denne Lovprisning, er ikke blot og bart Galanteri, (den er i Verset indskudt

parenthetisk). Den ligger ogsaa til Grund for Udtalelser og Domme i Kritikerne ved flere Leiligheder. Meget selvstændig er derhos Fasting i sine æstetiske Domme, og t. Eks. paa begge Dele heder det i en Anmeldelse af ham af „Det norske Selskabs" poetiske Samlinger, efter en rosende Bemerkning om Selskabets Hensigt, „at udbrede de skjønne Videnskaber, der er at udbrede sin Nations Ære": „Alene Valget i denne Samling forekommer os for indskrænket: man har paa et Par Stykker nær alene leveret dogmatiske Poesier; Selskabet for de skjønne Videnskaber har i nogle Aar fulgt denne Plan, men deres Eksempel forbinder ingen. — Det første Stykke er Aksel Thordsøn og skjøn Valborg (af Frimann). Vore Kjæmpeviser fortjener al Opmerksomhed, og blandt dem alle var nærværende ganske vist en af de ypperste. Den har intet tabt i Hr. Frimanns Haand, og det er det største han kan ønske. At overgaa den første Mester i Plan, Styrke, Korthed, Eftertryk, i hans fortryllende Enfoldighed og altid voksende Interesse, det var at fordre endnu mere end et Mesterstykke. Og et Mesterstykke er den gamle Vise uimodsigelig, saa vist som den sande Poesi er til alle Tider den samme, saa vist som dens Form og ei dens Væsen, som alene Sproget og aldrig Tankerne er foranderlige; vi lægge til, naar disse Tanker indeholde almindelige Skjønheder, og naar disse Skjønheder er grundede, ei blot paa Hume eller Sulzer (Datidsauktoriteter), endnu mindre paa Bonmots eller Magtsprog men paa alle Hjerters Overensstemmelse, paa de ubedrageligste af alle Domme, paa de menneskelige Følelser." Det er en naturlig Følelsesretning, der her kommer til Orde, som sjelden hørtes for hundrede Aar siden. Dele af Kritikerne ere skrevne saaledes, at de kunde gaa for at være skrevne den Dag idag.

Fastings litterære Kritik var ofte afgjørende, og hans Betegnelse blev staaende og gjentagende citeret i lang Tid efter; man alte saaledes længe bagefter om „Thorninger og Lillelunder i Litteraturen", efterat Fasting havde kritiseret

ihjel deres daarlige Verker. Kritiken over Thorning begynder med at citere Montagues Ord, at „Videnskaben er i nogles Haand et Scepter, i andres en Narrekappe", og fortsætter: „desværre blandt Daarernes Tal uden Ende — som en Narrekappe i Kirkehistorien", staar Hr. Thorning, hvorpaa hans Sammenpluks-„Videnskab" harceleres og analyseres. Lidt efter anmeldes Lillelunds Verk med Indledningsordene: „Nok en Thorning!" hvorefter han tages lige grundig afdage. — Lige saa fortjenstfuld som den retfærdige Kritik, som Fasting skrev i disse for sin Tid udmerkede litterær-kritiske Tidsskrifter, var hans hyppig leverede Oversigtsartikler over den samtidige udenlandske Litteratur.

Videre i samme oven citerede Anmeldelse af „Det norske Selskabs" Skrifter anføres disse Vers af „Foraaret" af E. Colbjørnsen:

„Naar Bjælken splittet er ved Vandets vægtig' Stød,
Den fulde Kjerne knust, og Ertsen hamret blød,
Udmattet Strømmen sig i Dalens Arme hviler,
Mens over Vidiens Top Najaden sølvklar smiler —"

med denne Tilføielse: „Hvilke Vers! Hvilket Billede! O, Fædreland! o Norge!" — Det er vel Fædrelandsvennens Hjerte mer end Hoved, der kommer frem i Fastings Beundringsord; thi at „over Vidjens Top (!) Najaden (?) smiler — sølvklar (!!), det er dog vor realistiske Tid for meget, det tilhører forrige Aarhundredes Uvirkeligshedsstil og Billedforvirringssmag, hvilket dog ellers ikke behager den klarsynte Fasting. Han advarer hellere Digterne mod „fremmede Billeder, laante af en Natur, som ingen kjender", ligesom han anbefaler „Billeder af sit Fædreland, som interesserer enhver Patriot."

Som de fleste af sine Landsmænd i Kjøbenhavn var Fasting sterkt norsk national. I hans Digt „Foraaret" fra denne Tid udtaler ogsaa Fædrelandskjærligheden sig levende,

og en tydelig Hjemlængsel mod Norge kommer frem i disse Vers:

— O, mine Fædres Land! til dig min Sjæl flyr hen,
Forgjæves alle Baand dens Magt vil undertrykke,
Den drømmer glad endnu om dens forlorne Lykke,
Og ser i hver en Urt, hvert Lov kun dig igjen.
Blandt dine Klipper kun er Solen skjøn for mig;
Ved dine Strømmes Fod, i dine Graners Skygger,
Lyksalig i dit Skjød din Søn dig Templer bygger
Og elsker Vaaren blot, for den forskjønner dig. —

Videre i Foraarets Pris er Naturen i Fastings Digt kun Norges: Landet med Bjerge og evig Sne, Skog og Mark, ukjendt med Fyrsters Suk, frit og nøisomt, rigt i sin Armod, stolt ved sin egen Glans; bestandig under Billederne fra Norge priser Digtet Lyksalighed i Hjemmet.

Var det en lignende Hjemlængsel maaske, som den, der aander i Digtet ovenfor, eller hvad ellers var det, kan man tro, som derpaa pludselig i 1777 bestemte Fasting til at ville forlade Kjøbenhavn og vende tilbage igjen til Bergen? Vel havde han ingen fast Stilling opnaaet i Kjøbenhavn i Løbet af de 7 Aar, han nu havde tilbragt her, men var det saa afgjørende, og var der bedre Udsigter i Bergen? Som flere af sine litterære Landsmænd havde Fasting levet paa det usikre og med tarveligt Udkomme hidtil i Kjøbenhavn, der med al sin Tale om Ophjælpelse af Litteraturen ikke havde havt stort tilovers for dens betydeligste Mænd, hverken for Wessel eller Ewald. Litterære Smaaarbeider, hvorimellem i den sidste Tid en Oversættelse af Wielands Musarion, „denne Gratiernes Filosofi“ for hin Tid, indbragte ikke Fasting meget og heller ikke Tallotteriets Sekretærpost eller Undervisningstimerne. Fasting havde maaske heller ikke kunnet tage Hverdagslivets Trivialiteter saa let som f. Eks. Wessel, og saa opgav han det i Kjøbenhavn og drog til Bergen. Et skjæbnesvangert Skridt! og ikke rigtig fuldt forklarligt, uden

at andre Omstændigheder kommer til. Thi Fasting, der nu var i Trediveaarene, og som fra før af kjendte Bergen saa godt, hvad ventede han sig under almindelige Omstændigheder af denne By, idet han, Litteraten, foretrak den for Kjøbenhavn? Havde han forudseet, hvad der fulgte, og var dette efter hans Ønske?

II.

Hvad søgte Fasting i Bergen? I 1777 er han der og vedbliver at være der. Forandringen af Opholdsstedet forbedrede ikke hans Kaar. Det var intet Embede, som han skulde tiltræde, ingen fast Stilling, som det kan opdages, han havde for Øie; han slog sig ned i Bergen „uden at være i Vei, uden at have Udsigter" og, tilføier Sagen, der blot har Pengetrang til Forklaringsgrund, „under alle de krænkende Bekymringer, som aabenstaaende Gjæld frembringer hos en ædelt tænkende Sjæl; — han afholdt sig fra Venner for ikke at falde dem kjedsommelig." — De økonomiske Forhold giver ikke fyldestgjørende Forklaring paa Forandringen, paa at Fasting søgte fra det bevægede litterære Liv i Kjøbenhavn til Ensomheden i Bergen. Findes der Antydning til nogen anden Grund?

I Conradine Dunkers for nogle Aar siden offentliggjorte Optegnelser, under Titel „Gamle Dage", findes der en Beretning om en Kjærlighedsforstaaelse mellem Fasting og Alette Rode, hvis ulykkelige Afgjørelse maa være falden under Fastings sidste Kjøbenhavnerophold. Tidsbestemmelsen findes ikke hos Fru Dunker, men fremgaar af, at der findes et Par fortrolige Breve fra Fasting til Alettes Moder fra 1771 til 73, og at Fasting var i Kjobenhavn, da Alettes Skjæbne afgjordes. Dette bestemmer Tidspunktet for den sidstnævnte Begivenhed til Slutningen af dette Fastings sidste Kjøbenhavnerophold. I Sammendrag efter Fru Dunker, der fortæller

fra sit personlige Bekjendtskab til Moder og Datter, heder det: „Alettes Moder, Madam Rode, var Fastings onde Engel og efter hans Venners, Treschows og Reins, Formodning en af de fornemste Aarsager til hans tidlige Død. Hun var en smuk, behagelig og dannet Kone, men hendes Lidenskaber var saa voldsomme, at de grænsede til Galskab, og hendes Kiærlighed var ligesaa farlig som hendes Had. Hun hadede Fasting, fordi hun elskede ham; det er vist, hvorvel usandsynligt. Hun havde ogsaa elsket sin Mand og dog ofte forfulgt ham med oploftet Kniv. Da hun var henimod 30 Aar, blev hun Enke, og kort derefter kom Fasting tilbage til Bergen. Hendes Datter Alette var dengang 10 Aar. Fasting gav Alette Undervisning i Musik; den lille Pige var saa lærvillig og havde saa herlige Anlæg, at Fasting ikke lod det blive med Musikundervisningen, men lærte hende levende Sprog og dannede hendes Aand og Hjerte aldeles efter sit eget. Hvilken Lærer og hvilken Elev! Saaledes blev Alette 13 Aar, og Moderen saa, at hendes Planer med Fasting endnu ikke vilde lykkes hende. Nu viste hun sig fra sin voldsomme Side, og Fasting havde Hang til Satire; han skrev et Skuespil, og deri fremstillede han Madam Rodes Karakter under Figuren af en Onkel. Han tog Manuskriptet med en Aften og læste det høit for Moder og Datter. „Jeg blev saa angst, at jeg var nær ved at synke i Jorden", sagde Alette, da hun fortalte mig dette, „thi jeg kjendte min Moder ved de første Træk." Hvad Moderen følte derved, ved ingen. Fasting maatte gaa til Kjøbenhavn; men han udsatte Reisen til Konfirmationsdagen var over. Paa denne Dag, da Alette var bleven konfirmeret, sagde han hende, hvor dyrebar hun var ham, han lovede aldrig at elske eller ægte nogen anden og forlangte det gjensidige Løfte af hende. Med hvilken Glæde gav hun det! Han foreslog, de skulde give hinanden dette Løfte skriftlig, og de gav hinanden skriftligt Løfte om Troskab til Døden. Til Moderen vovede de ikke at tale. Fasting

reiste. Alette har nedskrevet sin Lidelseshistorie og givet mig den at læse. Saavidt jeg erindrer, sendte derpaa Moderen sin Søn Ulrik til Danmark og flyttede med Datteren til Drammen. I denne By forlangte en Kjøbmand Tyrholm, som nylig var bleven Enkemand, Datteren tilægte; hun var ikke saa smuk som Moderen, men blid, from og god, stille og sat for sin Alder. Moderen samtykkede. For første Gang vovede Alette at gjøre Moderen Modstand; hun sagde, at hun var Fastings Brud, at hun havde givet ham sit Løfte mundtlig og skriftlig og foreviste hans. De Scener, som nu paafulgte, er rystende; ogsaa er de kun løselig berørte i Alettes Opsats. Fastings skriftlige Løfte blev sønderrevet og brændt, Alettes Gjemmer gjennemsøgte, og hvert Brev, hver Billet, hver Bog, hvert Erindringstegn fra ham blev brændt for Alettes Øine. Derpaa blev hun indelukket i sit Værelse med Trusel om ikke at slippe ud derfra uden for at gaa til Alteret med Tyrholm. I tre Dage og Nætter, sagde Alette, laa jeg paa Gulvet eller paa Knæ foran en Stol, jeg nød Intet, jeg ventede og ønskede Døden. Da kom, ak! min Moder og gjentog sin Befaling. Jeg bad om at faa Tyrholm i Tale; jeg sagde ham, at jeg elskede Fasting, at jeg havde givet ham mit Løfte, at han havde været min Lærer og Velgjører, og at jeg umulig kunde tilhøre nogen anden. Tyrholm er en ældre god Mand, men Moderen havde bildt ham ind, at Fasting var en Uværdig, og at Tyrholm vilde gjøre en god Gjerning ved at redde mig fra Fordærvelsen. Jeg blev atter indespærret. En Nat besluttede jeg at flygte, jeg steg ud af Vinduet og rendte ud paa Landeveien, jeg vilde gaa til Kjøbenhavn og opsøge Fasting. Jeg blev snart indhentet. — Den arme Alette maatte omsider give efter. — Et Aars Tid efter kom Alette ned med en Datter; da man bragte hende Barnet, besvimede hun; hun blev saa svag, at man frygtede for hendes Liv og Forstand. Da hun læste i Aviserne om Fastings Død og Begravelse, faldt hun atter i en Sygdom. Under et kortere

Ophold i Bergen efter Mandens Død besøgte hun hver Dag Fastings Grav."

I denne Fortælling ligger der en Forklaring til Fastings senere Historie, der ellers saa vanskelig lader sig bringe i Sammenhæng med hans foregaaende. Men gjennem den kan vi ogsaa nogenledes forstaa hans forunderlige Ombytten af den litterært interesserede Hovedstad med den provinsielle Handelsby saavelsom hans Persons og hans Digtnings ensomme Alvor, der i den følgende Tid i Modsætning til den foregaaende er saa sterkt fremtrædende. Andre har en ulykkelig Kjærlighed gjort til Digtere, som Ewalds til Arendse; for Fasting var den hemmende, kanske lutrende, men ikke befrugtende. Det var ikke Tragediens Alvor, der hos ham skulde fremkaldes.

Nordahl Brun, der saalidt som Fastings Biograf Sagen har kjendt hans ulykkelige Kjærlighedshistorie, og for hvem da ogsaa kun Pengemangel paa ethvert af disse Punkter er Forklaringsgrunden, siger om den første Tid af dette hans Ophold i Bergen: „Mørk var hans Aand, og maaske nu fornemmelig blev Sæden nedlagt i Væskerne, i Blodet, eller Gud ved hvor, som siden voxte langsomt, og hvis Frugt blev en for tidlig Død." Til denne Bruns Skildring er hans Forklaringsgrund utilstrækkelig. Fastings Pengemangel kunde vel imellem være trykkende for ham, men hvordan vel i den Grad? Fasting, der var ugift og en anseet Lærer baade i Skolefag og desuden i Musik, var ikke hjælpeløs, naar han søgte Underholdning, og skulde vel neppe tage sin Død af Næringssorger. Og dog var han mistrøstig i høi Grad, hvad der ogsaa fremgaar af følgende Digt (udentvil af Fasting og fra denne Tid, erklærer den vel underrettede Sagen, uagtet Offentliggjørelsen af det i 1779 i Fastings Tidsskrift har Tilføielsen „tilsendt"):

Er Dommen fældt, skal Skjæbnen mig forfølge
Hvert Skridt jeg gaar
Og storme i min Sjæl, som Havets Bølge
Paa Vraget slaar?
Skal tidlig Alderdom paa denne Pande tegne
Dens Rynkers Spor?
Som Blomsterne i Storm indfaldne Kinder blegne
Midt i sin Flor?
Skal Flid og Ønsker da mig ei indbringe andet
End Nøgenhed?
Skal Aftenstjernen stedse se mit Ansigt vandet
Med Graad og Sved?
Skal jeg ei mer, min Gud! min første Nektar smage
Og aldrig faa
En Straale blot af den Lyksalighed tilbage,
Min Ungdom saa?

Og han slutter:

Jeg kan ei mer — min Sjæl er træt af Klager.
Red mig, min Gud! fra denne Hær af Plager!

„Saa fortvilet", siger Sagen, „kunde en Mand med Fastings Hoved og især med hans Hjerte neppe være i længere Tid" — neppe nogen Tid, kunde han have sagt, om det ikke var baade Hoved og Hjerte, der var blevet rammet. Bag disse Ord ligger en dyb Hjertesorg, ingen blot og bar ydre Forlegenhed eller Ærgrelse. Sagen fortsætter: „Vel maatte det ærgre Fasting, hvem vi have seet i den hæderligste Forbindelse med udmerkede Landsmænd og andre Hædersmænd, her i Bergen at se Dumhed kro sig i indbringende Embeder og blandt saakaldte Studerte at vorde overseet og miskjendt, eller i det ringeste ikke erkjendt for det, han var"; men heller ikke dette alene i Forbindelse med Pengeforlegenheden kunde bringe Fasting i saadan Fortvilelse. Og om Digtets dybe Mismod i denne sin Grad af Styrke er Øieblikkets Stemning, saa er det dog betegnende for mere

end Øieblikket, og derom vidner jo desuden hans hele daværende Livsforhold.

Et tidligere af Fastings Digte i „Det norske Selskabs" Versprotokol taler om uheldig Kjærlighed paa en Maade, der kan passe paa hans egen romantiske Kjærlighedshistorie med dens ulykkelige Udgang, ligesom det ogsaa peger paa den Maade, hvorpaa han tog den. Det er følgende Epigram til Johan Vibe:

„Omsonst for Hjerter at indtage,
Du arved Nasos Strengeleg,
En Dafne hører ei din Klage.
Men trøst dig: alt fra Nasos Dage
En Dafne for Apollo veg."

Litteraturen blev Fastings Brud.

„Det var i den Periode, Fasting kom til Bergen, siger Sagen videre, da Pengemænd, det vil sige Skriverkarle, tjente sig eller, om man vil, sadde sig op fra Stol til Stol i Kollegier, Magistraturer o. s. v.; det var i en Tid, da Karethbagstanden selv, som Baggesen kaldte den, var i Velten; da man saa længe stod bag paa Stormandens Kareth, til man steg ind i sin egen. Fasting kunde naturligvis ikke nedlade sig til Kryberi, kunde ei slaa ind paa nogen Snigvei. Han valgte den Vei, som Genier vælger, ved en hel anden Pen, end ved den stive Staalpen, ved den nemlig, der indvies af Gratier og beaandes af Muser, at gjøre sig og sine Talenter gjældende. Han vilde ikke søge men søges. Dette skede ikke, og hvor sjelden sker det. — Fasting blev uden Levevei, fattig som han var, men dog stedse saa ganske den han var, den samme Fasting. Atter maatte denne sjeldne Videnskabsmand nedlade sig, her passer Ordet, til at paatage sig en Informators Skikkelse." — Hovedsagelig med privat Lærerbeskjæftigelse tilbragte saa Fasting dette sit første Aar af sit Bergensophold i tilbagetrukken Stilhed. Ellers beskjæftigede

han sig med litterære Studier og opmuntrede sig med Musik.

Dette Bergen, som nu Fasting var søgt tilbage til, og i hvis forskjellige Forhold vi skal se hans Virksomhed kommer til at gribe ind, lad os kaste et Blik paa det i hin Tid, samle nogle Billeder til dets Karakteristik. De Holbergske Figurer fra halvhundrede Aar tidligere passer i det hele taget ikke længer i det ydre, men ganske godt, hvor det gjælder Aandslivet. Holberg skrev: „Lærdom og Kunster have i Bergen ikke været synderlig dyrkede; thi saasom Indbyggerne fast alle have havt deres Tanker henvendte til Handel og Kjøbmandskab, saa have de fleste Borgere fundet for godt hellere at sætte deres Børn udi den store Styrmandsskole end udi Latinskolen, saa at de fleste Disciple udi Latinskolen have bestaaet af enten Ungdom fra Landet eller fattige Byens Børn. Dog er, formedelst Handelens Aftagelse, nuomstunder temmelig stor Forandring gjort derudi, saa at man ser mange Kjøbmandssønner aarligen at dimitteres til Kjøbenhavns Universitet." Sagens Bergensbeskrivelse dernæst, som ligger omtrent halvhundrede Aar paa den anden Side igjen af den Tid, der her betegner Fastings Bergensophold, finder, at Holbergs nævnte Skildring „passer endnu temmelig vel". „Interessen for Handel og Skibsfart", tilføier han, „levner kun lidet Rum til Sands for Kunster og Videnskaber". Man kunde længe være enig i Holbergs Bemerkning: „Bergen haver ikke været det Sted, hvor lærde Folk og Filosofi kunde finde Fornøielse i at fæste deres Sæde".

Til Bergens yderligere Karakteristik, dets Livsforhold, kunde man tro at finde Bidrag i Festberetninger fra et Kongebesøg i hine Dage, da man ved et saadant gjorde sit Bedste og troppede op med, hvad man havde. Om det sidste i Tiden forud, Kristian den sjettes og hans Dronning Sofie Amalies Besøg i 1733, haves i Kjerulfs Reisedagbog endel Oplysninger, der, omend ikke af megen Interesse ved, hvad der direkte nævnes, dog ved Maaden, hvorpaa det næv-

nes, saavelsom ved, hvad der mangler Omtale, og for mangt og meget da vel ogsaa Ekſistents i Bergen, er betegnende. Ved Alverstrømmen, to Mil nordenfor Bergen, heder det, indfandt sig „24 af Bergens Bys Skippere med Anfører, klædte (i saadanne Ting er Beskrivelsen meget omhyggelig!) i hvide Damaskes Rorklæder, underforet med Couløſr de Rose Taft, sorte Fløielsbukser, perlefarvede Silkestrømper, guldgalonerede Hatte", og udbad sig at maatte ro H. M. til Bergen. Paa Havnen krydsede to Skibe og saluterede. Deres Majestæter holdt sit Indtog i Byen gjennem en paa Torvet reist Æreport, hvorfra indtil Triangelens Brygge Kongeveien var belagt med rødt Klæde gjennem „en perpetueret Allé af Laurbærblade!" (kongelige Laurbær! vel de eneste, Bergen i forrige Aarhundrede har havt at meddele; der spores ingen tilovers paa Fastings Tid). Paa Triangelen stod hollandske Urtepotter med florerende vellugtende Blomster paa Stakitverket, og yderst ude det kongelige Navneziffer med forgyldt Krone over. „Oppe paa Æreporten hørtes Vokal- og Instrumentalmusik og dertil blev sunget Vers, som havde Hensyn til Æreportens Inskriptioner." Byens Huse vare overalt illuminerede, og Skibene laa med Lygter i Vant og Raa. Den verdslige og geistlige Øvrighed samt de 8 Borgerkompanier og Hansekontorets Kompani ledsagede Kongeparret til Bergenhus Slot. Den følgende Dag „spiste det kongelige Herskab offentlig, hvorved der indfandt sig en stor Mængde for at se paa Spisningen". For Resten under Opholdets 6 Dage mønstrede H. M. Slottets Volde, Artilleriet, Livskytterne, Frikompaniet og Borgerskabet, spiste hos Stiftamtmanden, hvor Oldermændene, „de 16 Mænd, bar frem, og Skipperne bar fra Taffelet igjen" sammen med de kongelige Pager og Lakeier. „Naar det kongl. Herskab tog gjennem Byen, blev der kimet med alle Stadens Klokker, og medens Herskaberne opholdt sig der, blev af Stadens Indvaanere intet Kjøb og Salg foretaget." Stadspoeten Camstrup leverede et Digt,

og saa, — ja saa er der ikke stort mere at melde, naar det om Dragterne o. l. forbigaaes. Det var det sidste Kongebesøg i Bergen under Danskétiden. Paa Rosenborg Slot i Kjøbenhavn findes endnu en Sølvmodel af Æreporten og Torvet, hvor den var reist, ved hint Kongebesøg; Indskriften siger, at den er forfærdiget af Johannes Müller, Borger og Guldarbeider i Bergen, 1734. At Loyaliteten ikke har tabt sig senere heller, kan sees af følgende „Tanker paa 31te Marts" i Adresseavisens første Aargang. Det er i Sandhed Høisangstoner!

Velkommen store Dag! du Tvillingrigets Smykke,
Lyksalig Dronning for et evigt Jubelaar,
Du store Grundvold til det hele Nordens Lykke,
Monarkers Moder, o Lyksaligheders Vaar!
Du vækker alting op, Naturen selv af Dvale
Maa reise sig. Saa stor er din og Friederichs Magt,
At Nordens Foraar kan af slige Frugter prale,
Som Solen aldrig har i Indien frembragt.
— Lev store Konge! lev til hele Verdens Under,
Vis at din Trone er et bundløst Naadehav,
Gjør Norden til et Folk, som Mogol selv misunder
Den Gunst af Himlen, som dem slig en Konge gav!

Med disse hyperloyale Ord staar dog ikke i den bedste Forstaaelse en alvorligere historisk Begivenhed, Ekstraskatopløbet, som indtraf i Bergen 1765 (under Fastings første Studenterophold der). Politiske Forviklinger havde foranlediget Kong Fredrik den femte til kostbare Troppesamlinger (alene fra Norge 13000 Mand) nede i Holsten, hvorfor det under Statskassens mislige Stilling fandtes nødvendigt at udskrive en Kopskat, „Ekstraskatten". Denne Skat faldt meget trykkende, særlig for det norske Vestland, under samtidig indtræffende Misvækst og daarlige Fiskerier. Der blev indgivet adskillige Besværinger og enkelte Lettelser indrømmede; men Almuens Klager vedblev. Falske Rygter udbredtes om en Forordning, der

ganske hævede Skatten for Almuesmænd og mindre bemidlede. Af alt dette opstod mellem Bønderne om Bergen og deres Øvrighed et Virvar af Misforstaaelser; omsendte Sedler og Bud toges for en Indvarsling til Møde i Bergen den 18de April. En Skare tildels drukne Bønder i Fællesskab med sammenstimlende Byøbel kom da under stor Forbitrelse stormende ind i Stiftamtmandens Gaard paa Raastuealmindingen, slæbte ham mellem sig ud, mishandlede ham og rev Paryk og Klæder af ham. Forgjæves lovede Stiftamtmanden Ekstraskattens Ophævelse under personlige Undskyldninger; det foranledigede kun, at Fogden ogsaa blev hentet af den misfornøiede Skare, der endog vilde „kaste den Hund og Skjælm paa Søen". Borgermesteren vidste ikke bedre Raad end at søge opbudt Byens Prester til Fredsstiftere, og virkelig indfandt sig ogsaa en af dem. Amtmand og Foged slap imidlertid med forrevne Klæder under Løfte om Fritagelse og endog Tilbagebetaling af allerede indkrævet Ekstraskat, og enten samme Dag eller senere fik virkelig ogsaa enkelte tidligere indbetalte Penge tilbage. Bergens Forfærdelse over Opløbet var stor, og da Borgervæbningen fik samlet sig, patruljerede den derpaa uafladelig gjennem Gaderne hele den følgende Nat. Da Krudt om Aftenen bragtes op paa Fæstningen, blev der raabt fra Pøbelen: „Det skal bli til Jeres egne Panner!" Ingen Forstyrrelse indtraf dog videre, idet Bønderne snart forlod Byen. Opløbet foranledigede imidlertid vidløftige Undersøgelser, Fængslinger og Domfældelser i lang Tid bagefter. Bergens Adresseavis for Aarene efter har flere Smaanotitser om Fængsling og Forhør af Borgere og Bønder i Anledning af dette Opløb. En Knud Østensen, som havde fordret og faaet Skatten tilbagebetalt, men bagefter var dømt til atter at betale, nævnes at have udstaaet sin Straffedom, 14 Dages Fængsel paa Vand og Brød. Det falske Kongedokument henføres i Avisen for Aug. 1765 til en Knapmagersvend Lærdahl, „hvilken, da det fra en til anden er spurgt, hvor dette Skrift er kommet

fra, og tilsidst vised paa ham, foregiver det at have fundet paa Gaden". Sagen gik længe for Retterne, og en Bergensborger Lange som Hovedmand med flere blev idømt strenge Straffe. Skrækken synes endnu at have siddet i Bønderne, da Kornmangelen i Bergen 1814 foranledigede et lignende Bondeopløb, thi det gik da ikke saa vidt og stansede hurtig, da Allarmtrommen rørtes. Nogen egentlig overlagt Opstandsbevægelse havde Opløbet i 1765 ikke været, og en større Del af Skylden for det falder paa Styrelsen, baade den skattekrævende Regjering, der havde fremkaldt Misfornøielsen, og den bergenske Embedsstand, der i sin Ubehjælpelighed lod den bryde ud i disse overalt senere misbilligede Opløb.

Adresseavisen indeholder da et Fjerdingaar efter Begivenheden følgende angrende Digt fra Strilen, overskrevet „Korte Tanker om det bergenske Opløb":

Strile-Landets Zir og Ære
Er, at man Forløbelser
Angrer og vil lydig være,
Naar man ser, hvad Sandhed er.

Vær velkommen yndig Sommer,
Morket fik i Hast en Stands,
Alting i sit Es straks kommer,
Da man saa Monarkens Glands.

— — Hvis man Ønsket opfyldt nyder,
Folk ei løber mer April,
Det da Author ei fortryder,
At han er en indfødt Stril.

Trods al Anerkjendelse i smigrende Ord var den danske Styrelse i Almindelighed og særlig med Hensyn til Norge og de for Bergen fortrinsvis vigtige Handelsforhold dengang dog ikke saa berømmelsesværdig. Vel var der skeet en Del Forandringer i den gamle monopole Handelsordning; men der var endnu mere end nok af hindrende Baand og meget liden

Opmuntring fra det Offentliges Side til Foretagsomhed. — Vi vil senere se Fasting ogsaa i Berøring med saadanne rent praktiske Forhold, idet han da selv her er traadt ind i Statsembedsmændenes Kreds.

Hverken paa denne Tid eller tidligere synes ellers Embedsstanden at have staaet synderlig høit i Bergen. Efter det nys nævnte Kongebesøg havde Kristian den sjette selv udtalt som sin Dom (i Brev til Bluhme): „At det i Bergen er slet bestilt, saavel hvad det geistlige som verslige betræffer, er desto værre altfor bekjendt". Senere synes heller ikke Forholdet meget forbedret; Pontoppidans Bispevirksomhed midt i Hundredaaret var en sjelden Undtagelse. Det nævnte Bondeoplob stiller heller ikke Embedsstandens Optræden i det gunstigste Lys. Fastings egen Historie i Bergen taler i samme Retning, og det var først i hans sidste Levetid, at der til Byen med Stiftamtmand Hauch kom en hoiere Embedsmand, der berømmes for Dygtighed og Upartiskhed; Nordahl Brun beklager saaledes for Fastings Vedkommende i Bergen, at „Talenter trives ikke uden ved Siden af Talenter", idet han beskedent først med Hauchs Ankomst i Slutten af Ottiaarene antager Savnet udfyldt.

Betegnende for den Tids offentlige Liv og Retshaandhævelse vil bl. a. følgende Notitser om Fattigforholdene og Straffemetoderne være. Et offentligt Fattigvæsen med overalt tvungen særskilt Fattigskat er hos os det 19de Aarhundredes Foranstaltning, men den frivillige Fattigpleie var dengang des mer paakrævet, og Foranstaltninger med at skaffe de fattige Arbeidsfortjeneste paa den ene eller anden Maade omtales tidt i Adresseavisen baade paa Vers og i Prosa. En patriotisk Ven taler saaledes i 1765 om „5000 Rdlr. til fattige alene ved Spinding", og en anden „skaffer aarlig Arbeide for 10 fattige", men altid „stiger dette onde daglig". Bergen havde vistnok et „Armehus" endog med offentlig ordnet Understøttelse, men det forslog ikke. Tugthusophold var

sædvanlig Statens Botemiddel mod Fattigondet; Privathjælp var den væsentlige, og der samles endog private „Tugthusgaver“ ved offentlig Foranstaltning almindelig ved Kirkedørene. En Kommissionsindberetning af 1803 til Kongen siger: „Man kunde ei give de værdige Fattige saa klækkelig Understøttelse, at de ei burde tigge; man har ikke havt Arbeide at give dem uden paa et Tugthus, hvor dog kun egentlig Forbrydere burde hensættes. Forsørgelsen enten fra offentlig eller privat Godgjørenhed har været feilfuld og uregelmæssig, da man har ladet det bero med at give Penge uden at bekymre sig om de bleve anvendte til Nytte, eller om Almisserne enten burde forøges eller formindskes eller og aldeles ophøre. Opdragelse og Undervisning har manglet, da man ei har havt hensigtspassende Skoler, og fast intet har været gjort for at fremme Industrien.“ Tiggeriet havde stadig taget til. Som Straf for Løsgjængeri anvendtes da ogsaa Gabestok eller at „ombære den spanske Kappe“ i Byens Gader „Værdige Betlere“ havde en Tid forud det offentlige selv givet Vidnesbyrd til Fremvisning; men snart forbydes alt Tiggeri. I 1773 paalægger Stiftamtmanden Politimesteren offentlig at bekjendtgjøre følgende: „Saasnart noget Barn findes paa Gaderne og optages af de nu beskikkede Staaderfogder i Betleri, bliver det ikke alene ved Opbringelsen til Tugthuset der pisket, men Forældrene blive uden videre Omstændighed og foruden Anseelse hensatte paa en Times Tid i Gabestokken, medmindre de kan godtgjøre, at Barnet dem uafvidende har stjaalet sig ud af Huset, eller den yderste Hungersnød har tvunget dem dertil.“ — I Almindelighed er Straffene ogsaa overalt strenge: I Juli 1769 „blev her i Bergen en for Tyveri og Indbrud strøgen til Kagen og derefter henbragt i Slaveri paa Livstid paa Bergenhus Fæstning.“ Det er ogsaa i denne Tid, at Misdæderne før Henrettelsen undergaar forskjellige Pinsler. Her er en Dom af 5te August 1765: „Delinquent Næsheim af Waas (Vos), som havde med en Økse ihjelslagen hans Hus-

bonde — følgelig Lovens 6te Bogs 6te og Forordningerne — skal knibes med gloende Tænger først udenfor Gjerningsstedet, dernæst 3 Gange mellem det og Retterstedet, tilsidst paa Retterstedet, levende at miste den høire Haand og derpaa Hovedet, begge med Økse; at Legemet af Natmandens Folk skal lægges paa Steile, Hovedet med Haanden fæstet over Legemet, og endelig Hovedlodden til hans Majestæt Kongen forbrudt." — En anden, der skal henrettes, faar kongelig Benaadning fra „at knibes". — Tiden er kjendelig den gamle med Levninger af middelaldersk Retsstrenghed.

Først i 1806 fik Bergen sin offentlige Realskole. „Før den Tid", siger Sagens Bergensbeskrivelse, „underviste tre til fire Mænd, sjelden saakaldte studerte, hver i sin Privatskole Børnene fra de rigere Kjøbmænds- og Borgerhuse i at regne mekanisk og at skrive efter Forskrift; dette var alt, hvad der i en Tid fra fem til seks Aar lærtes. At sammensætte sine Tanker i Modersmaalet, at læse i andre Bøger end Abc, Kathekismus og Forklaring, Kundskab i Verdenshistorie eller Fædrelandets Historie, i Jordbeskrivelsen o. s. v., var noget, som aldrig tænktes paa i disse Skoler. — Almindelig gik Drengene i saadan Skole, til de bleve konfirmerede, og optoges da i Handelen af deres Fædre. Man gjorde Reiser enten til Østersøen eller Frankrige som Kargadører. Var Undervisningen tarvelig, saa var ogsaa Betalingen derefter, nemlig 4 Rd., og naar det gik høit, 6 Rd. aarlig." Om Latinskolen, der ialfald danner en Undtagelse fra ovenstaaende Dom, har vi talt lidt tidligere, under Fastings Skolegang. Om Læreanstalterne for det andet Kjøn heder det hos Sagen: „Var der i Bergen sorget slet for Drengeborns Undervisning, saa var det endnu i langt høiere Grad Tilfældet med Pigeborn. En ordentlig organiseret Undervisningsanstalt for Pigeborn fik Bergen først i Aaret 1817." — Mod Holbergs Bemerkning i Almindelighed, at Bergenserne var „Folk af liden Façons" protesterede for sin Tid vel ogsaa Fasting, hvad ydre

Dannelse angik; men trods al patriotisk Forsvarsiver, kunde han ikke andet end underskrive følgende Dom af en fremmed fra et samtidigt Bergensbesøg: „Fruentimmerne ere smukke, men have ikke megen Opdragelse."

Bergenserne i den Tid var praktiske Folk, og de satte sin Ære i at være dette og ikke andet. De var Forretningsfolk, paa Færde fra tidligt om Morgenen til sent om Aftenen, og Handelsfolk var de fleste. Ogsaa Kvinder deltog i Handelsforretningerne, stod selv i Udsalgsboden og hjalp til baade her og der. I Sildefiskeriets og Stævnens Tid, naar Nordlandsjægterne kom med sin Fisk, var Travlheden paa Bryggerne overordentlig stor. Nordfarerne byttede sine Fiskevarer med Korn-, Kolonial- og Luksusvarer til faste Kjøbmænd med gammelt Mellemregnskab indbyrdes og oftest Forskud fra Kjøbmandens Side. Direkte fik Bergenserne de indførte Varer fra Udlandet; særlig var Forbindelsen med England og Holland levende, og den merkes paa flere Omraader end paa Handelens alene. Bergens Skibsfart paa den Tid var ikke ringe, 700 Skibe ud og 700 Skibe ind opførtes der, og de, som drev Handel paa Udlandet, løb op til omkring 100 større Forretningsmænd. Sjelden hentedes Udenlandsvarer til Bergen over Kjøbenhavn, og de forholdsvis faa Bekjendtgjørelser i Avisen herom har en mere leilighedsvis og smaaforretningsagtig Karakter. Avertissementerne i denne Tid angiver for Resten kun ufuldstændig Maalestokken; thi de fleste og de største Handlende averterer ikke, men findes og søger hverandre paa Bryggerne efter gammelt Kjendskab. Forbindelsen med Østlandet var ikke synderlig stor; men med Smaaskibe var der dog imellem Leilighed til at naa Kristiania om Kysten. Af og til averteredes derhos „Expres til Kristiania" tillands for vigtigere Budskaber. Den sjeldne regjeringsmæssige Forbindelse sydover gik uregelmæssig og langsomt, og Udenlandsnyheder kom tidt til Bergen hurtigst med Skib fra England.

Til Karakteristik af Haandverkernes Forhold i hine

Dage i Bergen skal her blot mindes om, at det da var Laugsvæsenets Tid med streng Overholdelse af Laugsreglerne. Selv Tilberedelse til Salg af „Knapper og Sløifer og Baand" har sit Laugsprivilegium. Her er et Avertissement fra 1769: „Da Oldermand for Knapmagerlauget maa fornemme, at her sker stort Indgreb af Fuskere udi vores Profession —, de har solgt mange Par Knæbaand til en bekjendt Mand —, saa advares bemeldte uberettigede Kvindfolk — ligesom ogsaa Indvaanerne entholde sig fra at kjøbe — under behørig Straf efter Loven!" Samfundsgrænserne ere trukne efter Erhverv fra øverst til nederst inden Borgerklasserne. Ved Siden heraf staar Embedsklasserne, adskilte for sig, men dog ikke altid med saa stor Anseelse. Anderledes er det, naar man en Gang imellem træffer de fremmedes og adeliges Kreds, og med sperret Tryk melder Avisen den notable reisende. Overalt er der endnu Privilegier og Skranker og megen Spidsborgerlighed; det gjælder at tage alle Hensyn. Respekt for Stillingen og Rangen! Her er et godt Raad fra Sekstiaarene i Avisen, indsendt fra Landet:

Spøg ei med Gunst og Herrerang,
Vi ved, det har saa mangen Gang
De kneisend' Hov'der fældet.
Er det din Sag at træde op
Og agte Ven som ussel Krop?
Husk, hvor at N. blev hældet! —

Dette er alt saadan uforstyrreligt i Bergen paa en Tid, da i Udlandet den franske Revolution dæmrer i Aandslivet, og da hele den læsende Verden i Europa har faaet ialfald et Indtryk af noget af det nye og en Afsmag for noget af det gamle. I Bergen bekymrede ikke mange Borgere sig stort om Udlandets Forhold, uden for saa vidt de kunde have Indflydelse paa Priserne for deres Handelsvarer. Interesserne var Forretningsfolkets og ganske naturlig; Livet var Handelsliv. For-

holdsvis faa studerede Udlandets Litteratur og kom ad den Vei ind i Oplysningsaarhundredets Aandsliv. Og dog blev man i Bergen ikke helt uberørt af Udenverdenen, om det end hovedsagelig var gjennem Forretningslivet, Meddelelsen skeede, og Kundskaben var det flygtige Reisebekjendtskabs. Men det rastløse Handelsliv hindrer overalt forstenende Afstængning og bringer Bevægelse og Forandring. Bergen var med alle sine Formaliteter og alt sit gammeldagse Væsen munter og livsfrisk. Der gik det dog i Grunden ikke saa stivt til, der var ingen Pragt-Parader, ingen Hofprocessioner, knapt nok nogen Liberitjener. Der var intet storartet, intet høitideligt ved Byen, men den var rastløs virksom og borgerlig gemytlig.

Naar Dagens Forretning var tilende, søgte Bergensborgerne i hine Dage gjerne selskabelig Omgang indbyrdes paa Vertshuse, efter Tidens Mode „i Klubberne“, eller ogsaa i mindre Selskaber hos hverandre. Damerne kom dog sjelden med udenfor større Familiehøitideligheder, som Bryllupper, Barnedaab og Begravelser, hvad næsten alle fremmedes Reiseberetninger om Bergen paa den Tid med Forundring taler om. Af offentlige Fornøielser, fælles for begge Kjøn, var der hverken mange eller meget storartede. Paa den Tid „agerede“ man ikke længere i Kirkerne, hverken „hedenske Historier i Nykirken“, som i 1636, eller bibelske, som i Begyndelsen af Hundredeaaret, medens vel Kirkekoncerterne kanske endnu vedblev at gjøre Lykke. Nu var det i det fri, og helst Søndagsaftenerne om Sommeren, at Byens Indvaanere fik en tilsvarende Underholdning: „Sang og Musik i den saakaldte Hæg eller Engen bag Kathedralskolen“, hvor Koncerter foranstaltedes af denne Skoles Disciple. Ogsaa ellers gaves Koncerter af og til, men den musikalske Fasting ialfald omtaler dem ikke altid naadig. Dog gik i „Harmonisternes Selskab“, der før er nævnt, nok Musiken en Tid bedre. Fordringerne til de forskjellige Sorter Underholdning, som kunde bydes i Bergen, var i Almindelighed ikke store, og man havde da heller

ikke stort Valg. „For alle fornemme og honette Folk af begge Kjøn" bekjendtgjøres i Adresseavisen, at „om nogen bliver sindet i nærværende Sommer at fornøie sig i Have, besynderlig de, som selv ikke have nogen", da vil Hr. Dickmeyer modtage dem i sin leiede Have og beværte dem med „Kaffe, The, Vin og Aquavita". Ellers bekjendtgjør forskjellige Kunstnere, især tilreisende, forskjellige Slags Underholdning i Avisen: „Stadsmusikant Bonny agter hver Mandags og Fredags Aften fra 5—7 i hans iboende Hus at holde Koncert. — 2 Mk. Billetten." Til den samme Stadsmusikants Ros anføføres, at han paa Hs. Maj.s Fødselsdag „musicered i Kirketaarnet uden dertil at være beordred". Gjøglere og Taskenspillere optræder imellem, og i 1765 staar med en vis Værdighed blandt de sjeldnere forekommende anmeldte reisende: „Taskenspiller Johan Schneider fra Bergen til Stavanger og videre" Enkelte Bekjendtgjørelser er mindre klare: „I hendes Logis vil den bekjendte Madame Scaglia hver Aften i denne Uge vise sine Kunster, Begyndelse 5 Slæt." Noget større Koncertlokale eller nogen Theaterbygning eiede Byen dengang ikke.

Siden Bergen i Begyndelsen af Aarhundredet havde faaet sit første lille Bogtrykkeri og i 1775 endnu et, havde forskjellige periodiske Skrifter seet Dagens Lys, men rigtignok var de ikke vedblevet at leve synderlig længe. Efter et Ord af Fasting havde man paa hans Tid i Bergen „to Bogtrykkerier og intet at trykke" I 1764 havde den ved sine litterære Samlinger her fortjente Kancelliraad Meyer begyndt Udgivelsen af „Den bergenske Borgerven", der efter egen Angivelse indeholdt „adskilligt om Handelen" og udkom med et Ark hveranden Uge, men den levede ikke mere end et Aars Tid. Fra 1772, fra Pressefriheden under Struensee, spores større Liv. Dette Aar selv saa Udgivelsen af to Tidsskrifter, der dog begge kun med nogle faa Nummere og Hefter rak udover Begyndelsen. Et opvakt Hoved, Blokkedreier

Deberg, skrev det ene, „Tobaksdiskurser" kaldet, eftersom „et Aftenselskab diskourerer deri ved en Pibe Tobak adskillige Ting til Byens Bedste." Det andet var „Det bergenske Magazin", der i 3 Hefter paa 128 Sider indeholdt Bergens Privilegier samt Fortællinger i Vers og Prosa, udgivet af Fjerdelektie-Hører Middelthon. Aaret 1773 har to nye Tidsskrifter, redigerede af Theologer: en hel Aargang „Aftentanker" af Stiftsprovst Mossin og en Del No. af Bladet „Morgenposten", udgivet af Kapellan Whitte. Alle disse Forsøg havde dog ikke lang Varighed, som vi har seet. For en Litterat som Fasting skulde de ikke synderlig være Eksempler til Opbyggelse. Censuren fra det offentliges Side var dog vistnok ikke til Hinder for deres Liv, eftersom den før Struensees Tid angives saaledes indrettet, at Biskopen i Kristiania skulde have Tilsyn med disse bergenske Blade, ligesom Biskopen i Trondhjem gav Billigelse til det, som der tryktes. Efter Struensees Fald ved Indførelsen igjen af Pressetvangen nøiede Styrelsen sig for Norges Vedkommende for det første med et almindeligt Forbud mod i Tidsskrifter og Blade at afhandle Statssager polemisk og udsprede falske eller skandaløse Nyheder.

I 1765 var imidlertid Bladet „Efterretninger fra Adresse-Contoiret i Bergen i Norge", som før nævnt, begyndt at udkomme, og denne Avis vedblev at leve og har holdt sig indtil vore Dage. Bladet var „alene priviligeret", idet dets Redaktør Brose af Regjeringen havde tilkjøbt sig Eneretten til Bekjendtgjørelser inden Stiftet. Ugentlig udkom Avisen med et halvt Ark og indeholdt, foruden Bekjendtgjørelser og Dagsnotitser, indsendte Stykker om forskjellige Foranstaltninger til Byens og Landets Fremme, ligesom baade prosaiske og poetiske Bidrag efter Evne, især ved festlige Anledninger. I den første Tid leveredes der ogsaa stadig Stumper i Oversættelse fra udenlandske Bøger og Tidsskrifter, men Valget og Behandlingen ligesom ogsaa hele Bladets Redaktion forøvrigt aabenbarer ikke nogen betydelig litterær Dygtighed.

Bladet holdt sig imidlertid oppe og vandt efter dets egne Oplysninger Paaskjønnelse og Udbredelse i altid større Maalestok. Redaktøren Brose lader sig det især være meget magtpaaliggende at virke til Handelens Fremme, og med Oplysninger og gode Raad fra ham selv og fra Indsendere afhandles gamle og nye „patriotiske Erhverv", ligesom Næringsveienes Udvikling og Byens Vel i det hele skulde være Bladets Maal. Det tarvelige Udstyr og det fuldkommen uordnede Indhold med dit og dat om hverandre gjør Benyttelsen af Bladet i historisk Interesse en Del brydsom; men der findes i de faa Aargange*), Universitetsbiblioteket har i sin Besiddelse, allerede mangt og meget af adskilligt Værd til hin Tids Karakteristik. Om Bladets æstetiske Værd har allerede leilighedsvis meddelte Uddrag kanske ikke givet nogen høi Forestilling, og et nøiere Kjendskab skulde ikke forbedre det. Bladets altid mere fremtrædende Formaal var at besorge Bekjendtgjørelser. I den første Tid er der dog ogsaa adskillig andet. Der er Æredigte til Kongehuset og Mindedigte over berømte Mænd, som endog gjentagende over Erik Pontoppidan. „Til de afdøde Hr. Snedorf og Hr. Tullin", er der for 1765 et patriotisk Digt, begyndende: „I hæderværdigt Par, to Rigers delte Ære", og fortsættende i en Sammenligning med Dioskurerne:

For Castor blev igjen, naar Pollux gik i Havet;
Men I, oplyste Par, gaa sammen Dødens Sti,
Hvi kunde du Tullin ei Snedorf set begravet
Og endnu for en Tid det Marmor gaat forbi?

Her er i den gammeldagse Lærestil en Del af en Presteindberetning paa Vers om Folkeformerelsen og Fattigondet i Voss:

---

*) Blot de 6—7 første Aargange eier Kristiania Universitet fra forrige Aarh. og har her kunnet benyttes.

O, takker Herren kjære Folk, som bo paa Vossebjerge,
At han har Eders Ophold havt fra Aar til Aar i Værge,
Naar I nu se i sytten Aar tre Tusinde som fødde
Og regner femten Hundrede i samme Aar som døde,
Saa er det ved det halve Tal, hvis Tunge tier stil,
Da næsten nu det halve Tal om Brodet sporge vil.

De æstetiske Bidrag i „Adresseavisen" traadte dog stadig mere og mere i Baggrunden, Oversættelserne ophørte, og selv de økonomiske Artikler svandt bort mellem de stedse tiltagende Bekjendtgjørelser.

III.

Under disse Forhold i Bergen kom Fasting til at tilbringe Resten af sine Dage, delt mellem litterære Beskjæftigelser og senere en juridisk Embeds-Virksomhed. Omtrent et Aars Tid efter sin Ankomst besluttede han at prøve paa Udgivelsen af et Tidsskrift her og saaledes atter at træde offentlig frem for Publikum. En saadan litterær Virksomhed tiltalte ham fortrinsvis og laa ogsaa bedst for ham. Med sin mangfoldige boglige Uddannelse gjennem et nøiagtigt Studium af Udlandets Litteratur forbandt han en usædvanlig stilistisk Færdighed. Han haabede, at hans Tidsskrift paa en Gang skulde kunne virke til Nytte og Fornøielse, og det baade for ham, Udgiveren, og hans Landsmænd, Abonnenterne, dem til Oplysning og ham selv til Underholdning i dobbelt Forstand. Saa fik han da alt ordnet og sendte det første Nummer ud.

Fastings nu i 1778 udkommende skjønlitterære „Provincialblade" havde ikke egentlig nogen farlig Konkurrent i det da eneste udkommende trykte Skrift i Bergen, Adresseavisen. Men „uden Medarbeidere, med saare indskrænket Bogapparat, ganske alene, i en uvidenskabelig Afkrog" (Sagen) skulde hans Redaktion af det nye Tidsskrift foregaa. Hans egne

ydre Hjælpemidler var indskrænket til saare lidet, et endnu ubetydeligt Privatbibliothek med kun ringe Raad til at supplere det med nødvendige Bøger og Tidsskrifter, medens heller ikke Byen havde nogen større offentlig Bogsamling til hans Hjælp. Den bedste var Latinskolens Bibliothek paa vel 1000 Bind. Hans nærmeste Publikum, det Bergenske, skulde man heller ikke paa Forhaand have Grund til at anse for meget lovende for hans Blads Fremtid, optaget som det var af sine Handelsinteresser.

Under sit Kjøbenhavnerophold havde Fasting i en Kritik (skrevet over Meyers Bergenske Magazin) ytret følgende om en populær Forfatters Forhold i Almindelighed og særlig i Provinsbyen:

„Periodiske Skrifter er ingensteds mere nyttige end i Provinserne; udelukket fra al Kundskab om Hovedstadens Litteratur, lever den almindelige Mand der i en sorgløs, ofte lykkelig Ligegyldighed for alle ni Muser og læser — Priscouranter. Man kan skrive længe for et saadant Folk med Nytte, uden at skrive Mesterstykker. En Forfatter bør i denne Henseende sørge for alle Slags Læsere: Agerdyrkeren og Kjøbstadborgeren, Ølbryggeren og Poeten bør have lige Ret til hans Omsorg." — Det er Oplysningsaarhundredets Stil og Krav i Fastings Mund, ligesom de ogsaa lyder i det tilføiede Vers: „Den nytter mest, som nytter og fornøier". Fordringen til den populære Forfatter skjærpes yderlig ved at lægge Vægt paa den fuldendte Udarbeidelse i et mønsterværdigt Sprog, som Slibningen forhøier Diamantens Værd, siger han. Nu skal han fyldestgjøre disse Krav i sine „Provincialblade". I Indledningen til Bladene finder han det dog med denne Fordring vanskeligt at skrive. Han siger: „Jeg er derfor meget undselig at fremstille mig for saa mange Læsere af forskjellige Stænder og af en endnu forskjelligere Tænkemaade, som har gjort mig den Ære at tegne sig for disse Blade. Hvad skal jeg sige dem alle, som de ikke før ved bedre end jeg? Hvad skal jeg lære den kloge Landmand, den erfarne

Embedsmand, den tapre Krigsmand og den lærde Geistlige. Jeg planter aldrig Kartofler, jeg forstaar intet af Processer, endnu mindre af Krigskunsten, og jeg er kun en Kandidat i Theologien. Jeg tor slet ikke bestemme mig for at undervise. Det vil være mig nok, at jeg enten paa en ikke altfor kjedsommelig Maade fornyer Erindringen af, hvad man ved tilforn, eller at jeg til høiere Eftertanke foredrager, hvad der imod Formodning skulde indløbe, — som man ikke ved. Jeg vil regne mig lykkelig, om jeg for et Dieblik kan bringe Landmanden til at glemme et Aars Misvækst, Dommeren hans Protokoller og Handelsmanden en forhøiet eller nedsat Vekselkurs". Mere dristig ender hans Indledning imidlertid efter en spøgende Henvisning til Digternes daarlige Skjæbne i Almindelighed i Verden med at sige: „Jeg var en Daare, om jeg bekymrede mig enten for Deres Ros eller Last".

I Anledningen af det følgende Aars Provinsialblade varieres atter Tidens vanlige Ord om at nytte og fornøie, idet der tilføies: „Jeg skriver disse Blade alene; jeg skriver dem uden Bøger, uden Talenter, uden alle hermeneutiske Midler; jeg har lovet Tanker til høiere Eftertanke, og jeg haaber, jeg har holdt, hvad jeg har lovet; men man fordrer endnu mere. Man fordrer, hvad intet Die har seet og intet Dre har hørt. Man fordrer blot Originaler, og man gjør mig megen Ære. Hvad er jeg og mit Arbeide, at jeg skulde foretrække det for andres? Endnu bestaar næsten en Trediedel af Originaler Resten er historisk. Jeg lægger til, at Originaler finder ikke Sted i Historien. Enhver Historie er en Kopi. Kun Stilen og Indklædningen, Tillæg og Forkortelser tilhøre mig. Forandringer har især været nødvendig paa et Par Steder i et Hamborgerugeskrift, fordi den Hamborger-Vittighed er ikke saa klassisk som dens røgede Brystſtykker. Jeg taler intet om Poesierne i disse Blade, fordi jeg vilde de skulde tale for sig selv. — Det er lettere at skrive et Bind i Prosa end 10 gode Vers, siger en Mand, — og jeg under-

skriver. Dette er alt, hvad jeg har at sige om disse Blade. Jeg vil ønske, at det var alt, hvad der kunde siges. Jeg har hængt Skiltet ud, og det forstaar sig, at jeg vedbliver Haandverket. Jeg fortsætter dette Verk efter samme Plan."

I disse Ord har Fasting selv leveret et Slags Program for Redaktionen med Antydning af, hvad Provinsialbladene skulde indeholde. Jalt er der fire Aargange af Provinsialbladene. Ugentlig udkom Nummerne i Bergen med et halvt Ark, og Aargangen forsendtes underet med et Bind paa 52 No. for en Pris af 1 Rdlr. 32 Sk. til fjernereboende Abonnenter. De 4 Aargange udgjør altialt 4 Smaabøger, hver paa vel 400 smaa Oktavsider. Den fuldstændigste Indholdsfortegnelse, den i 4de Bind, er saadan: „1. Afhandlinger over enkelte Stykker af Moralen, Historien, Landhusholdningen, og de skjønne Videnskaber. 2. Levnetsbeskrivelser over berømte Lærde. 3. Poesier. 4. Merkværdigheder i Naturens og Konstens Rige. 5. Anmeldelser af nyttige Skrifter. 6. Uddrag af de bedste Reisebeskrivelser og Opfindelser i Konsterne. 8 Anekdoter o. s. v." Alt dette er dog saa mangesidigt og broget, at det ikke bliver let kortelig at kunne gjøre anskuelig Rede for det hele. En antydningsvis holden Karakteristik vil neppe heller være tilfredsstillende, hvor Antydningerne ikke vil kunne bygge paa et Kjendskab hos Læserne til nogen Del af Originalverket. Helst maatte Uddrag til; men da allerede et nogenlunde Udvalg findes i Sagens førnævnte Samling, skal kun her, i Forbindelse med korte Citater, Stil og Indhold søges skildret og karakteriseret; men det er ikke saa let, i den brogede Samling at gjøre Valget.

Hvad der gjennemgaaende er karakteristisk for Provinsialbladene, er deres for hin Tid ganske usædvanlige formelle Fuldkommenhed. Fastings Stil er saa let og behagelig som en af Nutidens Causeurers, og samtidig er hans Smaaartikler indholdsrige og klare. Han har forstaaet Causeriets Opgave, der efter en moderne Autoritets Forklaring bestaar i:

at tale om noget af Interesse, som var det intet, blot spillende Leg, medens den slette Skribent taler høitidelig om intet, som var det noget. Det er franske Mønstre, som har dannet Fastings Stil. Som Wessel sagde om Fasting selv, at han var „fransk midt i Perialen", kunde man om Fastings Stil sige, at den var fransk midt i Dybsindigheden. Om denne stilistiske Fuldkommenhed var det, at Samtidens bedste Skjønnere i Danmark udtrykte sig saa beundrende, at det endog i Rahbeks „Danske Tilskuer" hed om Provinsialbladene, at de var „hver skjønnende dansk periodisk Forfatters Mønster og Fortvilelse." Som saavel for Fasting som hans Skrivemaade karakteristisk hidsættes her Begyndelsen af et Stykke, betitlet „Forsvar for Kvindekjønnet":

„Juvenal, Boileau, den senere Rousseau og flere Fruentimmerspottere har skrevet saa meget til Fornærmelse for den smukkere halve Del af det menneskelige Kjøn, at det skulde ikke være af Veien, at skrive nogle Linier til dens Forsvar. Jeg vil hente dette Forsvar fra dens Indflydelse paa Nationernes Karakter, og jeg vil vise, at denne dannes for det meste ved Omgang med Fruentimmerne. Hele Verden kjender de Franskes Munterhed, deres Sang og Dans midt under Mangel og Bekymringer og deres uforstyrrede Sindsrolighed gjennem alle Optrin i Livet; man tilskriver denne Munterhed mange Aarsager, men en bestandig Omgaug med Fruentimmer har ganske vist Fortrin for dem alle. Hos andre Nationer søger hvert Kjøn alene Selskab med sine Lige, hos de Franske er intet Selskab fuldkomment uden Forening af begge Kjøn. — Alle Reisende fortæller, at man i England altfor meget indskrænker unge Mandspersoners Opdragelse til Bøger og til Omgang med deres eget Kjøn, og det synes, at man i dette Stykke, Bøgerne fraregnede, ogsaa hos os er temmelig britisk sindet. Kun hos meget faa træffer man den Elegants og Urbanitet, som deres Ligemænd i Ære og Stand paa andre Steder alene kan tilskrive Omgang med Fruen-

timmer. Man siger, at de Franske opdrager sine Sønner vekselvis i Skolerne og ved Toiletterne, og at de tillades ikke at tilbringe en eneste Dag uden Fruentimmerselskab. Englænderne opdrager deres derimod som sagt alene blandt Bøger og Rideheste, og denne forskjellige Opdragelse har naturlig forskjellige Følger; i Selskab med flere Aarsager bestemmer den ofte det hele tilkommende Livs Skjæbne og Karakter. Den gjør, at de første danser og fløiter sig gjennem dette Livs Jammerdal, naar de sidste ofte griber til Strikken for at befries derfra".

Efter nogle historiske Bemerkninger om Kvindekjønnets forskjellige Stilling til forskjellige Tider, tales der videre om det smukke Kjøns Indflydelse paa Kunsterne, bl. a. saaledes: „Kunsterne i Østerland er indesperrede ligesom Fruentimmerne. Alene for Fruentimmer sættes tusinde Hjerner og Hænder i Bevægelse i Europa, og den ene Kunst at behage avler hundrede andre; i Asien bekymrer man sig hverken om det ene eller det andet. At overvinde en Medbeiler i Europa koster Kunst, Flid og meget Overlæg, og er endnu efter alle Bestræbelser for det Meste forgjæves. At overvinde en Medbeiler i Asien koster alene Penge. Man kjøber sin Brud høiere end sin Medbeiler, og hun tilstaaes uden Betænkning den høistbydende. Denne Maade at elske paa ophæver al Konkurrents i Vittighed og Artighed, i gode Sæder og i Kunster. Dog ikke alle Fruentimmer, kun de faa, som udmerker sig mere ved deres Kjøns Dyder end deres Skrøbeligheder, har Ret til at forbedre os andre. Og da Dyden alene, uagtet al dens Skjønhed, ligesom Ædelstenen behøver Slibning for at fortrylle, saa vil Dyden fra Landsbyerne i den skjønneste Gestalt neppe omvende gamle Syndere i Kjøbstæderne, uden at den først var indøvet i alle store Byers Artighed og fine Levemaade". Denne vindes alene ved Opdragelse, siger Fasting, idet han slutter med at fremhæve Manglerne

ved „Polituren hos os", og „hvor inkompetente vore Damer i strikkede Nattrøier er til at forbedre Sæder og Kunster".

Følgende er et Uddrag af „Hr. Marullus's" Fortælling om sit Giftermaal, og er særlig betegnende for Fastings Stil og Fortællingsmaade: „Jeg var, som De ved, længe ugift, min Herre, men jeg var det af Grunde. De lærdeste Mænd, sagde jeg, har alle været Pebersvende, og i Kjærlighedens Skole uddunster Filosofien; de uforgjængeligste Skrifter er fra Munkealderen, og de ni Muser var alle Jomfruer. Jeg havde endnu flere Aarsager, min Herre! Mangel er ofte store Mænds Skjæbne; jeg var arm som en Kirkerotte, og jeg vidste ikke at ernære en Kone, uden ved mine Værker. For et Seculum eller mere skulde jeg underholdt ti Koner dermed; men alting forværres, min Herre! Jeg raadførte mig med de Gamle; længe leve de Gamle! Her fandt jeg (skal jeg sige til Lykke eller Ulykke?), at Lacedæmonienserne, efter Pollux's Beretning, have anseet den enlige Stand for en Misgjerning, at de har belagt den med Pengestraf, og at denne Straf udtrykkelig kaldtes: Bøder for den ugifte Stand. Endnu mere! Romerne, min Herre, har strengelig forbudt denne Stand i den Poppæiske Lov og Valerius Maximus — har De læst Valerius Maximus? — „Nei, min Herre." — O, De maa læse denne Mand og tillige Lipsius" osv. — Stilen her hos Fasting efterligner ypperlig Talen; man lægge Merke til Afbrydelsen med Spørgsmaalet. Fortællingen fortsætter med at fremsætte Prokopius' Vidnesbyrd for, at Ægteskabslovens Afskaffelse blev det romerske Riges Undergang: „Hvorfor, min Herre? Ikke, ved Jupiter, uden fordi Stæderne derved tabte sine Folk, og det faldt Barbarerne saa meget lettere at erobre de tomme Byer!" — „Ergo, Hr. Marullus?" — „Ergo besluttede jeg at gifte mig, min Herre! partim fordi det var Naturens Villie, partim fordi det var befalet i den Poppæiske Lov. Vilde De, at jeg skulde gjøre mig skyldig i en Brøde, som har befordret det romerske Riges

Undergang?" og saa fortsætter Hr. Marullus sin fornøielige Beskrivelse af, hvordan han fik sit Huskors.

Mere bekjendt er kanske Fastings meget behændige Forsvar for Bergenserne imod Bebreidelserne i Franskmanden Kerguelens Reisebeskrivelse; thi det ialfald satte man Pris paa i Bergen, og tog til Indtægt Velvillien i Fortolkninger som disse: (Reiseberetningens) Over hele Landet er Mandfolkene mere indtagne for et godt Maaltid end for Kjærlighedssager. — (Forsvarets) Det er at sige: vore Fastedage er ikke saa mange som i Frankrige og vore uægte Børn heller ikke!

Efter Tidernes Leilighed behandlede Provinsialbladene sine Gjenstande. Et Stykke Botanik indledes med: „Nu grønnes Skovene, og hele Naturen er skjøn. Paa denne smukke Tid skulde det altsaa ikke være upasseligt at underholde mine Læsere for et Øieblik med en Historie af nogle fremmede Planters Vandring, som nu pryde Europas Haver, og som en Ven af Plantelæren har tilsendt mig." Et andet Sted er der en Handelsopsats eller en statistisk Meddelelse, som skyldes en anden Ven, eller som, hvad der hyppigst er Tilfældet, er uddraget af et udenlandsk Tidsskrift. En Artikel om Udlandets Klubber med Opfordring til Efterligning hjemme indledes saaledes: „Vinteren med sit hvide Skjæg, svøbt i Foerværk, som Poeterne maler den, nærmer sig snart til vore Klipper, og det er Tid til at være betænkt paa at møde den med Fornøielser. Ingensteds trænger man mere dertil end her: ofte regner det; liden Omgang med Fremmede; faa Landeveie, som due, og ingen Skuespil uden de, som enhver spiller i sine Huse. Endnu har Bergen en Koncert, og man bruger den ikke; den har Baller, og man danser ikke. Hvad kan være Aarsag hertil? Klubber er det eneste, hvoraf man endnu betjener sig til at forkorte denne Tids Pinagtighed, og man gjør vel. — Ganske vist huser en og anden Klub mangen Bremenfeldt; man vinder Riger ved et Ølkrus, og Komedieskriveren faar Materie. Men Misbrug op-

hæver ikke Brug, og hvor Ormen suger Gift, drikker Bien Honning. De engelske Klubber —" og saa beskrives disse og anbefales.

Om større Frihed i det private og i det sociale Liv tales ofte. Etsteds omtales et motiveret Forslag fra det theologiske Fakultet i Gøttingen om Afskaffelse af Skuespil (Pietismens Tid og Pontoppidans Indflydelse kunde endnu sagtens gjøre sig gjældende i Bergen) og kritiseres saaledes: „Det vilde maaske ikke synes ubilligt, at det theologiske Fakultets Grunde skulde kunne undersøges, ligesom andre Menneskers, fordi de formodentlig ikke mere end andre er fritagne fra Skrøbelighed og andre Vildfarelser, som er alle Dødeliges Lod. Men saadanne Undersøgelser har til alle Tider havt betænkelige Følger. Man har gjort til et, hvad som dog virkelig ikke er et, at stride mod Fakulteter og at stride mod Troen. Man har klippet Vingerne paa enhver, der vilde flyve høiere end sædvanlig, og alting er endelig til Slutning blevet ved det gamle. Enhver tør derfor ikke andet end rose det Göttingske Fakultets priselige Responsum," og saa gjør Fasting Løier med, hvorvidt Fakultetet havde forsyndet sig dødelig, om det „i Steden for at forfatte dette Responsum havde drukket en Flaske gammel Rhinskvin eller læst i den hedenske Poet Horatius." Derpaa harcelleres dets Opfattelse, at alt, hvad der ikke hører til den yderste Nødvendighed, er Yppighed: „Overensstemmende med det theologiske Fakultets Responsum skulde det maaske være mere kristeligt aldrig at pudre Parykker mere, men at dele Melet ud til de Fattige til at bage sig Brod af, aldrig at drikke Vin" o. s. v. I Anledning af Fakultetets fordømmende Anførsel af „frække, kaade og vellystige Dekorationer", siger Fasting videre: „Dette Udtryk overgaar en almindelig menneskelig Forstand. Det er sandt, jeg har seet Zaïre spille i en Dekoration, som var bestemt til Scapins Skalkestykker, og denne Dekoration var fræk i en æstetisk Forstand; men Gud ved, at den ikke var vellystig." —

Artikelen slutter ironisk: „Lader os fordømme Skuespil, mine Brødre! og prise vor By, som aldrig har havt eller nogen Tid vil faa Skuespil! Lader os betænke, at der endog var en Tid, hvor det blev regnet for en Fordømmelse at høre tre Violer og en Bas, og lader os tro, at vor By er endnu fuld af Kristne, fordi der er slet ingen paa vore Koncerter!!!"

Vi er allerede komne ind paa en Side, som vi nærmere skal betragte, ved Provinsialbladene, deres Dristighed i Udtalelser, der vakte den bergenske Samtids Forargelse. I en (tilsendt) „Lovtale over Dumhed" heder det: „Hil være dig, ved hvis Vugge din Skytsengel sagde: vær dum! Din Vei er bestrøet med Roser, og dine tykke Fodsaaler føler ingen Torner. Din Sjæl vugges sagte i din tomme Hjerneskal: den sover stedse, og naar den vaagner, lægger den sig straks til Hvile igjen og snorker. Over dig tier Bagtalelsen, du har Ret til alt — Uskyldighed staar malt paa dine Kjæver og Fromhed i dine matte Øine. — I Troen er du uforstyrret, og Kjettere viger langt fra din Bolig. Ak, lær mig, store Mand, den store Hemmelighed! jeg længes efter Rolighed! og du kan opfylde mit Ønske. — Nu hades jeg af din hele Skare; da vil den sige: Han har bedret sig; han bliver fed; han bliver som en af os. Abdera vil fornyes igjen, og jeg tør vente at blive Raadsherre. Jeg skal gjøre alt, uden hvad der er nyttigt og klogt, og med gyldne Bogstaver skal jeg skrive paa min Dør: Alting bliver ved det Gamle".

Men Fasting agtede ikke at lade enhver Ting uforstyrret „blive ved det Gamle". Om Afskaffelse af besværlige Nytaarsønsker og Visiter i den vanlige Uendelighed, en Reform, uskyldig nok synes det, har han fra „en gammel, enfoldig Podragist" faaet tilsendt et Stykke, som han under Undskyldninger optager „uden at underskrive dets Indhold og uden Fornærmelse, som jeg haaber for de Høivelbaarne, Høiædle" osv. Her hed det bl. a.: „Min Søn paastaar, at et Koncilium afskaffede Nytaarsgaver blandt Geistligheden, saalænge

de alene bestod i Ønsker eller ubetydelige Erindringstegn, som lugtede af Hedenskabet, men at Kirken siden tillod dem, da de blev givne i rede Penge, hvilket synes mere trosteligt. Kan de ikke foreslaa at lade ønske Nytaar ved Rodemestere, ligesom man trommer det ind ved Tamburer eller (hvilket er endnu græsseligere) blæser det ud ved Stadsmusikken. Vore Tider, raaber man paa, er økonomiske; det kan vel være; man skyder ikke mere Nytaar ind fra Fæstningen for at spare paa Kongens Krudt, det er sandt. Men — skulde min Ven blive min Fiende for en Reverenz mindre om Aaret, og bør det ansees som Ulydighed mod Borgermester og Raad eller al anden geistlig og verdslig Øvrighed, om man ikke hvert Aar stormer deres Huse ned og forkorter deres Dage med Ønsker?" Slutningen af Artikelen taler om ligetil Naturlighed og kunstlede Formaliteter og stiller dristig op i Modsætningsforhold en simpel Mand med Forstand og Dannelse og „en Dosmer med alle Titler og Fraser, foragtet i Fløiel og Galoner."

Alt i de første Blade havde Fasting omtalt den da i og udenfor Frankrig snart lovpriste og snart forkjætrede Revolutionsforfatter, Voltaire, med megen Agtelse, og senere har han fremført og benyttet ham med sterk Ros for hans videnskabelige og litterære Fortjeneste. Voltaire, der oprindelig for sin Tids Frankrige var en vigtig Kilde til Kunskab i Englands Litteratur, synes paa enkelte Steder ogsaa at have været det for Fasting, der citerer ham om Baco og Newton bl. a. „For nogen Tid siden", begynder en af Provinsialbladene, „er Voltaire død, efterladende sig et Navn, der fordunkler tusinde, og en Berømmelse, som faa dødelige vil opnaa. Det er ikke længere Spørgsmaal, om Hr. Voltaire var Frankriges største Digter — derom spørger kun en Dosmer. Man spørger meget mere, om noget Tab i den lærde Verden er uopretteligere end Voltaires. Dette er Indholdet af en Tale, hvoraf man kan læse og tro saa meget, som man vil. — For meget er for meget", fortsættes der dog, og derpaa

imødegaaes da Læserens ventelige Uvillie: „Men den evige Voltaire, siger man, hvor ofte skal han spøge i Deres Blade, min Herre? Vi hader ham, vi afskyr ham. Endnu mere i Dag — paa Deres Prenumerationsdag! — Man flygter allerede skarevis, og det er ude med Dem. Gud ved, hvor De endnu kan spøge — endnu rose Voltaire!" Derpaa følger dog endnu en Del mere om den nylig afdøde, men rigtignok ikke udelukkende berømmende, idet der fremstilles, hvordan Fagmændene, inden hver sit Omraade, i Voltaires Fremstilling finder Mangler, medens de derimod i alt, som de selv ikke saa grundigt kjender, berømmer dette „Universalgeni" for baade Skarpsindighed og Alsidighed.

Fasting skrev i sine Provinsialblade, hvad han vilde skrive, og hvad han selv billigede, uden Hensyn til om Folk blev stødt bort eller vundet derved. Han afhandler etsteds meget fornøielig, hvad andre vil, han skal skrive, og hvad der bedst vilde lønne sig efter deres Mening: „De skriver for frit, min Herre", anføres en at sige. „Jeg taler ikke om Deres K for C (Kristus for Christus, hvorom mere senere), det er crimen læsæ Majestatis, og Haarene reiser sig paa mit Hoved; der er endnu mere. Har De ikke i Bladet om Montesquieu kaldt en rettroende for en Skurk?*) Ved De ikke, at der er Lys, som altid bør staa under en Skjæppe, og Sandheder, som aldrig maa siges. Der er Huse, hvor man endnu ryger for Deres Blade, og jeg forskrækkes paa Deres Vegne. Ved De intet andet at skrive om? Al Verden taler om Landhusholdning i disse Tider, gak De hen og gjør ligesaa! Skriv om Stengjerder og Faareavl, om Brislinger og Brygdefangst. Plant Træer — har De intet Raad for Tandpine? Skriv om de sorte Kunster i Stedet for om de skjønne! Læg Dem paa

*) Ordret: „Naar en Skurk, som skriver mod Montesquieu, er rettroende, og den bedste og klogeste af Mennesker er en Kjætter, hvem ønsker da ei at være det sidste?"

Troldom, den føder sin Mand. Skriv Skamskrifter, min Herre! Øvrigheden gjør altid en eller anden Indretning, skriv, at de dur ikke. Klæd dem i Dyrs Lignelse, saa kan De sige, hvad De vil. Gjør Partier, skaf Dem Stemmer! — Forstaar De intet af alt dette, saa Herren hjelpe Dem!" — Paa en saadan Maade gjør Fasting sig lystig over den Modbør, han fik, men han bøiede ikke af derfor.

Af Provinsialbladenes øvrige mangeartede Indhold skal vi ikke videre opholde os ved de rent underholdende Stykker, der tidt var Fortællinger i Oversættelse med nogen Bearbeidelse samtidig; i første Aargang leveredes saaledes lange Uddrag af Wielands „Abderiterne", indtil der pludselig stansedes formedelst „Publikums Fordring", der ønskede Originalstykker i Stedet. Snart i Anekdoter og snart i korte Redegjørelser blev Udlandets berømte Forfattere behandlede, Shakespeare, Pope og Bakon, Fenelon, Montesquieu og Voltaire, Barnewelt og Grotius, Winkelmann og Klopstock, Petrark og Ovid, Sokrates og Plato, baade gammelt og nyt, men dog hovedsagelig den franske og engelske Litteraturs nærmeste samtidige og hyppig Revolutionsforfatterne. De filosofiske og historiske Betragtninger af Gjenstande nær og fjernt fra var underholdende, paa samme Tid som Oplysningerne i dem og Synsmaaderne for dem i det hele var belærende og frigjørende. Ved Eksempler fra England og Frankrig og fra det nys frigjorte Amerika søgte Fasting at skaffe en friere Oplysning hjemme Indpas. Nordiske Begivenheder udenfor de rent historiske eller lokale omhandles derimod sjeldnere; men overalt i sin Omtale af dem viser Fasting sit varme Hjærte for Fædrelandet og dets Vel. Oprettelsen af norske Landhusholdningsselskaber begeistrer ham som god Patriot, og et Digt i Anledningen „saare mandigt og patriotisk, saare nyttigt til Vækkelse i slumrende Tider" indtages, skjønt før trykt, til Erindring paany. „Kappes kjekke Nordmænd, — Kappes Nordens Sønner! — Vaagner op til Striden, — Hisset vinker Æren"!

begynder Digtet og slutter: „Tapre Fædres Afkom — Føl den stolte Glæde, — At Du tjente Landet — Og fik Æres-kransen". Paa et andet Sted udtales stor Glæde over Frem-gangen i „den berømmelige norske Handelsstad Bergen", hvor nogne Klipper forvandles til Agre, Landeveiene gjøres taale-ligere, og særlig retskafne Patrioter opmuntrer Videnskaberne. Under disse glædelige Fremskridt anbefaler saa Fasting Oprettelsen af en Realskole i Lighed med Hamburgs, der beskrives.

I fire Aar vedblev „Provinsialbladene" at udkomme, men saa stansede de. Grunden dertil var ikke noget Forfald, eller nogen Ulyst fra Forfatterens Side, den laa hos det Publikum, for hvem Bladene var bestemte. Det vilde i Længden med Udgivelsen af „Provinsialbladene" i Bergen blive, som Fasting halvt for Spøg havde sagt, at „skrive sig til Betler-staven". Med den Tids Post kunde ikke Bladet jævnlig sendes rundt til udenbysboende; efter Anordningen kom de ugentlige Nummere først ved Aarets Udgang bindvis de fjernere boende Abonnenter i Hænde. Stor Tilslutning kunde de følgelig ikke finde udenfor Udgivelsesstedet. Og paa dette selv, i Bergen, har man allerede af det meddelte kunnet faa et Indtryk af den Modbør og Mangel paa Tilslutning og Støtte, Bladet i Virkeligheden fandt. Lyder Sagen siger herom: „Saa lidet var Provin-sialbladene agtede her i Byen, hvor man dog skulde formode de fleste Prænumeranter, at et indbundet Eksemplar af disse Blade har i Snese Aar paa Bogauktioner været en stor Sjel-denhed. De forsvandt, efterhaanden som de udkom, som Pa-pillotter og Fidibusser. Ikke nok altsaa, at de ei agtedes, men de foragtedes endog, ja man røgede og korsede sig for dem. Den arme Fasting blev forkjetret, fordi han tænkte dy-bere, sundere og friere end Mængden af Geistligheden i de Dage." Samtidig lyder Dommen fra de bedste Skjønnere i Danmark, som allerede før omtalt, meget anerkjendende. Her er et Vidnesbyrd fra Kjøbenhavns Parnas, fra Bakkehuset, som Sagen efter en senere Oplevelse meddeler:

„Fru Rahbek (Kamma R.) fortalte mig, at Rein (Jonas), sidste Gang han var i Kjøbenhavn og boede paa Bakkehuset, gjerne efter Middagsmaaltidet lagde sig hen paa Sofaen. Hun, der havde en liden, men mageløs udvalgt Bogsamling, spurgte, om han ei vilde have en Bog. Jo! — Hvilken da? — Provincialbladene! Næste Dag gjentog hun Spørgsmaalet, og han Svaret. „Men De læser jo slet ikke i Deres kjære Provincialblade!“ „Det kommer deraf, at jeg kan dem udenad“. Hun skrev da paa en Seddel „Provincialblade“ og rakte ham den siden for Spøg.“

Om Arten af den Modbør, der var medvirkende til at stanse Fastings Provinsialblade, kan man faa en Forestilling af følgende Strid, som alt i det første Aar af deres Udgivelse fremkaldtes. I et Stykke om „Orkesløshed“ havde han skrevet, at alle Menneskers Arbeidsforpligtelse i Almindelighed havde ikke selv den trættekjæreste Filosof nægtet, og om Filosofien havde han tilføiet i en Note: „Naar jeg taler om Filosofi for at spotte med den, forstaar jeg altid derved den skolastiske eller dette Bindingsverk af Kunstord og Fraser, som tjener alene til at forvirre Forstanden. Det er ganske vist alene denne Filosofi, som Apostelen fraraader, og som man desuagtet allevegne lærer, fordi enhver tror sig berettiget til at forklare Skriften, som ham behager. Det er denne Himlens og Dydens Datter, denne lyksalige Hjerters Filosofi, som Sokrates og Kristus og de faa vise efter dem har forkyndt, hvoraf Kjernen er: at gjøre det Gode, man kan, og at elske alle Mennesker som Brødre.“ — I Bergens Adresseavis læstes derpaa følgende Tilsvar, stilet til Fasting med Henvisning til ovenstaaende: „Deres Kristus med K. maa ikke være den Christus med C., som vi andre tror paa; thi ellers kunde jeg ikke undskylde Dem, naar De skriver: Som Sokrates og Kristus og de faa Vise efter dem osv. Vor Christus og Sokrates er ikke at nævne paa en Dag, naar man endog var en Smule mere kristelig end De, saa at man satte

Kristus først. Troede De, at jeg kjendte Alexander Magnus, om jeg skrev: Som Corporal A. og Alexander Magnus ... Deres Kristus maa være en Filosof og maaske en, som bør staa bagenfor Sokrates. Jeg kan desuden se af det Udtog, De giver af Deres Filosofi, at det ikke er vores Christus, som De mener; thi Kjærnen af hans Lærdom er ikke at gjøre blot, hvad godt man kan, men hvad godt man bør. Vilde De lyde mit Raad, skulde De aldrig nævne Christus og hans Rige." — I næstfølgende No. af Adresseavisen svarede Fasting, og man mærker Alvoret i den korte knappe Stil, der her intetsteds er legende: „Den Kristus, som jeg har talt om, er den samme, som forbyder al Trætte og Uret, og den samme, hvortil enhver Kristen i den anden Artikel bekjender sig. Kristus og Sokrates staar tilsammen, ligesom alle Lærere og Kristus staar tilsammen, i enhver Historie, enhver i den Orden, hvori de har levet. Sokrates staar foran Kristus, fordi han lærte længe i Athen, førend Kristus i Templet. Bibelen har ingen Rangforordning. Jeg nævner begge paa en Dag, fordi Skriften nævner endog Kristus og Belial i en Linie. Kristus lærer at gjøre det gode, man kan; dette ophæver ei at gjøre det gode, man bør. Kristus har opfyldt Loven; denne er de Kristnes Retfærdighed. For at svare til alt, skriver jeg Kristus uden Ch. ligesom de bedste nye Skribenter i det Danske og Tyske. Jeg skriver dette til Oplysning for dem, som behøver det, og fordi den, som tier, samtykker." — Man maa ikke tro, at denne Redegjørelse var tilstrækkelig til at stilne Striden. Ugen efter læstes atter i Adresseavisen en lang Imødegaaelse, hvorpaa imidlertid Fasting ikke svarede. I Tilslutning til dette Angreb vil Sagen forstaa disse Ord af „Provinsialbladene" i Virkeligheden som „ikke saa ganske Ironi:" „Der er Folk, som for de boglige Kunsters Ære stifte Sammenrottelse for at fravende Dem Kjøbere og samle Subskribenter paa Deres Undergang, ligesom andre til Deres Fordel." Modstanden kom dog ikke igjen offentlig frem i

Avisen, uagtet Fasting senere i sine Provinsialblade tidt talte dristige Ord; men den virkede alligevel i Stilhed kraftig nok mod ham. Den hemmelige og feige Modstand gik da til Slutning af med Seiren og kunde triumfere, da Provinsialbladene maatte stanse; men lige saa meget som dette kunde skyldes en religiøs Forfølgelsesiver, skyldtes det vistnok en almindelig Interesseløshed i Bergen for enhver Aandsretning i Litteraturen. Det var Handelspublikumets Forretningsaand, der ikke bekymrede sig om hverken Fastings Virksomhed i deres Midte eller i det hele synderlig om litterære Gjenstande, der gjorde Udslaget, og som lod Aargangen for 1781 af hans Tidsskrift blive den sidste.

IV.

Efter Provinsialbladenes Stansning var Fasting i de Par følgende Aar igjen uden offentlig litterær Beskjeftigelse og hovedsagelig henvist til sin private Lærervirksomhed som Næringsvei. Han søgte vel ikke som theologisk Kandidat nogen geistlig Post, hvad der, efter det før nævnte om det ufrivillige i dette hans Studium til Eksamen ligesom efter hans hele Aandsretning, var forklarligt nok, og nogen anden Slags Embeder fik han ikke. Intet tilbødes ham heller af nogen, saavidt man kan se, og Fasting havde selv aldrig forstaaet sig paa den Kunst til at komme frem i Verden, der bestaar i at bukke. Aandsoverlegenheden skattede han selv overalt saa høit, at han ikke respekterede Standens og Stillingens over den. Beskyttelse søgte han ikke ved Kryberi, og i hine Tider var dog saa tidt Embedsbefordringerne i væsentlig Grad Gunstbevisninger, medens Had og Forfølgelse ofte var, forat bruge Fastings eget Udtryk, „Appanage til Talenter", hvor Smigeren ikke forsonede med dem. Man huske de tidligere nævnte Ytringer af Sagen om „Karethbagstanden", som kan suppleres med

følgende: „I de civile Embedsstillinger saaes i den Tid ikke ikke saa meget paa Examina; man blev Foged, Amtmand m. m. uden dem. Og nu de indbringende Toldinspektorater og Kasserer-Embeder, hvortil ingen Examina behøvedes, og hvortil endog førnævnte Pennemænd (Skriverkarle hos høiere Embedsmænd) i de Dage fandtes værdige — besynderligt, at ikke Fasting meldte sig til et af disse, ja at man ei fra høiere Sted gav ham Vink om at melde sig."

Jo, Fasting havde søgt og meldt sig; men det havde ikke nyttet; derom vidner følgende Ansøgning fra 1782, funden i det norske Rigsarkiv: „Til Kongen! Jeg ansøger D. kongl. M. allerunderdanigst om den vakante Oberfiskerveiertjeneste i Bergen. Mine Grunde hertil er følgende: I min Alder af 36 Aar er jeg en gammel Student, allerede paa 22de Aar, af hvilke jeg har anvendt 10 Aar ved Universitetet og erholdt 3 offentlige Eksaminer med Berømmelse, ligesom jeg i mange Aar har gjort mig bekjendt ved offentlige Skrifter i forskjellige Videnskaber. Jeg har tillige i Aarene 1771 og 72 tjent uden Gage i D. kongl. M.s Rentekammer i Arkivet og saavel der som ved alle Leiligheder givet Prøve paa min Bekvemhed og ustraffelige Vandel. Uagtet dette og efter utallige underdanigste Ansøgninger har det endnu ikke behaget D. M. at overdrage mig allerringeste Levebrød. Den Allerhøieste bevæge derfor D. M. til at bønhøre mig allernaadigst ved nærværende Leilighed, paa det at ogsaa jeg engang kan tælles blandt D. M.s lykkelige Undersaatter og ikke mere forskydes med alle andre. Bergen 29de Juni 1782. Allerunderdanigst Claus Fridrik Fasting, Cand. S. S. ministerii." — Bedre Lykke end de tidligere havde dog ikke denne Ansøgning om „Oberfiskerveiertjenesten", og Unaaden syntes at vedvare og Stillingen ikke at ville forbedre sig.

Endelig i 1783 blev Fasting dog benaadet med en dobbelt Paaskjønnelse. Han blev for det første i Mai udnævnt til „Medlem af det kongl. norske Videnskabernes Selskab" i

Trondhjem. Det tager sig jo ud, men i Virkeligheden maa man sige, at Æren ved Fastings Optagelse i Videnskabsselskabet paa den Tid egentlig var mere paa Selskabets Side end paa Fastings. — For det andet blev han i August udnævnt til „Viceformand i Bergens Magistratur", men uden Gage. Den anden Paaskjønnelse var omtrent Magen til den første; thi dette Embede uden Løn var i alle Fald for Fasting af lidet Værd. Det var ikke en Embedstitel, han trængte, i sin „Kummer for at leve". I et Privatbrev, som Sagen meddeler, siger Fasting selv om sine Forhold i denne Tid: „Svir og Selskaber er her nok af (F. var fremdeles tilbageholden og „kræsen paa Omgang"), men ingen Penge. Jeg tror jeg kapitulerer, det er at sige, gjør mine Klenodier i Penge, gir min Pige og min Hund Løbepas og reiser af Landet. I en Krig mod Tyrken tror jeg, jeg vilde gjøre Under, saa længe han vilde staa stille! Overalt vilde endog en Tambur med Gage være bedre end en Raadmand uden Gage; thi det sidste er aldeles impertinent, exekrabelt" osv. De to nævnte Paaskjønnelser havde nu Fasting i sit 37te Aar opnaaet; men det var først fire Aar senere, i 1787, at han ogsaa fik Gage til Embedstitelen og blev „virkelig Raadmand".

Fasting var altsaa, som Statens Embedsmand, kommen op i et offentligt Raadmandsembede i Bergen, og han tog med Alvor fat paa Posten og dens juridiske Forretninger, der egentlig ikke kunde ligge synderligt for ham med hans Tilbøielighed til litterære Sysler. Med rosværdig Iver og samvittighedsfuld Nidkjærhed udførte han sine Embedsforretninger og granskede forekommende Sager og Kriminalakter med lige stor Omhu, som han med ubestikkelig Retfærdighed som Raadmand søgte at fælde Dommen mellem de stridende. Det er karakteristisk for ham ogsaa i denne hans Virksomhed, at han ikke vilde bøie sig for nogen Slags ydre Myndighed, hverken for Penge- eller Standsaristokratiet. „I Tilfælde, hvor en Sag paa begge Sider ikke var ham tilfulde bekjendt",

siger hans da samtidige Medembedsmand i Bergen, Nordal Brun, „greb han til sin yndede Grundsætning, som dog taaler sine Undtagelser, denne nemlig: at altid tage den svageres Parti mod den sterkere. Den modsatte Fremgangsmaade er vistnok tryggere og betaler sig i Almindelighed bedre." Det var Ridderlighed i god Forstand, Fasting heri udviste, en Ridderlighed, der tilhører Aandens Adel, og som udspringer af Mod og Retfærdighedsfølelse.

Om Fastings Embedsvirksomhed siger Lyder Sagen: „Jeg har havt til Gjennemlæsning de drøie og sterke Politiretsprotokoller fra 1783 til 1791, da Fasting var Raadmand og Politiaktor, og læst og atter læst med stor Interesse hans herlige Indlæg, ikke saa meget formedelst den Vittighed og det Lune, hvormed han krydrer disse tørre Anretninger — man ved iøvrigt, at det i hine Dage endog for Skrankerne var i høieste Mode at citere Steder af „Peder Paars" og „Kjærlighed uden Strømper" — nei, hvad jeg mener, er den Tilfredsstillelse, man føler just ved at se ham tage, og det naturligvis med al Ret og Billighed, de svageres Parti mod de sterkere. Naar man ser, hvordan han antager sig det mishandlede Tjenestetyendes Sag mod barbarisk Behandling af en opbragt Husbond eller Madmoder; hvorledes han ved at fange den gamle listige Rænkesmed eller Rabulist; hvorledes han tugter den dumdristige, kjephøie Skurk, der var bleven gammel i Synden; hvorledes han værger for den stakkels bortløbne Tjenestepige og redder hende fra en lumpen Husbonds Forførelse; hvorledes han søger at jevne ubetydelige Politiforseelser, som Betjentene opsnusede for Profittens Skyld; hvorledes han psykologisk og menneskekjærlig gjennemgaar Aarsagerne til den beklagelsesværdige Ægtefælles Feiltrin eller Brøde og søger at formilde Straffen; hvorledes han unddrager den arme uskyldige Læredreng Mesterens videre umenneskelige Tugtelse; hvorledes han søger at redde mangen Yngling og Pige, for et eneste letsindigt Feiltrins Skyld, fra Tugthus-

straf og derved maaske for at miste Ære og med den alt for bestandig; — naar man paa den anden Side ser ham uden Persons Anseelse mod Fornemheds eller Guldets Panser streng og djærv at føre Themis Sværd: sandelig, da maa man hædre Manden i hans Grav og bekjende, at alt dette er ægte Perler i hans Hæderskrans."

Det kunde være overflødigt at anføre Citater efter ovenstaaende Dom af Sagen. Her blot et Par! Om de mangen Gang fordærvelige Privilegier i hin Tid kom Fasting til at udtale sig; det gjaldt en Politisag, hvor et Indkjøb af 2000 Alen hjemmevævet Vadmel fra Stavanger Amts Landdistrikt paastodes af Politiets interesserede at skulle beslaglægges som kjøbt af en bergensk Handlende mod Stavangers Handelsprivilegium: „Lad Stavanger og dens Øvrighed trækkes om den Sag", siger han, afvisende den paastaaede Retsgyldighed af Handelsprivilegiets Udvidelse til at gjælde nærværende Tilfælde, „her er den en blot Chikane uden Ret, uden Skin endog deraf; et Foster af Handelsaand fra alle Sider — et Udtryk, som jeg ei behøver at forklare —. Ve det Land, hvor denne opsluger al Billigheds, Menneskeligheds og endog den strengeste Retfærdigheds Pligter! Ve de Privilegier, der skulle ophæve disse!" — Ved en anden Anledning, hvor en Fiskeforretning med bedærvet Vare var ekspederet af en meget indflydelsesrig Bergenserkjøbmand, hævdede Fasting i en langvarig og møisommelig Strid Retten. Han forsvarede sin Klient med Held. „Jeg har sagt, at Øvrigheden bør straffe al uredelig Behandling, og man har ikke et Ord at sige; hvorfor skriger man da?" Men ogsaa til Forsvar for sin egen Person mod Beskyldninger og Grovheder nødtes han: „Hvad derefter den Glæde angaar, som man behager at tillægge mig over min Andel i Boderne, appellerer jeg til enhver, som kjender min Karakter og Tænkemaade, og som ved, at jeg ingen Handel driver med Pligter; maatte enhver i lige Tilfælde kunne sige det selvsamme! dette Ønske staar ikke omsonst. —

Hvad tilsidst de i Indlægget allevegne anbragte Grovheder angaar, da vogter jeg mig vel for at gjengjælde dem al pari. Engang for alle har jeg besluttet aldrig at retournere slige Sager, hverken over slette Skribenter eller slet Rundfisk. Kjøbm. N. N. er en rig Mand, som kan betale flere Grovheder, end jeg kan besvare. Endnu mindre forbinder jeg mig til at svare paa, hvad N. N. skriver; thi han forstaar mig ikke, og jeg ikke ham, og dette Sprog kan ingen Notarius fortolke. Overalt i Livet er Strid, og en offentlig Betjent kan ansees for det samme som en beleiret Stad; man skyder Skrot og Kugler, Bomber og Granater efter ham, og han staar endnu, naar han er en retskaffen Mand, som Elliot i Gibraltar, hædret af sine Skrammer, uovervindelig af Plager og ubestikkelig af Guldet og tilsidst engang lønnet efter Fortjeneste. Med denne Trøst vandrer jeg uforskrækket og ved, at enhver har at stride med Synden, Kjødet og Djævelen, saa længe han bor i disse Pauluner; denne Trøst anvender jeg her, og dette er mit Svar og mit Forsvar." — Ordene er karakteristiske fra først til sidst. Der var Alvor i Smaakrigen, som denne lavt stillede Embedsmand i Bergen redelig og høihjærtet førte mod Rigdoms eller Høiheds Forurettelser af de svage. Delvis mod selve Politimyndigheden slutter han endog et Indlæg „med denne Troesbekjendelse", som han anbefaler til Efterligning for Embedsbrødrene, til Forsvar for den Undertrykte: „at sige med Luther til hver myndig Herre: Hør mig du Pave, jeg være vil — Din Pestilens, mens jeg er til." Fasting er Friheds- og Ligheds-Mand; han har i sine Skrifter mer end en Gang nævnt Revolutionens Ord „Menneskerettigheder", og han mer end blot hylder dem; han stræber at gjennemføre dem i Livet.

Fastings Virksomhed i Bergen var gaaet over til at være en juridisk Embedsmands, og hans Raadmandsforretninger optog i denne sidste Periode af hans Liv den største Del af hans Tid. Dog glemte han ikke de skjønne Videnskaber, og

han vedblev stedse, om end mere leilighedsvis i den senere Tid, at give sine Bidrag til Datidens Litteratur. Hans Lyst og hans Evner drog ham bestandig til Litteraturen, og kun tvungen opgav han den for andet.

Seks Aar efter Provinsialbladenes Ophør havde saaledes Fasting et originalt Skuespil at byde Publikum. „Aktierne eller de Rige", Lystspil i 5 Akter, blev i 1788 indleveret til Kjøbenhavns Theater, hvor det ogsaa blev opført, men rigtignok uden at gjøre stor Lykke. I en samtidig Anmeldelse af Professor Tode hed det: „Aktierne" — af en ubenævnt (som dog skal være Hr. Fasting, en af vore heldigste Digtere i andre Fag) tviler man om at faa anden Gang at se paa Theatret. — At en Komedie blev skrevet om Aktiehandelen, denne omgaaende og ødelæggende Syge, ønskede mange i Sygdommens Høide. Var Hr. Fasting da kommen frem med sit Stykke, saa havde det gjort Lykke og stiftet Nytte. Det havde da været Dagens Komedie. Nu har Sygdommen udraset — dette er Hovedaarsagen, hvorfor man ikke har seet det med almindelig Fornøielse." Mulig havde „Aktierne" kunnet gjøre Lykke før som Leilighedsstykke; men ellers er vistnok denne Fastings Komedie af mindre Værd endog end hans tidligere Tragedie „Hermione". For den ingenlunde klare eller meget naturlige Handling i Stykket er nogen Redegjørelse neppe mere af Interesse; svagt i sin Begrundelse af det enkelte som det hele er endelig dette „Lystspil" temmelig lidet lystigt. Til en god Komedie skal der mere end Vittighed, men selv denne, til hvilken ellers Fasting havde vist, at han eiede Evne, manglede i denne hans Komedie. Han har ikke lagt an paa Lystighed i den, og hans personlige Omstændigheder forklarer, at Vittigheden ikke paa denne Tid var hans Tilboielighed, saa han med Sans for det komiske dog ikke fik udstyret sit Skuespil med Komik.

I det hele taget er i Dramaet som i den høiere Digtning Fasting ulige mindre heldig end i Prosaen. Der er en merkelig

orskjel overalt inden begge Arter i formfuldendt, klar og sand Fremstilling. Tidsforskjellen mellem nu og da har sagtens stor Indflydelse paa Dommen, saa det smagløse og urimelige i de forstnævnte Verker nu fremtræder mere afgjørende; men det var ogsaa Samtidens Dom, at Fastings kritiske Evne og stilistiske Overlegenhed kun ret fandt sit fuldkomne Udtryk i Prosaens og i Epigrammets Forstandsdigtning.

Ved forskjellige Leiligheder skrev Fasting Digte, hvoraf nogle tidligere er omhandlede og her nogle andre skal berøres. „Ganske vist", havde han selv skrevet om sine Leiligheds-vers, „er det almindelige Slags deraf mindre at berømme, men at et Vers, som skrives ved en Leilighed, alene derfor skulde være slettere end et Vers uden Leilighed, kan jeg ikke indse. Tout genre est bon, hors l'ennuyant«. Her er et Par Vers af et lunefuldt Digt af ham „ved Veimester Meldahls Bortreise til Molde":

Fra Bergen reiste den rare Mand,
Han var Veimester
Og det, som bedst er,
Var endnu mere af Dyd end Stand.

Vel var hans Krop ei af Filigran;
Men at han spiste,
Hos mig, beviste,
At ogsaa nøisom han være kan.

Desmer antændtes den ædle Mand
I kyske Luer
For unge Fruer,
Dog vel at merke alt med Forstand.

Men fremfor alle bemeldte Mand
Dog for Fru Walter
Har stemt sit Psalter,
Saa høit en Psalter vel stemmes kan.

Saa kjæk og trofast som Ven og Mand
    Den brave Trønder
    Som Knøsk og Tønder
Tillige brændte for Fødeland.

Fra Bergen reiste den rare Mand,
    Gid milde Vinde
    Ham nu gelinde
Ledsage hen til hans Kanaan!

I et mere alvorligt Digt „Til Amalie" heder det efter Omtale af en tidligere Sorg som en fælles Skjæbne fra tidligere Aar:

Lær mig den gode Strid, du stred. —
I Bølgens Skjød i Kamp med alle Vinde
Mit Skibbrud endnu varer ved;
Min Bryllupskrans vil ingen Brudgom binde.
Mer lykkelig end mig, Veninde,
Gid du i Spøg og Kjærlighed
Din Lykke ny hver Morgen finde!
Vær skjøn og from, vær glad og lykkelig,
Vær, hvad du er, — jeg mer ei ønsker dig!
Glem ei din Mand, glem ei din Ven tillige!
Til Kjærlighed og Venskab er du fød:
Søg, hvor du vil; — i disse Guders Skjød
Du ene finder Lykkens Rige.

Hans eget Livs Kjærlighedsskjæbne ligger bag, naar det heder i Digtet „Til Kjærlighed" i en noget anden Forstand:

Kom søde Lyst, opfyld mit Hjerte
    Med dine Følelser,
Kom med din Fryd og med din Smerte,
    Og du velkommen er.
Kom du, som Verden lever ved,
    Og vær min Sang, o Kjærlighed!

— Hvert Adams Barn fik Adams Hjerte
Hver Datter Moderens
Og lig de første Skabte lærte
At føle, elske ens
Og Haand i Haand og Bryst til Bryst
At smelte hen i fælles Lyst.

Straf blev din Løn, hver, som tør vove
At spotte Elskovs Magt,
Som Blodets og Naturens Love
Tør anse med Foragt,
Som stedse flyr for Amors Vei,
Straf blev din Løn, jeg undres ei.

Til et andet Digt om „Kjærlighed" har Fasting som Motto hensat Voltaires: Qui que tu sois, voilà ton maître, il l'est, il le fut, ou doit l'être, i Fastings egen Oversættelse: Hvem du end er, kjend her din Overherre, — nu eller før, hvis ei, — han engang skal det være. Til et tredie Digt, der fremdeles har samme Overskrift „Kjærlighed" (til en Ven paa hans Bryllupsdag) blandt den forresten ikke meget store Samling, staar som Motto Popes: Love the most generous passion of the mind —, the cordial drop, Heaven in our cup has thrown, — to make the nauseous draught of life go down. — Hvad Fastings Liv savnede i Virkeligheden, hvor hans Kjærlighedsforhold var brustet, har, som det saa tidt gaar, fyldt hans Sjæl i Digtningen. Derfra hans Fantasis Længsel saa hyppig mod „Kjærlighed, den ædleste Sjælsrørelse, denne Hjærtets Draabe af Gud fyldt i vort Bæger, at Livets usle Drik skal glide ned", som Popes Citat nævner. — Fasting skyldes ogsaa hint Vægtervers, der hver Aften lød i Bergens Gader, lang Tid efter at han selv var gaaet bort:

Fra Dagens Strid og Møie,
Fra vilde Lysters Krig
I Jesu Navn vort Øie
Til Hvile lukker sig.

Naar Dommens Klokke slaar,
Skjænk da, o Gud!
Din frelste Brud
Den Fred som ei forgaar.

Fra Fastings sidste Dage skriver sig et Hefte „Provinsialsamlinger“, som han begyndte Udgivelsen af, til en ny Fortsættelse af Tidsskriftet „Provinsialblade“, der da i 10 Aar havde hvilet. Han naaede ikke længere end til det første Hefte, saa bortkaldtes han. I Indledningsordene hed det: „Naar og hvormeget der udkommer, kan jeg ikke love, endnu mindre, hvor godt, det bedrageligste af alle Løfter; Lyst og Lune skrive Bøger, eller bør skrive dem“. Heftets første Stykke er betitlet: „Naturens Ven“ og indeholder naturfilosofiske Betragtninger, snart lovprisende i Davids-Salmernes ophøiede Stil eller i næsten Rousseausk natursværmende Retning, snart grublende i Oplysningsaarhundredets videnskabelige Aand efter Newton og Buffon, Leibnitz og Cartesius, eller endelig i den mystiske Theologis spekulativt overnaturlige: „Jehova, Gud, Herre (hvorledes skal jeg nævne ham?) — Hvad Du er, begriber ingen Dødelig; at Du er og maa være, vidner hele Naturen. Stjerner og Sole forkynde din Lov; den udstrakte Befæstning vidner om Din Ære. Alt er muligt fra Evighed, men skabt i Tiden. Alt er evigt og uforanderligt i Henseende til Væsenet, fordi det udspringer fra den Evige, men foranderligt i Henseende til Formen, fordi Naturen er skrøbelig. — Sparsomhed og Gradation er Naturens Grundlove; intet til Overflod, intet Rum aabent; intet uden tilstrækkelig Grund; Alting har Kræfter til Formerelse, til Fuldkommenhed. — Alt svækkes og dør i Henseende til Formen, men gjenlever i sit Væsen: Alt er et Legeme, hvis Sjæl er Bevægelsen“. Det er en Tænkers videnskabelige Hymne.

Slutningsstykket i „Provinsialsamlingerne“ bærer Titelen „Dodona“ og indeholder Begyndelsen af en naturbeskrivende „Fortegnelse over alle indenlandske Træer og Buske“. Det

er en interessant populær Plantebeskrivelse, der vidner om et forholdsvis merkværdigt omfattende Studium hos ham ogsaa af denne Gren af Kunskab. — Heftets Midtparti slutter sig igjen nærmest til Fastings Embedsvirksomhed og handler „om Fængsler“. Efter det Indtryk, de tidligere nævnte Straffe-retsregler har givet, kunde der nok være Sted og Stof til Overveielse af disse Forhold. Udtalelsen er et lige ædelt Vid-nesbyrd om Fastings menneskekjærlige Hjærte som om hans klare Aand, der i Overensstemmelse med Udlandets mest op-lyste Skribenter fordrede paa den ene Side menneskelig Over-bærelse mod de feilende og paa den anden Side Hensigt med Straffen udover Hevnen og henimod Forbedringen som For-maal. Hin Tids Strafanstalter, som ogsaa Provinsialbla-dene havde omhandlet, trængte ogsaa i fuldeste Maal just i Bergen til en reformerende Omsorg. Fasting gav sit Bidrag dertil; men først længe efter hans Død blev Forbedringen virkelig begyndt. Som Motto for Stykket om Fængslerne staar det klassiske „Heu loca, felici non adeunda viro“, og i Sandhed, Karakteristiken fra Underverdenens Pinselssteder i den romerske Digtning passede desværre altfor godt.

Fasting taler Fangernes Sag, „de Elendige, som er ud-stødte fra det borgerlige Selskab, som er overøste med Skræk og Plager og Slagtoffere for den almindelige Retfærdighed“; men med det samme finder han det nødvendigt at forsvare sig selv i Sagen: „Jeg vil ikke her være Talsmand for La-ster eller paastaa, at det onde, som forstyrrer Verden, bør taales lige med det gode, som vedligeholder den. Det var at forstyrre al borgerlig Fred og Orden; det var at ryste Stolperne til den Bygning, hvis første Grundvold er Ret-færdighed; det var en Svaghed, som anstaar ingen retskaffen Mand, allermindst mig, hvis Kald (som Kriminalaktor) er at sige: „Cave, cave — vogter Eder!“

Efter en psykologisk Analyse af Viljebestemmelsen i Til-slutning til Datidens Naturfilosofi udtaler han sig derpaa

for Forbryderondets Bekjæmpelse ved „disse to Slags: Straffe og Belonninger". Han minder om Bayles: „Kjærlighed til Glæde virker sterkere end Frygt for Smerte", nævner den franske Revolutions Ord: „Menneskehedens Rettigheder" og taler efter Tidens Leilighed i det ringeste for en nogenlunde menneskelig Behandling af de fængslede samt for Sjælesorg blandt dem. Han skildrer under Protest mod Overdrivelse de daværende Fængslers Rædsler og anbefaler i veltalende, varme Ord Forbedringer, idet han slutter, som han har begyndt, med at anraabe Barmhjærtigheden med Citatet: „Hélas, tous les humains ont besoin de clémence" (i hans egen Oversættelse: Til Naade trænger hele Jorden).

Overalt i Fastings Skrifter vil man spore en alsidig og grundig Dannelse, der er bygget paa Aarhundredets fremskredne Europalitteratur. Citater og Domme hos ham viser hans Studium af de mest bekjendte saavel franske og engelske som ogsaa tyske Samtidsskribenter. Fastings Lærdom er derhos, hvor den kommer frem i hans Skrifter, gjennemsyret af hans egne Overveielser, der viser den hos ham i personlig Tilegnelse og ikke alene som et pedantisk Lærdomsblæreri med Leilighedscitater. Hans Dygtighed i det franske Sprog var ogsaa saa stor, at han med nogenlunde Færdighed i Stilen skrev franske Vers. Af et saadant Rimbrev paa Fransk til Stiftamtmand Hauch hidsættes nogle Linier, der berører Fasting personlig. Digtet er fra Slutningen af 1789, et Aars Tid efter den kongelige Udnævnelse omsider til „virkelig Raadmand":

Pour moi, qui ne reçus le bonheur en partage,
Qui vive tranquille au port, échappé du naufrage,
Par l'instinct invincible aux lettres attaché,
Inconnu, solitaire et du monde oublié,
Je ne demande rien qu'en faveur du publique,
Que le bien des mortels soit votre étude unique!
L'homme a ses droits partout, et ses droits sont sacrés;
Hélas veillez sur eux, ils sont trop offensés.

Encouragez les arts et les travaux utiles,
C'est par là, qu'en tout temps on enrichit les villes.
Respectez la vertu, honorez les talents.
Punissez mais en pere en frappant vos enfants. —

Ja, Forfatteren var i Sandhed ikke Lykkens Yndling, der han i Bergen med sin „uovervindelige" Lyst til Litteraturen sad i Raadmandsembedet „ukjendt, ensom og glemt af Verden", medens alle hans Bestræbelser gik ud paa, som Digtet nævner som hans bedste Tilfredsstillelse, at virke til andres Held. Han kunde af sin egen Skjæbne nok finde Grund til at anbefale Stiftamtmanden overfor andre at „paaskjønne Talentet", hvor det kunde findes. Digtet slutter med følgende vemodige Linier: Autrefois l'art des vers était mieux mon affaire, — Mais vingt ans de malheurs out bien changé ces traits. (Fordum var Verskunsten mere min Sag; men tyve Aars Ulykke har meget forandret disse Træk). Hélas, tout change enfin; ne changez vous jamais!

Fastings personlige Omstændigheder var, efterat han i sit 41de Aar endelig havde faaet sit Raadmandsembede som „virkeligt" med Gage, derpaa i hans sidste fem Aar noget bedre, ialfald med Hensyn til hans Formuesstaar, hvad hans tidligere Biografer har lagt sterk Vægt paa. Med sine 400 Rdlr. aarlig drev han det til efterhaanden at faa afbetalt sin tidligere Gjæld, til at forøge sin lille udsøgte Bogsamling, ja endog til at han et Par Aar før sin Død begyndte at opdyrke en forhen øde Strækning nærved Byen paa Sydnæshaugen. Sagen siger, at han forvandlede hint øde og barske Sted, der hørte til Byens Tagemark og var Rettersted, til en vakker liden Gaard, hvor han skabte Ager og Eng og plantede Buske og Alleer. Gaarden kaldte han Øvre-Mohlenpris efter Hovedgaarden nedenfor, til hvilken Mindet om hans Bedsteforældre, den tidligere nævnte Klaus Fasting og dennes Svigerfader Thormolen, var knyttet. Under den praktiske Bedrift med Havestellet studerede han samtidig

med Interesse Botanik, og et Vidnesbyrd herom har vi nævnt i „Provinsialsamlingernes" Begyndelse til en systematisk norsk Plantelære.

Ogsaa i sin sidste Tid som Embedsmand vedblev Fasting at leve ensomt med sine Studier og for sig selv, uden synderlig at deltage i Byens selskabelige Glæder. De fornemmere Kredse og Rigfolk søgte ikke ham og han ikke dem. Selv den ældre Bekjendt fra Studenterdagenes Kjøbenhavnerophold og fra „Det norske Selskab", den æstetisk interesserede Nordal Brun, omgikkes, som Præst paa Stedet, ikke synderlig Fasting. Den bekjendte danske Skribent, P. A. Heiberg, der i Bergen fra 1782 til 85 tilbragte nogle „Udlændighedsaar", giver i sin Brochure, „Tre Aar i Bergen", Oplysning herom uden egentlig Forklaring derpaa; men Bruns Frygt i hin Tid for alt, hvad der kunde smage af „Fritænkeri", var det kanske, der hovedsageligen gjorde ham tilbageholden, ligesom „Fastings Vantro" (Bruns egne Ord ved en anden Leilighed efter Sagen) er den antydede stadig gjenkommende „Skygge" i Bruns ellers lyse Mindetale over Fasting efter hans Død. Just Frygt for Fritænkeri havde ogsaa holdt Brun i sky Fjernelse fra Heibergs Beskytter i Bergen, Meyer, „denne ædle Mand, som alle skyede", skriver Heiberg, „fordi han var almindelig, skjønt uforskyldt, udraabt for Atheist, eller, hvad der ansaaes for endnu værre, Fritænker". Heiberg havde ved et Selskab hos sig „den Glæde at bringe sammen to Mænd, der ligeledes (som Meyer og Brun) stedse havde skyet hinanden", nemlig Fasting og Brun, men til nogen nærmere Omgang mellem dem fremdeles blev det dog ikke. Bruns Anerkjendelse af Fasting kom, som Mængdens i Bergen, først da Fasting var død og begraven. Paa den anden Side er Fastings Anerkjendelse af Brun udtalt oftere, som etsteds i Provinsialsamlingerne, hvor han kalder ham Korskirkens Chrysostomus. Heiberg, snart derefter i Landflygtighed i Frankrige, gjorde meget af Fasting, hvem han i det for nævnte

Skrift kaldte „den bekjendte og berømte Forfatter af Provinsialbladene og af andre udmerkede Arbeider", og i revsende Spot skrev han ogsaa til sine Landsmænd: „Sig engang hvad stort — for Fasting og for Wessel har I gjort?"

Fasting var i mange Henseender ensom i Bergen. Han valgte sin Omgangskreds med Kræsenhed, er der sagt om ham, og blandt hans egne Ytringer er denne fra hans sidste Tids Naturstudium: „En Blomst i Dalen, en Sten i Klippen er ofte mere underholdende end den vittigste Selskabsbroder" For Brun var han i saa Henseende sig selv modsigende: „Ofte gjæstebuden nægter han at komme; straks tænker man sig i ham den vrantne Menneskehader; man iler for at sige ham denne Tanke, men man glemmer, hvad man skulde sagt, man taber sig mellem hans muntre Vittigheder og gaar fornøiet bort". Sagen, der ellers siger: „at Nordal Brun ei hørte til Fastings Omgangsvenner, er vist", har bedre forstaaet Fasting i følgende Dom om ham: „Han levede tilfreds og fornøiet i sin Ensomhed og trængte ei til Selskab for at fordrive Tiden". — Sagen fortsætter: „En liden Omgangskreds havde dog vor Fasting af og til i flere Aar og lige indtil sin Død, nemlig det harmoniske Akademis musicerende Medlemmer (han var stadig Selskabets Sekretær). Desuden samledes han og nogle faa andre Venner hver Løverdags Aften hos Kjøbmand Jens Kobroe. (Blandt disse faa nævnes „den elskelige Apotheker Dynner, den alsidig dannede og belæste Dr. og Stadsfysikus Monrad og maaske den vittige og saare behagelige Lieutnant N. Wibe"). Beværtningen var Smørrebrød og Øl, men Deserten, Konversationen, var des mere udsøgt". En indflydelsesrig Velynder vandt Fasting i sine sidste Dage i Bergen, da Hauch blev Stiftamtmand der, den samme, til hvem Fastings før nævnte franske Digt var skrevet Med ham siger Bruns Mindetale ogsaa, at „den Tid syntes at være kommen eller i det mindste nær for Haanden, da Folk af hans (Fastings) Egenskaber skulde begynde at

gjælde, da lykkeligvis den første Øvrighedsperson paa Stedet nu var en Mand, ikke alene voksen til at bedømme Embedsduelighed, men endog af den Smag, de dyrkede Indsigter, den Sjæls Munterhed og det aabne Hjærte, at han kunde vurdere Fortjenester som Fastings og lade dem vederfares Ret. Talenter trives ikke uden ved Siden af Talenter; en skjøn Aand vansmægter uden Bifald af Smag og uden Haab om Belønning". Det er Brun efter Fastings Død, der giver denne uventede og kanske lidt ufrivillig beskedne Udtalelse. Hos ham heder det fremdeles: „Det sidste Aar, Fasting levede, syntes hans Munterhed mest rynkefri og ligesom fornyet. Nu begyndte han at skrive, nu byggede han Hus, nu dyrkede han Jord, nu kom han i alle Selskaber, hvor han var buden".

Det syntes saaledes at lysne for Fasting i hans sidste Dage i Bergen, om det end maa erindres, at Lysbilledet blev til først efter hans Død, og at det er taget af Mindetalens strømmende Velvillie, saa Anerkjendelsen og Styrken i Lysskjæret kanske ikke vilde vist sig saadan under andre Omstændigheder. Men vistnok havde Fasting i mange Henseender overstridt det værste, og det begyndte i Virkeligheden at lysne for ham, — da han med det samme i 1791 havde stridt ud og gik bort fra dette Liv. Han havde været syg Aaret før af Podagra, men kom sig igjen; da angreb Sygdommen ham atter og kastede ham paa et smertefuldt Sygeleie. I 7 Uger var han fortrolig med Døden og benyttede de smertefri og rolige Øieblikke til at ordne alt efter sig. Han betænkte sin tro Husbestyrerinde og fordelte forresten sine Eiendele ved Testamente til offentlige Stiftelser i Oplysningens Interesse og bestemte sit Bibliothek til Byens Eiendom til offentlig Udlaan. Brun, der besøgte ham paa Dødsleiet, giver Vidne om hans fulde Forberedthed til at vandre bort og fortæller om sit sidste Sjælesørgerbesøg hos ham: „Dette var haardt", sagde jeg den sidste Dag til min Fasting, da et voldsomt Angreb syntes at give efter. „Det var raskt", sagde han, „men

det forslog ikke. Dog — snart — lidt sterkere, saa er jeg, hvor jeg vil være". Brun læste Psalmen „Hvo vil mig anklage" tilende. Fasting ytrede med den døendes stivnende Blik: „Hvorledes kortere? — men ikke let at træffe", — men da Brun uvis om Meningen vilde forklare Salmen, smilte han som i Forstaaelse, løftede sin allerede kolde Haand op til Bruns Ansigt med sine sidste tydeligt udtalte Ord: „Evig Tak!" Han laa derpaa endnu en Stund hen, indtil han ud paa Julenatten opgav Aanden. Han var da kun 46 Aar gammel.

Der har ikke i Tiden forud været synderlig Spor at merke af Deltagelse for Fasting eller Paaskjønnelse af ham i Bergen. Hans litterære Bestræbelse havde ikke i Provinsialbladenes Tid blandt Bergenserne været meget paaagtet, og hans sidste Forsøg ved Udgivelsen af Provinsialsamlingerne tyder heller ikke paa nogen Forandring i Stemningen i saa Henseende. I Fastings eget Værge blev en stor Del af Oplaget liggende usolgt, og det laa saa efter hans Død. Hans Embedsforretninger havde ikke med hans uboielige Retfærdighedssans og Afvisen af al Hensyntagen til Stands eller Stillings uberettigede Indflydelse skaffet ham mange af de mere Formaaendes Venskab. For stolt til at beklage sig og rede til at sætte Spot mod Foragt og Afvisning i Stedet for Ydmyghed mod det Hovmod, der kunde ville vise sig overlegen, selv om det var under Skin af Nedladenhed, stødte han mange bort. Selv hans langvarige smertefulde Dødsleie viser os ingen Forandring i Stemningen og har ikke efterladt os noget Tegn paa et Omslag med Anerkjendelse og Deltagelse. Havde der været Spor til nogen Forsoning i saa Henseende med ham i levende Live, vilde vistnok ikke Lovtalerne efter hans Død have ladet det uberørt. Døden maatte gaa forud, før Omslaget i den almindelige Mening kunde komme, og først da han var borte, kom Deltagelsen til Orde. Først som Lig skulde han hædres.

Mindetalerne over Fasting udbreder sig over den Sorg, som hans Død vakte i Bergen, og de er fulde af Anerkjendelse. Var dette blot tomme Ord og en hædrende Klingklang ifølge Regelen: de mortuis nil nisi bene? Var den sand, denne Tale om „Sorg fast over den hele Stad", i denne Stad, som i Fastings levende Live saa lidet havde bryd sig om ham? En enkelt Begivenhed fra hin Tid taler bedre end Ord. Da Fastings Lig den 2den Januar skulde stedes til Jorden i Stilhed og simpelt, som han selv havde forordnet*) og uden nogen særskilt Indbydelse til nogen til Gravøl efter Datidens Skik, hvor en større eller mindre Kreds pleiede at indfinde sig som Gjæster og at ledsage Liget til Graven, — da skede det, som ikke før var hændt i Bergen, og som gjorde denne Sorgehøitid til den første i sit Slags der i Byen: en talrig, frivillig Skare af Borgere, høie som lave, indfandt sig uden Indbydelse og flokkede sig sammen i et Hædersfølge bag Fastings Ligkiste. Til Ligfølget udenfor Sørgehuset, heder det i Bergens Adresseavis, „strømmede fra det hele Nabolag Embedsmænd, civile og militære, Handelsmænd og Haandverkere, kort Borgere af alle Klasser, alle ubudne, alle i Sorgeklæder og fulgte Liget til Graven". Da Toget nærmede sig Kirken, hørtes fra Taarnet Sorgemusik, foranstaltet af det musikalske Akademis Medlemmer, og en stor Skare udenfor de 70 Par, der i Procession frivillig fulgte, stod deltagende om Graven paa Domkirkegaarden, hvor Fastings Lig,

---

*) I Provinsialbladene havde Fasting under Billedet af en „Filosof" i Samtale med en „Notarius" udtalt sig skarpt imod at „man i Ligstuer samler sig forat spise og drikke til den Afdødes Ære paa Begravelsesdagen eller nogle Dage efter forat eludere Politiforordningen (given for Norge forat hindre Gravølslagsmaalene); naar jeg ser disse Bakkanalier og tviler om enten Gjæsterne ere drukne af Sorg eller Vin, naar jeg ser, at en inderlig bedrøvet Ægtefælle med en Dolk i Hjærtet og et Glas i Haanden nødes til at beværte uvelkomne Gjæster, finder jeg disse Maaltider ligner Hottentotternes".

straks tilhøire for den store Indgangsport, sænkedes i Jorden. En simpel Marmorsten sattes af hans nærmeste over Graven, men den sterkt rosende latinske Indskrift skyldes Vennen Monrad, ligesom Brun paa Pladen paa Ligkisten havde besørget en Indskrift paa Latin, mere i Bruns egen høistemte Stil, efter Datidens Berømmelsesskik, end i Fastings jevne og beskedne. I „Oversættelse af Forfatteren selv" begynder Bruns Indskrift saaledes: „Han døde desværre: Prydelsen for de bergenske Genier, som nu leve, Raadmand af Embede, ved Studering Filosof, Digter af Naturen, ved Kunsten Musicus, redelig, granskende, lunefuld, behagelig" osv. indtil den slutter: „saaledes sørgelig opsat af hans Ven, J. N. Brun". Den latinske Original klinger dog bedre i Harmoni mellem Tone og Tekst.

En ny Hædersbevisning blev tre Dage derefter Fastings Minde tildel i Bergen, idet det musikalske Akademi holdt en smuk Sorgefest over dets bortgangne „ældste Medlem". I det indskrænkede Lokale samledes saa mange som muligt, halvtredie Hundrede siger Beretningen, i Sørgedragt, og da under sagte Musik Tæppet hævedes for den sørgesmykkede Scene, saa man en Urne, omvunden med Flor paa en Piedestal, hvor den Afdødes Portræt var anbragt. Fastings fornævnte Ven, Apotheker Dynner, sang „en Arie, hvori han opfordrede Videnskabernes Ven til at tolke Fastings Fortjenester", hvorefter Johan Nordal Brun, Digteren og Taleren, traadte frem og holdt sin Mindetale over Fasting. Allerede ofte er vi komne til at nævne den, idet, hvor Brun er citeret, Udtalelsen er taget fra denne Tale, der særskilt blev trykt bagefter. Det kan ikke forundre, at Theologen Brun i sin Bedømmelse af Fasting lægger væsentlig Vægt paa hans Rettroenhed. Hans Frygt i saa Henseende er kommet frem før, i Bruns Forhold til Fasting, og den kommer igjen her i Mindetalen: Vel var Fasting „flittig Kirkegjænger", siger Brun, og „flittig blandt mine Tilhørere", men han „læste dristige, giftige Skrifter".

Skyggen i Bruns forresten berømmende Dom viger dog tilslut med Vidnesbyrd om en Forsoning paa Dødsleiet, efter en ialfald i hint Øieblik for Brun som Sjælesørger tilfredsstillende Bekjendelse, saa alt er Pris og Glæde: „— Ifald der var Syner at se ved den syges Leie, da maatte jeg have seet denne Sotteseng omringet med en Vognborg af blide Engle, af Herlighedens Himles salige Aander. — For tidlig syntes han at dø for Videnskabernes Rige, for Bergens By, for Byens Raadstue, for dette Selskab, for mange Venner, for mig i Særdeleshed". Efter Brun ytrede Stiftamtmand Hauch sig i anerkjendende Ord om Fasting, som den tro Embedsmand, og berømmede særlig hans Iver for „Lærdoms Befordring og videnskabelige Kundskabers Udbredelse", hvortil ogsaa hans Testamente havde bestemt hans Efterladenskaber. Ved Stiftamtmandens Slutningsord: „Den bør prises lykkelig, hvis Rygte i et og alt nogenledes ligner det, vor Fasting fortjener", tilkjendegav Tilhørerne lydelig sit Bifald, og Hauch tilføiede: „Dette Bifald bliver da et med af de bedste Tegn paa den usvækkelige Agtelse, vi skylde og tilsige vor uforglemmelige Fastings Minde". — Sorgefesten afsluttedes derpaa med „en Aria, sjungen af Løitnant N. Wibe, og med et Kor af de trende Harmonister, DHerr. Dynner, Normann og Boschen". Avisberetningen herom slutter med: „Enhver, som agter Videnskab, Genie og Retskaffenhed, maa glæde sig ved at se dem saaledes hædrede i Bergen". I Avisen selv leveredes der senere forskjellige Bidrag til Fastings Hæder, og baade latinske og norske Ærevers viedes hans Minde.

Det Billede i Profil, der smykker Sagens Udvalg af Fastings Skrifter, viser et fint, intelligent Ansigt, høi, hvælvet Pande, en smal, klog Næse, tynde Læber om den sammensluttede, forstandige Mund, og en noget spids Hage. Udtrykket er roligt og venligt, men som med en Skjelm bag Alvoret. Kun i et Par Linier ved Næse og Mund har Sorgen gravet sine Furer med Spor efter tunge Dage. Pudder-

parykken og det staselige Kalvekryds antyder den elegante Verdensmand fra det forrige Aarhundrede og svarer til den fine Adel, som det afbildede Ansigt saa udmerket udtrykker. Portrættet maa ligne; det svarer ialfald ganske til det Indtryk, man faar af Fastings Skrifter om Manden, som den kloge, fine Tænker; det svarer næsten bedre til vor Forestilling om ham, end Sagens Beskrivelse af hans Personlighed forøvrigt: „Han var af Middelhøide, bredskuldret og sterkt bygget". Men Resten af Karakteristiken kjender vi igjen: „Hans Aasyn var vakkert, vittigt og værdigt, hans Dragt altid smagfuld og elegant, hans Anstand og hele Tournure behagelig og gracieus. Midt i sin Modgang og Kummer var han, mellem Folk han holdt af, fuld af Lune og Vittighed. Han elskede sine Venner ømt og oprigtigt, og var dem tro indtil Døden. Godgjørende og hjælpsom var han trods sine smaa Kaar. Hans Kjærlighed for Tonekunsten, hans Færdighed i dens Udøvelse og den inderlige Følelse, hvormed han behandlede sit Instrument, vidnede om hans Smag og Aand ikke mindre end hans Skrifter. Han levede ugift, afholden og afsondret; skyede store, stive eller støiende Selskaber; var tarvelig og nøisom sit hele Liv igjennem, stedse sysselsat med gavnlige Beskjæftigelser. Han var — for at give Kvintessentsen af begge de latinske Gravskrifter — ædel, kjærlig, aandrig, belæst, alsidig dannet, begeistret og varm for alt, hvad der var skjønt og godt, øm, skjemtsom, lystig trods mislige Kaar og Miskjendelse, vittig, skarp kun mod Laster og Lyder. Hvilken herlig Personlighed! Altsaa uden Feil? spørger den strenge Læser. Nei, han var Menneske som du og jeg, men et saare sjeldent Menneske". — Til dette føier vi det smukke, sande Digt, hvormed Sagen i 1837 ledsagede sit Udvalg af Fastings Skrifter; han har i Hovedsagen forstaaet Fasting, om end enkelte Ting i dennes Liv har stillet sig anderledes for ham end for vor Tid, der delvis ser med andre Øine, delvis har nye Oplysninger.

Ak, først i Dødninghaven,
Naar Tindingen er Støv,
Man nærmer sig til Graven
Med Egekransens Løv.
Din Haand vi kunde trykket;
Hvi gjorde vi det ei?
Din Grav, blot den vi smykked.
Ak, ei din Livets Vei.

Miskjendt og ubelønnet,
Du sank i Dødens Favn,
Ei første Gang paaskjønnet
Blev Dyd og Daad ved Savn.
Nu Taarer Øiet væder,
Nu vorder Hjertet blødt,
Nu stolt — ja af den Hæder,
At du blandt os var født.

Tidt maa et halvt Aarhundred
Henover Graven gaa,
For Sandheds Helt beundret
Skal i sin Hoihed staa. —
Nu se vi Avinds Pile
Brudt hos din Vandringsstav,
Mens Ærens Blomster smile,
Og dufte paa din Grav.

Vi har fulgt Fastings Liv tilende og betragtet hans Virksomhed Der kunde til Slutning sporges om hans Betydning i det større og mindre Samfund, hvori han virkede. I Litteraturen var han egentlig ikke banebrydende og dannede ingen Skole. Hans Provinsial-Tidsskrifter kunde nok have været Mønster fornemmelig i stilistisk Form i „Fælleslitteraturens“ Periode, og hans Virksomhed til at udbrede Kjendskab blandt Folkene til de store Kulturlandes Aandsliv fandt i Slutningen af Aarhundredet mange Efterlignere, der spredte sine oplysende Tidsskrifter ud over begge Lande, men dog er Paavirkningen ad denne Vei naturlig mindre tydelig. Eksemplets Indflydelse kan bedre spores i Bergen selv, i de

følgende Tidsskrifter fra Nitiaarstiden: „Den almene Røst", „Den snaksomme Bergenser", „Den bergenske Rufskriver", og fortrinsvis i en Aargang „Provinsiallekture"; men kortvarige og ubetydelige var alle disse og lidet værdige Efterfølgere af „Provinsialbladene". Paa Eftervirkning i Almindelighed tyder ellers i Nitiaarene den friere Aandsretning, som da gjorde sig gjældende i Bergen, og som det Haunt tillagte Brev til et Kjøbenhavnsk rationalistisk Tidsskrift omend med nogen Overdrivelse fremhæver. Værdigere Efterfølgere i Litteraturen bragte først vort Aarhundrede, som C. M. Falsen, Rein og Foss med Tidsskriftet „Tilskueren" i Bergen. I Frisindethed gik da ogsaa den gamle Modstander Nordal Brun med blandt den af den politiske Frihed og udviklede Selvstændighedsfølelse vakte Slægt. Da bar Sæden Frugter, som tidligere lidet var blevet paaagtet. Og i de bergenske Forhold, hvorunder Fastings egen Virksomhed altfor meget var falden i det smaa, maatte fra tidligst Eftervirkningerne ogsaa være blevne forholdsvis lidet vidtrækkende, saa de mindre kunde spores udenfor Bergen selv. Det havde staaet til Fasting for Alvor at „kapitulere" i Bergen, og som Heiberg eller Malthe Bruun at søge en videre Virkekreds med videre rækkende Indflydelse i Øieblikket. Fasting blev sin Fædreneby tro og brød ikke overtvært, men stræbede sig frem under Ligegyldighed og Miskjendelse gjennem de trættende Smaaligheders Uendelighed til Anerkjendelse tilslut. Men denne Kamp kostede! Thi den maatte virke mere sløvende end eggende paa de digteriske Kræfter. Paa Fasting selv kunde her Lignelsen om det nyfødte Digt i følgende Epigram af ham anvendes:

„Et nyfødt Digt kan lignes ved
en Kjole fuld af Støv;
til Børsten begge trænge.
Men børstes de for længe,
saa følger Luven med".

Fastings Digterkræfter sledes op under Omgivelsernes smaa-

lige Miskjendelse. Hans Stræben boiedes ud af sit Spor og spredtes; ringe og haablos saa den da imellem ud under de smaa og ugunstige Forhold. Kanske var det Mangel paa Energi og et brustet Livshaabs Lede, der holdt Fasting tilbage fra en storre Virksomhed, men kanske var der ogsaa i Resignationen en dyb Forstaaelse af, at Skribenten mer end nogen anden er bunden til sit Land og sit Folk. Hvordan det end var, idet han opgav en større Virksomhed, der under almindelige Omstændigheder nærmest skulde have bundet ham til Residentsstaden Kjobenhavn eller under Forfølgelse der skulde drevet ham til Frankrig eller England, og han blev tro i de smaa Forhold, han stod i i Bergen, saa har han derved Krav paa, at den lille Kreds, naar den har faaet Oinene op til Paaskjonnelse, ikke saa let glemmer ham igjen, men længe bevarer Mindet om en saa ædel Virksomhed i dens Midte, som ikke hurtig en anden storre Begivenhed paa det Sted skyller hen i Glemsel. Som Gjerningen var tro, bor Erindringen om den være det, Mindet om Fastings frisindede litterære Virksomhed i Bergen og Mindet om hans uboielig retfærdige Embedsgjerning. Begge var Eksempler, værd Efterfølgelse, men det forringer ikke Fastings Fortjeneste, om han bliver staaende ensom og ikke straks Efterfolgerne tager hans Arbeide op og fylder hans Plads. Dog er han, som han med sin talentfulde Virken, til Oplysning om Revolutionsaarhundredets fremmede aandelige Forhold, trofast og uforfærdet staar, kjæmpende i sin enlige Stilling, indtil han, om end ikke forend ved sit Fald, for sin Sag har vundet Anerkjendelse, et Led med i Norges sig udviklende Selvstændighedskamp. Han er i Slutningen af det attende Aarhundrede en Forbereder af det efter Forholdene fordomsfri nationale Aandsliv og de oplyste uforfærdede Kræfter, der i Begyndelsen af det nittende under ydre gunstige Omstændigheder vandt os vor politiske Selvstændighed og hævdede os Friheden.

Struense.

I Tiden for 100 Aar tilbage, i sidste Halvdel af „Revolutionsaarhundredet" gaar, som eiendommelige Forløbere for dets to vidt rækkende folkelige Frihedsbevægelser, den Nordamerikanske Frihedskamp og den Store franske Revolution — ligesom den Skygge, de store Begivenheder kaster forud for sig — en Række fyrstelige Reformationer i Europa, der har sin Grund i den samme oprindelige Kilde som de nævnte folkelige Revolutioner, nemlig i den af særlig engelske og franske Forfattere skabte revolutionære Aand, der i saa sterk Modsætning til de tidligere Tider var dette „Oplysningsaarhundredets" Verk og endelig bevægende Kraft. Aarhundredets reformatoriske Litteratur er den aandelige Grund, hvorfra disse dets Begivenheder har sit Udspring; men mellem den store Aarsag og den store Virkning, som Beviset for de endnu ufuldendt gjærende Kræfters Tilstedeværelse, yttrer sig i Smaaudbrud den aandelig revolutionære Tilstand, som dog endnu kun er tilstede her og der paa Samfundets Høider. Overfladiske i dobbelt Betydning bliver saaledes disse reformerende Regjeringsforsøg og kun forbigaaende Fænomener, der er forud for sin Tid og ikke kan holde sig; men de er derunder i sin spaadomsfulde Nyskabelse ikke mindre interessante. Det er til disse „monar-

tiske Revolutioner" i forrige Aarhundrede, Struense-Epoken i Norden hører, ligesom de betegnes ved følgende Navne paa Regenter eller Ministre ellers i Europa: Portugals Pombal, Spaniens Aranda, Campomanes og Olavides, Toskanas Hertug Leopold og Scipio Ricci, Neapels Tanucci, Østerrigs Josef den anden, foruden at i Enkeltheder som enestaaende Reformationsforsøg i det smaa næsten overalt en mere eller mindre sterk Indflydelse af Oplysningsaarhundredets reformatoriske Aand kan spores.

I Danmark og Norge kommer Struense-Epoken i en temmelig uforberedt Tid og som en fremmed Indflydelse, der har en meget tilfældig og personlig Karakter. Gribende ind i alle Samfundets Lag har den kun Kjendskab og en Smule Forstaaelse i de høieste og mest oplyste; men saaledes uden at eie Bund i Folket og uden gjennem en længere Tid at faa fæste Rødder, indvirker den med al sin omfattende Styrke ikke betydelig kraftig paa Udviklingen i det hele; den bliver næsten som en blot forbigaaende Byge, der for de faa blev staaende bagefter som den befrugtende Regn, men for de fleste som det forbitrukne Uveir. Men uagtet al sin Kortvarighed og Fremmedhed, saa voldsom og omfattende, som den var, kunde den dog ikke gaa usporlig hen, og iblandt det meget, som lige hurtig med den kom, som det med den svandt, er der dog et og andet Fremskridt i den, der ogsaa efter den vedbliver.

Blandt de Personer, der spiller ind i det Struenseske Drama, er først og fremst Kongen, Kristian den syvende, en dengang ungdommelig, besynderlig Fyrste, Enevoldskonge af Navn og efter de temmelig despotiske Forfatningsbestemmelser af 1660 i en næsten enestaaende fastsat Uindskrænkethed, med udøvende, dømmende og lovgivende Magt, selv hævet over Lovene og uansvarlig med kun forpligtende Løfte om Religionens Ukrænkelighed og Rigernes Udelelighed, men i Virkeligheden og efter den gjængse Praksis afhængig af sine Raader, idet Sagerne

forberedes af deres Kollegier og besluttes efter deres Raad, ligesom faste Domstole efter Tidens Lovregler vanlig haandhæver Retfærdigheden. For Kristian den syvende personlig kom der hertil en yderligere Grund til Afhængighed i en fra den tidligste Opdragelse kuet Aand, hvis altid tiltagende Svaghed og Uselvstændighed efterhaanden udviklede sig til fuldstændig Sindsforvirring og Aandsformørkelse. Endnu ved Regjeringstiltrædelsen i 1766, i hans Alders 17de Aar, ansaaes Kongens Aandstilstand i Regelen for normal, og det spirende Vanvid var kun aabenbart for hans nærmeste Omgivelser; men som en af hans Lærere, Reverdil, har skildret det, kunde det snart kun være en offentlig Hemmelighed ved Hoffet, saa udviklet som det kom for Dagen, ja havde vist sig med eiendommelige Ytringer fra den tidligste Tid. Kristians nævnte Lærer skriver om sin kongelige Elev: „I al den Tid, vore Samtaler varede, sogte han at undvige Undervisningen, at stille Snarer for mig, som kunde give Anledning til et eller andet Skjelmstykke, eller at fraliste mig en Ytring, som, naar den var blevet bekjendt, vilde have lagt mig ud med min Medlærer Nielsen eller med Resten af Hoffet. Undertiden syntes han at være beskjæftiget med sine egne Tanker, betragtede sine eller mine Hænder og pikkede sig paa Maven med Spidsen af sin Finger, uden at nogen Bestræbelse fra min Side formaaede at vække hans Opmerksomhed. Jeg vidste ikke, hvad det var for en legemlig Uro, der plagede ham, naar han vaagnede fra sine langvarige Aandsfraværelser med et eller andet uvedkommende Sporgsmaal, som satte mig i Forlegenhed. Forst flere Aar senere fik jeg Noglen til denne Gaade, som stedse var mig en Bekymring: det var en Spire til Vanvid. Indtil hans Tronbestigelse oplyste en Rest af Forstand ham om hans Aandsforvildelser, saa at han skjulte dem omhyggelig, at ingen skulde have mindste Formodning om dem, og naar alt kom til alt, kunde hans haardnakkede Aandsfraværelse og hans Ligegyldighed for Undervisningen tilskrives hans

Alder og den Misbrug, der daglig gjordes af hans Opmærksomhed. Hans Vanvid havde tre bestemte Afskygninger, som han selv betegnede ved tre tyske Udtryk. I Overensstemmelse med Graderne i sin Aandsforvirring sagde han ofte til Slutning med et Suk: „Ich bin konfus“ eller: „Es rappelt bei mir“, eller ogsaa: „Er ist ganz übergeschnappt“. Ofte endte en af hine forvirrede og mellem Tænderne fremmumlede Ytringer med de Ord: „Jeg kan ikke udholde det længere.“

Da denne Yngling i Syttenaarsalderen var bleven Enevoldskonge ved Faderens Død, og den tidligere Tvang ophørte, overgav han sig til et udskeiende vildt Liv, der hurtig yderligere forværrede hans Aandstilstand. Regjeringen lod han de gamle Raader skjøtte og havde vanskelig Taalmodighed nok til at sidde i deres Midte de anordnede faa Timer ugentlig, medens han dog saavel i dette som i sine øvrige ogsaa rent private Forhold bøiede sig for bestemte Forlangender. Til Gjengjæld var han ellers desto mere løssluppen, og han tumlede sig da ugenert med sine letsindige Yndlinger som den unge Grev Holk. Til aaben Skandale blev det undertiden, saa at Kjøbenhavnerne bl. a. en Morgen saa sin Konge, da han var kommen ud fra en berygtet Eventyrerske, „Støvletkathrine“, forfølges gjennem Gaderne af en hujende Pøbelflok, indtil Militærvagten med Honnør tog imod ham ved Slottet. Med Nattevægterne forefaldt der tidt og ofte Kampe, og en Morgen kunde da Kongen vise den før nævnte Reverdil som Seierstegn en erobret Morgenstjerne; men da denne hans tidligere Lærer med spottende Hentydning til Kongens Valgsprog: Gloria ex amore patriæ (min Ære søger jeg i Kjærlighed til Fædrelandet), paa Fransk svarede ham: „Det var en smuk Vei til Æren!“ blev det ham efter hans eget Udsagn Grunden til derpaa følgende Unaade og Fjernelse. — Det var saaledes ikke med de bedste Udsigter, at Kristian den syvende havde begyndt sit Regimente.

Gift med denne Konge blev allerede i hans Regjerings

Tiltrædelsesaar hans Kusine, den engelske Prinsesse Karoline Mathilde, dengang 16 Aar gammel. Kun ugjerne var hun reist hjemmefra for at ægte den kongelige Fætter, om hvem Rygtet intet godt fortalte. I Dagene før sin Afreise havde hun siddet for Maleren Reynolds for at blive afbildet; men, har han yttret, „det var mig et vanskeligt Arbeide; thi Prinsessen græd næsten uafbrudt, medens hun sad for mig." Kort efter Ankomsten til Danmark ridsede hun paa en Rude i Fredriksborg de rørende Ord: O keep me innocent, make others great! (Gjør andre store, men bevar mig i Uskyld!). Hun kunde desværre have Grund nok til sin Bøn; thi hun gik Fristelser nok imøde ved dette Hof i Kjøbenhavn, hvor hendes Ægtefælle var sindssvag, og hvor desuden — efter hvad der kort efter offentlig i Rigets Ret kunde siges — „alt hvad der var ved Hoffet var fordærvet" i den Grad, at „næsten alle de Damer, der udgjorde Dronningens daglige Omgang, var berygtede for deres umoralske Vandel". — Kongen gjorde i Begyndelsen meget af sin unge Brud, men han blev snart kjøligere mod hende og negligerede hende. Til en af hendes nærmeste Slægtninge angav han som Grund til, at han ikke kunde lide hende, at hun var „altfor blond". En af hendes samtidige i Danmark har givet følgende Skildring af hende: „Dronningen var behagelig, hun havde en smuk Hud, levende Øine, Munden var vel proportioneret, dog var den underste Læbe altfor stor og nedhængende; hun var vel voksen, men altfor for efter sin Taille, og det af Fedme. Hun talte saa godt Dansk som jeg, item Tysk, Fransk, Engelsk og noget Italiensk. Havde hendes Hjerte været dannet ved en god Opdragelse, tror jeg, hun kunde have gjort Landet og sin Gemal lykkelig." Dronningen iagttog fra først af Tilbageholdenhed og gjorde neppe meget for at vinde sin Mands Yndest; med Vilje lod hun det kjølige Forhold bestaa uden egen Bestræbelse for en Tilnærmelse og et fortroligere Forhold. Ung som hun var, besad hun heller ikke den Fasthed og selvfornægtende Troskab,

der uden Anstød skulde lade hende magte at beherske de vanskelige Forhold i et Samliv med en Konge som Kristian den syvende.

Dronningens kjærlighedsløse Tilbageholdenhed vil dog synes temmelig forklarlig, naar man hører om Scener alt tidlig i deres Ægteskab som følgende i Beretning efter Suhm: „Paa en Søndag under Høimessen, medens Dronningen red paa Ridebanen, saa man et bedrøveligt Syn: Kongen, over Portalen til Kristiansborg til Holmens Kanal i Følge med en sort og hvid Dreng, som nu altid er om ham, og med dem kastede han ud paa Slotspladsen baade Brænde, Ildtænger, Skuffer, Bøger og Papirer, ja var endog paa Veie til at ville udkaste sin Hund Gourmand og den sorte Dreng. Iblandt det udkastede var en hemmelig Fortegnelse over Flaaden og Tilstanden af hvert Skib, som en fremmed Ministers Lakei tog op. Dette Optog gjorde stor Opsigt, men siden blev man vant dertil, da det skede adskillige Gange." — En af de „adskillige Gange" var under Sommeropholdet i 1771 paa Hirschholm, da „Kongen slog Vinduerne ud i sine og Dronningens Gemakker, brækkede Stole, Speile, Borde, Porcellæn itu og kastede dem ud i Slotsgraven; hertil hjalp hans to Drenge ham mesterlig. Tilsammen slog de ogsaa alle Billeder og Kar itu i Haven, hvilket vedvarede tildels i Juli og August." En anden Gang var det Dronningens Mynde „Zefyr", som fik undgjælde; Kongen lod den „overhelde med Spiritus" og derpaa „stikke Ild i." Da det ulykkelige Dyr laa og hylede paa Gangen, gik en Lakei tilsidst ind og spurgte om, hvad man skulde gjøre med den. „Kast den bort", var Kongens korte Svar.

Til dette Kongepar, tre Aar efter Giftermaalet, kom Struense for det første som antagen Livlæge, efterat han paa Kongens Europareise i sidste Halvdel af Aaret 68 som hans Reiselæge havde vundet Yndest og Indflydelse hos ham selv og flere af hans Følge. Struense var da en forholdsvis ung

Mand, 33 Aar gammel, og en ubekjendt Mand, uden Adelskab og uden Rigdom. Søn af en Præst i Halle, var Johann Friederich Struensee blandt 8 Søskende voxset op i borgerlig smaa Kaar og havde just faat sin første latinske Skoledannelse, da en Tilfældighed truede med at sætte ham ind paa den militære Løbebane, hvor kun Adelsrang gav Udsigt til at naa op i Officersposterne. Hans Fader havde i en Præken berørt en Strid mellem Garnisonen og Studenterne i Halle paa en Maade, som havde ladet en af Officererne søge Hevn i at skrive to af Præstens Sønner ind i Prøiserkongen Friederich Wilhelms Armé; lykkeligvis bønhørte dog denne Soldaterkonge i dette Tilfælde Præstens Ansøgning om Frigivelse af Sønnerne, og istedetfor i Militærets kom Struensee ind i Universitetets Skole i Halle i en Alder af blot 14 Aar. Under en streng religiøs ja tildels i pietistisk Retning gaaende Opdragelse havde han dog heller faat Afsmag end Forkjærlighed for Religionsstudiet, og da han havde valgt Lægevidenskaben til sit Fag, drev han det til endnu før sit tyvende Aar at disputere for Doktorgraden og blive promoveret. Ved Faderens Forflyttelse kort derpaa til Altona fulgte han med og kom som Stadsfysikus i denne By i kongelig dansk Tjeneste. Her forblev han nu og stiftede som Ungkarl egen Husholdning, da Faderen efter et Par Aar igjen forflyttedes. Udenfor sin Studie- og Forretningstid levede han et muntert og selskabeligt Liv, saa „vanlig hans Middagsbord var dækket til 6 og hans Aftensbord til 4“. I Forening med en af sine Venner forsøgte han Udgivelsen af et „Maanedsskrift til Nytte og Fornøielse“, og iblandt dets Indhold var vel ialfald Struensee Forfatter til dets indledende Artikel: „En Læges Tanker om Aarsagerne til Folkemængdens Aftagelse i et Land“. Efter et halvt Aars Tid gik imidlertid Maanedsskriftet ind igjen, og selv erklærede Struensee til en Ven, at han havde fundet, at „der kom ikke noget ud af Skribenthaandteringen“. Studierne og Forfatterskabet blev imidlertid ikke opgivne, og i Tids-

skriftet „Schleswigholsteinische Anzeigen" meddelte han derpaa Afhandlinger „om Kvægsygen og Maaden at helbrede den paa", „om Gifterne og deres Lægedomskræfter", samt „om Stribenternes Agtelse for Publikum", alle paa Tysk under det tiaarige Ophold i Altona. Hans Livsopfattelse var Datidens Fornuftdyrkelse efter Studier af hans Yndlingsforfatter Voltaire, af Rousseau og Montesquieu. Med Filosofen Helvetius sagdes han enig i at antage „alle Mennesker ens organiserede og derfor efter Uddannelsen lige skikkede til enhver Beskjeftigelse", og med Boulonger i at anse „alle Religioner for fremkaldte af Menneskenes frygtagtige Underkastelse og Troen paa Udødelighed for en Skuffelse". Studierne og hans egen Erfaring som Læge bidrog til, at han dannede sig en materialistisk Verdensopfatning, hvor Nyttemoralen var den fremherskende, og hvorefter selv Mennesket kun var en Maskine, hvis personlige Tilvær ophørte med Døden. Lidet beskjæftiget med det hinsidige, var Struenses Tanker optagne af det dennesidige og af at tilveiebringe omkring sig en lykkelig Tilværelse og selv paa denne Scene give den heldigste Rolle i Livets Skuespil. I saa Henseende var han ikke ret tilfreds med sin Stilling i Altona, der, om den end havde bragt ham formaaende Venner og Paaskjønnelse efter dristige, men heldige Kure, dog ikke var meget anselig og ikke skaffede ham tilstrækkelige Indtægter til uden at gjøre Gjæld at føre et behageligt selskabeligt Liv. Heller ikke var hans Helbred altid tilfredsstillende, og af den Grund havde han just i Tanke en Reise til Syden, ja helt til Ostindien, da Tilbudet kom til ham om at ledsage Kong Kristian den syvende paa hans for nævnte Europareise som H. M.s Reiselæge paa Turen.

I Juni 1768 passerede Kong Kristian Elben, og Struense sluttede sig til det betydelige Reisefølge paa over halvhundrede Personer. Gjennem Tyskland, Holland, Belgien, Frankrig og England gik Reisen indtil Udgangen af Aaret, og overalt lagde man Merke til saavel Kongens Originalitet,

der, bevægende sig imellem Aandrighed og Galskab, snart vakte Beundring snart Anstod, saavelsom til hans flotte og ruttende Optræden, der intet sparede i nogen Henseende, hverken for sig selv eller andre. Hver søgte da efter sin egen Smag fortrinsvis sit paa Turen, Kongen Fornøielserne og andre i hans Følge tillige Belærelse ved at besøge Samlinger og Bibliotheker. Struense undslod ikke det sidste, og blandt berømte Mænd, som han herunder lærte at kjende, nævnes fra Pariseropholdet d'Alambert. Da saa i Oxford Kong Kristian blev promoveret til doctor juris, blev Struense doctor medicinæ, en særegen og meget sjelden Begunstigelse for en Udlænding. Paa hele denne behagelige Reise havde Struense derhos udmerket Leilighed til at lære Kongen og hans Omgivelser af de indflydelsesrigeste Danske grundig at kjende, og med Takt og Duelighed vidste han at vinde Yndest iblandt dem. Hofstillingen faldt vistnok ogsaa ganske i Struenses Smag, og da han efter Reisens Tilendebringelse fik Tilbud om vedblivende Ansættelse som kongelig Livlæge i Kjøbenhavn, tog han med begge Hænder derimod. Han besad ogsaa mange Betingelser for at kunne gjøre Lykke i en saadan Stilling, og med Belevenhed, Takt og Dristighed forenede han en vindende Personlighed, hvor han ønskede at gjøre sin Indflydelse gjældende. Han gjorde sædvanlig straks Indtryk af en dygtig, men mulig ogsaa farlig Person. En af hans samtidige beskriver ham saaledes: „Han var bekjendt som Elsker af et godt Bord, som en saakaldet Fritænker og en meget farlig Mand for det smukke Kjøn. Han var velskabt og skulderbred, havde regelmæssige Træk, en meget stor Næse, store blaa Øine, men med et stirrende, skummelt Blik. Han var dristig og indsmigrende i sin Tale, uden at tale meget, og han sagde sjelden godt eller ondt om andre. Hans Udvortes behagede Damerne og havde gjort Lykke hos endel". En anden skrev: „Jeg har selv seet Struense og kan ikke sige, han var smuk; men temmelig vel voksen var han, dertil bredskuldret

og sterk af Lemmer. Det skjønneste paa ham var Benene; hans Haar var lysegult". Det sædvanlige Portræt af ham viser et vel proportioneret afrundet Ansigt, i Overensstemmelse med Beskrivelsen ovenfor med paafaldende store Øine og stor Næse, medens Udtrykket uden at udelukke Sanselighed er fremherskende forstandigt.

Som den nye ubekjendte Mand, stillet midt i Hofkredsen i Kjøbenhavn, havde Struensee for sig en vid Mark, hvorpaa han kunde faa Anledning til den større Virksomhed, som han tragtede efter. Anledningen havde en gunstig Skjæbne skaffet ham; det gjaldt nu om at benytte den, men varsomt for ikke at forspilde den. Der var Partier ved Hoffet og Partiforere, der stredes om Indflydelsen og den første Plads; men Struensee, der alt paa Udenlandsreisen havde lært dem at kjende og nu stod midt oppe iblandt dem, sluttede sig ikke afgjørende og udelukkende til nogen af dem; han holdt sig til selve Magtens Kilde, til Kongen, som han i sin Livlægestilling stod i personlig Berøring med, og til Dronningen, som han i Sommeren 69 for første Gang saa, men hvis Yndest han snart forstod at vinde. Nogen bestemt Plan til at naa Magtens Tinde havde han vistnok fra først af ikke lagt, og ikke var vel heller hans Maal stillet saa høit; men den Fremgangsmaade, han brugte, var i alle Tilfælde meget klog og indrettet efter det Indtryk, han med skarpt Blik og nøie Iagttagelse havde faat af sine Omgivelser. Den Sikkerhed, hvormed han saa gik frem, begunstigede ham i høi Grad i hans vanskelige Stilling; men han har dog vistnok havt Ret, naar han i sin senere Redegjørelse for, hvordan han naaede til sin store Indflydelse, indledede den med følgende Ord: „Jeg maa sige, at en utrættelig Virksomhed, den nøiagtigste Opmerksomhed og den omhyggeligste Anvendelse af alle Begivenheder og Forholde, endog de mindste, der har tilbudt sig eller fremkom ved mine Anstrengelser, har bidraget lige saa meget om ikke mere til den Lykke, jeg har gjort, som blot og bart det tilfældige". Hans

Fremstilling af den Maade, hvorpaa han vandt sin Indflydelse, og de Forhold ved Hoffet, hvorunder det skeede, er ogsaa, som det vil vise sig, i Hovedsagen rigtig og har faat Bekræftelse af det Held, der fulgte hans Beslutningers Iverksættelse. Hans Forsvar for, at det ikke var Egennytte alene, der havde drevet ham frem paa hans Vei, kan med hans Blik paa Tilstandene, som han ønskede forandrede, ogsaa være berettiget og sandt, naar han herom senere skrev: „Hvad man almindelig kalder at gjøre Lykke var ikke Hovedformaalet for mine Bestræbelser, idetmindste ansaa jeg det kun som den fjernere Følge; kun en eneste Vei havde jeg valgt dertil, og jeg havde besluttet hellere at gjøre Afkald paa det hele end at betjene mig af utilladelige Midler dertil. Ønsket om at blive til Nytte og at udføre Handlinger, som kunde have en vidtstrakt Indflydelse til Fordel for det Samfund, hvori jeg levede, beskjæftigede mig alene". Disse smukke Ord, der ingenlunde passer paa en Lykkejæger, er det ikke umuligt med upartisk Blik paa den følgende Virksomhed at tage som sagt i god Tro, ja som virkelig berettigede; men dette sidste gjælder dog alene i Virkeligheden, i Tilfælde af at Struense selv kan gjøre Fyldest som Kongens Raadgiver for de Mænd, han styrter, og selv kan i sin valgte Stilling føre Statens Ror med betryggende Dygtighed og Sikkerhed. Dog undskylder det naturligvis derved ikke hvilket som helst Middel, der kan blive brugt.

Al Politik havde paa Udenlandsreisen efter Struenses Paastand været udenfor den Berøring og Paavirkning, han havde kunnet udøve paa Kongen, ligesom han selv var lidet bekjendt dengang med Forholdene i Kjøbenhavn; blot for Kongens personlige Vel i legemlig og aandelig Henseende med Lægemidler og Raad havde han været virksom. Herunder havde han rigtignok været nødt til imellem at søge modvirket den før nævnte indflydelsesrige Yndling, Grev Holck, i hans Opfordringer til Kongen til udskeiende Lystighed, hvad

der havde gjort denne hans tidligere Beskytter noget kjøligere mod ham. Greven havde imidlertid andre rivaliserende Modstandere mod sig, og i Særdeleshed Dronningen, hvad der et Aars Tid efter forte til hans Fjernelse, medens stadig Struense siger sig mæglende at have modvirket den. Ogsaa her har det vistnok været saa, at Struense i sin valgte iagttagende Stilling midt imellem Partierne intet afgjorende Skridt har taget, medens han dog ikke ugjerne saa denne Kongens farlige og uværdige Yndling fjernet. I Stedet saa han vistnok ogsaa med Glæde den nærmere til ham selv knyttede og nu igjen af Kongen til Naade tagne Grev Brandt ved Hoffet. Men disse af Regjeringsvirksomheden temmelig uafhængige Hofkabaler havde for Struense hovedsagelig kun den Interesse at rense ham Farvandet i den kongelige Nærhed, medens hans Vei til Indflydelse direkte paa Regjeringen i Stilhed forberedtes paa en anden Maade og ved andre Midler. Da der saa reiste sig et Parti mod de gamle Styrere, og det her forst gjaldt Grev Bernstorfs Fjernelse, den ledende Sjel iblandt de kongelige Raader, skjod vel ogsaa Struense til, men fornemmelig udfortes det af Grev Ranzau Ascheberg. Thi ikke for nogen Pris maatte det se ud, som Struense sogte at styrte nogen og træde i deres Sted, men alene efter den klogtige Plan saaledes, at Kongen selv tog Styrelsen fra de tidligere paa egen Haand regjerende Raader og personlig varetog den. Rigtignok maatte den sindssvage Konge derunder selv lade sig lede af Struense, hvad der aabenbart var og maatte være dennes stiltiende Forudsætning, nøie nok som han kjendte Kongen som udygtig til personlig Styrelse i Virkeligheden; men Udseendet heraf maatte saa vidt muligt dølges, og det forsøges saadan fremstillet selv bagefter i Forsvarsskriftet.

Struenses personlige Forhold som simpel borgerlig Embedsmand ved Hoffet nodte ham til saaledes at skyde sig bag andre Personer i Udforelsen, om Planen end var hans egen.

Til det sidste glemtes det ham ikke, at han var af borgerligt Blod; „en Mand af saadan Ekstraction", som det trods hans senere Optagelse blandt Adelen hed, maatte overalt være forsigtig. Han var begyndt som kongelig Livlæge og blev i Sommeren 69 „virkelig Etatsraad" med officiel Adgang til alle Hoffester, ligesom han fra næste Aars Begyndelse fik Bolig paa Slottet; men den følgende Sommer var dog egentlig først den afgjørende, da han som Belønning for en heldig Udførelse af den Tids Nyhed, Kokoppeindpodningen paa den lille treaarsgamle Kronprins, erholdt foruden Tittelen Konferentsraad ogsaa Udnævnelse til Kongens „Lecteur" (Forelæser) med 1500 Rdl. Løn. Thi denne sidste vigtige Stilling, i hvilken han stadig havde Kongens Øre og Anledning ogsaa til politisk Paavirkning af ham, gav, skjønt endnu i Offentligheden personlig liden Anseelse, dog i Virkeligheden, i det skjulte, den største Indflydelse. I Stilhed kunde han da virke og var des mere farlig, som han var dækket af Kongens Person. Kammertjeneren er hos mangen Despot bleven Rigets styrende Herre, naar han havde en myg Ryg og et forslagent Hoved; saa meget mere kunde Struensee i en lige fortrolig, men langt anseligere og friere Stilling vente at kunne virke med Fordel ved Iagttagelse af, hvad han selv har tillagt sig og kaldt: „den omhyggeligste Anvendelse af alle Begivenheder" i sin Sags Interesse. Og Forholdene ved dette besynderlige Hof var med al sin Usædvanlighed, sin Partisplittelse og sin moralske Slethed saa gunstige som muligt for den, der til et bestemt radikalt Maal forstod at benytte alle andres Blottelser og at slaa den ene Fiende med den anden. Med den romerske Statsregel: divide et impera, (del og hersk), kunde den kløgtig manøvrerende netop under Splittelsen som alles Tjener være alles Leder, fiske i rørte Vande og, derunder med overalt, gjøre sig baade uundværlig for de andre og efterhaanden uafhængig for sig selv: som Tje-

ner raadende i Ordets ene Betydning kunde han blive det som Herre i Ordets anden Betydning.

Ikke blot blandt Hofpartierne var Leiligheden til en saadan Rolle der, men selv paa det øverste Tronens Trin mellem Konge og Dronning personlig. Paa sin Maade har Struense selv forklaret Stillingen tydelig nok i sit Forsvarsskrift, naar han siger: „Jeg havde knyttet mig ganske og alene til Kongen, og intet interesserede mig, uden hvad der angik ham. Al den Indflydelse ligesom den Tiltro hos Kongen, der lod mig indvirke paa hans Sindelag, anvendte jeg til at gjøre ham opmerksom paa hans sande Fordel, til at vække hans Lyst til Beskjeftigelse og til at give hans Levemaade en vis regelmæssig Orden. I denne Henseende har jeg til enhver Tid med største Oprigtighed og uden Tilbageholdenhed sagt Kongen alt, hvad jeg holdt for sandt og tjenligt, uden at lade Frygt for at tabe min Gunst afholde mig derfra; Kongen vil selv erindre det. — Da jeg ved Udgangen af 1769 og senere ofte fik Leilighed til at tale med Dronningen, og Hendes Maj. betroede mig sine Tanker om sin Stilling, fandt jeg, at hun var yderst misfornøiet med den og intet Haab havde om nogensinde at kunne leve lykkelig med Kongen eller endog blot at kunne vente nogen Ro og Tilfredshed under Omstændighedernes daværende Forhold. Dette Sindelag blev underholdt ved de stadige Efterretninger og ugunstige Fremstillinger, Dronningen fik af alt, som forefaldt, og derved forøgedes det ogsaa yderligere. Dog var den angivne Gjenstand for hendes Modvilje ikke Kongen selv, men alene Grev Holck, som hun holdt for Ophavsmand til alt, hvad der af ubehageligt var mødt hende eller fremdeles mødte hende. De Krænkelser, hun af (Kongen) personlig led (die Beleidigungen so sie vom . . . . persönlich litte), tog hun sig ikke meget nær, og hun søgte blot gjennem Tilbageholdenhed at sætte sig i Sikkerhed mod dem. — Min Stilling var under disse Omstændigheder ikke lidet vanskelig. Ligesom paa den ene Side Dronningen betroede mig

sin Misfornøielse, var jeg paa den anden Side et bestandigt Vidne til Kongens Utilfredshed og Uvilje og Lyst til at rive sig løs fra alt, som var ham imod. Begge skulde jeg give Raad, og jeg holdt mig forpligtet til at bidrage til deres Tilfredshed, saa vidt jeg kunde. Jeg fulgte heri den Grundsætning, som jeg fra først af har havt, at deres gjensidige Lykke afhang af deres Enighed. Saa liden Forhaabning jeg end saa deri, handlede jeg dog altid derefter. — Der var imidlertid en Ting, hvori Kongen og Dronningen med deres Tilbøieligheder kom overens, og som bidrog mest til at underholde den Enighed, hvori de levede, det nemlig, at de begge var yderst kjede af sin daværende Levevis og selv ønskede at kunne forlade sine Stillinger. Heri laa Grunden til mange senere ved Hoffet foretagne Forandringer". Saadan under besynderlige Tilstande raadende og mæglende var efter Struenses Beretning hans Stilling til de intimeste Forhold ved Hoffet; vi skal nu ligeledes efter hans egen Skildring betragte Regjeringsforholdene.

Allerede før sit nærmere Bekjendtskab i Kjøbenhavn med den dansk-norske Geheimeraadstyrelse, siger Struense, var han heller indtagen mod den end for den, og han bestyrkedes i disse Tanker, ved hvad han derpaa hørte og saa omkring sig. Ankeposterne angiver han saaledes: 1. Det var en fra gammel Skik fast Fremgangsmaade at holde Kongen borte fra Regjeringssagerne ved saa brydsomt og vidtløftigt i Tilfælde at foredrage dem, at man betog ham Lysten til at beskjæftige sig med dem. 2. Kongen havde saa liden personlig Autoritet, at han end ikke i de mindste Ubetydeligheder pleiede at faa sin Vilje, og at han i sit Privatliv blev kommanderet. 3. Gunst og Interesse blandede sig i alt, og de vigtigste Hverv og Værdigheder blev givne til Hoffolk, hvis eneste Fortjeneste bestod i at have været Pager og Kammerjunkere. 4. I den hele Styrelse herskede der Vilkaarlighed, saa ingen vilde eller turde bruge sin Myndighed af Frygt for, at det personlig skulde skade

ham, samtidig med at alle forsøgte sin Indflydelse udenfor sit Embede, idet man intetsteds fandt Orden og Subordination. 5. Pengevæsenet var i elendig Forfatning, ikke just formedelst Udgifterne, skjønt ogsaa mange af dem var mindre nyttige, som Koloniernes, Fabrikernes, Armeens og Privilegiehandelens, men formedelst den herskende Uorden, uduelige Operationer og Manøvrer under egennyttige Privathensigter. 6. De udenlandske Hoffers og deres Ministres Indflydelse havde i lang Tid været uforholdsmæssig stor og trykkende. 7. Endelig var de store og smaa Tjenestestillinger og offentlige Udmerkelser og Ærestitler for overflødige og for trykkende for Landet efter den ringe Nytte, de gjorde. Alle vilde leve og berige sig paa Kongens Bekostning, og der var ingen Drift hos Adelen til efter Formue og Evne at tjene Kongen, lige saa lidt som der hos de øvrige var nogen Iver for ved egen Virksomhed at holde sig oppe. — Disse Bebreidelser, tilføier Struense, har, efter min tilegnede Opfatning fra først af og efter hele min senere Erfaring, været fuldt ud grundede; de har ogsaa i Virkeligheden vist sig saa for Eftertiden.

Det er et helt politisk System med Medtagelse selv af Udenrigspolitiken, som Struense indirekte i Ankeposterne har fremført. Anvendelsen af det under Angreb paa de gamle Styrere indskrænkede sig dog for det første hovedsagelig til de første Par Punkter: til Ombytning af „Enevoldskongens" Umyndiggjørelse og Afhængighed med en mere personlig Styrelse. Men dette blev ogsaa den Stormbuk, som, styret af Struense og sat i Bevægelse af Kongen selv, skulde styrte de gamle Styrere. Enevoldskongens personlige Regimente var Struenses Stikord til den svagsindede Kong Kristian, og denne, der nu ikke kunde undgaa at blive opmerksom paa sin personlige Afmagt i den daværende Rigsstyrelse, sattes op til at skulle vise, at han kunde være Herre i Huset. At han i Virkeligheden blot var et Redskab i Struenses Haand, var denne for klog til at lade ham merke, og en Frigjørelse fra

de gamle Raaders Tvang i smaat og stort saa naturlig i og for sig for Kristian den syvende lokkende ud. Efter Struensees Fremstilling var Forholdet her saadan, at Kongen fuld af Uvilje mod Ministeriet (voll von widrigen Eindrücken gegen das Ministerium) alt fra Begyndelsen af sin Regjering havde villet have en Forandring i dets Sammensætning, hvad der nok er muligt, at han har „villet", omend han aldrig eiede Viljekraft nok til selv at kunne tænke paa at faa det udført. „Naar jeg er af en anden Mening end Raadet", lader Struense Kongen sige, „saa bemerker jeg straks en Uro i alle Ansigter, og der følger høitidelige Forestillinger, saa jeg maa tie" —, og det er meget rimeligt, at det er gaaet saa til i den aandssvage Enevoldskonges Ministerraad. Det var sagt alt tidligere om ham af en af hans Yndlinger, at den, der sidst talte med Kongen, altid fik Ret. Naar det alligevel i Struenses Fremstilling heder, at Kongen „bestemte", og, efter hvad der var foredraget for ham, „selv nednoterede sin Vilje i Sagen" til Kabinetssekretærens Retledning, hvorpaa han „igjen saa det igjennem" eller ogsaa endog „udarbeidede alt selv og skrev det ned med egen Haand", hvorefter Struense „forseglede de egenhændige Breve i Kongens Nærværelse i Kabinettet", saa kan alt dette dog ikke gjælde anderledes, end at Struense fik Kongen til at følge med i Ekspeditionen formelt paa den angivne Maade. Men under Kristian den syvendes noksom betjendte Uselvstændighed udførte han i Hovedsagen kun Struenses Vilje, og Talemaaden, at „Kongen bestemte", maa tages endnu mere i uegentlig Betydning her, end ellers som den altid anvendes om Regjeringsekspeditioner ogsaa nutildags, som i mange Tilfælde er blevne ukjendte baade for vedkommende Konges Øie og Øre. Hvordan Forholdet med Kristian den syvende var, vil efter følgende Fortolkning af Struenses Ord fra den vel underrettede Reverdil tydelig nok fremgaa: „Jeg ved altfor godt, at der selv i Kongens bedste Øieblik ikke udgik andet fra hans Pen, end hvad man saa godt som

Ord til andet foresagde ham, ligesom det, naar han syntes aller bedst om sine Brevskaber, var ham, der havde gjort Sekretærens Arbeide, hvorfor det er Usandhed at tillægge ham, hvad der udfærdigedes i hans Navn". Ganske vist, det var Struense, der „bestemte", det var Ministerstyrelse i Kongens Navn. Men under de kongelige Former med en sindssvag Mand til Regent kunde det ikke godt være anderledes, end at den styrende i Almindelighed og Struense i Særdeleshed maatte finde det baade godt og forsvarligt, hvad han siger, han opnaaede, da jo Kristian den syvende saa alligevel skulde være Konge: „Nu gjorde man sig de største Forhaabninger om, at alt vilde gaa som bedst. Kongen arbeidede med Lyst og læste alt, som hørte til Regjeringssagerne". Det maatte fra Livlægens som fra Statsmandens Standpunkt i sin Helhed være glædeligt dette Resultat. Saa fortsætter Struense med at give den Plan, hvorefter han tænkte sig den personlige Enevoldsstyrelse efter Omstændighederne sat i System: 1. Kongen vilde forbeholde sig den endelige Afgjørelse af Regjeringssagerne. 2. Alle Foredrag skulde være skriftlige og Kongens Afgjørelse ligesaa. 3. Man skulde søge at gjøre Foredragene tydelige og korte, saa blot det væsentlige fremholdtes og særlig de forskjellige Afgjørelsesmaader, hvoriblandt Kongen skulde vælge. 4. I Tilfælde af, at Kongen fandt det nødvendigt at tage flere med paa Raad, vilde H. M. enten modtage Kollegiets Betænkning eller udnævne en Kommission i Anledningen; dog skulde alt saa vidt muligt ske gjennem de vanlige Departementer. 5. Kollegierne skulde, saa vidt Sagernes Natur tillod, udføre Foredragene i ensartet skematisk Orden. 6. Ligesom Kongen ikke vilde blande sig i Sagernes Detaljer, men fordrede dette til en vis Grad af Kollegierne, saa skulde disse ogsaa selv handle paa lignende Maade overfor sine Underordnede. 7. Alt skulde afgjøres efter bestemte fastsatte Grundsætninger. 8. Endelig skulde Departementernes Forretninger skilles ud fra hverandre, saa at hvert havde sine særegne Sager at besørge, og ikke det

ene fik Indflydelse paa det andet, uden Bestemmelse herom skede gjennem Kongen; tillige skulde Antallet af dem formindskes, og for hver Art Forretninger skulde der kun være et Departement.

Denne af Struense opstillede Reformation af Regjeringsordningen under Enevoldsmagten kan i flere Henseender synes i sig selv forsvarlig og har ingenlunde sin Berettigelse ene og alene i at skaffe ham selv personlig Indflydelse og Anledning til at virke, som han kunde ønske det paa bedste Maade. Vi skal nu se, hvordan han i Virkeligheden optraadte, og om vi deri har Grund til at opgive de paa Forhaand gode Meninger, vi har kunnet forudsætte om ham og hans Virksomhed efter det Grundlag, hans Forstaaelse og Opfatning af sin Opgave har kunnet give. Hans Indflydelse blev i Løbet af Syttiaaret mere og mere kjendelig baade ved Hoffet og i Regjeringen. I Begyndelsen saa Omgivelserne endnu ikke Kilden til de merkbare Forandringer og nævnte andre som Aarsag til dem; men for de bedst indviede blev snart Hemmeligheden klar, og Forandringernes Natur maatte altid tydeligere pege paa den rette Ophavsmand til dem. Der merkedes ved Hoffet en uvant Virksomhed og et nyt Liv, der var paafaldende, udgaaende fra Kongen og Dronningen selv. Om det end blot var Festligheder og Forlystelser, Offentlighedens Opmerksomhed i Begyndelsen fæstede sig ved, som ved Forkortelsen af Hofsorgen over Enkedronning Sofia Magdalena i Vaaren 70 og Tiltrædelse straks derpaa af en vidtløftigere Reise sydover til Hamburg i Løbet af Sommeren, eller derefter igjen et muntert Liv hjemme paa Fredriksberg med de kongeliges Deltagelse selv i borgerlige Festligheder som det Kjøbenhavnske Skydeselskabs „Nedskydelse af Papegøien“, saa Adresseavisen kunde rime om Dronningen, der havde indfundet sig i Mandsdragt og selv løsnede et Skud: „Vor Caroline selv tilhest sig did begav og baade Stand og Kjøn der naadigst lagde af“, saa var det dog alt Forbud om Liv og Lyst og nye Interesser

og bebudede allerede klart Indflydelsen af den Mand, der snart som den virkelig ledende baade ved Hoffet og i Regjeringen skulde fremtræde pludselig og klart som det lysende Meteor.

Første Gang, Struensees Indflydelse viste sig tydelig i Regjeringsforanstaltninger, var, da 4de Septbr. 1770 en kongelig Kabinetsordre — som et usædvanligt Regjeringsdokument ad denne den personlige Kongestyrelses Vei, og det her endog paa Tysk istedetfor paa det efterhaanden mere sædvanlige Danske — udtalte sig for sparsommelig og kun paa Fortjeneste begrundet Uddeling af Rangforfremmelser og titulære Embedsudnævnelser for Eftertiden. Tilkjendegivelsen i og for sig fandtes betimelig nok under den tidligere utilbørlige Ødslen med slige Udmerkelser, men det var Omslaget og Omstændighederne med dens Tilblivelse, som var paafaldende. Snart kom imidlertid flere saadanne Kabinetsordrer og det tildels af meget opsigtsvækkende Natur. Den 14de Septbr., kort efter at Bernstorf havde faaet det kongelige Brev om at trække sig tilbage, da „for visse tilsigtede Forandringers Skyld Kongen ikke længer kunde benytte sig af hans Raad", kom Kabinetsordren om Trykkefriheds Indførelse og Censurens Afskaffelse, i Oversættelse fra den tyske Original saalydende: „Da vi er af den fulde Overbevisning, at det er saavel skadeligt for Sandhedens upartiske Undersøgelse som hinderligt for Opdagelsen af fastgroede Vildfarelser og Fordomme, naar redelig sindede og for det almindelige Vel som for deres Medborgeres sande bedste nidkjære Fædrelandsvenner skal formedelst Persons Anseelse, Befaling eller forudfattede Meninger skræmmes eller forhindres fra at skrive frit, angribe Misbrug og opklare Fordomme, saa har vi efter modent Overlæg besluttet i vore Riger og Lande at tilstede en uindskrænket Trykkefrihed saaledes, at fra nu af ingen skal være skyldig og bunden til at lade de Bøger og Skrifter, han vil trykke, underkaste den hidtil forordnede Censur og Approbation eller til i saa Maade at indlevere dem til at gjennemsees af Mænd, der hidtil slig Forretning har

været overdraget." Denne for hin Tid merkelige og i monarkiske Stater helt enestaaende Trykkefrihedsbestemmelse vakte stor Opsigt og Glæde baade hjemme og ude. Der kom et nyt Liv i Litteraturen i Danmark og tildels ogsaa i Norge med frit talende Bøger, Blade og Tidsskrifter. Den trykkende Censur, der strøg og tilintetgjorde enhver i mindste Maade for Styrelsen eller den almindelige Opinion stødende Ytring, om den end var nok saa vel begrundet, var med engang hævet, og Frihed i aandelige Undersøgelser hævdet. Det var en Begivenhed saa stor og i sig selv følgerig, som vanskelig kan fattes af vor Tid, der intet nært Kjendskab har til hin Censur med dens fordærvelige Virksomhed, dens Forfalskning selv af den mest upartiske videnskabelige Forskning gjennem smaalige Rettelser og dens hele aandskuende Herredømme. „Var Forbauselsen stor ved Bernstorfs Afgang", siger Høsts Skrift i 1824 om Struense, „saa var Glæden ikke mindre ved Tankens Frigivelse. Den Hyldning, som herfor bragtes Kong Kristian, gjenlød i fremmede Lande; Oldets mest berømte Digter, den gamle paa Ferney (Voltaire) greb jublende den henlagte Harpe" og skrev sit berømmende „Brev til Kongen af Danmark i Anledning af Trykkefriheden i hans Stater." — Selv om hverken Danmark eller Norge dengang var egentlig modne for Trykkefriheden, saa pludselig som Overgangen gik for sig fra Tvangen, og saa ubegrænset som Friheden var, indtil først 7de Oktbr. følgende Aar retsligt Ansvar anordnedes, saa kan dog Struenses Foranstaltning ikke andet end roses i sin Upartiskhed, og rent principiel, som den var, og uden Spor af at skrive sig fra en Hofgunstlings lyssky Intrigesystem, er denne hans udprægede Begyndelse paa sin Regjeringsvirksomhed ikke skikket til at formindske Indtrykket af den før antagne velmenende Oprigtighed i hans politiske Bestræbelser.

Allerede 10 Dage efter Kabinetsordren om Trykkefrihed fulgte en anden Ordre direkte fra Kongens Privatkabinet, der var betegnende og vigtig nok ved just at antyde denne umid-

delbare Maade for Regjeringsbeslutninger som den sandsynlig fremtidige, idet den paa Principer i Overensstemmelse med en mere personlig Styrelse for Fremtiden henstillede til det siden Bernstorfs Fjernelse ikke sammenkaldte Geheimeconseil at overveie dettes eget og dets Forretningers hensigtsmæssige forandrede Ordning. Til Retledning heri for det tidligere saa godt som enestyrende Geheimeconseil hed det i Ordren: „Det maa bestandig haves for Oie, at i en monarkisk Stat som vor maa der sættes saadanne snevre Grænser for den intermediære Magt, at den souveræne Magt, som ene og alene tilhorer Kongens Person og blot beror paa ham, paa ingen Maade kan eller maa lide Afbræk. Vort Geheimeconseil maa stedse have i Erindring, at Vi selv hverken vil have tabt for Os Sagernes Afgjørelse eller endnu mindre den lovgivende og udøvende Magt, samt at Formaalet med dets egen Stiftelse blot skulde være at fremstille de det betroede Sager i deres sande Lys og at meddele Os dets skyldige Betænkning om dem. Conseilet vil følgelig fremtidig slet ingen Afgjørelsesret have; de det tilsendte Sager skal enten sendes direkte til Os selv eller til de Departementer, hvorhen de horer, efterat i Forveien, naar Sagerne er af Vigtighed, Conseilet har raadslaaet om dem og givet sin Mening tilkjende, hvilken dog aldrig skal gjælde for Afgjørelse i Sagen. Fremtidig vil saaledes Justitssager ikke blive appellerede til Geheimeconseilet, og begge vore Cancelier skal herefter ikke længere sende sine Indberetninger til Conseilet, men afgive dem til Os selv, hvad der ogsaa skal gjælde for det udenrigske Departements Vedkommende. I Conseilet skal heller ikke længere Stemmeflerhed gjælde, men hvert Medlem skal skriftlig med sit Navns Underskrift meddele Os sit Votum. For at deltage i Conseilet behoves derhos ingen særlig Bestalling fra noget Departement, da fremtidig Vore Kabinetsordrer vil give tilstrækkelig Autorisation.“ — Man vil forstaa Midlets Rækkevidde til at overdrage Geheimeconseilets Magt til Kabinetssekreteriatet og Struense selv, naar

man erindrer det tidligere nævnte om Kongen og den kongl. Kabinetsordning, hvor Struense „i Kongens Nærværelse forseglede de egenhændige Ordrer.“

For Aaret 1770 gik tilende, forelaa ogsaa allerede som fuldforte Begivenheder Regjeringsomordningerne med saavel fuldstændig Fratagelse af Magten fra Geheimeconseilet som Overgivelse af den til Struense i Kabinetsafgjørelser med Kongen alene. Struense blev den 18de Decbr. udnævnt til kongl. maître des requêtes, hvorved han lovformelig bemyndiges til det Regjeringskollegiernes Medlemmer fratagne mundtlige Foredrag af Regjeringssager hos Kongen og derved fik en Magt og Indflydelse uden Forbehold tilstaaet, som han hidtil kun i sin Egenskab af „Forelæser“ leilighedsvis ved sine Overtalelser havde kunnet ove i det skjulte. Endelig blev ved en „kongelig Akt“ af 27de Dec. Geheimeconseilet helt ophævet og dets Medlemmer afskedigede fra sine Poster, medens den følgende Dag i Stedet bragte Oprettelsen af en Geheimekonferentskommission, men som ganske anderledes svag og uselvstændig fik sin specielle Bemyndigelse ved Kabinetsordrer, og hvis Medlemmer derefter hverken havde særskilt Rang eller Lonning. Den nye Kommission kaldtes sammen efter Kongens Behag og skulde blot give sin Betænkning om, hvad der af ham specielt forelagdes den. Det mægtige Raad var forsvundet, som — efter Høsts Ord — saa længe havde anseet at raade og at regjere for et; ikke mere saaes ved Roret de Mænd, som dels selv i en Række af Aar havde siddet der, dels var kaldede did af Standsbrodre; de fandtes snart end ikke mer i Hovedstaden, men kun paa sine Godser paa Landet eller ogsaa i Unaade udenfor Riget. — Der var allerede for og end mere herved fjernet mange hoie Embedsmænd pludselig og tildels uden egen Skyld, idet de havde maattet vige for Struenses System om Kongens personlige Enevoldsmagt, der skulde sættes i Virksomhed; men samtidig med dette Personskifte, hvortil dog Sidestykker ikke saa sjelden fremkaldtes i hine Tider blot

efter Hofgunstlinges rent personlige Smag og Intriger, var der kommet en hel ny Politik til Virksomhed, vistnok under Form af Enevoldsstyrelse, men i Virkelighed i usikker personlig Afhængighed, der i hoi Grad maatte gjøre Ansvaret følsomt hos den sande Styrer, Struense, en Politik, der havde vist en frisindet Dristighed, der var enestaaende og merkelig i Norden, og som ogsaa langt videre end i denne sin nærmeste Kreds allerede havde draget Samtidens Øine og levende Interesse hen paa sig. Det var ikke alene Trykkefriheden, der i saa Henseende var en merkelig Fremtoning, men det var ogsaa Afvigelsen fra hele den ceremonielle standsadskillende Hoftone, der i Struenses Virksomhed var begyndt i dette Aar 70 med at udvirke en Indskrænkning af Titlers og Graders Meddelelse, disse hine Tiders hoitagtede Udmerkelser under Navn af „Characterer", og som endte Aaret med en yderligere i samme Retning gaaende Bestemmelse, der afgjorde Rangordningen i Rigerne, ikke som før efter hine Gunstbevisninger, men efter Embedsstilling og Anciennetet, hvad der virkede i den Grad paa hine Klasseforhold, at efter samtidiges Dom havde fra denne Tid af „Charactererne" og Tittelvæsenet „tabt det meste af deres Pris."

Det var en vidtrækkende Indflydelse, Struense allerede havde naaet til at øve; men end langt videre skulde den i det følgende Aar række, da han nu ene om Regjeringsmyndigheden i Kongens Navn fra hans Kabinet styrede Landene. Lidet var ham nu længer til Hinder og Modvægt hos Kongen. For Sikkerheds Skyld fjernedes dog ogsaa den gamle Kabinetssekretær Schumacher, der fortalte og vidste for meget om Regjeringsekspeditionerne, og i hans Sted kom en ny Mand, Panning, med en ny Embedstittel, Ekspeditionssekretær. For sig selv udvirkede Struense derpaa 15de Juli 1771 istedetfor den tidligere beklædte Tittel maître des requêtes Udnævnelsen til Geheimekabinetsminister som den officielt anerkjendte Leder af Regjeringen med fastsat næsten fuldstændig uindskrænket Magt,

idet det hed i den kongelige Udnævnelse: 1. Alle de Ordrer, jeg mundtlig giver ham, maa han efter mit Sind affatte og fuldført forelægge mig til Underskrift eller i mit Navn sætte Kabinetsseglet under. 2. Alle Ordrer, der mellem Kollegierne fornødiges, skal udfærdiges af ham. 3. Ugentlig skal der forelægges mig til Approbation et Uddrag af de udstedte Kabinetsordrer. 4. De Kabinetsordrer, der paa denne Maade er udfærdigede, skal have samme Gyldighed som de egenhændig affattede. — Saa godt som souveræn erklæredes herved Struense; der var ikke i Instruktionen Tale om Ansvarlighed, og Kongens Ugekontrol kan man vide, hvad betød. Senere kom der hertil endog en Kabinetsordre, der bød, at alle Skrivelser til Kongen skulde afleveres istedetfor hos ham selv for Eftertiden paa Kabinetskontoret hos Struense. Den derpaa følgende sidste Udmerkelse af Ministeren var hans Optagelse 30te Sept. for sig og Slægt, ligesom samtidig for hans Fortrolige, kongl. Kammerherre Brandt, blandt Adelen med Tittel af Greve.

Hermed var Struense naaet til Høidepunktet af sin Vælde, idet han snart sagt regjerede baade Landet og Hoffet og lod dem lystre sin Vilje. Hvor fuldstændig han saaledes kommanderede Kongen, fremgaar tydelig af den hovmestererende Opførsel mod ham i hans Privatliv, som baade Struense og særlig den til at more og passe paa Kongen indsatte Grev Brandt anvendte lige til aabenbar Tvang og lidet undersaatlige Haandgribeligheder. Naar paa Kjøreturen Kongen raabte: holdt! men Brandt: kjør til! blev den sidste adlydt, og foruden alle kammeratslige Friheder tillod Brandt sig ogsaa — efter Udfordring rigtignok og en halvforrykt Undsigelse for hans „Feigheds" Skyld — en Gang med Billigelse af Struense at „tugte" Kongen ved med Magt at sætte ham mod Væggen. Bestandig maatte Kongen trods al sin Uvilje i den sidste Tid taale Greven stadig om sig. Til Dronningen stod Struense i det fortroligste venskabelige Forhold, og deres

Samvær offentlig og hemmelig kunde snart ikke undlade at vække Anstød. Den lille svagelige Kronprins blev derhos efter Struenses lægevidenskabelige Opdragelse meget haardført behandlet og holdt i koldt Værelse, tyndklædt selv Vinterstid, med kun tarvelig, kold Føde under Kuren. Gjerne holdt under alt dette Kongens 18aarige Broder, Arveprins Fredrik, og det misfornøiede Parti omkring Enkedronning Juliane Marie sig stødte, men afmægtige paa Afstand. Deres Fornærmelse skyldtes oprindelig den nye Styrelses Mangel paa formelle Hensyn ovenfor dem, og den samme Feil virkede ogsaa stødende paa det svenske Hof og paa det russiske, hvilket sidstes store Indflydelse dog ogsaa principielt Struense modarbeidede, medens han for Resten lidet forandrede Udenrigspolitiken.

Over Embedsforholdene i og udenfor Hoffet havde Struenses Vilje meget at sige og gjorde sig tidt nok gjældende ved Afskedigelser eller Ansættelser. Særlig i Regjeringskontorerne under Kabinetsministeriets nye politiske System gik Ombytninger af Poster og Personer hyppig for sig og gjorde til Slutning Embedsmændene almindelig forskrækkede og utrygge. Det ridende Bud, der overbragte Afskedigelser, lærte Kjøbenhavnerne vel at kjende, som det i et Vers fra den Tid herom lød: „Naar man den sorte Hest og blakket Rytter saa, — med Skræk man vidste, at det nogen gjældte paa“. Selv Kommunalstyrelsen gik det i Kjøbenhavn omskabende ud over med Afsættelse og hel ny Ordning efter moderne mere praktisk Mønster. I Regjeringskontorerne var Omstøbningen begyndt allerede i Syttiaaret med Admiralitetskollegiet og Finantskollegiet, og senere fortsattes der med næsten alle de gammelagtige Kontorers Omdannelse i Løbet af dette merkelige Aar 71. De gamle Kollegier forsvandt for moderne Bureauer eller Departementer med en simpel og nøie bestemt Forretningsgang i Overensstemmelse med Struenses tidligere citerede Reformudkast. De mangehaande Regjeringsforanstaltnin-

ger forøvrigt, som i dette Struenses Styrelsesaar paabegyndtes og tildels fuldførtes, fik for Størstedelen Tiden neppe prøve Nytten af, saa kort Frist som der forundtes dem at leve; men alligevel vil deres principielle Værd kunne nogenledes fremgaa af en Sammenligning mellem, hvad de bragte, og hvad de afløste, og med dette for Øie skal vi kortelig betragte Resten af denne alt i alt kun 16 Maaneders Regjering med dens omfattende Foranstaltninger.

Som i Ophavsmandens egen Fremstilling skal da Begyndelsen gjøres med det allerede paa hin Tid længe helt forvirrede Pengevæsen, der havde gjort alskens Ekstraskatter og trykkende Kopskatter nødvendige. Just nogle faa Aar tidligere var deraf efter uendelige Klager endog voldsomme Optrin i Norge fremkaldt som Strileopløbet i Bergen. Omend Statsfalliten endnu kunde holdes ude og af Syne en Tid, var den der dog allerede tilstede i den Spire, der førte til Statsbankerotten en Menneskealder bagefter, i Begyndelsen af vort Aarhundrede, med saa overordentlig ødelæggende Virkning. I Modsætning til de foregaaende Aars fortvilede Skattepaalæg — med lige ovenpaa den ovennævnte Ekstraskat i 65 atter i 68 Paabud af 5 nye Skatter, hvoriblandt Toskillingskopskatten kvartalvis istedetfor den aarlige Salttold — i Modsætning hertil, som Regjeringens eneste Udvei i Pengenøden, stillede Struense op som det Princip, hvorefter han rettede sig: „Orden og Sparsomhed er de eneste Midler, som kan gjenoprette Pengevæsenet med Udelukkelse af alle andre Projekter". I Ordenens Interesse skaffede han Enhed i Pengestyrelsen og ombyttede de forskjellige gamle finantsielle Kammere og Kollegier med et eneste nyt, Finantskollegiet, der efter en fast Plan med megen Dygtighed derpaa blev styret af en ny Mand, Grev Holstein. For at opnaa Sparsomhed adskilte han fra alle Statsindtægter under et den særlige kongelige Kasse, idet Hoffet fik sit eget Budget med Indskrænkning og Besparelse samtidig, ligesom Statens Odslen til Militær- og Embeds-

væsen, kunstig Fabrikvæsen m. v. blev kontrolleret og begrænset. Samtidig kontrolleredes og forbedredes ogsaa tildels Indtægterne ved Ombytning af Naturalydelser med Pengeydelser i Forbindelse med bestemte Lønningsregulativer.

I Retsvæsenet blev i Kjøbenhavn saavel Høiesteret stillet helt uafhængig af Statsmagten, som derhos en varig Forbedring sikret denne Bys Borgere ved Oprettelsen af Hof- og Stadsretten, der afløste de tidligere 6—7 brydsomt delte Retsfora i Byen og under sin iøinefaldende Nytte vedblev saadan ogsaa efter Struensés Fald. Samtidig kom ogsaa Politivæsenet her paa en langt bedre Fod. Men mindre Varighed fik derimod som det meste øvrige den ikke mindre berettigede Afskaffelse af Tortur ved Forhørene i Rigerne, den saakaldte skarpe Eksamination, samt Afskaffelsen af Sportelvæsenet og hinderlige Vidløftigheder i Processerne. Med Formildelse i Straffelovene blev bl. a. Dødsstraf for Tyveri afskaffet. Ret og Lov skulde dernæst være ens for alle Stænder ligesom ogsaa Domstolenes Behandling af alle Borgere uden Begunstigelse for Adelen, hvad der blev gjort gjældende med specielle Paabud og deraf følgende Forandringer i de ældre bestaaende Forhold og blev gjennemført principielt i de mange nye Anordninger. Standsforskjel gav heller ikke længer Forret paa Embedsveien, „enhver skulde tjene sig op fra neden", og Bagveie med Tjenerforfremmelser, den meget sædvanlige saakaldte „Lakeiismus", blev forbudt paa alle Embedsstigens Trin. — Man vil merke Revolutionstidens Borgerlighed og „Menneskerettighedernes" Anerkjendelse hos Lovgiveren, der sigtede paa Lighed for Loven for alle Stænder og, saa vidt det lod sig gjøre, lige Borgerrettigheder for alle Klasser. Dertil hørte og saa vidt mulig personlig Frihed, som tilstræbtes under Løsning af de hindrende Baand i Handel og Vandel i det privilegiefyldte Borgersamfund.

Den fortrykte Bondestand i Danmark vilde i samme Aand Struensé hjælpe, idet han nedsatte en Kommission med den dygtige Oeder i Spidsen til at fremme den alt forberedede

Afskaffelse af det haarde Hoveri med Løsningen af Stavnsbaandet og Indførelse af Selveiendom blandt Bønderne. Kommissionen fik istand en lempeligere Ordning af Hoveriarbeidet; men for øvrigt blev ikke dens Udkast til Virkelighed, da saa tidlig et andet Regimente kom til at afløse Struensees. Imidlertid vidner flere fra det kongl. Kabinet under Struensee udgangne Bud om hans Velvilje for Bondestanden og dens Ophjælpelse, som bl. a. Løfter om Laan af en bestemt Pengesum til hver Fæstebonde, der blev Selveier, eller en Præmie for Udflytning og Opdyrkning som Selveier. Med Hensyn til den norske Odelsbondes Ret blev den Forandring gjort, at Tidsbestemmelsen for Erhvervelse eller Fortabelse af Odelen blev nedsat til Halvparten af Tiden mod før, til 10 Aar for at vinde og 15 Aar for at tabe Odelsretten. Det ikke meget gamle, ved sin Strenghed mod Bøndernes Smaahugst i Skovene samtidig med egen Udhuggen i det store lidet populære kongl. Generalforstamt for Norge blev ophævet, hvad der væsentlig virkede til mindre Ødelæggelse af Skovene i Bygderne, der nu kom under Tilsyn igjen af Fogderne og Lensmændene som tidligere. I Norges øverste Bestyrelse, til Magtens Centralisation hos Enevoldskongen, foregik den Forandring, at Statholderposten ophævedes, og dens Forretninger fordeltes paa Stiftsbefalingsmændene, der direkte skulde henvende sig til Regjeringen i Kjøbenhavn og det kongl. Kabinet.

Til Ophjælpelse af Undervisningsvæsenet og særlig en bedre Ordning af Universitetet kaldte Struensee Trondhjems dygtige Biskop Gunnerus til Kjøbenhavn, og en omhyggelig Plan for Kjøbenhavns Universitet var Resultatet med Inddeling af dets Lærere i 4 Fakulteter og med Omordning af Eksaminerne, der skulde besørges af andre end Professorerne, „da der slet intet Haab var om en ret blomstrende Tilstand for Kjøbenhavns Universitet, naar Eksaminerne ikke fratoges Professorerne“. Men ogsaa et eget Universitet for Norge havde Gunnerus udkastet Planen til, og anbefalede han varmt

Regjeringen til Oprettelse i Kristiansand. Struense vilde uendelig forbinde sig den hele norske Nation, naar han naadig antog sig det nye Universitet. „Faar vi det ikke nu, udbryder Gunnerus, sker det maaske aldrig"! Men med alle Nordmænd hjertelig og inderlig ønskede og haabede han, det vilde ske. Man fik det ikke, da Struense imidlertid styrtedes; men selv havde han da forud optaget Tanken om et norsk Universitets Oprettelse. Blandt Struenses Kabinetsordrer i det danske Geheimearkiv læses, som Indledning til Foranstaltningen, i et udateret „Kommissions-Projekt fra Kabinettet til Videnskabernes Ophjælpelse ogsaa med Indflydelse paa den offentlige og private Økonomi, specielt til Oplysning af Naturvidenskaberne", følgende „Punkter til Betragtning" for den oprindelige Komite, hvori da ikke Gunnerus, men Suhm i Stedet er nævnt som Medlem: „Da Indvaanerne i Kongeriget Norge ønsker et Universitet og Akademiet i Sorø liden Nytte skaffer, saa skal I overlægge, om ikke dette Akademis Midler, saavel efter (Stifteren) Deres Landsmand Baron Holbergs formodede Ønske som efter Nordmændenes Ønske, kan blive anvendte hertil. — 2. Hvorvidt I kan tilraade enten et gymnasium academicum eller ogsaa med Bistand af en Del af det beneficerede Gods et ordentligt Universitet — at blive oprettet i Norge. 3. Og om ikke dermed en anden Hensigt, Anlæggelsen af en By i Omegnen af Mjøsen, kunde blive forbundet". Dette for Struenses gode Vilje klare nok Udkast med de øvrige opstillede Punkter berørende Oprettelsen af et Naturalkabinet paa Charlottenburg og Kjøbenhavneruniversitetets Forbedring og Udvidelse maa efter Høsts Angivelse henføres til Begyndelsen af Aaret 71 som det forberedende og oprindelige. Men kun med Planer og mindre Foranstaltninger blev det dog i Virkeligheden paa dette som flere Omraader under denne Styrelses Kortvarighed.

De betydelige Forandringer, Struense saa kraftig satte i Verk eller stillede i Udsigt, kunde ikke andet end vække Frygt og Fiendskab hos mange, der blev ubehagelig berørte af dem,

ved Siden af, at de enkeltvis vandt endel Paaskjønnelse. Under Ytringsfriheden efter Censurens Ophævelse havde Kritiken og Klagerne frit Løb og gjorde sig naturlig straks og sterkt gjældende fra de misfornøiedes Side, medens den retfærdige Dom med Erfaring for Gavnlighed i meget af det nye ikke saa hurtig kom frem og under den snart paafølgende Vanskjæbne med Ulykke over Ophavsmanden og Omstyrtelse af hans Verk trængtes i Baggrunden. Ved Siden af de nævnte mere vidt rækkende Forandringer under Struenses Styrelse vakte da af de mindre og mere enkeltstaaende nogle en Opsigt og Dadel, som om de i sig selv havde været Hovedbegivenheder og de afgjørende i en ganske anden Grad, end de uden de paafølgende uheldige Biomstændigheder vilde have opnaaet at kunne gjøres til. Saaledes er at nævne Oprettelsen af et dansk Tallotteri, som omend i sig selv lidet nok anbefalelsesværdigt dog ikke var noget at gjøre Væsen af og desuden tilsigtede at afløse de udenlandske Lotterispekulationer her, mod hvilke skjærpede Forbud udstedtes. Ligeledes var Tilladelsen af Hjemmedaab af syge Børn eller Udsættelse med at bringe dem i Kirken ingen Stats- eller Kirkeforbrydelse, men mangesteds vistnok gavnlig, saa farlig som den gamle Ordning med de nyfødtes hurtige Daab efter Strøms Oplysninger fra Søndmøre viste sig, naar den i den haarde Vinter foregik. Ligesaalidt kan vel ubetinget forkastes den af Struense bevirkede, men ogsaa efter hans Tid vedblivende Ophævelse af en Del Fest- og Helligdage som særegne Høitider, nemlig Trediedagene ved Jul, Paaske og Pintse og de egentlig gammelkatolske St. Hansdag, Mikkelsdag, Allehelgensdag og Helligtrekongersdag samt Mariefesterne, Renselses-, Besøgelses- og Bebudelsesdagene, idet de fandtes „mere at være blevne anvendte til Lediggang og Laster end til sand Gudsdyrkelse“ og derfor efter andre protestantiske Landes Eksempel „heller kunde bruges til Arbeide og anden nyttig Gjerning“. Tvilsommere stiller sig Ophævelsen af Forskjel mellem ægte og uægte

Børn i statsborgerlig Henseende og i Kirkens Behandling af dem, ligesom den skede Løsning af Baandene for Ægteskabsstiftelse med Tilladelse for fraskilte til Ægteskab paany ogsaa forud for den tidligere Ægtefælles Død, samt Tilladelse for Søskendebørn til indbyrdes Forbindelse og for Enkemænd til Giftermaal med sin afdøde Hustrus Søster, o. l. Et Udtryk ligefrem for en slap Moral var Tilladelsen for Garnisonssoldaterne til Giftermaal, naar de vilde overlade Børnene til den af Struense tidligere oprettede offentlige Hittebørnanstalt til Opdragelse. Denne Opfostringsstiftelse, der i Misnøien har spillet en væsentlig Rolle, fik Bidrag af kongl. Gaver, af Tallotteriets Afgift og af en særegen Skat paa Luksusheste i Kjøbenhavn og opdrog eller besørgede opdraget paa Landet Børnene indtil deres 6te Aar, hvorpaa disse til Vederlag uden Løn skulde tjene sine Pleieforældre til sit 25de Aar. Anstalten, der var beregnet paa at modtage Bidrag af indsendte Børn fra det hele Land, var for Kjøbenhavns Vedkommende paa sin Vis meget praktisk indrettet med en i Portrummet anbragt Kasse, hvori Mødrene useede kunde lægge sine Børn, og „naar Kassen derpaa stødtes lidt ind igjen, gik den ved Hjælp af en mekanisk Indretning helt tilbage af sig selv og tilkjendegav ved at sætte en derved værende Klokke i Bevægelse, at et Barn var henlagt“. Denne underlige Indretning gav Anledning til mange Slags Kritik og til Benævnelsen „Kassebørn“ paa Anstaltens opfostrede, ligesom den skaffede sin høit stillede Ophavsmand alskens Spot og Uvilje som den, der for at beskytte mod Barnemord begunstigede Prostitutionen med Benyttelse af Spillesygen i Umoralitetens Interesse. — Disse forskjellige Foranstaltninger fik en saa meget større Betydning i de misfornøiedes Klager, som i Baggrunden for dem Struenses bekjendte Vantro og irreligiøse Nyttighedstheorier stod som Kilden til dem og skræmte med mulig videregaaende Bestemmelser. I religiøs Henseende udtalte rigtignok Struense som Princip for sin Styrelse at holde

Stat og Kirke ud fra hinanden i Lovbestemmelser: „Sæderne kunde ikke blive forbedrede ved Politilove; det stred mod den menneskelige Frihed, idet de moralske Handlinger, forsaavidt de var uden umiddelbar Indflydelse paa Statens Ro og Sikkerhed, skulde overlades Opdragelsen samt Undervisningen og Formaningerne fra de kristelige Sædelærere; de hemmelige Laster, som Tvangen foranledigede, var tidt de værste, og saadan Tvang frembragte kun Hyklere". Men selv kunde han i hin Tid vanskelig overalt skjelne mellem Religion og Politik, og det maatte naturlig vække religiøst Anstød, naar han f. Eks. under Paaskud af at hindre overdaadige Optog endog forbød Begravelser med Ligtog gjennem Gaderne om Dagen efter Kl. 6 eller senere efter 9 om Morgenen, idet Jordfæstelsen henvistes til Udførelse om Natten. — Fremdeles en Ting, som gjennemgaaende stødte ved Struenses Kabinetsordrer, var deres Affattelse paa Tysk, hvad der stred mod den vaagnende nationale Sans, som det og medførte, at de fleste indsendte Ansøgninger til Kongen for bedre at virke paa Kabinetsministeren maatte skrives paa Tysk, der nu atter en Tid fortrinsvis var Regjeringssproget.

Under de stores Misfornøielse og særlig Hofpartiets med Adelens og Embedsmændenes hjalp det Struense lidet, at han beskyttede de smaa, de næringsdrivende Borgere og Bønder, ved sine Foranstaltninger, som de ikke straks forstod. Endog den stundom anvendte umiddelbare Understøttelse som Salg af Korn til de ubemidlede til nedsat Pris eller, da Inddragningen af Statsbidraget til Fabrikerne medførte flere Arbeideres Afskedigelse, offentlig Uddeling af Brød i Vinterens trangeste Tider, blev, om end i Øieblikket naturlig med Glæde modtagen, dog igjen ved Understøttelsens Ophør Gjenstand for Beklagelse. Overgangstilstanden var saa meget vanskeligere at beherske, som desuden ikke den paatænkte Fattigvæsensordning i sin Helhed naaede Fuldførelse. Pludseligheden i mange af Regjeringsbestemmelserne medførte ogsaa overalt sine store Ulemper, og

naar disse „Privilegiefriheder, der krænkede Medborgeres Ret", søgtes ophævede, kunde en videre gaaende øieblikkelig Forlegenhed være den nærmeste Følge. Under alt dette stod Struense neppe i Yndest hos nogen Del af Folket, og selv ikke den Mængde nye Forlystelser og Adspredelser med festlige Optog, Vædderidt, Baller, Koncerter og Maskerader eller Tilstelningerne i Rosenborgs for Publikum aabnede Have vandt ham engang Kjøbenhavnernes Yndest i eller udenfor Hofkredsen. Kun til sit personlige Herredømme over Kongen og sin Yndest hos Dronningen kunde den altformaaende Statsstyrer i Virkeligheden støtte sig, og Adelens og Flokken af den gamle Skoles Had til denne „Paddehat af en Minister" var derunder i stadig foruroligende Tiltagen.

I en Enevoldsstat, særlig under yderlige Forhold, pleier altid Militærmagten at spille en stor Rolle; men Struense var ingen Militær. Et Par halvrevolutionære Soldater=Demonstrationer viste da ogsaa i Slutningen af 1771, at Struense i Faren ikke besad den Dristighed og Handlekraft, der i en snæver Vending skulde kunne beherske en virkelig Revolutions lidenskabelige Voldsomhed med alle dens bølgende Tilfældigheder. Da en Del norske Matroser, forbitret over ikke at have faat sin Løn udbetalt, sammen med Marineverftets Tømmermænd væbnede drog til Hirschholms Slot og fordrede sin Ret, var ikke alene Struense efter Rygtet frygtsom nok til at forberede sin og Hoffets Flugt for dem; men bagefter fik de endog Belønning istedetfor Straf. Endnu videre gik det ved den saakaldte Juleaftensfeide, da Fodgarden i Kjøbenhavn af Kongens norske Livdrabanter, trodsende den kongl. Forordning om dens Omdannelse og Fordeling til de øvrige ensartede Regimenter, med Vaaben i Haand satte sig til Modværge. Dels bemægtigede de sig Slottet, som de holdt besat i over et Døgn, og dels sendte de til Hoffet, der var fraværende paa Fredriksborg, oprørsk en Afdeling under Vaaben og forlangte sit Ønske om Hjemsendelse indvilget, hvad Struense, atter ræd og færdig til

Flugt, siges der, indvilgede. Imidlertid hjalp mange af Byens Borgere de misfornøiede Soldater med tilsendte Levnetsmidler, og demonstrerende Pøbelflokke togede om i Byen. Men, uagtet støttet af det øvrige Militær, var Regjeringen lutter Eftergivenhed med Gaver til de oprørske Soldater og Passivitet overfor Folkeskarerne, der lod sin Uvilje ustraffet gaa ud over flere af Modpartens Officerer, som de fra det nylig forud forefaldne bekjendte Theaterslag om Bredals Stykke „Thronfølgen" havde et Horn i Siden til. Forholdene viste efter flere samtidiges Dom allerede her under denne „Juleaftensfeide" Modenhed nok for en Revolution mod Styrelsen, og den vilde let endog i denne Militæropstands Tilfældighed under en dygtig Leder have kunnet føre til selve Regjeringschefens Fjernelse, som Stemningen var imod ham.

Eftersom Struense gav Indtryk af at være frygtsom, og han forsigtig omgav Hoffet med Militær ved enhver offentlig Optræden, viste Modstanderne sig dristige og vandt Tilslutning. I Pressen læstes der de sterkeste personlige Angreb mere eller mindre forblommede mod Kabinetsministeren som „Kongens Tvangsherre og Dronningens Boler," medens opslaaede Plakater talte om ham som „Forræderen", der med Tilhængere skulde være „fredløs" og maatte „angribes, hvor han fandtes", idet en Nationalbelønning paa 5000 Rdl. stilledes hans Banemand i Udsigt. De urimeligste Rygter spredtes allerede om, at Struense vilde lade sig udraabe til Konge og ægte Dronningen, herskende med Soldatermagt. I Hemmelighed samlede der sig ogsaa et fiendtligt Parti om Enkedronningen og Arveprinsen for i det beqvemmeste Øieblik at kunne styrte Statsstyreren og hans Venner. Da med Begyndelsen af det nye Aar 1772 Hoffet atter flyttede ind til Hovedstaden paa Kjøbenhavns Slot, hvor det gamle festlige Liv saa igjen begyndte, var i al Hemmelighed den kommende Hofrevolution forberedt, og selv Struense synes i usikker Spænding at have havt en Følelse af, at den forestod. Det var ikke mange, han

fast turde lide paa af sine Omgivelser foruden selve Dronningen; en ældre Broder, ansat som Justitsraad (senere i længere Tid Minister i Proissen) og en yngre nittenaarig Broder som Loitnant, samt den hoitbetroede Ven i Kongens nærmeste Omgivelse, Hoffesternes Leder Brandt, synes at have været hans eneste Fortrolige. Men den sidste havde dog allerede i Mismod og kjed af altid at skulle være om og passe paa den nu af ham lige saa kjede Konge, vist Tegn til at ville svigte, da han ikke kunde opnaa som yderligere Løn af Struense et Grevskabsgods til Grevetittelen foruden nye kongl. Gaver i Penge. Brandts og Struenses Brevvexling i denne Anledning, allerede om Høsten og forud for de nysnævnte Opløb, er meget karakteristisk. Struense havde indjaget alle Skræk, alle skalv for ham, skrev Brandt, beklagende sin egen uværdige og afmægtige Stilling. Struense svarede: „Godhed og Foielighed har været Kilden til Danmarks Ulykke; at indjage Frygt er det eneste Middel for en udmarvet, svækket Stat med et Hof og et helt Folkesamfund, fulde af Intriger. — Bestyrelsen af Hoffet og, hvad dertil hører, vil De have; det er med andre Ord: De vil fratage mig det eneste Middel, hvormed jeg kan tvinge Verden til udvortes Agtelse for mig, da den ellers offentlig vilde vise mig sin Misfornøielse, fordi jeg, som jeg bør, er den imod i Statssager. Deling er ikke mulig med Hensyn til Kongens og Dronningens personlige Karakterer". Det gjaldt her for Struense: alt eller intet! Kongeparrets Unaade, og alle vilde forlade ham! Blandt de øvrige Omgivelser havde han ingen egentlig fortrolige, og af tidligere Venner svigtede ham da ogsaa i det afgjørende Øieblik selv de, han troede bedst. Men Herredømmet over Kongen var ogsaa, som man kan vide, bygget paa usikker Grund, paavirkelig for alle i sin Sindssvaghed, som han var.

Under disse Omstændigheder kom den 16de Januar 1772 med sine vanlige Forretninger og med sine Festligheder, til hvilke sidste hørte et stort Maskebal om Aftenen paa Hofthe-

atret, for „alle 9 Klasser af Rangen", i de kongl. Majestæters og Høiheders Nærværelse. Ballet var glimrende og meget talrig besøgt. Kongen dansede som sædvanlig ikke, men holdt sig til Kortbordet og spillede i et Sideværelse sin „Quadrille" med Generalløitnant Gähler og Frue samt Justitsraad Struense. Dronningen, som sædvanlig ledsaget af Kabinetsminister Struense, var derimod des ivrigere i Dansen, og efter Demaskeringen endte hun Ballet med sin sidste Dans, indrømmet Arveprins Fredrik. Denne og Moderen, Enkedronning Juliane Marie, omgikkes ellers ikke saa let den samme Kreds som Dronningen, men havde sin egen lille Flok, blandt hvilken denne Aften Prinsens Kabinetssekretær Professor Guldberg for første Gang saaes blandt de kongelige Balgjæster, lidt forbeholden og urolig af særegne theologiske Skrupler, kunde man maaske tro, eller af den nye Ære, som hans 40 Aar første Gang i Hofkredsen smagte. Ved Indgangen vilde man et Øieblik have bemærket en simpel Mand udenfor „de 9 Klasser af Rangen", en Vognmand, der med Mistanke om, hvad der forestod, ivrig fordrede at faa Struense i Tale, men maatte gaa igjen henvist til næste Dag. Intet forstyrrede Hoffets galante bal masque paré en domino, der i tilsyneladende uskyldigste og muntreste Stemning falsk og smilende fortsattes og først over Midnat sluttede, idet hver tog til sit, smigret og smigrende hverandre til Afsked.

Men en Del af Gjæsterne gik ikke som de øvrige tilsengs; hos Kronprins Fredrik paa Slottet var der nu Samling, et Selskab paa sin Vis masferet, men som ikke lignede meget det foregaaende. Enkedronning Juliane Marie var der, Guldberg ogsaa, og en Del Militære, dels Officerer af Vagten nedenunder, dels andre som den ivrigt konspirerende Beringskjold. Den som Struenses Ven for nævnte antirussiske Grev Ranzau Ascheberg var tilstede, men fandt sig ikke vel, og kun efter Trusel om at blive hentet om Aftenen af Militær havde han tvilraadig opgivet sit Sygdomspaaskud og indfundet sig. Saa

meget ivrigere og raskere Deltagere var hans yngre Vaabenbrødre, der just denne Nat kommanderede Vagten paa Slottet, Generalmajor Eickstedt og Oberst Koller med flere lavere Officerer. Der var en alvorlig, forventningsfuld Stemning over den lille Flok, der fik nogle Papirer frem af deres Gjemmested i Guldbergs Muffe og med dem paa rede Haand begav sig henved Kl. 4 om Natten ud i Slottets Korridorer paa Vei til Kongens Soveværelse. Døren her var stengt, og Toget maatte tage en Omvei. Kongens Page foran, Guldberg med to Lys, saa Enkedronningen, Arveprinsen, Ranzau, Eickstedt og Køller. Kongen vaagnede ved Støien, hvorpaa efter Beretning fra en af de deltagende Løitnanter følgende Scene fandt Sted: „Enkedronningen og Prins Fredrik traadte straks hen til H. M. Kongens Seng og overgav ham et Dokument med Bøn om, at han vilde have den Naade at underskrive samme, da hans Trones Sikkerhed og hele kongl. Families Vel tilligemed Undersaatternes Lykke helt og holdent beroede derpaa. Grev Ranzau og Eickstedt gjorde denne Bøn med Knæfald for Kongens Seng. Vi andre stod ved Indgangsdøren til Kongens Sovegemak, og ved Døren ligeoverfor, som førte til Dronning Karoline Matildes Sovegemak, blev straks to Officerer posterede for at nægte hende at komme ind ad denne Vei, om hun mulig skulde høre nogen Støi. Forskrækket over det uventede Besøg, reiste Kongen sig op i Sengen, fuld af Forundring og uvis om, hvad han skulde beslutte sig til, forlangte derefter uden nogen Modsigelse straks Blæk og Pen, som hans Kammertjener Brühl bragte ham, og underskrev paa Sengen det ham af Enkedronningen og Prinsen overleverede Dokument". — Hvad Kongen underskrev, var Fuldmagter for Eickstedt og Koller til Struenses, Brandts og 15 af deres Tilhængeres Arrestation, som derpaa straks om Natten sattes i Værk. I Kabinetsministerens Værelse paa Slottet trængte Koller ind efter at have givet sit Følge Ordre til, ifald han selv blev skudt,

straks at dræbe Struense. Her blev dog ingen Modstand gjort; men da en Afdeling af Eickstedts tjenstgjørende Regiment skulde arrestere Brandt, forsvarede denne sig med Kaarden i Haand, før han gav efter, og i samme Vogn, der just havde ført Struense til Kastellet, transporteredes i Fangenskab sammesteds hen.

Men de sammensvorne lod sig ikke nøie hermed. Medens de nævnte Arrester udførtes, blev Enkedronningen, Arveprinsen og Guldberg i Kongens Nærhed. Rystende af Skræk og forvirret ved alt, hvad der sagdes ham, stod Kongen op og lod sig klæde paa, hvorpaa han fulgte med til Prinsens Værelser. Her bragtes han til at skrive en fransk Billet som Afskedsbrev til Dronningen (omtrent saaledes: Madame, votre conduite m'en force de vous éloigner d'ici; je vous souhaite une bonne repentance: Madam, Deres Opførsel tvinger mig til at fjerne Dem; jeg ønsker Dem Anger til det gode); hun skulde føres bort i Bevogtning til Kronborg. Ranzau Ascheberg fik Ordren og begav sig henimod Kl. 7 til Dronning Karoline Matildes Soveværelse, hvor han overleverede Kammerjomfruen den; imidlertid blev han selv i Forværelset med sit Følge, hvoriblandt den før citerede Løitnant Beck, som herom har berettet: „Dronningen traadte ud til os i Forgemakket i fuldkommen Negligé og sagde: „Ak jeg kan ikke lade mig se; dog som man behandler mig, saa maa jeg vel vise mig". Hun spurgte derpaa Greven med bestyrtet Stemme, hvem det var, som havde spillet hende disse Kabaler, og hvor Kongen var, til hvem hun forlangte øieblikkelig at blive indladt. Vi undlod ikke med Knæfald og allerunderdanigst at bede hendes Majestæt selv at skaane sin høie Person og at finde sig i Kongens Vilje; at adlyde vor Konges Befaling holdt vi for vor høieste Pligt. Dronningen svarede derpaa: „Mine Herrer, naar De kjendte mig bedre, vilde De vide, at jeg er ikke for mange Komplimenter, men ligefrem". Derpaa gik hun løs paa

Greven, der hele Tiden holdt Stokken foran sig og sagde til os: „Messieurs faites vos devoirs. (M. H. gjør Deres Pligt!) Dronningen raabte i et væk: „Hr. Greve, lad mig dog tale! faar jeg ikke tale?" Greven bad Dronningen, at hun dog vilde have den Naade at læse Ordren ret, som hun bar i Haanden, da vilde hun blive overbevist om, at det var Kongens egen. Dette gjorde Dronningen og sagde, idet hun slængte den hen paa Bordet med en Slags Arrighed: „Ja jeg ser, at han selv har skrevet den". Imidlertid skjændtes Dronningen bestandig med Greven, som hele Tiden kun bad hende at adlyde Ordren og ikke at eksponere sig selv. Hun løb derpaa fra det ene Værelse til det andet og søgte bestandig Døren for at komme ud til Kongen; men hvor hun kom hen, fandt hun bestandig en Officer, som med største Ærbødighed nægtede hende Gjennemgangen. Dronningen løb derpaa til Vinduet, vilde lukke det op og raabe om Hjælp. Greven svarede, at han tvivlede meget om, at hendes Majestæt vilde finde den forhaabede Assistense. — Dronningen sagde: „Naar jeg altsaa ikke maa tale med Kongen, vil jeg dog som Moder have mine Børn med". Hun fik den Besked, at Prinsessen kunde følge med, men Kronprinsen maatte blive tilbage. Straks kom Kammerjomfruerne og hjalp Dronningen med Paaklædningen i vor Nærværelse. Derpaa gik hun ud af Døren; hun gik ganske stille nedover Trappen. Eickstedt og en Officer gik foran, og Grev Ranzau med de øvrige nogle Skridt bagefter". — Under Eskorte førtes hun til Kronborg og saa aldrig Kjøbenhavn mere. Under streng Bevogtning, „uden Støtte, uden Ven, uden Raad, uden Midler til at retfærdiggjøre sig" afgav hun her til den Kommission, der var nedsat for at undersøge hendes Sag, en Slags Tilstaaelse om Skyldighed, der efterfulgtes af Skilsmissedommen. Det blev sagt, at Tilstaaelsen var fralokket hende under Forespeiling om derved at frelse Struense, og „Dronningen vilde opofre alt for at redde ham" har hendes retslige Forsvarer

sagt. Da hun 3 Aar efter Skilsmissen og Afskeden fra Danmark paa Slottet i Celle laa paa sit yderste, erklærede hun: „Jeg er uskyldig i de Forbrydelser, hvorfor man har anklaget mig", og hvorvidt man end vil begrænse dette hendes „uskyldig", i alle Fald vil man i høi Grad finde hende undskyldelig.

Da den 17de Januars graakolde Morgenlys efter en sludfuld isnende Nat hint Aar 1772 brød frem, havde Sammensværgelsen mod Struense med fuld Sikkerhed seiret og i Kraft af Herredømmet over den sindssvage Kong Kristian den syvendes Person allerede overtaget Styrelsen. Der var ingen Fare derved længere; thi da Kjøbenhavnerne merkede, hvad der var skeet om Natten, jublede de fleste over Struenses Fald. Tidlig paa Formiddagen fyldte en stor Menneskeskare i Taushed Pladsen udenfor Slottet. I Flokken blev Stadshauptmanden spurgt, hvad der nu skulde ske, og svarede høit: „Hvad andet end at I raabe Hurra, da alt er faldt ud efter Ønske". Det blev gjort, og man hilste med uendelige Glædesraab Kongen, der med Enkedronningen, Arveprinsen og Guldberg viste sig paa Altanen. Længere ud paa Dagen kjørte Kongen med Prins Fredrik ved Siden i sin Paradevogn, omstimlet af jublende Masser, rundt i Gaderne. Det maatte dog være et underligt Triumftog under blandede Følelser, som et kvindeligt Øienvidne i Overensstemmelse med flere andre har beskrevet det paa følgende Maade: „Jeg ved aldrig at have grædt bitterligere end ved at se Kongen, bleg som et Lig, med den heftigste Sjælsangest i sit Ansigt, at slæbes af otte hvide Heste omkring i den prægtige Fløiels Vogn, der ikke var brugt uden til hans Formæling, og omringet af en skrigende og hujende Pøbel, der ikke vidste, hvad den raabte Hurra for, og var altfor blind til at blive var, at ved hvert et Glædesskrig, den udstødte, tog Kongens Skjælven og Bæven til". Ved Tilbagekomsten til Slottet vankede

der imidleltid nye Lykønskninger og Belonninger for Sammensværgelsens heldige Ophavsmænd og Udførere.

Om Aftenen var Slottet og Byen illumineret, og talrige Folkeskarer benyttede den festlige Anledning til at storme løs paa alle de berygtede Huse og Forlystelsessteder, som Folkesnak havde sat i Forbindelse paa nogen Maade med Struense; der „sloges Ruder ud og sønderknustes og bortbares, hvad der fandtes", indtil endelig Dragonpatruljer skaffede Orden ud paa Formiddagen den næstfølgende Dag. Det var baade velklædte og simple Folk med Matroser og Soldater mellem sig, der tog Del i Uordenerne, og imidlertid red Prinsens Kammerjunker med Herolder under Eskorte med Fakler om i Gaderne, „hvor han efter at have paabudt det hujende Folk Taushed forkyndte, at Kongen takkede for udvist Nidkjærhed og lovede herefter at regjere til almindelig Fornøielse samt især at ihukomme Holmens Magt for dens Iver!" Over halvhundrede Huse blev herunder ødelagte, idet, som det til Partiet hørende, nu just begyndende Blad „Aftenposten" udtrykte det, „Glæden havde ingen Grænser" nu, om „Landets Fiender var fængslede".

I Tale og Skrift under den af Struense skabte, men nu mod sin Ende lidende Ytringsfrihed vedblev de triumferende længe at give sine Følelser Luft i allehaande Udgydelser mod de overvundne. Det fornemste Blad, „Adresseavisen" havde Dagen efter Revolutionsbegivenhederne vel kun følgende Notits: „De idag ved Hoffet passerede betydelige Forandringer, vil vi forbeholde os at anføre, til en autoriseret Beretning bliver bekjendtgjort, ligesom vi ogsaa forbigaar de ved denne Leilighed forefaldte Avancements og Afskedigelser til næste Blad". Men just dette var vel og det forsigtigste og efter de nye Styreres Ønske, ligesom at de følgende Nummere, uden den lovede Redegjørelse, optoges af Lovtaler i Vers og Prosa paa Dansk og Latin over Hofrevolutionen og Kongen. Den Kjøbenhavnske „Aftenpost" med andre Aviser, Flyveblade og Lei-

lighedsskrifter vrimlede ligeledes af rygteberettende Produkter i samme jublende Aand og høitstemte Stil. Der er „Tvillingrigernes Taksigelse“, „De Kjøbenhavnske Borgeres Seirsang“, „De tro Israeliteres Glæde over deres Befrielse fra Hamans Klør“, „Guds Hævn over Kongens Fiender“ o. s. v, ligesom Prædikanterne i Kirkerne dels af sig selv og derpaa befalet overalt i Rigerne holdt Taksigelse i Anledningen med Skildring af Redning fra en stor Fare, fra ugudelige og uretfærdige Fiender, og det med alle disse Domme forud for enhver retslig Undersøgelse. Harmfuld over Overdrivelserne og „dem, som i Andledning af 17de Januar er blevne Digtere“, havde da ogsaa „Adressеavisen“ et Digt af E. („Evald ikke uværdigt,“ siger Høst), hvori paa følgende Maade den rette Plads anvistes dem:

„Jeg kjøber alt, hvad skrevet er
(En Patriotes Brev undtagen)
Om Struense til Skam for Smagen:
Til Lethe Flod jeg Pakken bær,
Og naar jeg smider den derned,
Jeg et af Himlen vil forlange:
Fra Struense og slige Sange
Befri os, kjære Herre Gud!“

Selv Suhm talte dog hin Tid om den Struenseske Styrelse saaledes: „En skammelig Sammenrottelse af nedrige Folk havde bemestret sig Kongens Person og gjort Adgangen til ham umulig for alle retskafne, saa kun igjennem deres Øine og Øren, havde han seet. Velsignelse over Enkedronningen! Julianes og Fredriks Ros skal vedvare, men ei forøges; thi det er umuligt; Verden vil før blive til intet, end deres Ros forgaar“! Men det ser ud til, at Suhm som saa mange andre i den derpaa følgende Guldbergske Periodes Reaktion ikke lidet skiftede Mening. Bl. a. ved Censurens Gjenindførelse fik han da selv føle den Guldbergske Statsklogskab, som den fremtraadte paa følgende Maade f. Ets. i hans af

Guldbergs hensynsfulde Rettelser maltrakterede Historieverk: „Kongen søgte at afskaffe Bondens Trældom", revideret af Guldberg: „Den kritiske Materie om Bondens Trældom maa i mine Tanker varsomt røres; det kunde jo hede: Kongen arbeidede og paa Bondestandens Ophjælpelse". Enevoldsmagtens Tilblivelseshistorie besørgede Guldberg gjort helt uforstaaelig for den virkelige Sammenhæng; thi overalt skulde Suhm have „drevet en vis Upartiskhed for vidt", saasnart den historiske Kritik af ældre Tider kom nær Samtidens absolutistiske Regjeringsinteresser, hvorefter alt maatte rette sig. Og da nu i sidste Afdeling af Samtidshistorien, netop om den af Suhm ovennævnte „velsignede" Enkedronning Juliane Marie, det kun tørt hed, at hun „var Moder til Arveprins Fredrik", rettede Guldberg med Tilføielse: „Kjære Ven, hvi saa utidig en Ros over (Dronningen i første Ægteskab) Louise, som vist er i høieste Grad overdreven, og ikke et Ord om Juliane Marie, der har nyttet Danmark mere end alle vore Dronninger?" — Suhm havde skiftet Mening, ser vi, men hans Historieverk fik ikke gjøre det. Det er iøvrigt karakteristisk for mere end for Censuren og Aandstvangen i den følgende Periode ovenstaaende under Guldbergs Styrelse, det er betegnende for Dommen over Struense i den officielle Opfatnings Sammenhæng med Guldbergstyrelsen og dens Regjeringshensyn, ligesom det er betegnende for Samtidens og Eftertidens Dom.

Medens den nye Regjerings Ordning under Guldbergs Præsidium i denne Aand foregik, sad Struense vel i Forvaring i Kastellet. Han var sluttet i Lænker af 18 Punds Vægt og 3 Alens Længde, fæstede til Væggen og om Haand og Fod. Han var haabløs og modfalden og ønskede at dø, ja, skulde til og med havt i Sinde at sulte sig ihjæl. Senere blev han dog mere fattet i sin Skjæbne, og en Maaneds Tid efter Fængslingen, da endelig Forhørene begyndte, og han fik Besøg af bl. a. Præsten Münter, der skulde forberede ham

til Døden, synes der at have gjort sig gjældende en heldig Forandring hos ham. Først havde han frabedt sig Præstens Besøg, da „han og enhver Geistlig vilde være uendelig forskjellig i Meninger, og han ingen Lyst havde til at disputere"; men Münter, der vel før i sin Præken havde kaldt Struense en „kaad Forbryder, hvis Id var at stifte Skade", modererede sig nu og forstod at vinde den ulykkelige Fanges Tillid, ligesom han selv, efter sit Skrift „Struenses Omvendelseshistorie" at dømme, troede ogsaa at have vundet ham for Kristendommens Lære. Ved Forhørene var det fra først af Struenses Forklaring om sit Forhold til Dronningen, der var kompromitterende og væsentlig gav Grunden til hans Domfældelse, eftersom han skulde have „tilsneget sig den ypperste Dame i Landet hendes Fortrolighed og det i en saadan Grad, at det er gaaet over de Grænser, som er sat imellem Personer af ulige Kjøn, der ikke kan og bør med hinanden forenes." Retten under Navn af en Inkvisitionskommission bestod af Hoiesterets Justitiarius tilligemed 4 Konferentsraader og 3 Etatsraader, samt en senere tilforordnet Generalkrigskommissær.

Først den 2den April fik Generalfiskalen Ordre til at fremkomme med Anklageakten mod Struense, og allerede den 10de var den saa færdig. Tonen i den var ikke alene anklagende, men endog haanende: Doktor Struense havde drevet Kvaksalveri i Politik og kaldtes snart en Morderengel, snart en Spidsbub og det den allernederdrægtigste, ja „saa stor en Spidsbub, som nogen Tid kan ringes ind og ud ved Messerne i Tyskland." Der er Forskjel paa en Minister, som kan have gjort et Feiltrin, hed det, og „en Markskriger, som vil være en Minister, og som derfor bør med Haanhed begegnes." Foruden at have kompromitteret Dronningen skulde Struense „paa en haanlig Maade begegnet Hans Majestæt Kongen" ligesom ogsaa „haardelig have trakteret" hans unge Søn Kronprinsen, hvormed „hans Hensigt har været alene at faa Prinsen af Dage, eller i det ringeste saaledes at opdrage ham,

at han skulde blive udygtig til Regjeringen." I sin Iver for ogsaa for Regjeringsforanstaltningernes Vedkommende at finde Struense strafskyldig paa en eller anden Maade foruden med det overlegne Argument, at Struense var „ukyndig" og „havde taget paa sig, hvad han ikke forstod sig paa", kom dog Generalfiskalen imellem uheldig nok til ogsaa at bestride selve Enevoldskongens lovlige Ret, som det var hans Formaal eksemplarisk at hævde. „Hvo, som siger", ivrede han, „at Kongen kan forandre Kongeloven uden alle Undersaatters og Stænders Vilje, om det endog kunde ansees, ligesom det var skeet i Kongens Favør, han er en Forræder, Hykler og Skjelm!" Paastanden skulde ramme Struenses Geheimekabinetsministeriat, men den traf dog først Enevoldskongedømmet. — Et Bedrag paastodes det at være, naar der etsteds i Regnskaberne var opført en Gave fra Kongen til Struense og Brandt paa 60,000 Rdl. til hver sammen med blot 10,000 til Dronningen; men Paastanden om at Struense her havde føiet et Nul til sin og Brandts oprindelige Sum lod sig ikke godtgjøre, medens tvertimod, maa det indrømmes, Kabinetsministeren viste forholdsvis Uegennyttighed i Pengesager i det hele taget. Efter Opsumering af Struenses Forbrydelser under 9 Hovedposter endte Anklagen med at foreslaa som Dom: Tab af Værdighed, Ære, Liv og Gods, samt „Partering" i Forbindelse med Halshugningen.

Forsvaret førte saavel Advokat Uldal i et vidtløftigt Indlæg som ogsaa Struense selv i sin af og til før nævnte Redegjørelse, der var forfattet af ham i Fængslet paa Opfordring. Paa Advokatindlægget svarede straks med sin gamle Paastand Anklageren, og Forsvarsindlæg, Gjensvar og Dom faldt i Retten efter Dateringen for Fremlæggelsen og Afgjørelsen paa en og samme Dag, 25de April, hvad der, om end Dokumenterne derunder i sin Vidtløftighed kunde blive oplæste og flygtig kjendte af Dommerne, dog ialfald, synes det, maatte lade em faa liden Indflydelse. Men sagtens var Afgjørelsen sikker

nok forud, sammensat til Overflod som Retten var ogsaa med andre end Høiesteretsassessorer og deriblandt endog med den som Arvtager af Styrelsen efter Revolutionen mest interesserede Modpart i Sagen, Guldberg selv. Lidet hjalp da den hele Sagsbehandlings dokumentale Omhu og tilsyneladende Noiagtighed. Færdig forud maatte herunder Dommen med den forudskikkede vidtløftige Motivering i Tilslutning til Anklagen være, og hvoraf her endnu kun hidsættes enkelte nye Passager til Forstaaelse af Tonen i det hele: Foruden hans Tilstaaelse om en (overfor Dronningen) begaaet grov Misgjerning, der fortjener en haard Dødsstraf, heder det, saa er det og nok-som bekjendt og godtgjort, at hans hele Forhold og Opførsel, i den Tid han har havt Del i Statssagernes Bestyrelse, har været en Kjede af idel daarlig og forvoven Fremfusenhed og af lutter Finter og Intriger. Efter denne lovende Begyndelse fortsættes der med megen Fortrøstning: „Vore Konger har uafbrudt siden Souveræniteten havt et Raad, bestaaende af saadanne Mænd, som var kyndige i Landets Love og Ind-retninger og havde udstuderet det rette Stats-System"; — men i Stedet for denne Visdom var Struenses Reformpolitik traadt, en Kvaksalverpolitik, som Retten intet havde tilovers for, hvor-paa det her ikke gaar Struense bedre end i Anklagedokumentet. Hovedindvendingen mod Ministerstyrelsen og særlig mod For-anstaltningen med Paatrykket af Kongens Segl — istedetfor hans Underskrift paa Kabinetsordrerne — gjøres her atter med Konge-lovens Artikel 7: „Alle Regjerings-Ærender, Breve og For-retninger skal af Kongen selv underskrives", i Forbindelse med Artikel 26: „Om nogen skulde understaa sig til at ud-virke eller forhverve noget, som kunde i en eller anden Maade være Kongens absolute souveræne Enevoldsmagt til Afbræk og Forfang, skal alt saadant være som ugjort, og de, som sig sligt forhvervet og tilegnet har, straffes." Men den uan-svarlige Enevoldskonge mere end hans blot for Kongen ansvar-lige Minister rammede Bebreidelsen for den egenhændig

udfærdigede Ordre til den besvorne Lovs Forandring, saaledes at Paatryk af Segl skulde gjælde istedetfor Underskrift. Dog var det vel heri Struenses Forgaaelse i Statsstyrelsen juridisk helst maatte søges; men her som ellers i Spørgsmaal om Statsomvæltninger var ikke Lovreglerne de endelig afgjørende, men Personlighederne og Magtstillingen. Saa længe for øvrigt selve de processuelle Orginaldokumenter, specielt Vidneførelsen, i baade Struenses og Dronningens Sag i det danske Geheimearkiv vedblivende holdes utilgjængelige, nedlæste i den Guldbergske Styrelses gamle Jernskrin, har de dømtes Sag vanskelig for historisk og juridisk at kunne paakjendes i sin Gyldighed. Med fuld Klarhed fremgaar ikke denne af Sagførernes Indlæg med alle deres mere eller mindre rygtevise Beskyldninger mod Dronningens Livlæge, som Struense var; og den Maade, hvorpaa der trods Forsvarsindlæggets Protest er i Dom og Anklageskrift gjort Kapital af særlig Struenses „Bekjendelse" med Uoverensstemmelse i den tyske Ordlyds Referater og temmelig tendentiøs Forværrelse af den i Oversættelserne til Dansk, opfordrer til Mistænkelighed i lige Grad som den nye Styrelses Hemmelighedsmageri i 1772 og „Hensyn" her ligesom for omtalt i andre Forhold. I Forsvarsindlægget for Dronningen har ogsaa den samme Forsvarer kunnet sige, at Anklageren selv „tilstaar og at Grev Struenses Forklaring ei er af nogen Vægt mod Dronningen" trods hele den Rolle, den spiller for øvrigt.

Dommen med dens straks paafølgende kongelige Approbation tilkjendte „Struense for hans i mer end e n Henseende i en overmaade høi Grad forøvede crimen læsæ Majestatis at have forbrudt Ære, Liv og Gods og være degraderet fra hans grevelige og al anden Værdighed, samt hans grevelige Vaaben af Skarpretteren at sønderbrydes, saa og hans høire Haand af hannem levendes at afhugges og dernæst hans Hoved; hans Krop parteres og lægges paa Steile og Hjul, men Hovedet med Haanden sættes paa en Stage." Dommen

meddeltes Struense af Præsten og Forsvareren som endelig og afgjort samme Dag, den saaledes var afsagt, den 25de April, og Dagen derpaa toges den officielt tilfølge; men i Virkeligheden behandledes den kun foreløbig i det overordentlige Statsraad den 26de, medens igjen først den næste Dag Kongens Underskrift fulgte, om Aftenen den 27de, og Morgenen efter foregik Henrettelsen. Imidlertid, hvad Kongen angaar, saa stod neppe noget klart for ham, og en Uges Tid efter at Struense var henrettet, fortæller Charlotte Biel troværdig nok, forbausedes han ved Oplysningen herom, og over at hans Ønske om Frigivelse af Struense nu var umuligt, idet han sukkende tilføiede: „Ak, har de allerede rettet ham."

Fælles Skjæbne med Struense under den nye Regjerings ubønhørlig strenge Fremgangsmaade delte Vennen Brandt i et og alt, saa endog den enes Skyld var den andens som Medvider. Herunder var Brandts Majestætsforbrydelse den før omtalte Scene i Enrum mellem ham og Kongen, den „Tugtelse", der endte med at Kongen blev holdt til Væggen af Brandt, der herved kun var stegen i Agtelse og Tillid hos den sindssvage. Men denne Begivenhed blev nu taget for fuldt Alvor, som et „Overfald" og blev til „voldsomt at have lagt Haand paa Herrens Salvede." Undskyldelig var dog Brandt under Omstændighederne, efter den sindsforvirredes tidligere gjentagne Opfordringer til ham om at „vise Courage" med Tilføielse: „Vidste jeg, De var Kujon, stod jeg bag Døren og slog Dem ihjæl."

Den 28de April Kl. 11 om Formiddagen gik Henrettelserne for sig i Udkanten af Byen paa Østerfælled. En høi Stillads var bygget op, og 5000 Militære stod under Vaaben omkring Skafottet, medens udenfor dem igjen store, uoverskuelige Menneskemasser flokkede sig. „Brandt og Struense kom hver i en Hyrekareth kjørende fra Kastellet under Bedækning af Dragoner", beretter et Øienvidne; „de var indhyllede i de hvide Pelse med det laadne udad, som de den 17de Januar om

Natten var førte i fra Slottet til Kastellet, og med hvilke de tidligere samme Nat var komne fra bal paré til deres Værelser. Brandt havde derunder en lysegrøn Klædes Klædning med brede Guldgaloner, Struense en lyseblaa Fløiels. Den første trak selv sine Klæder af, da han skulde henrettes, men Struense maatte formedelst sin yderlige Svaghed tage mod Bødlens Hjælp. Brandts hele Adfærd paa Skafottet var maaske Standhaftighed, men blev af de fleste anseet for Forbitrelse og Forstokkelse og stødte dem. Skjønt man tilforn havde været mere opbragt paa Struense, skjænkede man og derfor ham nu mere Medlidenhed, helst da han sidst blev henrettet og i Vognen nedenfor Skafottet kunde høre hvert et Hug, som først borttog hans Vens Haand og Hoved og siden delte hans Legeme." Da Struenses Haand blev afhugget, fik hele Legemet Konvulsioner; hans Hoved faldt og vistes af Bøddelknægten. Derpaa blev Hoved og Haand stillede paa Stage, og de sønderhugne Legemer lagte paa Steile, og stod der saa til Skue i flere Aar. Da Struenses Steile kort efter var revet eller blæst ned, blev den omhyggelig sat op igjen, og Charlotte Biel bringer Rygtet frem, at Enkedronning Juliane Marie særlig gjerne fra sit Sommeropholdssteds Vinduer om Morgenen nød Skuet.

Struense var falden, og med ham faldt hans Foranstaltninger; Reaktionen var kommen til Roret med Guldberg, og det nye forandredes, og det gamle kom igjen næsten paa alle Punkter. Var dette Retfærdigheden efter Ordet: Verdenshistorien er Verdensdommen? Paa en Maade, men kun foreløbig saa. Thi Historien fortsætter sit Løb, og Tiden bagefter har atter paa saa mange Punkter gjenoptaget Struenses Arbeide. Men selv faldt han, og det var „retfærdigt" og naturligt, om det end syntes skeet ved en Tilfældighed med Afløsning af noget, der var endnu mindre berettiget, men som nu skulde faa sin Tid, sin sidste, før det helt forsvandt. Reformverket fraoven maatte bie en Stund, før det saa gjenop-

toges grundigere franeden som Folkets. Der var i Struenses Fremgangsmaade, uanseet dens mindre statsmandsmæssige Fremfusenhed og personlige Uforsigtighed, en Usandhed, der straffede sig: hans proklamerede kongl. Enevoldsregimente var falskt og ikke engang af ham selv ment i Oprigtighed. Idet han da stillede den sindssvage Konge op som den alt bestemmende Hersker, blev dette, som han selv blot havde ment som en Form, hvorunder hans egne Reformideer kunde faa Virkelighed, i sig selv som ubegrænset Fyrstevælde til Virkelighed, og Midlet blev i en andens Haand lige mægtigt til at omstyrte hans frisindede Reformverk, der var hans Formaals virkelige Indhold, som det havde været i hans egen Haand til at skabe det nyt. Saa gik det da efter Ordet: Fals slaar sin egen Herre paa Hals. Thi hvor meget forud for sin Tid og derfor vanskelige at gjennemføre og egnede til at reise Modstand hans velmenende Reformer var, det var ikke dem, der egentlig styrtede ham, men hint Falsum med den vanvittige Mand til eneraadende Styrer. Havde Ærligheden været lige stor som Dygtigheden hos Struense, vilde hans Vei været en anden, og om den end ikke havde kronet hans udmerkede Begavelse med en saa høit stillet Storhed, havde den heller ikke ført ham til et saa pludseligt alt ødelæggende Fald.

Indledning til 1814 Aars Historie i Norge.

„Den norske Konstitutions Basis er Folkets fra Fædrene arvede Friheds- og Fædrelandssind.“ (H. Wergeland: Norges Konstitutionshistorie.)

„Saafremt Norge ikke i 1814 efter 3 Aarhundreders langsomme Udvikling havde gjenvundet en vis Grad af indre Selvstændighed, vilde hint Aars Begivenheder alene have bragt det fra den ene Afhængighed i den anden, og selv om det ikke ved ydre Tvang var bleven adskilt fra Danmark, vilde det dog have gjennemført sin politiske Emancipation, der var en nødvendig Følge af den nationale.“ (E. Sars: Norge under Foreningen med Danmark.)

For den, der vil finde den naturlige Forklaring paa Norges Selvstændigheds Historie i 1814 og se Udviklingen i Sammenhæng, er det nødvendigt at gaa et Stykke tilbage i Tiden for at se de Kræfter danne sig, som da pludselig træder aabent frem i Dagen med en saa afgjørende Indflydelse. For Afslutningen saaledes af Karl-Johans-Politiken, der bragte Norge over fra Danmark til Sverig, er Udgangen fra 1810 i det mindste nødvendig for at se Planen i selve Udoverens Hoved modnes til Virkelighed. Men det er kun den ydre Foranledning for Kræfternes Virksomhed til en vis Tid, som man herved faar, saa vist som det ikke er paa Kielertraktaten

af 14de Januar 1814, men paa Eidsvoldsforfatningen af 17de Mai, at Norges nuværende Selvstændighed er grundet. Skal Kræfterne til selve dette nationale Verks Grundlæggelse eftergaaes med Paavisning af Nationalitets- og Frihedsideernes Udvikling umiddelbart til dette Maal, maa man gaa længere tilbage og ind i det foregaaende Aarhundrede, der saa den Slægt fodes, der bevirkede Forandringen. Som det mest passende Udgangspunkt frembyder sig da Tiden for den Forreformation i moderne Ligheds- og Frihedsaand, som ogsaa vort Lands Historie har havt som en Forløber for den folkelige Frihedsbevægelse, der fulgte. Saa meget mer egner 1770 Aars Tiden sig hertil, som et Vendepunkt ogsaa i Nationalitetsudviklingen ved den Tid lader sig paavise. I den ellers paa store Begivenheder i vort Land ikke rige Periode, som folger, er det særlig i Litteraturen, at Aandsudviklingen med Kjendsgjerningernes Tydelighed spores.

I.

Da Karl-Johans-Politiken tidligst fastsloges i 1812 overfor Rusland om Norges Erhvervelse til Sverige, skede det under det Udtryk som Udgangspunkt, at „Naturen selv" syntes at have bestemt Foreningen. Ligesaa i Kronprinsens sidste Fredstilbud til Norge i Juli 1814 lod det igjen: „Nordmænd! Naturen har bestemt Eder til at udgjøre et Folk med de Svenske." — Med den samme fortrinsvis geografiske Begrundelse i anden Anvendelse blev til samme Maal stadig fra svensk Side Norges politiske Forening med Danmark betegnet som i høi Grad „unaturlig." Paastandene havde vel endog den 400aarige Unionshistories Vidnesbyrd imod sig; men de gjorde sig dog med hin Tids fornuftregjerende Naturbetragtningsmaade kraftig gjældende og hævdedes paa afgjørende Maade derpaa ogsaa til Virkelighed. Der var noget i Tanken, der trods historiske Hindringer seirede under for Resten mange med- og modvirkende Omstændigheder.

Udviklingen af den nye Forenings paastaaede Naturbestemthed indskrænkede sig i hin Tids Begrundelse dog hovedsagelig til den geografiske efter Landenes i saa Henseende i Øine faldende Beliggenhed. Men som dens Folgeslutning heller ikke den Gang blev ubestridt, maatte Betragtningen, naar vor Tid skulde gjore den gjældende, ogsaa tage andre Hensyn med som talende for og imod. At gjøre Folkenes historiske Betingelser afhængige af Naturomgivelserne, er jo heller ikke nogen ny Tanke, som den altid fyldigere fra den fyrstelige Arronderingspolitik og Enevoldstidens Centralisationsbestræbelser gjennem Revolutionsaarhundredets Naturfilosofi gik over i vort Aarhundredes folkelige Nationalpolitik — og saadan paa Overgangen alt kom til Nytte for Napoleon og Bernadotte —, medens den „positive" Videnskabelighed i Historien videregaaende har søgt at forklare Naturindflydelsen endog som Betingelse for Religion og Nationaleiendommelighed. Men det har dog paa de fleste Punkter saavel i Politik som i Videnskab ikke lykkedes endnu at komme fuldt overens om de rettest gjældende Grænser eller de gyldige Love. Og hvad hos os det skandinaviske Sporgsmaal angaar, saa har derpaa en nordisk Nationalitetspolitik jo endog tvert imod hine Principer glædet sig i paa en Maade at lade Aanden trodse Naturen, som naar i en anden Phace af disse samme Landes Unionsbestræbelser dette Ingemanns Vers f. Eks. for en Snes Aar siden sattes som Motto paa Skandinavismens nordiske Universitetstidsskrift:

„Velsignet være Aanden, som forbinder,
Hvad Fjeld og Elv og Hav vil skille ad!"

Men selv denne poetiske Tilboielighed har i den sidste Tid betydelig tabt sig, saa man jo endog kan høre Plougs berømte i samme Aand lydende Skandinavsang: „Atter det skilte bøier sig sammen, — engang i Tiden vorder det et", nu tvertom antiskandinavisk med Naturlovenes Begrundelse omsættes til: „Aldrig det skilte bøier sig sammen, — aldrig i

Tiden vorder det et." Som alt i denne Verden er omskifteligt, er det det ikke mindst i Politikens tidt blot for Dagen levende Theorier, der f. Eks. her saa forskjellig har fortolket „Naturbestemmelsen".

Men uafhængig af politiske Sympatier for øvrigt kan i Almindelighed heller ikke den „positive" Videnskabelighed siges at have naaet nogen almenerkjendt Ret i det hele i Historien. Mange af dens forsøgte Betragtningsmaader har maattet omgjøres igjen, og det sammensatte Produkt af et Folks Aandsudvikling under forskjellige Vilkaar har det ikke til videnskabelig Anerkjendelse lykkedes at bestemme lovmæssig i Forhold til Naturbetingelserne. En Indflydelse kan nok indsees at gjøre sig gjældende og paavises i flere Tilfælde, men vanskelig udvides til Almengyldighed. Naturomgivelser og Klima kan nok vises at afgjøre Erhverv og Levemaade, men kun usikkert de aandelige Betingelser, der nationalt og politisk bestemmer et Folk. Og skulde under disse Forhold de vanlig nyttede Naturbestemmelser for Folkekarakteren anvendes paa Norge og Sverige, vilde de kanske lige meget adskille som forene. Udenfor den geografiske Beliggenheds Foreningstanke i politisk Interesse kom da det overveiende fjeldopfyldte og skranførde Kystland til at skille sig ud ved det store Vesterhav med den varme Golfstrøm, under væsentlig geografisk Forskjel med dobbelt Regnmængde og Havklima, som afvigende i ikke ringe Grad i naturlig Henseende fra „Broderlandet".

Kan Paastanden om Naturbestemtheden i Norges Forening med Sverige saaledes ikke længere i sin ubetingede Almindelighed siges at gjælde, kan dog med mere Ret den fra samme Side paastaaede Unaturlighed i de fordums „Tvillingerigers", Norges og Danmarks, Forbindelse endnu indrømmes. Saavel Beliggenhed som Beskaffenhed i Landenes indbyrdes Forhold maa siges at tale for dette og det i meget høi Grad. Uden paa noget Sted at berøre hinanden har Norge og Danmark et Hav imellem begge sine nærmeste Endepunkter og er hver

til den anden Side umiddelbart sammenhængende med andre Landsdele. Og i indre Beskaffenhed er Klippelandet og Slettelandet helt igjennem af den forskjelligste Natur og trods Beliggenheden tildels ved det samme Hav paa Grund af Kysternes Forskjel i flere Henseender forskjellig knyttede ogsaa til dets Benyttelse. Der har for saa vidt været stor nok naturlig Begrundelse for den paaberaabte Adskillelse mellem Fjeldfolket og Slettefolket, hvilken ogsaa en paa dynastisk Grund oprettet, omendog selv 400aarig lang politisk Forening ikke heller saa udslettet i sin Indflydelse paa Folkene selv.

Betragter man nemlig det norske og danske Folkesamfund i forrige Aarhundrede, saa vil man finde ikke ringe national Forskjel. Adskillelsen i de danske Folkeklasser med en mægtig priviligeret Adelsstand og en yderlig fortrykt Bondestand staar i bestemt Modsætning til den norske helt anderledes ensartede Borgerlighed med Odelsbonden som den snart sagt høiest priste af alle Stænder. Det har sin lange historiske Begrundelse i Tilslutning ogsaa til Landenes Naturbetingelser. Den norske Bondefrihed med den i Sammenhæng dermed gjennem hele Norges Historie i udpræget Særegenhed gaaende Odelsret og gunstige Leilændingskaar har til sin Grund havt Fjeldlandets Bosiddelsesvilkaar. Den spredte Bebyggelse med vanlig Gaard adskilt ved Udmark fra Gaard og med Grænd adskilt ved Fjord og Fjeld fra Grænd har fremkaldt og betrygget Bosidderens Selvstændighed i Norge, hvor hverken Germanernes ellers vanlige Landsbybebyggelse oprindelig kunde foregaa, eller en senere stedfindende Erhvervelse af flere spredte Gaarde saa let kunde samle dem til et sammenhængende stort Gods med Indforelse af Fogder og Hoveriarbeide som almindelig i de tætgrændte Slettelande. Som Fjeld- og Fjordkarakteren herunder havde udpræget Nationaleiendommelighederne, vedblev den ogsaa at bevare dem gjennem hele 400 Aars politiske Forening af Norge med Danmark under Aandslivets Samarbeide til Fællesskab og Styrelsens under for Resten særskilte Landslove efter Evne

institutionelle Enhedstendens. Efterat saa den danske Adel havde sat igjennem Norges Provinserklæring hos Kristian III, og Fredrik III derpaa havde tiltaget sig Enevoldsmagten efter Bemyndigelse fra de danske uadelige Stænder, var Kristian V's Lovgivning kommen, der gjennem dansk Revision af den norske Lovkommissions Arbeide bragte dette til hovedsagelig Lighed med den nys reviderede danske Lov undtagen just i Landboforholdene, hvor begge Landes uensartede Natur- og Folkelivsbetingelser nodvendiggjorde den grundige Forskjel, der findes i begge Loves 3die Bog Kap. 13 og 14 (om de norske Odelsmænd og Leilændinge i Modsætning til de danske Fæstebonder og Vornede) samt i den til de samme Naturbetingelser horende Ulighed i Jagt- og Fiskerilovgivningens Kapitler. Det var endelig da med de nodvendige Konsekvenser tilslut kommet dertil, at idet den vakte danske Nationalitet med den Guldbergske Styrelse skulde hævde sin Ret efter Struenseperioden, erklærede den gjennem Styrerens Mund: „Ingen Nordmand er til; alle er vi Borgere af den danske Stat." Men disse Ord om den norske Nations Opgaaen i den danske blev dog uopfyldte, som alt den norske Nationalitetsfølelse da fortrinsvis var sterk og begunstigedes i sin Vækst ved Tidens almindelige Retning mod national Selvstændighed og Frihed. Just ved hin Tid begynder atter det norske Folk i Kulturlivet at hævde sig sin særegne Ret.

Det er til Indledning af Norges Friheds og Selvstændigheds Historie i 1814 med Paavisning af dens tidligere Spirer i Folkebevistheden, som muliggjorde hint Aars merkværdige Begivenheder blandt Nationen selv, vigtigt at gaa tilbage til 1770 Aarstiden, der i politisk og national Henseende medførte sterke Omslag og afgjørende Nydannelser, som Udgangspunkt for den følgende Udvikling og Nytidens følgerige Begivenheder. Der er da først Struenses politiske Reformperiode at merke, der her, som andensteds lignende Bevægelser, hører til de monarkiske Revolutioner forud for de folkelige i den oplyste

gamle og nye Verden, umiddelbart i større eller mindre Tilslutning til Aarhundredets alt omfattende liberale Filosofi. Baade Struenseperiodens mangehaande Forandringer i sig selv som særlig Virkningen af dens fuldstændige Ytringsfrihed gav Aandsudviklingen i de forenede Riger en Bevægelse, som forud savnedes, og som ogsaa har efterladt mere end almindelig fyldige Vidnesbyrd fra den Tid om sig i Litteraturen. I denne er det da allerede muligt nogenledes at spore det raadende Tænkesæt blandt Nordmændene og derpaa ogsaa senere at følge de Ideers Vækst, der dannede Hovedkræfterne for Friheds- og Selvstændighedsbevægelsen i Norge. Det er dette, som her skal forsøges i national og politisk Henseende under Slutningen af forrige Aarhundredes fredelige Udvikling og Begyndelsen af dette Aarh.s delvis krigerske: Den fremtrædende kulturhistoriske Frigjørelse af Aandslivet blandt Nordmændene i Hjemmet og i Universitets- og Regjeringsbyen i Danmark skal ligesom derpaa Virkningen af det nye Aarhundredes Begivenheder med Krigsaarene og et mere selvstændigt aandeligt og økonomisk Liv i Norge søges paavist som Forberedelse af den Selvstyrelsens afgjørende Periode, der i 1814 tildels paa ydre Foranledning fandt Sted, og da med saa stor Lykke til Bestemmelse for lange Tider benyttedes.

II.

Forholdene i Norge paa Struensetiden viser neppe mere Modenhed for det revolutionære Reformverk, som her bødes, end ellers i Europa de samtidige „monarkiske Revolutioner“ paa den spanske eller italienske Halvø forefandt. Disse Regjeringsforsøgs universelle Retning i Oplysningsaarhundredets kosmopolitiske Aand fandt vel ingen synderlig Modstand hos Folkets slumrende Nationalitetsbevisthed, men fik heller ikke stor Støtte hos det endnu i sin Helhed af Aarhundredets

revolutionære Oplysningslitteratur lidet paavirkede Samfund. Der var vel i Norges sociale Forhold med Bondefriheden og den borgerlige Standsenhed store Betingelser for den nye Retning og den begyndende nye Tid; men nogen klar Bevisthed om, hvad der i den gryede, og nogen stor Tilslutning til den som Følge deraf kunde der paa det daværende Standpunkt endnu ikke være Tale om. Et Blik paa Litteraturens samtidige Frembringelser vil kun finde faa Spor af den Aandsretning, der i Regjeringsreformerne under Struense saa pludselig brod ind og trængte sig med den høieste Lovs Bydende uafvislig ind paa Samfundet, som de paa en Gang vakte og skremte. Bevægelsen kom uden forud følt Trang til den i Folket som en lige uforberedt Tilfældighed som de personlige Forhold, der inden Styrelsen gjorde den mulig. Men trods alt dette, helt uden Spor af Forberedthed var den ikke, og kunde den ikke være.

I de forenede Riger, særlig i Danmark, havde Struenses Styrelse den første gunstige Betingelse i det unationale Hofregimente, der regnede det fremmede i sig selv og især det Tyske næsten heller for en Fordel end en Hindring. Moden ved Hoffet og i Kongens Kjøbenhavn havde for saa vidt længe forberedt Kosmopolitismen, der var et sterkt Drag i den nye Retning. Men ogsaa umiddelbart havde de nye Ideer gjort sig gjældende og havt sin Indflydelse forud. Fredrik den femtes sidste Regjeringsforanstaltninger havde bl. a. været optagne af at forberede Bondefriheden i Lettelse af det haarde Hoveri og det dermed forbundne militære Stavnsbaand i Danmark. Og den samtidige fremragende Repræsentant for Oplysningslitteraturens Ideer, Professor Sneedorf, var ogsaa i Regjeringskredsene høit anseet og var saaledes bleven valgt til Lærer for Arveprinsen. Han havde paa sine sidste Dage i Begyndelsen af 1760 Aarene ved sit Tidsskrift „Den patriotiske Tilskuer" virket i paa en Gang frisindet og national Aand, og hans opsigtvækkende Artikler, som Samtiden har karakteri-

seret dem, havde gjort stort Indtryk paa Universitetsungdommen, som de specielt siges at have virket bestemmende paa Klaus Fasting i hans Studenterdage. Med den Retslærdes Tankeklarhed og Populærfilosofens Fattelighed havde han stræbt at skrive for „Landsmænd af alle Kjøn og Stænder". Han fremhævede nationalt fra klassisk Udgangspunkt: „De gamle elskede deres Fædreland, deres Historie og deres Sprog; vi foragte vores og tilraade deres, alene fordi det er fremmed og gammelt". Han roste moderut at „gjore Lærdommen fattelig for den sunde Fornuft", og vilde heller ikke undlade dette i Religionen, idet han diskuterende gik ud fra: „Hvor meget end Fornuftens Utilstrækkelighed synes at bevise Aabenbaringens Nødvendighed, skal det det dog ikke endnu mangle paa Indvendinger". Han foretog Undersogelsen og var overalt den frie Diskussions Ven, som han selv var dens Leder til Forberedelse af de nye Ideer. „Ethvert Forslag", siger han, „som sigter til at afskaffe nogle af de Fordomme, som hindrer det godes Tilvekst blandt os, er mig saa kjært, at Viljen alene fornoier mig, endog naar man ikke har været meget heldig i at udføre det. En vis Frihed i Tænkemaade og Dristighed i at udtrykke sig maa være almindelig, førend Indsigten kan bringes til den Grad, som er en Virkning af manges forenede Flid". Denne Filosofis Liberalitet skulde i flere Henseender ogsaa Struense kunne tage sig til Indtægt, om end ogsaa han var en af de tidlige Svaler, som endnu ingen Sommer kunde bringe.

I Norge selv var det virksomst i det gamle Nidaros, at Tidens nye Tanker bares frem umiddelbart forud for Struensetiden og til Hjælp for den, da den kom. Her var Gunnerus Sjælen i den forberedende Virksomhed, som han ogsaa senere under Struense blev det i Undervisningsreformen, og ved hans Side virkede de danske og norske Historikere Suhm og Schønning. Det er Trekloveret i Trondhjem i 1760 Aarene til Stiftelse af „Videnskabernes Selskab". Forud gaar alt

deres literære Samfund i den snævrere Kreds og Udgivelsen af Tidsskriftet „Philaletes' Trondhjemske Samlinger". „Det, som gjør Videnskabens Øvelse til Dyd, er Kjærlighed til Sandhed", heder det her i 1762, og uden Nationspartiskhed hævdede Danskeren Suhm Norges Fortjenester og naturlige Rettigheder og tog Tanken op om et norsk Universitet. Han var en af de tidlige Skandinaver ligesom Sneedorf, og han var som han Kosmopolit i Fornuftfilosofiens Aand. Det var Tidsskriftets Hensigt „at skrive for dem, hvis Fædrenesprog vort Nordiske er, nemlig de Danske, Norske og Svenske", og det førte ogsaa Fortegnelser over „de bedste svenske Bøger". Men Verdensudviklingen glemmer det aller mindst, og ingen kan høiere ære den udødelige Montesquieus Fortjenester, siges der, og hans esprit des lois. „Det er fornødent, at alle Mennesker er fornuftige; faa derimod behøver at være lærde", heder det i Almindelighed, og der resoneres populært i Oplysningsaarhundredets Aand „om nærværende 18de Seculi Karakter". Philaletes' Samlinger talte gjerne frit om Økonomien, der „hører i vis Maade til Politiken"; men ogsaa denne selv, der ellers i Enevoldsstaten helst gjordes til Kontrabande for Offentligheden, turde omhandles. „I den monarkiske uindskrænkede Regjering er den indvortes Politik snart lært; thi det kommer der kun an paa Monarkens gode Opdragelse", heder det da. „Er hans Øiemed Folkets Lyksalighed, saa behøves ingen videre Kunst til at holde det i Ave, ja er han kun taalelig, saa adlyder det med Glæde. Politikens Kunskab strækker sig og der kun til faa, Monarken selv og nogle Ministre. — De østlige Lande kan ei have anden Regjering end den despotiske; men de er ei lykkelige under den. Bliver de oplyste, da vil den despotiske forandres til den monarkiske, og da vil de være lykkelige. Men dog maatte og nødvendig opkomme republikanske Regjeringsformer paa nogle Steder; thi naar Mennesket er noget oplyst, merker det sin Værdighed og vil derfor gjerne have Del i Regjeringen, hvilket i den monarkiske aldeles ikke lader sig gjøre". Oplysningsaarhundredets Aand ræsonerede

reformatorisk, og det hjalp ikke at tilføie til Beroligelse, at den meget oplyste dog vilde indse, at det var „bedre at styres end at styre", eller forøvrigt at bruge Utydeligheden i at tale om et „et vist Rige" istedetfor at nævne Sverige.

I det 1767 stiftede „kongelige norske Videnskabernes Selskab i Trondhjem" førte ligesaa Oplysningsaarhundredets nye Filosofi Ordet. Borgermester Bredals Tale 20de Februar 1768 om, at „Videnskabens Dyrkelse bliver bedst og bekvemmest almindelig ved at oprette Videnskabsselskaber", priste „lyksalig den Stat, hvor Filosofer regjerer, og Regenten filosoferer". Fra det Trondhjemske Katheder ytrede han fremdeles: „Videnskaber er nu blevne mere almindelige, og den Vellyst, som deres Dyrkelse føder af sig, føles for alle Stænders Vilkaar og Levnetsforfatninger igjennem de uendelig mange Grader fra Tronen af indtil Ploven, fra Purpuret indtil Vadmelet kan de regne sig Tilbedere og Dyrkere". Og Biskop Gunnerus sagde ved samme Anledning, i Pris af Fornuften og Naturkunskaben: „Naturlæren tilligemed Naturhistorien tjener herlig til at overbevise os om, at der er en Gud til. — Dyd og Religion er jo Grundpiller for en Stat. De sædelige Videnskaber indbefatter i sig Natur- og Folkeret, og uden disse Videnskaber kan en Stat ikke bestyres. — En almindelig Frihed for det baade Geist og Sind nedtrykkende Bondestandens Aag frembringer og i Norge Folk, som besidder alle Sjælens og Aandens Kræfter. Jeg vil ikke nu fremføre Holberger og Tulliner — jeg vil blive ved Bondestanden. Endog i den, saa som vi alle vel ved, mine Tilhørere! fremskinner meget ofte mere Vid og Klogskab, Duelighed og Behendighed, end man ellers hos denne Stand gemenlig søger. Der mangler heller ikke i Norge paa patriotisk Tænkemaade, paa Lyst, Mod og Foretagenhed, men her mangler Opmuntringer — i hele Riget er intet offentligt Bibliothek, intet Universitet". Af Selskabet skulde der nu med forenede Kræfter arbeides „paa det, som er mest nyttigt i det menneskelige Liv, tillige i et

Sprog, som af alle i alt forstaaes". Det aandelige Liv havde faaet et Midtpunkt i en over hele Norge udstrakt Forening til Støtte for Nationens Selvstændighed, og de fremragende Stifteres frisindede Aand forberedte Revolutionsaarhundredets almene Bevægelser i Aandslivet og støttede disse selv i deres fortidlige Forsøg paa ogsaa i de forenede Riger at fremtræde i Virkeligheden og Livet under Struensereformerne.

Af de Foranstaltninger, som Styrelsen under Struense fremkaldte, maa som den i dobbelt Betydning første nævnes Trykkefriheden. Denne i Oplysningsaarhundredets frit diskuterende Aand helt gjennemførte Reform, der baade tidligst og sterkest fik Indflydelse paa det norske Aandsliv, bragte Nordmændene saavel i Kjøbenhavn som i Hjemmet til at udtale sig i Smaaskrifter med Frihed om sine norske særlige Forhold og derom aabne den første offentlige Diskussion. Istedetfor tidligere væsentlig i Embedsindberetninger eller underdanigste Ansøgninger ytrede nu Folkestemningen sig frit i Flyveskrifter og Blade. Magister Hammer i Trondhjem taler om Ytringer, som hans egne under paataget klassisk Navn, fra mangfoldige Landsmænd, „en Sværm af Patrioter og patriotiske Forslag", siger han, og Bekjendtgjørelserne i Bladene, som i Trondhjems Adresseavis, tyder paa det samme. Det var tidt tvilsomme Smaapjeser, trykte hjemme eller i Kjøbenhavn og mere eller mindre daarlig skrevne, men som ialfald bragte en Drøftelse af Nationens egne Anliggender i Gang ved Siden af den øvrige Litteraturs almene videnskabelige Undersøgelser. De kunde have sterke Ord iblandt om Regjeringspolitiken i flere Henseender; men det var dog hovedsagelig for Forbedringer i Næringsveiene, som for Handelsfrihed, de tog Ordet, eller de anbefalede nye Indretninger som egen Bank, flere Skoler og eget Universitet. Nogen til politisk Adskillelse gaaende Misfornøielse forekommer neppe selv i de sterkeste Udtryk som fra Trondhjem Hammers om „mit kjære Fædreland, det arme Norge, der jo saa længe synes at have været Sted-

barn", eller fra Kristianiakanten Strømboes Ord, — nærmest til Forsvar for Frihandelen — om Danmarks Kornmonopol i det søndenfjeldske Norge, hvor „danske Kornprangere har brugt Kneb, som ingen Dansk med Ære" skulde kunne, ligesom følgende Ytringer i Spørgsmaalet om egen Bank og Universitet, ja endog eget Kommersekollegium i Norge: „Kan I, mine Herrer Danske, misunde os Broder-Ret, os, som I har saa bevislig fornærmet og undertrykt?" — De direkte svenske Opmuntringer ogsaa paa denne Tid til en Overgangspolitik i Forening med Sverige fandt ingen Tilslutning i Norge, og de norske Misfornøielsesudbrud kunde blot under Hensyn til de svenske Fristelser berettige til i 1772 fra Regjeringen i Danmark at bekjendtgjøre, som det blev gjort, „Kongens yderste Misfornøielse over fornærmelige Rygter om Norges Undersaatters Troskab".

Der kunde i Virkeligheden nok være Grund til norsk Misfornøielse med Styrelsen fra Danmark af; men Evne til paa praktisk Maade at gjøre den gjældende ligesom ret Oversigt over Stillingen manglede. Struenseperioden i sig selv vakte ikke engang i det afsondrede Norge saa betydelig Opsigt, som man skulde ventet, og modtoges og gjordes Afkald paa uden engang synderlig selvstændige Udtalelser i de norske da udkommende Blade, hvoraf saaledes Intelligentssedlerne optrykte de danske Lovprisninger af Struenses Styrtelse ved Siden af Misfornøielsesudbrud som i 1772 Vestens: „Hvor blev af den norske Bank?" Mest Opsigt havde egentlig Undervisningsreformen vakt, da et norsk Universitet stilledes i Udsigt. Stifteren kort efter af „Det norske Selskab", Meyer, havde i Kjøbenhavn i 1771 gjentaget Ønsket fra Trondhjem herom og vakt en litterær Strid ved sit Skrift, „En Nordmands Undersøgelse, hvorvidt de Aarsager kan gjælde, der anføres som Hindringer for et norsk Akademis Oprettelse". Struenses oprindelige „Kommissionsprojekt fra Kabinettet" i Undervisningssagen havde da optaget Tanken om, hvorvidt „et Gymnasium academicum eller med Bistand af en Del

af det beneficeerede Gods et ordentligt Universitet" kunde oprettes i Norge. Trondhjems Biskop Gunnerus, der i Suhms Sted sattes ind i Kommissionen, modtog opmuntrende Breve og Tilbud fra mangfoldige Landsmænd om Universitetets Oprettelse. Det var, efter en samtidigs Ytringer, „en til lys Lue frembragt og længe dulgt Varme af Patriotisme hos den norske Nation — og hele Pakker Breve indløb fra alle Kanter i Norge hver Postdag til Gunnerus, Norges Skytsengel, med Anmodning om at skaffe Norge et Universitet og med Anvisninger til et Fond.„ Selv skrev Gunnerus indtrængende til bedste for Universitet til den almægtige Minister: „Faar vi det ikke nu, sker det maaske aldrig"! Men ved Struensees Styrtelse henlagdes Kommissionsarbeidet, Gunnerus døde kort efter, og uden synderlig Misbilligelsesytringer fra Norge af under den ny Styrelses Censur skuffedes Haabet. Struenseperioden viser endnu Norge lidet istand til at hævde sig sin Ret, og det opnaar den følgelig ikke.

Men den aandelige Bevægelse, som den kortvarige, men kraftige Reformperiode bragte med sig, vakte Evnerne og aabnede Blikket i mange Henseender baade for Nordmændene hjemme og ude. Den demokratiske Aand, der aabenbarede sig i Rang- og Tittelvæsenets Begrænsning og Lovreformerne til Borger-Lighed for Retten for alle Stænder, virkede tilligemed den hele gammelagtige Kollegialstyrelses Reform til mere frisindet social Tænkemaade, omend Regjeringens høieste Politik vedblev at være det virkeliggjorte Enevoldsregimentes. Generalforstamtets Ophævelse i Norge ledsagedes af offentlige Udtalelser hjemme over dets Udueligbed og over Tjenerskabets Ansættelse i Underembeder, som her ifølge den saakaldte Lakeiismus som vanlig sterkt var brugt. Regjeringens Repræsentanter i Norge af Embedsmænd underkastedes en skarpere Kritik, og deres fornemste Stilling borttoges med Statholderpostens Ophævelse. Selve Kongedømmets traditionelle Glans tabte ved Struenseperiodens Fremvisning af Majestætens

Svaghed. Trods al Nationens og Personens Loyalitet kom det dog ved denne Tid selv frem hos Nordal Brun, at det fjerne Ideal af Majestæten hos ham efter Struenseperioden i den sindssvage Kristian den syvendes Nærhed havde lidt et haardt Skaar, han, der uvilkaarlig beskrev Indtrykket af en af sine andre høibaarne Idealer „som en Bondes om sin Konge, forend han har seet ham." Der kom ogsaa mangen ny Folelse og Tanke op i det fjerne Norge under Bekjendtskabet med Tildragelser og Udtalelser fra Regjeringsbyen under Skrivefrihedens Periode. Og saa meget sterkere Virkning havde alle disse Begivenheder desuden ved at gaa Haand i Haand med Oplysningslitteraturens Forklaring af dem med altid stigende almindelig Indflydelse.

Ovenpaa Struensetiden fulgte den Guldbergske Reaktionsperiode med Gjenindforelse af Censur og Aandstvang og Afskaffelse af de fleste nye Indretninger og Friheder; selv Hoveriets Lettelse i Danmark stilledes i Bero under Frygt for, at Bondestandens retfærdige Frigjørelse efter Guldbergs Formening vilde „ryste Staten i dens Grundvolde." De fri Udtalelser om norske Forholde ophører igjen, og enkelte hvide Sider af et saa uskyldigt Blad endog som Intelligentssedlerne i Kristiania antyder hin Tids Censur, der med kongelig Magtfuldkommenhed kunde stryge alt, der vilde vække Anstød. Men Udviklingen af Selvstændighedstankerne kunde dog ikke stanses, og den spores snart sterkere i Litteraturen, først som Hævdelse af Nationaliteten og dernæst af Friheden.

III.

I den endnu uskilte norske og danske „Fælleslitteratur" til 1814 har de fleste Litteraturhistorikere dog været enige i ved Syttiaarene at se et bestemt Nationalitetsskille gjøre sig

gjældende. Norskheden fremtræder da i Litteraturen som bestemt Særretning med selvstændigt nationalt Krav og slaar i Kjøbenhavn i Modsætning til Guldbergs Danskhedsiver ud i „Det norske Selskabs" Stiftelse. Danske Litteraturhistorikere taler da om „den norske Digterskole" (Heiberg) og om „en afgjort Modsætning mellem begge Nationaliteter" (Petersen), medens Nordmændene taler om „Norskhedspræget" (Welhaven), om „en Nationalitet, ikke en Provinsialisme, som emanciperede sig" (Dietrichson) og om „Norskhedssværmeriet" og „denne Bondeforgudelse, der var begyndt med Aarene 1770" (Lassen). Det er ogsaa tydeligt nok, at et eget nationalt Drag fra Syttiaarene har behersket den norske Poesi.

Det er vistnok ikke saa, at Nationalitetstanken i Norge før havde været ukjendt; men Sagen er, at den nu faar et andet bredere Grundlag til Vidnesbyrd om sig i Anerkjendelsen af Natureiendommeligheden i sig selv. Historisk havde Nationalitetsbevistheden været der saavel i den tidligere politiske Selvstændigheds Tid som senere, og den gamle norske Tapperhed var med Soldaterbedrifterne i og udenfor Landet under Unionstiden allerede i det 17de og 18de Aarh. gjenopfrisket med national Stolthed. Men det sterkeste Grundlag for Nationaliteten under Glemselen af de manende historiske Minder kom nu med den moderne Naturopfattelses Gjennembrud desuden til i den folkelige Udvikling. Kun svag havde Naturindflydelsen i tidligere Tider været, og kun sjelden findes Fædrelandskjærligheden at ytre sig paa denne Grund i Sagalitteraturen, som da Gunnar Lidarende i Hjemlængsel unddrog sig Landflygtigheden med de merkelige Ord om Hjemstedets Fagerhed, der trods Livsfare og Lovsbrud bandt ham til at blive. Middelalderens Kirke saa jo væsentlig Naturen som den syndbesmittede, hvis Kraft laa i det onde, og som kun den ilde anseede Magiker gav sig af med at studere; selv Eneboeren turde i Fromhed neppe dvæle ved Naturens Skjønhed, der var en Tillokkelse af denne Verden, som allerede her skulde glemmes for de him-

melske Tanker. Protestantismen derpaa i Norden forblev ogsaa i Regelen kold som for Kunsten saa for Naturen, og først i det 18de Aarh. skede der her i den almindelige Opfatning en Forandring, og et inderligere Forhold til Naturen indtraadte.

Omslaget skyldtes efterhaanden en langsom Indflydelse af Sydeuropas med Renaissancen vaagnede Interesse for verslige Studier, for klassisk Kunst og for moderne Naturkunskab. Det 17de Aarhundredes ogsaa i disse Retninger lærde Tidsrum i Norden udvikledes da i det 18de til et populært æstetisk, der tillige digterisk behandlede Naturen. Vel skede det i Begyndelsen med liden nok Natursandhed, som den klassiske Efterligning forstyrrede al Nationalfarve i Kunstpoesiens Fantasidigtning. Det gjaldt at rette sig efter de klassiske Mønstre, og der kom under Uselvstændigheden ikke blot noget af Formen, men ogsaa noget af Indholdet med. Hele den gamle Gudeverden og meget af dens Tids Tænkesæt gik igjen i den nyere Digtning, i Lyrik og Tragedie. Virkelighedssansen sløvedes, og Unaturen bredte sig. Den herskende Mode var da en Tid denne efterklassiske Tragediestil, der i Stedet for det oprindelige græske Forbilledes strenge rolige Høihed i Heltemod under nødvendelig Ulykke havde faaet en kunstig Intrige-Sammensætning af fransk Romantik og en begrædelig Følsomhed af tysk Sentimentalitet. Og Haand i Haand hermed gik Hyrdedigtningen i sværmerisk Uvirkelighed uden Persons- og uden Nations-Karakteristik, frigjort vel fra Læredigtningens prosaiske Nøgternhed, men ogsaa for dens Naturtroskab uagtet Tidens voksende Interesse for Naturlivet. Indflydelsen af det nye Rousseauske Natursværmeri kom herunder til, og ved 1770 Aars Tiden fremviser ogsaa Litteraturen i de forenede Riger denne Udfolden af naturbesyngende Digte, der efter Læredigtningens kosmopolitiske og lærde Periode og Hyrdedigtningens uægte i national Henseende fik saa stor Betydning. Thi blandt disse snart mere tro og nøgterne naturbeskrivende Digte, som

da saa almindelig yndedes og belønnedes af de litterære Selskaber med Prisuddelinger, fik Skildringerne af Norges saa rige og storartede Fjeld- og Fjordnatur gjerne for sin Nyheds Skyld Fortrinnet ogsaa blandt de Danske. Men gjennem disse Skildringer aabnedes Synet for den nationale Forskjel paa Naturbundens Grund, og Klippelandets Eiendommeligheder udprægedes i Modsætning til Slettelandets i begge Folks Bevisthed.

Landenes naturlige Forskjel viste sig da saa afgjørende, at Naturbesyngelsen straks adskilte sig som udpræget norsk eller dansk og uddannede den nationale Karakter i Fædrelandsdigt og Opfatning. Enten det er det havomskylte Hornelen hos Frimannerne eller Bergensfjeldene hos Brun, der besynges, eller selve Dovrefjeld hos Storm, udpræger det Digtet nationalt. Af Danskeren Baden modtoges da Digtet over Sarpfossen af Stoffleth med Udraabet: „Hvor norskt!" Hans Kritik tilføiede: „Det er ved Nationalhed vor Poesi skal blive vigtig for fremmede og faa Nyhed". Ligesaa betonedes med Styrke det nationales Betydning for Digtningen og for Nationen selv af Fasting som Kritiker, der med Rette anbefalede at vælge „Billeder af sit Fædreland, som interesserer enhver Patriot", fremfor i Hyrdepoesiens Stil „fremmede Billeder, laante af en Natur, som ingen kjender". Det er her Indholdet og det nationale Stof, der, bestemmende ogsaa for Formen, er af afgjørende Vigtighed for Digtningens Karakter. Det er paa denne Maade, at fra Syttiaarene Nationaliteten fremtræder saa kjendelig i Litteraturen i Naturdigtningens Periode og tidligst paa afgjørende Maade skiller Norsk fra Dansk. Thi den norske Natureiendommelighed er saa sterkt forskjellig fra den danske, at den former alt det forskjellig, som den berører.

I en Afhandling om „Norskheden før og nu" har Lassen spurgt: „ved hvilket Tidspunkt merker man denne Nationalitetsfølelse?" Og han har svaret: „Ikke i 1814, men meget tidligere! Ikke i vor politiske Historie, men i vor Litteratur!

Hint Aars Begivenheder er vistnok det historiske Faktum, der frembyder sig øiensynligst i den Retning; men hvis Litteraturens Fænomener er historiske Kjendsgjerninger ligesaavel som de egentlig saakaldte historiske, saa er det aabenbart, at den norske Nationalitetsfølelse viser sine Livstegn meget tidligere." Han har da imidlertid for at „begynde med Begyndelsen" fundet at burde begynde med Holbergs historisk-geografiske Nationsadskillelse i „Danmarks og Norges Beskrivelse", hvorefter den norske Nationskarakter skulde være en mere til Yderlighed baade i godt og ondt gaaende Begavelse end den danske paastaaede „Middelmaadighed." Men hos Holberg selv bliver ogsaa i Lassens Undersøgelse kun hans Naturel, ikke hans Udvikling, særlig norsk og heller ikke hans skjønlitterære Skrifter, stræbende mod en kosmopolitisk Kultur. Vel reserverede Holberg sig personlig mod at være Peder Paars' Landsmand, men han beskjæftigede sig derfor lige godt med ham og hans. Saa kommer Lassen til Tullin og siger: „Men heller ikke hos ham finder vi Spor af særlig norsk Nationalitetsfølelse"; thi han læser hos ham ogsaa „i Naturskildringerne Popes kolde Korrekthed og i hans Folkelivsbilleder Snørkelstilen — ingensteds det ringeste Spor af særlig norsk Kolorit." Men, heder det saa, „der hengaar ikke mer end et halvt Snes Aar efter Tullins Død, før der viser sig et øiensynligt Skifte. Det er aabenbart, at den Række norskfødte Digtere, som nu fra 1775 og fremover for en meget væsentlig Del er de toneangivende i vor Fælleslitteratur, paa det aller bestemteste accentuerer sin norske Nationalitet, og at der ikke i deres Digtning kan paapeges Udgangspunkter i det danske Kulturliv." Og han henviser til Sars' historiske Afhandling om Unionstiden for Nationalitetsforskjellens Tilstedeværelse, betonende, hvordan „Naturforholdene i sin hele Oprindelighed gjør sig gjældende overalt."

Der findes vistnok naturbeskrivende Digte ogsaa tidligere i den norske Litteratur og det endog de mest naturtro af Peder

Dass. Men selv nævnte han i sin nordlandske Affrog, fjern fra Kunstpoesien, sine Digte simple Bonderim, og endnu i 1761 siger Suhms „Philaletes" i en Artikel „om de Norskes Fortjenester i Henseende til Videnskaberne: „Peder Dass har erhvervet sig Navn af Rimer, men ei af Poet", medens til Sammenligning Tullin har „erhvervet sig det øverste Sæde blandt alle de nulevende danske Poeter." Det toneangivende og ledende Samfund sværmede lang Tid mere for Hyrdedigtningens Unatur i uselvstændig klassisk Efterligning. Det var i den, Tullin digtede om Kristianias fornemste Damer som ægte „Hyrdinder" og om Kristianias norske Natur under Beskrivelse selv af Ekebergets Styrtninger med en saa utydelig Opfattelse, at det endog ikke kan forundre, at Tyskeren Cramer i Kjøbenhavn tog Naturbeskrivelsen med det øvrige for at gjælde Hovedstaden i Danmark og dens Omgivelser.

Men den nye Slægt, der med Kjendskab til Linné paavirkedes af Pontoppidans, Gunnerus og Stroms Naturkunskabsiver og konkurrerende drev den poetiske Naturbeskrivelse til større Fuldkommenhed, forlod Hyrdepoesien og vendte sig til en virkelig Naturskildring. Gjennem denne faar da Nordmændenes Digtning det sterke nationale Drag, der snart omfatter baade Natur og Folkeliv og skaber Nationalsange som Klippebesyngeren Nordal Bruns endnu levende Fædrelandssange, som Frimanns Natur- og Folkelivsdigtning, som endog Stokfleths og Storms Bygdemaalsviser helt udenfor „Fælleslitteraturen".

IV.

Som Kjøbenhavn i Unionstiden var Regjeringens og Universitetsdannelsens aandelige Centrum ogsaa for Norge, maatte Uafhængighedens Kamp i Litteraturen for Nordmændene staa der. Den kom egentlig først frem, idet den danske Nationalitet

omsider efter Struenseperioden skulde hævde sig sin Ret overfor den tidligere det hele fornemme Samfund i Danmark beherskende Tyskhed. Oppositionen blandt Nordmændene i Nationalitetens Interesse havde tidligere vendt sig mod Tyskeriets Høifornemhed i Danmark, hvad der har bragt de danske Litteraturhistorikere til at berømme den norske Digterskole blandt dem i deres egen temmelig nationalløse Periode for at have været „danskere end de Danske.“ Heiberg siger: „De to andre daværende Magter i Litteraturen, nemlig Selskabet for de skjønne Videnskaber og den danske Digter Evald, maa i Modsætning til den norske Digterskole kaldes mindre danske og nationale.“ Men da under Struenseperiodens Ytringsfrihed ogsaa det nationale danske Aandsliv havde faat frit Spillerum og just da naade til at vokse Tyskeriet over Hovedet og afgjørende at beseire de fremmede gjennem Guldbergs Hofrevolution og Styrelse, traadte Danskheden ogsaa erobrende op overfor Nordmændene og vilde gjøre ogsaa dem med Fornægtelse af deres Nationalitet til „Borgere af den danske Stat.“ Det var da, Nordmændene nødtes til aabent i Danmark at føre Befrielseskampen for sin Nationalitet og hævde sin angrebne Ret til at gjælde for et selvstændigt Folk.

Det var i 1772 Forpostfægtningen stod i denne fredelige Strid om Nationaliteten i „Tvillingrigerne“. Det er i Litteraturen, vi læser den og finder, den gjør sig gjældende. Ogsaa havde da de litterære Kampe vel saa meget det dannede Samfunds Interesse som de politiske. Aaret forud havde Kjøbenhavn havt sit Theaterslag i Anledning af Tronderen Bredals „Tronfolgen i Sidon“, og om Nordal Bruns „Zarine“ stod der i Begyndelsen af 1772 en litterær Strid, der skal have været medvirkende til „Det norske Selskabs“ Stiftelse som fast Landsmandsklub. Det samme Aar 1772 saa ogsaa Wessel med sin Tragikomedie „Kjærlighed uden Strømper“ give den sentimentale Modesmag sin helbredende Latterliggjørelse. Han havde i dobbelt Betydning sin Skoledannelse

fra „de Kristiania Raisonneurs", som Minister Guldberg kaldte „foragtelige" for deres nationale Opposition mod Danskheden og mod Tyskeriet i Kjøbenhavn, og med den norske Hovedstads engelsk paavirkede Præg af ruttende Uafhængighed og kritiserende Frimodighed under Nationalkarakterens Forstandighed og Lune skrev han dette sit Mesterverk ud af en helt anden Aand i Vid og Nogternhed end Foleriets. Men just dette samme Aar saa derhos paa en helt anderledes direkte Maade den norske Nationalitets Frembrud og Hævden af sin Eiendommelighed i Kulturlivet ogsaa paa et andet Omraade end det alt skildrede Naturbesyngelsens. Det var her selve den sterkest nationsdannede Kraft, de stolte historiske Minder fra en stor Fortid, der gjenvaktes til nyt Liv, idet Nordal Brun sendte sit Stridsæble „Einar Thamberskjælver" ud.

Fædrelandshistoriens Benyttelse i Poesien var noget, som da baade Klopstock og Evald paa sin Vis med Brun sværmede for, og som i den fornyede Sagaudgivelse og historiske Behandling af Kildeskrifterne havde sin Støtte, ligesom Schønning just havde redegjort for Einar Thamberskjælvers Tid, som Brun valgte. Det dramatiske Moment i denne den norske Litteraturs første nationalhistoriske Tragedie (naar Bredals mere danske end norske „Gram og Signe" fra 1756 ikke regnes for det) er hint efter Sagaen, da Einar Thamberskjælver besvarer Harald Haardraades fordrede Krigstog mod Svend, der vil løsrive Danmark fra den norske Overhøihed, med de bekjendte Ord: „Heller følger jeg Magnus død end Harald levende." Denne Strid er sat i umiddelbar Forbindelse med, at den stolte Bondehøvding tilsidst til Straf for sin Selvraadighed i Trondhjems Kongsgaard snigmyrdedes, og er i Dramaets Slutningsscene forvandlet til Heltens under Misforstaaelser i Landefredens Interesse fremkaldte Død med rørende Udsoning tilslut. Det var gjort af „politiske Aarsager", har Brun selv oplyst, som en Tribut til Kongelighedens Hæder. Men Stykket blev dog afvist fra den just samme Aar til

kongelig ophøiede danske Scene og fik den Dom, at det kunde „ikke opføres under dansk Scepter." Thi Harald Haardraade deklamerede jo her om det danske Riges Afhængighed af Norge, hvorledes de danske Sletter, ja endog danske „lave Sletter" skulde adlyde norske Fjelde o. s. v. Og Einar Thamberskjælver spurgte: „Sig, Konge, hvo dig gav en uindskrænket Magt? Du ved den norske Lov, den bør det dig at lyde!" Det var „et foragteligt Digt", med „en oprørisk Karakter" hos Helten, sagde den danske Kritik, og det var tydelig forfattet af „en Undersaat, der vil oppuste nationale Fordomme." Thi al denne Norskhed stred jo lige mod Statsministerens: „Ingen Nordmand er til", og et saadant historisk Maleri var utilladeligt. „Hvad havde hans Stykke tabt, om han havde gjort Danmark til Sverige eller et andet Naborige?" spurgte den stødte Danskhed. Stykket kunde ingenlunde komme paa Scenen under alle disse nationale og mange æstetiske Anker; det var meget, at det kunde blive trykt.

Men hvad der ikke kunde blive trykt, ikke engang 13 Aar efter i Kristianssand uden Konfiskation, var, hvad nu Brun i Begeistring? Beaandelse fra den fremmanede Fædrelandets Storhedstid og maaske ogsaa i Vredesmod over den danske Kritik, skrev: Sangen: „For Norge, Kjæmpers Fødeland", som han i en Samling af Landsmænd, mulig „Det norske Selskab", lod synge. Thi Ordene: „Dog vaagne vi vel op engang — og bryde Lænker, Baand og Tvang" lød trods saa kort efter al Struenseperiodens Fritalenhed meget utilladelige og meget mistænkelige ligesaa vel som Forherligelsen af den norske Livvagts Militærrevolte, Juleaften forud, „den vrede Livvagts Vaabenbrag", med denne udprægede nationale Indledning til:

„Hver tapper Helt, blandt Klipper fød,
Vi drikke vil til Ære;
Hver ærlig Norsk, som Lænker brød,
Skal evig elsket være."

Wergeland har sagt og Bruns sidste Biograf har nys gjentaget, at tydelig nok denne Sang, „en norsk Marseillaise, besprængt med Vin, om ikke med Blod", blev forstaat af begge Parter, hvorefter „Forfatteren siges ogsaa kun ved en hurtig Retirade hjem at have undgaaet Kastellet."

Hjemme i Norge modtoges „Einar Thamberskjælver" efter Intelligentssedlernes Udtalelser og Bruns eget Udsagn i sit Forsvarsskrift for Stykket med national Stolthed. I Kristiania fik Forfatteren „hoitidelige og rorende Bevis paa det varmeste og oprigtigste Bifald"; man læste Einar med „stor Vellyst" og oploftede den hoit over „Zarine", rimeligvis, som Brun tilfoier, „fordi det nationale foles bedst af Nationens egne." Og „Norges Helt Einar Thamberskjælver" glemtes ikke heller senere i den norske Litteratur, hvor Zetlitz bl. a. forherligede hans Troskab overfor de danske lokkende Tilbud om Frafald fra Harald Haardraade i et smukt Digt, og Grundlovsforfatteren Falsen i en historisk Redegjørelse gav hans Levnetsbeskrivelse paa den mest anerkjendende Maade til Gjendrivelse af den danske Tale om „Oprøriskhed".

Den nationale historiske Strid om Einar Thamberskjælver gav Brun i sit Forsvar Foranledning til at udtale sig om Samtidens brændende nationale Spørgsmaal. Han gjorde Indrommelser for Guldbergs danske Helstatstanke ved i „borgerlig" Forstand at erklære Danmark for Fædreland sammen med Norge, der alene var det „i naturlig Forstand". Men idet han saaledes paa Grund af den politiske Forening sagde, at Danmark og Norge var „begge tilsammen Nordmændenes Fædreneland", som han pligtede at forsvare, tilfoiede han: „Trues Holsten af Fiender, saa er Holsten Nordmændenes Fædreneland". Men Udvidelsen svækkede Indrommelsen efter Ordet: den, som beviser for meget, beviser intet. Det var jo egentlig kun Foreningen under samme Konge, der „borgerlig" gjorde de forenede Riger til fælles Fædreland i personal-

unionel Forstand, medens naturligt Fædreland og Fødeland kun Norge var for Nordmændene.

Brun spurgte: „Hvorfor skal vi læse det bitreste Had paa hver Linje i Kritiken over Thamberskjælver? Er det, fordi han er en norsk Helt og Forfatteren en Nordmand?" Han svarede selv baade nei og ja hertil, og han saa paa sin Vis for sin Person og sin Nation væsentlig „misundelige Kunstdommere" bag Kritiken. Men det var i Virkeligheden under de daværende Omstændigheder en naturlig Følelse af historisk Nationsforskjel, der havde stødt de Danske ved Gjenoplivelsen af Norges gamle Stortid, der endog vilde dominere Danmark. Talen om at „oppuste nationale Fordomme" ved en saadan Gjenopvækkelse af Nationalitetsfølelsen var ganske korrekt tænkt, om end ikke upartisk udtrykt.

Men Brun, der rundt om sig kun saa Fred og ingen Fare, og som ikke mere end nogen anden tænkte paa Virkeliggjørelsen politisk af den Uafhængighed, han i Digtningen for Norge hævdede, var sagtens i god Tro, naar han ikke vilde respektere den danske nationale Forsigtighed, der ogsaa nylig under Frygt for svenske Intriger havde ladet bekjendtgjøre Kongens Beklagelser af den norske Misfornøielses fri Ytringer. Han gjorde Nar af „Journalisternes politiske Forsigtighed" og kaldte den feig og overflødig med den personlige Tilføielse: „Folk af min Tænkemaade bruger ikke nedrige Sjæles ængstelige Forsigtighed". Det skulde, haabede han, som hidtil være „umuligt for noget Folk at overgaa Nordmanden i Troskab mod Kongen og Kjærlighed til Fædrenelandet". Men uden at tænke sig, at disse Følelser kunde komme indbyrdes i Strid, var han heller ikke heldig med, til Beroligelse overfor Ytringerne af norsk Selvstændighedsfølelse, at henvise til Voltaires „sterke republikanske Sprog midt i Paris", som, siger han, „slet ingen Uleilighed foraarsager". Thi knapt 15 Aar efter var Revolutionen der udbrudt.

V.

Den Guldbergske Periodes Forsigtighed tillod ikke gjerne frisindede Ytringer i Litteraturen. Selv Thuras mod Struensestyrelsen rettede „Sandsiger", der ogsaa var trykt halvfærdig, før Trykkefriheden ophævedes, fik for utilladelig Omtale af Kongeloven ved en Kommissionsdom sin Straf med Fængsel paa Munkholmen for Forfatteren. Idet N. M. Petersen omtaler dette, tilfoier han, at selv „Statsokonomi og Bondefrihed var saa kildne Sager, at de helst maatte lades uberorte". Karakteristiske er Guldbergs Rettelser af Suhms Historieverk, hvor Videnskaben f. Eks. ikke maatte klargjore for meget Enevoldsmagtens mere end hundrede Aar tilbage liggende Tilblivelseshistorie, og hvor saaledes ogsaa Bemerkningen om, at de norske Stænder ikke var kaldte til hin skjæbnesvangre Rigsdag, „helst maatte gaa ud" m. a. m., da overalt Forfatteren havde „drevet en vis Upartiskhed for vidt". Efterhaanden kom da Omslaget i Stemningen, der ogsaa reiste Modstand mod Censuren. En Sag, hvorved i Samtidens Oine „mere end ved noget andet Guldberg gjorde sig foragtet og forhadt", var i Slutningen af hans Styrelse Fremgangsmaaden mod T. K. Bruun for hans slibrige Fortællinger efter Boccacio „Mine Fritimer", da en Kabinetsordre foruden anden Straf og Konfiskation af Bogen forordnede ham som „ukyndig" undervist af Prest og Skolemester og, hvis han var stridig, hensat i Tugt- eller Rasphuset. I Guldbergs Tid havde da hverken Gothes Werther været tilladt udgivet i Oversættelse eller den franske Encyclopædi i Bearbeidelse.

Fik man ikke let under den Guldbergske Styrelse Lov til at bruge dadlende Kritik, saaes den rosende dog gjerne, og da Indfodsretten i 1776 med Forbehold af Embeder for de forenede Nationers egne (hvoriblandt ogsaa Holstenerne) udfærdigedes, berigedes Literaturen med en Mængde Berommelsesdigte. Baade Norske og Danske priste sig lykkelige over denne

nationale Triumf i den Guldbergske „danske Stat“, Kristian VII.s Fællesstat, som Nordmanden Storm i halv Foielighed helst kaldte „nordisk“, og Dansferen Rothe kongelig stolt benævnte „kristiansk“, idet han til Oplysning tilføiede: „Dette Ord staar her for i Tanken at gjøre et af det ene Folk, de Danske, Norske og Holstenske“. Men paa denne Maade at gjøre Kongeligheden til det egentlig nationsforbindende var nærmere beseet i Grunden kun lige med Nordal Bruns „borgerlige“ Enhedsstat. Storms Nordiskhed var derimod mere farlig med sin halve Realitetsindrømmelse til Nationalitetens Forvisning.

„Den trofaste Gudbrandsdøl og indgrode Kjøbenhavner“, som Welhaven har kaldt Edvard Storm, var nu i Overgangen mellem begge Phaser en Stund akkorderende nordisk. Kommen i 16 Aars Alderen som Student til Kjøbenhavn, var han fra sit 20de Aar i 1769 stadig forbleven der. Efter Brevoplysningerne endnu i 1772 som „ærlig Dol“ blandt „Jyterne“ og følende sig „blandt fremmede“, kom han dog med Aarene langt bort fra sin Norskhed og Bygdemaalsdigtning og blev mere og mere Kjøbenhavner. Hans Kunstdigtning gjorde da de norske Huldrer om til efter-klassiske Nymfer, som Jøndalsnymfen i blegrødt Taft med søgrønt Beltebaand; hans Jutul blev til en Bergtrold og hans Budeier til Hyrdinder, først som i „Jutulsbjerget“ i de forklarende Noter og senere i Digtenes Tekst. I Sammenhæng hermed blev ogsaa hans Norskhed til Nordiskhed, som hans Velynder Guldberg bedre kunde lide, og som hans personlige Afhængighed under Gjæld med kongelig Understøttelse befordrede. Han stod ogsaa den hele Tid udenfor „Det norske Selskab“, der ellers bidrog til at bevare Fødelandsfølelsen frisk, selv under et længere Ophold end vanlig Eksamensstudiets, i Kjøbenhavn. Storm stikker alt mere af fra sine Landsmænds sterkt raadende Norskhed i Stil, Stemning og Kritik, jo længere det lider, og jo tydeligere Nationaliteten fra Norge af fremtræder.

Idet da Edvard Storm i 1776 priser „Indfødsretten", gjør han det under en eiendommelig fælles-historisk nordisk Betragtning af Fortid og Nutid. Han har da naturligvis ikke Brug for Einar Thamberskjælver og Harald Haardraade; men for ham er Knud den Store „en Frihedshelt i det nedtrykte Nord" tilligemed Valdemar og Absalon. Som herligst staar imidlertid fælleshistorisk Vikingetiden, da „Kværnbidere hang hvæssede ved Belte". Men Fordærvelsen kommer besynderlig nok med Kristendommens Indførelse, som dog vistnok var Katholicismen, „Roms dumme Overtro", som det heder, hvormed „Feigheds Aand til Norden Veien fandt":

„Den stolte Friheds Aand, det tapre Barbari
Til slebne Sæder blev og haanligt Slaveri.
— Vor Jammer voksle med den frække Sydlings Vælde
Fra Eiderstrømmen til Finmarkens kolde Fjelde" —.

Men paa dette Punkt under Nationalitetens Fortryk ved Udlændinge kommer Kong Kristian den syvende af „den Danmark hellige, den Oldenborgske Stamme" med Indfødsretten! Ham var det „vor Skytsgud forbeholdte — at bryde rent det Aag, som Nordens Kummer voldte". Og Lovprisningen ender med Nordiskhedens Triumf:

„Hver vorde for sin Æt den glade Sandheds Tolk,
At Tvillingrigets Børn ved ham blev til et Folk".

Kjøbenhavneren var uvilkaarlig trods stadig norske Sympathier kommen langt bort fra sin gamle Norskhed. Han berømmede da ogsaa ved Evalds Død 1781 høit denne hedengangne nationale og patriotiske Aand, som han kaldte ham, der saa „nordisk kjæk sig Flugt og Vinger skabte", syngende til Danmarks og Nordens Hæder. For sig selv talte ogsaa Storm snart efter i 1785 om sit „Navn blandt de danske Digtere". Det er sandt, det gjaldt almindelig saa i sproglig Henseende; men det var allerede dengang hos de norske Digtere ikke almindelig saa

i national Betegnelse. Uklar i national Henseende, lykkedes Storms Patriotisme bedst i Romancens halvsande Stemningsdigtning, som naar han i Zinklarsvisen, med Havfruspaadommen som i en skotsk Ballade, gjenopfriskede sine norske Ungdomsminder.

Men Sammensmeltningen af Norsk og Dansk til en fælles nordisk Enhed vilde ikke længere gaa. Naturdigtningen, som alt havde formet Fædrelandssangenes nationale Udtryk forskjellig for hvert af disse Lande og Folk, kjendte ingen fælles Type for nogen Mellemart af norsk og dansk Natur, der skulde kunne bære Stemplet nordisk. Den kunde til Nod passeret i Hyrdedigtningens Uvirkelighed, men kunde nu ingen tilfredsstille under Naturdigtningens Fordring til Sandhed. Navnets og Tingens Uægthed kunde blot i en kunstlet Litteraturperiode tages for god; nu var „Det norske Selskab" allerede en stadig Protest derimod med sin Fordring til baade Norskhed og Natursandhed, samtidig med at Videnskabens historiske og sproglige Undersogelser derhos oplyste Folkeforskjellen. Alt Suhms „Philaletes" i 1761 havde i Artikelen „om de Norskes Fortjenester i Henseende til Videnskaberne" skjelnet mellem Norsk og Dansk i Litteraturen og erklæret, at han vilde skrive „alene om dem, der i strengeste Forstand kan kaldes Norske, og derfor ei heller noget om Island" — end sige Danmark. Ingen tilfredsstilledes da længere ved den uklare Nations-Sammenblanding. Thi hvad var det for Slags Natur og Folkeliv dette „nordiske"? Det var ikke Norsk alene og ikke Dansk alene, men hvordan begge to paa en Gang? Ja det vil man alene se i en svunden „Fælleslitteraturs" Kunstdigtning! Storms Velynder Statsminister Guldbergs egen Fællespolitik var jo blot dansk ligesom hans tilstræbede Fællesstat. Og dog faldt ogsaa den i Virkeligheden i Tidens Lob fra hinanden i tre Stykker. Men hele Aarhundredet ud gik Adskillelsesarbeidet for sig i Litteratur og Folkebevidsthed, idet baade de norsk-danske og de dansk-tyske Nationsstridigheder vedblev og udprægedes i

den folkelige Udvikling. Den norsk-danske Adskillelse skal her blive videre fulgt i Overgang fra Natur til Folkeliv, som den fredelig udkjæmpes under Ideernes Vækst. Foreløbig var Faren for Norges Denationalisering i den danske Fællesstats Interesse fra Regjeringens Side forbi, da Guldbergs Styrelse afløstes i 1784 af den Bernstorffske, og Kronprinsen fik Herredømmet hos den sindssvage Konge i Stedet for Arveprinsen. En frisindet borgerlig Velstandsperiode udmerkede da Slutningen af det 18de Aarhundrede i de forenede Rigers Historie.

VI.

De norske Digteres Folkelivsskildring, der fulgte Naturdigtningen, fremhævede Nationaleiendommelighederne. Det er her den fri norske Bondestand, der spiller Hovedrollen, og om hvem især Digtningen dreier sig. Dens Lovprisning af Odelsbonden stod vel i Forbindelse med det gjængse Rousseauske Sværmeri for Naturtilstanden og Landlivet, men havde dog en fastere Grund at bygge paa, som i Virkeligheden Bondestandens Kaar i Norge var ganske usædvanlig heldige. Den norske Folkelivsdigtning bliver derfor heller ikke nogen blot og bar uvirkelig Romantik, men skildrer med kjendelig naturtro Farver. Disse Bondelivssange, helt fra Stokfleths og Storms Bygdemaalsviser til Frimanns og Bruns Folkelivsskildringer fra Fjeld og Fjord, kjender vi derfor saa let igjen fra de ogsaa nu værende virkelige Forhold. Og Bonden har kjendt sig selv igjen i dem og optaget Sangene, saa de har været Folkesange. „Heimatkomsten“ af Stokfleth, „Længje ventad Laurdagskvællen“ var ægte norsk baade i Skildring og Stemning med sin Snert til Tyskeriet i Unionskongernes Mund: „om han tala Tysk“, og til det danske Hovmesteri: „Sjaa Juten du, Juten raar lel mest ti Garden“! Og Sæterlivsskildringen i „Markje

grønas" og „Os ha gjort, kva gjeras skulle" er i denne Storms første Digtning lige saa natursand som Folketonen i hans „Huldrelok" og „Skogmøte". Bruns Sang om „Fiskerierne" maler levende Bedriften, og hans: „Vor jeg paa det høie Fjeld" er jo endnu mere kjendt og eiendommelig end ogsaa hans friske Skiløbersang fra, den Gang han var Gut i sit 17de Aar i Trondhjem, eller hans smukke Skildring af „Vinteren" med grønne Gran og pudret Haar. Og Frimann har endelig ikke mindst været heldig, naar han digtede: „Ondt ofte lider den Fiskermand" eller: „Hør mig Skov og Mark og Fjeld, mig, som her sidder enlig og synger paa Tuen". Han sagde jo ogsaa selv: det jeg bedst kjender, kan jeg bedst synge om, og han udgav jo ogsaa særlig Sange med Held baade for Sømændene og for Bønderne i Norge.

Videre føres i Dristighed omend ikke overalt i Umiddelbarhed den nationale Udvikling i Digtningen af den noget yngre baade Bondens og Borgerens Sanger, Jens Zetlitz. I Naturbesyngelsen er det interessant at se, hvordan han, paavirket af Bruns stolte Klippepoesi, gaar over fra sin oprindelige Pris af sin Fødeegn, Jæderens Slettenatur, til næsten at ringeagte den. I Modsætning til den tidligere norske Naturdigtning skrev han først i Fantasidigtet „Karenslyst" fra Ottiaarene:

„Jeg synger ei om Sarpens steile Fald,
Ei om Hornelens sæle Yndigheder;
Jeg ikke er det gamle Dovres Skald,
Malstrømmens Skræk min Muse ei udbreder".

Nei, siger han, han har valgt:

„Hvor Malle-Elvens Guder parre sig
Med Havs- (Hafrs-) fjords ynderige Nereider,
Der er en Ø, det danske Fyen lig,
Og intet Fjeld vansirer Øens Sider".

Men hør ham saa i Slutningen af Nittiaarene, og det er saa langt fra, at den dyrkede Slettenatur er hans Ideal, at han be-

klager sit Livs Lod, der har knyttet ham til den i Stedet for til Norges nationale storartede Fjeldnatur. Det er saaledes han i Digtet „Hosten" udbryder med Længsel mod en Fjeldegn:

„Min Dag forgaar paa Jæderens flakke Slætte,
Kun Hverdagssyner beiler til min Aand"!

Han vil stedse i Naturdigtningen dele mellem „det stolte Norges Fjelde og Danas Sletter", og han føler sig med Stolthed, trods Skjæbnen har sat ham paa Jæderen, ialfald født Nordmand blandt „Fædres Klipper" som „fribaarne Slægters Landsmand".

Som Frimann skrev ogsaa Zetlitz særlige Sange for den norske Bondestand og skildrede det norske Folkeliv i livlige Digte med national Glæde. Om Odelsbonden og hans daglige Bedrift sang han tidt, og han mindedes ogsaa Embedsmanden Lemback, der med Forkjærlighed tog sig af Jorddyrkningen og endog havde sin egen Slags Ordensuddeling paa Romeriket for det bedste Jordbrug. Han synger om Dagfind Bonde, hvis Gaard Skredet pludselig dækker, men som atter i Tro og Haab rydder og høster. Men ogsaa Pladsemanden faar sin Sang med Pris for Ærlighed og opofrende Stræbsomhed mod sine gamle Kaarfolk, som han skildres i naturlig Ufordærvethed under Mangelen: „Der nede paa Pladsen er den Stakkels Ole, Gud Fader ved, hvor han kan nære sig"! Natursværmeriet blander sig tydelig i Zetlitz' Bondelivsdigtning, der advarer mod, at Naturoprindeligheden skal forandre sig „byvis". Det siges udtrykkelig selv af denne Borgerlivets Digter for Resten: „Dæm derfor, Bonde, dæm mod Stadens Sæder og Pragt, som tærer Stater mer end Krig". Og endnu bestemtere et andet Sted:

„Sjelden sin Bopæl i Stæderne fæste
Ærlighed, Stræbsomhed, Tarvelighed,
Bonden nær Staden er sjelden den bedste,
Grande fordærves af Grande, man ved".

Det er i samme Aand med Lovprisning af Hytten i den enlige Dal, at Sangen lyder: „Hvor saare lidet vil der til for lykkelig at være", eller det i „en norsk Mands Sang" heder: „Jeg er saa fro, jeg er saa glad, jeg er min egen Herre" og i Bondekarlens Sang: „At Ladhed er parret med Smerte, at Arbeid Velsignelse er"—. Naturoprindeligheden hos den fri norske Bonde prises som Fædrenes Odelsarv i høie Toner, om end Zetlitz ikke egentlig var fortrinsvis den naturtro Folkelivsdigter, eller indskrænkede sig væsentligst til denne Sangart alene.

Ogsaa de historiske Mindesange i de ældre norske Digteres Spor førte Zetlitz videre med Einar Thamberskjælvers Pris som nævnt og Olaf Kyrres Lov til den fredelige Bedrifts Ære. Men ogsaa Tordenskjold fik sin Hæderssang og Anna Colbjørnsdatter ligesom Tronderne for Befrielsen af sit afstaaede Stift under Karl den tiende. Selv Audun Islænder har faaet sin Sang som „en Kvist af Nordmands Stamme":

„Han Audun og en Bonde var,
Ve eder, om hans Dyd er rar!
Den, som kan glemme Mor og Far,
Den har ei Nordmands Sæder!"

Derimod var Zetlitz ingen varm Danskeven. Han fik endog høre, at han havde „skrevet en Paskil over hele den agtværdige danske Nation", da han gjentog Bebreidelsen for deres unationale Aberi af Udlændingen og derfor vilde frakjende dem Orginalitet og aandelig Selvstændighed. Han skrev da ogsaa til Rahbek og Bakkehuset, om end spøgende: „i mit Litani — staar: fra Kjøbenhavn os fri", ligesom hans Drikkevisevers for „det danske Tvillingrige" ved Siden af et forholdsvis mat Ønske om, at dets Lykke maatte stige, derhos blot indeholdt Formaninger til „af norske Søster lære — hver Velgjører ømt at ære". Han skrev et Digt 1795 med Tittel: Forelæsninger paa „det norske Akademi", da et

stavangersk Skib fik dette Navn til Ihukommelse af de fornyede norske Ønsker om et Universitet, og han kunde yderligere støtte sine Ord: „det gryr jo i Norden", da han kort efter ogsaa kunde hilse det nye Tidsskrift i Kristiania „Hermoder" med et lignende patriotisk Digt under Tilraab: „Ei aber Gallien, ei Kjøbenhavn, — norsk national i mer end i dit Navn"! Digtningen fordrede nu aabent ogsaa i Kulturlivet Nationalitetens Ret hævdet i Norge, og dette var ingenlunde blot Tilfældet som vist hos denne dens fornemste tro Tolk.

Samtidig viste ogsaa, som i den fornyede Universitetsdiskussion, Prosaens og Tidens Videnskabeligheds mere nøgterne Kritik i Aarhundredeskiftets norske Litteratur, at Nationalitetstankerne modnedes. I Anledning af „Hermoders" Udgivelse i 1795 foretager da ogsaa en af de fornemste Bidragsydere, titulær Professor Vilse, en Analyse af „den norske Selvstændighed" paa Aandslivets Omraade. „Ved Selvstændighed, siger han, forstaar jeg den særskilte Egenskab, en Person eller et helt Folk har af Naturen, og som det har vedligeholdt ved en Tænkemaade og Opførsel, hvori Personen eller Folket ei alene adskiller sig fra andre, men ogsaa søger saa vidt mulig at bestaa ved sig selv". Han gaar da til Betragtningen af det norske Folk og siger: „Hvori Nordmændene kjender eller føler sig selv, er et vigtigt Spørgsmaal. Det, Nationen først bør kjende, er dens nationale Oprindelse, Karakter, Tilbøielighed og Talenter; dernæst dens Lands Egenskaber og Forskjel fra andre Lande, endog fra Danmark, samt hvad den har tilfælles med samme: hvad den egner, og hvad der er den fremmed. Først da kan den slutte sig til, hvad den bør gjøre Fordring eller give slip paa, samt hvori den kan udmerke sig blandt andre og fremfor andre". Forfatteren havde berørt disse nationale Spørgsmaal allerede under Guldbergperioden i 1777 paa Tryk i Kristiania, men nu gaar han nøiere ind herpaa og fortsætter, skjønt i forsigtig Polemik mod den tidligere danske Opfatning: „Det norske Folk er forskjelligt fra det dan-

ske i mange Henseender, uagtet de begge i saa mange Aarhundreder har levet under samme Regjering og begge fundet en uafbrudt Lyksalighed i at være saa forenede som muligt. Ja endog uagtet deres jevnlige Omgang med hverandre, hvorved Danske fornorskes og Norske fordanskes — dog dette sidste i en høiere Grad, eftersom Regjeringen har sit Sæde i Danmark (ja man paastaar endog, vi har ingen politisk Selvstændighed, men i saa Fald er alle Danske) — saa er dog endnu den Dag idag Norske i Henseende til Naturen norske". Man vil se Vilse som Brun, krympende sig under Ubehageligheden af Nationens politiske Uformuenhed, tage sin Tilflugt til Naturhensynene forat redde den nationale Selvstændighed. Mere dristigt analyserer han derpaa den naturlige Nationsforskjel i norsk og dansk Folkekarakter, idet han udvikler Holbergs før nævnte Tanker og betoner det engelsk-norske Aandsslægtskab. Med Hensyn til Sproget indrømmer Vilse, at Bogsproget vel er det samme i Norge som i Danmark; men „den gemene Mands Sprog og Udtale er nok saa forskjellig fra det Danske, som det Svenske er", siger han og henviser til sin egen Samling af 1600 norske Ord som uforstaaelige i Danmark. Er der allerede kjendelig Dialektforskjel i Norge, fortsætter han, „hvor meget lettere er det ikke at adskille en Norsk fra en Dansk, som Naturen har adskilt ved Havet, og hvis Lande er saa forskjellige, ligesom de var hvert et Stykke af 2 særdeles Planter. Og gaar man til Landenes videre Forskjellighed i Klima, Overflade, Husholdning og Frembringelse, hvilken Forskjel! Danmark og Polen er i den Henseende langt mere et"! paastaar han endog — og gjør saa fra sin Naturvidenskab retsfilosofisk følgende politiske Bemerkninger: „Der er en naturlig og politisk Selvstændighed, som maa rette sig efter hverandre. Saaledes har man i den norske Lov rettet sig efter Landets Natur, følgelig dets naturlige Selvstændighed. — Politiken maa vige for Natur og Menneskelighed, som byder, at hvert Menneske og hvert Land maa nyde

al den Lyksalighed, disse kan tage imod. Norge kan være selvstændigt, skjønt det er forenet med Danmark, ja endog have og behøve politisk Selvstændighed, saa vidt bemeldte Forening tillader. Om det kan ganske bestaa for sig selv baade i Krig og Fred, er et Spørgsmaal, jeg ei vover at resonere over". Man vil se, at den nationale Selvstændighedsfølelse alt i Diskussionen vendte sig mod det politiske Spørgsmaal, om hvad dens Virkeliggjørelse i fuld Frihed maatte fordre. Paa hvilket Standpunkt af Udvikling den da mødte Tidens Frihedsideer skal vi nu gaa til Undersøgelsen af. Nationalitetsfølelsen var ved Aarhundredeskiftet levende i Norge; var ogsaa Frihedsfølelsen det, med eller uden Tilfredsstillelse i Datidens Kaar?

VII.

Man pleier nu at betragte Norges Stilling under den 400 aarige danske Forening som lidet lykkelig og lidet hæderlig: det er den lange Nat, hvorfra Nationen er vaagnet. Men Opfatningen under selve Foreningstiden i Norge var ikke denne, og den Ro, hvormed man fandt sig i det fremmede Herredømme, falder heller i Erindring den Betragtning, som hos Snorre gjøres gjældende af Oplandskongen Rørek, da han foretrak et svagt dansk Overherredømme fremfor et sterkt indenlandsk Regimente, om det saa end øvedes af en af hans egen Æt. I første Fald havde man blot Plagen af en Stat at yde, men raadede sig selv for Resten, i sidste Tilfælde maatte alles Vilje bøie sig efter en enkelts. I Norge var Regjeringen fra Danmark af under Unionstiden aldrig bleven følt saa vidt ubehagelig, at den havde vakt en almindelig Modstand over det hele Land. Misfornøielsen indskrænkede sig gjerne til en enkelt Landsdel, naar den var sterk nok til en sjelden Reisning af Bønderne, og vanlig var Grunden da

en for haard eller uretfærdig Skatteopkrævning. Det bekvemme Forbund, som stadig Sverige tilbød den norske Modstand mod den danske Styrelse, nyttedes næsten slet ikke, som den almindelige Mening ikke tilsigtede Losrivelse af Baandet, men væsentlig kun Lettelse af det just folte enkelte Tryk. Landets politiske Uselvstændighed skaffede Bonde- og Borgersamfundet ingen nationale Sorger, og selv den indflydelsesrigeste hjemme kunde for Tilstandens Bevarelse have hin Kong Noreks Opfatning om personlig Selvstændighed netop under det svage fjerne Regimente. Nationalitet og Folkefrihed i modern politisk Forstand var ogsaa forst den nye Tids Tanker, som ved sidste Aarhundredeskifte fik almindelig Indgang i Norge og forpligtede den enkelte for det heles Skyld. Det er saaledes, at Slutningen af forrige Aarhundredes norske Litteratur har andre Udtryk om Folketilstanden da, end vi nu skulde vente.

Det er ikke fra 1814, at Besyngelsen af det fri Norge skriver sig, men fra hin Tid, som ogsaa gav Nationalitetsbevistheden digterisk Udtryk. Om man vil begynde med Bulls Digt i 1771 „om Landmandens Lyksalighed ved Frihed og Eiendom", vil man finde Nationalitets- og Friheds-Tankerne spirende jevnsides. „Vær, Frihed! da min Sang!" siger han og vedbliver:

„Ja, Norge! Kongsberg ei, men Frihed gjør dig rig! —
Lyksalig Fædreland! som, hadsk paa Slavenavn, bevared' Friheds Skat.
I rolig Kjekheds Sprog tør Nordmand sige frit:
Mit Hus mit eget er, og dette Sted er mit".

Det er Odelsbondens Frihed han lovsynger, og allerede han finder:

„Skjult under Vadmel her en Adel skinner frem,
Ved kjælen Blodhed ei, ved arvet Dyd fornem;
I sildig Efterslægt fremtræder Kongestamme,
Skjont Navnet er ei mer, er Hjertet dog det samme".

Disse Udtryk gjælder Tidens ellers ringeagtede Fjerdestand, men for saa vidt kunde Digteren ialfald sammenligningsvis have Ret til at prise Norges Forhold lykkelige. Det var jo ogsaa i Virkeligheden Folkets store Masse, som i Norge havde denne lovpriste Frihed, som andre Staters Storfolk havde tilintetgjort under i bedste Fald til Gjengjæld en Hoiadels historiske Glans og krigerske Bedrifter. Men nu var Vikingetidens Krigslyst forlængst svunden uden her at gaa i Arv til et ridderligt Adelsaristokrati, og Fredstankerne havde længe været sterke i Norge. 2 Aar tidligere havde ogsaa Bull sunget over: „Hvor rosværdig en ægte Landets Fader er fremfor en Herre, som sætter sin Ære i Erobring", og han havde derhos med den nye Filosofis Tanke og Kritik over Militarismen endog trukket Sammenligning mellem Krigshelten og Drabsmanden i Fredstider paa denne Maade:

„Den mindste Voldsmand dør, den største Dommen skriver:
Ens Drab ham Blodskyld er, men Tusindes er Iver!
For Statens Gavn kort sagt hin gaar til Døden hen,
Ei for han slog ihjæl, men for han slog kun en."

Det er det samme Freds-Drag, som er kommet frem i Bruns Einar Thamberskjelver og Zetlitz' Hæderssang for Olaf Kyrre. Ogsaa dette Hensyn til uforstyrret Ro gjorde Norge mere tilfreds med det danske Forbund, hvis Svenskekrige dog havde været forholdsvis faa og skaansomme derhos under særegne Bondefrede.

Den samme Pris af det norske Folks uafhængige Lykke og Frihedstilstand fremfor andre har ogsaa Storms Jøndalsdigt bl. fl.: „Naturens Haand fra andre Folk dig skilte, — fordi den ægte Børn af dig opdrage vilde", synger han og siger til Bondens Forherligelse: „Du elsker frit og ved af ingen Tvang, — du kjender ei den usle Hoiheds Plager, — du fattig er foruden Trang." Og paa lignende Maade, naar Fasting synger om „Foraaret" i Norge, taler han om dette

stolte Land, der er ukjendt med Fyrsters Suk, frit og nøisomt, rigt i sin Armod og stort ved sin egen Glans. Brun parrer gjerne Odel og Frihed sammen, og det er kun i en sjelden Stemning, han opfordrer til at „bryde Lænker, Baand og Tvang", som han snart ogsaa vender sin Spot mod det politiske Frihedssværmeri og Republiken i Frankrige. Hos Zetlitz fortsættes Lovprisningen af Frihedens lykkelige Kaar i Norge bestandig under det unionelle Enevoldsregimente. „Norge, blandt dine Fjelde fandt Frihed Odelsbo", synger han, medens til Modsætning Danmark er „Sletten, der i Trældoms Mørke laa, ukjendt med Rettighed og Værd og Glæde." Det er næsten den omvendte Opfatning af Nutidens, som det er over Danmark den 400aarige Nat skal have ruget, medens Norge nød Lyksalighed! Ja Fædrelandet kan hos ham lignes med det lovpriste fri England paa hin Tid, som han fremdeles i Digtet „Egenæs" i det norske topografiske Selskabs Skrifter siger:

„Af Norges Aand omsmilet glad jeg finder
Min Lod saa skjøn, som den Gud Britten gav."

Og da han selv stanser med at prise den fri Nordmand, fortsætter i Bondedigtningen hans Ven Klokker Bjørnsen saa sent som i 1812 endog i den gamle Toneart i Zetlitz' Digtsamling og synger:

„Her Trygหed bor blandt Norges Fjelde, vi lever nøisomt og tilfreds;
Vi frygter ei Tyranners Vælde, her hersker Frihed allesteds."

Men hos Zetlitz selv som i Borgersamfundene var da alligevel fyldigere Krav til Folkefriheden under andre Tanker komne frem.

Det var imidlertid i forrige Aarhundrede heller ikke Nordmænd alene, der priste de norske Folkeforhold og særlig Bondesamfundet. Ved Midten af Hundredaaret skrev den danske Erik Pontoppidan efter sin Biskopserfaring i Bergens Stift i lige Grad rosende om Lærenemheden og det naturlige Geni

hos Nordmændene og priste „dette Fortrin, som den norske Bondealmue unegtelig har fremfor sine Lige i de allerfleste andre Lande.“ Han forklarede sig det fra Bondens Frihed i Norge for Hoveri og Tvang i andres Tjeneste, hvorunder hans Selvtænkning fremmedes i selve den daglige Bedrift. Han fandt det samme Drag af orginalt Mandevid (Mutterwitz i Modsætning til Schulwitz) igjen i den norske Litteratur hos Dass og Holberg m. fl., og han karakteriserede i Følge heraf endog Nationen i Almindelighed under Ros for Belevenhed med denne smigrende Udtalelse, at „den norske Bonde langt overgaar den danske Borger, og den norske Borger, særdeles af Kjøbmandsstand, i det mindste ligner den danske Herremand.“ Senere var Suhms Forhold til Norge vel lige nært og anerkjendende, han, som blandt andet trods sin Nationalitetsiver skrev: „De Norske føler indtil denne Dag mere, at de er et Folk end de Danske og har mere en Karakter, der hører dem selv til.“ Men ogsaa Tyge Rothe ytrede mere uafhængig i sit Skrift: „Om nogle Danmarks og Norges Fordringer til hinanden“ i fuld upartisk Affondrethed: „Priselig stolt er Norges Søn! Hvo undres over, at Bonde er det, naar denne ved, at blandt hans Lige er de, der nedstammer fra Konger, og naar han med sin hele opstigende Rad har siddet paa sin Odelsgaard og været den sande Herremand, den sande Ledings- og Landeværnsmand? Er det Under, at Nordmand og af anden Stand end Bonden føler livlig, hvad Nationalære er? Han i den lette Bjergatmossfære, han med de Mindesagn fra Oldtiden, han med den sande Tanke, at altid var Landet et Borgerfriheds, men aldrig et Adelsaristokratis eller et Livegenskabs Land!“ Det var den nye demokratiske Filosofis Vurdering, der nu lød saa gunstig i Sammenligning med før.

Da just i Slutningen af Hundredaaret den danske Bondereform gjentagende stod paa Dagsordenen og omsider løstes, vakte Sammenligningen med Norges fri Bondeforhold saa

meget større Opmerksomhed til Efterligning. Ogsaa af danske Statsmænd fremholdtes da de norske Eiendomsbønders forskjellige Fortrin under sine fri Kaar i bedste Belysning som eftertragtelig, hvad der yderligere øgede den norske Selvtilfredshed. Den gamle Odelsinstitution var vistnok ikke ganske svarende længere til den nye Tids fri Konkurensekaar, og, indskrænket alt under Struense, forblev den heller ikke blandt Nordmændene selv uangreben; men den fandt ogsaa sine ivrige patriotiske Forsvarere, der i Tillid til dens gamle historiske Betydning vilde holde paa den. Nordal Brun forsvarede den saaledes, da nogle Bønder i 1788 motionerede om dens Ophævelse, og skjønt han som borgerlig Lighedsmand i det lidet standsadskilte Norge erklærede, at han intet Væsen gjorde af „dette finere Blod, som skal løbe i visse Folks Aarer", fremhævede han dog den Følelse af stolt Uafhængighed, som Odelen gav, og mente, at den nationale Rolle, den havde spillet, fremdeles maatte gjøre alle „ægte Nordmænd" til Odelens Forsvarere. End langt videre gik senere Grundlovsmanden Falsen i Odelens Forsvar og i betydningsfuldt da at bygge Norges nye Statsforfatning fortrinsvis paa selve Grundbesiddelsen og den i egentligste Forstand Landet eiende Klasse. Det var Udslaget af de tidligere oparbeidede Ideer, der dengang viste sig afgjørende, da endelig Lovtalerne over Bonden skulde virkeliggjøres. Men selv vedblev Bondestanden dog endnu længe i det nye Aarhundrede fremdeles at spille en lidet ligefrem indgribende Rolle i det Aandsliv, som Embedsmændene og Borgerstanden ledede.

Det er Borgerstanden, der i væsentligste Mon i Slutningen af forrige Aarhundrede i det for et forfinet Hof og mægtigt Adelsaristokrati blottede Norge vokser frem til under livlige Forbindelser med Udlandet at kunne tage Del med Selvstændighed her hjemme ogsaa i Kulturlivet. Vel viser ikke den norske Bybefolkning i 1769 et større Tal end 64000, men den var i stadig rask Tiltagen, og dens økonomiske Vel-

være og materielle Uafhængighed, særlig under Bernstorf-styrelsens gunstige Handelsperiode, befordrede ogsaa dens aandelige Udvikling og Selvstændighed. Holbergs gamle Kritik over Bergenserne, at de var „Folk af liden Façons“ og over Fødebyen, uagtet den største i Norge, som „ikke det Sted, hvor Folk og Filosofi kunde finde Fornøielse i at fæste deres Sæde“, kunde da blandt flere ogsaa Fasting med Ord og Eksempel protestere imod, dragende did fra Kjøbenhavn. Samtiden ikke mindre end Eftertiden har talt til Norges Ros i Sammenligning mellem den norske og danske Borgerstand, og ved Struensetiden har Englænderen Williams f. Eks. ytret, idet han kalder Danskerne forfængelige og uvirksomme og hengivne til at leve over Evne i en latterlig Pragt: „Nordmændene danner en fuldkommen Modsætning til dem; thi hvorvel ogsaa disse staar under den samme Herre og bliver trykkede, saa er de dog langt mere fri, selvstændige, flittige, ivrige i sin Handel og sparsomme med, hvad de fortjener. Hine er opdragne i alle en slavisk Frygtsomheds Grundsætninger, disse er langt mere utvungne og omgjængelige i sin Opførsel.“ Maaske noget forudindtagen mod Kjøbenhavneriet har dog Engelskmandens norske Sympati været; men den er ikke enestaaende (se Aall og Sars), om den end maatte falde lidt forskjellig efter de forskjellige Byers Bekjendtskab. Trondhjem som det nationale Kjærnepunkt og Bredals og Bruns Hjemstavn fik med Videnskabsselskabets tidligste Opblomstren forøget Betydning ved Siden af den mere kosmopolitiske og ubetinget fornemste Handelsstad Bergen, fordum Holbergs forladte, nu Fastings valgte By, ligesom Stavanger var Zetlitz', og det engelsk demokratiske Kristiania, der nylig havde havt sin Tullin, tog snart med Anker, Strøm, Vilse, Falsen, Treschow o. fl. Luven fra dem alle og blev virkelig Hovedstaden i Landet som Mødested for den nye Tids Ledere. De dengang moderne Borgerklubber i engelsk og fransk Efterligning rundt i Byerne tog de nye Ideer under Diskussion i

Sang og Tale, og Tidsskrifter og Aviser ude- og hjemmefra bragte dem til Kjendskab og efterhaanden Anerkjendelse. Revolutionstiden fra 1789 paatrængte Slægten Opmerksomhed for de store Begivenheder og de dem bevægende Tanker, og sterke Omslag i den almindelige Opfatning gjor sig gjældende.

VII.

I Norden var det egentlig først i sidste Halvdel af „Oplysningsaarhundredet", at den store aandelige Revolution i det dannede Samfunds religiøse Tænkesæt foregik, som betegnes med Overgangen fra Pietismen til Rationalismen. Begyndelsen til Forandringen fremtraadte i det ydre med stor Pludselighed ved Regjeringsskiftet i Kjøbenhavn 1746, da atter Theatrene aabnedes, og Forlystelserne frigaves, medens de kirkelige Tvangsbestemmelser forlodes. Holberg fik saa vidt se sin Aandsopfatning begynde at blive Samfundets. Vel merkedes i Norge endnu ikke for det første saa meget til den nye Indflydelse, og man vedblev endnu en Tid at mulktere og sætte i Gabestok for Forsømmelse af den reglementerede Kirkegang, ligesom Pietismens Repræsentant Pontoppidan just af det nye lystige Hof forflyttedes forsigtig undaf til Bergen; men selve denne strenge Biskop kom snart efter ind i den nye Tids naturfilosofiske Tankegang og blev da atter i Kjøbenhavn en af Aandslivets Bærere som Prokansler ved Universitetet. Det var Naturkunskabens moderne Studium, der for ham som saa mange andre kom til at danne Overgangsmediet, og hans „Norges naturlige Historie" betegner Skridtet. Alt i hans Tid behandlede da Universitetet Forslag om det nye Fag Naturkunskab selv for Theologer til Eksamen, og Paaskjønnelse af dette Studium i Befordringsveien for Præsterne anbefaledes til Regjeringen. Struensetiden havde derpaa straks

havt sine udkastede Forslag til „at afskaffe Geistligheden rent og overalt at indføre verslige Prester", ligesom Styrelsen gjennem Ægteskabsreformer og Hittebarnsanstalter betegnede sin Afvigelse fra den gamle Kirkelighed.

En selvlært norsk Naturfilosof, Hans Strøm, er et godt Vidne om den aandelige Bevægelse her tillands i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede. Søn af en Præst paa Søndmøre i Pietismens Tid blev han efter 2 Aars Eksamensstudier i Kjøbenhavn midt i Hundredaaret Hjælpeprest hos Faderens Eftermand i Kaldet. I sin ensomme Kystegn stod dog ikke heller han udenfor sin Tids Bevægelser. Faderen havde holdt det theologiske Tidsskrift „Unschuldige Nachrichten" og havt sin Boghandler i Bremen, Sauermann, der sendte ham Bestillingerne af Litteraturens Merkværdigheder, og Sønnen forøgede Faderens Bibliothek af Speners og Budæus' theologiske Stridsskrifter med Samtidens Nyheder i Naturvidenskaben, den store Linnés Verker og Pontoppidans og Gunnerus'. Selv kastede han sig, opmuntret af disse Bøger, siger hans Selvbiografi, med Iver paa Naturstudiet, og han samlede Naturmerkværdigheder paa sine flittige Sygebesøg. Han havde i Begyndelsen sin Tvil, om dette var Veien til Karriere for ham som Theolog, men snart fik han Erfaring for, at det forholdt sig saa. I 1769 havde han sin fortjenstfulde Søndmøres Beskrivelse færdig med botanisk og zoologisk, geografisk og historisk Undersøgelse af Kystegnen. I Fortalen betonede han Samtidens Iver for den nye Videnskab, men undskyldte sig dog forsigtig for som Prest at have drevet Naturstudier, om saa end blot „som en Bisag". Det var fuldstændig overflødigt, som allerede Naturkunskab var en Fortjeneste hos Theologen, og Kritiken i „Lærde Tidender" opmuntrede Embedsbrødrene til Efterligning og erklærede det dobbelt fortjenstfuldt, „naar Geistligheden foruden Embedets Forretninger endnu forbandt sig det borgerlige." Og den store Linné svarede for Tilsendelsen af Bogen foruden med Tak og Berøm-

melse med følgende halv theologiske Udtryk, i sin Anvendelse karakteristisk for Tiden: „Eder og eders rettelig store Biskop Gunnerus bør udødelig Pris, som I har været de første, som har optændt et stort Lys blandt det Folk, som har vandret i Mørket."

Strøms naturvidenskabelige Undersøgelse havde i Søndmørsbeskrivelsen søgt at oplyse Overtroen baade i Søorms- og Heksehistorier og havde overalt lagt an paa med forstandig Oplysning „at adskille det fabelagtige fra det sande". I 1775 begyndte han helt moderne fra sin landlige Afkrog Volden i Søndmøre Udgivelsen af „Tilskueren paa Landet", der med Afhandlinger i Tidsskrifternes Forbillede tryktes i Kjøbenhavn. Som en „Tilskuer paa Verdens store Skueplads" taler han om Tidens Begivenheder og da først om Samtidens Kristendom. Den fremtrædende Omskiftelse i den religiøse Opfatning er Gjenstand for hans Betragtning, og naturfilosofisk siger han: „Erfarenhed lærer, at Kristendommen har havt sine Moder og Forandringer saa vel som andre Ting." Med sin egen Erfaring for Øie, som han alt stod paa Overgangen, og med Udvikling af, hvordan uvilkaarlig den enkelte efterhaanden paavirkes i sin Opfatning af sine Omgivelser, vedbliver han: „Vi lever i en Tidsalder, da Nidkjærhed i Kristendommens Øvelse har forvandlet sig til en Tænke- og Levemaade, der er ganske stridig derimod. Fra Foragt for alle endog tilladelige Forlystelser er man henfalden til Forlystelser uden Ende og Grænse, fra gudelige Forsamlinger og Samtaler til Skuespil og Assembleer, fra at straffe og formane til at behage og forlyste, altsaa fra lutter alvorlige til blot forlystende Ting." — Karakteristisk havde i saa Henseende allerede i Trondhjem „Philaletes" udviklet i sin Artikel „om Selskaber" — hvor han fordrede i hver By af nogen Betydenhed Baller alene mindst 2 Gange om Ugen fra 2 om Eftermiddagen til 11 eller 12 — hvordan ogsaa alle overalt burde være fri og utvungne i Selskabslivet, saa Gjæsterne kom og gik, naar de vilde: „ingen

spørger efter dem, ja Verten bør ei heller udelukkes fra denne Frihed. — Ligesaa bør Spillepartier gjøre sig selv, ellers har Vert og Vertinde for stor Myndighed. Det tvungne Væsen gjør tilsidst melankolsk", siges der, men enhver bør derimod være „munter og lystig i Verden og derhos uskyldig", hvad der ikke var saa fordringsfuldt endnu, som allerede „Filosofer betragter Omgang som en moralsk Dyd". — Strøm gik filosofisk til Undersøgelsen af Aarsagerne til Forandringen og forklarede Rationalismens Versligshed og Ligegyldighed for Religionsøvelser som fremkommet af Pietismens Overdrivelser; thi ogsaa ved ydre Midler havde Pietismen søgt fremtvunget hos alle det strenge Kristenliv, hvilket derpaa havde ført til Afsmag for Strengheden, idet det havde fremvist som Følge advarende Hykleri. Altid videre gik da, siger han, Versligheden med „et overdaadigt Levnet og ubunden Frihed", og dette kunde ikke under stadig „Filosofiens Fremgang" saa snart ventes at tage nogen ny Retning. Han var ogsaa selv med sin naturfilosofiske Kristendom en Medarbeider i Aandsudviklingen i den frie Retning, og han behandlede i sine for alle Stænder skrevne Afhandlinger Ideerne om Naturtilstandens Uskyldighed og om Fornuftens Berettigelse til at bedømme og afgjøre Aabenbaringen i det religiøse og Samfundsordenen i det borgerlige. Han roste „den Frihed i Tænkemaade og Sæder, som saa kjendelig udmerker vore Tider", og som blot skulde være afhængig af Fornuften, som bestemte den. Han skrev om „det almindelige bedste", der burde foretrækkes for enhvers bedste i Særdeleshed, og om den almindelige Menneskekjærlighed, der skulde „udrydde af Verden Religionshad, Nationalhad, Had til visse Stænder". For den fornuftige Betragtning, støttet til Oplevelserne, skulde alt retfærdiggjøre sig eller reformeres, og de største Planer frygtedes ikke. Det var paa Bunden af den hele rolige Undersøgelse Oplysningsaarhundredets revolutionære Filosofi, der havde Ordet.

Tiden gik, og Udviklingen vedblev i altid sterkere fremtrædende Rationalisme, som Litteraturen bær Vidne om. Ogsaa Strøm deltog og behandlede Reformerne af Kirkeskikkene og udgav tidsmæssige „Naturprædikener“ som hoit paaskjønnet titulær Professor, ja endog Doctor i Theologien, og som vel befordret Præst til Volden i Sondmøre først og saa til Eker ved Kristiania; men da han i 1794 igjen skriver om Aandsudviklingen, er det Advarsler mod Overdrivelserne, han tilsigter. Det vidtgaaende Tidsskrift, Fallesens „Magasin for Religionslærere“, gav Anledning til hans forsigtige Formaninger om ikke i hovedkuls Rationalisme at „anse uvisse Ting for afgjorte Sandheder“ og ubetinget straks at forkaste de gamle Troeslærdomme og Auktoriteter for den nye Fornuftsdyrkelse og Fritænkeriet. Den urolige Tilboielighed ustanselig for alt det nye har jo i Overgangstiderne bestandig været stor. Allerede Suhm havde „om nærværende 18de Seculi Karakter“ i Trondhjem i 1761 ytret: „De fleste finder ei Behag i nogen Bog eller nogen Indretning og læser ei om de Ting, som er over 100 Aar gamle; hvad, som er skrevet eller opfundet for 10 Aar siden, er næsten allerede gammelt, folgelig og allerede foragteligt for dem“. Og nu var f. Eks. for Fallesen i hans nævnte Magasin et Aars Tid tilstrækkeligt til ikke længer at kunne staa ved sine tidligere Udtalelser, som han i 1796 i Bindets Efterskrift ytrede: „Et og andet havde jeg maaske ikke sagt eller udtrykt saaledes nu, som jeg sagde det for 14—16 Maaneder siden; thi saa lang en Tid forandrer meget i Tænkningens Gang saavel i den politiske som theologiske Verden“. — Strom saa i Tidsretningen, med den franske Revolution for Oie, ogsaa Fare for Samfundets Sikkerhed, naar Religionen som Statens Stotte veg for den hoit hyldede subjektive Frihed. „Mange iblandt os“, siger den da 70-aarige Tænker, „smigrer sig vel og med, at dette Uvæsen sildig eller aldrig vil strække sig til os, i det minste ikke i Henseende til Politiken og Statsforfatningen;

men lad kun de franske Jakobinere sende os deres Emissærer, som de i saa mange andre Lande har giort, hvad gjælder det, om de ikke, naar Almuen undtages, vil finde flere Gemytter, stemte for end imod dem; lad dem indsmigre sig i Klubber og der træffe en og anden Mirabeau, som kan angive Tonen for de andre, eller en og anden af Neologerne (de rationalistiske Theologer), som nok ikke bliver de sidste; lad saa et Stød komme dertil fra Statsforvaltningen selv, da vilde man maaske faa at se det, man mindst ventede". Og efter beroligende Forsikringer om i Danmark Fred og ingen Fare kommer atter det næste Aar 1795 Strøm igjen med de samme Tanker om Fare i Norge for en Revolution ved første gunstige Anledning, idet han til Advarsel i det norske Tidsskrift „Hermoder" indrykkede: „Forslag til Raad mod nuværende skadelige Meninger i politiske og religiose Materier". Han taler om „den mere end sædvanlige Sans, Sygdom, Tilboielighed eller Hang til at forkaste alt gammelt og ikke finde Smag uden i det, der er nyt" og siger til Slutning: „Vor Tids Opklarere har berøvet os vore fleste Troens Artikler og skikket os denne ene i Stedet, at en almindelig Revolution saavel i Religionen som Statsforfatningen vil blive den sande Kilde til hele Europas Lykke. Hvor dyr denne Herlighed vil komme os til at staa, indser nok enhver uden min Erindring, og og da den frygtelige Epoke virkelig synes at nærme sig med sterke Skridt, er det paa høie Tid med Mod og Forsigtighed at gaa den imøde og ved vise Foranstaltninger faa Gemytterne omstemte". Dog var det ingen sterkere Lægemidler, Strøm foreslog, end forskjellige Opmuntringer til beroligende Modskrifter mod Revolutionsoplysningen hos de rationalistiske Filosofer.

Samme Aargang af Tidsskriftet „Hermoder", som indeholdt disse Advarsler fra Oldingen, Professor og Doctor Strøm, meddelte ogsaa fra det vordende Lys i Theologi og Filosofi i Norge, Treschow, en imødegaaende Afhandling i samme Sag

betitlet „Aforismer om Statssygdomme og almindelige Grundsætninger om deres Helbredelse". Denne yngre Forfatter, som var Barn af den længere fremskredne Tid og dens rationalistiske Retning, men for hvem dog ogsaa Stroms theologiske Medarbeider og tillige titulære Med-Professor Vilse efter Udtalelse i „Hermoder" i 1800 „har al Ære" ligesom for Filosofen Kant —, nærede dog ikke saa stor Frygt for den af Strom omtalte „Sygdom". Denne betegnede han paa sin Maade formildende heller med dette Udtryk, at „vor Tids Ledere er saa frugtbare paa Reformationer og Forslag dertil". Han forsvarer da ogsaa ligefrem „den filosofiske Tænkemaade, hvori Tiden sætter sin Ære", og siger, at „den tillader heller ikke nogen Tvil om, at enhver, der mundtlig eller skriftlig bringer saadanne Ting paa Bane, jo har eftertænkt de almindelige Grundsætninger, paa hvilke virkelige Forbedringer i den selskabelige Forfatning bør være byggede". Det er den fri Diskussion og Forskning baade paa det sociale og politiske Omraade, Treschow modernt forsvarer, og han resonerer herom uden Forbehold udtrykkelig saaledes videre: „Enhver Reformation er enten en fuldkommen Omstøbning og ny Sammensætning af Statslegemets opløste Dele eller blot enkelte Indretninger saa vel som visse Misbrugs Afskaffelse, der med Tiden har rodfæstet sig". Han sammenligner heri „den Kunst at reformere" med Lægekunsten og ytrer, at alt, „hvad der virkelig er nødvendigt er tilladeligt" ligesom han tvertimod Stroms Frygt for umodne Diskussioner endog siger om selve Operationerne: „I Statens saa vel som i Legemets Sygdomme er det en almindelig Feil, at Helbredelsen gemenlig opsættes, indtil den næsten er umulig". Voldsomme og fortvilede Midler kom da med Revolutioner, de „Statssygdomme", som jo just ogsaa Strøm frygtede.

Udviklingen hos en af de mest fremtrædende norske Theologer i Slutningen af forrige Aarhundrede har ført os fra Pietismens aandelige Tvangsperiode gjennem Rationalismens

Frigjørelse til selv en politisk Revolutions Udsigt. Spaadommen var i Virkeligheden ogsaa, om end forhastet, ikke greben ud af Luften, som Forholdene i Norge og Udenverdenen med Revolutionen i Frankrig artede sig, og Frihedsideerne gav sig Luft under en aandelig Gjæringstid, som den der havde rokket hele den oplyste Verdens Troesgrund og i Frankrig konstitueret en ny Statsreligion. Vel var i Norge Størstedelen af Bondesamfundet endnu lidet rationalistisk paavirket, og Lægmandsprædikenen som allerede Hauges virkede i Stilhed; men de oplyste Ledere og store Dele af Borgersamfundet var mere eller mindre berørte af den nye Aand baade religiøst og politisk. I flere Henseender og paa forskjellig Maade var den nye Tid modnedes i Norge, som vi nærmere skal betragte; men med den religiøse Grundvolds Vaklen var det vigtigste Moment til Forandring i Aandsudviklingen bragt ind i Folkesamfundet, hvor det vedblev at gjære og var i Vækst helt til den Tid, der betegner den nye Statsskiks Grundlæggelse for Norge med Ordningen af Friheden og Selvstændigheden. Det kunde da heller ikke her blive uden sin store Indflydelse.

VIII.

En af de tidligste Forkjæmpere i den norske Litteratur, med Alsidighed paa en Gang for national Selvstændighed og moderne Aandsfrihed, var i Slutningen af forrige Aarhundrede den fine Kritiker og talentfulde Stilist Klaus Fasting. Fra Norges mest kosmopolitiske By gjennem sine udenlandske Handelsforbindelser, fra Bergen, Landets fremdeles betydeligste By i Folketal og Rigdom, var Fasting. Efter Studenteraarene som Litterat i Kjøbenhavn var han en af „Det norske Selskabs" Stiftere og Bærere og begunstigede i Kritik og Digtning den nationale Aandsretning, som alt i denne Afhandling leilighedsvis omtalt. Men han var ogsaa den udenlandske

Oplysningslitteraturs fremragende Repræsentant og Friheds-ideernes Talsmand. Af Datidens florerende Tidsskrifter for Litteratur, der fulgte med og populariserede Udlandets Aands-frembringelser paa en meget almenfattelig Maade, der for-klarer deres store Indflydelse til hurtig at modernisere Tænkesættet hjemme, var Fasting Medstifter og Redaktør af „Den kritiske Tilskuer" og Medarbeider i „Den kritiske Journal". Han fremhævede Betydningen af den engelske Litteratur, der i Danmark mindre end i Norge havde Indflydelse ved Siden af den tyske og franske, og kaldte den „det største af alle Monstre næst Roms og Athens". I æstetisk Henseende vakte Schakespeares Universalgeni hans Beundring og i videnskabelig Naturfilosofernes almenfattelige Fornuftresonnement. Han op-naaede deres Klarhed i Stilen og tilegnede sig deres Methode. Naar han da traf den gamle ukritiske Sammenpluksvidenskab, gjorde han saa grundig Nar af den, at f. Eks. hans For-fatter-Betegnelse af „Thorninger og Lillelunder" længe bag-efter gik igjen i Litteraturen. Hans Epigrammer fra „Det norske Selskab" kunde ogsaa tidt være bidende og afgjørende nok, om end den franske Politur var dem som ham selv egen. Under den begyndende Rationalisme halvt paatvungen i sine Studenterdage et theologisk Studium, rammede hans Spot i „Det norske Selskabs" Versprotokol imellem ogsaa Orthodoxerne, som han i en Drikkevise rimer sammen med Okserne og gjør Nar af ligesom Præsterne, „som blir betalt, at de skal tro til Trods". Med Samtidens Stikord: „den nytter mest, som nytter og fornøier", synger han ogsaa om Moralen hos Lovens Prædikant, der gjør „Helgener af Tvang" i Modsætning til hos Voltaire, der vinder Hjerterne i Samfund med Moliere og Schakespeare paa Theatrene, Moralens „Templer". Selv undskyldte han dog senere sin Drikkevises Fritalenhed med ung-dommelig Overgivenhed og fortes under en ulykkelig Kjærlig-hedshistorie fra Spøg til Alvor og fra Kjøbenhavns Lystig-

hed hjem igjen til det travle Bergen som Litterat blandt sine Landsmænd.

I sin Fodeby fra 1778 af udgav Fasting sine „Provinsialblade" til Oplysning i den nye Tids Aand og til Underholdning for alle Samfundsklasser. Neppe farlig var hans eneste litterære Konkurrent dengang, Avertissementsbladet Adresseavisen i Bergen fra 1765; men derhos havde andre Forsøg paa i Handelsbyen at udgive Tidsskrifter eller Blade, skjønt forberedende paa sin Vis og skjønt ikke saa faa tidligere, i sin Bestaaen neppe rukket ud over Aar og Dag. Der var „Den bergenske Borgerven" fra 1764, der allerede den Tid i begyndende national og frisindet Retning havde henvendt sig til „patriotiske Kjøbmænd" og kunnet sige: „Naar har man fornummet større Tilboielighed og mindre Ringagtelse for det, som forarbeides hos os selv, naar har man fundet større Kjerlighed til Fædrelandet end for nærværende Tid"? Og Bladet selv havde ogsaa havt „et Ord til Bondestanden", som den kaldte „Landets Styrke og den ædle, den betydelige og den vigtigste Stand" under forholdsvis saa fri og heldige Kaar i Norge, idet det hævdede mod Fjerdestandens vanlige Foragtelse: „Vor oplyste Tid søger mer og mer at rive sig løs fra de urigtige Begreber", og foreslog „Opmuntringsgaver" for Landbrug. — I 1772 havde „Det bergenske Magasin" bl. a. i en Samtale mellem A. og B. om Alderdommen og Ungdommen ladet A. i dydig Harme over Nyhederne i det bergenske Samfund spørge: „Gik vi paa Nygaard? Gik vi paa Dansehuse? Gik vi med Kniplingsmansjetter? Lod vi vore Hatte forskjære? Brugte vi Spænder med Stene i?" Og Svaret havde da lydt fra B.: „Men vi var des mere ryggesløse i at gaa grassat om Natten", og han havde endog forsvaret de 4 Dansemestere dengang i Bergen — imod 1 eller 2 forud — med den Bemerkning: „En smuk Levemaades Indførelse er i og for sig selv ingen Grund til Udskeielse". Den theologiske Udgiver havde ved Aarsskiftet ogsaa leveret „Avisnyt i Alnemaal" paa Vers

om Europas Lande og priste da bl. a., sees det, de forenede Rigers Lykke, at Rygtet om Krig med Sverige det Aar ikke havde bekræftet sig. Ellers i en „Samtale mellem en norsk Bonde og hans Prest" havde man faaet Vidnesbyrd om Udgiverens gode Vilje til at undskylde Regjeringens Skattebyrder, som Bonden klagede over. — I 1773 havde videre i Spidsen for „et patriotisk Selskab i Bergen" selve Stiftsprovsten, Mossin, udgivet „Aftentanker til høiere Eftertanke" og sagt: „Vi kan anse vore Tider lykkeligere end vore Forfædres Tid i Danmark og Norge, som vi har seet en ædel Tænkemaade udbrede sig ikke alene til enkelte Personer, men og til hele Selskaber. Det er efter vores Lofter, vi vil give moralske, historiske og politiske Anmærkninger". Men de ensformig filosofisk resonerende Betragtninger over Menneskets Natur og Borgersamfundets Opgave, om det fornuftige, det dydige og det nyttige — holdt trods Støtte i Selskabet, som udgav Bladet, knapt Aaret ud i sin Fortsættelse. „Den politiske Vantro og Overtro er i Almindelighed lige saa skadelig for Staten, som Vantro er for Religionen", ytrede her Stiftsprovsten og forklarede: „Den politiske Overtro bestaar deri, at man tror, at det er godt og ret i et Land, som er øiensynlig naragtigt og taabeligt og umenneskeligt", idet han sammenlignede denne politiske Uskyld med „Papisteriets Mørke fordum". En Fritænker var Provsten, „en, som slet ikke tænker"; men selv tænkte og skrev han dog ligemeget praktisk om Brandvæsen og Arbeidshuse som theoretisk om Oplysning og aandelige Ting, til snart hans Blad gik ind.

Fastings „Provinsialblade" holdt sig uden Støtte for det første 4 Aar uforandret og nød ogsaa Paaskjønnelse som „hver skjønnende dansk periodisk Forfatters Mønster og Fortvilelse" i Kjøbenhavns Verden. Postforhold, som kun aarlig eller halvaarlig tillod at sende de ugentlig udkommende Nummere udenbys, forklarer imidlertid, at trods al Paaskjønnelse i Ord af Datidens Kritik Understøttelsen af fjernere Abonnenter dog maatte blive ringe. Og i Bergen selv brændte man gjerne af Lige=

gyldighed eller Uvilje hans Blad, eftersom det udkom; thi foruden den litterære Interesseløshed hos Handelspublikumet havde det ogsaa den gamle Slægts Forargelse over dets Fritalenhed at kjæmpe mod. Det tillod sig at drive Spot med dem, som vilde „lade alt blive ved det gamle", og talte aabent og overlegent, naar det bragte nye Tanker ind; men Nyheden vakte da, uden Autoritetens Støtte i Forfatterens personlige Forhold, let Anstød, selv om det f. Eks. blot gjaldt Reformer i de stive Nytaarsvisitter hos de høivelbaarne, eller det gjaldt Forsvar af Komedier og Koncerter overfor Theologerne af den gamle Skole, eller det endelig var den nye Skrivemaade Kristus for Christus, som Provinsialbladene brugte. Men der var ogsaa mangehaande vægtigere Stof til nye Betragtninger, naar Montesquieus eller Voltaires Tanker rosende fremførtes, og de engelske Naturfilosofer fik Ordet i Modsætning til den gamle Scholastik. Realskoler fra Tyskland og Borgerklubber fra England beskreves og anbefaledes, og Eksempler fra Borgerligheden i det nys frigjorte Amerika forekom ved Siden af de liberale Ideer fra Frankrig. I Underholdningsbladets brogede Masse „til Nytte og Fornøielse" var Oplysningerne og Synsmaaderne belærende og frigjørende i det endnu i det store taget saa fordomsfulde og traditionstro Samfund, som det gamle Bergen med Mesteparten af det øvrige Norge fremviste. Men just derfor blev de enestaaende Provinsialblade ogsaa forkjætrede af nogle og upaaskjønnede af de fleste og maatte foreløbig vige Marken i 1782.

Men Fasting kom til at fortsætte sin Virksomhed i samme Aand, om end ikke paa samme Felt, endnu med Resten af sine Dage i sin Fødeby. Efter en af sine „utallige underdanigste Ansøgninger" ansattes han endelig af Regjeringen i en Raadmandspost i Bergen, omend de første Aar uden at faa nogen Løn. Som underordnet Embedsmand fik her hans tidligere udtalte Ligheds- og Frihedssympathier sin Prøve i Livets mangehaande standsadskillende og formbundne

Virkelighed, naar han efter sin „Grundsætning" helst tog den svageres Parti i hver uklar Sag, snart de flygtende Tjenestefolks, snart de bedragne Haandverkeres, snart enkelte Handelsmænds endog mod Politimyndigheden, der efter de forældede Privilegielove til egen Fortjeneste vilde beslaglægge Varer, kjøbte udenfor det tidligere forordnede Handelsdistrikt. Hans Indlæg i de juridiske Spørgsmaal var Indlæg i Civilisationsspørgsmaalet, talende om „Billigheds- og Menneskeligheds-Pligter" i Modsætning til den vilkaarlige Privilegieret eller utidig strenge Strafferet og optagende i Klagen mod Forurettelsen som „Troesbekjendelse at sige med Luther til hver myndig Herre: Hør mig du Pave, jeg være vil din Pestilents, mens jeg er til". En offentlig Betjent, kunde han i sin Stilling sige, var som en beleiret Stad i Livets Alvorsstrid; men var han en retskaffen Mand, kunde han staa „som Elliot i Gibraltar, hædret af sine Skrammer, uovervindelig af Plager og ubestikkelig af Guldet og tilsidst engang, lønnet efter Fortjeneste". Og dette blev tilslut ogsaa hans Lod, omend neppe nok i levende Live, som hans Gjenoptagelse af Tidsskriftudgivelsen med et Hefte „Provinsialsamlinger" blev hans sidste lidet paaagtede Virksomhed, da han Julenatten derpaa 46 Aar gammel døde i 1792. Begravelsen viste Omslaget i Folkestemningen, som det første frivillige Ligfølge i Bergens By saaes efter hans Kiste med en sørgende Flok af alle Stænder, medens Biskop Brun her som ved det musikalske Selskabs offentlige Sørgefest tre Dage efter hædrede i overstrømmende Ros Fastings Minde.

Almindelig fremtræder Oplysningsaarhundredets Frihedsideer sterkere fra den Store franske Revolutions Begyndelse i 1789 ogsaa med paavislig Indflydelse i Norge, hvis Borgersamfund, upaavirket af Hof og Adel, let tilegnede sig de Tanker, som hele Tiden i Strid bevægedes af. Bergens Borgere giver da i Slutningen af Nittiaarene det Præsten Hount tillagte Brev det almindelige Skudsmaal, at de „er stemte til Frihed og Republikanisme", medens „Religionen, eller om du

vil, Orthodoxien staar paa Styltrer". Et Vidnesbyrd i samme Retning er det i 1793 i Bergen udgivne Blad „Den almene Rost", der efter sit latinske Citat per tot casus, per tanta pericula acti — pertinaces propositi har følgende Indledning: „Nærværende vort Aarhundrede vil uden Tvivl, rigtig betragtet af os og nøiere overseet af Efterkommerne, blive holdt for det merkværdigste af de senest forledne 12 Sekuler. Vigtige Revolutioner i den kristne Verdens Statsforfatninger er tildels allerede gangne for sig, tildels er de endnu vigtigere i kraftigste Gjære. Den lykkelige Haandhævelse af den almindelige Menneskeligheds Rettigheder, som for nogle Aar siden udførtes i Nordamerika, opvakte Nationerne til Selverkjendelse og til skyldig Egenkjærlighed. Saa længe et Folk, ethvert enkelt Menneske, er underkuet og uden Haab, da er det forsagt — og det som værre er — nedrigt, falskt, forræderisk. Hvor ilde da at holde uskyldige Mennesker i Slaveri og ubillig Undertrykkelse!" Derpaa prises saavel Udviklingen i Frankrig, der gav borgerlig Fortjeneste Forret for adelig Fødsel, som ogsaa „hvad Lys Religionen, dette fornemste af alt, har naaet i vor Tidsalder", idet der tilføies: „Kan De nægte, at Kristendommen i vore Dage er gjort til en fri Fornufts Sag"! I de følgende ugentlige Nummere med vanlig latinske eller franske og tyske Overskrift-Citater forekommer der i broget Blanding af Uddrag af Lovbogen og alle Slags opbyggelige Vers fra „Venner" Bladets Selvbetragtninger om, hvorvidt den gjældende Trykkefrihed sikrede dets dristige Udtalelser for Straf, da det „sky ikke Lyset og slaar ikke Knep i Lommen". I Lovartiklerne, som det væsentligste, siges først, at Loven „maa grunde sig paa Natur- og Folkeretten, Landets Religion og den lovgivende Magts Vilje", men strax derpaa: „Den lovgivende Magt grunder sig i vore Lande paa Kong Frederik den tredies (saa kaldte) Grundlov eller Kongeloven", som det parentetisk er sat. Og senere udvikles, at „det er ikke Kongen — det er ikke vidløftige Love,

som holder en Stat i Orden — ei heller en uhyre og kostbar Krigsmagt udretter det, men faa og simple Love, som bliver vel overholdte, næst enfoldig og klar Gudsdyrkelse." „Lykurgi bondemæssige Forskrifter" burde være Forbillede i saa Henseende.

For Stavangers Borgersamfund var Zetlitz Talsmanden og vedblev ogsaa efter sin Forflyttelse fra dets Naboskab at være det efter egen Angivelse „i 16 Aar paa samme Vis for Stavanger Klub". I 1803 skrev han i Brev fra Vigedal: „Independence er over alle Ting! Den Tekst gad jeg udvikle for en Forsamling af selvtænkende og ærlige Kjøbmænd. For at nærme mig mer og mer Independence vil jeg søge Stavanger Sognekald." Han fik det ikke, og i Misstemning paa Forhaand tilføiede han: „Jeg vil sige Morgen, Middag og Aften 3 Gange med lydelig Rost: Fanden tro paa de store!" Og dog har han selv givet sig Attest for ingenlunde republikansk at have været „henreven af Gallomanien." Men Digtningen havde nu alt længe fort et anderledes Frisprog end i Tiden før Revolutionen, og Præsten som Klubsanger helt fra Digtsamlingen af 1789 vil vise Forskjellen i Tonearten fra før paa forskjellige Felter hos Digteren og Samfundet, der hyldede ham.

Det er Nationalismens Sprog. „Til de strenge Sædelærere" siger Zetlitz, naar han taler i Alvor:

„Den Almagts Haand, som gav mig Livet,
Gav han ei Lyst at nyde det?
Den Gud, mig Sanserne har givet,
Gav han ei Sanserne sin Ret?
Forstummer I, som daarlig lære,
At Glæden vil fordømme mig;
Lad Veien trang til Himlen være,
Men ikke ufremkommelig."

Synger han lystig om „gamle og nyere Tider" i en Drikkevise, kan han endog slutte den saaledes: „Held Toleranceen!

vi er fri, — klink, Brødre! dø Orthodoxi!" Han synger Drikkeviser om Noah og Naboths Vingaard og raaber „til de vrantne vise" endog: „En Rus er hellig! — I døve vil Naturens Stemme". Men hvad Naturen byder, overtrædes ikke uhevnet, siger han, ligesom Fornuften tillader uskyldig Nydelse og Munterhed. Hans saa tidt sungne „Ønsker" forsikrede jo: „Jeg ved det grant, vor Jord er ei forbandet", og Summen af hans Visers Moral var i Grunden Sorgløshedens Livsnydelse.

Feirede Zetlitz Kongens Fødselsdag med en Sang, havde den lidet eller intet af den gamle Hoitidelighed for Majestæten, som en overjordisk Helligheds Udstraaling. Han vilde ingens Smigrer være, og han skrev med Stolthed i 1795: „Jeg skylder ingen Stormand noget". Til denne Udtalelse føiede han: „Født i et Land, hvor Frihed er ældre end igaar, og hvor den trives under monarkisk Regjering, er jeg Monarkiets varme Ven." Men hans Sanges Pris af Majestæten var noget mere fritalende, end den gamle hoitidelige Kongetroskab i Norge havde hort den. „Hver synge paa sin Maade"! siger han ugenert ved en saadan Anledning og vedbliver: „En roser Kongen for han fik — stor Lykke ved hans Naade, — for Frihed en og en for Fred — og en for Ting, han selv ei ved"; men hans egen Ros derpaa gjælder Kongens Tilladelse til gode Vines Indforelse i Landet! I 1798 synger han i Stavanger Klub som Indledning til Kongens Skaal:

„Der var en Tid, den er ei mer, da intet mindre kræved
end det at styre Mennesker; thi naar kun Fyrsten leved,
sin Dont han altid voksen var; skjønt nu Tyran og nu en Nar,
hans Ros man dog til Skyen bar og for hans Vælde bæved."

Uden nogen ængstelig Følelse af Underdanighed lyder saa tilslut Skaalen: „Lyksalig du, Far Kristian!" til hvis Pris Digteren kan „sanddru kvæde". Den samvittighedsfulde Kongetroskab i Norge, der havde været Personalunionen fra

400 Aar tilbage saa tidt en god Støtte, begyndte at løsne i den nye Tids Bevisthed, og saadan var det og, at selv Karl Johan gav den senere Attest for at have været sterkere end altid til Landets Tarv.

I Zetlitz's Digtsamling fra Revolutionsaaret 1789 var der enkelte Udtalelser forekomne, der i Lighed med Nordal Bruns Misfornøielsesudbrud om „Lænker, Baand og Tvang" følte Stillingen utilfredsstillende under Folkets „Dvale" og den Historiens „Nat", hvori Landet laa. Der spørges da i en anden Tone end den vanlig priste Friheds og Lyksaligheds:

„Naar skal Norges Friheds Aand,
Naar dets Dyd, naar dets Tapperhed komme tilbage?
Holder maaske Skjæbnens Haand,
Alt beredte de heldige Dage?
Ja mit Norge, reis dig, ryst
Det vanærende Støv af din værdige Isse!
Guder taler i mit Bryst,
Einar kan dig din Lykke forvisse."

Einar? Er det ikke Einar Thamberskjælver, den af alle Dansker antagne „oprørske Karakter", der skal sikre Norges Lykke! — Men det er sjelden Zetlitz er saa alvorlig og høi, og sjelden i det hele, han er utilfreds. „Som tiest jeg farer med Fjas", har han sagt, og selv om han da har djærve Tanker, kommer de i den tilsyneladende Ligegyldigheds lystige Stil. Sjelden er Spotten saa harniskklædt, som i Selskabssangen fra 1789 om, „at Slyngler hæves til Ærens Top" og om den nære Forening af „Baand og Stjerne og tomme Hjerne" osv. Sine Friheds- og Ligheds-Sympathier giver han vanlig et uskyldigere Udtryk: „Rang vanærer ingen", siger han med en meget betinget Ros i sine „Længsler", og i Skaalen for Sveriges Adelssamfund lægger han ind: „Gid al Verdens Adel kunde — blive Borger, blive Bonde." Medens fremdeles i „Den lange Vise" fra Stavangers Klub i 1794 Revolutionsideernes Pris lyder, og saavel „Friheds førstefødte Sønner",

Nordamerikanerne, faar sin høit stemte Skaal, som ogsaa Frihedshjemmet Schweitz omkaps med Englands og Frankrigs besungne Laurbær under Friheden, saa beder det for Norge vel tilfreds i den gamle Drømme-Friheds Tone:

„Os jeg ei kan ønske mere, end vi maatte engang lære,
at, paa lidet Visdom nær, har vi, hvad vi bruger her."

Hele Frihedssværmeriet og al Fritalenheden havde endnu meget smaa Fordringer til Ideernes Virkeliggjørelse i modern politisk Forstand. Endnu kunde man i Norge nøie sig med, hvad ogsaa Bruns Begeistring var gaaet ud paa: „Vi sødt om Frihed drømme." Der skuld: andre Begivenheder til, for at den sande Stillings afhængige Kaar under mindre gunstige Omstændigheder skulde springe i Øinene, og Drømmene om Friheden da i modern Forstand skulde fordres virkeliggjorte.

IX.

Oplysningsaarhundredets nye Tænkesæt, der fremkaldte den Store franske Revolution, var efterhaanden ogsaa trængt ind i Norges mere oplyste Klasser, men havde ikke her nogen lignende Følge som i Frankrig. Frygt for en norsk Revolution paa de nye Ideer havde vistnok Strøm udtalt, men der maatte andre end de da tilstedeværende Omstændigheder til for at sætte den i Verk. I Virkeligheden var de norske og franske Samfundsforhold saa forskjellige, at den samme Virkning af de samme Ideer ikke kunde ventes. Den Store franske Revolution var lige meget en social som politisk Omvæltning, og det var paa de lavere Stænders Fortryk, den dybest hvilte. Følgerne af de uprivilegerede Stænders Bebyrdelse med Skatter og Tvangsforholdsregler til Hoffets og Adelens overdaadige Dagdriveri var der steget til en saadan utaalelig Høide, at selv

den mindst oplyste følte Uretmæssigheden deraf og var villig til at søge Forholdet endog voldsomt forandret; til samme Tid var Opretholdelsen af den gamle Tilstand endog for Styrerne bleven umulig under Statsgjældens til Bankerot grænsende Forøgelse. I Norge, hvor Hoffet var fjernt og Adelen ringe, var der ingen af disse paatrængende Reformkrav tilstede under Bernstorftidens borgerlige Velstandsperiode, og det var snarere Lovprisninger af Tilstanden end Klager og Misfornøielse Samtidens litterære Ordførere i Almindelighed gav Udtryk. Vel var der imellem Bevægelser paa enkelte Punkter blandt Bønderne i Misfornøielse over en eller anden paalagt Skat eller Byrde, som lidt tidligere i 1760 Aarene Ekstraskatopløbet blandt Strilerne eller i 80 Aarene Lofthusurolighederne blandt Agderværingerne eller endelig i 90 Aarene Sogndalsbevægelserne, med Iblanding af Klagemaal over enkelte Embedsmænds Fremfærd; men i det store og hele var der ingen bevist Trang til sterke Reformer i Folkesamfundet i Norge hverken i social eller politisk Henseende. Norges Styrelse var ingenlunde den bedste, men efter Omstændighederne var den dengang tilfredsstillende for Mesteparten, der ikke havde store nye Krav til Regjeringen og mindst fordrede selv at deltage i Styrelsen. Det var kun en Flyveide til egen Fortrydelse, naar Vilse i 1797 skrev: „Mig forekommer, som jeg allerede ser Nordmænd og andre dannede i Norge selv at være vore høieste foresatte i alle Stænder". Det tilhørte hine Revolutionsideernes „vaagne Drømme", som ogsaa Zetlitz efter Brun sang om, men som selv Drømmerne ikke tænkte paa nogen Virkeliggjørelse af for Alvor, saa meget de end yndede at synge om dem. Det var den samme Følelse som den, der kom tilorde ligesaa i „Hermoder" til samme Tid som Opfordring til „at undvære mandelig alt det fra Kjøbenhavn, som kan faaes i Norge", uagtet hele Styrelsen væsentlig skulde vedblive fra Danmark af uforandret.

Begivenhederne i Tidens sterkeste norske Bondebevægelse,

den nævnte Lofthussag, taler intet om politisk Revolution, men meget om Lovlydighed under Unionsregimentet. Lofthus selv klager kun gjentagende for Kongen og Kronprinsen over „ugudelige Misbrug" til Skade for saavel Hs. Maj.s Kasse som Landets Trængende, og om han end holder Samlinger paa egen Haand med Bønderne til Klagers Affattelse og ikke lystrer Embedsmændenes Indkaldelser for Retten, appellerer han dog villig den hele Sag til Kongen og den kongl. Undersøgelseskommission. Og denne selv med Colbjørnson og Enevold Falsen i sin Midte bevidnede: „I den ganske Tid vi har handlet med Almuerne, har vi fundet dem rolige og beskedne, Kongehuset, som de hoiligen elsker, og Kongens Vilje aldeles hengivne; de har og meget fornøiede og fuldkommen pacificerede forladt os i Forventning af mulig Hjælp mod deres Nød og betrængte Vilkaar, hvis fornemste Aarsag i det hele er Kornmangel og Kornets umaadelige Priser." Reform i den danske Monopolhandel med Korn søndenfjelds, som ogsaa havde været en af Grundene til de mer end fordoblede Kornpriser, blev da i 1788 foretagen, ligesom Kommissionen tog flere af Lofthuspartiets Klager over enkelte Embedsmænd op i sin Indberetning med Forslag om deres Fjernelse, hvorpaa et Par ialfald blev afsatte og forflyttede. Dog tiltraadte den ogsaa den hemmelige Arrestordre mod Lofthus, efterat hans Leide til den ansøgte nye Kjøbenhavnerreise var udløbet, og den saa i Ro ikke alene paa hans Fængsling, men ogsaa paa, at han i lange 10 Aar fra 1786 til 97 under Sagsforhandlingerne til sin Død sad lænket paa Akershus. Nedenæsbønderne tog vel i den første Opbruselse sin Foged fast som Gidsel for sin Talsmand, men de lod sig hurtig berolige, om de end bevarede sine Sympathier for ham og fandt dem igjen ogsaa hos mange af Kristianiaborgerne, efter hvad Fru Dunkers Erindringer traditionsmæssig beretter om Sendelserne til Lofthus og Besøgene hos ham i Fængslet. Selv pleiede han da rystende sine Lænker at sige: „Se, saadan behandler de den Mand, som vilde befri

Norge!" De danske Regjeringsdokumenter lader ham dog spille en langt beskednere Rolle, om end Sagsbehandlingens Uendelighed for Høiesteret tyder paa Forkjærlighed for det heles Glemsel og Forsvinden fra Opmerksomhed, efterat Inkvisitionskommissionens Dom 1792 havde lydt paa Jern paa Livstid for Fredsforstyrreren. Da saa i 1797 et Anfald af Blodstyrtning havde endt den sterke Fanges Liv, og han var begraven paa Forbrydernes Kirkegaardsplads, stod et Par Dage efter paa et rødt Bret over Graven hans Martyrbevidnelse. Tavlen reves ned, men Ugen efter havde Intelligentssedlerne i et Par engelske Verslinjer under hans Navn i Avisen den samme Frikjendelsesdom og i Anmerkningen nedenunder bl. a. denne Udtalelse med sine Sidebemerkninger: „Over hans Sag og Forbrydelse (neppe noget Niddingsverk) hviler et cimmerisk — for ikke at sige cimbriskt — Morke. „Minerva" melder kun en Gang lidt om de „dæmpede" Uroligheder ved Arendal. Rousseau siger: den sterkeste er ikke sterk nok til altid at blive Herre, naar han ei forvandler sin Magt til Retfærdighed." Nittiaarenes Revolutionsfilosofi i Norge havde sine egne Tanker, omend i sit Frisprog helst Citater og Lignelser.

Lignende Tanker og Ytringer som de sidstnævnte kommer oftere frem under Nittiaarenes ivrige Gjenoptagelse af Bestræbelserne for et norsk Universitet, idet endnu ikke Handling ledsager Ordene i Stridsspørgsmaalene. Efter Hans Strøms Redegjørelse i 1788 for den allerede vidtløftige Litteratur om et norsk Universitet med Anbefaling af Sagen til Kronprinsen, der just var paa Reise i Norge, havde under den følgende livlige Diskussion om Udstrækningen af de ønskede Foranstaltninger ogsaa Borgermøder i Kristiania søgt Sagen fremmet. Indbyderen, titulær Professor Vilse, havde da med Revolutionsfilosofiens vanlige nemme Fornufttheorier udviklet, hvorledes Regjeringen naturlig rettede sig efter „Undersaatternes Ønsker og Ansøgninger", hvorfor det kun gjaldt at gjøre disse gjældende i almindelige Udtalelser med Enighed om, hvad og

hvordan det ønskede skulde være. Udsættelsen af Belønninger for den bedste Prisbesvarelse af Emnet og Nedsættelsen af en Komite til Besvarelsernes Bedømmelse var derfor de vigtigste Beslutninger, der toges. Derved øgedes dog Almenhedens Interesse for Sagen og klaredes Sagens Stilling i en livlig Diskussion, som ligeledes i Litteraturen ogsaa fulgte Prams prisbelønnede Besvarelse i Universitetsspørgsmaalet. Men da trods det bedste Udfald af disse Foranstaltninger, som just ikke skulde lade Tvil tilbage om Nationens „Ønske", Regjeringen nøiede sig med mindre Foranstaltninger paa det lavere Undervisningsfelt, gode Ord og langtrukne Forhandlinger, og Forsøgene paa egen Haand med Forelæsninger af Treschow, Anker og Møller mislykkedes, og Forventningerne skuffedes, vaktes Tvil i Almindelighed om Rigtigheden af Filosofernes politiske Theoretiseren; Betænkelighed opstod om Lyksaligheden under de daværende politiske Kaar, der ogsaa lod Fordringen om en egen Bank uopfyldt og i Stedet for den ønskede Høiesteret i 1797 lod det blive med 4 Stiftsoverretter i lignende Afslag som med Universitetet. Vel skjød Vilse konsekvent Skylden paa „den nationale Døsighed og Uvirksomhed, som hersker i Særdeleshed i de fra Hovedstaden langt bortliggende Egne"; men Tildragelserne ved det Møde i Universitetssagen i 1797, hvorunder disse Ord faldt, syntes paa den ene Side at bevidne, at heller ikke Hovedstaden var fri for „Døsigheden", ligesom paa den anden Side, at Ønskers Udtalelse og nogle Gaver og Henstillinger alene ikke længer føltes tilstrækkelige. Mødets forholdsvis ringe Tilslutning skulde være en Følge af den halvt anonyme Indbydelses Udtryk i Avisen om en „Nationalsammenkomst", hvilket Navn man efter Tidens Beskaffenhed holdt for skurrende og upassende, skrev Intelligentssedlerne. Indbyderen, Præsten Vangensten, Tilsvar var imidlertid mindre fintfølende velvilligt: „Udtrykket Nationalsammenkomst, som med Flid brugtes i seneste Konvokation til Norges Hovedønskes mulige Udførelse, har gjort et ubehageligt Indtryk i Universitetssagens Formand,

den ædle og fortjente Vilses Øren", skrev han, „men hvis dette ene Ord — uden nødvendig fransk Betydning — kunde afskrække mange fra at indfinde sig, saa beklages disse Herrer eller Harer". Han beklagede selv den „slumrende Almenaand" og kritiserede den tidligere politiske Godtroenhed med følgende parentetiske Bemerkninger: „Vor Vilse sagde i sin Tale 1793: alle Regjeringer retter sig efter Oplysningen og Tidernes Leilighed (just ikke altid, til Skade for den; se Frankrigs Historie), den retter sig efter Undersaatternes Ønsker og Ansøgninger (ikke heller altid! han har siden faat altfor god Prøve paa det modsatte)". Vangensten tilføiede i Henhold til sin foreslaaede „Nationalsammenkomst uden nødvendig fransk Betydning: „Vi bør kunne tale frit om vor aandelige Tarv, da vi selv maa sørge for vor legemlige".

Men da Revolutionsfilosofien begyndte at ytre sig noget vel fritalende baade i Norge og Danmark, fandt Regjeringen en fornyet sterkere Censurkontrol ønskelig. Den landsforviste de danske Skribenter Heiberg og Bruun fra sin Nærhed og udstedte, idet Bernstorffstyrelsen maatte vige, gjentagne Censurforordninger. Disse hemmede ogsaa i Norge Meningsudvekslingerne og tvang bl. a. det tidt tidligere omtalte saa fortjenstfulde norske Tidsskrift „Hermoder" til at gaa ind, da ikke længer nogen trykt Artikel fik være anonym selv under en for øvrigt for Afhandlingerne navngiven ansvarlig Redaktion. Trykkefriheds-Forordningen af 27de Septbr. 1799 sagde vistnok til en Begyndelse, at enhver af Undersaatterne skulde nyde al den Frihed, som kunde bestaa med Orden i Staten; men den satte derpaa uden videre den høieste Straf for „i noget ved Tryk udgivet Skrift at tilskynde eller raade til Forandring i den ved Fædrelandets Grundlov bestemte Regjeringsform". Et Par Politiinstrukser s. A. udvidede ogsaa Forbudet til at gjælde Optryk af tidligere offentliggjorte Ting af saadan utilbørlig Politiseren. Med Landsforvisning skulde den straffes, som „søger at udbrede Had og Misnøie mod Konge og Re-

gjering," og „dersom nogen paa lignende Maade laster eller forhaaner monarkisk Regjeringsform i Almindelighed, skal han dømmes til Landsforvisning fra 3 til 10 Aar". At udtale sig „med Beskedenhed" om Forbedringer skulde være tilladt, hed det; men Loven forklarer rummelig nok det strafværdige „at laste, betyder at tillægge den Person eller Ting, om hvilken der handles, en saadan Ufuldkommenhed, som ei kan bestaa med dens Hensigt". Til yderligere Sikkerhed udtalte Instruksen til Aandslivets forordnede Vogter i Litteraturen, Politimesteren, at „Retfærdighed fordrer, at enhver bør vedstaa ligesaavel det han lader offentlig trykke, som hvad han skriftlig eller mundtlig ytrer", hvorefter som omtalt ingen uden Navns Nævnelse maatte skrive i det Blad, som en anden var ansvarlig for Udgivelsen af. Under saadanne Kaar for den offentlige Diskussion var det ikke underligt, at den stilnede, som den i Begyndelsen af det nye Aarhundrede i Norge gjorde. Hertil virkede dog ogsaa, at flere af de gamle Ordførere i Litteraturen som det topografiske Selskabs virksomme Medlemmer og Landhusholdningsselskabernes som Undervisningsforanstaltningernes Fremmere, Strøm og Wilse bl. a., døde bort ved Aarhundredeskiftet. Den aabne og almindelige Diskussion stilner da, medens under det vedvarende borgerlige Velvære og Aandsfrihedens Bækst i det skjulte den selskabelige Lystigheds muntre Liv giver sig frit Løb.

Tonen i Aarhundredeskiftets norske Borgerliv har Fru Dunker i sin Bog „Gamle Dage" levende malet fra Hovedstadens Verden. En af Tidens fornemste Repræsentanter var den mangesidige Grosserer Bernt Anker. Han var med sine storartede Trælast- og Skibsforretninger ligesaa rig, som han var ødsel og gavmild; men han var foruden Landets største Forretningsmand ogsaa en af dets Skjønaander som Komedieskriver og Skuespiller paa Grænsegadens Privattheater, ligesom han gjerne kopierede franske Vers, naar de kunde gaa for hans egne. Det var ogsaa han, som sendte sin kostbare

Privatgesandt til Paris til Napoleon, og som, tidligere end han fik sin Konferentsraad- og Kammerherretittel fra Kjøbenhavn, mistænktes, ligesom forud i Syttiaarene, nu ogsaa i Nittiaarene for svensk Æventyrpolitik i Tilslutning til Gustav III. Han onskede politisk Frihed i fransk Aand for Norge og større Selvstændighed i det hele, som han ogsaa personlig deltog i Landets Fordring om en norsk Bank med et eget Skrift, og han tilbød at kjobe det store Suhmske Bibliothek til et norsk Universitet, hvis Oprettelse han dog ikke selv oplevede, men til hvilket han desuagtet testamentarisk havde skjænket store Værdier. Forovrigt var han ved Aarhundredeskiftet indtil sin Bortgang i 1804 blandt de første i Kristianias Selskabsverden og inden den Colletske Kreds med i de lystige Julegilder paa Fladeby, hvor Lodkastning bestemte hver Dags Par af Vert og Vertinde blandt Herrerne og Damerne under de aarlige Par Ugers brogede Festligheder her med alle Slags Theateroptog. Det var det toneangivende Publikum fra Hovedstaden, som saadan søgte Landlivets Ugenerthed, skjønt allerede i Byen den almindelige selskabelige Frihed var stor og havde sine dobbelte Rækker halvt private Skuespil med Landets da eneste theologiske Doctor Treschow som Aktør, ligesom uden Anstød i Kredsen sine Kortpartier med Bisp og Præst. I Hazardspil kunde den Tid hele Formuer spilles bort og betydelige Summer i almindelige Selskabsspil saavel i Hovedstaden som i de mindre Byer, siger Aalls „Erindringer“. Og ligesom Falsen alt i Nittiaarene fra Kjøbenhavn havde udtalt sig mod Hovedstaden til Sæde for Universitetet, da den var „for londoniseret, for smittet af Yppighed“, har ogsaa andre samtidiges Domme fra Aarhundredeskiftet fundet dens Tone altfor letsindig. Sæderne bar Præg af Revolutionsperiodens franske, som Dragten havde skiftet fra den kongelige Parykttids Stivhed til den republikanske Klassicitets Frihed, da, som Fru Dunker ogsaa fra Kristiania fortæller, „Costumet blev græsk“. Leiebibliothekerne

laante da gjerne ogsaa Damerne Rousseaus og Voltaires Verker, som de nødig hørte ilde omtalte. Under alt dette lød den hjemlige Poesi med Drikkevisens Nydelsesjubel. Man var glad og fri og kastede helst alle Bekymringer overbord.

X.

Begyndelsen af det 19de Aarhundrede i Norge saa, som allerede vist, Folkets Ledere inden det oplyste Borgersamfund sterkt paavirkede af Revolutionsaarhundredets reformatoriske Ideer. I det religiøse og i det verdslige var Omslaget indtraadt med praktisk Indflydelse, saa at det forbausede og skremte tænkende samtidige, og selv i det rent politiske foraadte Ytringerne nye Opfatninger, omend der ingen synderlig Drift var under de daværende Forhold til Forandring af den politiske Stilling og det bestaaende Statssystem. Regjeringens ikke desto mindre tilsynekomne Mistænkelighed og iagttagne Forsigtighedsregler havde til nærmeste Grund Usikkerheden i Stillingen formedelst de naturlige Forhold med Sverige som Norges nære og medinteresserede Nabo. Der maatte altid saa meget større Varsomhed til for at hindre Overgangen, naar denne, efter Forholdenes Natur i Ballansestillingen vaklende paa Hældingen, laa saa nær for Haanden, at den i Norge kun behøvede at ønskes for efter al Sandsynlighed at kunne sættes igjennem. Sverige rakte stadig Haanden ud, og det indbød gjentagende ogsaa gjennem direkte Henvendelse paa en forholdsvis fri repræsentativ Forfatning, som Tilslutningen til dets Parti vilde give, der rigtignok samtidig i social Henseende skremte med et sterkt Adelsaristokrati. Ogsaa kun faa Nordmænd lyttede endnu for Alvor hertil, som Aarhundredeskiftets fredelige Velstandskaar i de forenede Riger ingen Opfordring just gav til Forandring i Statsforholdene. For saa vidt har Jakob Aall, der ellers

selv tilhørte Slægten efter Struense og mindre i sine „Erindringer" har været opmerksom paa Aandsudviklingens store Forandring ogsaa i Norge i Løbet af hin Menneskealder, nogenledes havt Ret i at ytre: „De revolutionære Ideer fandt liden Indgang i Norge, hvor intet Ønske var om Forandring, og hvor den store Hob af Indbyggere længe havde i Hovedsagen været i Besiddelse af den Frihed og Lighed med Hensyn til Betingelserne for den borgerlige Virksomhed, som hine Nationer tilkjæmpede sig paa blodige Veie. I Norden viste derfor ingen Nation mindre Deltagelse for hin Omvæltning i Regjeringssystemet end Norge, som just i Begyndelsen af dette Aarhundrede stod ved en Virksomheds-Periode, der var den fordelagtigste, som dets Historie har at fremvise". Men jo overflodigere saaledes Lykken havde været, des føleligere maatte Omslaget blive til vanlige eller slettere Kaar.

Efter den Store nordiske Krig i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede under Karl XII.s Tid havde de forenede Riger nydt Fredens Gode hele Aarhundredet ud saa godt som uden Afbrydelse. Thi det Felttog, som i 1788 i Forbindelse med den svensk-russiske Krig foretoges fra Norge af, og som førte til Kampen ved Kvistrum Bro paa Marsjen mod Gøteborg, endte uden videre Krigsbegivenheder mellem Landene ved Englands og Proisens truende Sprog mod de forenede Rigers Regjering under Mægling ligeoverfor Sverige til Fornyelse af Fredstilstanden. Og fremdeles i 1800, da den Bernstorffske Udenrigspolitik vaklede mellem Ruslands og Englands Fordringer i Spørgsmaalet om den internationale Søfartshandel i Krigstid, bragte vel Regjeringens betingelsesvise Tiltrædelse af Noitralitetsforbundet 16de Decbr. ny Krigsfare, men ogsaa denne Gang uden at Norge led synderlig under de paafølgende Krigsbegivenheder. Ubehageligheden af den pludselige Forandring af det heldige Fredsforhold gjorde sig hovedsagelig gjældende i Handelsrørelsen i Norge de første Maaneder af 1801, da alle de forenede Rigers Skibe

i engelske Havne offentlig beslaglagdes, og Søfartsforbindelsen maatte stanse til ud paa Vaaren; thi England vilde ikke længer respektere Freden under de forenede Rigers Tilslutning til Nøitralitetskonventionen med Sverige og Rusland om uhindret Handel hos de engelske og franske krigførende Magter efter den gamle Regel: frit Skib gjør fri Ladning. Snart kom ogsaa Rygterne til Norge om det blodige Slag for begge Nationers Sømagt paa Kjøbenhavns Red 2den April, der var Englands Svar paa den virkelige Nøitralitetstiltrædelse 27de Febr. med foretagen Gjengjæld af engelske Skibes Beslaglæggelse og Forbud mod, at deres Flaade skulde faa passere Øresund. Men ogsaa denne Gang drev Krigsulykken forholdsvis let over, som Nøitralitetsforbundet opløste sig ved Keiser Pauls Død i Rusland, og Vaabenstilstanden af 2den og 9de April gik over til Fred.

En føleligere og varigere Krigsulykke begyndte derimod for de forenede Riger i 1807 med efterhaanden store og afgjørende Følger. Den Napoleonske Tids Begivenheder, Kontinentalsystemet og den hemmelige Aftale i Tilsit om at bruge Flaaden i Kjøbenhavn til Angreb paa England forledede dette Lands Regjering til ved Overrumpling at søge at forekomme Angrebet. Dette rygtedes i Kjøbenhavn, men trodes ikke, og fredelig seilede den engelske Flaade gjennem Øresund tæt under den svenske Kyst; men derpaa ankrede den truende op for Kjøbenhavn. Englands Gesandt stillede da 8de Aug. i Kiel Kronprinsen Valg af engelsk eller fransk Alliance og fordrede i hans Afslag af Allianseforslaget de forenede Rigers Flaade udleveret for at stationeres i England til Sikkerhed mod Napoleons Brug af den. Da dette 12te Aug. i Kjøbenhavn af Regjeringen negtedes, begyndte Engelskmændene i Dagene derpaa Angrebet for at tage Skibene, og med Landsætning af 12,000 Mand fra sin Flaade og Bombardement i 3 Dage af Byen fremtvang de Kapitulationen af 5te Septbr. og førte sit Rov af næsten alle de forenede Rigers Krigs-

skibe bort med sig. Til Hevn svarede derpaa Regjeringen med Krigserklæring og Krigsforanstaltninger mod England i skjæbnesvanger Tilslutning til Napoleon; den gik endog saa vidt i sin Forbitrelse, (og vel ogsaa under sin Pengenød), at den i Forordning af 9de Septbr. 1807 erklærede Privatgjæld til Englændere efter Handelsforbindelserne for hjemfalden „indtil videre" til den kongl. Kasse, til hvilken Undersaatterne under Ed forpligtedes til at afgjøre sin engelske Gjæld, samtidig med at alle Breve fra og til England skulde efter Forordningens Ord „indsendes til Stiftamtmanden og ingenlunde udleveres efter Adressen".

I Norge havde man med stor Bekymring hørt Rygterne om den engelske Flaades Togt saavel før som under Angrebet paa Kjøbenhavn. Aall skildrer i sine „Erindringer" den levende Bevægelse, som disse Begivenheder vakte, og den baade Sorg og Harme, der udbredte sig i Hovedstaden, da den fra Aaret forud kommanderende General i det søndenfjeldske Norge, og fra 24de Aug. under Krigen forordnede Præsident i den interimistiske Regjeringskommission, Prins Kristian August, for den sammenstimlede Mængde forkyndte de første officielle Oplysninger om Tildragelserne i Kjøbenhavn og Flaadens Tab: „Rolig, men høist bevæget oplæste Prinsen den ulykkessvangre Depesche og tilføiede nogle Trøstens Ord, der skulde formilde den bitre Tidende; men i dette Øieblik var Sjælen ikke aaben for Trøstegrunde, der var intet Hjerte, som jo med varm Deltagelse slog det lidende Broderland imøde, ingen Nordmand, som jo følte den høieste Forbitrelse over Voldsmandens grusomme Færd". Saaledes var dengang Stemningen i det ellers saa engelsk sindede og i sine Forbindelser saa sterkt til England knyttede Kristiania, og da samtidig Krigsbudet kom til aaben Kamp, var der Offervillighed overalt, og Forbitrelsen gav sig Udtryk, medens Beklagelserne taug. Enevold Falsen, der i Kjøbenhavn i 1801 alt havde sunget til Kamp:

„Op Dannemænd, kjæmper i Fædrenes Spor — for Konge,

for Arne, for Frihed i Nord!" sang nu i Kristiania blandt Landsmænd — som alt af Dietrichson paapeget — med karakteristisk Skifte af nationalt Udtryksſæt:

> Forgjæves mod Norriges Fjelde
> Vildt Nordhavet fraader sin Vælde:
> Mod britiske Rænker og Røveres Vold
> Er Modet vort Pantser og Retfærd vort Skjold!

Hevn for Flaadens Bortførelse fra Kjøbenhavn fordrede i patriotiske Digte ogsaa Zetlitz og blandt flere Smaapoeter Storm Munch, der nu med Digtningens Skiften fra Drikkevisetonen sang: „Nu er den store Alvorstime kommen, — alt længe staar vort Broderfolk i Kamp"! idet han sluttede med: „ved deres Side seire eller dø"! Han brugte for Anledningen mod England snart ogsaa de gamle Profeters Spaadomme om Babylons Fald. — Til Udrustningen af Kapere bidrog villig baade By og Land, og man jublede, naar der gjordes et Bytte fra Engelskmændene.

Dog spores der snart ogsaa i enkelte Henseender Tilboielighed til at unddrage sig Regjeringens fordrede Hevnpolitik mod England. Handelsvennerne her og i hint Land tog almindelig ikke den forordnede Gjældsophævelse indbyrdes til Følge (som den jo ogsaa kun kom den kongl. Kasse tilgode), om de end for en Tid nødtvungne indstillede sine gjensidige Forbindelser og Opgjør. Ogsaa reises snart under Englands ikke mindre end Norges Tilbøielighed til Fred det Spørgsmaal, om Regjeringens Foranstaltninger og Opmuntringer til Kaperi burde tages til Følge, og det bliver aabent diskutteret. I Præsten Wulfsbergs med Krigen begyndte Blad „Opmuntringer og Efterretninger", der fra 1808 gik over til Bladet „Tiden", officielt udgivet med Regjeringskommissionens Billigelse, ligesaavel som i Regjeringskommissionsmedlemmet Falsens „Budstikke" og endelig i Bladet „Dagen" fra samme Tid — forhandles efter den lange litterære Taushed igjen offentlig det norske Folks Interesser og deriblandt Kaperivæsenets Berettigelse.

Selv de krigerske Digtere har snart sine Tvil, om det er Ret ved saadanne Krigsforanstaltninger „fremmed Gods med Vold at rane.“ Prosaforfattere finder det paa samme Maade utilbørligt som „Røveri“ og mod Menneskerettighederne i Almindelighed. Navngivne forsvarer bl. fl. vel begge Falsenerne det som Nødmiddel, men det stilles enhver frit for at benytte det, og Bladet „Tiden“ hævder, at det ikke kan ansees for upatriotisk ikke at bidrage til denne Slags Krig.

I den norske Regjeringskomissions Forhandlinger med Regjeringen i Danmark gjør den samme Meningsforskjel sig gjældende. Fra Norge fremhæves Uretmæssigheden og særlig Uklogskaben i at ville konfiskere Gjælden til England, idet der under ventelig Gjengjæld fra Englændernes Side maatte ofres langt større norske Kapitaler, som her havdes tilgode. Ligesaa bestrides de forenede Rigers Interesse i den strenge Handelsspærring efter Kontinentalsystemet, som den temmelig paa egen Haand og uden altid at spørge Statsraadet tilraads styrende Kronprins Fredrik i Regjeringen i Danmark fordrede. Neutrale Skibes Forsyning af Norge med Kornvarer og anden nødvendig Tilførsel hindredes under en saadan Fremgangsmaade, der alligevel ikke kunde tilføie Engelskmændene synderlig Skade. Ruslands svage Kontinentalpolitik, der tillod Handelen i Østersøen og selv i Nordlandene bragte Korn fra Arkangel, blev forgjæves fra norsk Side ønsket taget til Følge. Men end mere ligefrem Misnøie vakte den danske Styrelse af Norges Kornforsyning, der ingen privat Konkurrence i Begyndelsen vilde vide af, og som kunde tage uden videre de nedsendte norske Skibe til Transportfartøier i Krigstjenesten mellem de danske Øer i Stedet for at lade dem faa bringe den høist nødvendige Korntilførsel hjem. Uforsonligheden mod England hos Regjeringen i Danmark var ogsaa Grund til Afslag paa Regjeringskomissionens Begjæring om Udveksling af Fanger med Fienden. Alle Englændere, som befandt sig i de forenede Riger ved Krigens Udbrud, var paa Regjeringens Bud blevne

satte fast, og her i Landet sendtes mange til Kongsberg og skulde „indtil videre" der holdes i Forvaring. I Længden faldt imidlertid Fangernes Underhold Regjeringskomissionen i Norge vanskelig, som Kornmangelen alt var stor; men Udveksling med de af Englænderne i Krigen gjorte Fanger kunde Komissionen ikke faa sat igjennem hos Kronprinsen.

Jo mere Hevnkrigens forholdsvise Virkningsløshed og krævede Opofrelser aabenbarede sig i Norge, des mindre var man tilfreds med dens Fortsættelse. Men tvertimod at tænke paa Fred begyndte Kronprins Fredrik 26de Febr. det nye Aar 1808 med endnu en Krigserklæring, nemlig mod Sverige. I Tilslutning til Rusland Krig mod Sverige og den Napoleonske Kontinentalpolitik erklæredes Krigen fra de forenede Rigers Side. Men selve Begrundelsen af den havde ikke bedre Ting at holde sig til end, at Sverige „med Glæde" skulde have seet paa Englands Rov af Flaaden i Kjobenhavn, og at Rigernes gamle Forbund med Rusland, der alt havde erklæret Krigen, fordrede Tilslutning til den. Deltagelsen med Stormagterne i Europa i Krigspolitiken, hvorunder Napoleon havde lovet et Hjelpekorps til Angreb paa Sverige, var vel væsentlig Kronprinsens Grund til de nærede Forhaabninger af en Krig, hvori de forenede Rigers egen Krigsstyrke var temmelig uforberedt paa at deltage. Men Beregningerne om Hjelp af dette Forbund var afhængige af Tilfældigheder, som at Sundene om de danske Øer fra Jylland til Sverige skulde lægge en Isbro for den franske Hjelpehær, og væsentligst vel at de medforbundnes store Styrke skulde bringe hele Partiet Seir og Vinding. Men det toges neppe i tilborlig Betragtning, at de forenede Riger som den svagere Part i Forbundet laa afsondret fra sine medforbundne midt inde imellem de fælles Modstandere, hvad der var aldeles afgjorende for Norge og vilde have vist sig sandsynlig i lige Grad om ikke mere skjæbnesvangert for Danmark, hvis ikke Gustav den fjerdes halstarrige Urimelighed havde afvendt det svensk-engelske

Angreb paa Kjøbenhavn, i det Dieblik den fransk-danske Hovedstyrke hinsides Belterne var afskaaret fra Hjelp. I alle Fald, som Danmark efter Flaadens Tab ikke havde let for at angribe Sverige, fik den umiddelbare Nabo, Norge, tage det første Stød.

Til Krigens Erklæring var saaledes Begivenhederne fremskredne, da den følgende Maaned bragte Efterretning om Thronskiftet i de forenede Riger, idet den sindssvage Kong Kristian den syvende 16de Marts 1808 døde, og Kronprinsen, med Regjeringen alt fra langt tilbage, ogsaa overtog Kongenavnet som Fredrik den sjette. Med det gamle Kongenavn var den gamle fredelige Tid gaat i Graven, og den nye Kongeperiode bar Krigen frem. Det var i Nordmændenes Dine ingen lyse Udsigter, der her aabnede sig, og Tidens Tryk var alt føleligt nok. Det for Norge saa vigtige England, til hvilket det gjennem saa mange baade aandelige og materielle Baand knyttedes, var dets af Regjeringen uforsonlig erklærede Fiende, der havde Magt til paa føleligste Maade at skade de norske Interesser, og som ogsaa, ægget dertil gjennem Kaperiet, gjorde det ved kraftig at beherske og blokere Havet. Veien til den gamle Styrelse, som endnu stadig fra Danmark fordrede sin Vilje og sine Raad fulgte, var hermed i høieste Grad besværliggjort, og ligeledes var hele den tilvante Forsyning af det fornemste Levnetsmiddel, Kornet, for den almindelige Trafik stengt og stanset. Kun under Fare for Liv og Gods kunde Forbindelsen fortsættes, og det dobbelt vanskelig, som Regjeringsforanstaltningerne i Danmark tildels endog hindrede Brugen af Nordmændenes selvvalgte forhaandenværende Midler under Nødstilstanden. Til denne Afspærring af den almindelige og nærmeste Vei efter Livets første Fornødenheder var endelig kommet Afbrydelsen af den Forbindelse, som tillands tilbød sig over Sverige, og denne Nabo var ved den valgte Krigserklæring forvandlet fra at være en Hjelper til at være en Fiende.

Den nye Kongeperiodes Politik lod ingen gode Udveie ane for Norge, hvis Interesser saa ilde syntes varetagne.

Det foregaaende Aarhundredes Guldalder var pludselig ombyttet, og Forandringen foltes des haardere. Omslaget havde rammet alle Norges Indbyggere, baade Borgere og Bonder, og med Sorg saa Folket, at de gode Tider var svundne for en fremmed Krigspolitiks Skyld. De i sin Afsondrethed mindre vel underrettede og tidt politisk troskyldige Bonder saa Forandringen knytte sig til det nye Kongenavn og bevarede længe Erindringen om den gamle Kongeperiodes gode Tider som Beundring af Kong Kristian den syvende personlig. Hans Olds gode Kaar onskede Gudbrandsdolen i 1815 tilbage i Begjæring om at „faa Kristian den syvendes Religion igjen", og denne Konges blanke Solvdalere stod længe efter hans Efterfolgers Statsbankerot i hoieste Kurs i Bygderne som de sikreste Penge. Hos de med Kristian den syvendes Utilregnelighed bedre bekjendte syntes dog heller ikke det nye Kongedømmes uheldige Tider alligevel mere tilgivelige, naar de betragtede den Uforstandighed, hvormed den dobbelte Krigstilstands haarde Ulykker skabtes. Tankerne om, hvor lidet den valgte Politik passede til Norges Kaar, som den var valgt i Danmark, hvor den var mindre til Skade, gjorde mangen tvilraadig med Hensyn til Gavnligheden af i det hele taget at dele Politik med den gamle medforbundne. Den forste Følelse i Norge af Medansvarlighed til Hevn over England for Rovet af Flaaden tabte sig da under de tilkommende Trængselskaar, og Udsigterne veiedes for Muligheden af at hævde for Norge ogsaa den politiske Selvstændighed i fyldigere Frihed.

XI.

Om end Norge ingenlunde var forberedt paa Krigen, og dets egne Forsvarsmidler i hoi Grad var forsømte under den

lange Fred og Regjeringens fortrinsvise Forsorg for Danmark og Samling af Krigsmidlerne did, — saa var Landet dog ingenlunde forsvarsløst. Den udskrevne Hærstyrke, som der endnu her hjemme kunde gjøres Regning paa, gik i alle Fald op til omkring 30,000 Mand, om end ikke Halvparten uden videre kunde trækkes sammen og anvendes samlet mod Sverige under den store Mangel paa Kommunikationsmidler og Underhold for en større Styrke paa et enkelt Sted. Regjeringskomissionen maatte tigge sammen rundt hele Landet Midlerne til Militærforanstaltningerne, som Statens fortvilede Pengenød viste sig alt fra Krigens Begyndelse af, og det var baade Beklædningsstykker og Levnetsmidler, som saaledes tilveiebragtes. 20de Mai 1808 erklærede Regjeringskomissionen: „Der vines kun et Middel, at den brave Almue, som hidtil har lagt sin Patriotisme for Dagen ved at bidrage Levnetsmidler, ogsaa vil give Munderingsstykker." Nordal Bruns Sending af Vestlandsbondernes Klædningsstykker — „Strandsidderens uformede Benklæder, altid store nok for at omdannes til bekvem Brug for den mest bredhoftede Grenader!" — er bekjendt nok, og fra Regjeringen i Danmark forordnedes da bl. a. ogsaa i 1809 7de April, at „Almuens frivillige Bidrag af Munderingssager" skulde bringes frem med Friskyds af Bonderne, hvad ogsaa skede. Vanskelighederne var herunder i alle Henseender store for Krigsforelsen i Norge mod den dobbelte Fiende, forst hele Kysten rundt uden anden Flaade end det forsomte Kystforsvars og derpaa desuden langs den lange Landegrænse mod den nye Fiende i Øst. Heldigvis havde Engelskmændene kun lunkent og som et Selvforsvar for Handelsskibene fort Krigen mod Norge, hvorunder kun mindre Sammenstød var forefaldne, og det kunde haabes uden Udfordring at ville vedblive saa. Men dog hindrede ogsaa Frygten for Angreb med større Alvor fra engelske Skibe, at Kystbyerne kunde blottes for Militær. Medens ingen betydeligere Udfordring imidlertid af Fienden hverken tilvands eller tillands paakrævede større Foranstaltninger

vesten- eller nordenfjelds, nødte derimod snart Svenskernes Angreb paa det sydlige Norge til Anspændelsen af alle Kræfter her og til umiddelbar Optagelse af Krigen. De smukke Ord, hvormed Naboen ledsagede Angrebet ogsaa denne Gang i udspredte Proklamationer om, at Soldaterne kom som Venner mod Nordmændene, skjønt Fiender af Regjeringen i Danmark og for at „skaffe Sikkerhed" og „aabne et Fristed i Norge for Ære og Tro", frugtede intet.

I April 1808 begyndte den svenske Vestarme under Armfelt at gaa over Grænsen for at trænge frem mod Kristiania. Ved Lier 18de April angreb han og fordrev en norsk Afdeling, der i Ly af Kongsvinger Fæstning med Tab trak sig tilbage. Men derefter led flere af hans adspredt fremrykkende Afdelinger mindre Nederlag ved Blakjær, Midtskogen og Præstebakke i Enningdalen, medens nye Ordrer fra hans Konge Gustav den fjerde efterhaanden kaldte hans Tropper og ham selv tilbage. Efter det korte, under Mangel paa Enhed i Ledelsen mindre heldige Felttog maatte de svenske Afdelinger igjen trække sig tilbage, og med Juni Maaned forsvandt de alle tilslut over Grænsen. Kristian August, der paa norsk Side havde ledet det hæderlige Forsvar, forfulgte ikke heller videre, som Hærens mangelfulde Forsyning ogsaa lagde Hindringer i Veien derfor, og Nordmændene blev staaende ved Grænsen trods gjentagne Ordrer fra Danmark om at gaa paa.

Stemningen i Norge hævede sig ved dette Held i Krigen tillands, og havde der end ikke før været Mangel paa Offervillighed, viste nu Deltagelsen sig end større. Eftersom af Bladene især Falsens „Budstikke" kunde melde de gode Efterretninger, styrkedes Haabet og Selvtilliden. „Det Folk gaar ikke under, som ofrer alt for Frihed og Ære"! lød dets fædrelandskjærlige Opraab. Der udbredte sig ved Bladets patriotiske og varme Tone, siger Aalls Erindringer, „en Stemning iblandt Norges Folk, som i den Grad aldrig har fundet Sted", og han selv ialfald „ved aldrig at have læst noget offentligt Blad

med den Interesse som dette. Hungersnød herskede i en stor Del af Landets kornløse Egne", fortsætter han, „og Nøden trykkede i høi Grad Arbeidsklassen og Kystbeboerne, men faa Klager hørtes herover. Alles Øine var henvendte paa Grænsen, og alle glædede sig over, at Norges gamle Fiende ikke kunde fæste sin Fod paa vor Fædrenejord." Det gamle Krigsheld mod Svensken fra Karl den 12tes Krig havde gjentaget sig, og Følelsen af Evnen til Selvforsvar styrkede Troen hos mange vaklende om Muligheden af endog fuld politisk Selvstændighed uden nogen medforbunden.

Der var kommet en Standsning i Krigsoperationerne paa den norsk-svenske Grænse, og den gik over til en afsluttet Vaabenstilstand paa ubestemt Tid 7de Decbr. 1808, medens videre politiske Forviklinger fortsatte den. Gustav IV's forunderlige Forholdsregler i Krigen førte de mægtige svenske Adelspartier til at drive sin egen Krigspolitik og arbeide for sine egne Planer, der endog sigtede til at fremkalde et pludseligt Tronskifte i Sverige. Saaledes forhandlede paa egen Haand den svenske Vestarmes Officerer med de Norske og vedligeholdt ikke blot Vaabenstilstanden uden Afbrydelse, men aftalte ogsaa betingelsesvis Fred, til Trods for hvad der regjeringsmæssig forordnedes. Pludselig den 8de Marts 1809 kunde da Georg Adlersparre gaa med Styrken af Vestarmeen mod Stokholm til Revolutionen og Kongens Afsættelse, medens Forhandlingerne med Prins Kristian August ledede til sikrere og kun betingelsesvis opsigelig Vaabenstilstand, afsluttet 10de Marts i Kongsvinger. Herved var Sverige nogenlunde tryg for Angreb fra denne Side og vedblev ogsaa at nyde Ro her, uagtet Kong Frederik VI, i fornyet Tilslutning til den russiske Erobringspolitik paa Sveriges Bekostning, i Mai og Juni igjen forordnede Kampen optagen. Begivenhederne havde imidlertid allerede stillet i Udsigt og førte ogsaa midt i Juli 1808 til, at Kristian August valgtes til Tronfølger i Sverige; Vaabenstilstanden afløstes da omsider ved Freden af 10de

Decbr. 1809, med som opnaaet Resultat kun en Indrømmelse af Sverige i Kontinentalpolitiken i Napoleons Interesse, ligesom Rusland da ogsaa havde tilendebragt sin fordelagtige Erobringskrig i Finland. Kong Fredrik den sjettes Politik i dette Forbund havde for det første ikke faaet synderlig bedre Løn end den, det gjængse Ordsprog angiver for den Fornøielse at spise Kirsebær med de store.

Idet Norges afholdte Styrer, Prins Kristian August, skulde gaa til Sverige som valgt Tronfølger, vaktes hos flere Nordmænd, der var ivrige for sit Fødelands Frihed og Selvstændighed, Tanken om at benytte Leiligheden til at adskille Norge fra Danmark og i Stedet knytte det til Sverige. Nordmændene skulde fristes dertil ved Udsigten til at beholde sin folkekjære Fører under Krigen, Sveriges vordende Regent, som sin Styrer fremdeles, og Tilslutningen til denne Personalunion skulde i det mindste skaffe Norge den allerede forholdsvis store politiske Frihed, som Revolutionen nys i Sverige i 1809 havde fremkaldt. En repræsentativ Regjering med Konge og Nationalforsamling, styrende i Fællesskab, var noget helt andet end det saa godt som ubegrænsede Enevoldsregimente, som de forenede Rigers gjældende Forfatning fra 1660 lød paa. Ved Tronfølgervalget i Sverige var det ogsaa kommet til Klarhed, at Kong Fredrik den sjette ingenlunde vilde indrømme en Forandring i Forfatningen i mere modern frisindet Retning, som just denne hans Utilbøielighed for repræsentativ Styrelse og hans Uvilje mod „Oprørernes" Bedrifter i Sverige i 1809 havde umuliggjort hans eget paatænkte Valg i Kristian Augusts Sted. Under disse Omstændigheder og den Stemning, som efter det før udviklede Kong Fredriks seneste Politik havde fremkaldt i Norge, var der flere Nordmænd, der antog Overgangen til den nye Forening mulig, naar Prinsen begunstigede den. Først og fremst var af denne Mening den indflydelsesrige Herman Wedel Jarlsberg, den fortjenstfulde Formand i Provideringskomissionen og

efter Enevold Falsens Død, 16de November 1808, fra Aarets Udgang desuden Regjeringskomissionens virksomme Medlem.

Aall fortæller om Wedels aabne Ytringer og dristige Planer til en norsk-svensk Forening, og offentliggjorte Breve og Dokumenter fra Sverige har vist den store Tiltro, man der nærede til Foretagendet, ligesom Begivenheden med Tronfølgervalget var en Virkning deraf. Wedels lille Raadsforsamling, hvorom Aall som Deltager beretter, nærede vistnok sine store Tvil om Nationens Beredvillighed til Forandringen, men for Wedel selv var Hovedgrunden til, at Planerne ikke kom til at staa Virkeliggjørelsens Prøve, den bestemte Modstand, som Prinsen selv tilkjendegav mod at være Redskabet for Norges Overgang fra Danmark til Sverige. Der var dog alt paatænkt og tildels sat i Virksomhed betydelige Kræfter til Endemaalet, saafremt Stiftelsen af det vidtstratte „Selskab for Norges Vel" med sine Underafdelinger rundt i Landet efter Indbydelse ved Festen for Kristian August 29de Decbr. 1809 oprindelig havde havt den Hensigt ogsaa i dette Stykke at tjene de selvstændige norske Bestræbelsers Lettelse i Udførelsen ligeoverfor Regjeringsindflydelsen fra Danmark. Da Kristian August modsatte sig den udkastede Foreningsplan, og Afgjørelsen da ogsaa af Wedel ønskedes udsat, traadte det hele igjen i Privatforhandlingernes Dunkelhed i Baggrunden, og „Selskabet for Norges Vel" dannedes efter fuldkommen forfatningsvenligt Mønster med Kongen som øverste Beskytter og Danske med i Bestyrelsen, hvorpaa Universitetssagen optog det. Ved Afskedsfesterne i Norge for Prinsen saavel i Hovedstaden som videre lige til Grænsen ytrede sig dog heller ikke noget i Henseende til Overgangspolitiken egentlig prostituerende, hvor uvant venlig sindede blandt alle end Udtalelserne nu lød for Sverige i Skaalerne for Naborigets Held og for dets Tronarving. Dog var selv Prinsens egen Proklamation i Aviserne til Afsked Danskerne alt for norsk, naar den udhævede, at med Fædrelandskjærligheds Vækst de i Norge ønskede „almennyttige Ind-

retninger ei alene kan og med Rette bør forlanges; men at disse Foranstaltninger bør og muligens ogsaa hensigtsmæssigen kan bevirkes ved ægte Nordmænds Forening". I samme Aand var Nordmændenes fortrinsvis og forunderlig varme Venskabsbevidnelser imod Prinsen i og for sig saa meget mere mistænkelige, som han selv i Danmark var sterkt mistænkt. Kaas's Forhold i Mistankens Anledning med sterke Ytringer mod Prinsen havde jo fremkaldt alvorligere Scener her samme Sommer forud; og om end den danske Politik paany havde optaget sin kloge Forsigtighed med til Forsoning og Beroligelse ved Siden af Kaas som Stiftamtmand at sende Prins Fredrik af Hessen som Overstkommanderende til Norge og som Vicestatholder, indtil Statholderen efter samtidig Udnævnelse, Kristian August, var reist, — saa var Misstemningen gjensidig der fremdeles og skulde ikke svækkes ved Ophævelsen af Regjeringskomissionen fra 1ste Decbr. 1810. Ogsaa var Wedel den samme som før trods sin roligere afventende Holdning; thi i den forløbne Sommer var Norges Ulykke under Blokadetilstanden lindret, som England og da ogsaa Regjeringen i Danmark tillod saavel Indforsel af Kornvarer i Norge som Udførsel af Trælast til England i Bytte for Kolonialvarer under den saakaldte Licencefart for Skibe med kjøbte Fribreve. Ikke alene i Sverige lagde sandsynlig ogsaa dette et Baand paa Vennerne af den nye Foreningspolitik, at Europas Behersker Napoleon var mod den. I Februar 1810 lod han udtrykkelig Hertugen af Cadore melde Svenskerne, at „Danmark var hans Allierede, og saa længe denne Alliance bestod, kunde Frankrig ikke tillade Sverige at røre ved Norge". Maaske skyldte Wedels Anbefaling af Bernadottes Kandidatur til den svenske Tronfølgerstilling, da han forhandlede med Platen, ogsaa nærmest dette Hensyn sit ellers ikke i alt saa forklarlige Ophav.

Da Kristian August var reist, og fremdeles det nye Aar 1810 viste taaleligere Tilstande under Lunkenheden i at over-

holde Kontinentalpolitiken og Hevnforanstaltningerne mod England, holdt saa af flere Grunde det svenskfindede Parti i Norge, eller som det ogsaa kaldtes „Kristian Augusts Venner", sig rolig og bragte blot dulgt og stilfærdig engang imellem sin Politik i Offentlighedens Erindring. Hoitidelig holdtes Theaterfest 17de Januar i Hovedstaden til lovprisende Ihukommelse af Prinsen, og Aviserne fortalte om hans efterladte Velgjerninger i Norge og hans nye Hæder i Sverige som dets hyldede Tronfølger Karl August Temmelig tydelig prøvede det halv officielle udbredte Blad „Tiden" sig for om Stemningen for Overgangspolitiken i bl. a. en offentliggjort Fabel om „Træet og Markblomsterne", hvor den bortreiste Prins var Træet, og Nordmændene var Markblomsterne, hvis Beskyttelse tidligere under de lunende og skyggefulde Grene pristes. Men nu var Træet „flyttet", og Markblomsterne længedes og vilde flytte efter, som det hed: „Dig vil vi følge, vor Velgjorer!" Og Organet for „Selskabet for Norges Vel", den nu af Platau redigerede „Budstikke" saa i April 1810, idet den gjenkaldte i Mindet „den hoitidsfulde Fredsfest" sidste 29de Decbr. for Kristian August, „den lyse Morgenrode allerede venlig straale os imode" og skrev: „Held os, om vi i Modgangens og Erfaringens Skole har lært noiere at eftertænke og indse samt kraftfuldt at fremskynde og virke til Statens og Nationens sande Tarv og selvstændige Kraft, — da skal Norge være utvingeligt og uskrækket." Det var jo dengang Censurens Tid, og Regjeringen i Danmark mindede derom, naar man for meget glemte det i Norge. Sidst i 1808 havde en Kongeresolution rundt til Amtmændene i Norge indskjærpet for Pressens Vedkommende, at der „i intet offentlig dansk Blad", som det heder, „maa optages eller indrykkes politiske Efterretninger eller Aktstykker" fra fiendtlige Lande, undtagen hvad den danske offentlige Statstidende havde billiget ved at optage; i det hele taget burde man overfor Offentligheden være forsigtig med „politiske Efterretninger og

andre Meddelelser". I 1809 indskjærpede en kongelig Parolbefaling, specielt for Officerer, at være „forsigtig med, hvad de taler, hører og ytrer, da enhver Tanke, som en Militær ytrer, kan ved slige Leiligheder være almindelig skadelig". Deres Opfattelser var det sikrest at faa „hellere os selv meddelt end det offentlige." Det var dog heller ikke ganske uden Grund, at der i de Tider indskjærpedes Forsigtighed. Paa den anden Side Grænsen levede bestandig Skandinavplanen, og fremdeles haabedes der, at Norge skulde følge sin folkekjære Styrer, Kristian August, over i Noborigets Armé, selv om det ikke var skeet i samtidig Overgang. Til dette Maal holdtes de gjensidige Forbindelser vedvarende aabne.

Men en afgjørende og pludselig Forandring indtraadte i denne norsk-svenske Foreningspolitik, da Budskabet kom om den forhaabede Formidler, Prinsens, hastige Død paa Kvidlinge Hede 28de Mai 1810. Rygterne om et Giftmord, der i Sverige alt var udbredte, troedes længe ogsaa af mange i Norge, og det venlige Forhold omskiftedes til den tidligere Kjølighed eller ligefrem Uvilje. „Ham Sverig bød en Krone, gav en Grav" gjentog man efter Rahbek, og Mindefeste og Mindedigte i Norge tolkede Bedrøvelsen. Selv for Kristian Augusts Venner i Norge i den snævrere Partibetydning stod Foreningstanken nu fjern. Om end Wedel ikke opgav sit Haab og sine svenske Forbindelser, maatte han dog se deres Udførelse i et helt nyt Lys, og han fraraadede som nævnt for Grev Platen det Augustenborgske Parti i Sverige at vælge den afdødes Broder til Arvtager af Stillingen og den hele Politik. Han saa da hellere Bernadotte valgt som en kraftfuldere Gjennemfører af den forandrede Foreningspolitik, hvilken han selv ialfald troede paa, om han end saa Udsigterne for dens Istandbringelse fjerne under Misstemningen i Norge mod Sverige og den derhos indtraadte Forsoning med Danskepolitiken, der havde lempet sig efter Nordmændenes Krav.

XII.

Krigstilstanden fra 1807 havde i Norge efter Forholdenes Natur fremtvunget den politiske Selvstændighed, som under Freden Regjeringen fra Danmark af ikke havde villet indrømme, og som Norges egen Udvikling derunder ikke havde været moden nok til at iverksætte. Dens første Frugt var den norske Regjeringskomissions Oprettelse 24de Aug. 1807. Den var rigtignok kun „interimistisk“, og til Ordren om, at den har „paa eget An- og Tilsvar at afgjøre alt, hvad den til Landets Tarv anser fornødent“, var føiet Indskrænkningen: „og hvortil den ei betimelig kan erhverve speciel kongl. Resolution“. Men interimistisk blev den dog bestaaende de følgende 3 Aar, og om den end uden egen Afgjørelse „ikke undlader at fremsende“ selv lavere staaende Embedsmænds Ansøgninger, saa nødte ellers saavel Brevvekslingens Vanskelighed under Blokadetilstanden som de paatrængende Tiders i mangt fordrede hurtige Afgjørelse den straks til en meget selvstændig Virksomhed. Dens fremholdte norske Interesser herunder og fredeligsindede Politik overhovedet er delvis før omhandlet.

Regjeringskomissionens første Medlemmer var Prins Kristian August, Enevold Falsen, Stiftamtmand Moltke og Amtmand Rosenkrants. Da derpaa den høit agtede og mangesidig virksomme Falsen ved en pludselig Død var gaaet bort, paaskjønnet og savnet i Norge, kom som den nye Sjæl i Regjeringskomissionen Grev Herman Wedel-Jarlsberg bl. fl. specielt efter Anbefaling af Kristian August. Prinsen skrev nemlig 22de Novbr. 1808 til Kongen om Forsterkning af Komissionen under den Overlæsselse med Arbeide, der havde fundet Sted, og han fremhævede som ønskeligt, at det til den norske Nationalstoltheds Tilfredsstillelse — den norske Nations Kongen bekjendte Karakter — „maatte behage Deres Majestæt, foruden dem, som De beslutter endnu at af-

sende fra Danmark, desuden at ansætte en eller to af Deres Majestæts Embedsmænd i Norge eller indfødte Nordmænd ved denne Komission". Fordringen af Nordmændenes Repræsentation i den politiske Styrelse blev alt baade gjort og taget til Følge under den Udvikling, som Selvstændighedsaanden i Norge i Krigens Adskillelses og de tunge Prøvelsers Tid havde naaet.

Regjeringskomissionens egne sterke Udtalelser (som i finantsielle Sager) og dens selvstændige Optræden (som i Krigsforelsen mod Sverige) viste i de første Par Trængselsaar meget stor Bestemthed og Uafhængighed. Den samme friere Tone spores derhos, som allerede af Aall fremhævet, ogsaa i Henvendelserne fra andre norske Myndigheder til Regjeringskomissionen eller fra Borgere enkeltvis eller i Forening til Kongen eller Folket i offentlige Udtalelser. „Landets Nød, den danske Regjerings aabenbare Feiltrin under at afhjelpe den, dens Haardnakkethed i sine krigerske Foranstaltninger", siger Erindringerne, „løsnede Tungens Baand og skabte den friere Tale. Dersom dette Frihedssind forhen slovedes under en lykkelig indvortes økonomisk Stilling, saa skjærpedes dets Ytringer nu, da Nationen gjennemgik en Elendighedens Skjærsild, hvortil intet Sidestykke fandtes i Norges senere Historie. Den danske Regjering taug til denne Frihedens Tendens; thi den følte, at Forbindelsens Baand slappedes, og en politisk Gjæring begyndte at røre sig, der frembragte Frygten for og Anelsen om en fuldkommen Opløsning — en Opløsning, hvormed maaske den danske Konge selv efterhaanden gjorde sig fortrolig".

Det norske halv officielle Blad „Tiden" turde da ogsaa tolke „Norges retfærdige og billige Ønsker" paa følgende Maade: „Aldrig har vort Fædreland været i en farligere Kasus, end denne nærværende Krig har bragt det i. Vor Konge ... aldrig vil han taale, at hans hengivne tro og tapre Folk mere skal komme i en saadan Elendighed. Han vil, vi haabe det, opfylde vore ret-

færdige og billige Ønsker". Og disse billige Ønsker opsummeres derpaa som intet mindre end: 1) Magasiner for Armeen og Almuen, 2) Manufakturer og vel forsynede Depoer, 3) en norsk Orlogsflaade, 4) en norsk Nationalbank og 5) et norsk Universitet. „Landsmænd!" slutter den mildest talt dristige Fortrøstning til H. Maj. „snart vil vi kunne haabe at se disse vore Forventninger opfyldte". Udtalelsen fremkaldte Trusler om at „vogte sig" personlig fra Kongen til Udgiveren og Tanke om at straffe Forfatteren, Præsten Hount, men offentlig „taug" Regjeringen fremdeles.

Og selv den besindige Aalls eget i hans „Erindringer" gjengivne Udkast til en Regjeringshenvendelse fra en vestlandsk Forening af Næringsdrivende og endogsaa Embedsmænd i Vaaren 1809 viser dette fordringsfulde Frisprog, da Trykket under Krigspolitiken føltes utaalelig. Det hed her i den allerede af mange underskrevne Henvendelse: „De fleste af os er uafhængige Mænd, ikke manglende Midler til at fortsætte vore respektive Virksomhedsarter; men det er Medynk med de ringere Stænders elendige Forfatning, som Følgen af en ulyksalig, med ulige Kræfter ført Krig nedtrykker, der giver os Mod til frimodigen at nærme os vor Regjering. Ikke heller frygter vi for at blive af vor souveraine Konge anseede for oprørske Mænd, uvilligen adlydende Landets Love, eller ved et Magtsprog tvingende Regjeringen til saadanne Foranstaltninger, som efter vor Overbevisning er nødvendige til Landets Frelse". Det vilde været en helt fremmed Tone at blive tiltalt i dette for den Konge, der som bekjendt vedblivende vilde hævde Enevoldsprincipet helt ud til det Undersaatternes sande Vel, som han erklærede, „Vi alene vide"! Men ved Grev Wedel blev først Adressen sendt tilbage til en klogere Formildelse af de sterke Udtryk og faldt derefter helt bort, da Stillingen desforuden som nævnt forbedredes, idet Handelen efterhaanden tillodes.

Af Regjeringskomissionen havde imidlertid Kong Fredrik snart derpaa faaet nok og ved gjentagne Indskrænkninger i Instrukser

forud for Ophævelsen forvandlet den fra oprindelig en besluttende Myndighed til — efter Reskriptsamlingens Udtryk — „saa at sige et Ekspeditionsbureau for Regjeringskontorerne i Kjobenhavn". Idet han gjenoprettede Statholderembedet som nævnt endnu i Kristian Augusts Tid, forordnede han den 26de Septbr. 1810, at den interimistiske Regjeringskomission skulde ophore med den paafolgende November Maaned. Dette skede ogsaa, men uden i synderlig Grad at kunne forøge Regjeringsindflydelsen fra Danmark overfor den Deltagelse, som Folket nu selv skjænkede sine offentlige Anliggender i Skrift og Tale og Forsamlingers Forhandlinger under de mange offentlige Foreningsdannelser, som Selvhjelpen i Trængselstiderne havde fremkaldt.

Om denne borgerlige Foreningsvirksomhed skrev Kong Fredrik til Regjeringskomissionen i Marts 1810, at han „ikke uden særdeles landsfaderlig Velbehag og Deltagelse har kunnet bringe i aller hoieste Erfaring, hvorledes flere fortjenstlige Foreninger i vort Kongerige Norge har dannet sig". Han vilde understotte de gode Bestræbelser, men forst og fremst faa en noiagtig Oversigt over de tilstedeværende Foreninger og deres Virksomhed. „For at erholde fuldstændig Kunskab om saadanne gavnstiftende Selskabers Formaal og Virksomhed" forordner han da, at Indberetninger herom skal kræves af alle de høiere staaende Embedsmænd i Norge, og Regjeringskomissionen i sit Cirkulære tilfoiede Ordre om Indsendelse af Foreningernes Love i mindst dobbelte Eksemplarer.

En af de forste som en af de vigtigste af de Foreninger, som der saaledes redegjordes for, var „Selskabet for Norges Vel", hvis Stiftelse alt for er nævnt. Det afløste det fra 1790 Aarene fortjente „topografiske Selskab" og det „patriotiske Selskab for Akershus Stift", ligesom dets udbredte Underafdelinger paa forskjellig Maade optog i sig og reformerede flere af de ældre mere begrænsede Foreninger rundt i Landet af Landhusholdningsselskaber o. l. og indvirkede paa det Trondhjemske Videnskabsselskab. I første Mode tegnede sig 200 Medlemmer, og

et Aars Tid efter talte „Selskabet for Norges Vel" 2000 Medlemmer med Bidrag aarlig af 20,000 Rdl. foruden en ved Selskabets Sekretær Platou, tillige Redaktør af dets Organ „Budstikken", samlet Kapital paa 10,000 Rdlr. til bedste for fangne Landsmænd i England. Med afgjørende Indflydelse tog det sig saa af Norges gamle Ønske om et eget Universitet.

Midt under Krigens Ulykker i 1809 var Tanken om Universitetet bleven gjenoptagen i Norge. Det var Jakob Aall, som med sin lille Bog „Fædrelandske Ideer" bragte Sagen frem igjen, efterat den i det nye Hundredaars Nydelsesjubel og Sorgløshed „syntes at være glemt og ligesom begravet", siger han. „En Nation, over hvilken Handelens Overflødigshedshorn nylig udgød Velstand og Rigdom, burde ikke have manglet Evne til at udrede de til Oplysning og Kunskabs Fremme nødvendige Udgifter." Men „aldrig var Nationens Trang til Oplysning og Kunskab større end nu", da Trængselstiderne fordrede Anspændelsen af alle Evner og dobbelt krævede Kunskabens Overlegenhed i Kappestriden paa Verdensmarkedet. „Ei alene Fornuftslutninger", hævder han i saa Henseende, „men ogsaa Erfaring leder os til den faste Overbevisning om den velgjørende Indflydelse, som akademisk Dannelse har paa Ungdommens Forædling". I fuld Erkjendelse af Naturforholdene og Nationaleiendommelighederne anfører han dernæst saavel geografisk Beliggenhed som „Nordens Forskjellighed i Klima og Indvaanernes Karakter og Sædvaner" til Gunst for et eget Universitet. Den gamle Fordrings tidligere Vidnesbyrd gjentages, og den gamle Interesse vaktes igjen midt under alle de Krav og Vanskeligheder, som Krigstilstanden desuden skabte. Wedel, Peder Anker og Kjøbmand Thrane skjød sammen til Prisbelønninger, og „Det topografiske Selskab" tillyste Prisafhandlinger for anden Gang om et norsk Universitet, før det overlod det hele til sin Arving, „Selskabet for Norges Vel."

Blandt Prisbesvarelserne om Universitetet tilkjendtes Ni-

kolai Vergelands vidtløftige „Mnemosyne" første Pris. End sterkere end før er her de norske Uafhængighedstanker fremme, som de stadig var voksede og havde gjort sig gjældende i Kampen paa dette aandelige Selvstændighedskravs Omraade. Her spørges da om hele Aandslivets Kaar og Ytringer. Vergeland siger: „Jeg vil spørge: har Norge en Litteratur? Jeg har saa lidt hørt nævne en dansk-norsk Litteratur, som et dansk-norsk Universitet". Han nævner, hvad han derimod hører: „De norske Videnskabsmænd skylder Danmark deres Uddannelse, de skylder det mer end deres Fædreland", ja man lægger til „Fjeldboen skylder Sletteboen al sin Kultur og Lykke". — Skulde vel Klipperiget maatte høre slige uretfærdige og haanlige Forestillinger! Norge er et ældgammelt Kongerige, en ærværdig Olding, berømt ved sine Bedrifter og ingensinde undertvunget og erobret. (Han tilføier: det valgte Kong Knud, og han har heri ingen Tanke engang paa, at Unionstiden skulde kunde gjøres gjældende.) Disse to lige ærværdige Riger udgjør vel en Stat, men ikke et Rige. Skulde de sammensmelte til et, da maatte det enes Navn dø. Disse to Riger — Kjærlighed til en Fader forener dem; men forskjellig Karakter, forskjellig Levemaade, forskjellig Skjæbne, forskjellig Tarv og Fornødenhed, forskjellig Beliggenhed, Havet, Naturen selv adskiller dem"! — Ideerne fra Aarhundredet forud er modnedes, og nu kræves der aabent her paa det aandelige Felt, at Indrømmelsen af et Universitet skal gjøre en Ende paa „Umyndighedstilstanden". Det er ogsaa karakteristisk, at i Stedet for Tale om den gamle Censur efter Lovene viser der sig nu her i Norge kun varm Tilslutning og i Danmark ved Siden af nationale Protester adskillig Anerkjendelse, medens ogsaa selve Kong Fredrik den sjette er med i ved frivillige Pengegaver at lønne Forfatteren og delvis at optage Universitetstanken.

Efterat „Selskabet for Norges Vel" havde ladet Prisafhandlingerne om den akademiske Høiskoles Oprettelse trykke, udstedte det i overordentligt Møde 1ste Juni 1811 Indbydelse til

Tegning af Bidrag til det saa længe ønskede Universitet over det hele Land. Indbydelsen talte med megen Sikkerhed om, at det var „forbeholdt Kong Frederik den sjettes Regjering den udødelige Hæder at grundlægge Videnskabernes Tempel i Norge“. Thi han, „der ei kan ville andet end sine Undersaatters Vel, — vil sikkerlig give Norge et Universitet, naar Midlerne, som udfordres til dets Oprettelse og Vedligeholdelse, tilveiebringes“. Og saa fortsættes der i meget fordringsfuld god Tro: „Af Regjeringen bør vi med Tillid vente, at den kraftigen vil bidrage til disse Midlers Tilveiebringelse, men kan vi, eller bør vi vente, at den vil gjøre alt!“ Nei Landsmænd! kommer Meningen frem med, lad os gjøre det selv, det er sikrest, ved at „forene og anstrænge vore Kræfter“: Tegn de nødvendige Bidrag! Og man begyndte godt selve Udstedelsesdagen 8de Juni, da inden Direktionen alene Prins Frederik, Vicestatholderen, tegnede 5,000 Rdlr., Wedel og Anker 50,000, Rosenkrands 30,000, Platou 500 o. s. v. til en samlet Kapital af 85,500 Rdlr. foruden aarlige Bidrag. Ved frivillige Ydelser rundt i Byerne og paa Landet især i Kristiania Stift, men delvis endogsaa fra Danmark, sikredes Foretagendets Bekostning, og som en frivillig natural Skat fik bl. a. Sorenskriver Falsen sit Distrikts aarlige Bidrag. Den kongl. Indvilgelse og Deltagelse fulgte da ogsaa efter, 2den Septbr. 1811, med Bestemmelse af Kristiania som Universitetets Sæde 10de April 1812.

Om Regjeringens Villighed i denne Sag siger ellers Treschows Brev af 7de Oktober 1811 fra Kjøbenhavn til Platou: „Var det vel kommen saa nær dermed, hvis Grev Wedel ved sit sidste Ophold i Kjøbenhavn ei havde drevet det igjennem?“ Og Rigsarkivar Lange har følgende Udtalelse om denne Wedels pludselige Kaldelse til Kjøbenhavn, da han hentedes ved Ilbud fra Thingforretninger i Hallingdal: „Han reiste samme Stund, var nogle Timer hos sin Familie paa Bærum, gik fra Tønsberg i en Dæksbaad tilsøs, fik en usædvanlig heldig Bør og overraskede

saaledes Vedkommende i Kjøbenhavn, som efter Rygtet skulde havt i Sinde at anlægge Høiforræderisag mod ham. Men Fremgangsmaaden hermed var endda ei aftalt, og Norges Universitet maatte da tjene som Grund for hans Indkaldelse." Det var da, han i Marts 1811 fik forandret Universitetsdirektionens senere afgivne Indstilling fra at lyde paa et teknologisk Institut eller „Realakademi" til „et fuldstændigt Universitet" for Norge: „Enhver akadamisk Læreanstalt, anlagt efter en mindre Maalestok, vilde ikke fyldestgjøre Folkets Ønske eller Haab", erklærede han. — I alle Fald lod Universitetssagen dengang sig vanskelig længere stanse, saa sterkt som Fordringen i Norge ytrede sig. Men saadan var den ogsaa i sig selv et Forbud om Norges Selvstændighed, der med Uafhængighed virkeliggjorde Folkeviljen til Bestemmelse for Regjeringen i Danmark.

XIII.

Da Wedel i 1814 i det overordentlige Storthing summerede den gamle Regjerings Synder op, ytrede han i Anledning af Finantsstyrelsen, denne al Virksomheds Pulsaare privat og offentlig, disse Ord om Danmark: — „Hvis forstyrrede Pengevæsen længe har været et Ordsprog". — Den første danske Privatbank fra 1736 var i 1773 overtaget af Staten, der uden faste Bestemmelser for Sølv- og Seddelmassens Forhold fabrikerede Papirsedler, naar den var i Pengenød. Til Hjælp for Sedlernes deraf følgende daarlige Kurs oprettedes 1791 efter Regjeringens Opfordring en privat Speciesbank for Danmark og Norge, men hvis Indskudskapital ogsaa modtoges i Sedler, og hvis halve Sølvbeholdning Staten fik i 1799, saa den maatte stanse sine Udlaan. Depositokassen fra sistnævnte Aar og andre Nødforholdsregler derefter skaffede nye Masser Sedler uden Sølvværdi, og under det nye Aarhundredes Krigsaar forværredes yderlig Kursen ved Statsgjældens uhyre Vækst og Fabrikeringen af altid nye Masser Papirpenge til Statsudgifterne. Papirdalerne, Rigsdaler ku-

rant, gjaldt da snart blot for en Brokdel af den Værdi, den havde lydt paa, Rigsdaler Sølv. I 1812 kostede saaledes en Sølvspecie 18 Rdlr. kurant, og i 1813 maatte endelig Staten vedstaa sin Bankerot. Den erklærede sine Papirpenge for blot at skulle gjælde Tiendeparten af, hvad de oprindelig havde lydt paa, og til denne Kurs vilde den indløse dem, men vel at merke kun med nye Papirpenge, Rigsbankdalersedler, da Sølv manglede. Følgen var, at det straks gik de nye Rigsbankdalere, som det var gaaet de gamle Rigsdalere, at de snart blev færre og færre Skilling værd, og at ingen vilde tage dem for gode. Kun Gjæld betalte man bekvemt i Statens Papirdalere, som i dette „Spil med Undersaatternes Formuer" gjorde Kapitalisten eiendomsløs og forstyrrede alle borgerlige Forhold.

Alt fra Struensetiden havde som for omtalt Norges Ønske om en egen Bank lydt; men Foreningen med Danmark saa det ikke opfyldt. Da Regjeringskomissionen traadte sammen den 1ste Septbr. 1807, fandt den i den offentlige Kasse i Norge, Zahlkassen, kun 150,000 Rdlr., medens blot Militærudgifterne maanedlig vilde kræve 100,000 Rdlr. Dens første Brev til Danmark gjaldt da under den offentlige og private Pengeforlegenhed Finanskollegiet med Forslag til Laaneforanstaltninger og Moratorier til Lettelse af Pengenøden. Men uden at spilde Tid med uvirksom at vente paa Svaret og under Tryk fra Borgerne i Byerne, der begjærede Smaabanker oprettede, — som først fra Skien det var foreslaaet 27de Aug. paa den Maade, „som vore Kjøbenhavnske Brødre 1799 gav Eksemplet til" — anordnede den et repræsentativt Møde for alle Byer i Kristiania Stift til 12te Septbr. 1807. En eller to Deputerede, valgte under Øvrighedens Tilsyn af hver af disse Byers Handelsborgere, mødte da i Kristiania og enedes i diskuterende Forhandling med Regjeringskomissionen om Oprettelsen for hele Norge af en enkelt midlertidig Laaneindretning, der efter de forskjellige Forslags Vedtagelse med Sikkerhed i Hypotheker og Handelsmændenes egen Vederhæftighed skulde udstede for 600,000 Rdlr. særegne Bankosedler til Cirkulation i

Krigstiden og Indløsning senere efter Freden. Heraf skulde Regjeringskomissionen som Garant paa Statens Vegne faa Trediedparten i Laan til offentlige Foranstaltninger.

Men Regjeringen i Danmark var endnu ikke tilbøielig til at tilstede Norge nogen Selvstændighed i Pengevæsenet, siger Aall, og i Stedet for de nye Bankosedler lod den det blive med de af den selv besorgede og alt forordnede Assignationsbeviser paa 1, 5 og 10 Rdlr. kurant, udstedte til Regjeringskomissionens Brug i Norge med Ret til deres Indveksling i danske Banker mod de gamle Papirpenge. En „Hovedlaanekomite“ oprettedes til Hjælp i Kristiania og gjorde Forretninger med de nye Pengerepræsentativer, der blot gav et nyt Navn for Statens gamle „grænseløse Seddelfabrikation“ uden Valuta. Regjeringskomissionen, der længe forgjæves ventede paa Kongens Billigelse af den med Repræsentationsforsamlingen foreslaaede Laaneindretning og i ny Skrivelse 6te Septbr. havde ment Brevet derom „bortkommet“, skrev 20de Oktbr. des mere skarpt og alvorlig til Finanskollegiet: „Skulde nu de trængendes sidste Haab om Laan forsvinde, bør de vide, at det er Kongens Vilje, som enhver Undersaat i Underdanighed bør lyde, og ikke mistro Komissionen for at have skuffet samme, fordi at dens Indflydelse og enhver dens Virken fra dette Dieblik vil være spildt“. Den sagde om Assignationsbeviserne, at den følte „Utilstrækkeligheden af dette Surrogat til at afhjælpe Norges Trang“, medens den ogsaa i Tanke om at handle paa egen Haand fandt det „meget betænkeligt at tilsidesætte en kongelig Forordning“ og „udøve det Regale at fabrikere et Pengerepræsentativ“. Regjeringskomissionen talte om sine foretagne og foreslaaede nødvendige Forholdsregler til at „bevirke Landets Redning“; den trængte ialfald paa sin „slibrige Post“ for at „forene Regjeringens Tillid med Publikums“, i Mangel af selv at faa udstede Sedler, 1 a 2 Millioner i Assignationsbeviser til „uopsættelige Fornødenheder“. Den tilføiede næsten truende: „Den korteste Opsættelse kan have de uberegneligste Følger“. — Men kun

dens sidste Krav besvaredes imødekommende, medens der af de foreslaaede norske Sedler intet blev. Dette tilfredsstillede naturlig nok ikke, og Avisopsatser alt fra 1809 om „Revolutionen i vort Pengevæsen" beklagede den danske Finanspolitik, ligesom de gamle Forhandlinger om en norsk Nationalbank optryktes igjen under ny Anbefaling „just paa en Tid, da vort Pengevæsens Forfatning er saa kaotisk og synes at fordre en Reduktion".

Dog endnu en Tid vedblev det paa den gamle Maade; men, siger Aall, „i 1810 gik Kursforværringen den raskeste Gang, og de danske Bankosedler begyndte at nærme sig i Værdi den Lap Papir, hvorpaa de var skrevne". I Bygderne anede man længe ikke den truende Pengereduktion, som forestod, og mange lod sig narre til at give sit Sølv eller Værdigjenstande for de snart værdiløse Papirer; men des større var Forbitrelsen og Ødelæggelsen, da Slaget kom, og da som nævnt Regjeringen erklærede sig ude af Stand til at honorere sine massevis udstedte Sedler. Det skede i de første Dage af 1813 ovenpaa den Nød, Uaaret i 1812 havde skabt, og under de mørke Udsigter, som den vedvarende Krigstilstand med England og ny Krigsfare fra Sverige syntes at reise i end høiere Grad end nogensinde før. Det saa mange ruinerende Pengearrangement var vel en uundgaaelig Følge af tidligere Foranstaltninger; men i det Øieblik Statsfaliten og Forarmelsen rammede, føltes den som Øieblikkets uretfærdige Ulykke. Statsbankeroten gav et haardt Stød til den gjennem de sidste Aar sterkt rystede Tillid og haardt prøvede Troskab i Folket overfor det gamle Kongehus og Regjeringen i Danmark. Det var forbi med de tidligere gode Tider, og enten man saa mere eller mindre klart Grundene til de sig sammenhobende Trængsler, var man uvilkaarlig tilbøielig til at søge snart sagt enhver Lettelse af dem, der maatte byde sig med mulig Forbedring. Revolutionen i Pengevæsenet fuldendte Revolutionen i den almindelige Stemning. Efterhaanden som Ulykkernes Følger i stigende Grad gjorde

sig gjældende under den 7aarige Krigstilstand, Hungersnøden og Forvirringen i Eiendomsforholdene, vokste Utilfredsheden med Foreningskaarene i det haardt prøvede Folkesamfund. Det gjaldt allerede Arne og Eiendom for mange ved Reduktionen. Naar Regjeringen desuden selv fordrede Sølv i Skat og vedblivende betalte i Papir, blev man end mere mistænkelig og fandt det ubilligt trods Fornødenheden deraf under Omstændighederne. Vanskelighederne skrev sig fra ældre Tider og laa under den hele skjæbnesvangre Tilstand i Forholdenes Natur under den valgte Politik; al Regjeringens gode Vilje, dens Indrømmelse af Overkriminalretten 19de Juli 1813 og Overadmiralitetsretten 7de Septbr. s. A. saavelsom dens Sendelse i Mai 1813 af Tronfølgeren selv, hans Høihed Prins Kristian Fredrik i Fredrik af Hessens Sted til Statholder, kunde da ikke hindre Resultatet af Udviklingen.

Blandt Forhandlingerne i Høsten 1813 under Pengetilstandens Forværrelse optoges der igjen i de officielle Breve mellem Norge og Danmark Tanken om en norsk Privatbanks Oprettelse. Men det blev dog staaende 20de Oktbr. ved Regjeringens Tilladelse til blot at oprette en privat Laane- og Diskontokasse. Imidlertid fandtes det nødvendigt og hensigtsmæssigt for at faa Pengebidragene og Ordningen istand at sammenkalde Borgerrepræsentanter rundt fra Norges forskjellige Egne. Statholderen havde selv hovedsagelig valgt de mødende — efter Brevet til Aall med Opfordring til de anmodede om at „møde eller lade møde", — men Repræsentanterne fra Bergen og Trondhjem var ialfald valgte af Byborgerne paa egen Haand, saadan som Fremgangsmaaden havde været i 1807 til den af Regjeringskomissionen indkaldte Forsamling for Bankforhandlingerne. Norges utvivlsomt baade finantielt og parlamentarisk mest kyndige Mand, Grev Wedel, var som den fremdeles politisk mistænkte ikke tilkaldt og opholdt sig under Mødet paa Reise i Danmark. Den 15de Decbr. 1813 samledes de indkaldte 72 Mænd i Kristiania i Latinskolens Fest-

sal, det senere brugte Storthingslokale, hvor Kristian Fredrik hilste dem velkomne i Kongens og Fædrelandets Navn. „Norges Handlende, Brugseiere og Jorddrotter“, ytrede han, „hvor belonnende for fædrelandssindede Mænd at virke til Statens bedste! Næringsveiene skal ophjælpes; den alt nedtrykkende Pengemangel tildels vige for den Indretning, som privat Kredit idag grundlægger.“ Derpaa legitimerede Medlemmerne sig ved sine Fuldmagter som valgte eller personlig kaldede, og deres Navne indførtes i Protokollen for Konstituenterne af Norges Laane- og Discontokasse. Efter Prinsens Forslag udnævntes en forberedende Komite paa 15 Medlemmer, og i saa vidt mulig parlamentarisk Orden foregik Forhandlingerne, idet Statuterne vedtoges, og Bestyrerne — hvoriblandt Wedel — valgtes for saavel Laaneindretningen med subskriberet Kapital 1,720,000 Sølvdalere som for Diskontoindretningen med 696,000 Sølvdalere. Dermed var man 5te Januar 1814 færdig. Kielertraktaten 14de Januar lige ovenpaa og de følgende 1814 Aars vigtige Begivenheder gjorde Bestemmelserne ufrugtbare; men som Resultat af dette Møde ligesom af det tilsvarende i 1807 var i alle Fald tilbage den første Øvelse i Ordningen af en Repræsentationsforsamlings Sammenkaldelse og dens parlamentariske Fremgangsmaade, hvad der var af vægtig Betydning for den Fremtidens politiske Opgave, som i samme Aar saa skjæbnesvangert stilledes Nationen og saa heldig løstes.

Ved det Selskab, Statholderen Prins Kristian August 5te Januar 1814 til Slutning holdt for Konstituenterne af Norges Laane- og Discontokasse, laa der under flere af Couverterne Sedler med Paaskrift: „Idag udraabes Prinsen til Norges Konge“. Ogsaa tidligere havde flere af Medlemmerne faat sig tilsendte navnløse Breve med lignende Opfordring, og selv i Danmark gik der Rygter om en Revolution i de forenede Riger, hvorved Kristian Fredrik skulde udraabes til konstitutionel Konge til Afløsning af det gamle Enevoldsre-

gimente og dets farlige Udenrigspolitik. I Norge var der ingen Stemning for det her hemmelig foreslaaede Personskifte i Enevoldsregjeringen; Rosenkrands gav Eksemplet ved Festen til at rive Sedlerne itu, og i Leveraabet for Prinsen døde en enkelt Stemme for ham som Konge upaaagtet hen. Dette skede ikke just af saa stor Forkjærlighed for det herskende Regimente, men, som Aall har udtrykt det: „det var mere overensstemmende med Nationens daværende Sindelag at lade Rigernes Skilsmisse blive en nødvendig Følge af en udvortes Tvang og mægtige Nationers Vilje end at gjøre i Norge selv noget bestemt Skridt til Rigernes Skilsmisse".

Sveriges Overenskomst med Rusland og England om Norges Erhvervelse var forlængst kjendt og diskuteret. Alt i Mai 1813 havde under Udsigterne til Krig paany ogsaa med Sverige Præsterne faaet Ordre „til at opflamme Nationens Mod" fra Prækestolene, medens Naboens modtagne Krigserklæring under de stillede Vilkaar af Norges Overgang til Sverige var alt midt i Septbr. af Bladene rundt i Landet offentliggjort. Aarskiftets dansk-østerrigske Politik om Afstaaelsen alene af Trondhjems Stift til Sverige var ogsaa en af de sidste Dage i Aaret 1813 som et Fredens Glædesbudskab blevet nævnt for de fleste af de 72 Repræsentanter til Laanekassens Oprettelse i et Selskab hos Stiftamtmand Thygesen, Forsamlingens Præsident som Statholderens Stedfortræder. Men ved disse Ord om at dele Norge, siger Aall, der selv var tilstede som en af de 72, „veg al Munterhed fra Forsamlingen, og flere af dens Medlemmer, især Bergenserne, erklærede med høi Røst, at heller maatte hele Norge forenes med Sverige end saaledes sønderstykkes". Af alt vil det sees, at 1814 Aarets Begivenheder kom ikke uforvarende og uforberedt over Norge.

Da saa Kielertraktaten kom 14de Januar 1814 med Kong Fredriks Afstaaelse af Norge til Sveriges Konge, blev det her

kun Tegnet til Norges Selvstændigheds Erklæring. Lederen under disse Omstændigheder i Norge, medens Wedel var i Danmark, den selvbestaltede „odelsbaarne Regent" Prins Kristian Fredrik, satte høitidelig Uafhængigheden i Scene under Folkets store Tilslutning, og Kirkerne rundt gjenlød af Selvstændighedserklæringen og Folkets Ed til den. Men hverken i Kristiania, i Trondhjem eller paa Eidsvold kunde Prinsen sætte sit Enevoldsregimentes Tanke som Rigets Arving igjennem under den Udvikling, som den politiske Frihedstrang da over hele Norge havde naaet frem til. Kun til valgt Konge i det indskrænkede Monarki kunde han bringe det, idet han stod Fadder til Norges fri Konstitution. Og da han vaklende ytrede sin egentlige Grundtanke, som i Samtale med Løvenskjold 23de April: „Man kan dog kun være enten svensk eller dansk!" fik han aabent det Svar, i hvis Aand han i 1814 stadig selv havde optraadt offentlig som Norges Leder: „Man kan ogsaa være et tredie, og det er — norsk!" Hverken Kristian Fredrik og hans danske Venner eller Wedel og hans svensksindede Parti, der just i det endelige Unionsformaal sterkest var adskilte fra hinanden, vår i den skjæbnesvangre Grundlovgivningens Tid det raadende og handlende, men det store Flertal af det frisindede Selvstændighedsparti.

Da Grundlovsverket var fuldendt, og ved dets Antagelse som Grundlag for en Forening ogsaa fra Sveriges Side Frihed og Uafhængighed var sikret Nationen, var endnu Stemningen delt mellem det Forbund, der kom istand, og den Kamp for Enestillingen, der af mange fremdeles ønskedes. Men ved Afgjørelsen i Storthinget 20de Oktober 1814 kunde Wedels Tale, der her sagde det sidste Ord i Sagen til en fri Forening med Sverige, erklære: „Neppe kan nogen Nordmand for Alvor nære Tanken om Gjenforening med Danmark; hvis politiske System er saa stridende mod Norges Interesse; hvis Regjeringsform er den despotiske, hvor Kongen er Lovens Begyndelse og Ende; hvis Beliggenhed for-

byder al gjensidig Hjælp"! — Det havde da ogsaa været Kong Fredrik den sjettes Opfatning, om end ikke Kristian Fredriks, at Begivenhederne uigjenkaldelig havde skilt Norge fra Danmark, selv om Kielertraktatens adskillende Bestemmelse kunde kjendes ugyldig. Udviklingen havde ustanselig ført Resultatet med sig.

Vi har paa forskjellige Veie fulgt Frigjørelsesarbeidet i Slutningen af det 18de og Begyndelsen af det 19de Aarhundrede for Norges Vedkommende. Det forenede de to store aandelige Bevægelser, der har dannet Hovedkræfterne i vort Aarhundredes Udvikling: Friheds- og Nationalitetsideerne. Begge gjennemstrømmede det norske Folk i dets nye Statsdannelse og skabte det unge Norge. Thi hvad der virkelig begrundede dettes tidt priste Ungdom i det gamle Europas Folkesamfund, var dets fulde Optagelse af Tidens naaede Fremskridt, hvorved det gamle Norge stillede sig paa den nærmest forudgangne Slægts Skuldre af de Kulturfolk, der alt havde gjort Eksperimentet med Nutidens Statsdannelse paa de forskjellige Felter i Frankrige, i Amerika, i England under saa dyrekjøbte Erfaringer. Medens derpaa Napoleons Frankrige fik se sin vundne Frihed vakle i Sammenknytningen med den Kosmopolitisme, som Nationalitetsreisningen i Europa beseirede, blev i Norges unge Stat Friheden bygget paa Nationalitetens Grund saa langt fra i indbyrdes svækkende Strid, meget mere i styrkende Forbund. Thi Betingelserne for begges Bevarelse var fælles under Foreningen med den sterkere Nabo. Men alle tre Omstændigheder var for Norge Sporen til en virksom Deltagelse i Fremtidens Kulturliv. I denne Aand var Selvudviklingen Selvopholdelsen.

Betragtninger over Karl-Johans-Politiken i Sverige og Norge 1810--14.

I.

Sveriges Politik har tidt været eventyrlig og romantisk nok under Gustavernes og Karlernes store Tidsrum; men neppe har den nogensinde samtidig været mere gjennemgaaende uheldig end i Begyndelsen af dette Aarhundrede under Gustav den 4de Adolf. Kongens fikse Ide om Napoleon som Dyret i Aabenbaringen førte ham i en skjæbnesvanger Tid ind i den uheldigste fiendtlige Stilling til Europas Stormagt, Napoleon, og Sveriges Hovedfiende, Rusland. Saa følger store Ord og ubetydelige Handlinger ham i hele hans Færd. Han klæder sig i Karl den 12tes Skrud, men efterligner kun hans Feil. Dog er det med en vis Stolthed han for eget Vedkommende efter at have forspildt sin Armė flygter mellem fiendtlige Krydsere over Østersøen fra Stralsund hjem igjen; thi det havde Karl den 12te ogsaa gjort. Som sit Forbillede ofrer han sit eget for at vinde det fremmede, og Finland tabes. Han pønser endnu paa, om han skal gjøre som Karl den 12te gjorde i 1700 og gaa mod Rusland, eller kanske heller som han gjorde i 1716 og gaa mod Norge, da Adelen

tilslut revolterer, og Afsættelsen rammer ham 13de Marts 1809. Ved denne Tid havde allerede Rusland organiseret sig i det erobrede Finland, og Afstaaelsen følger, om end med det dulgte Haab blandt Svenskerne, at den kun skal være midlertidig. Dog havde Finland selv — alt før Fredslutningen i Fredrikshamn 17de Septbr. 1809, da efter Vaabenstilstanden i Olkijoki 17de Nov. 1808 dets Rømning for svenske Tropper fra Aarets Begyndelse var iverksat, — sendt Repræsentanter for sin Styrelses Ordning under Rusland til Petersburg 30te Nov. 1808 og til Borgå 25de Marts 1809, men ikke for Kongevalgets Skyld og Grundlovsforandringen i Sverige til Stokholm 1ste Mai 1809. Finland var ikke ublandet svensksindet trods alt dets Heltemod ved flere Anledninger i Forsvaret mod Rusland.

Sveriges nye Konge blev den gamle Karl den 13de. Dog var det kun en Nødhjælp; dets virkelige Styrer kunde han ikke være, og man maatte sikre sig en Tronfølger, børnløs som han var. Blandt de stridige Adelspartier seirede det, der nys saa heldigt havde gjort Revolutionen, og Norges Styrer, Kristian August, blev valgt til Tronfølger 18de Juli 1809 og antog som Navn i Sverige Karl August. Dog, det blev en kortvarigere Hjælp end selve Kongevalgets. Nogle Maaneder efter Ankomsten til Sverige, 7de Jan. 1810, døde pludselig Tronfølgeren, rammet af et Slag midt under en Manøvre paa Ljungby Hede 28de Mai 1810. Det almindelige Rygte gik, at det misfornøiede Gustavianske Adelsparti havde skaffet den demokratiske Prins af Veien ved Gift. Det var ikke egentlig noget uhørt Middel, som det ikke heller var noget enestaaende Forgivningsrygte under Sveriges Partistridigheder, der Aarhundredet forud havde demoraliseret Adelen med — som alment erkjendt — Kjøb og Salg af deres Stemme paa Rigsdagen til den af de udenlandske Gesanter, der var den høistbydende. Var saa ikke derpaa Gustav den 3die falden for Morderdolken? og havde ikke Gustav den 4des Livlæge nys i Stralsund faaet

Opfordringer til at frelse sit Fædreland ved „et lidet Pulver"? Det almindelig troede Rygte førte nu ogsaa under Planer af den vildeste Beskaffenhed til Pøbelens Hevn med Partihovdingen Fersens Drab lige for Militærets Øine ved Ligbegjængelsen i Stokholm. Under saadanne Omstændigheder er der atter Raadvildhed angaaende en Tronfølger i Sverige.

Allerede straks ved Efterretningen om Kristian Augusts Død havde den nævnte ulykkelige Fersen udtalt: „Som Sagerne nu staar, kan intet andet redde os end Valget af en af Napoleons Marskalker." Som han tænkte flere efter den Napoleonske Protest, som Norges haabede Erhvervelse ved Karl August havde mødt; men paa den mest tilfældige og formløse Maade blev Planen til Virkelighed. En ung Løitnant, Baron Mørner, var sendt til den svenske Gesandt i Paris med Depescher, der indeholdt en Forespørgsel fra Kongen til Napoleon, om han vilde billige, at Sverige valgte en Broder af den nys afdøde til sin nye Tronfølger. Depescherne blev overbragte, men paa egen Haand tog imidlertid Løitnanten sig fore at ordne det vanskelige Valgspørgsmaal ved at byde Prinsen af Ponte Corvo Udsigten til den svenske Trone. Gjennem en fransk og en svensk General lykkedes det den selvbestaltede Diplomat at faa Tingen til at tage sig ud i Bernadottes Øine, hvorpaa denne konfererede med Napoleon og fik Projektet fra denne aller høieste Kilde bragt ud i Verden som et virkeligt Tilbud fra et svensk Parti. Med ikke mindre Held lykkedes det hjemme ved Rigsdagens Valgafgjørelse 21de Aug. 1810 at bringe Bernadottes Kandidatur i det gunstigste Lys som ønsket af Napoleon, saa det antoges her „næsten med Akklamation." Baade de indviede og de uindviede, de der hjemme og derude overraskedes af Sagens Fremgang, som den afvekslende i Stokholm og Paris af Partiet gjordes gjældende med en merkelig gunstig Forvandling underveis. Den endte nu med at faa Napoleons Billigelse, og Bernadotte blev Sveriges Karl Johan.

En eiendommelig Blanding af Partier og Partiinteresser havde gjort den franske Prins til Sveriges Tronfølger. Det var et Valg uden personlig Klarhed og en Sammenslutning uden politiske Fællesinteresser. Hovedmanden for den tidligere skandinaviske Politik med Karl Augusts Tronfølgervalg, Statsraad Adlersparre, var til det længste Modstander af Karl Johans Valg, som i Fremtiden netop skulde virkeliggjøre dette Partis skandinaviske Unionsplan. Først kort før Valgafgjørelsen var han af forskjellige Grunde gaaet over og havde havt Følge af mange tvilende blandt de øvrige. Den gamle svage Konge havde da ogsaa forandret sin Spot over „Sergeanten" Bernadotte til Anerkjendelse af den lydige tilkommende Søn, der ene og alene med hans Bifald vilde modtage Tronfølgen. Bunden havde han da udbrudt: „Det maa endda være en hæderlig Karl"! Megen Virkning paa Valgrigsdagens vaklende synes ogsaa fremkaldt ved den vordende Tronfølgers halvt officielle Løfter om Pengefordele „gjennem Ombud", det er: gjennem anonymt Brev fra den svenske Generalkonsul i Paris Signeul af Kjøbmanden Fournier, meddelte Udenrigsministeren Engeström og straks derpaa gjennem Aviserne uventet offentliggjorte: 8 Millioner Francs til 4 pCt. vilde blive indsatte i Rigsgjældskontoret; Likvidering af svenske Handelsfordringer paa Frankrige med 1 Millions Udbetaling straks ved Ankomsten til Sverige stilledes i Udsigt, og saa endelig Omsætningen af de franske Familiebesiddelser med nye i svensk Pomern. Disse forhaabede Fordele bidrog i sidste Øieblik — og før de igjen blev dementerede i Pariser-Monitøren — til Forandring af den hemmelige Rigsdagskomites Indstilling fra at gjælde Hertugen af Augustenborgs alt opstillede Valg. Man antog i sin Afgjørelse at have valgt fransk Partistilling i Tilslutning til Napoleon; men blot at den skulde blive altfor slavisk afhængig, nærede i sit Ubekjendskab til den valgte de, der mest havde Betænkeligheder, Frygt for. Dog havde i sig

selv fra gamle Tider alt Fransk bestandig havt stor Fortryllelse for de Svenske.

Idet Karl Johan som svensk Kronprins 20de Oktbr. 1810 steg i Land i Helsingborg i sit vordende Rige — efter i Helsingør at have gaaet over fra den katholske til den protestantiske Tro, — ytrede han paa Fransk til Deputationen, som modtog ham: „M. H! Sveriges Konge og Folk har givet mig et stort Bevis paa Agtelse og Tillid. Jeg har ofret alt for at besvare den: Jeg har forladt Frankrige, som jeg indtil denne Dag har levet for; jeg har skilt mig fra Napoleon, til hvem den mest levende Erkjendtlighed og uendelig mange andre Baand knyttede mig. Det er ikke Haabet om en Krone, der kan erstatte mit Hjerte saa følelige Offere; nei, m. H., jeg vil kun føle virkelig Erstatning i mit nye Fædrelands Lykke"! — Disse Ord paa Fransk og den Elegantse, hvormed de fremførtes, maatte i høieste Grad virke tiltrækkende paa de svenske adelige Herrer. Det var ægte Fransk, og Fransk var jo fra fordums Tid det dannede Sveriges Sværmeri. Dertil kom denne Nimbus af Storhed, der omgav Personen, dette Ry for Klogskab og Tapperhed, denne Udstraaling af Napoleonske Bedrifter! — Karl Johans Personlighed var betagende, og fra første Dieblik vandt han sine Omgivelser. Baade Ven og Fiende beundrede ham, og den gamle Konge var rørt. Ved den store Præsentation i Hovedstaden 2den Nov. var alt Beundring. Det havde været anderledes med hans Formand, Karl August, i Forhold til Hoffet. Da Rigsmarskalken, den fuldendte Aristokrat Axel Fersen, paa Drotningholm paa Kongens Vegne mødte og modtog ham med en flydende Fransk og glimrende Værdighed, brød Karl August anstødelig den smukke Hofsceene paa Moden af med en Opfordring til Marskalken om at tale Modersmaalet, som han vilde foretrække for det Franske. Det var Tronfølgeren en Pine at være ceremoniel høitidelig, og han lykkedes ikke i det, om han forsøgte. Men naar han kunde drive det til at

sove ind ved Taffelet, da maatte han blive til Latter for hele Hofkredsen i Stokholm. Karl Augusts Personlighed med sin Folkeyndest fra Norge vandt aldrig det svenske Adelsaristokratis Bifald. Men han var just ved den frembudte paafaldende Modsætning en heldig Forløber for Karl Johan. Ved Hoffet og i Adelskredsen fyldte denne Franskmands imponerende Personlighed straks sin Plads, og han blev Midtpunktet for det hele og Sjælen i Regjeringen fra det Øieblik, han viste sig. Men han var ogsaa Mand for, respekteret af alle, at faa sin Vilje respekteret, at være fortrolig og forbeholden efter Behag, kort, han var Hofmand og Statsmand.

Det var under overmaade vanskelige Forhold, Karl Johan traadte ind i Sveriges Styrelse. Den indre Opløsning efter voldsomme Partiomvæltninger under en svag Konge gav Rum for alle Slags Muligheder. Man havde merket det brygge sammen nys i Karl Augusts korte Periode, og det voldsomme Udslag ved hans Begravelse var et manende Tegn. Idet ingen overlegen Aand havde behersket Adelspartierne, havde de i det skjulte havt hver sin Politik og var gaaede meget langt i Forsøgene paa dens Gjennemførelse. Det Gustavianske Parti dannede den faste Opposition og havde inden sine aristokratiske Kredse aabent haanet „Pøbelprinsen“. I Tilslutningen til dem konspirerede Armfelt i Hemmelighed paa Rusland, om det ikke skulde lykkes ham at faa Karl August overtalt til at adoptere den afsatte Gustav den 4des unge Søn. De med Kongen efter Revolutionen herskende 1809 Aars Mænd var i den dybeste politiske Uenighed indbyrdes. Adlersparres og Grev Platens skandinaviske Politik, der seierrigt havde sat Karl Augusts Valg igjennem under Forhandlinger og Forhaabninger om, at Norge skulde følge med i Tilslutning til Sverige, var blevne tydelig nok skuffede alt i Tronfølgerens levende Live. De havde da seet Adlerkreutzes medforbundne, men rivaliserende og finskfindede Parti stadig vokse sig over

Hovedet, og Adlersparre havde misfornøiet draget sig undaf fra Regjeringens mangehaande Vanskeligheder. Endelig i den nylig stedfundne Tronfølgerstrid var alle disse Partier atter blevne rystede om hverandre og tilsidst kun for et Øieblik og uden Forstaaelse forenede. Paa dette Punkt er det Karl Johan optræder. Han imponerer dem alle, drager dem til sig og behersker dem. Han er halvt fortrolig med dem alle, og baade Platen og Armfelt priser sig i Øieblikket lykkelige. Alle Damerne er idel Beundring, selv den forstødte gamle Kongeslægts! Og Kongen selv, den gamle godhjertede Mand, har ingen anden Vilje end Tronfølgerens. Paa denne Maade er det tidligere indvortes splittede Sverige nu foreløbig samlet og fast. Just Ulykkerne og Svækkelsen under indbyrdes Uenighed har gjort det tamt og saaledes sterkt i den sterkes Haand.

Indvortes styrkede Karl Johan Regjeringens Stilling yderligere ved forskjellige Forsigtighedsforholdsregler. Mod Pressen, hvis Opposition alt for i enkelte adelige Reformatorers Sold havde faaet stor Indflydelse under Trykkefriheden efter Revolutionen, brugte han baade Lokke- og Tvangsmidler: Penge f. Eks. til den berygtede Grevesmohlen og Fængselsstraf for Regner samt endelig „Inddragningsmagten" med lovformelig Regjeringskontrol for øvrigt. Det foruroligende Bondeoprør i Skaane Sommeren 1811 i Anledning af den øgede Militærudskrivning dæmpedes med en Fynd og Strenghed, der skremte de gamle Partiførere; det var en kraftig Advarsel mod enhver ny Konspirationspolitik. Det var noget andet end den gamle Karl den 13des svage Hensyntagen til Skinnet i Stedet for til Virkeligheden, naar han først ikke ret turde gaa til Undersøgelsen af Karl Augusts Dødsfald under Mistanke af et Giftmord og derpaa vilde forklare Fersens Mord for Napoleon som en Tilfældighed. „Der gives ikke Tilfældigheder"! havde da Napoleon svaret den svenske Gesandt og henvist til, hvordan Snefnugget, ustanset, mellem Gletscherne vokser til Lavinen. Men ikke for intet heller havde Karl Johan gaaet i Napoleons

Skole. Temmelig ligefrem havde han til og med i sin Hilsningstale til Stænderne som Kronprins 15de Nov. 1810 ytret til Adelen, som han i Indledningen fint nok kaldte „Tronens og Statens første Forsvarere“ følgende Slutningsord, der stod i sterk Modsætning til denne mægtige Stands længe tilvante skjæbnesvangre Særindflydelse: „Det er kun ved at give Eksemplet paa en fuldkommen Uinteressørethed, en fuldstændig Undergivenhed under Kongen og Lovene, i det hele kun ved at føre et udadleligt Liv, at man i Virkeligheden bevarer Forfædrenes Adel.“ Men i største tilsyneladende Tilfredshed efter personligt Bekjendskab havde han ogsaa ved Samlingens Slutning til den samme Stand 12te Nov. 1810 sagt: „Den Rigsdag, som nu ender, vil i Sveriges Aarbøger altid staa med Berømmelse for den endrægtige Samstemmighed, der har hvilet over dens Forhandlinger.“ Det første Møde med Repræsentanterne havde lovet saa godt, at om end den nye Grundlov blot havde betinget Rigsdag hvert 5te Aar, allerede 2 Aar efter en ny Samling turde afholdes i Forhaabning om dens Hjelp for Regjeringen til Trykkefrihedens lovformelige Indskræntning samt til militære og finantsielle Omordninger. Det lykkedes ogsaa, men under Jagttagelse af den største nøieseende Varsomhed fra Regjeringens Side med forsigtig Affsondring og Underhaandspaavirkning. Samlingsstedet ombestemtes for Sikkerheds Skyld fra Hovedstaden Stokholm til Provinsbyen Ørebro med dens fra før kjendte velgjørende Isolerethed, og selve dens Postforbindelse udadtil gjorde man efter en underordnet Embedsmands Skrivelse Regning paa at have i sin Magt. Herunder blev der sat igjennem, hvad der ellers neppe var lykkedes, og det uden Spor af den vanlig høirøstede lidenskabelige Modstand, om end allerede nu den afgjørende „1812 Aars Politik“ i Stilhed var bragt til Modenhed. Idet vi nu gaar over til at betragte denne skjæbnesvangre Udenrigspolitiks Udvikling, vil det være nødvendigt at fastholde den antydede Baggrund, hvorpaa den aftegner sig med Lys og

Skygge ogsaa i Forhold til denne. Det er midt i et gammelt og mægtigt Adelsaristokratis Partisplittelse, at den nye Styrer skal skabe varig Enhed i Sverige.

II.

Karl Johans skandinaviske Politik skrev sig i Norden fra en meget ældre Tid. Tanken om Norges Forening med Sverige havde efter Kalmarunionens Opløsning saa vel som Karl Knutsens været Karl den 10des og Karl den 12tes. Gustav den 3die havde under al sin Ustadighed flere Gange været inde paa den, lige saa vel som Gustav den 4de. Ved dennes Affættelse er det saa et mægtigt Adelsparti, der tager Tanken op og med Adlersparre og hans Hær for et Øjeblik bestemmer Styrelsen med dette Formaal i Sverige. Partiet staar nu heller ikke uden Tilslutning i Norge. Den dristige og indflydelsesrige Grev Wedel, Medlem af Regjeringskomissionen i Norge, er Medvider og Medarbeider. Planen var, at Sverige ved at vælge Norges folkekjære Styrer Kristian August til sin Tronfølger skulde bringe Norge til fri Tilslutning til Sverige i en Personalunion. Udførelsen stansedes straks ved den udseede Tronfølgers Uvillighed dertil i samvittighedsfuld Lydighed under sin Konge. Dennes eget Valg i Sverige til Forening af de 3 Riger prøvedes da, men maatte opgives under den Misstemning blandt Svenskerne, som Fredrik den 6tes ukloge Selvherskertilboielighed og Uvilje mod Revolutionen havde vakt, og som nu ogsaa modsatte sig de nødvendige Indrømmelser. Wedel opmuntrede ivrig Prinsen til at bestemme sig for at modtage Tronfølgervalget i Sverige: „Deres Høihed ser, at Kong Fredrik ikke vil lytte til Fornuften. For at redde Norden regner man paa Dem, der blot behøver at ville for at lykkes.“ Til Partiet i Sverige sagde han: „Det sikreste Middel til at bestemme Prinsen for Valget bestaar i, at

man vælger ham." Dette blev da gjort som før nævnt, og Sverige fik sin Karl August. Men Norges Tilslutning fulgte ikke med, idet Tronfølgeren ingen Del vilde have i at lokke Norge fra Danmark til Sverige. Adlersparres Planer, der med Kongens og Stændernes Tilslutning nys havde været saa livskraftige under Tronfølgebestemmelsen, traadte nu med ham selv i Baggrunden, om de end ingenlunde af Partiet opgaves hverken ved Karl Augusts hurtig paafølgende Død eller den nye Tronfølgerstrid med tilslut Karl Johan som den seirende. I Norge havde Wedel ogsaa maattet opgive at arbeide for Tilslutningen til Sverige, da han saavel hos Prinsen selv som hos Mængden af sine Landsmænd fandt mere Modstand end Medhold. Desuden optraadte Styrelsen fra Danmark just ved denne Tid med Udnævnelse af Fredrik af Hessen til norsk Vicestatholder paa en meget imødekommende Maade overfor de norske Krav, og særlig kunde derunder Handelen og Skibsfarten uden saa betydelig Hindring af Krigstilstanden med Engelskmændene finde Sted.

Endnu før Karl Johan var bleven valgt til svensk Kronprins, havde det skandinaviske Parti i Sverige forhandlet med sin Medinteressent i Sagen, Wedel, i Norge om Ønskeligheden af dette Valg. Det var Grev Platen, der udførte dette, idet han alt mere traadte ind i Adlersparres Forestilling og allerede tidligere under den foregaaende Tronfølgerstrid havde været i Kristiania som Underhandler. Wedel gav efter Platens Fremstilling det Raad, at Karl Johan, som han fra 1808 personlig kjendte, hellere burde vælges end den paatænkte Augustenborgske Prins. I Øieblikket synes han for Resten ikke at have seet nogen nær Udsigt til Virkeliggjørelsen af Foreningsplanerne og indtog en afventende Holdning. Platen derimod opsatte hurtig en Redegjørelse for Stillingen med Hensyn til Norges mulige Forening med Sverige og sendte den til Paris til Karl Johan med den samme Budbringer, der bragte Underretning om Tronfølgervalgets Udfald i Ore-

bro. Det heder i Redegjørelsen for denne Politik, der tidligst mødte den nye Sveriges Kronprins saavel først gjennem Mørner som nu gjennem Platen, og hvilken udtrykkelig henholder sig til Opgjøret med Wedel: „Foreningen er Formaal for alle kloge og for en stor Del for alle oplyste Nordmænds Ønsker, men vel at merke alene en Forening, som er grundet paa følgende Vilkaar: Fælles Forsvar; de bestaaende saavel borgerlige som militære Indretninger bibeholdes; hvert af Landene ordner sit Pengevæsen, sine Skattebestemmelser samt Ledelsen af den offentlige Undervisning og øvrige Kulturforhold paa egen Haand i Overensstemmelse med sin særskilte Statsforfatning; begge Lande skal være fælles repræsenterede i den forberedende Komite, Høiesteret o. s. v., men Regjeringen eller Kongeværdigheden samt den udøvende Magt skal i Følge Lov tilhøre Sverige. Ethvert andet Forslag skal i det mindste i Begyndelsen møde Uvilje og sikkerlig ikke blive antaget; men ogsaa dette skal med Hensyn til Udførelsen paa Nordmændenes Side støde paa to store Vanskeligheder, og ingen Nordmand skal vove at tage det mindste Skridt i Sagen, før man i saa Henseende har lykkedes at berolige hans Landsmænd. Den første af disse Vanskeligheder er Frygten for en aristokratisk Underkuelse gjennem den svenske Høiadel, en Frygt, der gaar helt til Barnagtighed. Derfor bør Kongen tydelig lægge for Dagen, at han er fri for enhver Indflydelse af denne Art — med et Ord, at han forstaar at holde Aristokratiet inden tilborlige Skranker. For det andet bør Nordmændene overtydes om, at Tronfølgeren ikke er nogen Napoleons Vasal eller noget blindt Verktøi for hans Planer; — han bør uden Stas og Pral beskytte Næring og Handel og ikke indlade sig i unyttig Tvist med England, da Nordmanden er en lige afgjort Angloman, som han afskyr det nuværende ulykkelige Kontinentalsystem; — med et Ord, Kronprinsen bør regjere med helt andre Formaal end blot at uddele Befordringer og Titler."
Platens kloge Redegjørelse tilføjer: „I Følge mine Underret-

telser, og hvad jeg tror selv at have bemerket, har Wedel og flere andre Personer af Vægt besluttet hellere til det yderste at forsvare sig mellem sine Bjerge end foreslaa noget i Landet, som skulde være det skadeligt eller kunde mishage Nationen, hvis Symbol er en lovbunden Frihed." Dette den daværende skandinaviske Politiks Program synes Karl Johan at have taget et afgjørende første Indtryk af, alt før han kom til Sverige.

I Meldelsen til Napoleon af sit Valg til svensk Kronprins havde Karl Johan tilføiet: „Omend fjernt borte fra Deres Maj., haaber jeg dog altid i mine Ønsker og Tanker at være Deres Maj.s Person nær og at kunne bidrage til Fremgangen af de store Planer, Deres Maj. har fattet for Europas Lykke." Ønsket blev gjentaget ved Afskeden og bestredes ikke heller i den første Tid i de diplomatiske Bevidnelser, der fra Sverige fulgte; men alt fra det Øieblik, Karl Johan havde passeret Øresund, viste det sig, at dette Ønske fik staa i anden Rang overfor de Forpligtelser, som Stillingen i det nye Fædreland gjorde gjældende. Straks i Helsingborg kunde da Kronprinsen berolige de ængstelige Gøteborgske Handelsmænd gjennem Landshøvdingen Grev Rosen for, at Napoleons Kontinentalpolitik nu skulde til Sveriges Skade med Strenghed og i Virkeligheden overholdes. Den hemmelige Overenskomst med Engelskmændene om vedblivende Handel, saa længe Skinnet af Tilslutning til Napoleon herunder kunde bevares, havde Karl Johan for sit Vedkommende intet imod. Men da dette ikke var Napoleon nok, og han allerede 13de Nov. 1810 et Par Uger efter Kronprinsens Ankomst gjennem sin Gesandt kun gav Sverige Valg mellem aaben Krig med England eller med Frankrige, udtalte Karl Johan tydelig, at han i Sveriges Politik ingen personlige Forpligtelser mod Frankrige vilde anerkjende. „Vælg", sagde han til Kongen, „ene og alene efter, hvad Fædrelandets Velfærd og Hæder kræver. Mig er det umuligt at give Raad, idet jeg hverken kjender Armeens Til-

stand eller Magasinernes Forraad." Og idet han derpaa stod op og forlod Statsraadsamlingen, tilføiede han til Ordene: „En Nation, der lader sig ydmyge, reiser sig vanskelig igjen," Udtalelsen om, at det Øieblik var kommet, da han burde glemme alt, der bandt ham til Frankrige, det kjendte og det kjære. Da Regjeringen saa efter Landets usle og forsvarsløse Omstændigheder foretrak en Proforma-Krig med England fremfor en virkelig Krig med Frankrige, var det dog bleven klart, at Karl Johan ingen fransk Komandotone respekterede, men kun var svensk i Sverige. Hans galante Skrivelse ovenpaa dette til Napoleon, med Paakaldelse af alt, der bandt ham til Frankrige, skulde ikke bedrage nogen Diplomat.

Paa samme Tid havde Karl Johan at vælge sin Stilling til Rusland, Sveriges gamle Fiende, der nys havde fuldendt Finlands Erobring. Med vindende Imødekommenhed havde Kejser Alexander straks i Dec. 1810 gjennem sin Gesandt henvendt sig til Kronprinsen, idet han beklagede den af Napoleon Sverige paatvungne Krigserklæring mod England og bevidnede Keiser Alexanders Ønske om en nærmere Tilslutning til Sverige og Kronprinsen personlig. Efter Schinkels Beretning skal da Karl Johan, idet han hentydede til den svenske Nations Haab om Finlands Gjenerobring fra Rusland i Tilslutning til Napoleon, alt have optaget Gesandtens antydede modsatte Politik, Tilslutningen til Rusland, under følgende Erklæring: „Vort Valg er endnu frit; det beror paa Keiser Alexander at bestemme det." Og han skal have tilføiet: „Jeg ved, at man her gjerne skal glemme Finland og foretrække en Skadeserstatning, som bedre svarer til vor Beliggenhed." Tanken, der ligger under Ytringerne, er tydelig nok det skandinaviske Partis i Sverige; men den skilte sig fra dettes i helt og selv under en Krigspolitik at opgive Finland og at kjøbslaa om Norge som Vederlag, vindende det i en udenrigs Traktatafgjørelse og mulig med Vaaben i Haand i Stedet for i gjensidig fri og venskabelig Tilslutning. At

gjøre op Sveriges Politik som en Handelsbalance, at kjøbe i Udlandet Norge for Opgivelsen for stedse af Finland, det var det nye Syn paa Tingen, som ikke de svenske Skandinaver, og endnu mindre Wedel, havde tænkt sig. Det maatte i alle Tilfælde give Foreningen en anden Karakter.

I Løbet af det følgende Aar 1811 modnes de Planer, der hidtil kun har været diplomatiske Drømmerier, og Europas Stilling udvikler sig til at kræve et Opgjør og en Afgjørelse. Karl Johan er virksom til alle Sider, og under Kongens Sygdom i Begyndelsen af Aaret er han saavel i Formen som Virkeligheden Sveriges Styrer. Overalt fastholder han Tanken om Norges Erhvervelse. Han sendte Grev Platen til Gøteborg for at vinde den engelske Admiral Saumarez for Planen, og om Greven just ikke traf Admiralen, fik han Anledning til gjennem en anden engelsk Udsending at henlede Englands Opmerksomhed paa Sagen. Forbindelsen med Wedel gjenoptoges gjennem Grev Mørner, som i et Brev fra Gøteborg af 29de Marts 1811 har redegjort for Wedels Ytringer ved dette Møde. Med vanlig Aabenhed udtalte han sig om, hvordan Aaret tidligere efter det foregaaende Tronfølgervalg „Prinsens Samvittighedsfuldhed lagde Hindringer i Veien for Udførelsen", samt hvorledes derefter den nye Kronprins havde faaet Stemningen imod sig under Mistanke om hans Afhængighed af Napoleon, der vilde berede Norden Spaniens daværende Skjæbne. „Om ogsaa jeg et Øieblik har ladet mig skuffe", sagde han, „er jeg nu kommen paa bedre Tanker, og det Sprog, jeg herefter agter at føre hjemme, skal i det mindste tjene til Udslettelsen af de daarlige Indtryk og Mistilliden. Men der behøves Tid", tilføiede han, „til at vinde Folket for Karl Johans Person. Senere skulde intet mere bidrage til Sagens Fremme, end om Danmark erklærede eder Krig; forgjæves skulde man da befale den norske Hær at gaa over Grænsen, og I skulde have frie Hænder til at operere mod Sjælland, hvis Erobring er let udfør-

lig med engelsk Bistand. Jeg aander alene for mit Fædrelands Vel, og en Forening med Sverige er det, som kan sikre mine Efterkommeres Lykke og Fred. Saaledes bør jeg af Sjæl og Hjerte arbeide for den, og jeg skal gjøre det; men jeg siger Dem ogsaa, at om Sverige skulde nogensinde med Vaaben i Haand mod os ville bringe Foreningen istand, aldrig skal den da blive af!" Dette var de Udsigter, der stilledes Karl Johan fra — efter Mørners Ord — „den eneste Nordmand, som er istand til at drive denne Forening gjennem." Men den „Tid", der krævedes, var betænkelig, som Stillingen i Europa udviklede sig, og der kunde endnu være Tvil om, at Norge af sig selv vilde komme. Karl Johan, der under denne Betingelse af Norges egen iverksatte Tilslutning tidligst havde forsikret: „Kongen af Sverige skal underskrive alt!" havde snart forladt denne Tanke og var gaaet over til selv at ville fremkalde Tilslutningen som Sveriges Trøst for Opgivelsen af Finland.

I hemmelige diplomatiske Underhandlinger paa en Gang med Rusland mod Frankrige og med Frankrige mod Rusland opstilledes Norges Erhvervelse som Kjøbesummen for Sveriges Tilslutning. Karl Johan vekslede hemmelig Breve med begge Keisere og satte Diplomaterne ved begge Hoffer i Tvilraadighed. Man vidste ikke rigtig, hvor man havde ham, og hvad mere er, selv vidste han neppe heller med Sikkerhed, enten han kom til at havne i Forbundet med Alexander eller Napoleon. Det beroede hovedsagelig paa den Pris, man bød ham, og Prisen skulde være Norge. Alt i Februar 1811 havde han gjort Napoleon følgende Tilbud: Sveriges Iverksættelse af Kontinentalsystemet mod England med 50000 Mand til Keiserens Raadighed i Løbet af Sommeren som Pris for Norge i Bytte med Pomern og Meklenburg til Danmark. Men Napoleon vilde ikke forraade sin Bundsforvant Danmark og svarede nu som ellers med at byde Sverige Finland i Stedet for Norge. Paa sin Side fastholdt dog stadig Karl Johan Fordringen om

Norge og vilde for den Pris udføre det utroligste. Han nævnte i Iveren en Landgang i England med 30 til 40,000 Mand, om Keiseren ønskede, og udbrød: „Jeg vil gaa did!" Gjennem Gesandterne og personlig bevidnede han vedblivende sine og Folkets franske Sympatier.

En mere taknemmelig Tilhører for Karl Johans politiske Planer end Keiser Napoleon var Keiser Alexander. Kronprinsens tidligere Udtalelse, at Afgjørelsen af hans Politiks Valg stod det til den russiske Hersker at bestemme, var ikke forbleven upaaagtet. Alexander havde heller ikke Napoleons Betænkeligheder ved at ofre en Allieret, og Kravet om Norge, som Danmark skulde tvinges til at gaa ind paa, fandt her ingen urykkelig Modstand. Den russiske Keiser opfordrede altid til at „glemme det Forbigangne" ɔ: Finlands Erobring. Han vilde da være Karl Johan en tro Bundsforvant og „befæste den Enighed, der fandt Sted mellem Sverige og Rusland", som det hed alt i Dec. 1810 i et fortroligt Brev fra „Hs. kongl. Høiheds gode Fætter Alexander." Den personlige Fortrolighed steg stadig, og i 1812 var Tittelen „Hr. Broder og Fætter" under det Venskab, som Faren kan skabe. Og ikke minst i Diplomatiken efter Ordet: som Herren er, saa følge ham hans Svende, var den russiske Gesandt i Stokholm lutter Forekommenhed i venskabelig Fortrolighed, medens den franske Gesandt var lutter Anmasselse og Fordringsfuldhed i stødende Stolthed. Under disse Omstændigheder og under Karl Johans bestandige Fastholden af sin Fordring om Norge, som kun Rusland vilde høre paa, nærmede Sverige sig alt mere til Fuldbyrdelsen af „1812 Aars Politik." Men med diplomatiske Forsikringer og Underhandlinger til begge Sider udsatte Karl Johan til det yderste det skjæbnesvangre Valg, der i Øieblikket for Frankriges og Ruslands Krig saa løftesrigt aabnede sig for ham, for Sverige og for Norden for nu at benyttes og aldrig mere at komme igjen.

III.

Aaret 1812 kom ikke overraskende paa Sverige. Mere end et Aar forud havde synlig for alle det store Sammenstød brygget sammen mellem Frankrige og Rusland. Karl Johan havde nævnt det ofte og havt det med i sine Beregninger. Han havde forberedt Sverige paa det, fremfor alt i Befordring af Krigsvæsenet tillands og vands. I sin Redegjørelse 7de Jan. 1812, da Kongen atter i Navnet overtog Styrelsen, kunde han sige: „Som Resultat fremgaar, at skjønt Spottere vovede at sige, at Sverige behøvede 60 Aar for at organisere sine 60,000 Mand, skulde det nu kunne vise dem for Venner og Fiender færdige til førstkommende April.“ Men forsigtig tilføiede han: „Formaalet med denne Forøgelse af vore militære Kræfter er alene vort Forsvar.“ Og han nævnte Rigets naturlige Grænser i „Havet paa den ene Side og de utilgjængelige Fjelde paa den anden“ som betryggende for Fred og Sikkerhed. I Sveriges indre Forholde kunde han paavise Fremgangen i dets finantsielle Ordning og Udviklingen af dets materielle Hjelpemidler og derunder rose Aanden i Hæren og Iveren hos Embedsmændene som sin Støtte. Søfartens Hindringer under Kontinentalsystemet beklagedes, men uden Antydning af nogen Forandring af Politik. Overfor Danmark udtaltes der Haab om „godt Naboskab alt mere og mere“, medens det til den anden Side hed: „Freden med Rusland vil ikke forstyrres.“ I Talen til Stændernes Deputerede 27de Apr. 1812 er Tonen gjennemgaaende militær, med Fremhævelse af „en vel disciplineret Armé som Statens væsentlige Styrke“, men uden at være krigersk i nogen bestemt Retning. Med megen Forbeholdenhed overfor sit Folk, som han merkede, han havde Magten over, tog Karl Johan sine diplomatiske Skridt til Iverksættelsen af sin skjæbnesvangre Udenrigspolitik i al Hemmelighed.

Karl Johan var altid en forsigtig General, der over-

veiede noie, før han slog til. Det var dette, der gjorde ham mindre overlegen paa Slagfeltet, men i Diplomatiken desto farligere og i Freden heldig. Dog var han endnu ubestemt og vaklende i at ville fastslaa sin og Landets Stilling i 1812 Aars Politiken, da Begivenhederne, før han ønskede, tvang ham til det. Det var atter Napoleons Utaalmodighed, der fordrede en Afgjørelse. Som Svar paa Sveriges undvigende Kontinentalpolitik under Kronprinsens forgjæves Fordring paa Løfte om Norge for helt at være Napoleons Ven, besluttede Keiseren med Magt at tvinge sin Vilje frem; han besatte 17de Jan. 1812 svensk Pomern, som han uden Krigserklæring behandlede som fiendtligt Land. Karl Johans Beklagelse heraf i Brev af 12te Febr. og Forespørgsel om Grundene til denne Fremgangsmaade, „saa diametralt i Modsætning til de eksisterende Traktater", blev uden Svar, nagtet dens truende Tilføielse om de „uberegnelige Følger", som den beklagede Besættelse kunde have paa Folket og Stillingen. Napoleon troede sig endnu altfor mægtig til at behøve at tage synderlig Hensyn til Sverige og Karl Johan, selv med Krigen mod Rusland for Øie.

I denne Stilling gjorde Karl Johan et Skridt til at befæste Sikkerheden af de løse Planer, han hemmelig havde forhandlet med Rusland. Det gjaldt en formelig Traktatafslutning, og han skrev i den Anledning 18de Febr.*) 1812 til Keiser Alexander, hvem han sendte sin Befuldmægtigede: „Besættelsen af svensk Pomern af franske Tropper tvinger Kongen til at sende Grev Løvenhjelm med Depecher til Deres Maj. Foreningen efterhaanden af Landene ved Middelhavet, Atlanterhavet og Østersøen, omsluttende det indre af Tyskland, har maattet aabenbare for selv mindre klarsynte Fyrster, at med Til-

*) Efter Schinkel; i Stokholmerudgaven paa Fransk af K. J.s Breve og Taler efterdateret til 7de Marts.

sidesættelse af Politikens Regler et System holder paa at udvikle sig, som, idet det tilintetgjør al Ligevægt, forener en Masse Nationer under en enkelt Hersker. Forskrækkede for dette tiltagende Herredømme, venter de vasalskyldige Monarker stumme dets Vekst. Under denne almindelige Bekymring vender Blikket sig mod Deres Maj. med stigende Haab og Fortrøstning. Og tillad mig at bemerke for Deres Maj., at ved enhver Lykkens Tilskikkelse i Livet intet kan ligne den magiske Virkning, som ligger i det første Dieblik; saa længe dens Magt varer, afhænger alt af den, der vil optræde handlende: De forbausede Sjæle er udygtige til Overveielse, og alt viger under saadan en Henrykkelse for denne Vilje og Kraft, som man frygter eller tildrages af." Handlingens Dieblik var kommet, og Brevets mystiske Ord om la magie du premier instant skulde drive til at benytte det. Den, mod hvem dette første Stød til Handling var rettet, har ogsaa selv senere fra St. Helena sagt: „Der var en Tid, hvori Europas Skjæbne laa i en Franskmands (den svenske Kronprins') Hænder." Her skede dertil Begyndelsen.

Resultatet af Løvenhjelms Underhandlinger i Petersburg, støttede ved lignende af Suchtelen i Stokholm, var den hemmelige Traktat af 5te Apr. mellem Sverige og Rusland. Ved denne blev under gjensidig Garanti af hinandens daværende Landomraade (med Finland garanteret Rusland) en fælles Krigsoperation med minst 25,000 Svensker og 15,000 Russere under Kronprinsens Befaling bestemt at skulle foretages i Nordtyskland mod Napoleon, eller egentlig først, hvor det saa krævedes, mod Danmark, for saa vidt dette Rige ikke godvillig vilde overlade Norge til Sverige mod Skadeserstatning. Det kildne Spørgsmaal om, enten Danmarks Afstaaelse af Norge skulde gjennemdrives forud for Kampen mod Napoleon eller efter, havde Karl Johan med Komandoen over den forenede Hær nu faaet Afgjørelsen af. Motiveringen heraf lød i Artikel V saaledes: „Eftersom Kongen af Sverige ikke kan deltage i den

tyske Diversion, saa længe Landet ved hans vidtstrakte vestre Grænse skal betragtes som fiendtligt, og for Resten Norges geografiske Beliggenhed synes at antyde, at Naturen selv har bestemt det til at udgjøre en Del af Kongeriget Sverige, saa forbinder H. M. Keiseren af Rusland sig til enten ved Underhandlinger eller krigersk Medvirken at skaffe Sverige Norge, ligesom han forsikrer Sverige om en fredelig Besiddelse af dette Land og lover ikke at nedlægge Vaabnene, forend denne Forbindelse er bleven fuldbyrdet." Det vil bemerkes, i hvor forskjelligt Lys fra oprindelig her Norges Tilslutning til Sverige optræder, ikke alene som forudsat Resultat af en Krig og det baade med Danmark og Norge, men derunder ogsaa som en ligefrem Erobring og det baade ved svenske og russiske Soldater. Det var ikke alene for Napoleon og Danmark, at en saadan Traktat maatte holdes i dybeste Hemmelighed.

Endnu opgav dog ikke Karl Johan samtidig at fortsætte Underhandlingerne og Venskabsforsikringerne overfor Napoleon. Enten det i Virkeligheden var Vaklen fremdeles i det politiske Valg, eller det var diplomatiske Kunstgreb for at gjøre Fienden tryg, nok er det, Forsøgene paa at bringe en fransk-svensk Allianse istand vedblev. I Kronprinsens Brev af 24de Marts til Napoleon tyder de hoitidelige Udtryk om at ville være „aaben med den Oprigtighed, der danner min Karakter", hen paa det alvorlige Forsæt med Henvendelsen, naar det her trods de fremskredne russiske Forhandlinger afgjørende gjaldt: enten almindelig Fred eller ogsaa Forbund med Frankrige mod Løfte om Norge. Det sidste Alternativ fulgte med i en hemmelig diplomatisk Note, medens selve Brevet opfordrer til venskabelig Forstaaelse, beklagende Frankriges og dets Ministers stødende Optræden mod Sverige. „Imod det Uveir, der alt er rede til at udgyde sig over Europa" siger Kronprinsen, vil han paatage sig at være Fredsmægler mellem Frankrige og Rusland, og han bruger veltalende Ord for at vise sin Kjærlighed til Freden og til Frankrige. Nævnende dette sit gamle

Fædrelands uforglemmelige Hæder, det nære Forhold til Napoleon og deres tidligere Vaabenbroderskab, udtaler her atter Karl Johan sit personlige Ønske om vedvarende god Forstaaelse: „Med dette Haab er jeg kommet til Sverige, og jeg har her fundet en Nation almindelig knyttet til Frankrige", erklærer han, tilføiende til Slutning: „Sire, skjønt svensk i min Æresstilling, min Pligt og Religion, gjør jeg mig i mine Ønsker endnu til et med dette skjønne Frankrige, hvor jeg første Gang saa Lyset, og som jeg fra Barn har været tro." Trods alt, der personlig skilte under Napoleons Herskelyst, og trods at de varme Slutningsord var en Tilføielse paa Opfordring som „nyttige" og midt under en Toilettescene tildikteredes — der var meget og det dybt liggende, der maatte binde Karl Johan og Sverige til Frankrige fremfor til noget andet Land.

Som Svar paa den nævnte Henvendelse bragte Gesanten 11te Mai følgende Besked tilbage fra Napoleon: „Keiseren, som mere end nogensinde ønsker et Angrebsforbund med Sverige, ikke alene fornyer sine tidligere Tilbud, men lover ogsaa anseelig Pengehjælp og Besiddelse selv af Lande, som aldrig har tilhørt Sverige (foruden Finland og Pomerns Gjengivelse blev herunder Meklenburg og Landet fra Stettin til Wolgast nævnt). H. Maj. har sagt: Læg Kortet for Kongen, og lad ham selv bestemme Grænsen mod Rusland! Og han lader nu sige: Det Tilfælde, som idag tilbyder sig til at gjenoprette Sveriges gamle Magt paa Ruinerne af dets naturlige Fiende, kommer aldrig mere tilbage". Karl Johan svarede — fremdeles efter Opgivelserne hos Schinkel —: „Norges traktatmæssige Afstaaelse er det eneste, som kan overtyde mig om Keiserens oprigtige Venskab. I det Øieblik Sverige faar denne Belønning for sin Troskab mod Frankrige, vil det med Oprigtighed yde Keiseren sin Hjælp, og da skal jeg virkelig blive hans Løitnant i Norden. Om derimod Keiseren forkaster dette Forslag saa vel som Neutralitetssystemet, saa skal

desuagtet Norge frivilligt give sig til Sverige. Alle Forholdsregler er tagne hertil, og det kan ikke slaa Feil, al den Stund Norge skal erklæres frit og vinde derved". — Men Tilbudene blev paa begge Sider uimodtagne. Napoleon vilde ikke overfor Danmark paa en tro Bundsforvants Bekostning kjøbe en tvilsom Ven, og hvad Karl Johan angaar, saa lod han om Napoleons Tilbud denne Ytring falde: „I alle Fald, for at vinde Tid, er det ikke af Veien at more ham".

Det gjaldt imidlertid for Sverige efter Traktaten med Rusland at bruge Tiden og forud for den aftalte Kamp mod Napoleon at drage Nytte af det betingede russiske Hjælpekorps til at fremtvinge Danmarks Afstaaelse af Norge. Denne sidste Del af den opgjorte politiske Plan kunde ogsaa paaregne en større Del af den svenske Repræsentations Bifald og turde til Udførelsens Forberedelse i Fortrolighed meddeles Rigsdagskomiteen, det hemliga Utskottet, i Ørebro. Dog var selve Føreren fra 1810 for Skandinavpolitiken, Adlersparre, afgjort mod Foreningens tilsigtede Iverksættelse med russisk Bistand. „I samme Stund Svenskerne ikke er mod Russerne, er de med dem, d. v. s. deres lydige Tjenere", mente han; men for Kronprinsens dominerende Indflydelse havde han alt draget sig tilbage. Adlerkreuzes Russehad maatte selv med den Opfatning, at „Finland var uundværligt for Sveriges Selvstændighed", og at det i Tilslutning til Napoleon maatte gjenvindes, forliges med Planen; thi paa Rigsdagen var Regjeringen almægtig. De store Pengesummer til Rustningerne skaffedes da fremdeles tilveie, selv under Vedtagelsen af Regjeringsforslaget om i delvis Bankerot at nægte at kunne betale Landets Gjæld udenlands med mere end 1/3 af Værdien. Kronprinsen gav personlig store Tilskud, og altid flere Tropper samledes i Skaane og holdtes færdige i Kyststæderne, ligesom det russiske Hjælpekorps 17de Juni meldtes færdigt i Finland. Fra Landskrona skulde den samlede Armé sættes over til Vedbæk paa Sjælland, var Planen. Men Englands paaregnede Hjælp

med Flaaden var det ikke saa let at faa, og Underhandlingerne herom ledede endelig 18de Juli kun til Gjenoprettelsen af den venskabelige Handelsforbindelse og Tilstaaelsen af en Pengesum, medens Hjælpen til Norges Erholdelse først stilledes i Udsigt senere som Belønning efter den fælles Strid mod Napoleon. Af Karl Johans beregnede Anfald med russisk Hjælp paa Sjælland eller direkte paa Norge til Foreningens Iverksættelse forud for den Napoleonske Krig blev der herunder intet. Før alle Anstalter var istand, havde Napoleon sat sine Masser i Bevægelse mod Alexander med vanlig Hurtighed. Den 24de Juni gik han med sine 400,000 Mand over Grænsefloden Niemen mod Rusland, der til at møde ham, selv medregnet det Sverige lovede Hjælpekorps i Finland, endnu kun havde 150,000 Mand færdige. Her trængtes da alle Kræfter først og fremst. Karl Johans Felttog var kommet for sent, og Haabet om Norges Erhvervelse maatte uden fremmed Hjælp henvises til Fremtiden, afhængig af alle dens uberegnelige Tilfælde.

Disse var Udsigterne, hvorunder til endelig Fastslaaen af de fælles Planer Karl Johans og Alexanders personlige Sammenkomst i Åbo beredtes. Istandbringelsen af dette skjæbnesvangre Møde kom paa en besynderlig Maade — der minder om Mørners Æventyrpolitik ved Karl Johans Tronfølgervalg — til at skyldes en forgjeldet Æventyrer af en Engelskmand, Admiral Bentink, der bragte selvgjorte Hilsener til Arrangementet mellem Fyrsterne. Da der desuden var nok at forhandle, vilde ikke den ene ved et Afslag støde den anden. Medens saa Napoleon paa Toget mod Moskwa den 18de August tog Smolensk, drøftede Karl Johan Felttogsplaner mod ham med Englands Udsending Lord Cathcart i Ørebro og drog derpaa Alexander imøde for end bekvemmere at kunne gjøre det samme ogsaa mundtlig med denne i Åbo. Den 27de August traf han her den længselsfuldt ventende Keiser Alexander. Da Kronprinsen ikke havde villet benytte sig af det

russiske Krigsskib, der laa færdigt til at føre ham over den Botniske Bugt, havde Keiseren maattet vente i 5 Dage. Han var alligevel lutter Forekommenhed; men Resultatet af de diplomatiske Forhandlinger lønnede ogsaa hans Bestræbelser. Karl Johan blev fuldstændig vunden og indgik endog personlig en Familietraktat med den russiske Keiser om i mulig kommende Farer gjensidig med 12—15000 Mand at støtte hinandens Troner. Med Veksel paa Fremtiden udvidedes den tidligere Allianfetraktat mod Napoleon, idet Rusland „garanterede" Sverige foruden Norge ogsaa Sjælland, ligesom det selv betingede sig Weichselgrænsen i Forhaabning om Seier. Rusland skulde blot holde ud, om Moskwa og Petersburg faldt, og Keiseren nødtes til at vige til Kasan, ja til det Kaspiske Hav! Hvem kunde vide det endelige Udfald? Napoleon drømte jo selv om et nyt Alexander den Stores Tog mod Østen! Modsætningen kom da ikke Fremtiden fjernere, at Karl Johan forespeiledes Frankrigs Styrelse efter Napoleons Fald! Om hvor vidt Folkene vilde følge Fyrsterne i de store Planer, kunde imellem en Tvil opstige; men Faren mentes Napoleon nærmest. Og Karl Johan tænkte fremdeles at faa sine Svensker først med i Krigen til Norges Erhvervelse under russisk Soldaterhjælp i et Felttog mulig gjennem Danmark til Tyskland. Indtil videre holdt han sig i alle Fald neutral, og biede paa Ledigheden af de russiske Hjælpetropper. Skulde han være med i Rusland selv og til Redning af Petersburg, som han eksempelvis ytrede, „kaste sig mod Napoleons venstre Fløi med 20,000 Svensker og 40,000 Finner, skulde vanskelig Svenskerne beroliges uden provisorisk Aftrædelse af Finland som Pant for Norge". Med sit forbindtligste Smil svarede Alexander hertil: „Gjerne skulde jeg ville gaa ind paa Deres Høiheds Ønske, om ikke min Anseelse i Rusland uoprettelig vilde lide derved!" Kronprinsen var ikke mindre galant: „Det være langt fra mig at ville give Deres Maj.s Undersaatter Anledning til Klage, jeg afstaar heller fra enhver Ga-

ranti; jeg vil ingen anden have end Deres Maj.s Ord, som fuldt betrygger mig"! — Det var smukt, det var ædelmodigt; men diplomatisk? — det vilde ikke de Svenske, som kjendte Alexander fra 1808, indrømme. Vi skal under den kommende Prøve senere se Følgerne.

IV.

Karl Johan havde valgt sit Parti og vedblev, uden at kunne sætte sit atter forberedte Sjællandstog i Verk, taalmodig at være rolig Tilskuer ved den store Styrkeprøve, der til Afgjørelse for Europas Skjæbne udkjæmpedes i Rusland. Han saa Betryggelsen for Nordens Fremtid i Ruslands Seier og Lykke, et helt nyt Syn for en Hersker i Sverige. Han troede utvilsomt at handle i Sveriges Interesse, som han havde valgt sit Parti; men lige sterkt betonede han, at det var i Europas Interesse til dets Befrielse fra Napoleons Voldsherredømme, at han handlede. Og trods det forholdsvis blot lille Lod, han under Sveriges daværende Kaar syntes at lægge i Vægtskaalen, — han ventede, at det skulde være afgjørende, og paa en glimrende Maade gik hans Spaadomme om Fremtidens Resultat i saa Henseende i Opfyldelse. I Virkeligheden mere end fordobledes under Forholdene hans egentlige Styrke i Betydning. Napoleon regnede sin Overlegenhed mod Russerne forringet med 100,000 Mand paa Grund af Sveriges truende Holdning mod ham i Tilslutning til Rusland: selv nødtes han til at efterlade 60,000 Mand i Nordtyskland, medens Rusland fik 40,000 Mand disponible i Finland. Men hans Tilbud om Finland og Østersøprovinserne paa Ruslands Bekostning ved vi, Karl Johan forud havde afslaaet at gaa ind paa. „Dette Finland har været det evige Stridsæble og Grunden til alle Sveriges ødelæggende Krige!" erklærede Karl Johan og vilde kun se Sikkerhed i den skandinaviske Halvøs Fore-

ning. Har han havt Ret i denne Del af sin „1812 Aars Politik" og i ikke at benytte det enestaaende Dieblik til Hevn for Sverige mod Rusland og til at gjenvinde Finland og den med dette tabte Del af den svenske Nation? Var det rigtigt at udbytte for stedse til Rusland Besiddelsen af Finland mod et traktatmæssigt Løfte til fremtidig Indfrielse om Norge? Det var dette, som i Åbo endelig blev fastslaaet, og for hvilket den beregnede heldigste Betingelse, Napoleons Nederlag, af Fremtiden fyldestgjordes. Men blev selv under denne Medgang Valget retfærdiggjort?

Det er umuligt at opgjøre det sandsynlige historiske Resultat af et ikke indtruffet Tilfælde. Alle Muligheder er aabne, for hvad der vilde været Følgen, om Sverige i 1812 med Napoleon havde forsøgt at tage Hevn over Rusland, og aller nærmest ligger det at tro, at i saa Fald Rusland ikke engang havde vovet Kampen, men tidlig tilkjøbt sig Fred af Napoleon. Imidlertid, i Betragtning af Finlands Betydning for Sverige maa „1812 Aars Politik" veies. Løftet om „Erstatningen" er foreløbigt af underordnet Betydning; thi under væsentlig andre Forudsætninger end de i 1812 opgjorte iverksattes Norges Forening med Sverige i en senere Tid under nye Forholds Indflydelser. Trods den oprindelige Sammenknytning i et politisk System var hverken i og for sig eller i den historiske Løsning alternativt den ene Erhvervelse afhængig af den anden.

Finland havde efter Karl Johans Opfatning i den tidligere Tid været Sveriges Svaghed og Ulykke og vilde i Tilfælde af Gjenvindelse i 1812 vedblevet at være det; ja til og med, kan man tilføie, vilde dette sandsynlig i end høiere Grad fremtidig blevet Tilfældet under Ruslands indre Udvikling og Finlands nationale Uensartetheds Fremtræden. Men for Tiden forud som senere maa det erkjendes — samtidig med den delvise Sandhed i det nævnte — at kostede Finlands Bevarelse Sverige mange Opofrelser og saaledes virkede svækkende, var det

og vilde det være, med sin Befolkning omtrent saa stor som Norges, en væsentlig Forøgelse af Rigets hele Kraft. Og i dobbelt Betydning overfor Rusland gjaldt begge Dele. Som Finland laa adskilt fra Sverige, var det let at angribe for Rusland og vanskeligt at holde fast og forsvare for Sverige. Men samtidig var det efter sin Beliggenhed som Sveriges Forpost mod Rusland en overordentlig Betryggelse for russiske Angreb paa Sverige selv, hvilken Sikkerhed med dets Tab forsvandt. Og for Rusland var det den farligste Adgang for svenske Hære til Angreb; det var Sveriges Forpoststilling af største Betydning lige inde paa dets Hovedstad. Efter sin naturlige Beliggenhed var saaledes Finland en lige betydningsfuld som fordringsfuld Besiddelse for Sverige. Men i det Øieblik den fremtidige Beregning var ikke at leve paa Ruslands Naade, gav Finlands Besiddelse Respekt og var Riget en Spore.

En større Betydning endnu end dets naturlige Forhold gav dets nationale. Finlands Folk var svensk i Kultur og for en ikke ringe Del ogsaa i Afstamning. Trods enkelte Partiføreres Russeforbindelser og trods den gjennem længere Tid delvise Overgang ved Erobring til Rusland, vilde Massen af Finlands Folk fremdeles i en sterk national Reisning i 1812 kunnet paaregnes af Sverige mod Rusland. Finlands Erhvervelse vilde efter al Sandsynlighed faldt Karl Johan betydelig lettere end Norges beregnede i Virkeligheden skulde være faldt ham. Og dette var det fremtidssvangre, at ved at forsømme denne Anledning til Gjenforening af den svensk-finske Nation med Sverige, tabtes den for stedse og efterlod for alle Tider et Skaar i og en Forringelse af den svenske Nation i sin Helhed. Karl Johan saa med det fremmede Øie klogt paa Naturbeliggenhed og statsmandsmæssig paa fremtidig uafhængig Sikkerhed; men han tog ikke de nationale folkelige Eiendommeligheder fortrinsvis med. Derfor blev den begyndende nationale Bevægelse, der ogsaa i Sverige med Krav paa en Kamp for

Finland rørte sig, dæmpet og holdt nede, medens det just var denne Fædrelandskjærlighedens Følelse med sit sterke luende Udbrud, der i Tyskland som ellers i Europa reiste sig og seierrig fældte den franske Verdensherskér. Som Napoleon selv var Karl Johan altfor tilbøielig til kun tilfældig at benytte Nationalfølelsen i sin Tjeneste og tage Hensyn til den, hvor den leilighedsvis kunde passe ind i det ellers opgjorte politiske System. Dette viste han saavel i den ringe Vægt, han lagde paa Finland, som i den Nationalfølelsen stødende Maade, hvorpaa han med Hjælp af Russerne havde foretrukket at skulle tilerobre sig Norge. Men enhver Fyrstes mod Folkeviljen gaaende Politik virker svækkende paa og binder i den første Tid Rigets Kraft. Det var ogsaa derfor Karl Johan i Sverige i det betydningsfulde Aar 1812 kun i diplomatisk og ikke i krigersk Gjerning kunde drage sig til Nytte det løftesrige Øieblik, der snart for stedse var draget forbi.

„Erstatningen" med Norges Erhvervelse saa ikke sin Opfyldelse i 1812. Udsigterne til at opnaa den under frivillig Tilslutning skulde efter dens Stilling i „1812 Aars Politik" ikke engang af dennes Ophavsmand troes store. Imidlertid var Troen der dog efter en hos Schinkel for 1812 meddelt „Instruktion for et af Kronprinsen udstedt Ombud til Norge, og hvilken burde meddeles Grev Wedel". Den indledes med ligefrem at stille i Udsigt „fra Rusland 40,000 Mand til at iverksætte Foreningen, ligesom England har forbundet sig til at blokere Norges Havne". Havde man rent glemt hine Wedels Ord, om nemlig Foreningen tænktes iverksat ved nogensomhelst Erobring: „Aldrig skal den da blive af!" Instruktionens Betingelser var: „Sverige vil bifalde, at Norge forenes med det som føderativt Kongerige; Norge skal altid bibeholde sin indre Forvaltning; Skatterne skal ikke forøges, og Militærudskrivningen skal lindres, saa at dens Forpligtelser ophører med 25 Aars Alderen. Til Pengevæsenets Ordning skal Sverige yde et Laan paa 2 Millioner Rdl. H. M. Kon-

gen af Sverige skal tilbringe 3 Maaneder aarlig i Norge. Kommunikationen skal aabnes tilsøs og ved begge Rigers Grænser". Der tilføiedes Forsikringer om, at „Føderationen byder Sverige ingen Fordel, men vel Norge", og om at, „da Kongen af Sverige ogsaa skal bære Titel af Konge af Norge, vinder han ingenting, hverken i Indkomster eller virkelig Magt, men iklæder sig alene mangedobbelte Forpligtelser". Til Opmuntring hed det: „Nordmændene er ikke Dansker og har intet fælles med dem, der kun vil bruge Norge som en Koloni", ligesom at nu Norge havde Valget mellem en fri Stilling med „en frit valgt Nationalforsamling" og paa den anden Side „Krig med alle dens medfølgende Græsseligheder og Ulykker". — Om „Instruktionen" har naaet Wedel, er efter hans Tilintetgjorelse af alle sine Papirer ikke let at opdage; men i alle Fald vil man forstaa, at den selv hos ham, som den velvilligste af alle Nordmænd mod Sverige, ingen Tilslutning fandt. Men blev der ikke noget af den frivillige Forening, blev der heller ikke noget af den tvungne for det første, under alle vedkommende Kræfters Optagelse af Napoleons Bekjæmpelse.

Karl Johan var merkverdig fremsynt og sikker i sine Spaadomme om Napoleon. Han forbausede sine Omgivelser ved straks paa første Underretning om Moskwas seierrige Indtagelse lydt i Hofkredsen at forklare den som Begyndelsen til Enden for Verdensherskeren. Men som det heder, at man er tilbøielig til at se, hvad man ønsker at se, kunde det være dobbelt Grund for Karl Johan til at ytre sig sikker om, hvad der burde komme. I det stille havde han dog samtidig Betænkeligheder, om ikke Alexander vilde lade sig aftvinge en Fred af Napoleon, i hvilket Tilfælde Sverige havde at „holde sig stille som Sneglen i sin Skal og afvente Fremtiden". Men Alexander holdt ud, og den 9de Novbr. 1812 stod da atter Napoleon ved Smolensk, men nu paa et forfærdeligt Tilbagetog med en decimeret Hær og med Beresina for sig og Russerne i Hælene. Aarsskiftet saa den politiske Stilling helt

forandret med Napoleons Overmagt knækket af Rusland. Men Karl Johan og Sverige stod for sit Vedkommende paa samme Standpunkt som før, og hverken Krigsforberedelser eller diplomatiske Forsøg endog i selve Kjøbenhavn havde fort nærmere til Maalet af Norges Erhvervelse, medens Ruslands Forpligtelser ikke længere støttedes af dets Trang til at opfylde dem for sin egen Skyld.

Medens i det nye Aar 1813 Napoleon reiser nye Hære, og Russerne rykker frem i Tyskland under stadig stigende Tilslutning, tager de diplomatiske Forhandlinger nyt Løb i Norden. Med megen Dygtighed fik Karl Johan endnu Standpunktet fra Mødet i Åbo nogenlunde hævdet, forsaavidt hans Deltagelse i Krigen i Tyskland fra Pomern skulde efter Omstændighederne forbindes med Angrebet paa Danmarks Fastland til Norges Erhvervelse. Ved Traktaten i Stokholm af 3die Marts gik endelig England ind herpaa med Pengebidrag af 1 Million P. St. og Overdragelse af den franske Koloni Guadeloupe til Sverige, medens blot Forbehold toges mod Angrebet paa Norge før Afslutningen af den Napoleonske Krig, og ved Foreningen „det norske Folks Lykke og Frihed" saa vidt mulig betingedes. Et sidste mislykket Forsøg fra Napoleons Side paa Forbund med Sverige og Karl Johan paa omtrent de gamle Kaar havde da omsider kun ledet til aabent personligt Brud mellem de to tidligere Vaabenbrødre, der gjensidig gjorde hinanden de bitreste Bebreidelser. Til Istandbringelsen af den store Koalition mod Napoleon var Karl Johan den ikke mindst virksomme Diplomat med Agenter overalt og Raadsnildhed baade ude og hjemme. Til Modsætning begunstigede den dansk-norske kongelige Styrelses Udygtighed i sin uheldige Napoleonske Politik derhos hans særlig mod disse Lande rettede Planer i Sveriges Interesse.

I April, medens den svenske Hærs Overførelse til Pomern allerede udførtes — for efter de tidligere Traktater med Rusland og England og den 22de April ogsaa med Preus-

sen paa Fastlandet at optage Krigen mod Napoleon og Danmark —, modtog Karl Johan fra Kjøbenhavn Underretninger, der maatte lade ham i Tvil om Keiser Alexanders Troskab mod de gamle Løfter. Paa Ruslands Vegne havde Fyrst Dolgoroucki aabnet diplomatiske Underhandlinger om Danmarks Tilslutning til Koalitionen mod Napoleon; han ihavde udtalt, at Norges Afstaaelse til Sverige derved mulig kunde undgaaes, og i alle Fald skulde Sporgsmaalets Afgjørelse henskydes til senere, naar Alliansen iverksattes. En udkastet hemmelig Konvention havde endog lovet Danmark saavel Bibeholdelsen af Norge som Udvidelse i Tyskland til Løn for Hjelp mod Napoleon. Dette var helt imod Karl Johans uomgjængelige første Fordring om Norges Afstaaelse som Grundlag for enhver Overenskomst med Danmark. Han opsatte Afreisen under bekymrede Tanker, og han saa allerede i de russiske Militæroperationers Afvigelse i Nordtyskland fra den overenskomne Plan samt i den danske Hærs besynderlige Optræden ved Hamburg fra Maaneden tidligere Tegn til, at Grunden svigtede ham med Alexanders Fortrolighed i den hele 1812 Aars Politik. Han sendte Danmark i krigersk Tone et Ultimatum med Klage over Handelsforstyrrelser, bilagt med den uforanderlige Fordring efter Traktaterne om Norge. Og Alexander sendte han en Begjæring om Dolgoruckys Tilbagekaldelse og Gjendrivelse samt Fremmøde af de lovede 35,000 Russere i Pomern for i Forening med Svenskerne under ham selv at kunne begynde Felttoget. Det var Tid til Handling, som allerede Napoleon førte sine nysamlede Skarer mod Ruslands helt over Elben fremkastede Tropper. Og Handling maatte der til; man skrev sig ikke til et Rige trods al diplomatisk Kløgt. Heller fjernere end nærmere syntes i Øieblikket Norges Erhvervelse rykket fra Aaret forud.

Paa Reisen sydover stod Karl Johan ved Trollhättans brusende Fos og saa Hvirvlerne lege med de svømmende Planker: „Se der et Billede paa vore Anstrengelser“, sagde

han mørk, „hvortil nytter de?" Hans nyvakte Mistanke mod Alexander næredes ved Møde med Adlersparres aldrig opgivne. Han forbausede pludselig Essen med Ord om en Krise for Koalitionen. Og forberedende sig paa alle Muligheder skrev han fra Wenersborg den 1ste Mai til Udenrigsministeren Engeström i klar Tanke om et politisk Systemskifte fra det i 1812: „Det er af Vigtighed for os at kjende den Vei, vi vandre paa. Om Keiser Alexander holder sit Ord, skal vi ordentlig holde, hvad vi har lovet ham; men om Aanden hos hans Ministre seirer over Redeligheden og Retten, har vi endnu store Hjælpemidler til Gjenoprettelsen af den Stilling, vi — hvad der end hender — bør befinde os i. Skriv ... og lad forstaa, at vi har beroliget Finnerne, som vilde reise sig i Masse for at gaa løs paa Petersburg; at Polakkerne trods sine store Tab er besluttede paa at tage Hevn; at Tyskerne allerede er trætte af Ruslands Kommandotone —. Rusland har aldrig været saa nær sit Fald som for Øieblikket; det er kun Oprigtighed i dets Opførsel, der kan lade det bevare sin Magt ubeskaaret. Tyrkiet og Sverige har samme Interesser og Farer. Lad Hr. Rosenkrona reise til Åbo, og giv ham Ordre til at tale med Tillid om Svenskernes Styrke og Enighed, minde om deres gamle Krigsbedrifter, om Hæderen ved Narva og fremfor alt om den Tilslutning, de bevarer for Finnerne. Lad itide, men meget hemmelig, vore Venner i Polen bringes til ikke at opgive Haabet. — Alt, hvad jeg har sagt, er kun Følge af en nødvendig og ufravigelig Forsigtighed, foranlediget af det russiske Ministeriums vaklende Politik. Vil Keiser Alexander holde sine Forpligtelser mod Sverige, skal jeg være hans Ven og Forsvarer; men om han for anden Gang bedrager denne kjække og brave Nation, vil jeg kun efter at have hevnet dens Beskjemmelse tro mig berettiget til min Plads i Sverige." — Alt dette var Tanker, der allerede skulde spredes til mulig Virkeliggiørelse. Og det var ikke blot Udenrigsministeren, der skulde skrive; men selv skrev Karl Johan i samme

mod Rusland mistænksomme Aand til Kansleren og til Kongen i Preussen fra Gøteborg af.

Før Afreisen fra Sverige i Karlskrona 7de Mai fik Karl Johan Keiser Alexanders Svar gjennem Pozzo di Borgo. Træt efter Militærrevuer og just om Aftenen i Badet, lod han dog straks Russeren komme, og Klokken var 3 om Natten, før han gik igjen. Keiseren havde alt stanset og gjenkaldt Dolgoruckys Allianseforhandlinger i Kjøbenhavn, og nu søgte han at undskylde, at Begivenhederne ikke for Øieblikket tillod ham at stille de lovede 35,000 Russer til Kronprinsens Raadighed. Der faldt efter Schinckels Redegjørelse for Samtalen skarpe Ord, og Karl Johan skyldte ligefrem det russiske Ministerium for „troløs Opførsel"; han erklærede paa den ene Side, at han ikke vilde gjøre et Skridt med sine svenske Tropper i Nordtyskland, før det lovede russiske Korps kom, og at han paa den anden Side var „forberedt paa alt" og skulde og vilde først og fremst sikre sig Norge. „Om den fælles Sag i mistroisk Uenighed gaar tabt", indvendte Russeren, „hvis Planer skal da have Fremgang? Skal Norge i saa Fald være Sverige saa sikker en Besiddelse?" „Jeg tror det", svarede Karl Johan, „i hvilket som helst Tilfælde, og det til og med en sikrere Besiddelse, end Finland er for nærværende for Eder, min Herre"! Karl Johan sluttede Samtalen med Henvisning til Fremtiden: „Naar jeg vel er naaet over paa Fastlandet, faar man se, hvad der kan gjøres." Den 15de Mai var han paa Vei til sin Hær i Tyskland med det proklamerede Formaal at „forene Skandinaviens Folk til Nordens Betryggelse."

V.

Den tyske nationale Bevægelse mod Napoleon med Stein til Leder havde længst alt fra 1812 til Tysklands Reisning og Forening bygget paa Karl Johans forberedte Komme og

i ham seet sin Befrielses Helt. Men Keiser Alexander, Seierherren fra Rusland, var paa det nye Aar 1813 kommet Karl Johan i Forkjøbet, saa Kronprinsen, i det Øieblik han indfandt sig, af Tyskerne allerede troedes at kunne undværes; han svigtedes derfor i Traktaternes Opfyldelse allerede af sine kontinentale Medkontrahenter, der indbyrdes og med Fienderne drev nye Underhandlinger. Uden den lovede Hjælp fra Rusland eller Preusen, der allerede fuldt var optagne med Kampen mod Napoleon i Saksen, kom derfor den svenske Hær til at staa alene i Pomern, medens den svenske Politiks nærmeste Modstander, Danmark, et Øieblik var lige ved at slutte sig til Alliancen i Tyskland paa svensk Parti. Karl Johan blev ved sit Ord ikke at ville deltage i Krigen mod Napoleon, før de russiske 35,000 Mand kom. Men i Stedet for dem kom der atter 20de Mai kun Undskyldninger fra Alexander gjennem Pozzo di Borgo med Fordring desuagtet om den svenske Hærs Marsch til det truede Hamburgs Undsætning. Udførelsen af denne Operation af Helten fra Finlandskrigen, Døbeln, uden og tildels mod Kronprinsens Ordre, førte med hans egen Afsættelse til et ubetydeligt, men helst undgaaet Sammenstød med Franskmændene, som nu tog Hamburg. Napoleons Opfordring til Svenskerne i Pomern om gjensidig Neutralitet toges ellers tilfølge, og diplomatiske Forhandlinger paa den gamle Basis om Finland og Pomern gjenoptoges af Karl Johan for alle Muligheders Skyld med det franske Hovedkvarter i Dresden. Samtidig forhandlede Karl Johan med Danmark, og indskrænkede sin tidligere Fordring om hele Norges Afstaaelse til for det første kun at gjælde Trondhjems Stift, hvad der imidlertid ogsaa afsloges, medens Arveprins Kristian Fredrik derimod for Forsigtigheds Skyld sendtes til Norge. Under disse mørke Udsigter stod de 30,000 Mand svenske Tropper stadig marschfærdige i Stralsund, og snart truede Karl Johan med dem mod Danmark, snart under Forberedelse af Hjemreise igjen mod Norge eller endog Finland. Det blev under Udbrud af Misfornøielse her-

over i Hæren selv dog fremdeles nu i 1813 i Tyskland den samme forsigtige Afventen af Begivenhedernes Gang som i 1812 af Kampen i Rusland.

Alt under dette forberedtes dog Gjenoprettelsen af den gamle Allianse ved Napoleons truende Fremgang efter Seirene ved Lützen og Bautzen, uden at Fred opnaaedes ovenpaa Vaabenstilstanden 4de Juni i Pleischwitz paa 6 Uger. Desuden havde hele Tiden England ærlig holdt sig til, at efter de indgaaede Traktater kunde „hverken Rusland eller England bryde med Sverige uden at vanære sig.“ Det kom da, idet Karl Johan 10de Juni modtog Tilbud om 34,000 Mand Proisere og Russere som Forstærkning, omsider til Forsoningsscenen med Mødet i Trachenberg 9de Juli 1813. Her bestemte nu den russiske Kejser og den proisiske Konge med Karl Johan den nye fælles Operationsplan mod Napoleon, hvis Overvindelse, Fyrsterne satte igjennem, maatte gaa forud for Felttoget mod Danmark. Karl Johan bøiede sig og fik Nordarmeen paa 150,000 Mand under sin Kommando for om Berlin at operere sammen med de to andre Hovedhære mod Leipzig. Herunder vandt hans proisiske Undergeneral Bülow Seirene ved Grossbeeren 23de Aug. og Dennewitz 6te Sept., for hvilke Karl Johan som Overgeneral foreløbig fik Æren og lovpristes i Norden. Selv med sin Hær af Svenskerne holdt han sig dog undaf, ligesom Bülow havde lignende Ordre, idet det oprindelig ogsaa ved Felttogsopgjøret i Trachenberg var vedtaget enkeltvis at søge at undgaa Slag for det store fælles Sammenstød ved Leipzig. Men ogsaa her mødte først Svenskerne frem efter den første Dags Kamp under den anden Dags Hvile den 17de Okt. og deltog kun delvis og med en ringe Styrke umiddelbart i Kampen den 18de ligesom i det følgende Angreb paa Leipzig den 19de om Morgenen og den videregaaende Forfølgelse. For Krigen mod den selvvalgte Fiende, Danmark, til Norges Erhvervelse i Sveriges nærmeste Interesse sparedes de svenske Stridskræfter.

Alt ved Afreisen hjemmefra havde ogsaa Karl Johan besvaret Engestroms forsigtige Ønske om saavidt muligt at faa „Sveriges medførte yderste Opbud bevaret for den saa uvisse Fremtid" bekræftende med Ordene: „Vær tryg! jeg betragter den svenske Armé som mine Gardetropper; de skal alene anvendes i yderste Nødsfald."

Nu kunde endelig Karl Johan paa sin Fremrykken i Hanover uden for stor Resiko pludselig vove at foretage sit saa længe hindrede Felttog mod Danmark, og med 40,000 Mand af Nordarmeen efter ubetydelige Kampe fremtvinge Kielerfreden med Norges Afstaaelse 14de Jan. 1814. Keiser Alexander understøttede ham og holdt Østerrige tilbage, medens England protesterede i sidste Øjeblik mod Afvigelsen fra Napoleonstoget, hvad der imidlertid, holdt hemmelig, ingen Indflydelse fik. Uden betydeligt Mandetab havde saaledes Kronprinsen tilslut sat igjennem, hvad han nu igjennem snart 4 Aar fra først af havde tænkt paa og i Løbet af de 2 sidste Aar uafladelig havde været forberedt paa. Men endnu kunde han ikke vende hjem til Fuldførelsen i Norge af sin diplomatisk-strategiske Bedrift, idet den sidste Kamp mod Napoleon kaldte ham og hans Hær til Frankrige. Med en Maaneds Ophold i Lüttich under Vægring af Indrykning i Frankrige, uden at det tidligere medforbundne russiske og prøisiske Hjælpekorps forenede sig med ham, kom han dog endnu mindre her til at maatte levere noget virkeligt blodigt Slag med sine svenske Tropper, der efter Paris's Fald 31te Marts, medens han selv gik til Verdensstaden, uforspildte efter det store Europafelttog fra Brüssel kunde føres hjem til Norden igjen.

Med Kielertraktaten troede Karl Johan, at Norge var vundet, og idet han sendte dette „Fredsbudskab" for Norden hjem, forudsatte han, at Norges Forening med Sverige ufortøvet vilde fuldbyrdes i bedste Forstaaelse. „Der hersker ikke længere Fiendskab mellem Nordens Folk", skrev han 17de Jan. 1814, og idet han til Overgeneralen i Wermland, Grev Essen, talte om straks at „tage Norge i Besiddelse" tilføiede han: „Men jeg kan ikke

noksom anbefale Dem at lade de Tropper, som marsjerer derind, iagttage det anstændigste og retsindigste Forhold. Jeg ønsker, at enhver Militær, som tillader sig det mindste ufordelagtige Udtryk mod den norske Nation, maa blive straffet paa det alvorligste." Og Kronprinsen stod langt fra alene med sin Illusion, at Norge uden videre skulde give sig efter Kielertraktaten. Det var i hel god Tro, den svenske Konges Proklamation til Nordmændene om hans Overtagelse af det ham overdragne Regimente ytrede: „Svenske Tropper skal nu betræde eders Grænser; modtager dem med Rolighed og Tillid! De kommer som Brødre, som Soldater af samme Folk, af Naturen bestemte til at være forenede." Da Essen, Anføreren paa Grænsen og den alt udseede Generalguvernør til at tage Norge i Besiddelse, med sine Tropper i Strømstad holdt 14de Januars Fest, kunde han blot „under Skjemt" besvare den norske General Schmettows Erklæring: „Først og fremst kan De tro mig paa mit Ord, at Norge aldrig vil opgive sin Uafhængighed og aldrig skal underkaste sig Sverige"! Han skrev til den fraværende Kronprins: „Det faldt mig ikke vanskeligt at gjendrive."

Karl-Johans-Politikens saa længe og med saa mange Opofrelser endelig 14de Jan. 1814 vundne Resultat viste sig, i det Øjeblik den troedes at have ført til sit Maal og til Norges uhindrede Erhvervelse, endnu at ligge fjernt herfra og i sin Fuldførelse at være forbundet med store Vanskeligheder. Denne samme Politiks kun modificerede oprindelige Plan, om som Frugt af en fremmed Krig at vinde Foreningen og med fremmed Hjælp at fremtvinge den, var i national Henseende en Misforstaaelse, der maatte hevne sig. Den maatte give Norges Erhvervelse paa denne Maade Udseendet af en Erobring og nødvendig reise den norske Selvstændighedsfølelse mod sig. Hvad der overfor Finland havde været en Befrielse som en Gjenerobring fra den gamle fælles Fiende var overfor Norge en Undertvingelse som en fremmed Løsrivelse fra en

gammel 400aarig Forening. Havde der end ingen Uvilje i et ældre Nationalhad været i Norge mod Sverige, — Karakteren af den nye Forening maatte i Udførelsens Dieblik have skabt det. Forgjæves erklærede man sig som Ven, naar man ubuden kom, og at sende Soldater for at proklamere Broderskabet var fuldstændig forkjert. Hverken gode Ord eller store Løfter kunde hjælpe; den første og umiddelbare Følelse var Krænkelsen af den nationale Selvstændighed ved at udgjøre Krigsbytter uden Hensyn til Frivillighed i Tilslutningen. Paa Forhaand kunde man have sagt sig Resultatet, havde man paa Forhaand virkelig kjendt Forholdet. Men at Karl Johan som den fremmede ikke ret gjorde det, er forstaaeligt nok.

Foruden i sin Grund at være feilagtig anlagt, blev Foreningens Ivertsættelse i 1814 fra svensk Side uheldig begyndt. Underretningen om Kielertraktaten og dermed det første Indtryk, der er saa afgjørende for det nye, kom ikke i forsonende svensk Fremstilling, men fra det overvundne Danmark gjennem den danske Arveprins under oven i Kjøbet Wedels Fravær fra Norge. Forberedelsen af dens Offentliggjørelse af Kristian Fredrik oprindelig som en Glædesbegivenhed: „Fred i Norden!" under Fortielse af Vilkaarene og dernæst efterhaanden som den bitre Skuffelse med Fredsbetingelsernes Nævnelse under Opfordring til fædrelandsk Forsvar af Selvstændigheden havde i Norge en afgjørende Indflydelse. Den sterke nationale Vækkelse over hele Landet fødtes i Forbitrelsen mod Sverige og næredes ved Foranstaltninger, der endog lod Kirkerne gjenlyde af det almindelig affordrede Løfte om Modstand mod Foreningen. Da herunder den svenske Proklamation endelig efter omtr. en Maaneds Venten var kommen med al sin forsigtige Beroligelse og alle sine venlige Indrømmelser, var der ingen Ørenlyd for den, og Prinsens Møde med den svenske Deputation 22de Febr. føiede kun Haan til Afvisningen. Alt optændte Begeistringen for det nationale Forsvar, for Frihed og Selvstændighed, og man undersøgte ikke engang, om de kunde

forliges med Sveriges tilbudte Forening, eller det gjorte Valg med nogen Rimelighed kunde opretholdes under de forhaanværende ydre Omstændigheder. Begeistringen er gjerne blind for Farer, og lyder den, der har vakt den; den viger ikke tilbage for noget og er villig til at ofre alt. I en saadan Vækkelse gik den norske Nation i 1814 til Eidsvoldsverket uden Hensyn til Sverige og kommende Farer.

Under dette, der var den store og herskende Stemning i Norge, var de af Sverige beregnede Kræfter for Foreningen blandt Nordmændene omtrent afmægtige. Der spørges først om Wedel, der tidligere af Skandinaverne saa sterkt gjordes Regning paa; men Foreningen forsøgtes jo her istandbragt under de Tvangsvilkaar som Følge af Krig, hvorunder han alt i 1811 advarende havde sagt: „aldrig skal den da blive af!" Essen fik da ogsaa i Febr. paa Wedels Hjemreise over Sverige fra Danmark det Svar, at hvis der var Mulighed for Modstand med rimelige Udsigter, saa at „Norges Haab om med Englands og de andre Stormagters Bistand at kunne bevare sin Uafhængighed ikke var et Blendverk", vilde Wedel „være den første til at modsætte sig" den svenske Generals Overskriden af Grænsen. Den ringeste Villighed til svensk Tilslutning under hvilke som helst Kaar mødtes jo forøvrigt i Norge i den første nationale Begeistringsrus let med Raabet: „Landsforræder!" Hos Anker, Rosenkrands o. fl. fik da ikke heller de svenske Forespørgsler noget videre gaaende ønsket Svar, end hvad personlig Forekommenhed uden Nationalhad mod Sverige tilsagde. Om Essen først lagde mere i Ytringerne under Misforstaaelse af Stillingen og Stemningen i Norge, skulde Feiltagelsen paa hans Side snart oplyses.

Den svenske Regjering synes slet ikke at have ventet nogen Hindringer for Norges Erhvervelse fra Prins Kristian Fredriks Side, idet den lod sig forekomme i at indvirke paa Nordmændenes Modtagelse af Foreningsbudet. Den udsæede

Generalguvernor for Norge skrev ogsaa i Overensstemmelse hermed til Prins Kristian 25de Jan., idet han venskabeligst af Prinsen bad sig meddelt „de Forholdsregler, der maa gaa forud for Norges Besiddelsestagen": Kongen af Sverige „vil fra sin Side ikke lægge nogen Hindring i Veien for en hurtig Udførelse af Kielertraktatens Artikler, og H. Maj. vil med særdeles Glæde modtage alle de Oplysninger, som D. K. H. naadigst vil meddele." Men den paaregnede Velvillighed blev haardt nok skuffet, og da omsider den 13de Febr. Generalguvernorudnævnelsen for Essen var udfærdiget, og der kom lidt mere Fart i de svenske Forholdsregler overfor Norge, havde dennes første Indberetning til Kronprinsen at melde: „Et stort Antal Rapporter, som jeg har fundet opdynget paa mit Bord, indeholder alle, at Nordmændene er bestemte paa at modsætte sig Foreningen; at de vil være uafhængige, og at Prins Kristian vil sætte sig i Spidsen for dem som Souveræn; at de til dette Øiemed har kompletteret Regimenterne, at Landeværnet er sat i Rekvisition, og at alle i Norge fra 16 til 50 Aar har faaet Ordre til at gribe til Vaaben". Men desuagtet ytrer samtidig Essen: „Jeg tror hos Prins Kristian at skulle finde al nødvendig Imødekommenhed". Og fremdeles den 16de Febr. er hans nye Melding tvilraadig om Prinsen, „hvad Parti han vil tage"; hans Trondhjemsreise med de lange Afstande, heder det, „gjør det meget sandsynligt, at han endnu ikke har modtaget Kongen af Danmarks Proklamation, og at vi kan smigre os med, at dennes Indhold vil aabne hans Øine". Det var Essens Øine alligevel, der først skulde aabne sig til Syn for sin Feiltagelse! Karl Johan paa sin Side svarede 10de Marts: „Jeg fatter ikke, hvorledes denne Prins har kunnet fjerne sig saaledes fra Pligtens Vei". Misforstaaelsen var grundig og langvarig.

I Essens ovennævnte Brev af 16de Febr. forekommer allerede: „Man taler om en Plan til en Rigsdag i Norge". Men Essen ser endnu heri blot en uskadelig „Forberedelse af Stemningen for den nye Sagernes Ordning, som skal grund-

læggeś", og siger: „Det synes mig endog, som 'om en saadan Forsamling maatte blive gunstig for Sveriges Interesser, saavel ved den Uenighed, som der vitterlig vil opstaa mellem Medlemmerne, som ved de Indrømmelser, som Hs. Maj. vil være istand til at kunne gjøre Nordmændene, som kan sende Deputerede enten til mig eller lige til Kongen for at udtrykke for ham Nationens Ønsker". Det blev ikke til nogen Forhandling i Virkeligheden med de svenske, og Wedelpartiets Forsøg paa svenske Tillempninger i Grundloven fandt intet villigt Øre og ringe Indpas. Den 27de Febr. er Forholdet med den oprindelig paatænkte „Besiddelsestagen" af Norge efter Essens Rapporter forandret i følgende Grad: „De fiendtlige Forholdsregler, som Nordmændene tager, sætter mig i den Nødvendighed at maatte være paa min Post mod et muligt Angreb". Imidlertid finder Generalguvernøren det endnu 2den Marts „passende at skaane Nordmændene, da jeg endnu ikke har modtaget noget Dokument, der kan bemyndige mig til at behandle dette Folk som Oprørere". Men vedvarende blev der ikke noget af det sidste ogsaa af den gode Grund, som 28de Marts anføres: „da Prins Kristians Hær i det mindste er 3 Gange sterkere end den, som er under min Befaling". Skuffelsen af Kielerfredens Virkning gik efterhaanden op for Essen med Forvisningen om, at „Norge maatte erobres i Norge". Midt i Marts hed det: „Naar vi engang kommer i Besiddelse af dette Land, hvortil Udsigterne endnu synes mig fjerne". — Men 31te Marts faldt Paris og med det Napoleon, og Kronprinsen kunde tænke paa snart at vende hjem igjen med sin Hær. Da skulde Pennekrigen hidtil fra svensk Side afløses af en virksommere Fremgangsmaade. Men indtil da — under den svenske Regjerings uheldige Forsøg i Norge paa at skille Folket fra Prinsregenten gjennem upaaagtede Skrivelser og Agitationer og i Danmark paa at reklamere ham gjennem Kongen — grundlagde det vakte Folkeliv i Norge under Kristian Fredriks Præsidium i Ro sin Frihed og Selv-

stændighed gjennem sine Repræsentanters betydningsfulde Lovverk paa Eidsvold. 14de Januar var forbi og 17de Mai traadt i Stedet.

VI.

Den Ordning af Foreningen, som efter Kielertraktaten skulde været sat i Scene, blev i Proklamationen af 8de Febr. indledet og antydet saaledes: „Ethvert fremmed Folk, som kunde true eders Fædreland, skulde ville røve eders Eiendom og krænke eders Rettigheder; svenske Soldater, Ætlinger af samme Stamme som Norges Folk, kommer for at befæste eders Rettigheder og eders Frihed. Vor Generalguvernør skal paakalde de mest anseede Mænds Indsigter iblandt eder for at forelægge til Vor Prøvelse og Stadfæstelse Forslaget til en Statsforfatning, der er lempet efter eders Behov og kan betrygge eders Lyksalighed. Vi lover eder forud, at denne Statsforfatning skal hvile paa de tvende skjønneste Forrettigheder, som tilhører et tappert og ædelt Folk: den, at ytre sig gjennem sine Repræsentanter og at beskatte sig selv. Saadan er vor Hensigt, Nordmænd!" Det vil sees og forstaaes, at Udsigterne til en fri Forfatning var ikke meget fyldige: en Skygge mod Eidsvoldsforfatningens Virkelighed paa det sociale, det økonomiske og det politiske Omraade. Forholdet forandres ikke ved Betragtningen af, hvorledes den provisoriske Styrelse i Generalguvernørens Instruktion af 13de Febr. var tænkt indrettet for Norge med et Raad af 5 Nordmænd under den svenske Generalguvernør, hvem det tilkom „alene at dømme og afgjøre alt til Styrelsen hørende", medens Raadet blot kunde „afgive sine Tanker til Protokollen". Udsigterne efter denne Instruktion forbedredes heller ikke ved den bebudede „venskabelige" Militærindrykning med forordnede svenske Komandanter paa Fæstningerne i Norge under det blaagule Flag.

Undervisningsvæsenet og Universitetet skulde ogsaa fremtidig paa en for Nationaliteten mindre betryggende Maade stilles „under Generalguvernørens særskilte Beskyttelse." Forøvrigt var i denne provisoriske Ordning af 13de Febr., der er det nøiagtigste Dokument for den paatænkte, men ikke virkeliggjorte „Besiddelsestagen", nogen fremtidig norsk Repræsentationsstyrelse kun paa følgende Maade stillet i Udsigt: „Indtil Hs. Maj. Kongen, efterat have hørt Folkets Repræsentanter, finder sig foranlediget til at give Kongeriget Norge en Konstitution og organisere Landet i Overensstemmelse med den nye Sagernes Ordning, kommer Generalguvernøren til i sin Person at forene den høieste Befaling over Armeen og den høieste Magt i alle andre Grene, der hører til Landets Styrelse." Forbeholdet for „de tidligere Rettigheder" under den danske Union og den nøie forordnede „Fastholdelse af den bestaaende Ordning" kunde heller ikke let tilfredsstille Norges første Krav engang, der var vakt under Friheds- og Nationalitetsfølelsens Tilstedeværelse i Folkebevistheden alt længe før 1814. Men den proklamerede Fasthængen herunder ved det forældede blev ialfald fuldstændig utilfredsstillende fra det Øieblik, Eidsvoldsforfatningens gjennemførte Folkestyrelse paa Grundsætningerne af den nye Tids Frihed og Lighed alt var fremtraadt og antaget under store Forhaabninger. Det var derfor nødvendigt, at den svenske Styrelse efter 17de Mai 1814 maatte byde Norge et nyt Grundlag for Foreningen, om den paa nogen Maade skulde kunne istandbringes uden Nordmændenes væbnede Modstand og, om denne beseiredes, vedblivende Had til den nye Ordning.

Den konstitutionelle Udvikling, der saaledes i Norge var foregaaet samtidig med Alliansens Seier over Napoleon og Stadfæstelsen af det gamle atter usikkert blevne Opgjør mellem Alexander og Karl Johan paany i Paris i Slutningen af April, kunde ikke ved Kronprinsens Hjemkomst i Slutningen af Mai saa let tilintetgjøres. Dog holdt altid Karl Johan

Norge for en sikker Besiddelse, naar Rusland og England ikke svigtede ham. Og Alexander havde efter Pariserforsoningen gjentagende erklæret sig villig til at hjelpe igjen med Tropper mod Danmark og Norge, hvis indbyrdes Sammenhold i den reiste Modstand under Kristian Frederik Kronprinsen folte sig inderlig overbevist om. Det var et Brev allerede fra 7de Decbr. 1813 fra Kong Frederik til Prins Kristian Frederik om en med Østerig opgjort Afstaaelse af Trondhjems Stift til Sverige for at afvende Karl Johans Angreb, der bl. a. kunde paaskydes. Nodt til Afstaaelsen ved „den bitre Nodvendighed" havde Kongen her tilfoiet: „Det kunde undgaaes, naar Trondhjemmerne sagde: Vi vil blive hos vor Konge! Overalt, kan man vinde Tid, saa kan man vist faa de allierede paa vor Side." Under den efterfolgende Kielerfred skulde Kristian Frederik paa fornyet Opfordring have taget Tanken op for hele Norges Vedkommende, og Karl Johan havde med Oplysning gjennem Østerig herom faaet sin Forbauselse over den norske Prinsregents „Rebellion" forklaret paa denne Maade som udgaaet fra Danmark. Men fremdeles ved de allierede Magters Tryk paa Danmark og Prinsen, vilde da Karl Johan virkeliggjore Kielertraktaten i Norge, skaanende det „vildledte" Folk selv. Uden ret Forstaaelse under sit Fravær af den nationale Reisning i Norge og Grundlovsverkets Betydning, vilde han vise Nordmændene og forst og fremst Wedelpartiet, at England var virkelig paa hans Side og at „Blendverket" med Norges Modstand burde opgives. Derfor fik han i Juni og Juli sendt sine allieredes Diplomater til Norge, for han selv med Hæren, som det sidste Middel, gjorde Kielertraktaten respekteret. Men da dette mæglende Forsog paa den gamle Basis alt var ved at glippe, og Forhandlingerne af Gesanterne alt fortes paa Eidsvoldgrundlovens Standpunkt, greb han til Vaabnene og begyndte Felttoget for at fremtvinge Underkastelsen uden „en saa ubefoiet Selvstændighed." Hans Kungjorelse af 17de Juli begyndte: „Nordmænd! Naturen har bestemt

eder til at udgjøre et Folk med de Svenske, og eders Skjebne er fuldbyrdet, efterat Kongen af Danmark ved Freden til Kiel har afstaaet sine Rettigheder til Sverige."

Den svenske Regjerings Proklamation 10de Juli 1814 til Nordmændene, da Kongen og Kronprinsen reiste fra Stokholm for at begynde Krigsoperationerne mod Norge, havde ganske i Erobringspolitikens Aand erklæret Rigsforsamlingen paa Eidsvold lovstridig og dens Verk ugyldigt. Noget overrasket hørte da Kronprinsen de fra Kristiania kommende udenlandske Komissærer foreslaa ham i Udevalla 25de Juli et fredeligt Opgjør overfor Norge med Kristian Frederiks Frasigelse fra den norske Trone paa Grundlag af, at Eidsvoldsforfatningen fremtidig respekteredes. Kronprinsen svarede med Afslag og Bebreidelser mod Komissærerne, der igjen lod Klagen gaa over paa Kristian Frederik, der skulde afkræves ubetinget Tronfrasigelse. De selv drog til fredelige Underhandlinger igjen et Øieblik til Norge, samtidig næsten med at Kronprinsen med Landhæren og i Navnet den gamle Karl XIII med Flaaden begyndte Krigen. Fra Rusland og Prøisen havde Svenskerne desuden efter Traktaterne mindre Troppekorpser i Udsigt til Hjælp, og Englands Skibe skulde efter Løfte blokere Norges Kyst.

Kristian Frederik som Norges Konge havde alt længe under Udsigt til, hvad der nu var bleven Virkelighed, været modfalden og havde mistvivlet om sin og Landets Sag. Fra Kongen i Danmark havde han stadig faaet Bebreidelser og Opfordring om at vende hjem, alt siden han under Karl Johans Fravær i Napoleonskrigen havde modsat sig Planen at gaa angrebsvis tilverks og nytte Tiden til at fremtvinge et muligt Omslag i Sverige. Det skulde været et Forsøg paa en Tronfolgeforandring med en Gjenkalden af Situationen fra 1810, da Kristian August skulde bringe Sverige Norge. Det var en eiendommelig Kombination af Planer, hvorunder i det Øieblik, da Karl Johan mistænktes for med

Alexanders Hjælp at ville tage Frankriges Trone i Besiddelse efter Napoleon, Kristian Fredrik som norsk Konge skulde taget Karl Johans Plads som Tronfølger i Sverige. Men den første Forudsætning for Tankernes Virkeliggjørelse manglede med tilstrækkelig Handledristighed hos vedkommende Prætendenter til uden Betænkelighed at vove Forsøgene. Det var ogsaa den samme Omstændighed, der nu under fælles Ulyst til Krigens voldsomme Afgjørelse med „unyttig Blodudgydelse" efter blot mindre Kampe hurtig førte til Forslag om Vaabenstilstand 7de og 8de Aug. og Konventionen til Moss 14de Aug. med fredeligt Opgjør.

I det første Forslag om Vaabenstilstand, det af 7de Aug. fra Karl Johan, var Omslaget skeet med Opgivelse af Kielertraktaten. Kronprinsen erklærede sig nemlig af Kongen i Sverige bemyndiget til at antage den af Repræsentanterne paa Eidsvold givne Grundlov med blot de Forandringer, der var nødvendige for begge Rigers Forening, og om hvilke et sammenkaldt Storthing under Vaabenstilstanden skulde forhandle med svenske Befuldmægtigede. Kong Kristian Fredrik skulde til Gjengjeld frasige sig Tronen, overgive Styrelsen til Statsraadet og indkalde Storthinget samt derefter forlade Landet. Tilbøieligheden til paa dette Krigens Standpunkt at indrømme, hvad forud for Indrykningen var afslaaet ligeoverfor de udenlandske Komiteredes Forestillinger, maatte nærmest søges i Karl Johans Opfatning af Stillingen i det hele taget, der trods svensk Antagelse almindelig af fuld Overlegenhed ingenlunde var saa sterk, som den syntes. De økonomiske Midler til en langvarig Krig savnedes i høi Grad, og Kronprinsen kunde ikke stole paa, at hans medforbundne og aller minst England vilde understøtte ham, naar Norges Undertvingelse imod Traktatens og Kronprinsens eget Tilsagn om „Norges Lykke og Frihed" i fortsat Krig skulde forsøges. Denne Fremgangsmaade vilde ogsaa været mod de ældre Skandinavers Politik, hvis Tanke Karl Johan havde knyttet sig til og atter nu optog i Tilslut-

ning til og Benyttelse af Wedelpartiet, omend han brugte sin egen Form og Fremgangsmaade for at sætte den i Verk. Paa den anden Side havde Felttoget været nødvendigt omend blot som en diplomatisk Demonstration for den almindelige Stemnings Skyld i Sverige, som ikke uden videre skulde tilfredsstilles ved den ventede „Erstatnings" forandrede Kaar; thi der havde man haabet en større Afhængighed efter Kielertraktaten og en nærmere Forening end den nu blivende egentlig blot fyrstelig personelle. Efter Konventionen til Moss var imidlertid 4de Novbr. i Virkelighed fra svensk Side sikret Norge, om dette selv ikke bragte nogen Forstyrrelse ind i Forholdet. Heldigvis havde heller ikke Udbrudene af den norske Misfornøielse over Krigsførelsen denne Virkning, og Foreningen blev fuldbragt uden at efterlade nogen væsentlig forøget Uvilje yderligere mellem Folkene indbyrdes.

Da Storthinget 7de Oktbr. var traadt sammen, vedtog det — inden de for Vaabenstilstanden bestemte 14 Dages Forløb — derefter 20de Okt. den afgjørende Bestemmelse om Foreningen med Sverige under Forudsætning om senere Enighed om de nødvendige Forandringer i Grundloven og derpaa følgende endeligt Kongeskifte. De sidste Hindringer bortryddedes saa ved disse Sagers Afgjørelse 4de Nov., og Foreningsverket var fuldført. Om der end til sidste Øieblik forefaldt foruroligende Tvist- og Truselscener med Appel til Vaabnene igjen og til strax at benytte de Dele af Hærene, der endnu holdtes færdige paa begge Sider, saa var dog længe forud i Virkelighed og for Alvor Krigstankerne opgivne og det ikke mindst afgjørende fra Kronprinsens Side. Men hovedsagelig for Svenskernes Skyld, der endnu ikke havde Lyst til at opgive Kielertraktaten, om de end, stolte fra Tysklandsfelttoget og snart trætte af Krigen i Norge, alt udlod sig med, at dette fattige Fjeldland ikke var et besværligt Felttog værd, maatte han indtage en forsigtig og til begge Sider hensynsfuld Holdning. Givende saa efterhaanden efter for de norske Fordringer og væsentlig den vigtige

20de Okt., kunde bestandig efter den Tid Fredsforanstaltningerne med Hjemsendelsen af flere og flere Tropper voves. Alliansens Magter fik alt fra Tiden for Konventionen til Moss Fredsforsikringer med Afkald paa krigersk Hjælp i Norge, og det var ialfald 19de Aug. mod Danmark, Karl Johan i Brev til Alexander ønskede de russiske 6000 Mand i Holsten anvendte, bestandig i den Tro, at Kristian Fredriks endnu frygtede Modstand og nolende Afreise skrev sig fra det danske Hofs Intriger.

Karl Johan havde som Mesteparten af det svenske Folk havt urigtige og uklare Forestillinger om Forholdene i Norge, paa den ene Side som fortrykte i og efter „Provinsstillingen under det danske Aag“ og paa den anden Side som almindelig gunstig stemte for „den svenske Befrielse“. Det var naturligt, at den svenske Opfattelse var bleven Karl Johans, for han selv under Krigen fik Oinene op for den helt anderledes her værende Tilstand. Han fik da se, at den svenske Opfatning af Norges tidligere Historie, som den i oversatte Flyveskrifter søgtes udbredt i Norge til Fiendskab mod Danmark, ingen Tilslutning kunde faa med sin partiske Fremstilling. Og den svenske Modstand mod den norske fri Forfatning i Paastand om, at „den Grundlov, som Sverige antog i 1809, leverede al den Frihed for den enkelte, som kunde forenes med Orden og Almenvel“, maatte for Karl Johan, der selv var en Søn af Revolutionen fra 1789, vise sig altfor meget at være hjemme-svensk og uantagelig for Norges demokratiske Forhold under den alt stedfundne Optagelse af den store franske Revolutions Principer i dets nye Forfatning. Som hele Kampen mod Napoleon havde været en proklameret og i den første Tid ogsaa virkeliggjort liberal Folke-Befrielse, maatte ogsaa i Oieblikket Norges Frihed sees med et gunstigere Oie end den derpaa følgende almindelige Reaktions. Karl Johans saa ofte gjentagne Ord, at han satte sin Ære og sin Opgave i at bevare og lede Norges Frihed, virkeliggjorde han ogsaa tilslut trods alle Fristelser og Farer fra alle Sider.

Til de svenske Komissærer ved Storthinget skrev Karl Johan 7de Okt. 1814 med Udtryk af svensk Opfatning af

norske Fordringer: „Det staar til eder, m. H.! at forlige, hvad der tilkommer Kongens Værdighed, med Fordom og Fordringsfuldhed hos de norske Folkerepræsentanter. En tryggere Stilling til Europas Magter, Offentlighedens Anerkjendelse af vort Maadehold, Finantsernes, Handelens, Agerbrugets Fremme, kort: Nationernes hele Velfærd, se der mit Formaal med hurtig og saa vidt mulig at ordne Rigernes Forening til Nordmændenes Tilfredshed. Uden Tvil skal vore Børn faa meget at gjøre for at iverksætte den endelige Sammensmeltning af begge Nationer; men det kan være politisk klogt at levne ogsaa dem noget i de indvortes Anliggender at udrette og saaledes vende deres Fædrelandskjærlighed og deres Anstrengelser i denne Retning til Lighed med England i Forhold til Skotland: Da Svenskerne endnu ikke paa lang Tid kan være fuldt sikre paa Nordmændenes Kjærlighed, skal de undgaa fjerne Krige, som altid har sat Sveriges Tilværelse paa Spil." Man vil gjenkjende Karl Johans Syn for Foreningens Fremtid i dens virkelige senere Historie. Med al den fremmedes Uhildethed og den undersøgendes Skarpsyn opfattede han i 1814 de forenede Rigers ved hans saaledes gjennemførte „1812 Aars Politik" sikrede fredelige Fremtid.

Det var nærmest i Sveriges Interesse, Karl Johan oprindelig havde udkastet Planen til den skandinaviske Halvøs Forening, og det var under stadigt Hensyn til de svenske Forhold, han gjennem 4 verdenshistorisk merkelige Aar midt oppe i Europas store Politik gjennemførte den. Han forbandt Foreningen med det afgjørende Politikskifte hjemme: i fredelig Tilbagetrukkenhed at give Afkald paa Finland og Sveriges gamle Europa-Rolle. For sidste Gang kastede han dets smaa Kræfter ind i de stores Strid og foretog sin diplomatiske Udfordring og sit strategiske Ridderspil paa Europas store Scene. Mellem Keiser Alexander og Keiser Napoleon optraadte han som Spurv i Tranedans og led dog ikke Skibbrud. Det var vistnok en Omvei at naa Norge over Petersburg,

Berlin og Paris; men han manøvrerede sig med en glimrende Snildhed frem, uskadt som paa en Parademarsj med sine Svensker mellem de frygtelige Hære i Tyskland, og fik dog sin Krig frem og sit proklamerede Maal vundet til Slutning. Det var et diplomatisk Felttog, der passende kunde afslutte Sveriges Stormagtspolitik.

Der har været gjort Karl Johan store Bebreidelser, fordi han opgav Finland og en Del af den svenske Nation. Det var hans Tro som Statsmand, at Finland ikke vilde være til Sveriges sande Nytte, og at det maaske ikke kunde bevares. Det er ikke let engang for Eftertiden at dømme om Rigtigheden heraf. Hvad der hidtil har vist sig, er imidlertid, at Finlands svenske Nationalitet, uden Støtte i den politiske Forbindelse med Moderlandet, i vore Dage holder paa at beseires af den folketalrigere finske. Det kan være, at det samme Resultat omsider vilde fremkommet ogsaa under det andet forudsatte Valg af Politik; men det siger sig selv, at det da ingenlunde vilde være skeet saa hurtig eller endelig saa fuldstændig. Et politisk herskende Folk, selv om det i Riget var meget underlegent i Tal, har altid paa en anderledes overlegen Maade forstaaet at hævde sin Nationalitet, end naar det var under- eller ligestillet med Flertallet.

Den tilbagetrukne fredelige Stilling, som Karl Johan ved sin Politik forberedte for det svenske Folk, kunde ogsaa af Hensyn til dets nødvendige sociale Omformning i dette Aarhundrede synes den tryggeste og heldigste. Den store Standsadskillelses Opløsning i Sverige med den tidligere saa mægtige Adelstands Tilbagetræden i Folket maatte i Overgangens Tid virke svækkende paa Landets hele krigerske Kraft. Det var da det bedste i Stedet for den tidligere i naturlig Henseende udfordrende Stilling med Finland som Forpost mod Rusland at indtage den tilbagetrukne naturlig begrænsede for Fremtiden i Tryghed for sig selv paa den skandinaviske Halvø. Og der kunde synes at ligge en naturlig Bestemthed i den stadige tilbage-

trukne Grænse for Sverige mod Øst og Syd, som det kun for et Øieblik kunde ventes at faa vendt og drevet tilbage igjen. „En kortvarig Besiddelse af Finland" er ogsaa Udtrykket i Schinkels Minnen om Udsigterne i 1812 paa fransk i Stedet for russisk Parti.

Kan der alligevel end være Tvil om, hvorvidt det svenske Folk bør være Karl Johan taknemmelig for Begyndelsen af hans „1812 Aars Politik", saa kan det norske Folk dog ikke andet end være vel tilfreds med den Afslutning, han tilsidst i 1814 gav den. Den uafhængige Ligestilling, som det da i Foreningen under sin fri Forfatning opnaaede, skyldtes i væsentlig Grad Karl Johans Fordomsfrihed og politiske Talent. Var end Stillingen i Høsten 1814 ingenlunde saa, at Norge blot havde paa Naade og Unaade at give efter, og herunder dets Friheds Bevarelse var en blot og bar Gave, saa skyldes der dog Anerkjendelse, — og det netop derfor ogsaa fra begge Folk, — overfor Karl Johan, fordi han dengang i den rette Beregning af Omstændighedeene løste Øieblikkets Vanskeligheder paa en for Fremtiden betryggende Maade. Det er just Statsmandens Storhed med den rette Vurderen af Forholdene at se og løse Tidens Opgave.

Kristian Magnus Falsen.

Der er to Ting, der kan give en Mand Betydning: enten de store Evner, der lader ham erobre sig den fremragende Plads, eller Omgivelserne, der sætter ham paa den; mangen vandt et Navn ved næsten som under Tilfældighed at komme med i den store Begivenhed, der adlede ham. I meget gjælder det, at Tiden finder sine Mænd og deler sin Storhed med dem, skjønt ogsaa mangen — og det ikke de minste — lige meget synes selv at have skabt sin Stilling og formet Omgivelserne efter sig. Men som hurtig Fald eller hurtig Stigen følger hvert Skridt i en saadan Tid, der er svanger med store Begivenheder, saa er det forst og fremst dens Forstaaelse, der betinger den personlige Indflydelse, forberedende det Tiden forløsende Skridt. Det er saadan i dobbelt Forstand, at „Tidens Guder er dens Mænd", fremkaldende den betydningsfulde Afgjørelse, hvorved de selv vinder Betydning. Om saa ikke mere af Geniet, skal der ialfald ogsaa til denne Storhed Forstaaelsens Blik.

Den storste Tid i vor Historie har utvilsomt Aaret 1814 været. Paa det Tidspunkt vandt Kristian Magnus Falsen sin fremragende Plads i vor Historie i Forstaaelse af sin Tid.

Allerede forud i Besiddelse af de ydre Betingelser for at spille en Rolle i vort Land, forøgede han sin Indflydelse i høieste Grad ved tidligst at forberede Grundlovsverket. Derfor var han paa Eidsvold Situationens Herre og har den uforvisnelige Fortjeneste mest at have bidraget til vor fri Forfatnings Istandbringelse. Hans Rolle var dog ikke dermed udspillet; men i den fremragende Stilling, han vedblivende indtog, vandt ikke altid hans Arbeide Paaskjønnelse, og bitre Angreb for at have sveget sit frigjørende Grundlovsverk har dækket over hans Anerkjendelse. „Intet stort Navn er i Norge bleven mere bekranset, intet er mere brændemerket", siger L. K. Daa i nogle anerkjendende Betragtninger over ham, og han tilføier: „I sin Ungdom var han forgudet af Folket. Hans Dødsleie var omgivet af Miskjendelse. At granske K. Magnus Falsens Levnet er ikke blot en Retfærdighedspligt imod hans Minde, men ogsaa imod Norges Gjenfødelseshistorie. Thi hans Delagtighed deri er for stor, til at ikke hans Ære skulde være uadskillelig bunden til Folket." Den citerede Forfatter har dog ikke fuldført denne Retfærdighedspligt, idet hans Afhandling ogsaa med andre Hensyn for Øie væsentlig betragter 1814 Aars Begivenhederne og kun løst skitserer Falsens øvrige Liv. Miskjendelsen fjernes derfor ikke, omend Anerkjendelsen ydes; thi Forklaringen i sin Helhed mangler. Undersøgelsen maa gaa ud fra Falsens egen Virksomhed, for under Samtidens modstridende Domme sikrest at kunne se, om det bebreidede Omslag har fundet Sted, og i Tilfælde, hvordan det er kommet.

Kristian Magnus Falsen var ingen „ny Mand", der alene skyldte sig selv sin forholdsvis anseelige Stilling. Oldefaderen var i Midten af det 18de Aarhundrede som Etatsraad bleven ophøiet i den danske Adelsstand, og Farfaderen og Faderen havde indehavt det øverste Dommerembede i Norge som Justitiarius i Kristiania i Overhofretten. Den sidste, Enevold Falsen, naaede endnu videre. Med udmerkede Aandsevner, saa at han i 10-Aars-Alderen blev Student, fik

han 33-aarig efter Faderen Justitiariusembedet, og omend straks derpaa i Unaade forflyttet til Nordland, indehavde han — efter her for sin Helbreds Skyld at have forladt sit Embede — igjen i 36-Aars-Alderen i 1802 den høieste Dommerstilling i Norge, som nu var Justitiarius i Stiftsoverretten i Kristiania. I Tilslutning til Prins Kristian August deltog han fra 1807 i den forordnede Regjeringskomission, der i Kristiania under Ufreden med England og Sverige styrede Norge og søgte at aflede Krigens Ulykker. Under sin tidlig begyndte energiske Virksomhed, med litterære Studier og politisk og æsthetisk Forfatterskab i fransk frisindet Aand ved Siden af sin nævnte vidtløftige Embedsgjerning ældedes han imidlertid tidlig. I 1808, 53 Aar gammel, var han efter samtidiges Dom alt „en udlevet Mand", der under Overanstrengelse og Sorg over Fædrelandets Nød tidt led af Svindel og et Mismod, der grænsede til Sindsforvirring. I en saadan Stemning den 16de Novbr. nævnte Aar, „forlod han i en storm- og regnfuld Aften Kristianias Privattheater, som han saa ofte ved sin Muse havde oplivet, og hvis fornemste Opretholder han stadig havde været, og hans forvildede Skridt ledededes til Fjorden, i hvilken man Dagen efter fandt hans Lig." Han blev jordet med den største Høitidelighed som en af Fædrelandets mest elskede og fortjente Mænd.

Som Søn af en saa anseelig Fader havde K. M. Falsen alt fra Ungdommen af de bedste Udsigter til en heldig Karriere. Født i Oslo i 1782 blev han, 16 Aar gammel, dimitteret fra Schauboes Institut i Kjøbenhavn til Universitetet, hvor han 20 Aar gammel 1802 tog juridisk Eksamen. Først Volontør i det danske Kanselli, saa „Prøveprokurator" ved Akershus Stiftsret, stigende til „virkelig Overretsprokurator", blev han i 1807 Høiesteretsadvokat Kjøbenhavn. I hint Krigsaar tabte han alle sine Eiendele under Kjøbenhavns Beleiring. Ellers udmerkede han sig her som Kaptein ved Kongens Livkorps, Studenterkorpset, hvad der var hans

eneste militære Bedrift ved Siden af, at han derpaa i Kristiania en Tid var Kaptein i Grev Wedel-Jarlsbergs Frikorps imod de Svenske. Efter i Kjobenhavn hurtig fremdeles at være bleven udnævnt til konst. Generalauditor ved Overadmiralitetsretten, knyttedes han fra 1808 for Resten af sine Dage til Norge, udnævnt i sit 26de Aar til Sorenskriver i Follo, hvor han boede paa Gaarden Vollebæk ved Kristiania. Da Faderen i samme Aar var død, „arvede han en Anseelse, som i tredie eller fjerde Slegtled knyttede hans Navn til Norges Hovedstad" (Daa). Ogsaa Faderens Fædrelandssind og Frihedsideer fik han paa flere Maader snart vise, at han havde taget i Arv, medens de politiske Forhold stadig mere modnede Selvstændighedsfølelsen i Norge. Ved Sammenskudene i 1811 til det endelig bevilgede Universitet fik Falsen ganske eneſtaaende ogsaa sit Embedsdistrikt til aarlige Bidrag, og da den Krig, der gjentagende hindrede Forbindelsen med Danmark og adskilte Rigerne fra hinanden, endte i 1814 med Kielertraktaten og Kong Fredrik den 6tes Afstaaelse af hele sit norske Rige til Kongen af Sverige, fremtraadte Falsen ved dette vigtige Tidspunkt paa en afgjørende Maade som politisk Leder for Norge.

Om Kielerfreden af 14de Januar 1814 kom den officielle Underretning til Prins Kristian Fredrik den 24de Januar, og Dagen derpaa bragte et Ekstrablad til Avisen „Tiden" Efterretningen ud — med Fortielse af Betingelserne — som det „glade" Budskab: „Fred, Fred i Norden!" Det følgende Ekstrablad under 28de Januar forbedrede ikke den falske Anskuelse af Tingenes Stilling, og „aldrig er vel nogen Efterretning om Fædrelandets politiske Anliggender bleven modtaget af Nationen med større Glæde end dette Fredsbudskab". Men eftersom Privatefterretningerne skaffede nøiere Underretning, slog Stemningen om; Aall fortæller i sine „Erindringer", hvorledes han i Glæde lod slaa det første Ekstrablad offentlig op, og hvordan han Dagen efter i Græmmelse rev det ned, da Privatbreve havde givet ham

Underretning om den alt andet end hæderlige Fred. Det virkelige Forhold blev først offentliggjort af Kristian Fredrik den 21de Febr. og da meddelt med Fredrik den 6tes aabne Brev i „Budstikken", efterat Prinsen var vendt tilbage fra sin Trondhjemsreise. Paa denne havde i de første Dage af Februar fornemmelig Trondhjems unge Byskriver Carl Falsen, en Broder af Kristian Magnus Falsen, ved en Adresse med 58 indsamlede Underskrifter fra „de svenskfindede" i Byen med Mons Lie i Spidsen og fra for Resten de bedste Mænd undtagen de alleroverste Embedsmænd modvirket den forventede Udraabelse af Prinsen til Enevoldskonge som arveberettiget. Adressen, som — trods Falsens Forslag i offentlig Møde paa Raadhuset om at overlevere den — kun underhaanden meddeltes Prinsen, endte med disse Ord: „Vi tror at skylde os selv og vore Efterkommere at anmode Deres Høihed om at tillade Nationen ved Deputerede af alle Stænder at sammentræde i en Kongres for at lægge Grundvolden til Rigets Konstitution for Fremtiden". Adressen var kommet istand „efter Opfordring", og C. Falsen bragte den offentlig frem i Raadhusmødet, siger han selv, „efter Privatbreve", saa det ligger nær at tænke paa Konference for hans Vedkommende med Broderen sondenfjelds, der samtidig selv forberedte Sagen med afgjørende Vegt i sin egen Kreds.

Det var intet mindre end selve Grundlovsudkastet til en konstitutionel Forfatning, som K. M. Falsen her havde udarbeidet og allerede havde færdigt til i en sammenkaldt Kreds af fremragende Mænd (hvoriblandt Professor Sverdrup og Peder Anker) at gjennemgaaes i Løbet af to Dage paa hans Gaard Vollebæk, før Prinsen var kommen tilbage og den 16de Febr. fik sammenkaldt Notabelforsamlingen paa Eidsvold. Falsen var ikke blandt de her indbudne, men Talsmand for hans Ideer til afgjørende Modstand mod Prinsens paastaaede Arveberettigelse til Enevoldsmagten var efter Konferentsen paa Vollebæk særlig Sverdrup; Resultatet var, at Prinsen erklærede sig „overbevist" og sluttede sig til det almindelige Ønske om

en grundlovgivende Nationalforsamlings Indkaldelse. „Det er", siger L. K. Daa, „sandsynligt, at hin Sverdrups statsretslige Indsigt og politiske Fasthed, som i Prinsens Raadskammer viste sig saa skjæbnesvanger, for en væsentlig Del er bleven styrket, om ikke vundet, under Diskutionerne over K. Magnus Falsens Grundlovsudkast". Medens Prinsen fremdeles beholdt Styrelsen, men nu som „Regent" istedetfor Statholder før, „for at redde Norge fra Anarkiets Rædsler", indrømmede han Folkets Frihed til eget Kongevalg, ligesom han nu (og mulig allerede før) var villig til at tilstaa en fri Forfatning, hvad jo ogsaa den svenske Konges ved denne Tid tjendte Proklamation lovede Landet. Ønsket om en fri Forfatning delte mange med Falsen; men den bestemte Maade, hvorpaa han forberedte det og ligesom slog det fast ved selv at istandbringe et fuldfort Resultat i denne Retning, var det, der gav Stemningen Holdning og hans Person derpaa saa stor Indflydelse. Ogsaa her stod han dog ikke alene, idet paa den ene Side Lektor Adler var hans Medarbeider i Fuldforelsen af Grundlovsudkastet ved Siden af Raadgivere, som de allerede nævnte, og paa den anden Side snart ogsaa andre Mænd kom med egne Udkast; allerede den 25de Febr. kunde da den Samling Grundlove averteres til Subskription, hvori ogsaa det Adler-Falsenske Arbeide forst udkom, udgivet i April af Wulfsberg. Men hverken med saa stor Dygtighed i det hele eller saa tidlig udarbeidede var de ovrige Udkast, og ingen af dem uden Falsens vides at have været til eller at have i nogen Maade selv eller gjennem sine Forfattere faaet Indflydelse saa tidlig: paa det afgjorende Tidspunkt for Notabelforsamlingens Samvær, da Beslutningen om en Grundlovs Istandbringelse toges. Som Falsens alene nævnes da ogsaa fra Mødet forud det Udkast, der senere tillige bar Adlers Navn, omend Samarbeidet ventelig allerede var begyndt, da Adler ved Mødet var tilstede i Falsens Hus.

Forholdet mellem det efter dets to Forfattere kaldte Adler-Falsenske Grundlovudkast har været forskjellig angivet; men

L. K. Daa har som Resultat af de undersøgte Bevidnelser for Forfatterskabet givet følgende rimelige Dom: „Det synes altsaa at være mest Grund til at tillægge K. Magnus Falsen næsten udelukkende Æren for at have omplantet paa norsk Grund de almindelige politiske Ideer, som har fundet et Udtryk i Landets nuværende Grundlov". Theologen og Skolemanden Adler, hvis Sprogkunskab synes særlig at have skaffet ham Æren af Samarbeidet med Falsen (ligesom derefter Ansættelse som Prinsens Sekretær), havde 32-aarig i sig selv hverken ydre eller indre Betingelser til som Juristen og Politikeren Falsen at kunne istandbringe den væsentlige og mere selvstændige Del af Grundlovsudkastet. Dettes Fortales Almensatser vides ogsaa kun med Sikkerhed at være udarbeidede af ham efter de amerikanske og franske Konstitutionsforbilleder; men just denne Del gav Falsen senere let Slip paa, medens han fastholdt og ved sin egen mægtige Indflydelse fik indført i den blivende Grundlov i Hovedtrækkene Mesteparten af det øvrige af dette Udkast. Fra først til sidst har derfor Falsens Fortjeneste med Hensyn til saavel Grundlovsudkastet som dets Indførelse i vor Statsforfatning været den afgjort overveiende.

Da den valgte Rigsforsamling den 10de April 1814 paa Eidsvold traadte sammen, var blandt dens 112 Repræsentanter Falsen i Kraft af sin Optræden med Grundlovsudkastet Forsamlingens indflydelsesrigeste Mand, hvad der gav sig tydelig tilkjende i, at han valgtes til Formand for den strats nedsatte 15-Mands-Konstitutionskomite, ligesom han senere ogsaa gjentagende valgtes op paa Rigsforsamlingens Præsidentstol. Og samtidig med, at han herunder var Nationalforsamlingens Leder, hvis Udkast i Komiteen lagdes til Grund for Forhandlingerne, var han ogsaa væsentlig som Følge af denne sin mægtige Repræsentant-Stilling, nu „Regenten", Prins Kristian Fredriks „Fortrolige" i en Slags ministeriel Stilling til Regjeringen. Paa Grundlovens Tilblivelse fik han derfor den ubetinget største personlige Indflydelse. Hans statsretslige Op-

fatning, som den har givet sig Udtryk i hans Grundlovsudkast, er derfor bleven af særegen Betydning som Hovedkilden til vor nuværende Forfatning: „Udkastet i alle dets væsentlige Eiendommeligheder gik ind i den paa Eidsvold den 17de Mai underskrevne Grundlov, ligesom de ogsaa gjenfindes i Norges endnu gjældende", siger L. K. Daa. Dog maa, foruden betydelige Udeladelser og fuldstændig Omordning og Omredaktion af Paragraferne, i Modsætning til vor vel kjendte Grundlovs merkes disse væsentlige Afvigelser: At Udkastet paa den ene Side, i Forbindelse med en mere indskrænket Stemmeret, havde Storthing hvert andet Aar samt en særegen Lagthingsordning, hvorefter kun ⅓ af Lagthingsmændene gik af ved hvert nyt Valg, ligesom deres Valgkvalifikationer var forskjellige fra Odelsthingsmændenes, medens paa den anden Side i den dømmende Magts Anordning Jury var optagen. Folkestyrelsen gjennem de Stemmeberettigede var sterkere gjennemført i Falsens Udkast, end den blev i den endelig vedtagne Grundlov; men Garantien til Hinder for Misbrug af Magten var søgt væsentlig i og gjennem en sterkere Todeling af Repræsentationen. Hverken her eller i Falsens Udtalelser ellers var Sikkerheden søgt fortrinsvis i uafhængig affondret Magtfordeling af repræsentativ og exekutiv Myndighed. „Udkastet vedkjendte sig aabenbart den Tanke", siger ogsaa Aschehougs Grundlovsfortolkning, „at Nationalrepræsentationen var den fornemste og indflydelsesrigeste af Statsmagterne." Ogsaa var dets Hovedkilder, den amerikanske Konstitution og den franske af 1791, mere demokratiske, end ialfald Grundloven hos os blev. I Modsætning imidlertid til Aschehougs Grundlovsfortolkning, der neppe engang nævner den amerikanske Konstitution som Forbillede for Grundloven, kan følgende retledende Udtalelse af Falsen i hans Tidsskrift „Tilskueren" for 1817 gjøres gjældende: „Forsaavidt som de amerikanske Fristaters Konstitution for en stor Del er bygget paa den britiske, kan Forfatteren (Buchholtz) have Ret til at sige, at de norske Kon-

stituenter tog den britiske Statsforfatning til Mønster; men iøvrigt havde man, især med Hensyn til Organisationen af Nationalrepræsentationen, saa godt som udelukkende den amerikanske for Øjne." I Rigsforsamlingen forsvarede ogsaa baade Falsen og Sverdrup den vigtige Todeling af Nationalrepræsentationen ved at sige, at den var „taget af de bedste Konstitutioner, den engelske og amerikanske", hvorpaa den omtvistede Paragraf bifaldtes. Den amerikanske Konstitution var jo ogsaa tildels Kilden til den franske af 1791, om end denne og den norske blev monarkiske i sin Form. Og i Eidsvoldforsamlingen var der ingen Tvivl om, at det var et frit konstitutionelt Monarki, man skulde grundlægge, ligesom det monarkiske Hensyn søgtes tilfredsstillet, idet „enhver af Grundlovens Paragrafer" blev forevist Prinsregenten ved Forsamlingens ugentlig vekslende Præsidenter og Komiteens stadige Formand, Falsen, forinden den endelige Drøftelse og Afstemning foretoges.

I Rigsforsamlingens Forhandlinger deltog Falsen ikke alene i Forsvar af sine Indstillinger som Konstitutionskomiteens Formand, men ogsaa leilighedsvis med flere vigtige Forslag forøvrigt, som om Nedsættelse af en Lovkommission efter Rigsforsamlingens Ophør og om foreløbig Vedtagelse (18de April) af Rigsforsamlingens Opløsning, „saasnart Konstitutionen er antagen og Kongen valgt." Dette sidste Forslag, som uden nogen foregaaende Angivelse kom noget overraskende paa Forsamlingen, vakte levende Debat og Modstand, idet derved Repræsentationen vilde overgive al Myndighed til den eksekutive Magt, straks Konstitutionsarbejdet var færdigt, men endnu før den fredelige Ordning overfor Sverige kunde være kommet istand. Da imidlertid den vanlige Hovedmodstander, Wedel, karakteriserede Forslaget som temmelig uskadeligt, om end utidigt, med de Ord, at det var „overflødigt", og kun udsagde: „Naar vi er færdige, saa er vi færdige, — som min Tjener vilde vække mig Kl. 6 for at sige mig, at jeg gjerne kunde sove til Kl. 10", saa vedtoges det den 19de April, omend kun

ved at Præsidenten under lige Stemmetal var paa Falsens Parti. Forslaget var dog af Falsen ganske rigtig vurderet anderledes end af Wedel og betod, at Eksekutivmagten og ikke Repræsentationen skulde Begivenhedernes Ledelse tilhøre efter Forfatningen under de vanskelige Forhold. Det var den samme Statsklogskab, der ledede den demokratiske Falsen til at lægge hele Styrelsen paa dette Tidspunkt i Kongens Haand, som ledede den romerske Republik til i Faren at vælge Diktatoren. Falsen vilde ogsaa her, fuldkommen efter amerikansk Mønster, have en sterk og betroet Eksekutivmagt ved Siden af en sterkt garanteret Repræsentationsindflydelse med Fortrinsafgjørelse, naar dens Tid med de kontrollerende Mellemrum kom. I Overensstemmelse hermed sagde han ogsaa i Motitiveringen af sit Forslag: „At ville trænge ind i Diplomatikens Irgange og bestemme Norges Forhold til fremmede Stater vilde unegtelig være et ligesaa uendeligt som usikkert og, jeg tror, denne ærede Forsamling aldeles uvedkommende Arbejde. Lader os altsaa ikke, idet vi overensstemmende med den os overdragne Fuldmagt bestemmer Rigets Konstitution og hvem, der ifølge samme skal være i Besiddelse af Suverænitetens forskjellige Bestanddele, begynde med den Inkonsekventse selv i vor Person at ville samle al den Magt, hvis Deling vi allerede har bestemt (ved de vedtagne konstitutionelle Grundsætninger); lader os vel vogte os for, at vi ikke selv skal begynde at handle efter Principer, vi endrægtigen hos andre har fordømt (den franske Revolutions Forsamlinger), Principer, saa meget farligere, naar en talrig Forsamling udøver dem. Har vi ikke seet, ser vi ikke daglig, i et Nu de største politiske Omvæltninger foregaa? Kan vi vente, at udenlandske Magter vil indlade sig i Diskussioner, hvis første Karakter de nyere Tider noksom har vist at være H e m m e l i g h e d, med en Forsamling saa talrig, saa blandet som denne? Nei, saaledes vil vi ikke handle! Har Norge først faaet en fast og bestemt Konstitution, der, bygget paa de naturlige og uafhæn-

delige Menneskerettigheders evig uforanderlige Grundvold, sikrer enhver Nordmand Borgerfrihed og Borgersikkerhed, da kan det med Tillid til Gud og stolende paa sin retfærdige Sag og sine Sønners Mod efter sin engang aflagte Ed tryg se Fremtiden imøde." Det var ganske i samme Aand, at Falsen ved eget Forslag i Betragtning af Tidens vanskelige Forhold fik ogsaa i Pengesager Regjeringen udrustet med meget vidtgaaende Myndighed. Han vilde have en sterk Regjering, men under bestemmende Kontrol af Repræsentationen Tid imellem. (L. K. Daa's og derefter Yanes Bebreidelser i Anledning af Opløsningsforslaget synes neppe berettigede og Falsens Politik heri saa langt fra „stik modsat" heller just ifølge de franske Erfaringer, der nemlig maatte skræmme).

Et smukt Tegn paa uegennyttig Troskab mod det demokratiske Lighedsprincip viste Falsen, da han under Spørgsmaalet om Adelskabs Bibeholdelse ved en oplæst Erklæring frafkrev sig og sine Efterkommere „den hidtil havte Adel med alle de Rettigheder, som dermed kunde være eller blive forenede." Det ytredes da i Forsamlingen: „Dette var et følgeværdigt Eksempel!" men ingen fulgte det af de adelige Repræsentanter, hvis Fordel vel ogsaa i højere Grad end Falsens var knyttet til Adelskabet. Spørgsmaalets Afgjørelse i saa Henseende var ogsaa da besluttet overladt til det kommende Storthing, om det end som bekjendt under Kongens Modstand først fik sin Afslutning i 1821.

Da den 17de Mai 1814 Grundlovsverket var fuldført og Kongevalget skulde foregaa, gav Falsen i Modsætning til Wedelpartiets principielle Votering for „Udsættelse" sin Stemme i følgende Ord: „Jeg vælger straks Prins Kristian Fredrik, baade fordi jeg tror, at han er den eneste, der kan redde Staten fra Anarki, og fordi jeg ved, at det, saavidt min Kundskab strækker, er Nationens almindelige Ønske. Jeg vælger ham saameget hellere, som hans Egenskaber dertil, efter min Overbevisning, kvalificerer ham." Da saa Kristian Fredrik

overtog Kongeværdigheden og opløste Rigsforsamlingen, svarede han: „Den fra andre Stater dyretjøbte Erfaring har lært det norske Folks Repræsentanter i lige Grad at vogte Regjeringsformen for Despotismens Kjendemerker og for Folkeregjeringens Misbrug. Jeg antager Norges Throne som en Gave af et trofast og oprigtigt Folk — og sværger at ville regjere Kongeriget Norge i Overensstemmelse med dets Konstitution og Love."

Kort efter Rigsforsamlingens Opløsning, og endnu før Krigen med Sverige var begyndt, deltog Falsen med et offentligt Skrift i Diskussionen om Landets Stilling og Politik. Dateret 4de Juni 1814, udkom nemlig som Indlæg i Dagens Strid hans Brochure: „Hvad har Norge at haabe, hvad har det at frygte af en Forbindelse med Sverige, og under hvilke Betingelser kan denne Forening være ønskelig?" Naar Svaret paa det sidste Spørgsmaal i Afhandlingen var, at Sverige burde vælge Norges Konge Kristian Fredrik til Thronfølger, og at Karl Johans Fjernelse altsaa var stillet som Betingelse for Foreningen, da synes dette ved første Øiekast en lidet rimelig Tanke, som Fremtiden gav en helt anden Løsning. Men betragter man lidt nøiere de nys forud gaaede nordiske Begivenheder og den daværende europæiske Stilling, vil Planen vise sig ikke saa ganske greben ud af Luften.

Det var ikke mere end 4 Aar siden, at en ganske lignende nordisk Situation, som den Falsen anbefalte, ved Kristian Augusts Tronfølgervalg i Sverige virkelig var sat i Scene. Den væsentlige Forskjel var nu alene, at Sverige allerede havde bundet sig ved Valget af Karl Johan; men dette havde i hin Napoleonske Omvæltningstid ikke det at betyde som ellers. „Har vi ikke seet, ser vi ikke daglig, i et Nu de største Omvæltninger foregaa?" ytrede jo alt paa Eidsvold Falsen. At med Napoleon og hans Mænd rundt omkring ogsaa Karl Johan kunde falde, var ingen Umulighed, han, som selv havde begyndt en politisk-diplomatisk Omvæltning allerede i Norden

ved at kjøbe Ruslands Venskab og Hjælp til Norges Erhvervelse for Finlands Afstaaelse. Mulighed for Falsens Plan kunde der sagtens herunder være. Og Falsen stod langt fra ene med sin Mening, ja det var fra først af neppe hans egen, men Kristian Fredriks Plan, som saadan fik Offentlighed. Prinsen drømte nemlig om en skandinavisk Enhed: som Konge i Norge at vælges paa Sveriges Throne og arve Danmarks. Selv da Svenskerne svarede ham, at de ikke vilde svigte sin valgte Tronfølger, opgav han til det sidste ikke sit Haab, støttet paa, at „noget skulde hænde Karl Johan."

Falsens nævnte Skrift, der er dediceret „til mine Landsmænd", begynder med at fremhæve, at Kielerkontrakten havde medført Norges Selvstændighed og politiske Frihed, hvorunder den enstemmig valgte Drot stedse maatte erindre, „at han kun er Nationens første Embedsmand." Sverige havde ingen Ret til at forlange sig Norge overleveret ligesaalidt som den forrige Konge til at indrømme dette; heri eksisterede „ingen anden Ret end den sterkeres, og den maa Riflepiberne decidere." Kun under Betingelse af frivillig Forbindelse gjaldt nu Skriftets Undersøgelse af Foreningens Ønskelighed. „Betragter man de politiske Tildragelser i de sidste Tider", fortsættes der, „saa kunde det synes, som om Tiden var forbi, da smaa Stater kunde bestaa ved egen Kraft." For Norge og Sverige kunde det synes, at „det eneste Middel, disse Stater havde til at sikre sig mod Undergang, var en paa fælles Fordel og Sikkerhed grundet Forening. Var ikke hine politiske Forhold, saa vilde jeg tro, at en Forening imellem Norge og Sverige aldrig burde finde Sted, men at Norge stedse maatte blive lykkeligst, naar det bestod for sig selv. — Skulde Hensigten opnaaes (at disse Lande i politisk Henseende kunde erholde den fornødne Kraft), saa maatte Foreningen foregaa paa en Maade, som i lige Grad betryggede begge Nationer Nydelsen af alle deres borgerlige og politiske Rettigheder: den maatte være et Forbund imod fremmed Angreb, et Venskabs-Forhold, som,

sikrende begge Nationer imod hinanden, tillige sikrede dem imod alle andre. — Om endog Kongen af Sverige fortæller os, at vi skal erholde Ret til at beskatte os selv, og at vi skal udøve den lovgivende Magt gjennem Repræsentanter, saa er dette kun tomme Ord, som det staar til ham at bryde, saasnart vi forst har underkastet os. Vi kan saa meget mindre stole paa slige gyldne Lofter, naar vi i samme Dieblik ser, at man vil sende svenske Tropper ind i vort Land, som vi formanes til at modtage som Brodre. Og havde vi endnu nogen Tvivl tilbage, saa maatte den vel svinde, naar vi ser den svenske Kronprins i sit onde Lune straks true os med Dod og Odelæggelse; naar man ser ham ret for Alvor at ville sætte os, en hel Nation, under Justitiens Tiltale, fordi vi understaar os at gaa med Bankosedler i Lommen! Mig forekommer dette Bevis paa ægte fransk Militærdespoti tilstrækkeligt for at overtyde os om, hvad Lykke vi under en saa liberal Regjering havde at vente. Byder man os sligt nu, da vi endnu er fri og uovervundne, saa turde man vel, naar vi først har ladet os vore Forsvarsmidler berove, gaa nogle Skridt videre. Oprør, indbyrdes blodig Krig vilde blive den visse Følge, og Enden vilde blive enten almindelig Ødelæggelse eller endnu haardere Slaveri! Forgjæves vilde man indvende mod mig, at det her udkastede Maleri er overdrevet; det bestyrkes kun altfor meget ved den hele Verdenshistorie. Hvordan var Irlands Skjæbne, efterat det var blevet forenet med England? Hvordan var Portugals, medens det beherskedes af Spanien? Har vel lige indtil de senere Tider andet end idelige uafbrudte Oprør, Uroligheder og borgerlige Krige udmerket Ungarns Forening med Østerrige? Hvad Skjæbne havde Polens Provinser, da dette Land oversvømmedes og deltes? Hvad Skjæbne har vel alle de Lande havt, som i vore Dage indlemmedes i det franske Rige?"

Man maa indrømme, der er Vægt i Vidnesbyrdet, som Historien har sandet ikke alene efter Paastanden som „mu-

ligt", men yderligere virkeliggjort. Med Varme fortsætter Falsen med at opfordre sine Landsmænd til efter Schweitz, Hollands og de amerikanske Fristaters Eksempel at holde ud i Kampen for Selvstændighed og fuld Ligeberettigelse som Betingelse i ethvert Fald for en Forening Denne finder han da, under sterk Mistro til den militære svenske Thronfølger, der havde forladt sit Fædreland og havde forladt sin Religion, og som han bebreider allerede Brud paa den svenske Forfatning af 1809, bedst betrygget og bedst gjennemført i, — at „Sverige vælger Kristian Fredrik. Eller skulde maaske den svenske Nation anse det for mindre hæderfuldt at regjeres af en nordisk Prins end af en svensk Hærfører? Ufeilbar fødtes vel ingen; men at faa kronede Hoveder vil taale Sammenligning med vor Konge, det tror jeg, ingen nægter, som kjender ham." Og han slutter med at erklære, at hvad han her frygtløs har sagt, altid vil være hans Overbevisning. (L. K. Daas Opfatning af Falsens Optræden ved denne Anledning som fredelskende Skandinav har her helt maattet opgives som stridende mod de citerede Udtalelser, og den fremgaar heller ikke af Falsens Protest mod Wergelands Udtalelser om Danmarks „Forbrydelser" mod Norge).

Det gik anderledes, end Falsen havde tænkt og villet. Den valgte Konge havde trods alle store Ord allerede før Krigens Begyndelse mistvivlet om endog ethvert kraftigt Forsvar og saaledes alt i Statsraadet 6te Juli erklæret sig villig til uden Sværdslag at overgive Fredrikshald og Fredriksstad. Under Krigen vilde han overalt „hindre unødig Blodsudgydelse" og gav Tropperne Ordre til stadig at vige baade tillands og tilvands, naar det rigtig gjaldt. Allerede før den 13de August havde han hemmelig, med Ret efter Grundloven til at „slutte Fred", modtaget Karl Johans Tilbud om Freden og lovet Tronfrasigelse ved en personlig Konference, hvorpaa denne havde svaret med et galant Afslag af den ønskede Sammenkomst, „førend De har overgivet den eksekutive

Magt til den norske Nation." Den nævnte 13de Aug. var da Kongen med sit Raad og nogle tilkaldte, hvoriblandt Falsen, paa Moss, hvor det svenske Forslag til Vaabenstilstand forhandledes. „Saavel Statsraaderne som de tilforordnede Medlemmer, især Sorenskriver Falsen, tilraadede Kongen heller at vove et Slag end indgaa paa disse ydmygende Betingelser", og videre efter Aall synes Kongen hertil et Dieblik at have givet sit Samtykke, men „tog det senere tilbage", hvorhos „hint krigerske Votum ei blev fort til Protokols." Resultatet blev som af Kongen alt forberedt, Indgaaelse paa Betingelserne af Konventionen til Moss. Falsen protokollerede i Mødet paa et løst Papir, hvor Slutningsordene er: — „Sessionen for denne Sinde hævet, efterat det endnu engang paa det kraftigste blev indstillet til Hs. Maj., om Armeen ikke kunde gaa offensiv tilverks." Modstandsevnen var ingenlunde saa ringe, som mange har villet gjore den til, og Forslagene til Modstand gjaldt intet mindre end en Fordring af et „Hovedslag" for det første og i Tilfælde af Uheld heri saa en Guerillakamp.

Efter Falsens Opfatning af Norges Stilling til Karl Johan og Sverige, som den heraf og af det tidligere meddelte Skrift er fremgaaet, kan det egentlig ikke forundre, at han nu trak sig tilbage fra Deltagelse i Styrelsen, da det Wedelske Partis Planer skulde udfores, og disse Mænd derfor passede bedst til Situationen. Til det ekstraordinært sammenkaldte Storthing blev han efter eget Ønske ikke valgt; men mulig stod hans som Mængden af de øvrige Eidsvoldsmænds Afløsning af nye Repræsentanter til denne Forsamling i Forbindelse med det politiske Princip, der i Falsens Grundlovsudkast i fransk Efterligning havde udtalt: „Valgforsamlingerne kan ikke to Gange efter hinanden vælge de samme." Han forlod for en Tid den politiske Skueplads og gik som Amtmand for Nordre Bergenhus (udnævnt 26de August og afreist kort efter) til Bergen. En Dagbogsudtalelse af Pavels om ham af 19de

Aug. stemmer ganske med, hvad der kunde ventes efter det foregaaende, naar det fra et Selskabsmøde heder: „Falsen var som sædvanlig ivrig i Aanden og syntes meget vred paa Kongen og undlod sig ufordelagtig om de Overstbefalendes Konduite."

I Fravær af Eidsvoldsforsamlingens Leder knyttedes da den for Norge over Forventning gunstige Forbindelse med Sverige, idet Storthinget 20de Oktober besluttede og 4de November besvor Foreningen. Den omarbeidede Grundlov traadte da efter Storthingets egne Ord „i Stedet for den af Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai givne Konstitution," hvilken den, bedre udarbeidet, i alle Hovedtræk stadfæstede under en Forening i fuld Ligeberettigelse med Broderlandet.

„Landets Skjæbne er nu paa det overordentlige Storthing i Kristiania afgjort", skrev ved Aarsskiftet derpaa Falsen fra Bergen af, „og ved den Almægtiges Bistand er vi komne i Besiddelse af de Rettigheder, som i flere Aarhundreder gjorde vore Forfædre til et mægtigt, æret og berømt Folk. Det er altsaa dobbelt Pligt at gjøre opmerksom paa, hvad der sikrede Forfædrene denne Konstitution (?), og hvad der kan sikre os og vore Efterkommere dens Varighed i Fremtiden". Midlet, som han hentyder til, skulde den gamle norske Odelsret være, og Ordene er tagne af et Forsvarsskrift for denne, som, dateret 10de Januar 1815 paa hans nye Hjemsted Bergen, under Titel „Norges Odelsret med Hensyn paa Rigets Konstitution", udkom og fik ikke ringe Indflydelse for Eftertiden. Den lille Bog, dediceret hans Fader „Enevold Falsens Minde", begynder med disse Vers af Grundtvig:

Der stod en Gran paa Norrigs høie Fjelde,
Den eied tusindaarigt Hjem i Nord,
Ei huggedes den om ved Sydens Vælde,
Men undergravet var dens Rod i Jord.

Granen var den ældgamle Odelsret, som i 1811 var bleven sterkt indskrænket, og som derefter, om end paa Eids-

vold besluttet „ikke at maatte ophæves", var sat til Afgjørelse for første ordentlige Storthing. Falsen vil historisk og statsretslig holde paa Odelen som „den fasteste Grundvold for Norges Konstitution" før og nu og som „en nødvendig Betingelse for dennes Varighed i Fremtiden". Paastanden vil overraske; men den er gjort gjældende i de sterkeste Udtryk og vil laane Historiens Bevis for sin Berettigelse. Historisk ser Falsen i Odelen som „et Middel til Godsernes Bevarelse ved Familierne" den sikre Grund for det eiendommelig fri Folkesamfund i Norge gjennem Tiderne. Norges Odelsmænd var fra tidligst af Folket selv, som paa Thinge „havde forbeholdt sig den lovgivende Magt og derimod overdraget Kongen den udøvende og dømmende". Odelsbønderne bevaredes gjennem Middelalderen med denne „Konstitution" som frie Grundeiere ved Odelsretten, uden „Aristokrati, der er er det utaaleligste af alle Despotier". Saaledes var det norske Folkesamfund i fortrinlig Grad vedblevet uden Adelskab og Godsernes Sammenhobning som i andre Lande. Idet „mange Jordeiere og smaa Jordlodder er et sikkert Middel til og en nødvendig Betingelse for at sikre Folkefrihed", derfor var „Odelsretten en væsentlig Del af den af vore Forfædre opførte Statsbygning". Saa fortsættes der: „Norge har ved den af Rigsforsamlingen paa Eidsvold udarbeidede Konstitution af 17de Mai — nærmere bestemt i det overordentlige Storthing i Kristiania 4de November 1814 og af Hs. Maj. Kongen antaget — erholdt en Forfatning, i det væsentlige aldeles overensstemmende med hin den lykkelige under Haakon den Gode, som jeg foran har bestrevet: Hos Folket, ɔ: Grundeierne, er den lovgivende Magt, Magten til at paalægge Skatter og bestemme Skattevæsenet; den udøves af disses Repræsentanter paa Norges Odelsthing. Hos Kongen er den udøvende Magt; kun den dømmende er overdraget særegne Embedsmænd". Ved Ordene „Folket ɔ: Grundeierne" tilføies der til og med en Note, hvori der siges, at Konstitutionens Indrømmelse af Stemmeret til Embeds-

mænd som saadanne og til Leilændinger og Borgere, der ikke har Gaard eller Grund, „er stridende mod Principet", og med Henvisning af Leilændingernes Kaarforbedring til „næste Storthing" tilføies der den sterke personlige Udtalelse: „At Borgere uden Gaard og Grund har Stemmeret, anser jeg under enhver Omstændighed for urigtigt".

Saadanne Ord fra en saadan Mand maatte vække Opsigt. Falsen kom selv paa „næste Storthing", og fik som Talsmand for Odelsretten den da forandret i Hovedsagen efter det Forslag i 12 Paragrafer, hvormed hans Afhandling havde sluttet; men denne Lov, som saadan uden Lovkommissionsforberedelse blev indført, har fremkaldt en Masse Retssager ved sin Uklarhed. Imidlertid bestemte disse hans Udtalelser for det første hans Partistilling i Offentlighedens Dom. Paa Storthinget i 1815 skal han paa Forhaand være „Bondehovdingen". Den temmelig tro Gjenklang af Embedsmandsopinionen, som findes i Pavels Dagbogsoptegnelser, har for 1ste Juli, Maaneden for Storthingets Sammentræden, (medens Falsen allerede i April var kommet til Kristiania til Værnepligtskomiteen) følgende karakteristiske Udtalelse: „Provst Lassen besøgte mig —; hvad der minst behagede ham, er de mange Bondevalg til Storthinget og den Aand, han frygter Falsens Skrift om Odelsretten vil fremkalde hos en Del af Nationen; han anser Falsen for en farlig Demagog og tror, at han, hvis hans Valg stadfæstes, vil kunne drive Beslutninger igjennem paa Storthinget, som man siden vil angre". Samtidig leverer Pavels den mere forbeholdne Udtalelse fra Bergens Biskop, Nordal Brun, at denne „frygter, Falsen skal fortale sig", samt fra Trondhjems Biskop og Repræsentant til Storthinget: „Flere end Bugge frygter Falsens Indflydelse og ønsker ham fjernet". For Regjeringens Opfatning af ham har Statholder Essens Breve en karakteristisk Oplysning i Anledning af, at Falsen havde forandret den af ham til Kongen indsendte Edsformular og trods Paalæg ikke rettet den igjen: Statsraadets Flertal besluttede

under Forudsætning af, at Forandringen var uvæsentlig, „at lade Sagen falde, da“, siger Essen, „overfor en Mand med Falsens Karakter, som er valgt til Medlem af Storthinget, strenge Forholdsregler maaske kun vilde føre til at gjøre ham endnu mere oppositionel“. — Men i Virkeligheden samlede ikke nu Bondepartiet, som i 1814 paa Eidsvold „i lydig Enthusiasme“, sig om Falsen, der langt fra var nogen vindende Emigrer som Partifører, men tidt med spottende Overlegenhed virkede personlig stødende, medens han argumenterende tvang sin Anskuelse frem til Anerkjendelse. Med sin djerve Lidenskabelighed ræddedes han ikke heller for at staa ensom, sterk i sin Overbevisning.

Der havde vistnok været Anledning til at faa Falsen „fjernet“, eftersom han, boende i Bergens By, var valgt fra nordre Bergenhus Amt, og han havde selv begjæret Storthingets Kjendelse om sin Berettigelse. Men Valgkomiteen foreslog med en meget mild Grundlovsfortolkning, at, eftersom han „som Statsborger havde de fornødne Egenskaber til at være Repræsentant paa Storthinget“, burde man i dette tvilsomme Tilfælde „følge den Mening, der var overensstemmende med et helt Distrikts Ønske“, og med 58 Stemmer mod 25 anerkjendtes da hans Valg. Det lykkedes imidlertid paa en anden Maade delvis at faa ham „fjernet“, ogsaa mod hans Ønske, hvis man skal tro Pavels, idet han valgtes ind i Lagthinget „med ikke en eneste Bonde“ i Følge. „Falsen, der paa Rigsforsamlingen var de 2 Kamres Proponent og ivrigste Forsvarer“, jubler Pavels, „har som nuværende Lagthingsmand gjort Ris til sig selv!“ Men som han var med i Valgkomiteen og i forskjellige Afgjørelser betydelig indflydelsesrig, er det dog ikke saa sikkert, at Falsen følte den Misfornøielse som andre samtidige Repræsentanter ved at være „henslængt i Lagthinget“.

Sygdom var dog væsentlig hindrende for hans Virksomhed i Thinget, og ved Storthingsbeslutninger af 5te September og 26de Oktober fik han Tilladelse til at være borte, saa-

længe hans Helbred ikke tillod ham at møde, og uden Suppleantens Indkaldelse kunde han endog opholde sig hjemme i Bergen. Herfra deltog han imidlertid ved udgivne Brochurer i de større Spørgsmaals Behandling, ligesom han ogsaa ellers ved Avisartikler havde gjort det. Saaledes skreves Afhandlingen om det beneficerede Gods, som gjennem Odelsthingets Sekretariat udgaves, ligesom de polemiske Bemerkninger mod Maribo om Pengevæsenets Ordning og Eidsvoldsgarantien. Ligesaa forfattede han en Afhandling og udgav endog et ræsonerende anonymt „Lystspil" om skriftlig eller mundtlig Procesmaade, (til hvilket Spørgsmaal for Høiesterets Vedkommende Falsen ogsaa senere i sin Thingvirksomhed kom tilbage) foruden endelig et meget bidsk og spottende Tilsvar til en anonym Kritik over hans tidligere udgivne Odelsretsafhandling. I dette sidste Skrift hed det vel endnu: „Dersom nogensinde den Tid kommer, at enten Adelsstand eller Klerkestand kan overstemme Bønderne (det er, jeg siger det for syvende og sidste Gang, Grundeierne), saa er det ude med vor hele Konstitution; thi da er dens Fundament omstyrtet". Men samtidig sagdes der paa næste Side: „At det for Resten vilde være meget tjenligt, om der i vor Grundlov skeede en Forandring, som indskrænkede de egentlige Bønders Repræsentationsret, idetminste indtil de har erholdt den Grad af Oplysning, der kunde gjøre dem skikkede til et saa vigtigt Ombud som det at sidde i en lovgivende Forsamling, det er en Ting, som det aldrig har faldt mig ind at benegte; der gives flere Grundeiere i vort Land end Bønder alene". Dog ikke helt umedgjørlig var saaledes „Bondehøvdingen", der ogsaa i sit Forslag paa dette Thing om Taksationskomissionerne havde et lige Antal Embedsmænd og Bønder, hvor Thingkomiteen overlod det hele i Almuens Haand. I Oppositionen var dog jevnlig Falsen, da han gjennem Thingssessionens hele første Halvdel af næste Aar ivrig deltog i Forhandlingerne og betroedes Hverv i vigtige Komiteer og desuden Thingets Præ=

sidentværdighed. I Værnepligtsordningen ønskede han nu i Modsætning til paa Eidsvold ingen store Foranstaltninger, men kun 6,000 Liniesoldater istedetfor, som det blev, 12,000; men hans Henvisning til den helt forandrede Fredsstilling nu mod da kunde nok berettige til hans forandrede Mening. Det var ethvert Individs Pligt at værne om Fædrelandet, ytrede han, men dette kunde kun forstaaes om at forsvare det inden dets Grænser, og efter i Lagthinget at have hævdet dette Princip imod Odelsthinget, fik han det gjennem eget selvstændigt Forslag, der lagdes til Grund for den videre Behandling af Sagen, i det væsentlige vedtaget. Falsen skal ogsaa Bestemmelsen om Norges Banks Forlæggelse til Trondhjem efter Statsraad Vogts Optegnelser „ved en Overraskelse“ gjennem et Bænkeforslag skyldes.

Efter et halvt Aars Samvær var endelig det første ordentlige Storthing blevet færdigt med sine Beslutninger, i hvilke Falsens Part som Deltager, trods det lange Fravær, dog var blandt de mest indflydelsesrige. Til det næste Storthing i 1818 var han ogsaa valgt under omtrent de samme Forhold som sidst, som boende udenfor Valgdistriktet, omend som indskreven i Mandtallet der; men alligevel blev denne Gang hans Fuldmagt af Storthinget underkjendt, og imod Komiteens Indstilling forkastedes hans Valgs Godkjendelse mod 32 St., idet især Sibbern fremhævede, at der for Falsen ikke skulde gjælde en speciel Undtagelse fra Regelen om Bostedsbaandet. Først ved 3die Storthings Forhandlinger kom Falsen til atter at deltage i det politiske Liv i Hovedstaden, valgt som Repræsentant fra Bergens By, til hvilken som Bosted hans Virksomhed i Offentligheden ved Siden af hans egentlige Embedsgjerning forøvrigt knytter sig.

I de 5 Aar i Bergen 1816—21 deltog Falsen i Forbindelse med Rein og Foss i Udgivelsen af Ugebladet „Den norske Tilskuer“, hvori vel særlig han efter Subskriptionsplanen var tænkt at skulle redigere Bidragene „til at op-

lyse saavel repræsentative Regjeringsformers Natur i Almindelighed som vor Grundlov i Særdeleshed". Allerede i 1817 skrev han her, idet han til en oversat Artikel „om Norges Konstitution" føiede nogle Ord om, at nu da Friheden var vundet, var „Enighed og Ro det eneste sande Middel til at bevare Konstitution og Frihed": „Til dette Maal, Enighed indbyrdes, Enighed mellem Regjering og Folk, forener vi os alle, og da vil Træet bære gylden Frugt. Men denne Enighed befordres ikke ved kaade, drengeagtige Stiklerier paa ethvert Regjeringens Foretagende eller ved Ironi og Spot, hvor det sømmede sig Manden med alvorlig Værdighed at paaanke, hvad han finder urigtigt; den befordres endnu mindre ved Ringeagt for den offentlige Stemme, som, naar den beskedent udtales, bør være hver fornuftig Regjerings Guddom; den befordres allerminst ved saadanne Aandsfrembringelser, som vor senere Litteratur vrimler af". Ved Siden af Kritik over Styrelsen — som f. Eks. fyndig nok om Karl Johans Oprettelse af den norske Garde i Stockholm i 1817 ved at didkommandere en Afdeling af Akershusske Jægerkorps, og Undersøgelse af saa delikate Emner endog som „om Regentens Hellighed og Ukrænkelighed" — indeholdt Tilskuerens politiske Del især Opsatser om foreliggende Storthingssager, hvori Falsen fulgte med og gav sin Mening tilkjende, selv om han ikke var med i Storthinget. Partiske Overdrivelser i hin Tids Opposition udtalte han sig skarpt imod, medens han forsvarede Partidannelser ved med Machiavels Ord at hævde, at „Fraktioner hører hjemme i Republiker, Rebellioner i Monarkier"; han fandt, at det „ingen slet Lov var, som Solon gav, da han befalede Borgerne i Athen at tage Parti". Henvisende paa et andet Sted til, hvorledes „i England selv de laveste Klasser underholder sig med Parlamentssager", skrev han: „Naar jeg hører en eller anden af vore kloge Herrer rose sig af sin fornuftige Afholdenhed fra sligt politisk Kandestøberi, saa forekommer han mig i Sandhed ligesaa latterlig

som Dovendyret, om det vilde rose sig af ei at besidde Løvens Hidsighed. Jeg tror ikke at feile, naar jeg anser dorske og ligegyldige Borgere for langt farligere under en repræsentativ Regjeringsform end selve de ivrigste Jakobinere. Thi disse kan vel volde heftige Rystelser; men derved fremkommer dog stedse en Kamp, hvori det er muligt, at det gode kan seire. Hine virker derimod som en stille indvortes Svindsot, der ei virker heftige Smerter, men leder til den visse Undergang". — Det var med en saadan Opfatning af politiske Diskussioners Gavnlighed, at Amtmand Falsen ved Siden af sin øvrige Virksomhed i 5 Aar deltog i Redaktionen af „Tilskueren"; men han fandt ikke altid den samme Interesse hos sine Medborgere. „Den offentlige Stemmes Slumren" og „Mangel paa Almenaand" vanskeliggjorde Foretagendet. Til Hinder var ogsaa hin Tids daarlige Postforholde, der blot ved Forsendelsen fordyrede Bladet med en Trediedel, foruden at det Vintertid neppe engang lod sig forsende. Da saa Medredaktoren Rein i 1821 var død, gik „Tilskueren" ind, idet der som Grund hertil i Slutningsstykkets „Afsked med Læserne" ogsaa er hentydet til, at der nu var „Tid til at tie", som der ellers kunde være „Tid til at tale". Bl. a. heder det her: „Sandhed bliver til alle Tider Sandhed, men ikke til alle Tider gavnlig Sandhed", og „naar man ikke er ganske vis paa at tale vel, gjør man bedst i ikke at tale". Ved denne Tid var dog ogsaa Falsen igjen paa Storthinget og midt inde i et spændt Tidspunkts Politik, der kunde gjøre, at han fik mindre Leilighed til Tidsskriftudgivelsen, selv om hans videre Ophold i Bergen ikke allerede da var Tvil underkastet.

Samtidig med Bidragene til „Tilskueren" leverede Falsen sin historiske Afhandling om Einar Thamberskjelver, dediceret J. N. Brun og skrevet til Gjendrivelse af nogle dadlende Bemerkninger om denne omstridte „Nordens Helt" i en langt tilbage liggende Odelsretsafhandling i det danske „Minerva". Fremdeles skrev han om „Fortidens Geografi"

og leverede som Indledning til en fuldstændig Fædrelandshistorie en „Beskrivelse over Kongeriget Norge". Et Par Aar efter tryktes derpaa i Kristiania Norgeshistorien, der i 4 Bind naaede til at behandle Nordens og væsentlig Norges Historie indtil Aar 1319. „At samle, ordne og i fuldstændig Sammenhæng at foredrage Forfædrenes vigtigste Bedrifter" var efter Fortalen Formaalet; men idet der hertil ikke sluttede sig en dybere gaaende historisk Kildeskriftskritik, blev Omskrivningen af de gamle Fremstillinger af mindre Interesse, end hans samtidige, Aalls Snorre-Oversættelse f. Eks., idet den mindre havde strengt videnskabeligt end populært Værd. „Snorre, Torfæus, Schønning og Suhm" opgives som Hovedkilderne for Verket, der dog i forholdsvis traditionsfri Kritik staar adskillig over Norgesbeskrivelsens historiske Indledning, og hvad der leilighedsvis er omtalt af den historiske Odelsretsafhandling med dennes for Resten talrigere lærde Citater af udenlandske Forfattere. Ifølge L. K. Daa's Dom „fattes Falsens Historieverk den Nøiagtighed i Detaljen, som Historien kræver."

Med utrættelig Arbeidsomhed fortsatte Falsen derhos sin politiske Skribentvirksomhed. Allerede i 1817 udstedte han saaledes Subskriptionsindbydelse paa en saakaldet Konstitutionskathekisme eller „Norges Grundlov, gjennemgaaet i Spørgsmaal og Svar", som efter Udgivelsen senere søgtes inddraget igjen, men som desuagtet optryktes baade i Kristiania i 1824 og i Trondhjem i 1829. I halvhundrede Spørgsmaal med længere Besvarelser til er her Grundloven gjennemgaaet og forklaret, for ogsaa at belære „den mindre oplyste Del af Nationen, som tillige ifølge Tingenes Natur er den talrigste." Under Svaret om de stemmeberettigede findes her i den tilføiede Note den modsatte Anskuelse fra før om Embedsmænds Valgbarhed gjort gjældende, idet der siges: „Skulde flere Embedsmænd, (end dem, Grundlovens § 62 har udelukket) paa Grund af deres Afhængighed af den eksekutive Magt udelukkes fra Repræsentationen, saa maatte det

alene blive de, som Kongen kan afskedige." At „et saa vigtigt Arbeide, som at give Love, med mere Tryghed kan overlades Bønder og Haandværkere", siges „neppe at kunne fortjene alvorlig Gjendrivelse." Ogsaa et andet Sted anbefales Embedsmænd til Storthingsmænd, baade som de „for Tiden bedst oplyste" og derhos som „de bedste Mellemmænd mellem Bønderne og Handelsborgerne."

Om Grundlovens egen Uforanderlighed, som i det principielle af den jo lovmæssig er fordret, udtaler derhos her selve dens nærmeste Fader, at „Erklæringen til at binde Efterkommerne til fjerneste Tid — i sig selv er intetsigende"; siden alt menneskeligt er ufuldkomment, vilde det vel engang ogsaa indtræffe, at „selve Hovedprinciperne maatte forandres." Det er Gavnligheden og ikke Autoriteten, der heri skal være afgjørende, siger uden al Fordom og uden ethvert personligt Fader-Hensyn Forfatteren. Selvstændig og klar er den hele Gjennemgaaelse af Grundloven og omend ikke altid fuldstændig og objektiv nok for et folkeligt Læreskrift i Statsret, saa er den dog et smukt Bidrag til vor fri Forfatnings Hævdelse „paa den sikreste Grundvold, nemlig i Folkets Forstaaelse" fra den samme Mand, der saa heldig havde medvirket til Grundlovens oprindelige Tilblivelse. Overalt i Forklaringen fortolkes Folkestyrelsen ellers videregaaende, end vanlig de senere Tiders Opfatning har medgivet. I Modsætning til f. Exs. vor Tids Grundlovsfortolkning af Aschehoug, der vil afgjøre det aabne Spørgsmaal om kongeligt Veto for Grundlovsforandringer decideret som et „absolut", resonerer Falsen ud fra, at „Kongen kan i 6 Aar gjøre Storthingets Beslutninger ugyldige", men at en videre Modstand hverken er tilstedet eller kunde nytte mod den opgjorte Folkemening. Og Falsen er kommet over Montesquieus politiske Magtfordelingsprincip og hævder her som i „Tilskueren" Styrelsens Enhed, hvor den udøvende Magt kaldes „Kraften" og den lovgivende „Viljen" med følgende Ord f. Ets., som han henviser til i „Tilskueren": „En

udøvende Magt er ingen Magt, men en Kraft uden Vilje; og en Kraft uden Vilje er blot Middel." En Regjerings Afsondring i to forskjellige Magter kaldes „absurd", naar den tilsigter Sondring i Stedet for Enhed.

Det gjennem vor senere Historie saa skjæbnesvangre Spørgsmaal om Statsraadernes Adgang til Storthingets Forhandlinger var af Falsen allerede i 1818 fremført offentlig i „Tilskueren", men optoges ved Storthinget ikke, før han selv i 1821 var der nærværende og bragte det frem. I „Tilskueren" staar der som Motto til denne Afhandling, om Statsraaderne bør være nærværende og deltage i Storthingsdebatterne: concordia res parvæ crescunt, discordia maximæ dilabuntur (ved Enighed vokser det smaa; ved Uenighed falder det største). Ordene forklares i denne Forbindelse gjennem den nysnævnte Opfatning, at en tilstræbt Sondring under Virksomheden mellem Repræsentationen og den eksekutive Magt vilde medføre Splittelse og Fordærvelse, og Slutningsordene lyder sterke nok saaledes: „Man turde maaske haabe, at et kommende Storthing vilde sørge for, at Statsraaderne ikke længer bortfjernes fra den Post, som selve Grundloven saa klarlig anviser dem, og hvor deres Tilstedeværelse i flere Henseender vilde være saa meget at ønske. Neppe vil Norges Konstitution i Tiden undgaa at blive rokket, hvis dette ei sker; thi da vil den eksekutive og lovgivende Magt mere og mere fjernes fra hinanden og arbeide paa at undergrave hinanden, i Stedet for at de i modsat Fald med forenede Kræfter vilde værne om Grundloven og derved tillige om sin egen og Efterkommernes Selvstændighed." Den forudgaaende Motivering har desuden hævdet, at den Regjeringen tilstedede Forberedelse af Sagerne kun gjennem Statsraadernes Adgang til i Debatten at kjæmpe sine Forslag frem har sin væsentlige Betydning, uden hvilket hin Ret „gjøres unyttig". De i senere Tider stadig gjenkommende Indvendinger, at Statsraaderne for meget kunde overtale Nationalforsamlingen, eller

selv kunde berøves Tid til sine øvrige Forretninger, eller endelig „ved den jevnlige Debatteren kunde tabe en Del af den Nimbus, som somme vil skal omgive dem“, fremføres og gjendrives allerede her. Men ikke fik Forslaget Fremme, da det i 1821 forelaa Storthinget til Vedtagelse som Reglementsbestemmelse, og heller ikke, da Falsen derpaa havde motiveret det som Grundlovsforandring til Storthinget i 1824. Han udtalte sig ved sidstnævnte Anledning bl. a. saaledes: „En stor Del af de Oplysninger, som nu maa søges gjennem en langvarig Korrespondance, vilde da gjennem mundtlig Meddelelse langt snarere og sikrere erholdes; Nationalrepræsentationen vilde derved sættes i en nøiere Forbindelse med Regjeringen, og den vilde faa Sikkerhed for, at Statsraadernes vigtige Poster ikke beklædtes uden af Mænd, der var dem voksne og var saavel Nationens som Regjeringens Tillid værdige.“ — Den enstemmige Modstands Hovedbetragtning var da i Modsætning hertil, at Forandringen vilde kunne medføre en Forrykkelse af Magtforholdet til Storthingets Skade. Hermed og med Falsens Fravær allerede fra Repræsentationen ligesom snart helt fra Stuepladsen døde denne Sag foreløbig med ham hen.

Til Storthinget i 1821 var fra Bergens By Falsen den første i Rækken baade iblandt de udkaarede Valgmænd og Storthingsmænd. Politisk frisindet, var han lige skikket til By- som Landrepræsentant i hin Tid. Han havde ogsaa da, som vi allerede i hans Skrifter har seet det, modereret sine tidligere Sympathier for en Repræsentationsstyrelse væsentlig af „Grundeiere“, og som theoretiske Grunde særlig havde bestemt ham før, havde praktiske under Bondestandens lidet fremskredne Oplysning bidraget til Ombestemmelsen nu. Den vundne Erfaring gik med Omslagets vanlige Tilbøielighed nu endog videre, end kanske ret og tilbørligt kunde synes. Men studerer man hint Storthings Historie i 1820 og 21, vil man dog finde megen Berettigelse i Falsens til et Omslag førende Be-

tænkeligheder. Man vovede og vandt dengang, men satte ogsaa derunder mere paa Spil, end ialfald Falsens Klogskab kunde være med paa. Det var dengang Bondeoppositionen, anført af Krigsraad Flor, debatterede i Kraftudtryk med en Uforfærdethed, der desværre kun altfor lidet var parret med Besindighed, og under de opsigtsvækkende Forhandlinger om Gjældsopgjøret med Danmark og om Adelsspørgsmaalet foranledigede Karl Johan til Krigsforberedelser med Indkommandering om Kristiania af svensk Land- og Sømagt i Henvisning til den hellige Alliances europæiske Autoritet paa Troppaukongressen og i egen Tilstedeværelse i Kristiania, fulgt af Ruslands Udsending Schucktelen. Forud havde da Statholderen Sandels karatteriseret Oppositionen som „en till sjelfsvåld utartad frihet“ og en Nordmand som C. Anker havde til Kongen skrevet om „les folies populaires“ og alt i April ytret: „La Norwège touche à une crise“.

Da saa Storthingsbeslutningen om Adelens Ophævelse tredie Gang skulde vedtages for uden Kongens Sanktion at gjælde, og Karl Johan under Paakaldelse af den politiske Situations Farlighed opfordrede til at lade Sagen falde dette Aar, hvorpaa han selv lovede at sanktionere Beslutningen, gjentaget ad Aarene, da bøiede Falsen sig herfor og virkede i Komiteen og i Odelsthinget for Efterkommelse af Kongens Ønske. Oppositionen holdt imidlertid Stand og drev Sagen igjennem, og under Kampen her skiltes Falsen end mere fra sit gamle Parti. I et stormende Møde for lukkede Døre 10de April maatte han høre krænkende Mistanke for sine Konferencer med Statholderen og Regjeringen; men han tog Hævn ved under Debatten om den foreslaaede Undersøgelse bl. sl. a. at faa endog Flor oplyst delagtig i den samme antydede Feil at have forhandlet med Statholderen, saa at de protokollerede Beslutninger strøges igjen, og det hele faldt hen, medens Falsen nød sin Triumf over „de indbildte Patrioter“ blandt hans Angribere. Alt mere og mere førtes han imid-

lertid herunder over i den regjeringsvenlige Leir som Regjeringskredsens fortrolige.

I det andet Hovedspørgsmaal paa Storthinget i 1821, Gjeldsopgjøret med Danmark, vedblev Falsen som tidligere at staa fast paa, at Norge skulde efterkomme den paastaaede Forpligtelse og betale den Sum, hvorom Regjeringen havde truffet Overenskomst. I Storthingsdebatten var han Hovedtaleren med et Foredrag paa 2 Timer. „Norge er forpligtet til at betale", ytrede han, og ligeoverfor dem, der vilde forpligte Sverige, fremhævede han det uværdige og uselvstændige heri og erklærede: „Der handles, om Norge skal være Norge!" I mange Patrioters Øren skurrede saadan Tale, idet de dels saa Landets Ruin i Anerkjendelsen, dels mente Forpligtelsen urimelig og stemte i med „Nationalbladets" Anonymer, der deklamerede:

Norges Løve smiler med Foragt
Til hint Vrøvl om Kiel og Millioner,
Som, skjønt udstafert i nordisk Dragt,
Kun kan skrække skjælvende Matroner.

Men i denne vigtige Sag blev Bondeoppositionen ikke den seirende, og da dermed den værste Anstødsstten for Kongens Vrede var fjernet, trak ogsaa det optrukne Uveir bort uden at udlade sig, og Karl Johan kom efterhaanden ganske godt ud af det med dette Storthing og kunde tilfreds med Resultatet reise hjem igjen. Bondeoppositionen var imidlertid ingenlunde tilfreds med Falsen og Embedsmandspartiet, der dominerede Stillingen til Slutning; Falsen var den ingen „herlig Republikaner", men kunde i sin Repræsentationsstilling for Thinget hilse Kongen med endog „gyselig Smiger."

I Bodøsagen, der i dette Aar begyndte at sætte Sindene i Bevægelse, men som Thingmajoriteten besluttede udsat til senere Behandling, „da Storthinget ingen kongelig Meddelelse om dens Opgjør havde faaet", foreslog Falsen forgjæves, at man skulde rette en „Forespørgsel til Regjeringen, om nogen

Traktat eller Overenskomst af Regjeringen var afsluttet med Udlandet". Han vilde have en Undersøgelse af Statsraadets Handlinger, idet han erklærede dette for „Pligt i lige Grad mod Fædrelandet som mod Kongen"; fuldkommen rigtig spaaede han, at megen Misnøie vilde følge det Opgjør, der rygtedes istandbragt. — Fremme fik heller ikke et Forslag af ham om offentlig Votering i Rigsret og Høiesteret „til Styrkelse af Dommernes Ansvarsfølelse og Folkets Tillid" til Retten, naar den pleiedes offentlig. Høiesterets indhentede Betænkning var mod Forslaget, som derpaa af Komiteen foresloges udsat, uden at denne Indstilling kom føre i Storthingssessionen. Først i 1863 indførtes denne Offentlighedens gavnlige Kontrol ved de ellers inappellable Høiesterets-Kjendelser. Medens for Resten Falsen ogsaa ved dette Storthing — trods Sygdom især i den sidste Del af den aarlange Session med de uendelige Debatteringer For- og Eftermiddagene, — havde en fremtrædende Stilling og var betroet Præsidentværdigheden og vigtige Hverv i Komiteer, saa var fra nu af dog egentlig hans Overgang banet fra Storthingsmandens Virksomhed til Embedsmandens i Regjeringskredsen.

En til den kommende Overgang i Stilling svarende Forandring i konstitutionel Opfatning syntes hans Forslag om absolut Veto for Kongen at bebude. Det kom allerede i Juli 1821 frem i „Tilskueren", hvor det begrundedes i Aand af den samme Statsklogskab, der et Par Maaneder forud havde ladet ham ofre Adelssagens Afgjørelse indtil videre for den politiske Trygheds Skyld. „Er Kongens Veto indskrænket til tvende Storthing", motiveredes det, „og det tredie tager den omtvistede, Ham ubehagelige Gjenstand under Overveielse, saa kunde det vel hænde, at Kongen for at forebygge den Ubehagelighed, det maatte volde ham at se sig en Lov paatvungen, som han ikke syntes om, søgte at virke paa Nationalforsamlingens Medlemmer; er hans Veto derimod indskrænket, saa vilde al Grund til saadan Paavirken i dette Tilfælde bort-

falde. Indsenderen vilde saaledes anse det gavnligt, om § 79 om suspensivt Veto udgik." At „Indsenderen" var Falsen, er sandsynligt, eftersom han selv et Par Aar senere — efter Erklæring ligefrem i et Brev fra Sandels, om Afhandlingen end var anonym — offentliggjorde samme Forslag i en lignende Motivering, og henviste til „Tilskuerens" Artikel. Men da taler disse Ting i dobbelt Henseende om en „Paavirken", der kunde fremkalde et Omslag, som det, der allerede er omtalt, og som det, der kom. Undskyldningen personlig, om ikke under Omstændighederne Retfærdiggjorelsen herfor, gives imidlertid bedst i Brochurens Slutningsord om Vetoforslaget, naar det her efter en svag principiel Argumentation heder: „Man erkjende, at naar man engang har overdraget Kronen til en Familie og gjort den arvelig i samme, saa er det uklogt at forurolige denne Familie ved at gjøre den aldeles afhængig af den lovgivende Forsamling. Man foragte endelig ikke Tidernes varslende Tegn, som saa tydelig maa overbevise hvert tænkende Menneske om, at utidig Modstand mod almenerkjendte Principer, især hvor saadan Modstand ikke er understottet af en tilstrækkelig Magt, lettelig kan lede til — Tab af alt." Under Ordene „almenerkjendte Principer" maa Magtprincipet ligge skjult, mod hvilket, det kan siges, Modstand uden tilstrækkelig Magt kan lede til Tab af alt. Og Tilstedeværelsen af disse Omstændigheder, der kunde lede „til Tab af alt", maa man tro Falsen personlig overbevist om, saa meget mere, som det ikke er meget langt fra, at vi selv ad Historiens Vei kan overbevise os om deres Tilværelses Sandsynlighed. Karl Johan var ikke fremmed for Tanken om at anvende Magt hverken i 1821 eller 1827 under, som det hed, „et faderligt Opgjor med Storthinget"; han havde ikke helt opgivet Paastanden om gjennem egen Magtfuldkommenhed i Nodsfald at kunne „indtræde i de Rettigheder, Kielertraktaten havde givet ham." Under denne Forudsætning sandede ogsaa heri blot Falsen, hvad han forud, som vi ved, havde spaaet. Men her-

under kunde da ogsaa Forsigtighed berettige til meget, naar, som Falsen har udtalt det baade i „Tilskueren" og i Veto-Brochuren, det var hans Overbevisning, at „Strid mellem den eksekutive og lovgivende Magt ender stedse med at gaa ud over Folket" Dette maatte ogsaa mere end nu dengang i Almindelighed indrømmes efter Historiens tidligere Eksempler, som Falsen henviste til. Og saa meget mere maa man ogsaa her i Vetosagen tro, at praktiske Hensyn har været fremherskende hos Falsen til en Ombestemmelse fra Eidsvoldskonstitutionens Opfatning, som han iovrigt hævder Folkemagtens afgjorende Indflydelse paa Regjeringen i de sterkeste Udtryk, naar han taler om Repræsentationssystemet. Han kan da endog hævde, „at man kan og bor sige, at den kongelige Sanktion ikke er Kongens Prærogativ eller Forret, men Folkets, en Forret, som det har overdraget Kongen"; thi det kan være hensigtsmæssigt at overlade ham den ubeskaaret, siges der, at han ikke skal „fristes til at anvende en illegal eller endog voldsom Modsættelse". — Det var ogsaa bestandig i den samme frisindede Tone som for, at Falsen vedblev at skrive i „Tilskueren" Aaret ud trods al tilsynneladende Uoverensstemmelse i Ord og Handling for Resten.

Vi er komne til den Overgang, der mest er bleven bebreidet Falsen som et Overloberskridt: at han lod sig udnævne til Generalprokuror med Opsyn over Embedsstanden og Ansvar under Kongen. Til Oplysning om Forholdets Tilblivelse foreligger som første Dokument et velvillig overladt Brev af 6te August 1821 fra Amtmand Falsen til Kongen af væsentlig folgende Indhold: „Deres Majestæt har behaget at underrette mig om, at De under visse Omstændigheder har til Hensigt at udnævne en Generalprokurør for at vaage over Lovenes Udovelse og fremdrage for Domstolen de skyldige og forsømmelige Funktionærer, samt derfor meddele mig, at De agter at kalde mig til denne Post, om jeg maatte ønske det. — Jeg er forvisset om, at et saadant Embede,

bestyret af en duelig og upartisk Mand, vil kunne være til stor Nytte for Staten; men der synes dog for Tiden at være vægtige Grunde for midlertidig at opsætte Udførelsen af denne Ide: 1) den almindelige Pengemangel, der synes at burde fraraade Oprettelsen af nye Embeder; 2) at en saadan Forholdsregel for Tiden ikke vilde være Nationen behagelig (af samme Sparsommelighedsgrunde, bl. a. antydede); 3) at det, da D. M. har behaget at meddele mig, at De agter at foreslaa en Forandring i Rigsrettens Organisation, og hvis dette bifaldes maaske vil finde det hensigtsmæssigt at oprette et Embede omtrent som Justitiæ-Ombudsmandens i Sverige, hvormed det uden Tvivl vilde lade sig gjøre et forene de Funktioner, der skulde tillægges Generaprokurøren, ogsaa af denne Grund vilde være bedre ikke nu at indføre denne Stilling; 4) endelig . . . en Omstændighed, som kun angaar min Person, men for mig er af megen Vigtighed: D, M. ved, at jeg under det nærværende Storthing har været meget uværdig behandlet i de offentlige Blade; man har ikke engang undladt at imputere mig den Lavhed at have forandret Mening i Haab om derved at opnaa et Avancement. Det er sandt, jeg har troet at kunne foragte denne Beskyldning; men jeg haaber dog, at D. M. vil billige mit Ønske om ikke at give Anledning dertil ved straks efter Thingets Opløsning at modtage en Charge, som ikke før har eksisteret. Jeg vover saaledes . . . at anholde om for Tiden at lade mig forblive i den Stilling, jeg nu er i". — Det vil heraf sees, at Falsen (der formodentlig var foreslaaet Kongen til Posten af Sandels, hvis Venskab han i Bergen i 1819 havde vundet) med Hentydning til den Stilling, som Justitiæombudsmanden i Sverige under Ansvar til Repræsentationen — istedetfor som her foreslaaet til Kongen — har, frabad sig Hvervet som tiltænkt denne Gang.

Næste Aar gjenoptog Karl Johan imidlertid Sagen og denne Gang regjeringsmæssig. I Statsraads-Protokollationen for 2den Marts 1822 heder det efter en Indledning om, at det

er Regentens første Pligt at paase Ret og Retfærdighed: „Det har for længe siden været Kongens Tanke, at en Embedsmand, som fik det Hverv at undersøge paa selve Stedet, hvorledes Lovene efterleves og Retten pleies, vilde kunne stifte meget Gavn. I Betragtning heraf og af de til H. M. indkomne Klager befaler Hoiſtſamme følgende: Der skal indtil videre oprettes et Generalprokurorembede. Denne Embedsmand udnævnes af Kongen, der ene har Ret til at affordre ham Regnskab for hans Embedsforelse saavelsom og til at afskedige ham. Generalprokuroren skal en Gang om Aaret, og i Almindelighed saa ofte Kongen befaler, reise omkring i Rigets forskjellige Distrikter. Han skal nøie undersøge, om nogen Embedsmand, til hvilken Klasse han end hører, har paa en eller anden Maade handlet mod sine Pligter. Han skal modtage alle Klager; han har Ret til at overvære alle Autoriteters Embedsmoder, dog uden at deltage i Voteringer; han skal lade sig forelægge alle offentlige Protokoller; han skal erkyndige sig om alt det, der kan bidrage til at lette Folkets Byrder og at udbrede Orden og Retfærdighed. Over alt dette har han gjennem vedkommende Departement at indsende til H. M. sin underdanigste Beretning. Naar H. M. ifølge denne Indberetning og efter at have hørt sit norske Statsraad har fundet for godt at anlægge Sag, — skal Generalprokuroren paase Ordren efterlevet, — og Departementet skal indkomme med Bemerkning herom til hurtigste Udførelse".

Maanedsdagen derefter kom Justitsdepartementets Foredrag, „i Overensstemmelse med H. M.s naadige Resolution" opstillende paragrafvis Embedsinstruksen, idet Lønnen, der blev 2,000 Spd., foresloges taget af Fondet til ekstraordinære Udgifter, og Posten fremhævedes som bestemt „indtil videre, altsaa som et Forsøg". Indstillingen anbefalede Ansættelse i Henhold hertil midlertidig og ikke fast, saa meget mere som „Embedet er af saa udstrakt Vigtighed og saa delikat Natur, at det er hoist vanskeligt, om ikke umuligt at vide, om den Mand,

som det betroes, er skiftet". Uden at dette sidste dog toges til Følge, og uden at Statsraadets Indstillingsret iagttoges, faldt kgl. Bifald af Instruksen og derhos Udnævnelse af Falsen til Embedet den følgende Maaned, 4de Mai 1822, hvad den 28de s. M. kungjordes.

Det var at vente, at den paa hin Tid saa mægtige og forholdsvis uafhængig stillede norske Embedsstand ikke med gunstige Øine vilde betragte den lidet konstitutionelle Generalprokurørposts Oprettelse; den satte dem jo under en ny streng Regjeringskontrol ved Siden af den ældre milde, medens Grundloven meget gunstig for Størstedelen havde sikret dem Uafhængighed, medmindre Lov og Dom fjernede dem. Allerede i September s. A., da Kongen væsentlig for Danskegjældens Skyld havde indkaldt et overordentligt Storthing, fik Repræsentationen vise sin Uvilje mod den nye Generalprokurørpost, idet der reistes Spørgsmaal om, hvorvidt dens Indehaver, Falsen, længere kunde betragtes som retmæssig Storthingsmand. Med 39 mod 27 Stemmer vedtoges dog dette bekræftende for denne Gang, idet Embedspartiet endnu understøttede sin dygtige Medkjæmper fra 1821: „Han havde hver eneste Embedsmand, undtagen Sebbelow; han selv nedlod sig ikke til at sige et Ord", skrev en af Storthingsbønderne. Imidlertid fik han ikke i denne Thingsession fra 16de Sept. til 16de Novbr. 1822 de gamle Hæderspostcr, medens han dog valgtes til Ordfører for den Storthings-Deputation, der sendtes til Stokholm i Anledning af Kronprinsens Formæling. I en Formalitet, der vakte Opsigt, kom han ved denne Leilighed til at vise sin sædvanlige Uafhængighed af at gjøre efter og gaa i andres Spor, idet, medens „samtlige Herrer kyssede saavel Kronprinsens som Prinsessens Haand", Falsen til Ceremonimesterens Forfærdelse blot bukkede for Prinsessen og tog Kronprinsen i Haanden.

Det var ikke saa mange flere end Karl Johan, der var ivrig for Generalprokurørposten og vilde opretholde den.

Statsraadet støttede sig til, at der i det tidligste kongl. Diktamen om dens Oprettelse var indflydt Ordene „indtil videre“ og tog Anledning af Storthingets Anmodning om at undersøge, hvilke Embedsposter der var overflødige, til 11te Nov. 1823 gjennem Justitsdepartementets Foredrag at udtale, at vel „Generalprokurorembedets Oprettelse har medført Gavn“, men at det dog, naar Indehaveren er forflyttet, „uden væsentlig Skade for Rettens Pleie kan ophæves“. I Anledning af den derpaa modificerede og mere forbeholdent foreslaaede Resolution: „det henstaar, hvorvidt Generalprokurorembedet for bestandig skal vedvare“, udtalte saa Kongen den 10de Januar 1824: „Hs. Majestæt finder, at iblandt alle Embeder er dette et af de vigtigste, der paalægger en Embedsmand at vaage over Retspleien, at paatale Misbrug af Embedsmyndighed og at paase, at intet Indgreb sker i den almindelige Sikkerhed.“ — Imidlertid vedtog Storthinget den 6te August 1824 en Adresse til Kongen om, at Generalprokurorembedet, hvortil Gagen vel bevilgedes, dog ved snarest mulige Ledighed maatte blive afskaffet som overflødigt og uhensigtsmæssigt, hvorpaa straks den 14de s. M. Departementet „henstillede til Overveielse, hvorvidt Generalprokurorembedet bør vedvare eller ei.“ Ved Behandlingen af Sagen hos Kongen den 21de Septbr. 1824 fik da det ovennævnte Forslag, „det henstaar“ o. s. v., Sanktion, medens Embedets Ophævelse først længe efter besluttedes den 31te Juni 1846. Men Falsen ønskede ikke at vedblive i sin tvilsomt berettigede Post og søgte og erholdt allerede i Begyndelsen af det følgende Aar, i Marts 1825, Stiftamtmandsembedet i Bergen. Generalprokurorposten blev ikke senere besat.

Under al den Uvilje, der havde gjort sig gjældende mod Generalprokurøren, og som i de forskjellige Tilfælde kunde skyldes baade den forhadte Stilling selv og den ikke altid venligt medgjørlige Indehaver af den, havde Falsen i dette Hverv ikke kunnet udrette noget betydeligt. Trods en ellers udpræget

Tilboielighed til heller at sætte haardt imod haardt end til at falde tilfoie, fandt han da her tilslut mest Tilfredsstillelse i at boie sig for Folkemeningen og vige Pladsen. — Hans tidligste Afslag af Generalprokurørposten havde alt, som omtalt, berørt Pressens Angreb paa hans Person i Storthingsmandsstillingen; men dobbelt hadsk var Udtalelserne blevne mod ham senere i Generalprokurørstillingen. „Aldrig er nogen Mand bleven mere rasende forfulgt og tilhutlet i Tale og Skrift", siger Vogts Optegnelser; „ikke en gaves der, som vilde forsvare ham, eller som kunde gjøre det uden Fare for, at Angrebet blev endnu hadskere. Der raadede en stiltiende Overenskomst om at tilintetgjøre ham, og tillige om at gjøre Embedet saa forhadt, at naar han var forjaget, ingen skulde driste sig til at modtage det." Var Hensigten denne, saa lykkedes den vistnok; men den helligede derfor ikke Midlet.

Det er ikke til nogens Gavn længere at dvæle ved hine Angreb og Forvildelser: at gjentage Beskyldningerne for Illiberalisme i Anledning af Falsens Forslag om nogle Grundlovsforandringer som de for nævnte om kongeligt absolut Veto og om Statsraadernes Adgang til Storthinget i 1823 og 24, eller at opfriske den besynderlige Mistanke om, at Grundlovsmanden Falsen skulde være bleven en Fiende af Grundlovsfesten, saa det var ham, der skulde have sat Karl Johan op imod Festligholdelsen af 17de Mai, idet Kronprinsen i denne Sag forhandlede med Generalprokurøren. I en falsk Stilling var Falsen kommen, men hovedsagelig derved, at han ikke tog andres Domme med i Beregning for sine Handlinger, naar de tilfredsstillede hans egen Samvittighed, og at han var altfor lidet Diplomat til at spille under Dække og til idelig i sin Optræden at dreie Kappen efter Vinden. Det hørte med til den „Ubesindighed", hvormed han stadig karakteriseres i samtidiges Domme.

I 2 Aar var Falsen Amtmand over søndre Bergenhus Amt og Stiftamtmand i Bergen; men træt af Politikens og

Litteraturens Kampe og allerede i sit rastlos virksomme Liv som Faderen tidlig svækket paa Legemskræfterne, indskrænkede han sig nu hovedsagelig til sin Embedssyssel. Hans urolige Aand, som aldrig fornegtede sig, bragte ham imidlertid i Decbr. 1827 efter Ansøgning tilbage igjen til Hovedstaden, udnævnt gjennem Kongens personlige Afgjørelse til Justitiarius i Høiesteret, idet den af Raadet indstillede Statsraad Vogt erklæredes af Karl Johan helst at burde blive i sit Statsraadembede. Justitiariusembedet tiltraadte Falsen i 1828. Efter Vogts Optegnelser „greb han Sagen an med paaskjønnet Driftighed; men efter nogle Ugers Forløb fik han Slagtilfælde i Retten, kom ikke oftere did, og i Sept. 1828 erholdt han et Aars Orlov.“ Han kom da i Lovkommissionen, der nu — efter Statsraad Kroghs idelig meddelte Udsættelser med Lovarbeidets Fuldførelse, efterfulgt af Ufærdighed ved hans Død — atter skulde søge at bringe de vigtige Lovsager til et saa vidt muligt hurtigt Endskab. Falsen overtog Udarbeidelsen af Udkastet til den almindelige Politilov inden Komissionen, men havde da ialfald ikke lang Tid tilbage til at virke i. Trods stadig Svækkelse, havde han alligevel i det sidste en ny Forflyttelse i Tanke med Embedsvirksomhed som Sorenskriver i Romerike, efter hvad Holsts Memoirer beretter, da Døden 13de Jan. 1830 afløste det lange Sygeleie, som sluttede denne virksomme Mands Liv.

Falsen naaede ikke fuldt 48 Aar; han havde været to Gange gift og efterlod sig flere Børn. Da hans første Kone i 1810 var død, fortæller Holst i sine Memoirer, virkede dette saa sterkt paa ham, „at han i lang Tid ikke kunde bestyre sit Embede og vilde ingen se.“ Han var en fyrig Sjæl, lidenskabelig i Mod- og Medgang, levende omend et kort saa dog et des mere intenst Liv. Derfor fik han ogsaa saa meget udrettet, og han virkede med utrættelig Iver og dristig Handlekraft. Han var skikket for en stor Tid, som han var Øieblikkets Mand, aldrig raadvild, altid modig. Han betænkte sig ikke

længe, før han handlede. Det er en karakteristisk Udtalelse, Vogt har om ham i Forhold til en anden Medarbeider i Lovkomiteen, Berg, der udmerkede sig ved den samvittighedsfuldeste Nøiagtighed. Han fortæller, at han sammen med Falsen vanlig gjorde en Bestemmelse 2—3 Gange om, før den blev staaende, men at de alligevel stadig blev for færdig, end naar han sammen med Berg omhyggelig føiede Ord til Ord til en Bestemmelse, som da rigtignok ikke trængte til nogen Omgjorelse. Men i denne ufuldkomne Verden, hvor „det bedste er det godes værste Fiende", er ved mangen Leilighed Handlekraft lige meget værd som nølende Visdom. Falsens Rolle i 1814 i 32 Aars Alderen taler i denne Retning, og mere Kritik over Stillingen og over selve hans Grundlovsudkast havde kanske berøvet Offentligheden det. Genialiteten og Betænksomheden er vel ogsaa kun Halvsøskende. Falsen for sin Del foretrak jo ogsaa i Politik „de ivrigste Jakobinere" for „dorske og ligegyldige Borgere."

Den Slægt er mestendels gaaet bort, der personlig kjendte Kristian Magnus Falsen, som Vogts Optegnelser har skildret ham: „usædvanlig vel bygget, stor og sterk, med et bydende og mandigt Udvortes." Hans smukke skarpe Ansigtstræk blandt Eidsvoldsgalleriportrætterne vil dog for de færreste være ukjendt, og hans Plads i hin Skare vil altid sikre ham og hans betydningsfulde Virksomhed ved hin Anledning Efterkommernes taknemmelige Erindring. Resten vil kanske glemmes, baade af hvad der fik Ros og Dadel i sin egen Tid. Thi hin Dom, der lød over den sidste Del af hans Liv, at han forræderisk skulde have svigtet sin Fortid og sin Tro paa Frihedens Sag, vil ingen gjenopfriske efter en upartisk historisk Undersøgelse; den bør helst blive i den almindelige Glemsel, der allerede dækker over den. Et Forsvar for Falsens senere forandrede politiske Stilling vil efter den tidligere Redegjørelse neppe fornødiges, for at man, om man end ikke billiger den som feilfri, alligevel ikke skal forledes til nogen af hine

tidligere saa sterkt nedsættende Domme om den Mands uplettede Karakter og usvigtede Overbevisning, som bidrog saa stort til at grundlægge vor Frihedstid. I hin Tids ungdomdommelige Daadsstrid med baade dens Feil og Fortrin — det lyse Billede med de skarpe Skygger — vil Kristian Magnus Falsen staa som dens bedste hæderværdige Repræsentant i Efterkommernes Erindring.

Skavlan, Aage Gerhard
Historiske billeder fra den nyere tid i Norge, Danmark og tildels Sverige

